

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 20

Sayı: 2

Aralık 2018

TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

Volume: 20

Issue: 2

December 2018

ISSN 1305-7766

e-ISSN 2587-2451

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 20 Sayı: 2 Aralık 2018

TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Science

Volume: 20 Issue: 2 December 2018

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
Cilt:20 Sayı:2 Aralık 2018

TRAKYA UNİVERSTİY
Journal of Social Science
Volume:20 Issue:2 December 2018

Sahibi / Owner

Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal
Bilimler Enstitüsü Adına
Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN

Editör / Editor-in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Ebru Zümrüt BOYACIOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Emre KALAY

Yardımcı Editör/ Assistant Editor

Müge ATAKAN

Dergi Yayın Kurulu / Editorial Board

Başkan / Chairman

Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN

Üyeler / Members

Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK
Prof.Dr. Adil OĞUZHAN
Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
Dr. Öğr. Üyesi Ebru Zümrüt BOYACIOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü Öner DİNÇ

Dizgi Mizanpaj/ Page Layout

Gonca GULVODİNA

Kapak Dizayn / Cover Design

Prof. Dr. Bünyamin ÖZGÜLTEKİN

İletişim Adresi/Address

T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Balkan Yerleşkesi - Edirne / TÜRKİYE
Tel.-Faks: 0284 235 63 00-01
e-mail: trakyasobedergi@gmail.com

Baskı / Publishing

Trakya Üniversitesi Matbaası-Edirne Teknik Bilimler MYO-
Sarayı Yerleşkesi/EDİRNE

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.
Trakya University Journal of Social Science is International Peer-Reviewed Journal.

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Tarandığı İndeksler:
Trakya University Journal of Social Science is Indexed by:

TÜBİTAK/ULAKBİM TR Akademik Dizin
Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel
Müdürlüğü

SOBIAD

Academic Keys

EBSCO Publishing Inc.

Academic Research Index-ResearchBib

İSAM

Science Library Index

Türk Eğitim İndeksi

İdeal Online

Araştırmaz

Scientific Indexing Service

Directory Of Research Journals Indexing

Uluslararası Danışma Kurulu/International Advisory Board

(Unvan ve soyisim alfabetik sırasına göre verilmiştir.)

Prof. Ali AKARCA
University of Chicago Illinois

Prof. Robert MELVILLE
City University London

Prof.Dr. Işıl AKGÜL
Marmara Üniversitesi

Prof. Elliot Y. NEAMAN
University of San Francisco

Prof.Dr. Ülker AKKUTAY
Gazi Üniversitesi

Prof.Dr. Nadir ÖCAL
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Prof.Dr. İlker ALP
Trakya Üniversitesi

Prof.Dr. Mustafa ÖNER
Ege Üniversitesi

Prof.Dr. Mehmet ALPARGU
Sakarya Üniversitesi

Prof.Dr. Necdet ÖZÇAKAR
İstanbul Üniversitesi

Prof.Dr. Sudi APAK
Esenyurt Üniversitesi

Prof.Dr. Süleyman ÖZDEMİR
Bandırma Üniversitesi

Prof. Ezendu ARIWA
University of Bedfordshire

Prof.Dr. Bünyamin ÖZGÜLTEKİN
Beykent Üniversitesi

Prof. Peter BALDWIN
University of California

Prof.Dr. Nevzat ÖZKAN
Erciyes Üniversitesi

Prof.Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Barry RIDER
Cambridge University

Prof.Dr. Şahamet BÜLBÜL
Marmara Üniversitesi

Prof.Dr. Burak SALTOĞLU
Boğaziçi Üniversitesi

Prof. Dr. Rıdvan CANIM
Trakya Üniversitesi

Prof.Dr. Bedriye SARAÇOĞLU
Gazi Üniversitesi

Prof. King-kok CHEUNG
University of California

Prof.Dr. Ovidiu STOICA
*“Alexandra Ioan Cuza” University
of Iaşi*

Prof.Dr. Kerima FİLAN
Sarejevo University

Prof.Dr. Belma TUĞRUL
Hacettepe Üniversitesi

Prof.Dr. Ayhan GENÇLER
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Dragi GJORGIEV
Üsküp St. Kiril and Metodiy Üniversitesi

Prof. Dr. Güner GÜLSEVİN
Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof.Dr. Ahmet GÜNŞEN
Trakya Üniversitesi

Prof.Dr. Selahattin GÜRİŞ
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ
University of Prishtina

Prof. Foo-Nin HO
San Francisco State University

Prof. Philip T. HOFFMAN
California Institute of Technology

Prof.Dr. Dinçay KÖKSAL
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Li Way LEE
Wayne State University

Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
Trakya Üniversitesi

Doç.Dr. Nurten Çetin
Trakya Üniversitesi

Prof. Assoc.Dr. Afrim HOTI
University "Hasan Prishtina"

Prof. Tunay I. TUNCA
University of Maryland

Prof.Dr. Sibel TURAN
Trakya Üniversitesi

Prof.Dr. Münevver TURANLI
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Prof. Dr. Vahit TÜRK
İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU
Trakya Üniversitesi

Prof.Dr. Maria Stella VETTORI
University of South Africa

Prof.Dr. Aslı YÜKSEL MERMOD
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Fadil HOCA
Uluslararası Vizyon Üniversitesi

Prof.Dr. Hülya K. K. ERASLAN
Rice University

Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Salih OKUMUŞ
University of Prishtina

Doç. Dr. Tuncer BÜLBÜL
Trakya Üniversitesi

Asst. Prof.Dr. Berkay ÖZCAN
*London School of Economics and
Political Science*

Bu sayının hakemleri/ Reviewers of The Issue
(Unvan ve soyisim alfabetik sırasına göre verilmiştir.)

Prof.Dr. Dilek ALTAŞ
Marmara Üniversitesi

Prof.Dr. Cevdet AVCIKURT
Balıkesir Üniversitesi

Prof.Dr. Ahmet AYHAN
Akdeniz Üniversitesi

Prof.Dr. Düriye BOZOK
Balıkesir Üniversitesi

Prof.Dr. Şahahmet BÜLBÜL
Marmara Üniversitesi

Prof.Dr. İsa CÜREBAL
Balıkesir Üniversitesi

Prof.Dr. Burak DARICI
Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi

Prof.Dr. Muharrem DAYANÇ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof.Dr. Sema ETİKAN
Ahi Evran Üniversitesi

Prof.Dr. Esin FİRUZAN
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof.Dr. Ahmet GÜNŞEN
Trakya Üniversitesi

Prof.Dr. Muhammed Dursun KAYA
Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Remzi Yavaş KINCAL
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof.Dr. Cüneyt KOYUNCU
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Prof.Dr. Ahmet KUBAŞ
Namık Kemal Üniversitesi

Prof.Dr. Adil OĞUZHAN
Trakya Üniversitesi

Prof.Dr. Salih OKUMUŞ
University of Prishtina

Prof.Dr. Semra ORAL ERBAŞ
Gazi Üniversitesi

Prof.Dr. Derya ÖCAL
Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Metin ŞENBİL
Gazi Üniversitesi

Prof.Dr. Ali TAŞ
Kırıkkale Üniversitesi

Prof.Dr. İlhan TOKSÖZ
Trakya Üniversitesi

Prof.Dr. Handan YOLSAL
İstanbul Üniversitesi

Doç.Dr. Murat BAŞAR
Uşak Üniversitesi

Doç.Dr. Bülent Bayram
Kırklareli Üniversitesi

Doç.Dr. İbrahim COŞKUN
Trakya Üniversitesi

Doç.Dr. Hüseyin ÇEKEN
Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi

Doç.Dr. Engin DEMİREL
Trakya Üniversitesi

Doç.Dr. İlknur KUMKALE
Trakya Üniversitesi

Doç.Dr. Nergiz ÖZKURAL KÖROĞLU
Trakya Üniversitesi

Doç.Dr. Ayhan UÇAK
Trakya Üniversitesi

Doç.Dr. Sevil ULUCAN WEİNSTEİN
İstanbul Üniversitesi

Doç.Dr. Murat YEŞİLTAŞ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Asst. Prof. Nurkhodzha AKBULAEV
Azerbaijan State University of Economics

Dr.Öğr. Üyesi Selen AKTARİ SEVGİ
Başkent Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Levent DOĞAN
Trakya Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Demet EROL
Gazi Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Musa Eren İŞKODRALI
Trakya Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Murat KAYA
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç.Dr. Aylin BEYOĞLU
Trakya Üniversitesi

Doç.Dr. Yılmaz ÇAKICI
Trakya Üniversitesi

Doç.Dr. Cem ÇUHADAR
Trakya Üniversitesi

Prof. Asoc. Dr. Afrim HOTİ
University of Prishtina

Doç.Dr. Ebru OĞUZ
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Doç.Dr. Selda UCA
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Münevver ÜÇER
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Doç.Dr. Soner YAKAR
Çukurova Üniversitesi

Doç.Dr. Gülgün YILMAZ
Trakya Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Veysi AKIN
Trakya Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Mithat ATABAY
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Hatice ŞENGÜL ERDEM
İstanbul Medipol Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Simla GÜZEL
Namık Kemal Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Emre KALAY
Trakya Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Ayşegül KILIÇ
Trakya Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Yasemin KOLDERE AKIN
Trakya Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Muharrem ÖZDEN
Trakya Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Barış ÖZKAPI
Trakya Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Selma SOL
Trakya Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi İlker TOSUN
Kırklareli Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Musa ULUDAĞ
Trakya Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Serkan ÜNAL
Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Şüle YILMAZ
Trakya Üniversitesi

İçindekiler/Contents

Araştırma Makaleleri/Research Articles

- Murat ÇETİN, Ersan ÖZKAN* (1-16)
Alkollü İçecekler Tüketimine Yönelik Bir Saha Araştırması: Trakya Bölgesi Örneği
A Field Research On Consumption Of Alcohol Products: The Example Of Thrace Region
- Onur OKYAR* (17-35)
İran Rejimi ve Ekonomik Performansı İlişkisi: Orta Doğu'da Barış Mümkün Mü?
The Relationship Between The Regime In Iran And Economic Performance: Is It Possible To Acquire Peace In The Middle East?
- Mümin Atalay ÇETİN, İbrahim BAKIRTAŞ* (37-54)
Finansal Gelişmişliğin Yenilenebilir Enerji Tüketimi Üzerindeki Uzun Dönemli Etkileri: G-7 Ülkeleri Örneği
The Long Run Impacts Of Financial Development On Renewable Energy Consumption: A Case Of G-7 Countries
- Sevcan ÖLÇER* (55-70)
Trakya'da Yok Olmaya Yüz Tutmuş Bir Meslek: Çömlekçilik
A Profession Which Is Disappearing In Thracia: Pottery
- Erdem ÖNGÜN, Aşkın DEMİRAG* (71-87)
Narsisistik Kişilik Envanteri Açısından Özçekim Yapma Tutumu Üzerine Bir Araştırma
A Study On Attitude Of Taking Selfies In Terms Of Narcissistic Personality Inventory

Aysen Şimşek KANDEMİR, Şahamet BÜLBÜL (89-104)
Gözleme Dayalı Çalışmalarda Propensity Skor ve Bir Uygulama
Propensity Score In Observational Studies And An Application

Aslı Gizem KARACA, Hülya OLMUŞ (105-118)
Sıfır Değer Ağırlıklı Verilerin Analizinde Sıfır Değer Ağırlıklı Regresyon Modellerin İncelenmesi
Investigating Of Zero-Inflated Regression Models In Analysis Zero-Inflated Data

Feyzi KAYSİ, Emrah AYDEMİR (119-133)
Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Stajlarda Karşılaştıkları Sorunların Değerlendirilmesi
Assessment Of Faced Problems Of Vocational Schools Students At Internships

İsa YILDIRIM, Durdağı AKAN, Muhammed ÇİFTÇİ (135-156)
Ortaokul Müdürlerine Göre Okul Güvenliğine Yönelik Tehditler ve Çözüm Önerileri
Threats Towards School Security And Solution Suggestions For Secondary School Principals

Galibiye ÇETREZ ARICAN, Yeşim FAZLIOĞLU, Selen TEZCAN (157-176)
Otizmlili Öğrencilere Kendini Tanıtma Becerisinin Öğretiminde Videoyla Model Olmanın Etkililiği
The Effectiveness Of Using Video Modelling In Teaching The Self- Introduction Skills To Students With Autism

Çağrı İZCİ (177-194)
Akademik Kurumlarda Örgütsel Adalet ve Dışlanma İlişkisi: Araştırma Görevlileri Üzerine Bir Araştırma
Relationship Between Organizational Justice And Ostracism In Academic Institutions: A Research on Research Assistants

M. Kirami ÖLGEN, Filiz GÜR FİLİZ, D. Doğu YAVAŞLI, Mehmet TARAKÇI (195-205)
Kıyı Erozyonunun Belirlenmesinde ¹³⁷cs Radyonüklidinin Kullanımı: Urla Yarımadası Kıyıları Örneği
Using ¹³⁷cs To Determine Coastal Erosion: Example Of Urla Peninsula Coasts

Umut AKDUĞAN, Bilge Hakan AGUN (207-222)

Türkiye’de Belediyelerin Mali Sürdürülebilirliği: Birincil Denge Yaklaşımı
Fiscal Sustainability Of Municipalities In Turkey: Primary Balance Approach

Esra ÇOLAK YILDIZ, Uğur ÇALIŞKAN (223-243)

Turizme Yakın Ama Turizmden Uzak Yerel Halkın Turizme Bakışı: Muğla Menteşe İlçesi Örneği
Tourism Perception Of Local Residents Who Are Near To Tourism Destinations But Away From Tourism Activities: A Case Study In Muğla Menteşe

Kübra YILDIRIM ÖZCAN (245-271)

İklim Değişikliği Konusunda Farkındalık Geliştirme Projesi Kapsamında Türkiye’deki İllerin Değerlendirilmesi: Bursa, Trabzon ve Gaziantep Örnekleri

Evaluation Of The Cities In Turkey In The Scope Of The Awareness Development Project On Climate Change: The Cases Of Bursa, Trabzon and Gaziantep

Ebru Z. BOYACIOĞLU (273-295)

Edirne’deki Konaklama İşletmelerinin Turizm Arz Kapasitesinin Belirlenmesi

Determination Of Tourism Supply Capacity Of Accommodation Enterprises In Edirne

Merve GERÇEK (297-312)

Mesleki Kaygı ve Kariyer Uyumluluğu Arasındaki İlişkiler: Öğretmen Adayları Açısından Bir İnceleme

The Relationships Between Occupational Anxiety And Career Adaptability: A Study On Pre-Service Teachers

Sumru KALELİ (313-336)

Sosyal Pazarlamada Gerilla Uygulamalar
Guerilla Practices In Social Marketing

Aydoğan SOYGÜDEN (337-352)

656. Kırkpınar Yağlı Güreşlerine Katılan Seyircilerin Sosya-Demografik Özellikleri Ve Katılım Sebepleri

656. Historical Kırkpınar Oil Wrestling; Spectators Socia-Demographic Features And Reason Of Participation

Serpil KILIÇ DEPREN, Seda BAĞDATLI KALKAN (353-366)

Ülkelerin Durumlarının Daha İyi Yaşam Endeksine Göre Belirlenmesi: Entropi Tabanlı Multimoora Yaklaşımı

Determination Of Countries' Position Using Better Life Index: The Entropy Based Multimoora Approach

Şahamet BÜLBÜL, Ceren CAMKIRAN (367-385)

Bankaların Klasik ve Bulanık Yaklaşımlarla Sınıflandırılması

Classification Of Banks By Classical And Fuzzy Approaches

Derleme Makaleler/Review Articles

Sertif DEMİR, Ayça EMİNOĞLU, Arzu Y. ASLANTÜRK (387-407)

The Evolution Of Turkey's Foreign Policy Toward Turkish Republics Post-1990s

1990 Sonrası Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Dış Politikasının Gelişimi

Şükrü Öner DİNÇ (409-421)

Arnold Schönberg ve Paul Hindemith'in Çağdaş Dönem Müzik Stili Üzerine Etkileri

The Effect Of Arnold Schonberg And Paul Hindemith On The Modern Period Music Style

Mustafa HATİPLER (423-445)

Cumhuriyet Dönemi Balkan Göçlerinin Sosyal Politikalar İle İlişkileri

The Effects Of Balkan Migration In The Republican Period In Terms Of Social Policy

Hülya YILDIZ BAĞÇE (447-458)

Narrating The Decolonized Self: Assia Djebar's *Fantasia*
Sömürge Sonrası Benliği Anlatmak: Assia Djebar'ın Fantazyası

Bülent HÜNERLİ (459-477)

Kırımçak Atasözlerinden Örnekler
Samples Belonging To Kırımchak Proverbs

Mehmet DERVİŞOĞLU (479-495)

Mizah-Tasavvuf İlişkisi Bağlamında Nasreddin Hoca Latifelerinin İşlevselliği: Burhaniye Tercümesi Örneği
The Functionality Of Nasreddin Hoca Anecdotes In The Context Of Humor-Sufizm Relationship: The Example Of The Burhaniye Tercumesi

Ayşe Nur Özdemir (497-507)

Tersine Bir Bildungsroman: *Tante Rosa*
Tante Rosa As An Anti-Bildungsroman

Kitap İncelemesi/Book Review

Selda SANDALYECİ (509-516)

Trakya Ağzları Sözlüğü I-II
Thracian Dialects Dictionary I-II

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri (517-523)
Publication Principles of Trakya University Journal of Social Science

**ALKOLLÜ İÇECEKLER TÜKETİMİNE YÖNELİK BİR SAHA
ARAŞTIRMASI: TRAKYA BÖLGESİ ÖRNEĞİ***

*A FIELD RESEARCH ON CONSUMPTION OF ALCOHOL PRODUCTS: THE
EXAMPLE OF THRACE REGION*

Murat ÇETİN Ersan ÖZKAN*****

*Geliş Tarihi: 16.01.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 17.07.2018
(Accepted)*

ÖZ: Alkollü içecek tüketiminin neden olduğu toplumsal zararlar, devletleri bu ürünlerin tüketimine yönelik bir dizi tedbirler almaya yöneltmektedir. Bu kapsamda devletlerce alkollü içecek tüketiminin azaltılmasına yönelik arttırılan vergi oranları ürünlerin fiyatını arttırmasına rağmen bir takım olumsuz etkileri de beraberinde getirmektedir. Bu etkiler arasında kaçak alkolü içecek tüketimi ilk sırada yer almaktadır. Bu çalışmada Trakya bölgesindeki bireylerin alkollü içecek tüketimi, tüketim tercihi ve verginin tüketim ilişkisi üzerindeki etkilerinin ortaya çıkarılmasına yönelik gerçekleştirilen saha araştırması sonuçlarına yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: ÖTV, Alkollü İçecekler Tüketimi, Trakya Bölgesi, Saha Araştırması

ABSTRACT: The social harms of alcohol consumption lead the governments to take several measures related to alcohol consumption. Increasing of tax rates causes positive or negative effects on the prices and consumption of products. In this context, alcohol products are very important. This study's main aim is to conduct a field research on consumption of alcohol products in the thrace region. In this study, the region persons' consumption and consumption choices related to alcohol products and taxes-consumption relationship are investigated through a field research. The findings derived a field research can provide several implications about tax policy in Turkey.

Key Words: Excise Tax, Alcohol Products Consumption, Thrace Region, Field Research

1.GİRİŞ

İnsanların topluluklar halinde yaşamaya başlaması eğitim, sağlık, güvenlik, adalet gibi bir takım kamusal ihtiyaçları beraberinde getirmiştir. Zira devletlerin ortaya çıkmasının temelinde de kamusal ihtiyaçların karşılanması gerekliliği yatmaktadır. Devlet kavramının ortaya çıkması ile kamu ekonomisi faaliyetleri de görülmeye başlanmıştır (Yılmaz, 2015: 11). Ekonomik faaliyetler kapsamında toplumsal ihtiyaçların karşılanması devletlerin görevleri arasında yer almıştır. Bu

*Bu çalışma "Alkol ve Tütün Ürünlerinde Uygulanan Özel Tüketim Vergileri ve Tüketim İlişkisi Çerçevesinde Türkiye Örneği" adlı yüksek lisans tezinden uyarlanmış olup, 17-18 Kasım 2017 tarihinde düzenlenen ICOMEP'17 AUTUMN kongresinde sunulmuştur.

** Prof. Dr, Namık Kemal Üniversitesi, mctin@nku.edu.tr

*** Maliye Bilim Uzmanı, Namık Kemal Üniversitesi, ersan.ozk@mynet.com

ihtiyaçların karşılanmasında devletin mali gücü kadar, mali gücün sağlanmasında etkin olan vergilerin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Vergiler, devletlerin sosyal, siyasal ve kültürel değişimlerine bağlı olarak gelişmiş ve şekillenmiştir (Kayhan, 2000: 85).

Vergiler toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında yetersiz kalan kamu gelirlerinin finansman ihtiyacının karşılanması amacıyla ortaya çıkmıştır. Ancak tarihte yaşanan ekonomik dalgalanmalar, çalkantılı dönemler ve ekonomik krizler vergilere gelir sağlama amacı dışında ekonomik ve sosyal amaçların da yüklenmesini beraberinde getirmiştir. Tüketim safhasında yer alan bazı malların tüketicilere ve topluma karşı bir takım zararlı etkileri olabilmektedir. Bu etkiler yalnızca o malı tüketen tüketicilerle sınırlı kalmayıp tüm toplumu olumsuz etkileyen sosyal maliyetlere neden olabilmektedir (Kargı ve Yüksel, 2010: 187).

Bu sosyal maliyetler arasında trafik kazaları, ölümler, yaralanmalar, aile içi şiddet ve şiddete dayalı aile birliğinin bozulması, cinayet, hırsızlık, cinsel istismar gibi suçlar toplumda en çok karşılaşılanlardır. Zira şiddet içeren suçlar ile alkol tüketimi arasında güçlü bir ilişki olduğu çok açıktır. Cinayetlerin %86'sı, şiddet suçlarının %37'si, cinsel istismarın %60'ı, çocuğa şiddetin %13'ü ve hırsızlık suçunun %27'sinden alkol tüketimi sorumlu tutulmaktadır (Saygılı, 2011).

Alkollü içecek tüketimi, geniş bir yelpazede henüz kabul edilmeyen bir risk faktörüdür. Dünyadaki tüm ölümlerin yaklaşık %4'ü ve küresel hastalık yükünün %5'ine neden olmaktadır (Beaglehole and Bonita, 2009: 2173).

Sosyal maliyetlerin ekonomiler üzerinde birtakım olumsuz etkileri de mevcuttur. Alkol Araştırma Enstitüsü'nün 2006 yılı raporuna göre; Avrupa Birliği ülkelerinde 2003 yılındaki alkollü içecek kullanımının somut maliyeti 125 milyar € dur. Bu oran brüt yurt içi hâsılanın %1,3'üne eşittir. 2003 yılındaki alkollü içecek kullanımının soyut giderlerin ise 270 milyar € olduğu tahmin edilmektedir (Varol,2011: 21). Fransa'da dışsal maliyetler alkollü içeceklerin tüketiminde sosyal maliyetin çoğunluğunu temsil etmektedir. Fransa'da alkollü içeceklerin dışsal maliyetleri tütün ürünlerinin dışsal maliyetlerinden % 8 daha fazladır ve ülke genelinde alkol tüketiminin neden olduğu sosyal maliyetler 120 milyar € civarındadır (Koop, 2015: 8). Türkiye de ise alkol tüketiminin yıllık bedeli 15,3 milyar TL olup, birçok bakanlığın bütçesinden fazladır. Maddi hasar, tedavi masrafları, iş gücü kaybı gibi görünen giderlerin dışında görünmeyen giderlerin maliyetinin 31 milyar TL olduğu tahmin edilmektedir (Varol,2011: 22).

Bu nedenle devletler, ortaya çıkan bu olumsuz etkileri en aza indirme çabası içindedirler. Alkollü içeceklerin tüketimi ile kamu harcamalarının artışı arasında bir ilişkinin varlığından söz etmek doğru bir yaklaşım olacaktır. Alkollü içecek tüketiminin neden olduğu kamusal harcamalar arasında sağlık harcamaları, çevre-temizlik harcamaları, adalet harcamaları, güvenlik harcamaları ilk sırada yer

almaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün [WHO], Türkiye dâhil otuz ülkede yapmış olduğu araştırmada alkol tüketiminin; cinayetlere, cinsel saldırılara, şiddet olaylarına, İntihara teşebbüse, trafik kazalarına, aile içi şiddete ve akıl hastalıklarına neden olduğunu tespit etmiştir (Şahin, 1997: 4). Ülkemizde özel tüketim vergisi kapsamına alınan alkollü içecekler üzerinde “*Pigouvian*” tipi vergileme söz konusudur. Negatif dışsallıklara neden olan bu ürün guruplarının vergilendirilmesindeki sosyal amaç, toplumsal maliyetlere neden olan ürünlerin tüketiminin azaltılması veya vergiye rağmen bu tür ürünleri kullanan tüketicilerin cezalandırılmasıdır (Edizdoğan ve Çetinkaya 2012: 241). Zira bu durumda sorgulanması gereken en önemli husus alkollü içeceklerin tüketimini kısımda vergilerin etkili olup olmadığıdır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Alkollü içeceklerin tutum ve davranışlar üzerinde belirgin etkiler meydana getirdikleri bilinmektedir (Gergerlioğlu, 2015: 19). Bu ürünler üzerinde uygulanan vergilemenin başarısı konusunda yapılan çalışmalarda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Alkollü içecekler ve tütün ürünlerine yönelik yapılan çalışmalar arasında: Süngü, öğrencilere yönelik gerçekleştirmiş olduğu araştırmasında bireysel değişkenlerinin alkollü içecek kullanımı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Buna göre erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha fazla alkol tükettikleri, ailevi bütünlüğün, gelir durumunun ve anne-babanın eğitim seviyesinin öğrencilerin alkollü içecek tüketiminde belirleyici rol oynadığı sonuçlarını elde etmiştir (Süngü, 2014: 190-191).

Gülay ve Emeç, yaptıkları çalışmalarında sosyo-ekonomik değişkenlerin alkol tüketimi üzerindeki etkisini araştırmışlar ve alkol harcamalarını bağımlı değişken olarak tanımlamışlardır. Araştırma bulgularına göre: hane halkı reisinin eğitim düzeyi yükseldikçe, yaşı ilerledikçe ve gelirleri arttıkça alkollü içecek tüketiminin arttığı ayrıca apartman dairesinde yaşayanların, müstakil evde yaşayanlara göre daha fazla alkollü içecek harcaması yaptığı sonuçlarına ulaşmıştır (Gülay, Emeç, 2007: 12). Gergerlioğlu ve Sümer, gerçekleştirdikleri çalışmalarında alkollü içeceklerde uygulanan özel tüketim vergisinin sosyal maliyetleri azaltıcı etkilerini medeni hal, gelir ve eğitim değişkeni üzerinden değerlendirmişlerdir. Araştırmadan elde edilen bulgular arasında: evlilerin, dul ve bekârlara oranla vergilerin sosyal maliyetleri azaltıcı etkilerini daha çok destekledikleri ve en zayıf tutumsa eğilimi bekârların gösterdiği sonuçlarını elde etmişlerdir. (Gergerlioğlu ve Sümer 2015: 109). Avcı ve Demirci, ise yaptıkları araştırmalarında Türkiye’de 2007-2016 yıllarını kapsayan on yıllık süreçte vergilemenin alkollü içkiler açısından başarısız olduğu görüşünü savunmaktadır (Avcı ve Demirci, 2017: 59).

Wagenaar vd. alkollü içecekleri kapsayan araştırmalarında vergi, ürün fiyatları, alkollü içecek sınırlamaları ile perakende satış noktalarının yoğunluğunun

özellikle üniversite öğrencilerinin tüketim alışkanlıkları üzerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bu kapsamda tüketim alışkanlıklarının azaltılması yönelik promosyon ürünlerin dağıtımının kaldırılması, ürünler üzerindeki vergilerin arttırılması, alkollü içecek satıcılarının azaltılması ve spor, müzik, konser gibi aktivite alanlarında alkollü içecek satışının engellenmesi görüşlerine yer vermektedirler (Wagenaar vd. 2004-2005: 234). Tarı ve diğerleri ise yapmış oldukları çalışmalarında gelirden yaşanan artışın erkek öğrenciler için alkollü içecek ve tütün ürünleri harcamaları olduğu üzerinde durmaktadır (Tarı vd., 2006: 171).

3. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Gerçekleştirilen bu çalışma alkollü içeceklerin tüketimi ve vergilerin tüketim üzerindeki etkilerinin araştırılması amacıyla taşımaktadır. Araştırmanın alkollü içecekleri tüketenleri kapsamaması araştırma için bir sınırlılık oluşturmaktadır. Araştırmada Trakya bölgesinden Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli illeri dikkate alınmıştır. Araştırmada anket tekniği kullanılmıştır. Veri toplama aşamasında hazırlanan anket sorularından ilk altısı katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik iken, sonraki sorular alkollü içecek tüketimi ve vergi ilişkisine yöneliktir. Araştırmada Gfk araştırma şirketinin “*Türklerin %82’si hiç içki içmiyor*” (Cengiz Bilgin, 2008), ve Türkiye Yeşilay Cemiyetinin “*Alkol Raporunda*” belirtilen “*Türkiye’de 4 milyon alkolik, 13 milyonda alkole meyilli kişi bulunmaktadır*” (Varol, 2011: 79) sonuçlarından hareketle, Türkiye’nin toplam nüfusu içerisinde tahmini 10 milyon ila 17 milyon arasında alkollü içecek kullanıcısının olduğu tahmin edilmiştir. Trakya bölgesinde yer alan illerinin nüfusu Türkiye’nin toplam nüfusuna oranlanmış ve istatistik çalışmalarında yararlanılan örneklem hacimleri tablosundaki ana kitle büyüklüğü %95 güven aralığına denk gelen minimum örneklem sayısı dikkate alınarak yapılan hesaplama sonrasında, ulaşılabilecek kişi sayısı belirlenmiştir.

$$\frac{\text{İl Nüfusu}}{\text{Türkiye Nüfusu}} = \text{İlin Türkiye Nüfusuna Oranı}$$

$$\frac{(\%95 \text{ Min. Örneklem Sayısı}) \times (\text{İlin Türkiye Nüfusuna Oranı})}{100} = K$$

K= Anket Uygulanacak Kişi Sayısı

Tablo 1: İller bazında örneklem seçimi

İller	İl Nüfusu	İlin Türkiye Nüfusundaki Oranı	%95 Minimum Örneklem Hacmi	Örneklem Kişi Sayısı
Kırklareli	351,684	0,005	9513	47
Edirne	401,701	0,005	9513	47
Tekirdağ	972875	0,012	9513	114

Örneklem seçiminde uygun örnekleme modelinden yararlanılmıştır. *Uygun Örnekleme*; para, zaman ve işgücü bakımından var olan mevcut sınırlılıklar sebebi

ile örneklemin kolay erişilebilir ve uygulanabilir birimler içerisinde seçilmesidir (Büyüköztürk, 2012: 13). Araştırma kapsamında anket formları üç ilde uygulanmıştır ve 208 kişilik örneklem sayısına ulaşılmaya çalışılmıştır. Uygulama sonrası geri dönen anket formları içerisinde eksik ve tutarsız cevapların yer aldığı formlar değerlendirmeye alınmamıştır. Gerçekleştirilen araştırmada, katılımcıların soruları doğru şekilde algıladığı ve doğru yanıtladıkları varsayılmıştır. Trakya bölgesinde 208 alkollü içecek kullanıcılarına ulaşılmış ve elde edilen veriler SPSS 22.0 istatistik programına aktarılarak gerekli frekans analizlerine ve korelasyon testine tabi tutulmuştur.

4. KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Gerçekleştirilen saha araştırmasında Trakya bölgesinde yer alan Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli illerinde bulunan katılımcıların demografik özelliklerine yönelik değişkenlerin incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular şunlardır;

Araştırmaya katılan bireylerin %39,9'unun kadın, %60,1'inin ise erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Medeni durum değişkenine ilişkin elde edilen verilerde katılımcıların %44,2'sinin evli, %45,7'sinin bekâr, %10,1'inin diğer (boşanmış, ayrı veya dul) medeni duruma sahip kişiler olduğu görülmektedir. Katılımcıların %31,7'si (18-24 yaş), %26,4'ü (25-34 yaş), %26,9'u (35-44 yaş), %9,1'i (45-54 yaş), %4,3'ü (55-64 yaş), %1,4'ü (65 yaş ve üzeri) kişilerden oluştuğu görülmektedir. Eğitim durumuna ilişkin elde edilen verilerde %2,9'u okur-yazar, %7,3'ü ilkökul, %9,3'ü ortaokul, %31,2'si lise, %18,4'ü yüksekokul, %27,0'si lisans, %3,3'ü yüksek lisans, %0,6'sı doktora ve üzeri eğitim almış kişiler olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan bireylerin, %13,9'u devlet memuru, %37'si özel sektör çalışanı, %9,6'sı esnaf, %4,8'i çiftçi, %5,8'i ev hanımı, %3,4'ü işsiz, %20,7'si öğrenci, %4,8'i ise diğer (serbest meslek, öğretim üyesi, emekli, avukat ve benzeri) meslek gurupları içerisinde yer almaktadır. Aylık gelirine ilişkin yapılan frekans analizinde ise %24'ünün (0-1000 TL), %19,2'sinin (1001-1500 TL), %20,2'sinin (1501-2000 TL), %22,1'nün (2001-3000 TL), %5,3'ünün (3001-4000 TL), %4,3'ünün (4001-5000 TL) aralığında, %4,8'inin de (5001 TL ve üzeri) aylık gelire sahip kişilerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 2: Demografik özellikler frekans analizi

Değişken	Cinsiyet		Değişken %	Toplam %
	Frekans	%		
Kadın	83	39,9	39,9	39,9
Erkek	125	60,1	60,1	100,0
TOPLAM	208	100,0	100,0	

Yaş				
<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Değişken %</i>	<i>Toplam %</i>
18-24	66	31,7	31,7	31,7
25-34	55	26,4	26,4	58,2
35-44	56	26,9	26,9	85,1
45-54	19	9,1	9,1	94,2
55-64	9	4,3	4,3	98,6
65 ve Üzeri	3	1,4	1,4	100,0
TOPLAM	208	100,0	100,0	

Eğitim				
<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Değişken %</i>	<i>Toplam %</i>
Okur-Yazar	4	1,9	1,9	1,9
İlköğretim	11	5,3	5,3	7,2
Ortaöğretim	26	12,5	12,5	19,7
Lise	76	36,5	36,5	56,3
Yüksekokul	52	25,0	25,0	81,3
Lisans	31	14,9	14,9	96,2
Yüksek Lisans	4	1,9	1,9	98,1
Doktora ve Üzeri	4	1,9	1,9	100,0
TOPLAM	208	100,0	100,0	

Medeni Hal				
<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Değişken %</i>	<i>Toplam %</i>
Evli	92	44,2	44,2	44,2
Bekâr	95	45,7	45,7	89,9
Diğer	21	10,1	10,1	100,0
TOPLAM	208	100,0	100,0	

Meslek				
<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Değişken %</i>	<i>Toplam %</i>
Devlet Memuru	29	13,9	13,9	13,9
Özel Sektör Çalışanı	77	37,0	37,0	51,0
Esnaf	20	9,6	9,6	60,6
Çiftçi	10	4,8	4,8	65,4
Ev Hanımı	12	5,8	5,8	71,2
İşsiz	7	3,4	3,4	74,5
Öğrenci	43	20,7	20,7	95,2
Diğer	10	4,8	4,8	100,0
TOPLAM	208	100,0	100,0	

Aylık Gelir				
<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Değişken %</i>	<i>Toplam %</i>
0-1000 ₺	50	24,0	24,0	24,0
1001-1500 ₺	40	19,2	19,2	43,3
1501-2000 ₺	42	20,2	20,2	63,5
2001-3000 ₺	46	22,1	22,1	85,6
3001-4000 ₺	11	5,3	5,3	90,9
4001-5000 ₺	9	4,3	4,3	95,2
5001 ₺ ve Üzeri	10	4,8	4,8	100,0
TOPLAM	208	100,0	100,0	

5. ALKOLLÜ İÇECEKLERİN TÜKETİMİNE İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmada alkollü içeceklerin tüketimine yönelik hazırlanan sorular; ürünlerin tüketim miktarının belirlenmesi, ürünlerin tüketiminin azaltılması veya bırakılmasında etkili olabilecek hususların belirlenmesi, ürünlerin tüketiminin mali etkilerinin belirlenmesi ve bunun yanı sıra kaçak ürün tüketimi ve kaçak ürün tüketiminin nedenlerini belirlemeye yöneliktir. Bu kapsamda katılımcıların alkollü içecekleri kullanım sıklığının belirlenebilmesi için “*Alkollü içecekleri tüketim sıklığınız nedir?*” sorusu ile alkollü içeceklerin neden olduğu mali etkileri belirlemeye yönelik “*Alkollü içeceklere aylık ne kadar ödüyorsunuz?*” ve “*Alkollü içecek tüketimin diğer tüketim harcamalarınızı etkilediğini düşünüyor musunuz?*” soruları katılımcılara yöneltilmiştir.

Tablo 3: Alkollü içecek kullanım sıklığı frekans analizi

Alkollü içecek ürünlerini kullanım sıklığınız nedir?				
Değişken (Ay)	Frekans	%	Değişken %	Toplam %
1 Gün	53	25,5	25,5	25,5
2 Gün	15	7,2	7,2	32,7
3 Gün	9	4,3	4,3	37,0
4 Gün	46	22,1	22,1	59,1
5 Gün	7	3,4	3,4	62,5
6 Gün	2	1,0	1,0	63,5
7 Gün	2	1,0	1,0	64,4
8 Gün	22	10,6	10,6	75,0
12 Gün	23	11,1	11,1	86,1
15 Gün	1	0,5	0,5	86,5
16 Gün	10	4,8	4,8	91,3
20 Gün	5	2,4	2,4	93,8
28 Gün	4	1,9	1,9	95,7
30 Gün	9	4,3	4,3	100,0
TOPLAM	208	100,0	100,0	

Katılımcıların ağırlıklı olarak %25,5’i ayda bir gün, %22,1’i ayda dört gün, alkollü içecek tüketmekte oldukları görülmektedir.

Tablo 4: Aylık ödeme ve harcama etkisi frekans analizi

Alkollü içeceklere aylık ne kadar ödüyorsunuz?				
<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Değişken %</i>	<i>Toplam %</i>
0-200 ₺	122	58,7	58,7	58,7
201-300 ₺	31	14,9	14,9	73,6
301-400 ₺	30	14,4	14,4	88,0
401-500 ₺	13	6,3	6,3	94,2
501-600 ₺	8	3,8	3,8	98,1
601-700 ₺	2	1,0	1,0	99,0
700 ₺ ve Üzeri	2	1,0	1,0	100,0
TOPLAM	208	100,0	100,0	

Alkollü içecek tüketiminin diğer tüketim harcamalarınızı etkilediğini düşünüyor musunuz?				
<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Değişken %</i>	<i>Toplam %</i>
Evet, Etkiliyor	123	59,1	59,1	59,1
Hayır, Etkilemiyor	85	40,9	40,9	100,0
TOPLAM	208	100,0	100,0	

Katılımcıların %58,7'sinin aylık (0-200 TL) aralığında alkollü içecek ödemesi yaptıkları ve Trakya bölgesinde aylık alkollü içecek ödemesinin ağırlıklı olarak (0-400 TL) aralığında gerçekleştiği görülmektedir. Katılımcıların %59,1'i alkollü içeceklere yaptıkları tüketim harcamalarının diğer tüketim harcamalarını etkilediğini, 40,9'u ise etkilemediğini belirtmektedir. Tütün ürünlerinin tüketiminde olduğu gibi alkollü içeceklerde de kaçak ürünlerin tüketiminden söz etmek mümkündür. Alkollü içeceklerdeki kaçak ürün tüketiminin ve sebeplerinin belirlenmesine ilişkin hazırlanan "Kaçak alkollü içecekleri tercih ediyor musunuz?" ve "Kaçak alkollü içecekleri tercih etme sebebiniz nedir?" soruları katılımcılara yöneltilmiştir.

Tablo 5: Kaçak ürün tercih ve sebebi frekans analizi

Kaçak alkollü içecekleri tercih ediyor musunuz?				
<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Değişken %</i>	<i>Toplam %</i>
Evet, sürekli kullanıyorum	6	1,9	1,9	1,9
Evet, ara sıra kullanıyorum	35	16,8	16,8	18,8
Hayır, kullanmıyorum	167	80,3	81,3	100,0
TOPLAM	208	100,0	100,0	

Alkollü içecek kullanan katılımcıların %81,3'nün kaçak alkollü içecek kullanmadığı, %1,9'unun sürekli kullandığı, %16,8'inin de ara sıra kullandıkları görülmektedir.

Tablo 6: Kaçak ürün tercih ve sebebi frekans analizi

Kaçak alkollü içecekleri tercih etme sebebiniz nedir?				
Değişken	Frekans	%	Değişken %	Toplam %
Alkollü içecek vergi zamları	30	14,4	73,2	73,2
Tadının güzel olması	5	2,4	12,2	85,4
Başka ülkede üretilmesi	3	1,4	7,3	92,7
Fikrim yok/Diğer	3	1,4	7,3	100,0
TOPLAM	41	19,7	100,0	
Alkollü içecek kullanmayanlar	167	80,3		
TOPLAM	208	100,0		

Kaçak alkollü içecek kullananların %14,4'ü alkollü içeceklere yapılan vergi zamlarının etkisi, %2,4'ü tadının güzel olması, %1,4'ü başka ülkede üretilmesi gibi nedenlerle kaçak ürünleri tercih ettiklerini belirtmekte iken %1,4'ü ise herhangi bir neden olmaksızın kaçak alkollü içecekleri tercih ettiklerini belirtmektedirler. Alkollü içeceklerin tüketiminin azaltılması veya bırakılmasında etkili olan nedenlerin belirlenmesinde yönelik "Sizce alkollü içeceklerin tüketiminin azaltılmasında en etkili yöntem nedir?" ve "Alkollü içecek tüketimini bırakmanızda en büyük etken ne olabilir?" soruları yöneltmiştir.

Tablo 7: Ürün tüketiminin azaltılması frekans analizi

Sizce alkollü içeceklerin tüketiminin azaltılmasında en etkili yöntem nedir?				
Değişken	Frekans	%	Değişken %	Toplam %
Alkollü içecek yasaklarının artırılması	63	30,3	30,3	30,3
Alkollü içecekler üzerindeki vergilerin artırılması	36	17,3	17,3	47,6
Alkollü içeceklerin zararlarına yönelik okullarda verilen eğitim faaliyetlerinin artırılması	82	39,4	39,4	87,0
Sigara veya tütün ürünleri üzerindeki görsel veya yazılı uyarıların etkinliğinin artırılması	24	11,5	11,5	98,6
Fikrim yok / Diğer	3	1,4	1,4	100,0
TOPLAM	208	100,0	100,0	

Alkollü içeceklerin tüketiminin azaltılmasına yönelik katılımcıların %39,4'ü alkollü içecek kullanımının zararlarına yönelik okullarda verilen eğitimlerin artırılması, %30,3'ü ise alkollü içecek yasaklarının artırılmasını desteklemektedir.

Tablo 8: Ürün tüketiminin bırakılması frekans analizi

Alkollü içecek tüketimini bırakmanızda en büyük etken ne olabilir?					
<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Değişken %</i>	<i>Toplam %</i>	
Alkollü içeceklerdeki fiyat artışları	20	9,6	9,6	9,6	
Sağlık sorunları	136	65,4	65,4	75,0	
İrade	19	9,1	9,1	84,1	
Eş ve çocuklar	27	13,0	13,0	97,1	
Fikrim yok / Diğer	6	2,9	2,9	100,0	
TOPLAM	208	100,0	100,0		

Katılımcıların alkollü içeceklerin tüketimini bırakmalarındaki en büyük etkenin sağlık sorunları, bunun ardından eş ve çocukların isteklerinin etkili olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Vergi oranı ve vergi yükü frekans analizi

Alkollü içeceklerde uygulanan vergi oranlarını doğru buluyor musunuz?					
<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Değişken %</i>	<i>Toplam %</i>	
Evet, doğru buluyorum	24	11,5	11,5	11,5	
Hayır, doğru bulmuyorum	141	67,8	67,8	79,3	
Herhangi bir fikrim yok	43	20,7	20,7	100,0	
TOPLAM	208	100,0	100,0		

Alkollü içeceklere ödediğiniz vergi yükü için ne söylersiniz?					
<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Değişken %</i>	<i>Toplam %</i>	
Çok ağır	118	56,7	56,7	56,7	
Ağır	64	30,8	30,8	87,5	
Normal	17	8,2	8,2	95,7	
Hafif	6	2,9	2,9	98,6	
Çok hafif	3	1,4	1,4	100,0	
TOPLAM	208	100,0	100,0		

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu alkollü içeceklerde uygulanan vergi oranlarını doğru bulmadıkları gibi alkollü içeceklerde uygulanan vergi yükünün de fazla olduğu görüşündedirler. Katılımcıların alkollü içeceklerde meydana gelen vergi artışları karşısında ürünlerin tüketimine yönelik tutum ve davranışlarının değişip değişmeyeceğinin ortaya çıkarılması için hazırlanan “Tütün ürünleri ve alkollü içeceklerin vergi oranlarında bir artış yaşandığında tüketim eğiliminiz nasıl gelişir?” sorusu katılımcılara yöneltilmiştir.

Tablo 10: Tüketim eğilimi frekans analizi

Alkollü içeceklerin vergi oranlarında bir artış yaşandığında tüketim eğiliminiz nasıl gelişir?				
<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Değişken %</i>	<i>Toplam %</i>
Vergi yükü arttığında kullandığım ürünlerin tüketim miktarını azaltmaya yönelirim.	63	30,3	30,3	30,3
Vergi yükü arttığında kullandığım ürünlerin tüketimini tamamen bırakırım.	18	8,7	8,7	38,9
Vergi yükü arttığında kullandığım ürünler yerine kaçak ürünlerin tüketimine yönelirim.	42	20,2	20,2	59,1
Vergi yükü arttığında kullandığım ürünlerin yerine daha düşük fiyatlı ürünlerin tüketimine yönelirim.	42	20,2	20,2	79,3
Vergi yükü ne kadar artarsa artsın tüketim tercihim ve tüketim oranım değişmez.	43	20,7	20,7	100,0
TOPLAM	208	100,0	100,0	

Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun olası vergi artışları karşısında ürünlerin tüketimini bırakmayı düşünmedikleri, bazı katılımcıların tüketim tercihlerinin ve oranının değişmediği, tüketimini değiştiren katılımcıların ise kullandıkları ürün miktarını azaltma, düşük fiyatlı veya kaçak ürünlere yönelme gibi eğilimlerinin olduğu görülmektedir. Çok az sayıdaki katılımcının ise ürünlerin tüketimini bırakmayı düşündüğü görülmektedir.

Alkollü içeceklerin vergi oranlarında yaşanacak bir düşüşün tüketicilerin tüketim eğilimleri üzerinde yaratacağı etkilerin belirlenmesine yönelik hazırlanan “Alkollü içecekler üzerinde uygulanan vergi oranları azaltılarak ürünlerin satış fiyatında düşüş yaşansa tüketim tercihiniz değişir mi?” ve vergi oranlarının tüketim üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik “Alkollü içeceklerin kullanımının azaltılmasına yönelik arttırılan vergi oranları ürünlerin tüketimi üzerinde etkili midir?” soruları katılımcılara yöneltilerek tutumları ve davranışlarındaki olası değişiklikler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Tablo 11: Tüketim tercihi ve ürün tüketimi frekans analizi

Alkollü içecekler üzerinde uygulanan vergi oranları azaltılarak ürünlerin satış fiyatında düşüş yaşansa tüketim tercihiniz değişir mi?				
<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Değişken %</i>	<i>Toplam %</i>
Evet, daha fazla tüketirim.	45	21,6	21,6	21,6
Hayır, aynı oranda tüketmeye devam ederim.	120	57,7	57,7	79,3
Herhangi bir fikrim yok	43	20,7	20,7	100,0
TOPLAM	208	100,0	100,0	

Alkollü içeceklerin tüketiminin azaltılmasına yönelik arttırılan vergi oranları ürünlerin tüketimi üzerinde etkili midir?				
<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Değişken %</i>	<i>Toplam %</i>
Evet, çok etkilidir.	63	30,3	30,3	30,3
Evet, azda olsa etkilidir.	92	44,2	44,2	74,5
Hayır, etkisi yoktur.	53	25,5	25,5	100,0
TOPLAM	208	100,0	100,0	

Katılımcıların %57,7'si alkollü içeceklerde vergi oranının azaltılması durumunda tüketim tercihinin ve oranının değişmeyeceğini, %21,6'sı daha fazla tüketeceğini, %20,7'si ise herhangi bir fikrinin olmadığını belirtmiştir. Ancak katılımcıların büyük bir çoğunluğu alkollü içecekler üzerindeki yüksek vergilemenin ürünlerin tüketimi üzerinde etkili olduğunu düşünmektedir.

Alkollü içeceklerin vergilendirilmesine yönelik yürürlüğe konulacak bir vergi indiriminin devlet gelirleri açısından yaratacağı etkilerin ne olabileceğine ilişkin katılımcıların düşüncelerinin ortaya çıkarılması adına “*Sizce alkollü içeceklerde uygulanan özel tüketim vergilerinin azaltılması devlet gelirleri açısından ne gibi sonuçlar doğurur?*” şeklinde soru yöneltilmiştir.

Tablo 12: Devlet gelirleri frekans analizi

Sizce alkollü içeceklerde uygulanan özel tüketim vergilerinin azaltılması devlet gelirleri açısından ne gibi sonuçlar doğurur?				
<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Değişken %</i>	<i>Toplam %</i>
Devletin vergi gelirleri azalır	47	22,6	22,6	22,6
Devletin vergi gelirleri değişmez	33	15,9	15,9	38,5
Devletin vergi gelirleri artar	36	17,3	17,3	55,8
Devletin vergi kayıp ve kaçağı azalır.	83	39,9	39,9	95,7
Herhangi bir fikrim yok	9	4,3	4,3	100,0
TOPLAM	208	100,0	100,0	

Size göre vergi sistemimiz adaletli midir?

<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Değişken %</i>	<i>Toplam %</i>
Hayır	175	84,1	84,1	84,1
Evet	15	7,2	7,2	91,3
Herhangi bir fikrim yok	18	8,7	8,7	100,0
TOPLAM	208	100,0	100,0	

Katılımcılar arasında yüksek vergilerin neden olduğu vergi kayıp ve kaçağının azalacağını düşünenler olduğu kadar devletin gelirlerinin azalacağını düşünenlerde mevcuttur. Ayrıca katılımcıların büyük bir çoğunluğu vergi sisteminin adaletsiz olduğunu düşünmektedir.

6. KORELASYON HİPOTEZLERİ VE ANALİZİ

H1: Alkollü içecek kullanımının diğer tüketim harcamaları üzerindeki etkisi ile bireylerin aylık geliri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Tablo 13: Aylık gelir ve alkollü içecek kullanımının tüketim harcamalarına etkisi korelasyon analizi

Korelasyonlar		Aylık Gelir
Hipotez 1 kabul edilmiştir.		
Alkollü İçecek Kullanımının Diğer	Pearson Correlation	,213**
Tüketim Harcamaları Üzerindeki	Sig. (2-tailed)	<u>.002</u>
Etkisi	N	208

Bireylerin aylık gelirinin yüksek olduğu durumlarda, alkollü içeceklere yönelik yapmış oldukları tüketim harcamaları gerçekleştirecekleri diğer tüketim harcamaları üzerinde olumsuz etki yaratmamaktadır. Bireylerin aylık gelirinin düşük olduğu durumlarda ise alkollü içeceklere yönelik yapmış oldukları tüketim harcamaları gerçekleştirecekleri diğer tüketim harcamalarını üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Bir başka deyişle bireylerin diğer tüketim harcamalarını kısmalarına neden olmaktadır. Bu pozitif ve anlamlı ilişki neticesinde hipotez 1 kabul edilmiştir ($\sigma < 0,05$).

H2: Kaçak alkol tüketimi ve alkollü içecek ödemesi arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır.

Tablo 14: Kaçak alkollü içecek kullanımı ve aylık alkollü içecek ödemesi korelasyon analizi

Korelasyonlar		Kaçak Alkollü İçecek Kullanımı
Hipotez 2 kabul edilmiştir.		
Aylık Alkollü İçecek	Pearson Correlation	<u>-.278**</u>
Ödemesi	Sig. (2-tailed)	<u>.000</u>
	N	208

Bireylerin kaçak alkollü içecek kullanımı arttığında alkollü içecek ödemesi düşmekte olduğu, kaçak alkollü içecek kullanımı azaldığında ise aylık alkollü içecek ödemesinin artış gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu anlamlı ve negatif ilişki karşısında hipotez 2 kabul edilmiştir ($\sigma < 0,05$).

H3: Alkollü içeceklerdeki vergi yükü ile vergi sisteminin adaletli olup olmadığına dair düşünceler arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 15: Vergi yükü ve vergi adaleti korelasyon analizi

Korelasyonlar		Alkollü İçeceklerdeki Vergi Yükü
Hipotez 3 kabul edilmiştir.		
	Pearson Correlation	,257**
Vergi Adaleti	Sig. (2-tailed)	,000
	N	208

Vergi sisteminin adaletli olduğunu düşünen bireyler alkollü içeceklerdeki vergi yükünü doğru bulmakta iken, vergi sisteminin adaletli olmadığını düşünen bireyler ise alkollü içeceklerdeki vergi yükünü doğru bulmamaktadırlar. Bu anlamlı ve negatif ilişki karşısında hipotez 3 kabul edilmiştir ($\sigma < 0,05$).

7. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Trakya bölgesinde vergilerin alkollü içecek tüketimi üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmaya yönelik gerçekleştirilen saha araştırması sonuçlarından elde edilen bulgular şunlardır:

Bireyler arasında ayda bir gün, dört gün, sekiz gün ve on iki gün alkollü içecek tüketenlerin sayıca fazla oldukları görülmektedir. Buna karşın bölgedeki alkollü içeceklere yönelik gerçekleştirilen tüketim harcamalarının ağırlıklı olarak 200-400 TL aralığında gerçekleştiği ortaya çıkarılmıştır. Bireylerin yarısından fazlası alkollü içecek tüketiminin diğer tüketim harcamalarını etkilediğini düşünmektedir ve bireylerin aylık gelirinin yüksek olduğu durumlarda alkollü içeceklere yönelik yapmış oldukları tüketim harcamaları diğer tüketim harcamalarını olumsuz etkilememektedir. Bireylerin aylık gelirinin düşük olduğu durumlarda ise alkollü içeceklere yönelik yapmış oldukları tüketim harcamaları diğer tüketim harcamalarını olumsuz etkilemektedir. Bir başka deyişle diğer tüketim harcamalarını kısmalarına neden olmaktadır.

Araştırmaya katılan bireylerin %80,3'ünün kaçak alkollü içecek tüketmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Alkollü içecek tüketen bireylerin %70 yakın bir çoğunluğunun alkollü içeceklerde uygulanan vergi oranlarını doğru bulmadıkları, %90'ına yakın bir çoğunluğun ise ödedikleri vergi yükünü ağır ve çok ağır olarak nitelendirdikleri görülmektedir. Kaçak alkollü içecek tüketimindeki en önemli etkenin ürünler üzerindeki yüksek vergiler olduğu ortaya çıkarılmıştır. Zira bireylerin kaçak alkollü içecek kullanımı arttığında alkollü içecek ödemesinin düşmekte olduğu, kaçak alkollü içecek kullanımı azaldığında ise aylık alkollü içecek ödemesinin artış gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Alkollü içeceklerin tüketiminin azaltılmasında eğitim faaliyetleri ve alkol yasakları en etkili yöntem olarak görülmektedir; ancak bireylerin çoğu üzerinde alkol tüketimini bırakmalarındaki en büyük iki etken sağlık sorunları ile ailedir. Buna karşın alkollü içeceklerde yaşanan vergi artışları karşısında tüketim alışkanlıklarının bırakma eğiliminde olan bireylerin yaklaşık %9 gibi az bir oranda olduğu görülmektedir. Bireylerin vergi artışları karşısında tüketim miktarını

azaltma, düşük fiyatlı veya kaçak ürünlere yönelme gibi eğilimler içerisine girebildikleri ya da tüketim tercihlerini değiştirmedikleri de ortaya çıkarılmıştır. Vergi sisteminin adaletli olduğunu düşünen bireyler alkollü içeceklerdeki vergi yükünü doğru ve yerinde bulmakta iken vergi sisteminin adaletsiz olduğunu düşünen bireylerin alkollü içeceklerde uygulanan vergi oranlarını doğru bulmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Avcı, O. ve Demirci, Z. (2017). “Türkiye’de Günah Vergisi Olarak ÖTV III Sayılı Listenin İncelenmesi”, Maliye Araştırmaları – 1, Ekin Yayınları, Bursa 2017, S.47-60
- Beaglehole, R. and Bonita, R. (2009), Volume 373, No. 9682, p2173–2174, 27 June 2009
[https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(09\)61168-5/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(09)61168-5/fulltext) (Erişim:06.06.2018).
- Büyüköztürk, Ş. (2012), “Örnekleme Yöntemleri”,
<http://w3.balikesir.edu.tr/~msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-Final-Konulari.pdf> (15.10.2017).
- Cengiz Bilgin, D. (2008), “GfK araştırdı, Türklerin yüzde 83’ü ‘hiç alkol kullanmaz’ çıktı”, <http://www.hurriyet.com.tr/gfk-arastirdi-turklerin-yuzde-83-u-hic-alkol-kullanmaz-cikti-10518988>, (Erişim:14.01.2018).
- Edizdoğan, N. ve Çetinkaya, A. (2012), “Vergilerin Ekonomik Analizi”, Dora Yayınları, 2.Baskı, Bursa
- Emeç, H. ve Gülay E. (2007), “Alkol Tüketimi ve Alkol Tüketiminde Sosyo-Demografik Değişkenlerin Etkisi Üzerine Ekonometrik Model Uygulaması” Türkiye 8. Ekonometri ve İstatistik Kongresi 24-25 Mayıs2007 İnönü Üniversitesi Malatya
- Gergerlioğlu, U. (2015), “Bireysel Psikolojik Unsurlar Bağlamında Özel Tüketim Vergilerinin Değerlendirilmesi”, Yeditepe Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi, International Anatolia Academic Online Journal Social Science Journal, Vol 3 No.1 Yıl: 2015 S.19-28
- Gergerlioğlu U. ve Sümer, K.K. (2015),”Alkollü İçecek Vergilerinin Sosyal Maliyetleri Azaltıcı Etkilerinin Bireysel Tutumlar Yönünden Analizi (İstanbul İli Örneği)” Sosyoekonomi, Vol. 23(24), 98-117.
- Kargı, V. ve Yüksel, C. (2010), “Çevresel Dışsallıklarda Kamu Ekonomisi Çözümleri”, Maliye Dergisi, Sayı:159 S:(183-202).

- Kayhan, A. (2000), "Verginin, Tarihsel, Gelişimi ve Sebep Olduğu Bazı Önemli Olaylar", Maliye Dergisi, Sayı:135 S: (80-87).
- Kopp, P. (2015), "Le coût social des drogues en France", Note 2015-04 Saint-Denis, le 10 septembre 2015 S.1-10 <https://www.ofdt.fr/BDD/publications/docs/eisxpkv9.pdf> (Erişim:06.06.2018).
- Nüfus, "İllerin Nüfusu", <https://www.nufusu.com/> (Erişim:10.09.2017).
- Saygılı, S. (2011), <http://www.gidahareketi.org/Cagimizin-Sosyal-Afeti---Alkol-472-yazisi.aspx>, (Erişim: 06.06.2018).
- Süngü, H. (2014), "Üniversite Öğrencilerinin Zararlı Madde Kullanımına İlişkin Tutumları" Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl/Year: 2014 Cilt/Volume: 11 Sayı/Issue: 26, s. 167-194 1 .
- Şahin, M.M. (1997), "Alkol Raporu", Tüketiciler Birliği Genel Başkan Vekili, www.tuketiciler.org, (Erişim:15.06.2016).
- Tarı, R., Çalışkan, Ş., ve Bayraktar, Y. (2006), "Gelir ve Tüketim İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (11) 2006 / 1 :168-179.
- Varol, M. (2011), "Alkol Raporu", Türkiye Yeşilay Cemiyeti.
- Wagenar, A., Traci, T., ve Kathleen, M. L. (2004/2005). "Environmental Influences on Young Adult Drinking". Alcohol Research & Health, vol 28, no. 4, s:230-235.
- Yılmaz, B. E. (2015), "Maliye", Der Yayınları, İstanbul.

İRAN REJİMİ ve EKONOMİK PERFORMANSI İLİŞKİSİ: ORTA DOĞU'DA BARIŞ MÜMKÜN MÜ?

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE REGIME IN IRAN and ECONOMIC PERFORMANCE: IS IT POSSIBLE TO ACQUIRE PEACE IN THE MIDDLE EAST?

Onur OKYAR*

Geliş Tarihi: 26.03.2017
(Received)

Kabul Tarihi: 25.09.2018
(Accepted)

ÖZ: Bu çalışmanın amacı İran İslam Cumhuriyeti'nin mevcut ekopolitik sisteminin ve bu sistemin performansının Orta Doğu özelinde ve Avrasya genelindeki mevcut çatışmalara olan etki ve muhtemel sonuçlarını incelemektir. Bu bağlamda çalışmada İran'da yapılmış alan araştırmasının verileri ile İran'ın uluslararası ticaretteki verileri kullanılmıştır. Çalışmanın temel hipotezi İran'ın iç ekonomide Rejimi koruyup kollayıcı tedbirleri öteki halklara rağmen aldığı, uluslararası ilişkilerde ise reel politik endişelerle hareket ettiği varsayımı üzerine şekillenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda günümüz İran ekopolitik resmi gözler önüne serilmeye çalışılmış ve Avrasya coğrafyasındaki hem cari hem de muhtemel çatışmaların önlenmesi için –Türkiye için de önemli olan– öneriler yordamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Avrasya, Orta Doğu, İran, Güvenlikleştirme, Uluslararası Bağımlılık, Uluslararası Güvenlik, Reelpolitik.*

ABSTRACT: The aim of this study is to examine the impact and possible results on the current conflicts particularly in the Middle East and Eurasia of the current eco-political system of the Islamic Republic of Iran. In this context, the data of this study carried out by the author in Iran and the data of Iran in the international trade has been used in this study. The main hypothesis of the study is shaped by the fact that Iran has taken the protective measures for the regime in the internal economics despite the other people in Iran, at the same time Iran have acted with real political concerns in the international relations. As a result of the findings, the current Iranian eco-political picture has been revealed and also recommendations (that's also important for Turkey) regarding the prevention of the conflicts in Eurasia have been discussed.

Key Words: *Eurasia, Middle East, Iran, Securitization, International Dependence, International Security, Real Politics.*

1. GİRİŞ

Günümüzde uluslararası çok taraflı ticaret antlaşmalarından ziyade ikili ya da bölgesel ticaret antlaşmalarının imzalanmaya başlamasının en önemli sebebi uluslararası ekonomik bağımlılıkların artırılmak istenerek güvenliğin ve

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü,
onurokyar@hotmail.com.

uluslararası dengenin sağlanması ihtiyacıdır. Bu noktadan hareketle yumuşak gücün öneminin artması, uluslararası bağımlılık perspektifinde Kantçı bir yaklaşımla mümkündür. Bu bağlamda Kant için pozitif, Rousseau için negatif sonuçlar doğuracak olan uluslararası sistemdeki ekonomik bağımlılık günümüzün yumuşak güç eksenli ilişkilerin tesisi için önemli bir araçtır. Zira Rousseau'ya göre (akt. Cobban, 1969: 106) devletlerarası bağımlılıklar ülkelerin rekabetini artıracığı için çatışma ve savaflara neden olacak, bu ise özgürlükleri azaltacak; Kant'a göre ise karşılıklı bağımlılıklar ticaret ve iş birliğini artıracığı için ortak çıkarlar çatışmayı önleyecek ve özgürlükleri artıracaktır (Kant, 2006; Benhabib, 2006). Bununla birlikte ülkeler arası karşılıklı bağımlılık, önemi günümüzde gittikçe artan bireyin değerinin de artmasına sebep olacağı için yumuşak gücün¹ önemli bir temeli haline gelmiştir (Keohane ve Nye, 2012: 216 vd.).

Güvenlik kavramı ise askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal veya çevresel tehditlere (*varoluşsal tehditlere*) karşı alınan önlemler bütünü iken güven(lik)sizlik bu önlemlerin alınamamış olması halidir. İlgili tedbirlerin siyasi maksatlar için kullanılması olarak özetlenebilecek güvenlikleştirme ise iki temel kavram üzerine şekillenir. Bunlar *kurgu* ve *kazançtır*; kim kurgulamışsa o kazançlıdır. Bu bağlamda bir aktörün (genel olarak devlet ve devlet altı gruplardan olan siyasi partiler, lobiler, çok uluslu şirketler, medya ve hatta terör örgütleri gibi) herhangi bir konuda çıkarlarını/kazançlarını artırabilmek için güvenliği kurgulamasına ya da var olan bir kurguyu kendi bünyesinde revize ederek bunu bir güvenlik (dolayısıyla bir varoluş) sorunu haline getirmesine güvenlikleştirme denir.² Bu siyasi pratik günümüzde daha çok din, etnik kimlik ve toplumsal cinsiyet kavramları üzerinden kurgulanmaktadır. Güvenlikleştirmenin en önemli avantajı ise güvenlik arttığında güvensizliğin azalacağına olan inançtır. Artan güvenlik ise azalan özgürlüklere sebep olur. Oysa tüm bu kavramlar tehdit algılamasının az ya da çok olması ile ilgili bir kurmacadan ibarettir.

Bu verilerden hareketle Orta Doğu'da güvenlikleştirmenin yaşandığı yadsınamaz bir gerçektir. Lakin güvenlikleştirmenin temel bileşeni olan kurgu bağlamında Orta Doğu'daki kurgu kimin eseridir? Bu kurgudan İran –özellikle Avrasya coğrafyasında– nasıl etkilenecek ve diğer ülkeleri nasıl etkileyecektir? soruları önem arz etmektedir.

Bu sorular bağlamında Türk ve Araplardan sonra Orta Doğu'nun bir diğer devlet olabilmiş etnisitesi olan Farsiler İran Devrimi'nden itibaren Batıyı bir düşman olarak kabul etmiş ve rejimlerini bu retoriğin üzerine bina etmişlerdir. Ayrıca –Şia referansı– Selefilik de Batı mesabesinde bir ötekilik olarak tanımlanmış ve İran, Orta Doğu'da hem ırk hem dil hem de resmi mezhep

¹ Sert ve yumuşak gücün tanımları ve birbirleri arasındaki ilişki için bkz. Wilson (2008: 110-124).

² Benzer bilgiler için bkz. Waeber (1995: 46-86).

noktasında yalnız kalmıştır.³ Günümüzde ise Batıyla dahi nükleer antlaşma sebebiyle köprüler kurulsa da mezhep ötekiliği etkisiyle –başta Körfez Arap ülkeleriyle– bu ilişkiler tesis edilememiştir. Bu noktalardan hareketle çalışma; İran’ın mevcut ekopolitik sisteminin, İran’ın mevcut ekonomik performansı üzerindeki etkisi ve bu etkinin uluslararası ilişkilerdeki muhtemel sonuçlarını inceleyecektir.

Çalışmada ilk olarak İran’ın devlet sistemi açıklanacak ardından bu sistemin ekonomiye olan etkisi yurtiçi ve yurtdışı veriler ile analiz edilecektir. Yurtiçi veriler kapsamında İran’da Rejimi destekleyenler ile eleştirenler arasındaki gelir farklılıkları tespit edilecek ve ardından bu iki grubun (ekonomik temelde) Rejime olan destekleri incelenecektir. Bu bölümün temel hipotezi İran’ın iç ekonomide Rejimi koruyup kollayıcı tedbirleri öteki halklara rağmen aldığı önermesi üzerine bina edilecektir.

Çalışmanın devamında İran’ın yurtdışı ekonomik performansı irdelenecektir. Bu bağlamda İran’ın ithalat ve ihracat verileri analiz edilecek, Çin ve Rusya ile olan stratejik ortaklıkların Avrasya coğrafyasındaki etkileri değerlendirilecek ve İran’ın Batı ile olumlu olarak sonuçlandırdığı kabul edilen nükleer müzakereler sonucu Batı bankalarının serbest bırakılan mevduatlarının kullanıldığı ülke ve sektörler incelenecektir. Elde edilen bulgular bağlamında bu bölümün temel hipotezi ise İran’ın uluslararası sistemde reel politik endişelerle hareket ettiği varsayımı üzerine şekillenecektir.

Çalışmanın son bölümünde ise İran’ın hem iç hem de dış politikada izlediği davranış kalıplarının Orta Doğu özelinde ve Avrasya genelindeki mevcut istikrarsızlıklara olan etkisi tartışılacaktır.

Çalışmada birincil kaynak olarak yazarın Tahran’da 10 devlet üniversitesinde 603 kişilik bir örneklem üzerinden gerçekleştirdiği alan araştırmasının verileri kullanılacaktır. İkincil kaynak olarak ise İran’ın ekonomik verileri ve ilgili ülkelerle yaptığı antlaşma ve protokoller incelenecektir. Çalışmanın temel amacı Orta Doğu özelinde ve Avrasya genelindeki mevcut çatışmalar üzerinde İran’ın ekonomik yönden etkisini incelemektir.

2. İRAN REJİMİNİN GENEL ÇERÇEVESİ

Anayasalar; devleti temellendiren, rejimini açıklayan, bu rejim dâhilinde bireyin haklarını garanti altına alan ve devletin işleyişindeki temel aktörlerin görev ve yetkilerini sınırlayan, kanunların üzerindeki tek belgedir. Bu bağlamda içerisinde demokrasi kavramının kullanılmadığı İran İslam Cumhuriyeti Anayasası

³ Sivil Demokratik İslam tanımı bağlamında İran ile diğer Sünni ülkelerin çatıştırılması ihtimali de bu yalnızlığın kullanılarak çatışmaların tetiklendiğini göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk (2017: 42).

iki esas ile kendisini açıklamıştır.⁴ Bunlar dini sistematizasyonun esas olduğunu belirten *İslamcılık* ve devlet ile halkın buluşmasını sağlayan *Cumhuriyetçilik*dir. Bu bağlamda din ve onu tamamlayan Şiilik mezhebi İran'ın en temel kimliği olup bu kutsal kaynağı yorumlamak ise ancak (seçimle değil) nass ve tayinle (Hz. Ali'nin soyundan gelme ilkesi) İslam ümmetine imam olacak, günahsız (ismet sıfatlı) ve fakih bir din adamınca gerçekleştirilebilir (Onat ve Kutlu, 2014). Rejimin kurucusu Humeyni de bunu adaletli fakihin imamlığının Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin günümüzdeki imamlığının karşılığı olduğunu ve 12. İmam (Kayıp/Gaip İmam) ahir zamanda dünyaya inip İslam dünyasını tek bir çatı altında birleştirene kadar naip⁵ imamın bu makama vekâlet edeceğini savunmuştur (Humeyni, 1994: 53).

Bu bağlamda İran'ın kendine has siyasi rejiminin önemli bir ayrıntısı halka atfedilen değerle ilgilidir. Sünnilikte Müslüman halk masum iken Şia'da masum olan halk değil imamdır; dolayısıyla halk aslında imam(et) için vardır. Meseleyi daha girift hale getiren konu ise devlet rejiminin mezhep üzerine şekillenmesine rağmen bireysel olarak inanan Müslümanların da inançlarının imamet doktrinine bağlanmış olmasıdır. Zira İran'ın resmi mezhebi olan Caferilik/İmamiyye'de imama iman etmek mümin olabilmenin en önemli şartıdır (Fığlalı 1986: 159-160; Onat 1992: 95; Yöner 2014: 146). Bu veriden hareketle İran'ın Müslüman yoğun ülkelere karşı ötekilik algısı yüksektir. Bu bâtıllık ve dolayısıyla ötekilik algısı aynı dine inanan toplumlara birbirlerine karşı yabancı (hatta düşman) olarak gösterdiği için –en azından akademik evrende– aporetik⁶ bir akıl karışıklığı ve akamet ortaya çıkmaktadır.

Buna rağmen Şiilik ve Sünnilik arasında dinin uygulanması noktasında önemli benzerlikler vardır. İkisinde de günlük namaz (Şia'da cem edilebilir ve

⁴ Çok kapsamlı olarak hazırlanmış İran Anayasası'nın Giriş Bölümü şu başlıklardan oluşur: Hareketin Başlaması, İslami Hükümet, İnsanların (Halkın) Öfkesi, Halkın Ödediği Bedel, İslam'da Hükümet'in Şekli, Adil Fakih'in Velayeti, Ekonomi Amaç Değil Araçtır, Anayasada Kadın, İdeolojik Ordu, Anayasal Yargı, Yürütme, Kitle-İletişim Araçları ve Temsilciler (Temsil).mFasıllar ise 14 tane ve toplam 177 maddeden oluşmaktadır: *Birinci Fası*; Genel Esaslar (1–14. Maddeler), *İkinci Fası*; Ülkenin Dil, Yazı, Takvim ve Bayrağı (15–18. Maddeler), *Üçüncü Fası*; Vatandaşlık Hakları (19–42. Maddeler), *Dördüncü Fası*; Ekonomi ve Mali İşler (43–55. Maddeler), *Beşinci Fası*; Millet Egemenliği (56–61. Maddeler), *Altıncı Fası*; Yasama (62–99. Maddeler), *Yedinci Fası*; Şûralar (100–109. Maddeler), *Sekizinci Fası*; Rehber (107–112. Maddeler), *Dokuzuncu Fası*; Yürütme (113–151. Maddeler), *Onuncu Fası*; Dış Politika (152–155. Maddeler), *On Birinci Fası*; Yargı (156–174. Maddeler), *On İkinci Fası*; İletişim Araçları (175. Madde) *On Üçüncü Fası* Milli Güvenlik Yüksek Kurulu (176. Madde) ve *On Dördüncü Fası* Anayasanın Değiştirilmesidir (177. Madde). Kaynak: *İran İslam Cumhuriyeti Anayasası* (2018).

⁵ Yaşayan imamın naip (vekil) olması nedeniyle günahsız olmadığıyla ilgili yorumlar olsa da (Bulaç, 2009: 50) Rejimin anayasal olarak kutsal(laştırılmış) imama dayanması bunun pratikte gerçekleşmediğini göstermektedir.

⁶ Herhangi bir görüşün hem doğrulandığı hem de yanlışlandığı durumlardaki düşünsel kararsızlık.

namazda Kerbela taşı üzerine secde edilir), Ramazan’da oruç tutmak, hacca gitmek ve zekât vermek farzdır. Bu bağlamda çalışmada *bireysel bazda* dinin temeli olan ibadetlerin aynı Yaratıcı’ya yapılması ile dinin esas maksadının öne çıkarılması idealize edilebilecek bir “ümit” iken dinin retoriğinde anlaşmazlıklar vardır. Bu anlaşmazlığın temel sebebi ise yukarıda da izah edildiği üzere imametın imanın bir şartı olup olmaması üzerinde düğümlenmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber’den sonra İslam’ın siyasi kaderi evrilmektedir. Bu bağlamda Şiilik ve Sünnilik arasındaki ayrım⁷ Orta Doğu özelinde bireyden çok toplum, aşiret, mezhep ya da devlet temelli kimliklenmeyi daha önemli hale getirmiştir. Sonuç olarak günümüzdeki ilgili mezhepler/ülkeler birbirlerini batıl⁸ olarak görmeye devam ettikleri sürece *–aynı eğitim ve medeniyet şartları altında–*⁹ birbirlerini kabul edecek zeminde buluşamayacaklardır.

İran’ın cumhuriyetçilik ilkesi ise İslamcılık ilkesinin üzerine bina edilmiştir. Dolayısıyla İran, Şia mezhebini kabul etmeyen ve daha önemlisi İran tarafından batıl olduğu kabul edilen toplum ve ülkelerle ilişkilerini bu esas üzerine şekillendirmiş; bu kabulden hareketle kutsal bir kaynağa/vekile dayalı İran Rejiminin koruyucusunun da kutsallığı tamamlanmıştır. Mukaddes kaynak olarak kabul edilen Vekil, anayasadaki tüm erkler ile yakından ilgilidir. Bu noktadan hareketle cumhuriyetçiliğin temeli olan seçim mekanizması bağlamında İran’da halk sadece Meclis, Uzmanlar Heyeti ve Cumhurbaşkanını oylarıyla seçebilmektedir. Fakat tüm bu kurumlara seçilebilme onayını İmamın üyelerini direkt ve dolaylı olarak atadığı Anayasayı Koruyucular Konseyi vermektedir. Sonuç olarak İran’da rejim, mukaddes kabul edilen bir kişiye bağlı olup bu kişinin doğru, iyi ve güzel kabul ettiği politikaları halk da kabul etmeli, en azından uyum sağlamaya çalışmalıdır.

3. İRAN EKONOMİSİNİN GENEL ÇERÇEVESİ

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası’nın giriş bölümünde ekonomiye bakış ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Kapital sisteme karşı olduğunu deklare eden Rejime göre İslami ekonomide büyüme ve gelişme için gerekli ihtiyaçların karşılanması esastır. İran halkına eşit ve uygun ekonomik fırsatlar sunmak, işsizliği azaltmak ve halkın zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak Rejimin görevidir. Bu amaçlara ulaşabilmek için organize olmuş İran ekonomisi uluslararası ticarete kapalı bir ekonomi olmasa da kendine yetebilme kabulü nedeniyle otarşik bir yapıdadır. Kapalı ekonomi değildir; çünkü Batı ile ol(a)masa da “ötekilerle” aktif dış ticari

⁷ Bu ayrımı en net olarak açıklayanlardan biri Camii’dir (2012: 57 ile 149-155).

⁸ Bu ifade diğer mezheplerin batıl olduğu için kâfir oldukları anlamına gelmemelidir.

⁹ Eğitim ve medeniyet seviyelerinin yükselmesi bu varsayımı ıskat edecek yegâne argümanlardır.

ilişkileri vardır. Otarşızmin ise¹⁰ özellikle nükleer antlaşmadan sonra yerini -İran'ın henüz tecrübe etmediği bir ekonomik sistem olan- serbest piyasa ekonomisine bırakması ihtimal dâhilindedir.

İran'da devlet merkezli bir politika hâkim olup, ekonominin taşıyıcısı petrol ve doğalgazdır. Zira İran dünya sıralamasında petrolde dördüncü, doğalgazda ikinci en büyük rezervlere sahip ülkedir. Bununla birlikte ülkede tarım, sanayi ve hizmet sektörleri de gelişmiştir. Rejimin doğrudan sahibi olduğu birçok iktisadi teşekkül olup bunlardan –başta Devrim Muhafızları olmak üzere– güvenlik güçleri de pay almaktadırlar. Bunlara rağmen İran'ın 2015 itibariyle reel ekonomik büyüme oranı %0,8 olup dünya sıralamasında 189.dur (CIA, 2016).¹¹ 2013 itibariyle ekonominin %9,3'ü tarım, %38,4'ü endüstri ve %52,3'ü hizmet sektöründen oluşmaktadır. İşsizlik oranı %10,5 olup dünyada 118.dir. Nüfusun %18,7'si fakirlik sınırının altındadır. 2015 itibariyle enflasyon oranı %15,3 ile dünyada sonlardadır. Aynı dönemde İran'ın 80 milyar dolara yakın ihracatı olup bu değer ile dünyada 39.dur (CIA, 2016). İhracatın %80'i petrol olup ardından kimya ve petrokimya ürünleri, meyve ve fındık, halı, çimento ve madenler (özellikle dünya sıralamasında ilklerden olan çinko, bakır ve demir) gelmektedir.

İran'ın 2014 yılı itibariyle ihracat yaptığı ülkeler ve oranları şöyledir: Çin (%29), Hindistan (%11,9), Türkiye (%10,4), Japonya (%6,5) ve Güney Kore (%4,8). Aynı yıl ithalatı ise 70 milyar dolar civarında olup dünyada kırkıncıdır. İthalat malları; endüstriyel malzemeler, sermaye malları, gıda ve diğer tüketim malları ile teknik hizmetlerdir. İran'ın ithalat yaptığı ülkeler ve oranları ise şunlardır: Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) (%30,6), Çin (%25,5), Cezayir (%8,3), Hindistan (%4,6), Güney Kore (%4,4) ve %4,1 ile Türkiye'dir (CIA, 2016). Suudi Arabistan'ın 2016 yılında Şii bir din adamını idam etmesi sonucu (BBC, 2016) Suudi Arabistan – İran diplomatik ilişkileri dondurulmuş ve BAE ise İran'la olan diplomatik ilişki seviyesini düşürmüştür (Hamsici, 2016). Buna rağmen BAE'nin İran ekonomisi üzerindeki etkisi yüksektir. Bu bağlamda mezhep farklılığı, Suudi Arabistan faktörü, BAE'nin %20'ye yakınının Farsi olması, coğrafi yakınlık ve Ebu Musa ile Tunb Adaları sorunlarına rağmen Orta Doğu'daki en liberal dış ticaret rejimine sahip Birleşik Arap Emirlikleri İran'ı stratejik ortak olarak

¹⁰ Kısaca ülkenin öz kaynakları ile kendi kendine yetmesi olarak açıklanabilen otarşızmda liberal dünya ekonomileri ile bütünleşme reddedilir, merkezi idare ile ülke ekonomisi ve siyaseti düzenlenmeye çalışılır. Bu yönüyle otarşik yönetimler liberal batı ülkeleri ile bağlantısızlığı tercih ederler. İran Devriminden sonra kabul edilen bu ekonomi politik düzen halen devam etmekte ve liberalizmin temel mantığı olan serbest piyasa kuralları reddedilmektedir.

¹¹ Bu sayfadaki tüm yüzdelik dilimlerin kaynağı CIA (2016)'dir.

tanımlamış ve uluslararası arenada İran'a karşı uygulanan ambargonun kaldırılmasını desteklemiştir (Al-Mustafa, 2014).¹²

İran'ın Batıyla ilişkileri ise daha karmaşıktır. Uluslararası yaptırımların 2012 yılında genişletilmesi İran'ın petrol ihracatını olumsuz etkilemiş; bu ise iç ekonomide işsizliğe sebep olmuştur. Nükleer antlaşmanın imzalanmasına kadar İran'ın ekonomik ilişkileri Batı harici¹³ ülkeler ile (özellikle Çin, Hindistan, Güney Kore, Türkiye) yüksek olmuştur. Ayrıca İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) tam üyeliği için örgütün İran'ın üyeliğini desteklemesi önemli bir gelişmedir. Bununla birlikte ŞİÖ'ye tam üye olabilmek için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin İran'a herhangi bir yaptırım kararının olmaması şartı da Batıyla yapılan antlaşmanın yürürlüğe girmesi aşamasında olumlu bir etkiye sahiptir. Bu noktalardan hareketle İran'ın, Devrimden sonra Batı ile gelişen ekonomik ve siyasi entegrasyonun etkisi ve gücüyle Müslüman ülkelerle değil öteki bölgesel güçlerle bir stratejik ittifak tercih ettiği inkâr edilemez bir vakıdır (Sputnik, 2015). Bu vakıanın en önemli sonucu ise Orta Doğu'daki mevcut siyasi istikrarsızlıkların, birey ve toplumların güvenlik ve özgürlüklerine olan negatif etkisidir.

Bu noktadan hareketle İran'da gerçekleştirilen bir alan araştırmasının sonuçlarına göre İran halkının demokrasi ve refah eksikliğinin büyük bir halk tepkisine sebep olabileceği bulgulanmıştır (Okyar, 2014). Bu bağlamda Rejim, önleyici bir eksen takip ederek –kendi varoluşsal güvenlik ihtiyacını karşılamak için– Batı ile anlaşmanın vaktinin geldiğini kabul etmiştir. Bunun sonucu olarak Temmuz 2015'te P5+1 ile *Kapsamlı Ortak Eylem Planı* imzalanmış ve İran'ın uranyum zenginleştirmeme, nükleer santralını bilimsel araştırma reaktörüne dönüştürme, sahip olduğu 11 tondan fazla zenginleştirilmiş uranyum seviyesini en fazla 300 kiloya (% 3,67 oranında ve 15 yıl boyunca) indirme ve tüm nükleer tesisler, kaynaklar ve uranyum yataklarının Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu tarafından denetimine izin verme vaatlerine karşılık uluslararası yaptırımların rahatlaması güvencesi alınmıştır (Katzman ve Kerr, 2016; Chin ve Lincy, 2015).¹⁴ Böylelikle uluslararası ticarete yerini alabilecek olan İran, Kantçı bir bakış açısıyla, aslında Batı ile olan kutuplaşmasını sona erdirmiş ve Batı ile süregelen uluslararası çatışmalar kazan-kazan ilkesince ötelenmiştir. Bu yeni dönemde İran'ın uluslararası ticarete ekonomik gücünü yükseltmek için Batı ile yeni ittifak arayışlarına gireceği aşikârdır.

¹² Bu ittifakın sebep ve sonuçları, bu çalışmanın dışında ve fakat analiz edilmesi gereken önemli bir vakıdır.

¹³ Bu çalışmada Batıdan kasıt ABD ve AB'dir.

¹⁴ Trump, 8 Mayıs 2018 itibarıyla, İran'la yapılan bu antlaşmadan ABD'nin çekildiğini açıklasa bile (Landler, 2018) P4+1'in ABD'den bağımsız politikaları bu süreçte önem kazanacaktır.

Buna paralel olarak İran'ın Batı bankalarında dondurulmuş mevduatları da uluslararası politikada İran'ı anlayabilmek için önemli veriler içermektedir. Bu bağlamda, resmî açıklamaya göre, İran'ın ülke dışındaki varlıkları toplamı 107 milyar dolar civarında olup nükleer mutabakattan sonra bunun 26 milyarlık kısmı ise kullanılabilir duruma gelecektir (Mihan, 1394). Uluslararası para trafiğini kontrol edebilen ABD'nin 2012 yılında İran Merkez Bankası'nın yabancı bankalardaki hesaplarını dondurması ile 23 milyar dolar bloke edilmiştir. İran'ın şu anda Hindistan'da 7, Çin'de 22, diğer uluslararası hesaplarda 15, İran merkezli şirket ve şahısların ise 10 milyar dolar mevduatı yurtdışı bankalarda bulunmaktadır (Ergin, 2013; Hong, 2014; IMF Country Report, 2017:4, Das, 2018). İran'ın toplam dondurulan varlıkları ise 2014 sonu itibariyle 80 milyar doları aşmıştır (Hosseinzadeh, 2015). Ayrıca İran Merkez Bankası'nın ülke dışındaki altın rezervleri ve ABD'de dondurulan varlıkları da listeye eklendiğinde İran'ın dış ticaretinde ve ilişkilerinde etkili olacak büyük bir mevduata hükmedeceği dikkate alınmalıdır (Khajehpour, 2015). Tüm bu pasif ekonomik güç İran merkezli kurumların (kamu kurumları ile vakıf, banka, şirket ve şahıslar) uluslararası ticaret ve iş birliklerinde legal aktör olarak yer alacak olmaları İran'ın uluslararası ilişkilerdeki ekonomik güç ve caydırıcılığını daha da artıracaktır. Dolayısıyla Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın 2016'da yürürlüğe girmesiyle İran ekonomik olarak daha da rahatlayacak; bu rahatlık ise Orta Doğu'da İran'ın resmen taraf olduğu çatışmaların alevlenmesine sebep olabilecektir.

Cumhurbaşkanı Ruhani tarafından yapılan bir açıklamada elde edilecek bu kaynakların ilk olarak altyapının ve yurt içi sanayinin güçlendirilmesinde kullanılacağı belirtilmiştir (Khajehpour, 2013). Bu noktadan hareketle İran'ın rejimi –ve dolayısıyla statükoyu– koruyucu tedbirleri güçlendireceği sonucuna varılmaktadır. Zira altyapı ve sanayi ile elde edilen çıktuların 80 milyonluk halk üzerindeki etkisi işsizliğin azalması, böylece halkın Rejime olan memnuniyetsizliğinin hafiflemesi ve Rejime bağlılığının sürdürülmesi sonucunu doğuracaktır.

Bununla birlikte uluslararası sistemle (Batıyla) köprülerin yeniden kurulabilmesi için devlet destekli büyük Batı şirketleriyle de anlaşmalara varılmaktadır. Bu bağlamda İran; Almanya, Fransa, İspanya, Birleşik Krallık ve Hollanda ortaklığından oluşan Airbus şirketine 118 yeni uçak, pilot eğitimi, havalimanı işletmeciliği gibi mal ve hizmetlerden sipariş vermiş ve ilgili anlaşma imzalanmıştır (Airbus, 2016). Böylelikle İran'ın Batıyla olan uzaklığı azalacak, İranlılar mobilize olarak dış dünyayla etkileşime girecek, uluslararası yatırımcı ve şirketlerin İran vizyonları pozitifeye dönecek, İran'ın uluslararası piyasalara enerji kaynakları satışı kısıtlamaları kalkacak (ambargo ile 40 milyar dolarlara düşen petrol ihracatı ambargo öncesi seviyeleri olan 150 milyar dolarlara tekrar çıkacak),

böylece petrol fiyatları düşecek ve nihayet İran küresel finans sistemine adapte olacaktır. Tüm bu gelişmeler ışığında Batıyla olan ilişki ve bağımlılıkların artması sonucu İran, var olan mili güç unsurlarını da kullanarak, Orta Doğu'nun en önemli bölgesel gücü haline gelecektir.

4. İRAN DIŞ POLİTİKASININ GENEL ÇERÇEVESİ

İran Rejiminin yukarıda tartışılan reel politik algılamaları Devrimden itibaren İran'ın dış politikasına da yansımıştır. Devrimin ve yeni İran'ın vazgeçilmez sembol ismi olan Humeyni İran'ın dış politika retoriğini iki esas üzerinde şekillendirmiştir (Rakel, 2007: 160). Bunlardan ilki herhangi bir uluslararası sisteme bağlı kalınmadan sadece İran'ı korumayı ve kollamayı amaçlayan dış dünya ile bağlantısızlık ilkesidir. Fakat bu ilkeye rağmen ABD ve onun önderliğindeki Batı sistemi ile bağlantısızlık gerçekleştirilirken özellikle Sovyet Rusya ve Çin gibi hegemon adayı "öteki" ülkelerle müttefiklik ekseninde ilişkiler tesis edilmiştir. Bu hedefe ulaşabilmek içinse Dağlık Karabağ'ın işgaline karşı Ermenistan'a destek sağlanmış; savaş sırasında İran'ın verdiği doğalgaz, akaryakıt ve gıda desteği ile İran-Ermenistan ittifakı netleşmiştir (Çagaptay ve Murinson, 2005; Suleymanov ve Ditych, 2007: 106). Çeçenistan örneği de İran'ın uluslararası ilişkilerdeki reel politisini gösteren önemli bir örnektir. Rusya'dan tek taraflı olarak bağımsızlığını kazanmaya çalışan Çeçenler topraklarında İslami esaslara dayanan bir yönetim ilan etmelerine rağmen İran, Güney Kafkasya'daki güvenliğini korumak amacıyla bu sorunu Rusya'nın bir iç meselesi olarak gördüğünü açıklamıştır (Shaffer, 2006: 220–229). İran, Sünni mezhebine mensup Doğu Türkistan Türkleri üzerindeki Çin baskısına rağmen bölgedeki mezhebi profile Şia'yı da ekleyebilmek için Çin tarafında yer almıştır (Fan, 2011).¹⁵ Bu verilerden hareketle İran Devriminin bağlantısızlık politikası çelişkili olsa da reel politik perspektifte çıkarların maksimize edilebilmesi için Rejimce en geçerli yol olarak görülmektedir.

İran'ın dış politikadaki davranış kalıplarını belirleyen ikinci ilke Devrim İhracıdır. Böylelikle Şii Hilali boyunca¹⁶ İran Devriminin diğer Müslüman halklar için örnek olacak bir model olduğu duyurulacak,¹⁷ hedef ülkelerde "İslami uyanışların" başlayabilmesi için diplomatik ve mali destekler sağlanabilecek ve böylelikle küresel, şeytani/putperest güçler Müslümanlar arasındaki birliği bozamayacaklardır (Takeyh, 2009: 162; Okyar, 2015).

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Pressmedya (2012); UYHAM (2016).

¹⁶ Şii Hilali kavramının İran, Körfez Ülkeleri ve ABD için ne ifade ettiği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Haji-Yousefi (2009).

¹⁷ İran dini lideri Ayetullah Ali Hamaney bu hareketlerin insani istekler çerçevesinde meşru olduğunu ve İran Devrimiyle aynı düşünceden beslendiğini açıklamıştır (Tait, 2011).

Arapların isyanı olarak başlayıp Arap Baharı adını alan ve fakat günümüzde kanlı bir hazan yaşayan sürecin başlangıcında İran, Tunus'taki hareketlerin büyümesiyle birlikte bu hareketlerin İran Devriminden ilham alan bir İslam uyanışı olduğunu -İran'ın en üst otoritesinin beyanıyla- deklare etmiştir (Hamaney, 2012). İran ile etnik, mezhebi ve tarihi farkın en çok olduğu ülkelerden biri olan Mısır örneğinde de İran, Tunus'takine benzer bir tepki vermiştir (Djalili ve Kellner, 2013: 27-38). Böylelikle İran, ABD'nin Orta Doğu'daki en önemli Arap ortaklarından bir olan Mısır'ın gücünü azaltabilecektir (Pollack ve Takeyh, 2011: 12). Yemen örneğinde ise İran'ın dış politika retorüğünü anlayabilmek için oldukça ince, mezhebi bir nüans vardır. Zira Sünni mezhebin yoğunlukta olduğu Tunus ve Mısır örneklerinde İran, mezhep farklılığının verdiği ivme ile politikalarını şekillendirirken Yemen örneğinde ise bu farklılık ortadan kalkmaktadır; zira Yemen'in üçte biri Şia'nın bir alt kolu olan Zeydiyye mezhebine mensuptur. Fakat Zeydiler Şia içinde olsalar da İran'ın resmi mezhebi olan Caferiliğe –özellikle imama iman noktasında– uzak ve Sünnilere yakındırlar. Dolayısıyla İran'ın mezhebi olarak kendisiyle tam anlaşamadığı bir ülkeye desteği mezhep birliğiyle değil reel politik dış politika hedefleriyle açıklanabilecek bir gerçektir. Böylelikle İran, Yemen'deki Zeydi Husilere verdiği destekle hem Selefilere dengelemiş hem de Şii Hilalini korumaya çalışmıştır.

İran'ın Orta Doğu'da şekillenen Arap hareketlerinde Mısır, Tunus ve Yemen örneklerinde görüldüğü üzere Müslüman uyanışı olarak yorumladığı hareketleri, Suriye ve Libya örneklerinde, aynı naiflik ile tanımlamamıştır. Bu ülkelerde de Müslüman yoğun halk daha fazla demokrasi ve refah olarak özetlenebilecek isteklerde bulunmuş olmalarına rağmen İran bu hareketleri Müslüman uyanışı olarak görmemiştir.¹⁸ Bu bağlamda İran, Libya'ya NATO'nun girmesine karşı çıkmış ve Batının asıl hedefinin bölgedeki petrol kaynaklarını ele geçirmek ve taraflara silah satmak olduğunu ifade etmiştir (Mehmanparast, 2011). İran için Suriye'deki isyan hareketleri ise İslam âleminin başındaki bir fitnedir. Bu nitelemedeki temel hedef Batının bölgedeki hâkimiyetinin artmasının engellenmesi, Rusya ve Çin'in hâkimiyetinin devam etmesi ve Şii Hilalinin korunarak Rejimin güvende olmasının sağlanmasıdır. Bu hedef doğrultusunda bugüne kadar İran, resmi olarak Devrim Muhafızları ve diğer önemli askeri güçlerini Suriye'deki Esed Rejimini savunmak için görevlendirmiştir (Djalili ve Kellner, 2013: 69-74). Bu hedeften daha önemli olan diğer amaç ise İran kamuoyunda oluşabilecek Fars Baharı düşüncelerine –Rejimin güvenliği adına– engel olmaktır. Zira İran için Rejimin tehdit altında olması İslam'ın da tehdit

¹⁸ İran Devriminden sonra İran'ın Ortadoğu başta olmak üzere Müslüman yoğun ülkelerle reel politik merkezli ilişkileri ve Arap-Farsi çatışmalarının etkileri ile ilgili önemli bir kaynak için bkz. Ahmadi (2013).

edilmesi mesabesinde. Öte yandan ABD'nin, Güney Azerbaycan bölgesinin özerkliğinin zamanının geldiğiyle ilgili açıklamaları da İran'ın Suriye'yi savunmasının önemli etkenlerindedir (Djalili ve Kellner, 2012).

Sonuç olarak İran'ın Orta Doğu'daki en önemli hedefi bölgesel nüfuzunu – dolayısıyla rejimini– her şeye rağmen korumaktır. Bunun için İran, Müslüman halk ve devletler aleyhine dış politikasını şekillendirmede beis görmemektedir. Ayrıca 2015'te imzalanan nükleer antlaşma sonucu başta Orta Doğu ve İslam âlemindeki terörizmin Sünnilik üzerinden yorumlanmasının İran için bir avantaj olarak öne çıkması Orta Doğu'daki şiddet hareketlerinin devamında önemli sebeplerden olmuştur.

5. VERİ-YÖNTEM

Araştırmanın evreni, İran'ın başkenti ve en kalabalık şehri olan Tahran'daki 10 devlet üniversitesi özelinde,¹⁹ öğretim üyeleri (%26) ile doktora (%50) ve yüksek lisans (%24) öğrencileri olup bu evren, veri temizliğinden sonra kalan 603 kişilik örneklem üzerinden analiz edilmiştir. Örneklemin yüksek lisans ve üstü katılımcılardan oluşmasının sebebi, eğitim seviyesi artan bireyin İran resmiyle ilgili daha objektif ve net görüşlere sahip olacağı varsayımından kaynaklanmaktadır. Özellikle İran'ın iç ve dış politikası ile ilgili sorular ve entelektüel birikim gerektiren anket sorularına en net cevabın verilebilmesi için bu örneklem seçilmiş ve lisans öğrencileri örnekleme dâhil edilmemiştir. Bu bağlamda çalışmada örneklemin temsil kabiliyeti noktasında İran halkından kasıt, dış politikayı takip eden/edebilenlerdir. Anketin dili Farsçadır.

Örnekleme seçim metodu, tesadüfî örnekleme yöntemlerinden çok aşamalı örnekleme yöntemidir.²⁰ Şubat–Nisan 2013 tarihleri arasında yapılan çalışmanın bulgularının, daha az kozmopolit yerleşim birimleri ile eğitim seviyesi daha düşük örneklem grupları içerisinde farklılıklar gösterebileceği dikkate alınmalıdır.

Çalışmadaki aktörlere güven indeksi tek yönlü yoğunluk ölçeği (0–10 arası) ile hazırlanmıştır. Bu bağlamda güven değişkeni; 0–4 (dâhil) arası puanlama Az

¹⁹Üniversiteler ve analize tabi katılımcı sayıları şöyledir: Tahran Üniversitesi (189), Azad Üniversiteleri (138), Tabatabai (48), Ez-Zehra (45), Şehid Beheştî (42), Emir Kebir (38), Ulum ve Tahkikat (33), İmam Sadık (30), Peyam-i Nur (21), Tarbiat-e Mo'alem (19). Ayrıca örneklemin tüm akademik camiyi kapsamı amacıyla alan araştırması sadece siyaset bilimi öğrencileri ile yapılmamıştır. Bu bağlamda örneklemin %84,2'si (508 katılımcı) *Sosyal Bilimler* başlığı altında (sosyal bilimler ve eğitim bilimleri enstitüleri ile güzel sanatlar, ilahiyat ve hukuk fakülteleri), örneklemin %15,6'sı ise (94 katılımcı) *Fen Bilimleri* başlığı altında (Fen, Mühendislik ve Sağlık Bilimleri) gruplandırılmıştır.

²⁰ Bu yöntem ile örnekleme kümeleri (il, üniversite gibi) belirlendikten sonra bu kümeler arasından rastgele örnekleme yöntemi ile katılımcıların (yaş, cinsiyet, etnisite, mezhep, gelir, dindarlık gibi) kotaları göz önünde bulundurularak anket uygulanmıştır. Her bir kota ile ilgili istatistikî analiz yapılabilmesi için en az 30 örneklem hedeflenmiş ve bu sayıya ulaşana kadar veri toplanmaya çalışılmıştır.

Güven, 5–7 arası Biraz Güven ve 8–10 puan arası Çok Güven olarak yeniden kodlanmıştır.

Yazarın, ilgili ölçeklerde, geçerlik ve güvenilirlik kriterleri çerçevesinde bulgulara literatüre kattığı İran'daki siyasi ve sosyodemografik bulgular bağlamında (Okyar, 2014) çalışmada yüksek gelir düzeyine sahip bireyler İran rejiminin destekçileri olarak; düşük gelir düzeyine sahip bireyler ise rejim muhalifi olarak gruplandırılmışlardır. Ayrıca bu bulgu çalışmadaki önermelere verilen cevaplarda da ortaya çıkmıştır.

Çalışmada kodlanan gelir değişkenine göre 200.000–800.000 tuman²¹ arası geliri olanlar *Alt*, 1.600.001 tuman ve daha fazla geliri olanlar *Üst Gelir Grubu* olarak kodlanmıştır. Katılımcıları en düşük geliri 200.000 tuman ve en yüksek geliri ise 10.000.000 tumandır.

6. İRAN REJİMİNİN DETERMİNİZMİ

İran yönetimi için sonuç verecek çıktılar önceki başlıklardaki bulgular ile şekillenirken halk arasındaki görüş ve eğilimlerin de incelenmesi gereklidir. Bu bağlamda İran'da Rejimi destekleyenler ile muhalifler arasında ekonomik temelli bir ayrım yapılması İran Rejimi yöneticilerinin uluslararası ilişkilerdeki bakış açılarını yansıtmaya açısından önemlidir. Bu amaca ulaşabilmek için İran'da gerçekleştirilen ve metodolojisi yukarıda sunulan alan araştırmasının sonuçları bağlamında İran'ın iç ekonomide Rejimi koruyup kollayıcı tedbirleri öteki halklara rağmen aldığı varsayımı aşağıdaki tabloda bir hipotez halini alacaktır.

Tablo 1' e göre İran'da yüksek gelirli olanlar Rejime daha çok bağlı iken gelir seviyesi düştükçe Rejime olan sempati de düşmektedir. Dolayısıyla İran'da geliri yüksek bürokratik elitlerin elindeki yönetim mekanizmaları diğer halklara rağmen Rejimin eksenini de belirlemekte, iç politikada statüko, dış politikada ise reel politik bir pratik takip edilmekte ve böylece Rejimin dış politik determinizmi ortaya çıkmaktadır.

Bulgulanan bir diğer sonuç ise İran'da Arap Baharını bürokratik elit odaklı zenginlerin desteklemiyor oluşudur. Bu bağlamda kişilerin gelirlerinin artışı, halkın demokrasi ve insan hakları ile ilgili taleplerini sınırlamakta ve bunun doğal bir sonucu olarak mevcut düzenin korunarak Rejimin sürekliliği sağlanmaktadır. Bu politika İran devlet sistemi ve bu sistemin bekası için vazgeçilmez bir unsurdur. Zira İran'da yaşanabilecek Arap Baharı benzeri bir hareket ile (2009'daki Yeşil Hareket'te bunun izlerini okumak mümkündür)²² İran bürokratik ve dini seçkinlerinin kontrolündeki ekonomi ve rant merkezli kaynakların halk tarafından

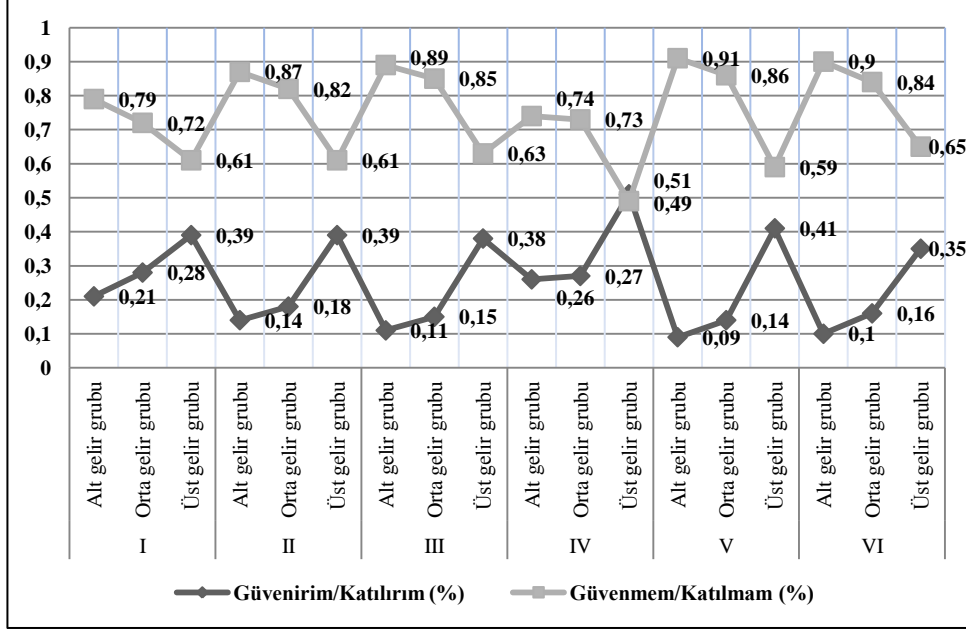
²¹ 1 Tuman=10 İran Riyali=0,001 Türk Lirasıdır.

²² İran'da 2009 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimindeki usulsüzlük iddiaları sonucu oyların tekrar sayılması ve net sonuç açıklanana kadar sokaklarda protesto gösterilerinin devam etmesi amacıyla ortaya çıkmış bir halk hareketidir (Athanasiadis, 2009).

denetime açılmasına ve dolaylı olarak Rejimin mevcut yapısının sorgulanmasına sebep olabilecektir. Bununla birlikte İran'da kişinin gelir seviyesindeki azalma ile Rejime olan güven ve kabul azalmakta, böylece alternatif hareketlere olan sempati artmaktadır.

Tablo 1. İran'da Kurumlara ve Rejime Güvenin Gelir Bazında Farklılaşması

	Kısaltma		Güvenirim	Güvenmem
			/Katılım	/Katılmam
			(%)	(%)
Yargı	I	Alt gelir grubu	0,21	0,79
		Orta gelir grubu	0,28	0,72
		Üst gelir grubu	0,39	0,61
Yasama	II	Alt gelir grubu	0,14	0,87
		Orta gelir grubu	0,18	0,82
		Üst gelir grubu	0,39	0,61
Yürütme	III	Alt gelir grubu	0,11	0,89
		Orta gelir grubu	0,15	0,85
		Üst gelir grubu	0,38	0,63
Vakıflar (Rehber'e bağlılardır)	IV	Alt gelir grubu	0,26	0,74
		Orta gelir grubu	0,27	0,73
		Üst gelir grubu	0,51	0,49
Rejim, demokrasi ve dış politika için yeterlidir.	V	Alt gelir grubu	0,09	0,91
		Orta gelir grubu	0,14	0,86
		Üst gelir grubu	0,41	0,59
İran'da oylar özgürce kullanılır.	VI	Alt gelir grubu	0,10	0,90
		Orta gelir grubu	0,16	0,84
		Üst gelir grubu	0,35	0,65

Şekil 1. İran'da Kurumlara ve Rejime Güvenin Gelir Bazında Farklılaşması

İran'da yönetim, Rejimin korunması için, statükonun devamından yanadır. Bu tercih ise yasaklar, yoksulluk ve yalnızlık eleştirilerine rağmen ilgili politikaların uygulanması ile sonuçlanmaktadır. Bu amaç üzerine kurgulanmış İran yönetimi, Şii İslam Birliği'nin (*Şii Hilali'nin*) korunması amacıyla Orta Doğu'daki çatışmalara müdahildir. Bu müdahaleci tavır ise İran'ı, hem Orta Doğu hem de Avrasya coğrafyasındaki çatışmaların sürüp gitmesinin önemli faktörlerinden biri haline getirmiştir. Elbette diğer faktörleri; batılı güçler başta olmak üzere hem küresel hem de bölgesel güçlerin bölgedeki sıfır toplamı politikaları, bölgede hüküm süren baskıcı yönetimler, bu ikisi arasında kurulan ve iki tarafın da menfaatine devam eden ilişkiler, bölgedeki eğitim, altyapı, demokrasi, refah vb. eksiklikler gibi örneklerle çoğaltmak mümkündür. Dolayısıyla bu çalışmada İran merkezli yapılan analizler bölgedeki tüm çatışma ve problemlerin bir kısmını oluşturmaktadır.

7. SONUÇ

Günümüzde ülkeler arası ekonomik bağımlılıklar çatışmaların çözümü ve özgürlüklerin artması hedefine ulaşmada önemli bir faktördür. Lakin bu faktör aynı oranda çatışmaların artmasına da sebep olacak bir potansiyele sahiptir. Uluslararası sistem tarafından İran'ın Batı dünyasından tecrit edilmemesi, İran'ın mevcut ekopolitik sistemi temelinde ve Kantçı bir bakış açısıyla, Batı ile

anlaşmazlıkların/çatışmaların azalmasına sebep olacaktır. Bununla birlikte dışarıdan ve/veya iç destekli bir müdahale ile devletlerin en varoluşsal tehditlere karşı kendini her şeye rağmen korumak ile güdülemesi (kurgu) Orta Doğu'daki güvenlikleştirmenin en önemli açmazıdır. Bu bağlamda çalışmada da ifade edildiği üzere İran'ın en önemli varoluşsal tehdidi Batıdan ziyade Sünni-Arap yoğunluklu Körfez ülkeleridir.

Bu noktadan hareketle İran'ın kendine özgü siyasal yapısı, Şii mezhebinden ve hatta Farsi ırkıdan olmayan diğer toplulukları öteki olarak algılaması ve bu ötekilere karşı ehvenişer (kötü olanların içinde iyisi) düşüncesi gibi sebeplerle İran, Batı ile olan ekonomik ilişkilerini güçlendirmektedir. Anayasanın amir hükümlerine rağmen bu tercih Devrimden itibaren İran dış politikasında gözlemlenen bir olgudur. Dolayısıyla İran, iç politikada Rejimi kutsayıcı ve statüko taraftarı iken dış politikada reel politik hedefleri maksimize etmeye çalışan bir profil çizmektedir. Bu profil ise İran rejimini, güvenlikleştirme paradoksu arkasına sığınarak korumaktaysa da İran halkını ekonomik ve demokratik tüm faktörlerde daha da baskı altına almaktadır.

Bu sonuca karşın İran'ın, mezhebi profilinden yola çıkılarak, dengelenmesi Orta Doğu ve Avrasya coğrafyasındaki dini ve mezhebi çatışmaların azaltılması için önemli bir hedef olmalıdır. Bu hedefe ulaşabilmek adına Orta Doğu gibi kendini dini ve tarihi aidiyetlerle tanımlayan halk ve devletlerden oluşan bir coğrafyada kurumsal manada halifelik modeli, önemli bir çatışma çözümü yolu olarak, tartışılmalıdır. Fakat mevcut literatürde geçen çalışma ve önerilerin aksine bu çalışmadaki halifelik modeli her Müslüman yoğun ülke halklarından seçilen bir yetkin üyenin halifelik kurumunda temsil edilmesi şeklinde olmalı ve ülkeler arası temsilde eşitlik sağlanmalıdır. Halifeliğin tarihteki gücü ve önemi dikkate alındığında, Orta Doğu halklarının kimliklerine nüfuz etmiş bu müessesenin etkili olacağı varsayılmaktadır.

Bununla birlikte İran'la ekonomik bağımlılıkların artarak çatışmanın önlenmesi amacıyla İran ile diğer Müslüman yoğun ülkelerin ticaretlerini artırmaları İslam İşbirliği Örgütü, Arap Birliği, Birleşmiş Milletler gibi örgütlerin himayesinde teşvik edilmelidir. İran'ın nükleer antlaşmadan sonra Batı bankalarında serbest kalacak mevduatları ile Batı ülkelerinde değil Müslüman yoğun ülkelerde yatırım yapması için teşvik ve lobicilik faaliyetlerine hız verilmez. Buna paralel olarak küreselleşme ve refahın etkisiyle İran halkının hayatını daha da kolaylaştıracak değer ve pratiklerin İran coğrafyasında da yayılması ile Rejim, Hak için halka rağmen retoriğinden halk için statükoya rağmen mantığına evrilebilecektir.

Kısa vadede olmasa da orta ve uzun vadede meyveleri toplanabilecek bu değişim sonucu İran'ın, Çin, Pakistan, Hindistan, Afganistan, Rusya gibi Avrasya

ülkeleriyle olan ekonomik bağımlılıkları artacağı için, Kantçı bir bakış açısıyla, dünya barışına da katkı sağlanacaktır. Türkiye ise 2010'daki Brezilya ortaklığında olduğu gibi İran'a uluslararası sistemle olan ilişkilerinde destek olmalı; iki ülke arası ticaret ve turizm potansiyeli değerlendirilmeli ve ikili ilişkilerde açık kapı politikası takip edilmelidir. Ayrıca Türkiye, tarihten gelen yükümlülüğünü yerine getirerek halifelik modelinin uluslararası platformlarda tartışılmasını sağlamalı, böylece İslam dünyasının kendi içindeki çatışmaları sonlandırabilecek bir otoritenin kurulması için çaba sarf etmelidir. Önermesi kolay lakin uygulaması hayli zor olan bu tedbirler sonucu Orta Doğu coğrafyası barışı test edebilecek; aksi takdirde tarihten aldığı dersleri yeniden ve bir kez daha zor yoldan (çatışma ve/veya savaş ile) tecrübe etmek zorunda kalacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmadi, H. "Iran and the Arab Spring: Why Haven't Iranians Followed the Arabs in Waging Revolution?", *Asian Politics*, 5(3): 407–420.
- Airbus Basın Bülteni. "Iran selects Airbus for its civil aviation renewal", 28 Ocak 2016, <http://www.airbus.com/newsroom/press-releases/en/2016/12/iran-air-and-airbus-seal-historic-aircraft-order.html> [Erişim: 05.02.2018].
- Al-Mustafa, H. "UAE, Iran slowly rebuild trust". 28 Nisan 2014. <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/04/uae-iran-rebuilding-trust.html#> [Erişim: 05.02.2018].
- Athanasiadis, I. "Iran protest biggest since revolution". *The Washington Times*. 16 Haziran 2009. <https://www.washingtontimes.com/news/2009/jun/16/iran-protest-biggest-since-revolution/> [Erişim: 05.02.2018].
- BBC News. "Suudi Arabistan: İran'la ticari ilişkileri de kesiyoruz". 4 Ocak 2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160104_bahreyn_iran_suudi [Erişim: 05.02.2018].
- BenHabib, S. (2006). *Another Cosmopolitanism*. Oxford: Oxford University Press.
- Bulaç, A. (2009). *Hedefteki Ülke İran*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Çagaptay, S. ve Murinson, A. "Good Relations between Azerbaijan and Israel", 30 Mart 2005, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/good-relations-between-azerbaijan-and-israel-a-model-for-other-muslim-state> [Erişim: 05.02.2018].
- Camii, M. (2012). *Ehl-i Sünnet ve Şia'da Siyasi Düşüncenin Temelleri*. 3. Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Chin, S. ve Lincy, V. "Iran Nuclear Deal Takes Effect: What's Next?". 9 Kasım 2015. <https://www.wisconsinproject.org/iran-nuclear-deal-takes-effect-whats-next/> [Erişim: 05.02.2018].
- CIA (2016). *The World Fact Book*. <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world->

Cobban, A. (1969). *Rousseau and the Modern State*. North Haven: Archon Books.

Das, S. "Asia's hidden exposure to Iran sanctions". 5 Haziran 2018, <https://asia.nikkei.com/Opinion/Asia-s-hidden-exposure-to-Iran-sanctions> [Erişim: 05.02.2018].

Djalili, M. R. ve Kellner, T. "Iran/Turquie Röportajı". 30 Eylül 2012. <https://savoirs.rfi.fr/br/comprendre-enrichir/geopolitique/iranturquie> [Erişim: 05.02. 2018].

Djalili, M. R. ve Kellner, T. (2013). *Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye*. İstanbul: Bilge Yayınları.

Ergin, B. "İran'ın 37 milyar doları Asya'da". 27 Kasım 2013. <http://www.usasabah.com/Guncel/2013/11/27/iranin-37-milyar-dolari-asyada> [Erişim: 05.02.2018].

Fan, H. (2011). "China's Policy Options towards Iran". *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*. 5(1): 45–60.

Fırlı, E. R. (1986). *İmamiye Şiası*. İstanbul: Selçuk Yayınları.

Haji-Yousefi, A. M. (2009). "Whose Agenda Is Served by the Idea of a Shia Crescent?". *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*. 8(1): 114-135.

Hamaney, S. A. "Supreme Leader's Message Condemning Anti-Islam Film". 13 Eylül 2012. <http://www.leader.ir/en/content/9842/Supreme-Leader%E2%80%99s-Message-Condemning-Anti-Islam-Film> [Erişim: 05.02.2018].

Hamsici, M. "5 Soruda Suudi Arabistan – İran Gerilimi", 5 Ocak 2016. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160105_5_soruda_iran_suudi_gerilimi [Erişim: 05.02.2018].

Hong, Z. (2014). "China's Dilemma on Iran: between energy security and a responsible rising power". *Journal of Contemporary China*. 23(87): 408-424.

Hosseinzadeh, M. "Frozen assets: Hijacking a nation's wealth". 4 Kasım 2015. <http://english.khamenei.ir/news/2166/Frozen-assets-Hijacking-a-nation-s-wealth> [Erişim: 05.02.2018].

Humeyni, R. M. (1994). *İslam Fıkıhında Devlet (Velayet-i Fakih yâ Hükûmet-i İslami)*. Tahran: İmam Humeyni'nin Eserlerinin Derleme ve Yayın Enstitüsü.

IMF Country Report No. 17/62. "Islamic Republic Of Iran", 27 Şubat 2017. <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2017/02/27/Islamic-Republic-of-Iran-2016-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-44707> [Erişim: 05.02.2018].

- İran İslam Cumhuriyeti Anayasası*, <http://kitab.nur-az.com/tr/lib/view/663/1/78128/Giri%C5%9F/>, (der.) Kadri Çelik, (çev.) Abdullah Ünlü [Erişim: 05.02.2018].
- Kant, I. (2006). *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History* (Edited and with an Introduction by Pauline Kleingeld). New Haven: Yale University Press.
- Katzman, K. ve Kerr, P. K. "Iran Nuclear Agreement". Congressional Research Service. 7 Mart 2016. <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R43333.pdf> [Erişim: 05.02.2018].
- Keohane, R. O. ve Nye Jr., J. S. (2012). *Power & Interdependence* (4th Edition). London: Pearson Press.
- Khajepour, B. "Rouhani Makes Job Creation Top Economic Priority". 28 Haziran 2013. <http://www.al-monitor.com/pulse/en/originals/2013/06/iran-rohani-economy-sanctions-jobs.html#> [Erişim: 05.02.2018].
- Khajepour, B. "Will Iran get its billions back?". 29 Temmuz 2015. <http://www.al-monitor.com/pulse/en/originals/2015/07/iran-foreign-reserves.html#> [Erişim: 05.02.2018].
- Landler, M. "Trump Abandons Iran Nuclear Deal He Long Scorned". 8 Mayıs 2018. <https://www.nytimes.com/2018/05/08/world/middleeast/trump-iran-nuclear-deal.html> [Erişim: 05.06.2018].
- Mehmanparast, R. "Us, Nato After Libya Oil Reserves: Iran", 29 Nisan 2011. <http://Previous.Presstv.Ir/Textonly/Detail.aspx?İd=177586&Sectionid=351020101> [Erişim: 05.02.2018].
- Mihan Haber, "شده ایران در نامه سد یف به روحانی / رقم پول هادی ب لوب تایی زج", ۲۶ Tir ۱۳۹۴, <http://www.mihansanat.com/NewsDetails.aspx?newsId=36631> [Erişim: 05.02.2018].
- Okyar, O. (2014). *İran ve Demokrasi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Okyar, O. (2015). "İran ve Arap Baharı: Çift Taraflı Aynadaki Asimetri mi?", *Uluslararası İlişkiler*, 12(45): 61-82.
- Onat, H. (1992). "Şii İmamet Nazariyesi (Kuleyni, Kummi ve Tusi'nin Görüşleri Çerçevesinde)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32: 89-110.
- Onat, H. ve Kutlu, S. (2014). *İslam Mezhepleri Tarihi 3*. Baskı. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Öztürk, B. (2017). "Sınır Güvenliği Kapsamında Türkiye-İran Hudut İlişkileri". *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*. 2(2): 32-43.
- Pollack, K. ve Takeyh, R. (2011). "Doubling Down on Iran". *The Washington Quarterly*. 34(4): 7-21.
- Pressmedya. "Çin ve İran Doğu Türkistan'ı Şiileştirmeye çalışıyor". 27 Nisan

2012. www.pressmedya.com/?aType=haber&ArticleID=8367 [Erişim: 05.02.2018].
- Rakel, E. P. (2007). "Iranian Foreign Policy since the Iranian Islamic Revolution: 1979–2006". *Perspectives on Global Development and Technology*. 1(6): 159–187.
- Shaffer, B. (2006). "The Islamic Republic of Iran: Is It Really?". *The Limits of Culture: Islam and Foreign Policy*. (der.) Brenda Shaffer. Cambridge: The MIT Press. 219–240.
- Sputnik Haber. "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün gözü İran'da". 15 Aralık 2015. <http://tr.sputniknews.com/rusya/20151215/1019686374/sangay-isbirligi-iran.html> [Erişim: 05.02.2018].
- Tait, R. "Khamenei Praises Arab Revolts As Iran Crushes Its Own Protests". 21 Şubat 2011. <http://www.payvand.com/news/11/feb/1202.html> [Erişim: 05.02.2018].
- Takeyh, R. (2009). *Guardians of the Revolution*, Oxford: Oxford University Press.
- Uyham. "İslam Cumhuriyeti İran İle İslam Karşısı Ve Ateist Çin Arasında Askeri İşbirliği". 18 Kasım 2016. <http://www.uyghurnet.org/40819-2/> [Erişim: 05.02.2018].
- Waeber, O. (1995). "Securitisation and Desecuritisation". Ronnie D. Lipschutz (der.). *On Security*. New York: Columbia University Press. 46–86.
- Wilson, E. (2008). "Hard Power, Soft Power, Smart Power", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616 (1): 110–124.
- Yöner, A. (2014). "İslam Mezheplerinde Biat Algısının Oluşum Süreci" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2): 125-154.

**FİNANSAL GELİŞİMİŞLİĞİN YENİLENEBİLİR ENERJİ TÜKETİMİ
ÜZERİNDEKİ UZUN DÖNEMLİ ETKİLERİ: G-7 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ**

**THE LONG RUN IMPACTS OF FINANCIAL DEVELOPMENT ON RENEWABLE
ENERGY CONSUMPTION: A CASE OF G-7 COUNTRIES**

Mümin Atalay ÇETİN* İbrahim BAKIRTAŞ**

*Geliş Tarihi: 04.05.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 09.10.2018
(Accepted)*

ÖZ: Çevre kirliliğinin küresel çapta hissedilen ekonomik maliyetleri yenilenebilir enerji kaynaklarının önemini her geçen gün arttırmaktadır. Artan bu önem kendisini çevre ekonomisi literatüründe de göstermektedir. Özellikle son 10 yıllık dönemde alana ilişkin araştırmalar, yenilenebilir enerji kaynaklarının uzun dönem belirleyicilerinin neler olduğunu tespit etmeye yöneliktir. Çevre ekonomisi literatüründeki bu eğilime uygun olacak şekilde bu çalışmanın amacı, finansal gelişmişlik ile yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki uzun dönemli ilişkiyi G-7 ülkeleri için 1991-2011 yıllarını kapsayacak şekilde incelemektir. Araştırmanın analiz bulgularına göre, yenilenebilir enerji tüketimi ile reel gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH), toplam enerji tüketimi, petrol fiyatları ve finansal gelişmişlik arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Yenilenebilir enerji tüketimine ilişkin uzun dönem esneklik katsayı sonuçları çerçevesinde ise toplam enerji tüketimi, petrol fiyatları ve finansal gelişmişlik, yenilenebilir enerji tüketimini arttırmaktadır. Ekonomik büyümenin ise yenilenebilir enerji kaynakları tüketimi üzerinde uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi yoktur. PMG tahminci sonuçlarına göre, finansal gelişmişlik düzeyi arttıkça, yenilenebilir enerji kaynaklarına olan talepte artmaktadır. Bu çalışmanın ampirik bulguları, finansal gelişmişlik düzeyindeki artışların uzun dönemde çevre dostu enerji kaynaklarına olan talebi arttıran önemli tetikleyicilerden biri olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu sonuçtan hareketle, politika yapıcılar sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için finansal sistem içerisinde yer alan şirketlerin yenilenebilir enerji kaynaklarına olan taleplerini arttıracak teşvik ve vergi politikalarını uygulamaya koymalı ve finansal düzenlemeler yoluyla kamu-özel sektör işbirliğinde oluşacak yatırım imkanlarını arttırmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *Yenilenebilir Enerji, Finansal Gelişme, G-7 Ülkeleri, Panel Veri, PMG.*

ABSTRACT: The importance of renewable energy consumption increasing day by day due to the current global economic costs of environmental pollution. This increasing importance also expose itself in the environmental economics literature. Especially during the last decade, the studies on environmental economics aimed to specify the long run determinants of renewable energy consumption. Conform with this tendency in the literature, the main purpose of this study is to investigate the long run relationship between financial development and renewable energy consumption for G-7 countries during 1991-

* Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, atalaycetin@aksaray.edu.tr.

** Prof.Dr., Aksaray Üniversitesi, ibakirtas@aksaray.edu.tr.

2011. According to the empirical results of this study, there is a long run relationship exists between the renewable energy consumption, real gross domestic product (GDP), primary energy consumption, oil prices and financial development. The long run elasticity results of this study indicates that primary energy consumption, oil prices and financial development has a positive impact on renewable energy consumption. However, economic growth hasn't got any statistically significant impact on renewable energy consumption in the long run. PMG estimator findings reveal that renewable energy demand increases due to and increase in financial development. The empirical findings of this study shows that financial development is one the important triggers for the long run demand of environmental friendly energy sources. According these findings, to reach the goals of sustainable development, policy makers should design subsidy and tax policies that increase renewable energy demand of listed companies in financial system and they also should increase the public-private collaborative investment opportunities by legal regulations that supports the financial intermediation activities.

Key Words: *Renewable Energy, Financial Development, G-7 Countries, Panel Data, PMG.*

1.GİRİŞ

Günümüzde hızla artan dünya nüfusunun enerji ihtiyacını karşılamada halen fosil-bazlı enerji kaynakları tüketimi önemli bir paya sahiptir. Her ne kadar ülkeler alternatif enerji kaynakları arayışını sürdürseler de çevresel kirlilik fosil-bazlı enerji tüketimine bağlı olarak hızlı bir şekilde artmaya devam etmektedir (Uluslararası Enerji Ajansı (IEA), 2017a, Birleşmiş Milletler (UN), 2018). Bu sorun, özellikle 2000'li yılların başından itibaren, politika yapımcıların ve akademisyenlerin ilgisini çekmiştir. Bu ilgiye bağlı olarak yapılan inceleme ve araştırmalarda yanıtı aranan sorular: i. gelecek kuşaklar için sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın nasıl sağlanacağı, ii. fosil-bazlı enerji kaynakları tüketiminin sonucunda oluşan sera gazı salınımı temelli çevresel kirliliğin olası ekonomik yüklerinin nasıl azaltılacağıdır (Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD), 2016). Buna ek olarak, fosil-bazlı enerji kaynaklarının fiyatlarındaki olası dalgalanmaların beklentiler üzerinde makro ekonomik riskler oluşturacağı ve bu yolla ülkelerin ekonomik kalkınma ve gelişme süreçlerini tehdit edebileceği de ileri sürülmektedir (IEA,2017a,b; Rentschler, 2013). Bu tür çevresel ve makro ekonomik endişeler nedeniyle, politika yapımcılar için alternatif ve sürdürülebilir enerji kaynaklarına ilişkin teknolojilerin her geçen gün önemi artmaktadır. Bu önemi, IEA (2017b) raporunun küresel yenilenebilir enerji kapasitesinin, 2017-2022 yılları arasında, % 43 artacağı beklentisi doğrulamaktadır. Ayrıca, sürdürülebilir enerji kaynakları kullanımı ekonomik kalkınma sürecini; vatandaşlar için yeni iş imkanları oluşturarak, yeni pazar alanları yaratarak, özel sektör yatırımlarının büyümesine imkan sağlayarak, ekonomideki rekabet seviyesini artırarak ve enerji etkinliğini yükseltip olası enerji maliyetlerinin önüne geçerek

desteklemektedir. Bu desteklerden dolayı temiz enerji kaynakları, arzu edilen ve sürdürülebilir kalkınma için önemli bir unsur haline gelmektedir (UN, 2018).

Bu çalışmanın ileriki bölümlerinde literatürdeki araştırmalar detaylı bir şekilde incelendiğinde, yenilenebilir enerji tüketiminin uzun dönemli başlıca belirleyicilerinin, GSYİH, fosil-bazlı enerji kaynakları (özellikle petrol) fiyatları ve finansal gelişme (özellikle menkul kıymet piyasasındaki gelişmeler) olduğu tespit edilmiştir. Ancak, literatürde yer alan araştırmaların oldukça az sayıda bir kısmının finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisini incelediği de görülmüştür. Dolayısıyla, bu çalışmanın amacı, artan finansal gelişmişlik düzeyinin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki uzun dönemli etkisini G-7 ülkeleri için 1991-2011 yılları arasında panel veri analiziyle incelemektir. Bu çalışmada G-7 ülkeleri örneklem grubu olarak tercih edilmiştir. Bu seçimde dört faktör belirleyici olmuştur. İlk faktör, genellikle ekonomik anlamda daha zengin ülkelerin finansal piyasalarının, daha yoksul ülkelere oranla daha gelişmiş olmasıdır (Demirgüç-Kunt ve Levine, 1996a,b). Bu yaklaşıma destek olarak, Levine (1997) ülkelerin ekonomik büyüme oranları arttıkça; i. finansal aracılık işlemlerinin artacağını, ii. bankaların merkez bankasına oranla kredi dağıtımındaki payının büyüyeceğini, iii. sigorta şirketleri, yatırım bankaları, banka dışı finansal aracı şirketler, emeklilik yatırım fonları gibi banka dışı kurumların işlem miktarlarının önemli oranda genişleyeceğini, iv. menkul kıymetler piyasasındaki (menkul kıymetlerin toplam değerinin GSYİH içindeki payı) işlem hacminin artacağını ileri sürmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, küreselleşmeyle birlikte finansal gelişimin hızlandığı 1990'lı yılların başı esas alınarak, finans sektöründeki genişlemenin yenilenebilir enerji talebinde yol açtığı olası uzun dönemli etkiyi daha net görebilmek amacıyla G-7 ülkeleri analize dahil edilmiştir. Bu çalışmada mevcut ülke grubunun tercih edilmesine neden olan ikinci faktör ise Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezinin temel varsayımlarıdır. EKC hipotezi ilk olarak Grossman ve Krueger (1991,1995) tarafından ileri sürülmüştür. EKC hipotezine göre kalkınmanın ilk evresinde ülkeler yalnızca sanayi üretimine ve yeni iş imkanları oluşturmaya odaklanmıştır. Dolayısıyla, çevresel duyarlılığın bu aşamada oldukça zayıf olduğu iddia edilmektedir. Hipoteze göre ekonomik kalkınmanın ileriki aşamalarında ise ekonomik büyümedeki artışla birlikte bireylerin ve dolayısıyla toplumların refah düzeyi artacaktır. Böylece çevresel duyarlılık artacak, çevrenin korunmasına ilişkin yasal düzenlemeler uygulamaya konacak ve endüstriyel üretimde çevre dostu enerji kaynaklarının tercih edilebilmesi için gerekli teşvikler sağlanmış olacaktır (Dinda vd., 2000). Dolayısıyla, gelişmiş endüstriyel ekonomiler olmaları nedeniyle G-7 ülkelerinde çevresel duyarlılığın gelişmekte olan ülkelere oranla daha yüksek olması beklendiğinden, çevre dostu enerji kaynaklarına olan talebin, bu ülkelerde görece daha yüksek olması beklenmektedir. Bu çalışmada G-7 ülkelerinin ampirik

model için tercih edilmesine neden olan üçüncü faktör ise, yenilenebilir enerji teknolojilerini geliştirmenin maliyetidir. Bu maliyetler kapsamında sıralanan döviz kurundaki dalgalanmalar, altyapı yatırımları, beşeri sermaye yatırımları, çevre dostu enerji kaynaklarının kurulumu için ihtiyaç duyulan toprak ve diğer girdi maliyetleri, özellikle gelişmekte olan ülkeler için ekonomiye büyük bir yük anlamına gelmektedir (Lloyd ve Subbarao, 2009). Bu nedenle, yenilenebilir enerji teknolojileri geliştirme ve kurulum maliyetlerini karşılayabilme gücü daha yüksek olan G-7 ülkeleri hipotezin test edilmesine imkan sağlayacaktır. Dördüncü faktör ise G-7 ülkelerinin yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı konusunda öncü rol oynamasıdır. Bu bağlamda, British Petrol (BP) tarafından 2017 yılında yayınlanan istatistiksel rapor veri alındığında, G-7 ülkelerinin 2016 yılında küresel yenilenebilir enerji kullanımının yaklaşık % 45'ini sağladığı tespit edilmiştir.

Bu çalışma kapsamında literatürde yer alan araştırmalar incelendiğinde finansal gelişme ile yenilenebilir enerji tüketiminin çoğunlukla gelişmekte olan ülke ekonomileri için incelendiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla, bu çalışma endüstrileşmiş ve gelişmiş ekonomilerde finansal gelişmişliğin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisini ampirik olarak inceleyerek literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu çalışmada gerçekleştirilen ampirik analiz bir takım genel kısıtlar içermektedir. Bunlar; i. veri temin etmede yaşanan sorunlar nedeniyle araştırma yıllarının 1991-2011 arasını kapsamaması, ii. örneklem grubunun yalnızca ekonomik olarak gelişmiş 7 ülkeyi içermesi, iii. finansal gelişmişliği ölçmek için tek temsili (proxy) değişkenin (piyasa kapitalizasyonu) kullanılmasıdır.

Bu çalışma giriş bölümünü takip eden dört ana bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde teorik ve ampirik literatüre ilişkin bilgiler sunulmakta, üçüncü bölümde ampirik analizin gerçekleştirilebilmesi için temin edilen veriler hakkında bilgi verilmekte ve ampirik analizde kullanılan panel veri analiz teknikleri açıklanmaktadır. Dördüncü bölümde, ampirik analiz sonuçları raporlanmakta ve elde edilen bulgular sıralanmaktadır. Son bölümde ise analiz sonuçları yorumlanarak, politika yapıcılara öneriler sunulmaktadır.

2. LİTERATÜR

Çevre ekonomisi literatürü incelendiğinde, üzerinde en çok araştırma yapılan konulardan biri, sürdürülebilir kalkınma için elzem olan yenilenebilir enerji tüketiminin uzun dönem belirleyicilerinin neler olduğudur. Literatürdeki araştırmaların bulgularına göre, çevre dostu enerji kaynaklarının kullanımında etkin rol oynayan başlıca belirleyiciler gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH), fosil-bazlı enerji kaynaklarının (özellikle petrol) fiyatları ve finansal gelişmedir (özellikle menkul kıymet piyasasındaki gelişmeler). Araştırmanın arka planını oluşturacak mevcut literatüre dair bilgiler bu temel belirleyiciler çerçevesinde hazırlanmış olup, aşağıda başlıklar halinde özetlenmektedir.

2.1. Reel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)

Literatürdeki birçok araştırmacı yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını araştırmıştır. Apergis ve Payne (2010a,b, 2011, 2012), Apergis vd. (2010), Pao ve Fu (2013), Lin ve Moubarak (2014), Chang vd. (2015) ve Liu vd. (2018) gibi isimler, yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin varlığına dikkat çekerken, Chien ve Hu (2008), Payne (2011), Tugcu vd. (2012), Shahbaz vd. (2015) ve Bhattacharya vd. (2016) gibi diğer bazı araştırmacılar da yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini ileri sürmektedir. Ayrıca, daha spesifik olarak, Bowden ve Payne (2010) konutlarda kullanılan yenilenebilir enerji tüketiminden reel çıktı düzeyine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Diğer yandan, Menyah ve Wolde-Rufael (2010) reel GSYİH'dan yenilenebilir enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptamıştır. Sadorsky (2009a) ve Salim ve Rafiq (2012) ise reel GSYİH artışlarının yenilenebilir enerji tüketimini arttırdığı bulgusuna ulaşmıştır. Menegaki (2011) ve Marques ve Fuinhas (2012)'in ampirik bulgularına göre ekonomik büyüme ile yenilenebilir enerji kullanımı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. Ocal ve Aslan (2013) ise ekonomik büyümenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Literatürdeki farklı bulgulara rağmen, artan çevresel kirlilik risklerinin de etkisiyle, yenilenebilir enerji tüketiminin uzun dönemli belirleyicilerinden birinin, hatta ilk akla gelenin, reel GSYİH olduğu görülmektedir.

2.2. Fosil-Bazlı Enerji Fiyatları

Literatürdeki araştırmalar bağlamında, yenilenebilir enerji tüketiminin uzun dönem belirleyicilerinden bir diğeri de fosil-bazlı enerji, özellikle petrol, fiyatlarıdır. Awerbuch ve Sauter (2006)'e göre yüksek ekonomik büyümeye sahip ülkelerde, petrol fiyatlarındaki artış ekonomik performansta kayıplara neden olmaktadır. Bu kayıplar veri alındığında, yenilenebilir enerji maliyetlerinin azalacağını ve temiz enerji kaynaklarına olan talebin artacağını ileri sürmektedir. Chang vd. (2009) ise analiz bulgularıyla yüksek ekonomik büyüme hızına sahip ülkelerde enerji fiyatları ile yenilenebilir enerji tüketimi arasında pozitif yönlü, nisbi olarak düşük büyüme hızına sahip ülkelerde ise bu iki değişken arasında herhangi bir uzun dönemli ilişki olmadığını tespit etmiştir. Van Ruijven ve Van Vuuren (2009) yüksek hidro-karbon temelli enerji kaynaklarının fiyatlarındaki artışların alternatif enerji kaynakları tüketimini arttıracığını ileri sürmektedir. Bu araştırmaların yanı sıra, Apergis ve Payne (2014,2015) ve Bloch vd. (2015) petrol fiyatları ile yenilenebilir enerji kullanımı arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu bulguların aksine, Payne (2012), Aquirre ve Ibikunle

(2014) ve Troster vd. (2018)'nin ampirik sonuçları ise fosil-bazlı enerji kaynaklarının fiyatlarında yaşanan yükselişlerin, yenilenebilir enerji kaynakları kullanımını açıklamada çok önemli bir faktör olmadığını göstermiştir. Sadorsky (2009b), Margues vd. (2010), Salim ve Rafiq (2012), Omri ve Nguyen (2014) ve Ackah ve Kizys (2015) gibi isimler ise önceki iki grubun dışında, enerji ve/veya petrol fiyatlarının yenilenebilir enerji kullanımı ile negatif yönlü bir ilişki içinde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu bağlamda, fosil-bazlı enerji kaynakları fiyatlarının özellikle uzun dönemde yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde oldukça önemli bir etkisi olduğunu beklemek literatürle uyumludur. Ancak bu ilişkinin yönü hakkında genel kabul görmüş bir sonuç yoktur.

2.3. Finansal Gelişme

Çevre ekonomisi literatüründe, finansal gelişmenin de yenilenebilir enerji tüketimini etkileyen önemli aktörlerden biri olduğu ifade edilmektedir. Özellikle son on yıllık dönemde, bu çalışmanın bağımlı değişkeni olan yenilenebilir enerji tüketimi ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi inceleyen bir literatür oluşmuştur. Bu iki değişken arasındaki genel teorik arka plan değerlendirildiğinde, Claessens ve Feijen (2006), Tamazian vd. (2009) ve Tamazian ve Rao (2010)'ya göre, finansal aracılık faaliyetlerindeki gelişmeler, yenilenebilir enerji yatırım projelerinin yatırım maliyetlerini düşürerek, çevre dostu enerji kaynaklarının kullanımını teşvik edecektir. Benzer şekilde, Minier vd. (2009), Sadorsky (2010,2011) ve Paramati vd. (2016)'ye göre de finansal sistemin içerisinde yer alan menkul kıymetler piyasalarındaki gelişmeler de sermaye dağıtımını çevre dostu enerji projelerine kaydırarak etkinliği arttıracak ve bu yolla yenilenebilir enerji talebini arttıracaktır. Bu temel beklentilerden hareketle, literatürde sınırlı sayıda da olsa bazı araştırmacılar, finansal gelişme ile yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemiştir. Son dönemde Doytch ve Narayan (2016), Paramati vd. (2016), Paramati vd. (2017b) gibi araştırmacılar finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde arttırıcı bir etkisi olduğunu tespit etmiştir. Diğer yandan, Al-Mulali vd. (2015) ise yenilenebilir enerji tüketimi ile finansal gelişme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye ulaşamamıştır. Literatürdeki araştırmalar veri alındığında, finansal aracılık faaliyetlerinde yaşanacak gelişmelerin, çevre dostu enerji kaynaklarına olan talebi etkileyeceği yönünde imalar bulunmaktadır.

Literatürde yer alan araştırmalar yenilenebilir enerji tüketiminin başlıca uzun dönem belirleyicilerini yukarıdaki gibi tanımlasa da birçok araştırmacı (Apergis vd., 2010; Menyah ve Wolde-Rufael, 2010; Apergis ve Payne, 2012; Mert ve Bölük, 2016; Paramati vd. 2017b vb.) yenilenemeyen veya toplam enerji tüketimini de kontrol değişkeni olarak analizlerine dahil ederek, enerji talebindeki artışların yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde etkili olduğunu işaret etmektedir. Bu

araştırmaların sonuçları, yenilenemeyen veya toplam enerji tüketiminin yenilenebilir enerji kaynakları kullanımında oldukça belirleyici bir role sahip olduğuna dikkat çekmektedir.

3. VERİ VE YÖNTEM

Çalışmanın üçüncü bölümünde, finansal gelişmişlik ile yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelendiği ülke grubu ve ampirik analizde yer alan veriler hakkında detaylı bilgiler verildikten sonra, ampirik tahminlerde izlenen ekonometrik yöntemler açıklanmaktadır.

3.1. Veri

Bu çalışma 1991-2011 yıllarını kapsamaktadır. Bu çalışmanın örneklem grubu G-7 (Almanya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Birleşik Krallık (UK), Fransa, İtalya, Japonya, Kanada) ülkeleridir. Bu ülkelere ilişkin toplam yenilenebilir enerji tüketimi verisi (katrilyon btu¹ cinsinden) ABD Enerji Bilgi Yönetim İdaresi (EIA)'nden temin edilmiştir. G-7 ülkelerine ait GSYİH verisi cari olarak (ABD doları cinsinden) Dünya Bankası'ndan derlenmiş ve yine Dünya Bankası veri tabanından temin edilen tüketici fiyat endeksi (2010=100) kullanılarak reelleştirilmiştir. Ham petrol fiyatları verisi ABD Federal Rezerv Bankası veri tabanından Brent² petrol (varil başına düşen ABD doları) fiyatları cinsinden temin edilmiştir. Toplam enerji tüketimi verisi (milyon ton petrol eş değeri cinsinden) ise BP 2017 İstatistikî Küresel Enerji İncelemesi'nden toplanmıştır. Bu çalışmada Paramati vd. (2016), Paramati vd. (2017a,b) ve Ulusoy ve Demiralay (2017) takip edilmiş ve piyasa kapitalizasyon oranı finansal gelişmenin temsili göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmada analize dahil edilen ülkelere ilişkin piyasa kapitalizasyon oranı (GYSİH içindeki yüzdeleri cinsinden) ABD Federal Rezerv Bankası veri tabanından derlenmiştir. Ampirik modelin içerisinde yer alan tüm bu değişkenler, doğal logaritma cinsine dönüştürülerek modele dahil edilmiştir. Analizde yer alan seriler, yenilenebilir enerji tüketimi (lnREC), reel GSYİH (lnY), toplam enerji tüketimi (lnEC), Brent petrol fiyatları (lnOP) ve piyasa kapitalizasyon oranı (lnMC) biçiminde kısaltılarak tanımlanmıştır.

3.2. Yöntem

Ekonometrik analiz aşamasında, uzun dönem tahminlerine ilişkin uygun yöntem belirlenirken, ekonometrik modelin içerisinde yer alan serilerin durağanlığı panel birim kök testleri yardımıyla araştırılmalıdır. Ancak, birinci nesil olarak adlandırılan panel birim kök testleri seriler arasında yatay kesit bağımlılığı

¹ İngiliz ısı birimi (British thermal units).

² Brent petrol, Kuzey denizinden çıkarılan ve varili uluslararası standart kabul edilen ham petrol türüdür (Bloomberg, 2018, <http://www.bloomberght.com/emtia/brent-petrol>). (01.04.2018).

olmadığını varsaymaktadır. Bir başka deyişle, birinci nesil panel birim kök testleri tüm yatay kesitleri bağımsız olarak kabul etmektedir. Ancak, yatay kesit bağımlılığı, gözlemlenemeyen ortak etkenlere, dışsallıklara ve karşılıklı iktisadi ilişkilere bağlı olarak olası ölçüm hatalarını da beraberinde getirmektedir (Pesaran, 2007; Hoechle, 2007). Literatürde yer alan araştırmacılar, bu tip ölçüm hatalarından kaçınmak için yatay kesit bağımlılığına duyarlı ikinci nesil panel birim kök testleri geliştirmiştir. Bu testler içerisinde en yaygın kullanıma sahip olan iki test Pesaran (2003,2007) tarafından geliştirilen yatay kesitsel olarak genişletilmiş Dickey Fuller (CADF)³ ve yatay kesitsel olarak genişletilmiş Im, Pesaran, Shin (CIPS)⁴ testleridir (Westerlund vd., 2016).

İkinci nesil panel birim kök testlerinin tercih edilebilmesi için, ilk olarak seriler arasında yatay kesitsel bir bağımlılık olup olmadığı araştırılmalıdır. Literatürde panel veri setleri için seriler arasında yatay kesit bağımlılığını araştıran testler geliştirilmiştir. Bu çalışmada literatürde yer alan bu testlerden sıklıkla tercih edilen, Breusch-Pagan (1980) tarafından geliştirilen langrange çoğaltanı (LM) testi ve Pesaran (2004) tarafından ileri sürülen yatay kesit bağımlılığı (CD) testi kullanılarak, mevcut seriler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı analiz edilmiştir.

Panel veri setinde yer alan yatay kesitler arasında karşılıklı bağımlılık olduğu tespit edildiğinde, mevcut seriler içerisinde birim kökün varlığını araştırmak için ikinci nesil panel birim kök testlerine başvurulur. Bu çalışmada modele dahil edilen değişkenlerin durağanlığı Pesaran (2003) tarafından geliştirilen CADF testi kullanılarak araştırılmıştır. Bu noktada, Pesaran (2003) standart ADF regresyonlarını, her bir serinin birinci farklarının ve gecikmeli değerlerinin yatay kesitsel ortalamalarıyla genişleterek, serisel korelasyondan kaynaklanabilecek ölçüm hatalarından kaçınmayı amaçlar ve CADF regresyonunu:

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + b_i y_{i,t-1} + c_i \bar{y}_{t-1} + d_i \Delta \bar{y}_t + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

şeklinde ifade eder. Bu eşitlikte \bar{y}_t değeri, bütün yatay kesitlerin gecikmiş değerlerinin ortalamasıdır, Δy_t değeri farkı alınmış serilerin ortalamasıdır. Eşitlik 1'e gecikmeli birinci farklar eklendiğinde ise regresyon:

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + b_i y_{i,t-1} + c_i \bar{y}_{t-1} + \sum_{j=1}^p \gamma_{ij} \Delta y_{it-j} + \sum_{j=0}^p \vartheta_{ij} \Delta \bar{y}_{t-j} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

biçimine dönüşür. Ayrıca, CADF panel birim kök testi dengeli ve dengesiz panellerin her ikisi içinde uygulanabilmektedir. Diğer yandan, bu çalışmada yer

³ Cross-sectionally Augmented Dickey Fuller (CADF).

⁴ Cross-sectionally Augmented Im, Pesaran, Shin (CIPS).

alan bağımsız değişkenlerden biri olan lnOP serisi, analize dahil edilen tüm ülkeler için veri olduğundan, mevcut değişkende birim kökün varlığı ise zaman serisi ADF birim kök testi kullanılarak araştırılmıştır.

Ekonometrik modelde yer alan serilerin her biri birinci farkları alındığında durağan hale geliyorsa, yani tüm seriler birinci dereceden bütünleşikse, seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı panel eş bütünleşme testleri yardımıyla sınanmalıdır. Bu bağlamda, seriler arasında yatay kesitsel bağımlılığın tespit edildiği modeller için Westerlund (2007) hata düzeltme modeli temelinde bir panel eş bütünleşme analizi geliştirmiştir. Westerlund panel eş bütünleşme analizi, yatay kesitler arasındaki serisel korelasyonu ve yapısal dinamikleri dikkate alan ve böylece daha hassas ve güçlü hesaplamalar sunan bir tekniktir. Westerlund panel eş bütünleşme analizi, her ikisi de normal dağılım gösterdiği varsayılan panel (Pt ve Pa) ve grup (Gt ve Ga) test istatistiklerinden oluşmaktadır. Bu panel eş bütünleşme analizine ilişkin hata düzeltme modeli aşağıdaki gibidir,

$$\Delta y_{it} = \delta'_i d_t + \alpha_i (y_{it-1} - \beta'_i x_{it-1}) + \sum_{j=1}^{p_i} \alpha_{ij} \Delta y_{it-j} + \sum_{j=0}^{p_i} \gamma_{ij} \Delta x_{it-j} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Bu eşitlikte $d_t = (1, t)'$ deterministik etkiler vektörünü, α_i hata düzeltme terimini göstermektedir. Buna ek olarak, Westerlund panel eş bütünleşme analizi, yatay kesitler arasında serisel korelasyon tespit edildiği durumlar, önyükleme (bootstrap) dirençli (robust) kritik değerler de sunmaktadır.

Seriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı tespit edildikten sonra, bu ilişkinin yönü uzun dönem panel model hesaplama yöntemleri kullanılarak incelenir. Bu çalışmada kullanılan panel model hesaplama yöntemleri, dinamik panel veri literatüründe sıklıkla tercih edilen panel ortalama grup (MG) tahmincisi ve panel havuzlanmış ortalama grup (PMG) tahmincisidir. Pesaran ve Smith (1995) tarafından geliştirilen MG tahmincisi, modelde yer alan tüm zaman serisi regresyonlarını ve eğim katsayılarının ortalamalarını hesaplarken, Pesaran vd. (1997,1999) tarafından geliştirilen PMG tahmincisi ise değişkenlere ait eğim katsayılarının havuzlanması ve ortalamalarının elde edilmesi esasına dayanır. MG tahmincisi hesaplanırken, modelde yer alan tüm serilerin birinci dereceden bütünleşik olduğu ve bütün yatay kesit gruplarına ilişkin hata teriminin düzeyde durağan olduğu varsayılır. MG tahmincisi, tüm değişkenlerin kısa dönem dinamiklerinin, uzun dönem dengeden sapmalardan etkilendiği bir hata düzeltme modeli kullanılarak elde edilir. Bu hata düzeltme modeli aşağıda ifade edildiği gibidir,

$$\Delta y_{it} = \phi_i (y_{i,t-1} - \mathcal{G}'_i X_{it}) + \sum_{j=1}^{p-1} \lambda_{ij}^* \Delta y_{i,t-1} + \sum_{j=0}^{q-1} \delta_{ij}^* \Delta X_{i,t-j} + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Eşitlik 4'te yer alan $\phi_i = -(1 - \sum_{j=1}^p \lambda_{ij})$, $\theta_i = \sum_{j=0}^q \delta_{ij} / (1 - \sum_k \lambda_{ik})$,

$\lambda_{ij}^* = -\sum_{m=j+1}^p \lambda_{im}$ ve $j = 1, 2, \dots, p-1$, $\delta_{ij}^* = -\sum_{m=j+1}^q \delta_{im}$ $j = 1, 2, \dots, q-1$

şeklinde tanımlanır. MG tahmincisi, modelde yer alan değişkenlere ait uzun ve kısa dönem eğim katsayılarının yatay kesit grupları boyunca heterojen olduğu varsayımına dayanır. Ancak, Pesaran (1997,1999) tarafından ileri sürülen PMG tahmincisi, MG tahmincisinden farklı olarak, uzun dönem eğim katsayılarının gruplar boyunca eşit olması gerektiği kısıtını koyar (Blackburne ve Frank, 2007). Bu çalışmada, MG ve PMG tahmincilerinden hangisinin etkin tahminci olduğu Hausman testi⁵ yardımıyla araştırılmıştır.

4. ANALİZ VE BULGULAR

Tablo 1'in A panelinde, analize dahil edilen serilere ilişkin Breusch-Pagan LM ve Pesaran CD test istatistik sonuçları ve olasılık değerleri raporlanmıştır. Tablo 1'de görüldüğü üzere, Breusch-Pagan LM ve Pesaran CD test istatistik sonuçlarına göre, lnREC, lnY, lnEC, lnOP ve lnMC değişkenlerinde, % 1 istatistiki anlamlılık düzeyinde yatay kesitler arasında bağımlılık vardır. Bu çalışmada ampirik modele dahil edilen seriler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı tespit edildikten sonra, serilerin durağanlığı ikinci nesil panel birim kök testi olan CADF testi ile incelenmiştir. Tablo 1'de B panelinde lnREC, lnY, lnEC ve lnMC verilerine ilişkin CADF test istatistikleri ve olasılık değerleri sunulmuştur. CADF panel birim kök test sonuçlarına göre, tüm bu seriler birinci farkları alındığında durağan hale dönüşmüştür, yani tüm seriler birinci dereceden bütünleşiktir.

Tablo 1: Yatay Kesit Bağımlılığı ve Birim Kök Test Sonuçları

Panel A: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları					
Değişken	lnREC	lnY	lnEC	lnOP	lnMC
Breusch-Pagan LM	99.154***	217.138***	217.403***	462.000***	206.463***
P-değeri	(0.000)	(0.000)	(0.000)	(0.000)	(0.000)
Pesaran CD	6.587***	14.142***	10.559***	21.494***	11.521***
P-değeri	(0.000)	(0.000)	(0.000)	(0.000)	(0.000)
Panel B: Panel Birim Kök Test Sonuçları					
CADF	-0.661	0.028	-0.948	-	2.484
(Düzye)					
P-değeri	(0.254)	(0.511)	(0.172)	-	(0.994)
CADF	-2.834***	-1.996**	-4.888***	-	-1.526*
(I.fark)					

⁵ Hausman testi modele dahil edilen yatay kesit grupları boyunca değişkenlere ait uzun dönem eğim katsayılarının homojen olduğu varsayımına dayanan boş hipotezi test etmektedir (Blackburne ve Frank, 2007).

P-değeri	(0.002)	(0.023)	(0.000)	-	(0.064)
Panel C: Zaman Serisi Birim Kök Test Sonuçları (lnOP)					
	Sabit Terim		Sabit Terim ve Deterministik Trend		
ADF (Düzye)	0.232		-2.400		
P-değeri	(0.9681)		(0.3687)		
ADF (I.fark)	-4.011***		-4.585***		
P-değeri	(0.006)		(0.0090)		

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir. Parantez içerisinde yer alan tüm değerler, testlere ilişkin istatistiki olasılık değerlerini ifade etmektedir. Zaman serisi ADF birim kök testi gerçekleştirilirken optimal gecikme sayısı Schwarz bilgi kriterine (SIC) göre belirlenmiştir. CADF birim kök testlerine ait z (t-bar) istatistik değerleri sütunlarda sunulmuştur. CADF birim kök testine ilişkin gecikme sayısı 1 olarak belirlenmiş ve sabit terim ve deterministik trend analize birlikte dahil edilmiştir.

Ayrıca, Tablo 1'in C panelinde analize dahil edilen tüm ülke grupları için aynı olan ve veri kabul edilen lnOP değişkeninin zaman serisi ADF birim kök test sonuçları raporlanmıştır. ADF birim kök testi bulgularına göre, lnOP serisi birinci dereceden bütünlüktedir. Tüm bu analiz bulgularına göre, ampirik modele dahil edilecek tüm değişkenler I(1) seviyesinde durağandır.

Bu çalışmada tüm serilerin I(1)'de durağan olduğu saptandıktan sonra, lnREC, lnY, lnEC, lnOP ve lnMC değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişki Westerlund panel eş bütünlüşme analiziyle test edilmiş ve bu analize ilişkin test sonuçları Tablo 2'de raporlanmıştır. Tabloda raporlanan analiz sonuçlarına göre, Gt ve Pt test istatistiklerinin dirençli olasılık değerleri sırasıyla % 5 ve % 10 düzeyinde anlamlıdır. Westerlund panel eş bütünlüşme testi bulgularına göre, ampirik modele dahil edilen tüm değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki vardır.

Tablo 2: Westerlund Panel Eş Bütünlüşme Analiz Sonuçları

	Test İstatistik Değeri	P- değeri	Dirençli P- değeri
G _t	-4.173**	0.000	0.050
G _a	-2.112	1.000	0.830
P _t	-7.995***	0.148	0.010
P _a	-2.332	1.000	0.680

Not: Westerlund (2007) testine ilişkin öncül ve gecikme sayısı sırasıyla 0 ve 1 olarak belirlenmiştir. Dirençli olasılık değerleri özyükleme (bootstrap) dağılımına ilişkin olasılık değerlerini ifade etmektedir. Olasılık değerleri normal dağılım temelli iken dirençli olasılık değerleri bootstrap dağılımı temellidir. Bootstrap hataları ise 100 tekrar temellidir. Bartlett kernel bant genişliği $4(T/100)^{2/9}=3$ 'den hareketle ayarlanmıştır.

Analize dahil edilen seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığının belirlenmesinin ardından, bir sonraki aşama olarak yenilenebilir enerji tüketiminin

uzun dönem belirleyicilerine ait esneklik katsayıları MG ve PMG tahmincileri kullanılarak hesaplanmış ve bu tahmincilerle ilişkin sonuçlar Tablo 3'te raporlanmıştır. Tablo 3'te Hausman analizine ait χ^2 test istatistik sonuçlarına göre hem PMG hem de MG tahmincisi tutarlıdır ancak yalnızca PMG tahmincisi etkindir. Dolayısıyla serilere ilişkin uzun dönem katsayılarının homojen olduğu varsayımından hareket edilmesi, örneklem grubunda yer alan ülkelerin görece benzer sosyo-ekonomik alt yapıya sahip olmaları nedeniyle iktisadi olarak şartırtıcı değildir.

Tablo 3: Uzun Dönem Esneklik Katsayı Sonuçları

	PMG				MG			
	Uzun Dönem		Kısa Dönem		Uzun Dönem		Kısa Dönem	
ECT	-0.38***	(-2.70)			-0.66***	-3.17		
lnY	-0.084	(-1.05)	-0.26	(-0.84)	1.237	(1.01)	-0.239	(-0.97)
lnEC	0.51***	(4.40)	-0.19	(-0.33)	-0.144	(-0.04)	0.266	(0.48)
lnOP	0.05*	(1.68)	-0.01	(-0.39)	-0.015	(-0.06)	0.054	(0.72)
lnMC	0.04*	(1.64)	-0.004	(0.19)	-0.060	(-0.51)	-0.030	(-0.35)
Gözlem	143		143		143		143	
χ^2 test	5.93 [0.204]							

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir. Sütunlarda yukarıdaki analizlere ilişkin katsayı değerleri verilmiştir. Katsayıların yanında parantez içerisinde yer alan değerler, t istatistik değerleridir. Kurulan modele ilişkin optimum gecikme sayısı Schwarz bilgi kriterine (SIC) göre belirlenmiştir ve kurulan model: ARDL (1,1,1,1,1) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 3'te yer alan PMG tahminci bulgularına göre, modele ilişkin hata düzeltme terimi negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuç yenilenebilir enerji tüketiminin uzun dönem belirleyicilerine ilişkin kurulan modelde yer alan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Ancak, uzun dönem esneklik sonuçlarına göre, G-7 ülkelerinde ekonomik büyümede meydana gelen artışların, yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi yoktur. Tablo 3'te raporlanan PMG tahminci sonuçlarına göre, G-7 ülkelerinde toplam enerji tüketiminde meydana gelen artışlar, yani toplam enerji talebindeki yükselişler, yenilenebilir enerji kaynaklarına olan ilgiyi de tetiklemektedir. Analiz bulgularına göre, toplam enerji tüketiminde yaşanan % 1'lik bir artış, uzun dönemde yenilenebilir enerji tüketimini % 0.51 oranında arttıracaktır. Buna ek olarak, mevcut ülke grubunda, petrol fiyatlarındaki artışlar da, uzun dönemde yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. G-7 ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketiminin bir diğer belirleyicisi de piyasa kapitalizasyon oranıdır. Bu ülke grubu için piyasa

kapitalizasyon oranında meydana gelen % 1'lik bir artış, uzun dönemli yenilenebilir enerji tüketimini % 0.04 oranında arttırmaktadır.

5.SONUÇ

Küresel çapta çevresel kirliliğin yol açtığı negatif dışsallıklar ve çeşitli makro ekonomik maliyetler, her geçen politika yapıcıların ve araştırmacıların ilgisini daha güçlü bir şekilde yenilenebilir enerji kaynaklarına ve bu kaynakların etkin kullanımına yönlendirmektedir. Bu doğrultuda literatürde uzun dönemde yenilenebilir enerji kaynaklarının tüketimini belirleyen en önemli değişkenler, ekonomik büyüme, toplam enerji tüketimi, fosil-bazlı enerji kaynaklarının fiyatları ve finansal gelişme olarak ifade edilmektedir. Bu çalışmanın amacı, 1991-2011 yıllarını kapsayacak şekilde, finansal gelişmenin uzun dönemde yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisini, endüstrileşme evresini tamamlamış ve gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha karmaşık ve gelişmiş bir finansal sisteme sahip G-7 ülkeleri için panel veri analiziyle incelemektir.

Araştırmanın bulgularına göre, GSYİH dışındaki tüm değişkenler, uzun dönemde yenilenebilir enerji tüketimini arttırmaktadır. Ancak GSYİH'nin yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi yoktur. Bu bulgu, her ne kadar G-7 ülkeleri yenilenebilir enerji kaynakları kullanımında küresel çapta öncü role sahipse de, bu ülkelerin toplam enerji ihtiyaçlarının büyük bir bölümünün halen fosil-bazlı enerji kaynaklarından sağlandığına ilişkin göstergeleri doğrulamaktadır. BP 2017 İstatistiki Küresel Enerji İncelemesi'ne göre Almanya, ABD, UK, Fransa, İtalya, Japonya ve Kanada'nın toplam enerji tüketimlerinde fosil-bazlı enerji tüketiminin payı sırasıyla % 86, % 94, % 90, %90, %84, %92 ve %71'dir. Bu göstergelerden hareketle, yakın gelecekte de G-7 ülkelerinin GSYİH oranlarında yaşanan artışların, bu ülkelerde fosil-bazlı enerji tüketimini arttıracığı ileri sürülebilir. Ayrıca bu çalışmanın ekonometrik tahmin sonuçlarına göre, toplam enerji talebinde yaşanan artışlar, doğal olarak G-7 ülkelerindeki yenilenebilir enerji tüketimini de arttıracaktır. Diğer yandan, bu çalışmanın ampirik bulguları petrol fiyatlarındaki artışların, yenilenebilir enerji tüketimini de arttırdığını göstermiştir. Çünkü G-7 ülkeleri petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların neden olduğu makro ekonomik risklerden kaçınmak amacıyla, petrol fiyatları arttıkça görece maliyetleri düşme eğilimi içine giren çevre dostu enerji kaynaklarına yönelecektir. Analiz bulguları finansal gelişmenin de yenilenebilir enerji tüketimini arttıran faktörlerden biri olduğunu işaret etmektedir. Bu sonuç, G-7 ülkelerinin gelişmekte olan ülke ekonomilerine oranla daha gelişmiş bir finansal sisteme sahip olmasıyla ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla, G-7 ülkelerinde finansal sistem gelişmelerinin iş dünyasına sağladığı güvenilir yatırım ortamıyla, yenilenebilir enerji kaynaklarının kurulum ve tüketimine dayanan yatırım projeleri

daha etkin ve verimli olacaktır. Böylece uzun dönemde finansal sistemde yaşanan gelişme, yenilenebilir enerji tüketimini de arttıracaktır.

Bu bulgular ışığında politika yapımcılar, finansal sistemdeki gelişmelerden hareketle, finansal sistemde yer alan şirketlerin üretim safhalarında enerji etkin ve çevre dostu enerji kaynaklarını kullanmaları konusunda teşvik eden sürdürülebilir kalkınma politikaları üretebilirler. Örneğin yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına ilişkin hazırlanacak yatırım teşvikleri ve vergi kolaylıkları vasıtasıyla çevre dostu kaynakların kullanımını cazip hale getirilebilir. Buna ek olarak, politika yapımcılar yenilenebilir enerji projelerine ilişkin kamu-özel sektör iş birliğinde oluşacak yatırım imkanları sunarak, mevcut ülkelerin toplam enerji tüketiminde çevre dostu enerji kaynaklarının payını arttırabilirler.

KAYNAKÇA

- Ackah, I. & Kizys, R. (2015). Green growth in oil producing African countries: A panel data analysis of renewable energy demand. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 50, 1157-1166.
- Al-Mulali, U., Ozturk, I. & Lean, H. H. (2015). The influence of economic growth, urbanization, trade openness, financial development, and renewable energy on pollution in Europe. *Natural Hazards*, 79, 621-644.
- Apergis, N. & Payne, J. E. (2010a). Renewable energy consumption and economic growth: Evidence from a panel of OECD countries. *Energy Policy*, 38, 656-660.
- Apergis, N. & Payne, J. E. (2010b). Renewable energy consumption and growth in Eurasia. *Energy Economics*, 32, 1392-1397.
- Apergis, N., Payne, J.E., Menyah, K. & Wolde-Rufael, Y. (2010). On the causal dynamics between emissions, nuclear energy, renewable energy, and economic growth. *Ecological Economics*, 69, 2255-2260.
- Apergis, N. & Payne, J. E. (2011). The renewable energy consumption-growth nexus in Central America. *Applied Energy*, 88, 343-347.
- Apergis, N. & Payne, J. E. (2012). Renewable and non-renewable energy consumption-growth nexus: Evidence from a panel error correction model. *Energy Economics*, 34, 733-738.
- Apergis, N. & Payne, J. E. (2014). Renewable energy, output, CO₂ emissions, and fossil fuel prices in Central America: Evidence from a nonlinear panel smooth transition vector error correction model. *Energy Economics*, 42, 226-232.
- Apergis, N. & Payne, J. E. (2015). Renewable energy, output, carbon dioxide emissions, and oil prices: Evidence from South America. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning and Policy*, 10, 281-287.
- Aquirre, M. & Ibikunle, G. (2014). Determinants of renewable energy growth: A global sample analysis. *Energy Policy*, 69, 374-384
- Awerbuch, S. & Sauter, R. (2006). Exploiting the oil-GDP effect to support renewables deployment. *Energy Policy*, 34, 2805-2819.

- Bhattacharya, M., Paramati, S.R., Ozturk, I. & Bhattacharya, S. (2016). The effect of renewable energy consumption on economic growth: Evidence from top 38 countries. *Applied Energy*, 162, 733–741.
- Birleşmiş Milletler (UN). (2018). Sustainable energy for all. <http://www.se4all.org/decade> (10.01.2018).
- Blackburne, E., & Frank, M. (2007). Estimation of nonstationary heterogeneous panels. *Stata Journal*, 7(2), 197-208.
- Bloch, H., Rafiq, S. & Salim, R. (2015). Economic growth with coal, oil and renewable energy consumption in China: Prospects for fuel substitution. *Economic Modelling*, 44, 104–115.
- Bowden, N. & Payne, J. E. (2010). Sectoral analysis of the causal relationship between renewable and non-renewable energy consumption and real output in the US. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning and Policy*, 5, 400-408.
- British Petrol (BP). (2017). Statistical review of world energy. <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html> (01.08.2017).
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Chang, T. H., Huang, C.M. & Lee, M.C. (2009). Threshold effect of the economic growth rate on the renewable energy development from a change in energy price: Evidence from OECD countries. *Energy Policy*, 37, 5796-5802.
- Chang, T., Gupta, R., Inglesi-Lotz, R., Simo-Kengne, B., Smithers, D. & Trembling, A. (2015). Renewable energy and growth: Evidence from heterogeneous panel of G7 countries using Granger causality. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 52, 1405–1412.
- Chien, T. & Hu, J.L. (2008). Renewable energy: An efficient mechanism to improve GDP. *Energy Policy*, 36, 3045– 3052.
- Claessens, S. & Fijen, E. (2006). Financial sector development and the millennium development goals. World Bank Working Paper, No. 89, Washington D.C.
- Demirgüç-Kunt, A. & Levine, R. (1996a). Stock market development and financial intermediaries: Stylized facts. *The World Bank Economic Review*, 10(2), 291-321.
- Demirgüç-Kunt, A. & Levine, R. (1996b). Stock markets, corporate finance, and economic growth: An overview. *The World Bank Economic Review*, 10(2), 223-239.
- Dinda, S., Coondoo, D. & Pal, M. (2000). Air quality and economic growth: an empirical study. *Ecological Economics*, 34, 409–423.
- Doytch, N. & Narayan, S. (2016). Does FDI influence renewable energy consumption? An analysis of sectoral FDI impact on renewable and non-renewable industrial energy consumption. *Energy Economics*, 54, 291-301.

- Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD). (2016). The Economic consequences of outdoor air pollution, <http://www.oecd.org/env/the-economic-consequences-of-outdoor-air-pollution-9789264257474-en.htm> (17.02.2018).
- Grossman, G.M. & Krueger, A.B. (1991). Environmental impacts of a North American Free Trade Agreement. NBER Working Papers Series, No. 3914. Cambridge, MA, National Bureau of Economic Research.
- Grossman, G. M. & Krueger, A. B. (1995). Economic growth and the environment. *The Quarterly Journal of Economics*, 110 (2), 353-377.
- Hoechle D. (2007). Robust standard errors for panel regressions with cross-sectional dependence. *The Stata Journal*, 7(3), 281-312.
- Levine, R. (1997). Financial development and economic growth: Views and agenda. *Journal of Economic Literature*, 35, 688-726.
- Lin, B, & Moubarak, M. (2014). Renewable energy consumption – Economic growth nexus for China. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 40, 111–117.
- Liu, X., Zhang, S. & Bae, J. (2018). Renewable energy, trade, and economic growth in the Asia-Pacific region, *Energy Sources, Part B: Economics, Planning and Policy*, 13(2): 96-102.
- Lloyd, B. & Subbarao, S. (2009). Development challenges under the Clean Development Mechanism (CDM)—Can renewable energy initiatives be put in place before peak oil. *Energy Policy*, 37, 237-245.
- Margues, A. C., Fuinhas, J. A. & Manso, J.R.P. (2010). Motivations driving renewable energy in European countries: A panel data approach. *Energy Policy*, 38, 6877-6885.
- Margues, A. C. & Fuinhas, J. A. (2012). Is renewable energy effective in promoting growth?. *Energy Policy*, 46, 434-442.
- Menegaki, A. N. (2011). Growth and renewable energy in Europe: A random effect model with evidence for neutrality hypothesis. *Energy Economics*, 33, 257-263.
- Menyah, K. & Wolde-Rufael, Y. (2010). CO₂ emissions, nuclear energy, renewable energy and economic growth in the US. *Energy Policy*, 38, 2911–2915.
- Mert, M. & Bölük, G. (2016). Do foreign direct investment and renewable energy consumption affect the CO₂ emissions? New evidence from a panel ARDL approach to Kyoto Annex countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 23, 21669–21681.
- Minier, J. (2009). Opening a stock exchange. *Journal of Development Economics*, 90, 135-143.
- Ocal, O. & Aslan, A. (2013). Renewable energy consumption–economic growth nexus in Turkey. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 28, 494-499.
- Omri, A. & Nguyen, D. K. (2014). On the determinants of renewable energy consumption: International evidence. *Energy*, 72, 554-560.
- Pao, H.T. & Fu, H.C. (2013). Renewable energy, non-renewable energy and economic growth in Brazil. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 25: 381-392.

- Paramati, S.R., Ummalla, M. & Apergis, N. (2016). The effect of foreign direct investment and stock market growth on clean energy use across a panel of emerging market economies. *Energy Economics*, 56, 29-41.
- Paramati, S.R., Mo, D. & Gupta, R. (2017a). The effects of stock market growth and renewable energy use on CO₂ emissions: Evidence from G20 countries. *Energy Economics*, 66, 360-371.
- Paramati, S.R., Apergis, N. & Ummalla, M. (2017b). Financing clean energy projects through domestic and foreign capital: The role of political cooperation among the EU, the G20 and OECD countries. *Energy Economics*, 61, 62-71.
- Payne, J. E. (2011). On Biomass energy consumption and real output in the US. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning and Policy*, 6, 47-52.
- Panye, J. E. (2012). The causal dynamics between US renewable energy consumption, output, emissions, and oil prices. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning and Policy*, 7, 323-330.
- Pesaran H.M. (2003). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. Cambridge Working Papers in Economics, No. 0346. Faculty of Economics (DAE), University of Cambridge.
- Pesaran, H. M. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. Cambridge Working Papers in Economics, No. 0435, Faculty of Economics, University of Cambridge.
- Pesaran, H.M. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22, 265-312.
- Pesaran, M. H., & Smith, R. (1995). Estimating long-run relationships from dynamic heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 68, 79-113.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. P. (1997). Pooled estimation of long-run relationships in dynamic heterogeneous panels. Cambridge Working Papers in Economics, No. 9721, Faculty of Economics, University of Cambridge.
- Pesaran, M. H., Shi, Y., & Smith, R. (1999). Pooled mean group estimation of dynamic heterogeneous panels. *Journal of the American Statistical Association*, 94, 621-634.
- Rentschler, J. E. (2013). Oil Price volatility – its risk on economic growth and development, <http://blogs.worldbank.org/developmenttalk/oil-price-volatility-its-risk-economic-growth-and-development> (07.02.2018).
- Sadorsky, P. (2009a). Renewable energy consumption and income in emerging economies. *Energy Policy*, 37, 4021-4028.
- Sadorsky, P. (2009b). Renewable energy consumption, CO₂ emissions and oil prices in the G7 countries. *Energy Economics*, 31, 456-462.
- Sadorsky, P. (2010). The impact of financial development on energy consumption in emerging economies. *Energy Policy*, 38, 2528-2535.
- Sadorsky, P. (2011). Financial development and energy consumption in Central and Eastern European frontier economies. *Energy Policy*, 39, 999-1006.

- Salim, R. A. & Rafiq, S. (2012). Why do some emerging economies proactively accelerate the adoption of renewable energy. *Energy Economics*, 1051-1057.
- Shahbaz, M., Loganathan, N., Zeshan, M. & Zaman, K. (2015). Does renewable energy consumption add in economic growth? An application of auto-regressive distributed lag model in Pakistan. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 44, 576-585.
- Tamazian, A., Chousa, J. P. & Vadlamannati, K.C. (2009). Does higher economic and financial development lead to environmental degradation: Evidence from BRIC countries. *Energy Policy*, 37, 246-253.
- Tamazian, A. & Rao, B. B. (2010). Do economic, financial and institutional developments matter for environmental degradation? Evidence from transitional economies. *Energy Economics*, 32, 137-145.
- Troster, V., Shahbaz, M. & Uddin, G. S. (2018). Renewable energy, oil prices, and economic activity: A Granger-causality in quantiles analysis. *Energy Economics*, 70, 440-452.
- Tuğcu, C. T., Ozturk, I. & Aslan, A. (2012). Renewable and non-renewable energy consumption and economic growth relationship revisited: Evidence from G7 countries. *Energy Economics*, 34, 1942-1950.
- Uluslararası Enerji Ajansı (IEA). (2017a). Commentary: A new approach to energy and sustainable development - the Sustainable Development Scenario. <https://www.iea.org/newsroom/news/2017/november/a-new-approach-to-energy-and-sustainable-development-the-sustainable-development.html>. (10.04.2018)
- Uluslararası Enerji Ajansı (IEA). (2017b). World energy outlook 2017. <https://www.iea.org/weo2017/>. (15.04.2018).
- Ulusoy, V. & Demiralay, S. (2017). Energy demand and stock market development in OECD countries: A panel data analysis. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 71, 141-149.
- van Ruijven, B., Van Vuuren, D. P. (2009). Oil and natural gas prices and green house gas emission mitigation. *Energy Policy*, 37, 4797-4808.
- Westerlund, J. (2007). Testing for error correction in panel data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6), 709-748.
- Westerlund J., Hosseinkouchack M., Solberger M. (2016). The local power of the CADF and CIPS panel unit root tests. *Econometric Reviews*, 35(5), 845-870.

**TRAKYA'DA YOK OLMAYA YÜZ TUTMUŞ BİR MESLEK:
ÇÖMLEKÇİLİK**

A PROFESSION WHICH IS DISAPPEARING IN THRACIA: POTTERY

Sevcan ÖLÇER*

*Geliş Tarihi: 03.01.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 11.09.2018
(Accepted)*

ÖZ: Trakya bölgesinde yüzyıl öncesine kadar yaygın olan çömlekçilik ve çömlekçi çarkı kullanımı yıllar geçtikçe azalmış ve yok olmaya yüz tutmuştur. Bölgede prehistorik dönemden günümüze kadar pek yok yerleşim yerinde ele geçen seramik malzemeler, üretimin tekniklerinin çeşitliliğini kanıtlamakta ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak günümüze gelen durumunu gözler önüne sermektedir. Anadolu'nun farklı bölgelerinde geleneksel anlayışta halen sürdürülmeye çalışılan çömlekçilik, Trakya Bölgesinde yalnızca bir çömlek ustanın varlığıyla gerçekleşmektedir. Çömlek ustalarından alınan bilgiler sayesinde, Trakya Bölgesi'ndeki çömlekçiliğin günümüzdeki son durumu açıklanarak hammadde temini, hamur hazırlama teknikleri, üretimi yapılan formlar ve pişirim teknikleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Trakya Bölgesi, Çömlekçilik, Çömlek Ustaları*

ABSTRACT: The use of pottery and pottery wheel in the Thracian Region has been widespread and disappearing for centuries. Ceramic materials which unearthed in the settlement area from the prehistoric period to the daylight, demonstrating the diversity of production techniques and indicated depending on technological developments. Pottery, which is traditionally preserved in different regions of Anatolia, it is realized with the presence of only one master In the Thracian Region. Thanks to this master and the families of the masters who have recently left the profession, raw material basis, dough preparation techniques, production forms and puffing techniques were evaluated by comparing them in Thracian Region.

Key Words: *Thracian Region, Potting, Pot Masters*

1. GİRİŞ

Anadolu'nun kuzeybatı ucunda yer alan ve Avrupa'ya açılan bir kapı olarak stratejik öneme sahip olan Trakya bölgesi, tarihsel ve kültürel olarak Anadolu'dan farklı bir bölge olmasına rağmen Anadolu'nun bütünleyicisi durumundadır. Trakya Bölgesi'nde, prehistorik dönemlerden günümüze kadar çok sayıda topluluk yaşamıştır. Bölgenin bilinen en erken yerleşimi Edirne-Enez civarındaki Hoca Çeşme Höyüğü'dür. Hoca Çeşme Höyüğü, M.Ö. 5500-5000 yıllarına kadar giden

* Arş.Gör., Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, sevcanolcer@harran.edu.tr.

tarihiyle Balkanlar'ın bilinen en eski neolitik yerleşimlerinden biridir.¹ Kırklareli'ye çok yakın Aşağı Pınar yerleşimi de Neolitik döneme aittir. Kırklareli ilinin bulunduğu kesim, dış etkenlere kapalı kalmış olmasından ötürü Trak kültürünün en iyi korunduğu bölge olma özelliğini taşımaktadır.²

İnsan yaşamının en temel ihtiyaçlarından biri olan yeme-içme kültürüyle birlikte ortaya çıkan, zamanla gelişip çeşitlenen seramik eserler, bir çok bölgede olduğu gibi Trakya bölgesinde de yoğun olarak ortaya çıkarılmış kültür varlıklarıdır. Bölgede yapılan kazılarda birçok medeniyetin yaşadığı anlaşılmış, en eski mesleklerden biri olan çömlekçiliği aydınlatan buluntular elde edilmiş ve tarih öncesine ait birçok çömlekçilik merkezi bulunmuştur. Neolitik Çağ'ın sonlarına doğru elde şekillendirilen pişmiş toprak yapımı giderek gelişmiş, boyalı üretimler çoğalmış, dinsel amaçlı objeler, süs eşyaları ve tarım aletleri yoğun bir biçimde yapılmaya başlanmıştır. M.Ö. 4. bin yılına dek inen Kalkolitik dönemde ise, form ve üretim tekniği olarak ileri düzeyde seramik üretimi gerçekleşmiştir.

Çömlekçi çarkının, Balkanlar'da M.Ö. I. binyılda kullanılmış olduğu bilinmektedir. Trakya bölgesinde yüzyıl öncesine kadar yaygın olan çömlekçilik ve çömlekçi çarkı kullanımı, yıllar geçtikçe giderek azalmış ve yok olmaya yüz tutmuştur. Çömlekçiliğin yanı sıra dokumacılık, ağaç işçiliği ve boyacılığın da yaygın olduğu bölgedeki bu meslekler, teknolojik gelişmelere ve değişen yaşam şartlarına ayak uyduramayarak zaman içinde kaybolmuştur. Trakya Bölgesi'nde, el süpürgesi yapımı ve çalışan bir çömlekçi atölyesi dışında eski el sanatlarına ait faaliyetler ne yazık ki günümüze kadar gelememiştir. Çömlekçilik mesleğinin Trakya Bölgesi'nde yok olmak üzere olmasının nedenlerini, çömleğe karşı duyulan ilgi ve ihtiyacın azalması, maddi ve manevi yönden insanları tatmin etmemesi ve babadan oğula geçerek devam eden bu mesleğin yerine zamanla farklı mesleklerin tercih edilmesi olarak özetleyebiliriz.³

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmamızda gözleme dayalı araştırma ve alan araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Trakya Bölgesi'nde kalan son çömlek atölyeleri ziyaret edilerek çömlek ustaları ve ailelerinden çeşitli bilgiler alınmıştır. Bu ustalar arasında yalnızca bir usta; Hüseyin Çokan, üretime yılda bir kaç ay devam etmektedir. Atölyesi yıllar önce kapanmış Mehmet Şevket İbrikçi ve atölyesi yıkılmış olan Mustafa Çıra incelemeye alınan diğer çömlek ustalarıdır. Çalışmanın materyalini

¹ M. Özdoğan, "Hoca Çeşme: An Early Neolithic Anatolian Colony in the Balkans?" *Man and the Animal World. Studies in Archaeozoology in Honour of Sándor Bökönyi* (Ed. P. Anreiter – L. Bartosiewicz – E. Jerem – W. Meid), *Archaeolingua* 8, Budapest, 1998, s. 435-451.

² M. Özdoğan, "Marmara Bölgesi - Balkanlar - Orta Anadolu Arasındaki Kronoloji Sorununa Yeni bir Yaklaşım", *Türk Tarih Kurumu Kongresi XI*, Ankara, 1994, s. 69-79.

³ Araştırmaya başlarken Soner Genç'in makalesinden yararlanıldı. Bkz. Soner Genç, "Kırklareli'de Çömlekçilik ve Son Trakyalı Çömlekçiler", *Seramik Türkiye Dergisi*, Sayı 9, 2006, s. 112-118.

çömlek ustalarının ürettiği seramik ürünler ile üretimlerde kullandıkları araç ve gereçler oluşturmaktadır. Ustalara ve atölyelerine yapılan kısa süreli ziyaretler sonunda, Trakya bölgesinde kalan son atölyelerde yapılan üretim teknikleri ve çeşitleri, kap formları, biçimlendirmede kullanılan aletler, hammadde ve hamur özellikleri hakkında genel bir değerlendirmeye ulaşılmıştır.⁴

3. BULGULAR

3.1. Üretim Aşamaları

Çeşitli amaçlarla üretilen seramik malzemeler, kullanım durumuna getirilmeden önce farklı aşamalardan geçmektedir. Bu aşamalar hamur hazırlama, şekillendirme, kurutma, kullanılan tekniklere göre bezeme veya sırlama ve pişirim olarak sıralanabilir.

3.1.1. Hammadde ve Hamurun Hazırlanması

Çömlek ustaları kili hamur haline getirmeden önce bazı işlemlerden geçirmektedir. Kırklareli’de çömlek üretiminde kullanılan kil, Kırklareli il merkezine çok yakın bir mesafede bulunan Mahya Baba Tepesi’nden elde edilmektedir. Kil maddesi, derinliği 2 ve 5 m. arasında değişen çukurlardan kazılarak çıkarılmaktadır. Halk arasında Eski Bağlık olarak bilinen bu bölgeden çıkarılan kil, herhangi bir katkı maddesine gerek duyulmadan kullanılabilir. H. Çokan, nemli olduğu için külçeler halinde çıkarılan kilin herhangi bir işlemde geçmeden önce, içinde topraklar kalmaması için dışarıda havalandırılıp kurutulması gerektiğini, kurutma işleminin ayrıca kilin kolaylıkla hamur haline gelebilmesi için gerekli olduğunu belirtmektedir.

Tekirdağ’ın Şarköy İlçesi’nin Hoşköy köyünde yaşayan M. Çıra, kilin kazılarak değil, dereden suyla birlikte gelen toprağın bentlerde biriktirilmesiyle elde edildiğini belirtmektedir. Bentlerde biriken kil, çöp, ot, taş gibi çeşitli maddelerden arındırılması için bir süre süzölmeye bırakılmaktadır. Süzöldükten sonra alta geçen tortu halindeki yumuşak kıvamlı kil, önce ayaklarla çignenmekte daha sonra şekillendirilmek üzere tezgaha alınmaktadır. M. Çıra, bu yöntemle çıkarılan kilden yapılan çanak-çömleğin sığağa ve soğuga daha dayanıklı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca burada kullanılan hamur, bölgede çıkarılan diğer

⁴ Araştırma sürecinde Tekirdağ-Kırklareli ilçesinden Hüseyin Çokan ve Mehmet Şevket İbrikçi ile Tekirdağ-Şarköy ilçesinden Mustafa Çıra ziyaret edilmiştir. Bu ustalardan bugün yalnızca Hüseyin Çokan mesleğe devam etmektedir. 2011 yılında rahatsızlığı sebebiyle ailesiyle konuşabildiğim M. Şevket İbrikçi ziyaretimden kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Mehmet Şevket bey ölümünden yaklaşık olarak 12 yıl önce çömlek üretmeyi bırakmıştır. Mustafa Çıra ise 20 yıldır çömlek üretmemekte ve ailesinden aldığım son bilgilere göre 2014 yılında vefat etmiştir. Trakya Bölgesi’ndeki diğer ilçelerde çömlekçilik yapılmamaktadır.

hamurlardan farklı olarak krem rengi tonlarında çok açık bir renge sahiptir.⁵ Derede bentler yardımıyla biriktirilen ıslak kil, M. Çıra'nın belirttiği gibi ayakla yoğrulduktan hemen sonra tezgaha alınabilmektedir. Bu yöntemle toprak altından kazılarak çıkarılan killere göre daha hızlı ve pratik bir ön hazırlıktan geçer. H. Çokan ve M. Ş. İbrikçi'ye göre toprak altından kazılarak çıkarılan kil, şekillendirmeye geçmeden önce daha fazla işleminden geçmektedir. Kazılarak çıkarılan kil tabakaları ilk olarak havalandırılır. Kurutulduktan sonra sığ bir havuz içine alınır ve üzerini kapatacak kadar su eklenir. Kil havuzda bir kaç gün bekletilir, suyu iyice emdikten sonra kabarrır ve yoğunlaşır. Ardından elektrikli merdane veya el merdaneleriyle ezilir.

Şekil 1: H. Çokan'a ait kurutulmaya bırakılan kil ve kil havuzu
Kaynak: Fotoğraf Sevcan Ölçer, 2011

Kili merdaneden geçirirken gerçekleşen öğütme işlemi bir kaç defa tekrarlanabilir. H. Çokan, merdaneden geçirme işleminin, kilin içindeki küçük taşları erittiği ve pişme esnasında olabilecek patlamaları önlediği için çok gerekli olduğunu belirtmektedir. Öğütülen kil daha sonraki aşamada, elle tezgahta iyice yoğrulur, şekillendirilecek kıvama getirilir. Son olarak tornada kullanılmak üzere yapılacak formun büyüklüğüne göre parçalara ayrılır ve üretime hazırlanır.

⁵ Duygu Çakır, *Geçmişten Günümüze Trakya Bölgesi'ndeki Çömlekçilik Merkezleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Seramik Ana sanat Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2009, s. 75.

Şekil 2: H. Çokan'a ait elektrikli merdane ve M. Ş. İbrikçi'ye ait el merdanesi
Kaynak: Fotoğraf Sevcan Ölçer, 2011

3.1.2. Şekillendirme

Çömlekçi çarkları elektrikli veya ayak yardımıyla çevrilen ilkel tiplerdedir. Ustaların atölyelerinden günümüze ayakla çevrilen, alt kısmında büyük ahşaptan ve üst kısmında daha küçük metalden silindirik birer tablası bulunan çarklar kalabilmiştir. Çömlek ustalarının tezgah olarak kullandığı metal tabla üzerine, kilden parçalar alınarak çeşitli formda üretimler gerçekleştirilir. Şekillendirme sırasında pürüzleri ortadan kolayca kaldırabilmek ve emzik, kulp gibi eklentileri kaba yapıştırabilmek için sulandırılmış kil kullanılmaktadır. Yardımcı aletler arasında tahtadan veya metalden yapılmış küçük profil tarakları, astarlamada veya bezemede kullanılan tulumba şeklindeki puarlar ve seramiğin tamamlandıktan sonra tabladan alınmasını sağlayan metal tel veya ipler yer almaktadır.

Şekil 3: H. Çokan'a ve M. Ş. İbrikçi'ye ait tornalar
Kaynak: Fotoğraf Sevcan Ölçer, 2011

3.1.3. Kurutma

Çömlek ustaları çatlama önlemek için seramiklerdeki cidar kalınlığına dikkat etmektedir. Cidar çok ince veya çok kalın olduğu durumlarda, kuruma esnasında çatlama veya yamularak deformasyona uğramalara sebep olabilir. Bunun için şekillenen seramikler deri sertliğine ulaşıncaya kadar gölgede kurutulmaya bırakılır. Kulp ve emzikler ayrı olarak şekillendirdikten sonra, deri sertliğine ulaşan seramiklere sulandırılmış kil yardımıyla sonradan eklenerek tekrar kurumaya bırakılmaktadır.

3.1.4. Bezeme:

Çömleklerin bazıları çarkta şekillendirme esnasında dekorlanır. Kaolinin sulandırılmasıyla elde edilen ve puar adlı küçük tulumlarla uygulanan astar, ilk sürüldüğünde mavi renkte olup, çömlek pişirildikten sonra beyaz renge dönüşür. H. Çokan ibrik, testi, çömlek ve tencerelerin gövde kısımlarına yatay yivli iki ya da üç çizgi halinde bezemeler yapmıştır. Seramik formların birleşim yerlerine puarı uyguladıktan sonra parmakları ile birbirine paralel noktalar yaparak tekrar süslemiştir. M. Ş. İbrikçi'nin çömleklerinde yatay yivli çizgiler haricinde üç parmağı ile yukarıdan aşağı tek hamlede sürdüğü puar ile yapılmış bezemeler görülür. Ayrıca tencerelerin gövdesine puarı akıtma yöntemi ile uygulayarak süslemeleri zenginleştirmiştir. Aynı bezemeleri M. Çıra da uygulamıştır.

3.1.5. Sırlama:

Çömlekler çarkta ve elde şekillendirilip puar ile dekorlandıktan sonra gölgede yeniden kurutulur ve ardından sırlama işlemine geçilir. Ustaların birbirinden farklı sır üretme ve uygulama tekniği bulunur. H. Çokan, sır maddesi için boraks ve sülyeni karıştırmakta veya pillerin içinde bulunan kömürü öğütüp sulandırarak kullanmaktadır. Bu maddelerden elde ettiği sırları seramikler üzerine ıslakken uygulamaktadır. H. Çokan, mürdesek ve sülyenden elde edilen sırnı kırmızı renkte olduğunu ve önceden pekmez küplerinde kullanıldığını da belirtmektedir. M. Ş. İbrikçi, sır olarak boraks ve kurşun kullanmıştır. Seramiklerin üzerine yağlı, yoğun bir madde sürdükten sonra, toz haline getirilmiş kurşun eklemiştir. M. Çıra, sırlamada kurşun ve sülyen kullanmıştır. Kurşunu ateşte eritmiş, öğütüp toz haline getirmiş, sulandırıp süzmüş ve seramikler üzerine uygulamıştır. Ayrıca en iyi sırnı kurşunlu sır olduğunu yıllarca seramikler üzerinden çıkmadığını belirtmektedir.⁶

Sırlama işlemi kuruyan formların, öncelikle ağız ve emzik kısımlarına çömleği ters çevirip daldırma yöntemi ile uygulanır. İç yüzeyler genellikle sırlanmaz ancak pekmez küplerinin ve çeşitli amaçlarla kullanılan kase ve çanakların içi, sıvı maddelerin kap tarafından emilimini engellemek için sırlanır.

⁶ Duygu Çakır, *a.g.e.*, s. 79.

Sır, küplerin veya kaselerin içine bir maşrapa yardımı ile dökülür ve elde döndürülerek çalkalama yöntemiyle yüzeye yapışması sağlanır. Bu uygulamalar dışında ustaların, sırtı parmakları ile uyguladığı seramikler de mevcuttur. Pişirilmeden önce gri ya da kurşuni bir renkte olan sır, piştikten sonra şeffaf bir renk alır.

3.1.6. Pişirim:

Seramik fırınlarının pişmiş tuğla veya kerpiçten yapıldığı, alt ve üst olarak iki bölümden oluştuğu bilinmektedir. Alt kısımda ateşin yandığı bölüm, üst kısma geçişi sağlayan delikli bir ızgaradan sonra üzerine seramiklerin konulduğu oval formu bir mekan bulunur. Erken dönemlerde seramik fırınlarının çevresi alçak silindirik biçimli bir duvarla örülmüş, duvar kubbe biçiminde daraltılarak kapatılmış ve tepede bir delik bırakılmıştır. Yan duvarların tabanla birleştiği yerde delikler açılmış ve odunlar buradan fırın içine atılmıştır. Kubbe şeklindeki üst kısım, bazen tepede tek delikli, bazen çok deliklidir. Bu tip fırınların üst bölümü boşaltma sırasında yıkılıp, doldurulduktan sonra her defasında yeniden örülmektedir.⁷ Trakya bölgesinde çömlek pişiriminde kullanılan ve günümüze sağlam olarak gelebilen tek fırın da H. Çokan'a ait olan ve yukarıda tanımlanan fırın tipindedir. H. Çokan'ın fırınının üst kısmı kapalıdır ve bu kısımda bir kaç delik mevcuttur. Seramikler üst kısımda tuğla ile örülen geniş bir açıklıktan fırına doldurularak boşaltılmaktadır.

Şekil 4: H. Çokan'a ait fırının tuğla örülü açıklığı ve ızgara bölümü
Kaynak: Fotoğraf Sevcan Ölçer, 2011

⁷ Sevim Çizer, "Seramikte Odunlu Pişirim Geleneği; Uzakdoğunun Yüksek Derece Fırınları", <http://docplayer.biz.tr/338355-Seramikte-odunlu-pisirim-gelenegi-uzakdogunun-yukse-derece-firinlari.html>, (03.01.2018), s. 1.

H. Çokan'dan alınan bilgilere göre pişirim öncesinde fırın, boşken yakılarak ısıtılır. Ertesi gün fırının içine seramikler büyüklüklerine göre aşağıdan yukarı, büyükten küçüğe doğru ters biçimde dizilir. Fırın tamamen doldurulduktan sonra seramiklerin dizildiği açıklıklar tuğla ile tamamen örülür ve fırın yakılır. Seramiklerin yüksek ısıya aniden maruz kalması çatlamalara neden olduğu için ısı kontrollü bir biçimde artırılmalıdır. 14-15 saati bulan pişme süresinden sonra fırın soğumaya bırakılır. Ertesi gün fırın üst kısmındaki tuğla örülü açıklıktan çömler boşaltılarak üretim tamamlanmış olur.

Şekil 5: H. Çokan'a ait seramik fırını
Kaynak: Fotoğraf Sevcan Ölçer, 2011

Şekil 6: M. Çıra'ya ait yıkık durumdaki çömlekçi fırını
Kaynak: Fotoğraf Sevcan Ölçer, 2011

3.2. Üretimi Yapılan Formlar

Üretimi yapılan formlar arasında; çömlek, testi, ibrik, vazo, fasulye tenceresi, güveç, turşu küpü, su künkü, baca künkü, saksı ve kaseler bulunmaktadır. Az sayıda kumbara ve darbuka üretimi de yapılmıştır. Ustaların atölyelerinde yapılan çömlekler birbirleriyle hem form hem de bezeme açısından paralel özellikler göstermektedir.

3.2.1. Çömlekler:

13-14 cm. yüksekliğinde, 7.5 cm. çapında olup, şişkin gövdeli ağız kısmı dışa dönük profillidir. Bazıları kulpsuz, bazıları dikey tek şerit kulplu üretilmiştir.

3.2.2. Fasulye tencereleri:

Üç boy halindedir. H. Çokan tencereleri sekizlik, altılık ve beşlik olarak farklı boyutlarda üretmiştir. Yükseklikleri 11 ile 23 cm. arasında değişen tencerelerin, çapları 17.5 ile 21.5 cm. arasındadır. Basık küresel gövdeli, dikey çift şerit kulplu, ağız kısımları içe dönük profillidir. Gövdelerinin tam ortasına gelecek biçimde puar yardımıyla düz çift çizgi ile dekorlanmıştır.

Şekil 7: H. Çokan'a ve M. Ş. İbriki'ye ait fasulye tencereleri
Kaynak: Fotoğraf Sevcan Ölçer, 2011

3.2.3. Güveçler:

Yoğurt çanağı veya kavurma kasesi olarak kullanılan bu formun, yüksekliği 7.5 cm. ve ağız çapı 30 cm. genişliğindedir. Ağız kısmı düz profillidir ve yatay çift şerit kulpludur.

3.2.4. Kaseler:

Yoğurt veya sütlaç kesesi olarak kullanılan bu formlar, küçük ebatlarda üretilmişlerdir. 4.5 cm. yüksekliğinde ve 12.5 cm. çapındadır. Ağız kısımları düz profillidir.

Şekil 8: H.Çokan'a ait güveç ve yoğurt kasesi
Kaynak: Fotoğraf Sevcan Ölçer, 2011

3.2.5. İbrikler:

24.5 cm. yüksekliğinde, ağız çapı 5.5 cm. genişliğindedir. Ağız ve emzik kısmı dışa dönük profillidir. Dikey tek şerit kulpludur. Kulp ve emziğin altında gövdenin başlangıç yerinde puar ile tek veya çift çizgi çizilerek, bazı örneklerde bu çizgiler üzerine parmak baskısıyla benekler yapılmıştır.

3.2.6. Testiler:

23 cm. yüksekliğinde ve ağız 4.5 cm. çapındadır. Ağız kısmı dışa dönük profillidir. Şişkin gövdeli dikey tek veya çift kulpludur. Gövde üzerine puar yardımıyla kalın düz çizgiler ile dekorlanmıştır.

Şekil 9: H. Çokan'a ve M. Ş. İbrikçi'ye ait ibrikler
Kaynak: Fotoğraf Sevcan Ölçer, 2011

Şekil 10: H. Çokan'a ve M. Ş. İbrikçi'ye ait testiler
Kaynak: Fotoğraf Sevcan Ölçer, 2011

3.2.7. Turşu küpü:

Farklı boyutlarda üretilmişlerdir. Genelde 50-55 cm. yüksekliğinde, ağız çapı 22.5 cm. dip çapı 16 cm. genişliğindedir. Üç aşamada üretilip daha sonradan birbirine eklenmektedir. İlk olarak dip bölümü şekillendirilir ve yarım saat kurumaya bırakılır. Daha sonra, ikinci parça dibi olmadan şekillendirilir ve ıslatılıp ters çevrildikten sonra dip bölümüne eklenir. Elle ve tarakla şişirilip düzeltilir. Son olarak ağız bölümü yapılır ve aynı yöntemle eklenip küp tamamlanır. Küpler şişkin gövdelidir ve ağız kısımları dışa dönük profillidir. Birleşim yerleri parmak baskısıyla dekorlanmıştır.

Şekil 11: H. Çokan'a ait küp

Kaynak: Fotoğraf Sevcan Ölçer, 2011

3.2.8. Su künkü:

30 cm. yüksekliğinde ve 14.5 cm. çapında olan su künkleri üretimi en fazla olan formlardandır. Bir tarafı diğer künke takılabilmesi için 1-2 cm. içeride bir ağız kısmı oluşturur.

3.2.9. Baca künkü:

Baca künkleri, eski yıllarda sobalı evler için en sık sipariş edilen formlardan biridir. 27 cm. yüksekliğinde ve 15.5 cm. çapındadır. İki aşamada şekillendirilir. Önce dipsiz alt bölüm oluşturulur. Bu gövde kısmından dumanın kolayca çıkabilmesi için dikey doğrultuda 2-3 cm. genişliğinde üç parça kesilip alınarak boşluklar oluşturulur. Daha sonra kapak bölümü şekillendirilerek künkün üst bölümüne eklenir.

Şekil 12: M. Çıra'ya ait su künkü ve H. Çokan'a ait baca künkleri

Kaynak: Fotoğraf Sevcan Ölçer, 2011

3.2.10. Kumbaralar:

Özel isteğe göre üretilen kumbaralar genelde 14 cm. yüksekliğindedir. İki aşamada oluşturulur. Öncelikle dip ve gövde bölümü çarkta şekillendirilir. Daha sonra kapak kısmı şekillendirilerek gövdeye eklenir. Eklenen bölüm küplerde olduğu gibi puar ile dekorlandıktan sonra parmakla bezenir. Para girişi için bir bölüm kesilir ve üretim tamamlanır.

Şekil 13: H. Çokan'a ve M. Ş. İbrikçi'ye ait kumbaralar
Kaynak: Fotoğraf Sevcan Ölçer, 2011

3.2.11. Darbuka:

Darbukalar da özel isteğe göre sipariş edilir. 26 cm. yüksekliğinde, ağız çapı 19.5 cm., dip çapı 13.5 cm.'dir. Ağız kısmında derinin darbukayı kapatması için girintili bir bölümü vardır. Deri buraya bir ip yardımı ile gerilir.

Şekil 14: H. Çokan'a ait darbuka
Kaynak: Fotoğraf Sevcan Ölçer, 2011

4. SONUÇ

Çömlekçilik mesleğini günümüzde pek çok sanat dalı gibi yok olmaya yüz tutmuş, gelişmekte olan porselen ve plastik ürün teknolojisinden nasibini almıştır. Trakya Bölgesindeki son çömlek ustası Hüseyin Çokan, elinden geldikçe yalnız başına geleneksel biçimleri ve usta yeteneğini yansıtan seramik üretimlerini yapmaya devam etmektedir. Ancak Hüseyin Çokan'ın da ölümüyle çömlekçilik Trakya Bölgesi'nde tamamen son bulacaktır. Bazı yerlerde, ustalar artık çömlek üretimini hızla gerçekleştirmek zorunda oldukları için, çini veya porselen yapımında kullanılan kil ve kaolin karışımı maddeleri alçıdan bir kalıba dökerek hazırlamaktadır. Bu yöntemde çark kullanılmamakta ve usta elinden çıkan, toplumların sanat zevkini yansıtan çeşitli formların varlığı ne yazık ki azalmaktadır. Geleneksel anlayışta sürdürülmesi gereken bu mesleğin çeşitli kurumlarda öğretilerek desteklenmesi, pazarlama alanlarının genişletilmesi ve en önemlisi ekonomik anlamda sanatçıları tatmin etmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Çakır, Duygu, *Geçmişten Günümüze Trakya Bölgesi'ndeki Çömlekçilik Merkezleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Seramik Ana sanat Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2009.

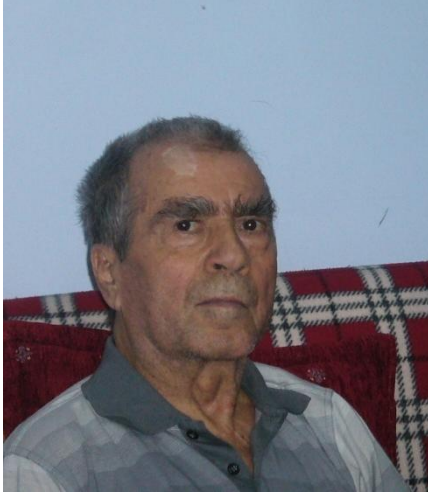
Çizer, Sevim, "Seramikte Odunlu Pişirim Geleneği; Uzakdoğanın Yüksek Derece Fırınları", <http://docplayer.biz.tr/338355-Seramikte-odunlu-pisirim-gelenegi-uzakdogunun-yukse-derece-firinlari.html>, (Erişim Tarihi 03.01.2018).

Genç, Soner, "Kırklareli'de Çömlekçilik ve Son Trakyalı Çömlekçiler", *Seramik Türkiye Dergisi*, Sayı 9, 2005, s.s. 112-118.

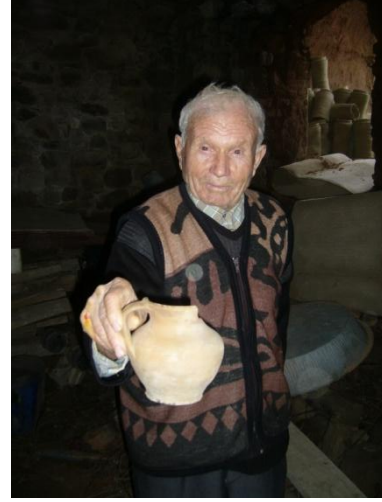
Özdoğan, Mehmet, "Marmara Bölgesi - Balkanlar - Orta Anadolu Arasındaki Kronoloji Sorununa Yeni bir Yaklaşım", *Türk Tarih Kurumu Kongresi XI*, Ankara, 1994, s.s. 69-79.

Özdoğan, Mehmet, "Hoca Çeşme: An Early Neolithic Anatolian Colony in the Balkans?" *Man and the Animal World. Studies in Archaeozoology in Honour of Sándor Bökönyi* (Ed. P. Anreiter – L. Bartosiewicz – E. Jerem – W. Meid), *Archaeolingua* 8, Budapeste, 1998, s.s. 435-451.

KAYNAK KİŞİLER

Mehmet Şevket İBRİKÇİ, 2011

Mustafa ÇIRA, 2011

Hüseyin ÇOKAN, 2011

**NARSİSİSTİK KİŞİLİK ENVANTERİ AÇISINDAN ÖZÇEKİM YAPMA
TUTUMU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

**A STUDY ON ATTITUDE OF TAKING SELFIES IN TERMS OF NARCISSISTIC
PERSONALITY INVENTORY**

Erdem ÖNGÜN* Aşkın DEMİRAG**

Geliş Tarihi: 13.04.2018
(Received)

Kabul Tarihi: 11.09.2018
(Accepted)

ÖZ: Sosyal paylaşım ağları bireylerin kendilerini sunma ve temsil etme konusunda tamamen yeni bir yöntem ortaya koymaktadır. Bu sanal araçlar kişilik ve kimlik çözümlenmeleri açısından yeni bir çalışma ve ilgi alanı doğmasına yardımcı olmuştur. Geleneksel anlamda kişisel portre diğer adıyla vesikalık resim, dijital teknolojilerin gelişmesi sayesinde yeni adıyla ‘özçekim’, yeni bir fotoğraf çekme eylemi olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal medya araçları üzerinden yayılan özçekim basit bir fotoğraftan çok bir ifade, kimlik, davranış ve tutumun dışı vurumudur. Bireylerin kendini ifade etme ve gerçekleştirme eyleminin başka bir boyutu olan sosyal medya, özçekim yapma açısından da kendini gösterme davranışının başka bir boyutudur. Bu durum kuşaklar olarak da adlandırılan yaş grupları açısından farklılık gösterebilmektedir. Bu çalışmada katılımcıların özçekim yapma tutumları ile onların narsisistik eğilimleri arasındaki ilişki istatistiksel yöntemler ile incelenmiştir. Çalışmanın bulguları rastgele seçilen toplam 574 katılımcının özçekim yapma tutumu ve Narsisistik Kişilik Envanteri (NKE-16) olarak iki bölümden oluşan çevrimiçi anket sorularına gönüllü olarak verdikleri cevaplardan oluşmaktadır. Çalışmanın sonunda yaptıkları özçekimleri paylaşan katılımcıların bunu aslında ilgi ve dikkat çekme gibi narsisistik bir eylem içerisinde gerçekleştirdikleri bulgulanmış ve ilgili sonuçlar tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Sosyal ağlar, Narsisizm, Bakış, Özçekim

ABSTRACT: Social sharing networks put forward a completely new method through which individuals present and represent themselves. Those virtual tools help a new field of study and interest to emerge in terms of the analysis of personality and identity. In traditional sense, personal portrait, in other words, passport photo has evolved into “selfie (self-image) as new action of taking photos thanks to the development of digital technologies. Disseminating on social media instruments, selfie is more than a simple photo; it is rather a manifestation of an expression, identity and attitude. Social media, which is another dimension of individuals’ actions to express and realize themselves, in terms of taking selfies, is also a new dimension of individuals’ behaviour to exhibit themselves. This situation displays variations among age groups that are also called

* Doç.Dr.,Trakya Üniversitesi, Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, erdemongun@trakya.edu.tr.

** Doç.Dr.,Yeditepe Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, ademirag@yeditepe.edu.tr.

“generations”. This study researches into the relationship between participants’ attitudes of taking selfies and their narcissistic tendencies by using statistical methods. The findings of the study consist of two parts in which participants voluntarily answered related questions on an online survey tool. The first part is about a total of randomly selected 574 participants’ attitudes of taking selfies. The second part is about Narcissistic Personality Inventory (known as NKE-16). The study results show that participants who share selfies they took are actually doing this to attract attention and raise interest as a part of narcissistic behaviour. The results were also discussed in the final part of the study.

Key Words: *Communication, Social networks, Narcissism, Gaze, Selfie*

1.GİRİŞ

İletişimin tarihi mağara duvarlarına çizilen resimler, çeşitli işaretler ve sözlü iletişim ile başlamıştır. Tarihsel süreç içerisinde mesajların yayılması sözlü aşamadan yazılı, kablolu ve kablosuz, elektronik ve en sonunda dijital aşamaya geçmiştir. 1990’ların başında bilgisayar teknolojileri ve internetin sahneye çıkması ile birlikte mesajın iletilmesinde büyük değişiklikler yaşanmıştır. Özellikle radyo, televizyon, gazete ve dergiler gibi kitle iletişim araçları ile tüm bu değişim insanların medya algısını yer ve zaman kullanımını, medyanın kontrolü ve ulaşılabilirliğini etkilemiştir (Chen, 2012: 1-10). Etkileşimli çoklu ortamlar, zaman ve mekandan arındırılmış erişim yeni bir toplumsal dönüşüme ön ayak olmuştur.

21.yüzyıla gelindiğinde, insanların yoğun olarak görsel iletişim kurduğu mobil, çoklu ortam, mesajlaşma alanı gibi, yeni medya diğer adıyla sosyal medya ekolojisi sadece teknolojik değil aynı zamanda sosyo-kültürel bir devrimin parçası olmuştur. Doğal olarak herhangi bir kültüre katılım o kültürün norm, değer ve davranış beklentilerini anlamayı içermektedir (Silvestri, 2014: 106-118). Bu yeni ağ toplumunda yeniden tasarlanan ilişkiler kendi kurallarını da beraberinde getirmektedir. Sosyal ağların oluşması ile birlikte sosyal medya üzerinde yeni kimlik, kültür ve temsiliyet oluşmaktadır. Böylelikle sosyal medya kendine ait farklı davranış tutum, kural, eylem ve değerleri oluşturmaya başlamıştır. Bu anlamda bireylerin sosyal ağlar üzerinde ortaya koydukları faaliyetler onlar hakkında bilgi edinmemizin diğer bir yolu olabilmektedir. Sosyo-kültürel, davranışsal ve psikolojik dayanakları olabilecek bu eylemlerden biri de “özçekim” faaliyeti olmuştur. Altında bireyin ‘kendi’ni sunma ve temsil etme gayreti yatan bu eylem basit gibi görünse de arkasında karmaşık bilişsel ve duygusal faktörler barındırabilmektedir (Droitcour, 2013). Sadece fotoğraf çekme eylemi olarak kalmayan özçekim içerdiği bütün bu karmaşık faktörler kapsamında araştırmalara konu olmaktadır. Bu araştırmalarda özçekim eylemini gerçekleştiren bireylerin demografik özellikleri de ele alınmıştır.

Ayrıca kuşaklar arasında teknolojiyi kullanma düzeyleri anlamında da farklılıklar olduğu bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında Y kuşağı özçekim yapma davranışını en fazla sergileyen kuşak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kuşak

teknoloji, bilgisayarlar, cep telefonları ve internet ile birlikte büyümüşür (Yüksekbilgili,2013).”Sayısal yerliler” olarak da adlandırılan toplumun bu kesimi teknolojiyi bir yaşam tarzı olarak benimsemiş ve hatta bağımlı hale gelmiştir. Teknolojiye olan bu bağımlılık çeşitli araştırmalara konu olmaktadır.

Narsisistik Kişilik Envanteri (NKE-16)’nın ölçek olarak kullanıldığı bu çalışma katılımcıların Narsisistik Kişilik Envanteri açısından özçekim yapma tutumlarını konu almıştır. Bu çalışmada katılımcıların özçekim yapma tutumları ile onların narsisistik eğilimleri arasındaki ilişki istatistiksel yöntemler ile ölçülmesi amaçlanmıştır.

2.ÖZÇEKİM NEDİR?

İlk fotografik özçekimlerin 1982 yılında Amerikalı amatör fotoğrafçı Robert Cornelius tarafından çekildiği söylenmektedir (Newhall, 1982: 30). İngilizce karşılığı ‘selfie’ olan özçekim kelimesi Oxford Üniversitesi tarafından 2013 yılının kelimesi seçilerek ve aynı yıl İngilizce sözlüğe eklenen bir kelime olmuştur (Storella, 2014: 2045-2088). 2014 yılında da Türk Dil Kurumu tarafından "selfie"ye karşılık olarak "özçekim" kelimesi kabul edilmiştir. Oysa özçekim bir bakıma kişisel portre, diğer adıyla vesikalık resimdir.

İmaj ve kimlik üzerine yaptığı çalışmalar ile bilinen Goffman (1959), bireylerin sadece sahneye çıkmakla kalmayıp diğerlerine göstermek için yapay nesnelere ve teşhir alanları yarattığını ifade etmiştir. İnternetin gelişi ve kullanıcılar kendi profil ve kimliklerini oluşturabilmekte, böylece her birey başkaları önünde performans ortaya koyma gibi ön sahne davranışı ve iyi bir imaj yaratma gibi başkalarından gizli arka sahne davranışı ortaya koyabilmektedir. Günümüz sosyal medya bağlamında sosyal ağ kullanıcılarının özçekim eylemleri Goffman (1959)’un ifadelerini destekler niteliktedir.

Çok geçmeden konuya ilişkin akademik çalışmalar literatürde hızla yer almaya başlamıştır. Diğer bir çalışmada genç kızlar için sosyal medyada ‘hoşlanma’ ve ‘takipçi’ araçları, güzelliklerinin ve kendilerine verdikleri değerin göstergesi anlamı taşıdığı ifade edilmiştir (Hui ve Chang, 2015: 190-197).

2.1. Özçekim ve Narsisizm (Özseverlik)

Özçekim fenomeni, derinden yayılan küresel bir akımın öncül uyarısı ve belirtisi olarak görülebilir. İnternetin bir şekilde Facebook, Instagram, Twitter, Pinterest, Foursquare gibi sosyal medya araçları ve diğer ağ toplulukları gibi 21.yüzyılın en önemli fenomenine doğru öngörülemeyen gelişimi, onun bireysel kişiliğin oluşumu ile ilgili ilişkisi hakkında bazı soru işaretleri ortaya koymaktadır (Milivojević ve Ercegovic, 2014: 293-312).

Narsisizm veya özseverlik, kişinin kendisine tapması, kabaca tabirle kişinin kendisine âşık olması olarak tanımlanan bir terimdir. Narsisizm genellikle modern dünya hakkında duyulan rahatsızlıkların bir belirtisi olarak yorumlanır ve bireysel

mantığın patolojik etkilerinin aşırılıklarına taşındığı durum olarak ifade edilir (Ehrenberg, 2010). Daily News’de yayınlanan “İnternet Ahlakı (Rules of Netiquette)” başlıklı adlı makalesinde Julie Spira (2014), özçekimi oldukça narsisistik bir davranış olarak tanımlar ve onun bir o kadar da kabul edilebilir hale geldiğini ifade eder (Spira, 2014).

Mitolojik anlamda Narcissus, duyarlı olmayan bir karaktere sahipti ve onun sevgi ve ilgisine layık olmaya çalışanlara karşı herhangi bir acıma ve merhamet duygusu yoktu. Mitolojik Narcissus, ilgi ve ona tapınılmaya ihtiyaç duymaz hatta bütün bunlar onu rahatsız ederdi. Oysa günümüz narsisistleri ilgi, tapınıma ve takipçi arayışında olan bireyler halini almıştır (Lasch, 1991).

Diğer bir deyişle kişiler değerlendiriciler olarak birbirlerine bağlı değillerdir artık. Narsisistik kişilik, kişinin başkalarının duygu ve ihtiyaçlarına azalan ama kendine gittikçe artan verdiği büyük önem şeklinde ifade edilebilir. Narsisist bireyler devamlı, şaşmaz ve aşırı takdir ve hayranlığa ihtiyaç duyarlar. Kendilerini diğerlerinin üzerinde özel, eşsiz, istisnai olarak görürler ve bunun sonucunda manipülatif, ukala, sömürgeci tutumlar ve diğerlerini anlayamama gibi davranışlar sergilerler (Orlandić, 2011).

Narsisistik birey kendini dünyanın merkezine koyar ve bunu başkalarını dışarıda bırakarak yapar. Narsisizm aşırı tahrik edici ve baştan çıkarıcı duygu ve ilgi arayışı ile karakterize edilen kişilik bozukluğudur (Piotrowski ve Iron-Georges (2003:739).

Bienenfeld (2006), narsisist bireylerin görünüşleri konusunda teşhirci, aşırı dramatik olduklarını ve teatral özellik gösterme konusunda oldukça dikkatli davrandıklarını ifade etmektedir. Ayrıca bu bireyler kendi vücutlarına ve diğerleri üzerinde yaratacakları izlenime çok düşkündürler. Başkaları tarafından kolay etkilendikleri için eleştiri ve kabul görememeye tahammülleri yoktur.

Ong v.d. (2011) kişilerin kendi değerlendirdiği profil resimlerinin çekiciliğinin dışa dönüklük ve narsisizm ifade ettiğini vurgulamıştır. Aynı şekilde Ertürk ve Eray (2016) çalışmalarında, katılımcılar daha fazla narsisist ifadeler kullandıkça daha fazla sosyal medyayı kullandığı ve paylaşım yaptığı sonucuna ulaşmışlardır.

Fox ve Rooney (2015)’in çalışmalarında ise ruhsal rahatsızlık olarak narsizmin, sosyal ağlarda harcanan zamanın ve burada iletilen fotoğrafların sayısının gönderilen özçekimlerin sayısı ile ilişkili olduğu bulunmuştur.

Krämer ve Winter (2008) Alman sosyal ağlarındaki profil fotoğraflarını incelemiş ve kişilerin daha çok gerçekçi olmayan tarzda fotoğraflar kullandığı, tasarım ya da renk değişikliği yaptığı sonucuna ulaşmışlardır.

Kısaca özçekimlerin ne ifade ettiği, ne tasvir ettiklerine ve ağ üzerinde ne kadar iyi dolaşımda olduklarına ve ne zaman dolaşıma girdiklerine bağlıdır. Bütün

bunlar özçekim savunucularının aksine kendini ifade etme (self-expression) sürecinden çok kendini teslim etme (self-surrender) olarak ifade edilebilir. Zaten başka türlü olsaydı özçekim, bireyin kendisinin fotoğraf makinası lenslerinde nesnelleşmesi (self-objectification) olarak kalırdı.

2.2. Özçekim ve Bakış

Özçekim ve bakış arasındaki ilişki Lacan'ın arzusunun küçük nesnesine (objet petit a) uzanan serüven ve onun aynadaki yansımalarının dönüştürülmüş başka bir ifadesi olarak karşımıza çıkar.

Lacan, ayna kuramından bahsederken, arzu nesnesi haline getirdiği insanın öteki benliğiyle yakın ilişki içerisinde olduğunu ifade etmektedir. Bireyin kendini ifade ettiği otoportre kavramının dönüşerek günümüz koşullarına göre özçekim malzemesi haline geldiği, teknolojik bir takım göndermelere işaret etmektedir. Böylece fotoğraf haline gelen özçekimin bir işaret göstergesi olarak, bir arzu nesnesi haline gelmesi, bir ayna imgesinin varlığı bireyi özçekim aracının bugünkü varlığına ulaştırır. Çünkü özçekim kamerası, bugün bir teknolojik cihaz olmaktan öte, bir araç işlevi görmektedir, Lacan'ın psikanaliz araştırmalarına ışık tutmaktadır. İnsanoğlunun narsisist yapısının teknolojik bir unsur olan özçekim ile birleşmesi, Lacan'ın "objet petit a" kavramıyla uyumaktadır (Karar, 2016).

Kısaca Lacan'ın da belirttiği gibi insanda farklı düzeylerde olsa da kendini beğenmişlik söz konusudur. Bu kendini beğenmişlik ya da başka bir deyişle kendine aşırı odaklanma duygusu evrilerek farklı boyut ve anlamlarda ortaya çıkabilmektedir. Ağ toplumu bireyleri dijital araçlar sayesinde bunu dışa vurma ve yayma davranışı ortaya koymaktadırlar. Ancak sanal ağlar üzerinde yayılan yansıma bireyin Lacan'ın ayna evresinden farklıdır. Çünkü dijital ortamlarda imaj aynadaki yansımalarının aksine defalarca filtrelenebilmekte ve gerçeküstü ya da gerçek dışı boyuta geçebilmektedir.

3. NARSİSİST EĞİLİM VE ÖZÇEKİM YAPMA DAVRANIŞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Bu araştırmada Narsisistik Kişilik Envanteri (NKE-16)'nın Türkçe versiyonu kullanılarak araştırmaya katılan sosyal ağ kullanıcılarının özçekim yapma tutumları ile onların narsisist eğilimleri arasındaki ilişkiyi istatistiksel yöntemlerle değerlendirilmiş ve betimsel istatistiklere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmada sosyal ağ kullanıcılarının Narsisistik Kişilik Envanteri (NKE-16) kullanılmıştır. Güngör ve Selçuk, Mayıs 2014'te bir vakıf üniversitesinde İşletme Fakültesi öğrencilerine yönelik bir araştırmada kullanmak üzere 16 maddelik Narsisistik Kişilik Envanteri'ni Türkçe'ye yeniden uyarlamışlardır. Araştırmanın pilot çalışması, aynı üniversitenin Hukuk Fakültesi öğrencilerinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, Raskin ve Terry'nin 40 maddelik

Narsisistik Kişilik Envanteri'nin (NKE40) Ames, Rose ve Anderson tarafından 16 maddeye indirgenmiş halinin (NKE-16) Türkçe'ye yeniden uyarlanmış versiyonu kullanıcılara sunulmaktadır (Güngör ve Selçuk,2015).

3.2. Veri Toplama Araçlarının Hazırlanması

Bu araştırmada uluslararası literatürde yaygın olarak kullanılan ve 2006 yılında 16 soruya indirgenen Narsisistik Kişilik Envanteri-NKE'nin (Narcissistic Personality Inventory-NPI) kullanılmıştır (Bknz EK-1). Araştırmada kullanılan bu ölçeğin Salim Atay tarafından Türkçe'ye standardizasyonu yapılmış ve ölçeğin Cronbach alfa değeri 0,627 olarak bulunmuştur (Atay, 2009: 181-196). Araştırmada NKE-16 Narsisistik kişilik envanterinde yer alan soru kalıplarından 10 adet seçilerek kullanılmıştır.

3.3. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini tüm internet kullanıcıları, örneklemini ise İstanbul ilinden rastgele seçilmiş 574 kişi oluşturmaktadır. Araştırmada katılımcıların en küçüğü 12, en büyüğü 63 olmak üzere yaş ortalaması 25 olarak tespit edilmiştir.

Tutum ve davranışlar açısından bakıldığında farklı zaman dilimlerinde doğan bireyler farklı özelliklere sahip olabilmektedir. Kuşak farklılığı olarak da bilinen bu durum literatürde temel olarak şu şekilde karşımıza çıkmaktadır (Altuntuğ,2012):

- 1- Gelenekseller (1925-1946 arası doğumlular)
- 2- Baby Boomers (1946-1963 arası doğumlular)
- 3- X Kuşağı (1963-1981 arası doğumlular)
- 4- Y Kuşağı (1980-1999 arası doğumlular)
- 5- Z Kuşağı (2000'den sonrası)

Çalışmada yaş aralığı açısından X,Y,Z kuşaklarından katılımcılar olduğu görülmüş olup söz konusu katılımcıların yaş ortalaması 25 yaş olarak tespit edilmiştir. Bu da özçekim yapma eğilimi açısından Y kuşağı yaş aralığına isabet etmektedir. Araştırmaya katılanların cinsiyetlerinin dağılımı ise, 574 kişiden 350'si "Kadın" (%61) ve 224'ü ise "Erkek" (%39) katılımcıdan oluşmuştur.

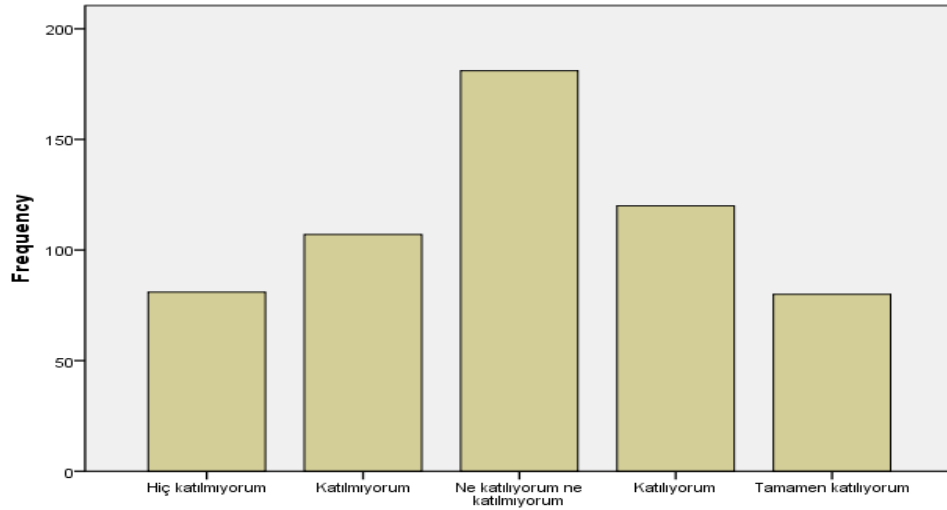
3.4. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumu

Çözümleme aşamasında kullanıcılar tarafından doldurulan anketlerin çevrimiçi anket sistemindeki tüm verileri, SPSS (Statistical Packages for Social Sciences) paket programına aktarılmıştır. Programa aktarılan verilerin çözülmesi üç aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada demografik değişkenlere ilişkin betimsel istatistiklere yer verilmiştir. Ayrıca demografik bilgilerin kolay izlenebilmesini sağlamak amacıyla çeşitli grafiklerden yararlanılmıştır. İkinci aşamada demografik değişkenler dışındaki tüm değişkenler güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur.

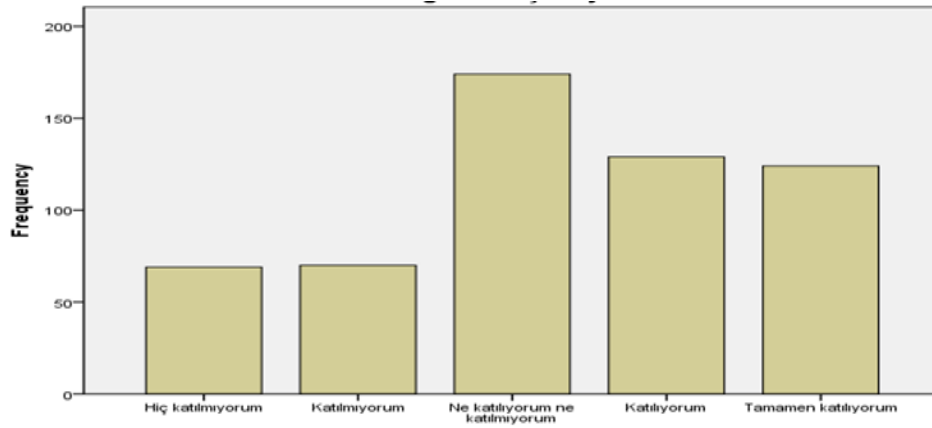
Üçüncü aşamada güvenilir bulunan değişkenlerin 5’li likert ölçeğine göre toplam değerleri alınarak oluşturulan yeni değerler üzerinden, ankete katılan bireylerin tutumlarının demografik bilgilere göre değişme durumlarının belirlenmesi amacıyla bağımsız örneklem için t-testi uygulanmıştır.

3.4.1. Betimleyici İstatistikler

Araştırmada NKE-16 Narsisistik Kişilik envanterinde ilgili ifadelerle ilişkin frekans tabloları aşağıdaki gibidir.

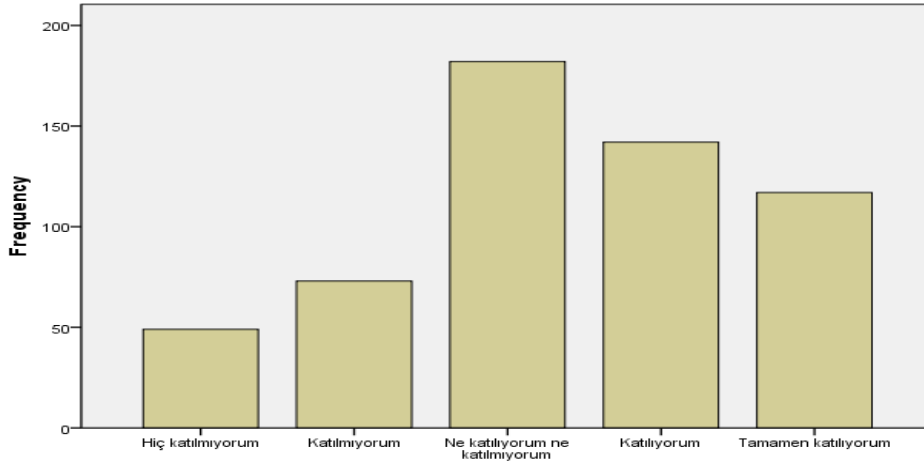

Şekil 1: “İlgi merkezi olmayı severim” İfadesine Ait Frekans Grafiği

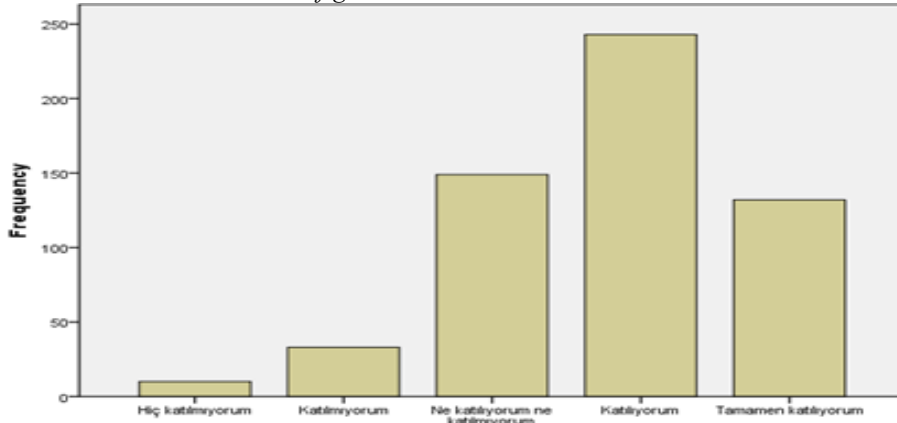

Şekil 2: “Özel biri olduğumu düşünüyorum” İfadesine Ait Frekans Grafiği

Buna göre Şekil 1’de görüldüğü üzere “İlgi merkezi olma” konusundaki görüşe katılımcıların büyük bir çoğunluğu kararsız kalırken bu görüşe katılanların sayısı katılmayanlardan göreceli olarak daha yüksek çıkmıştır. Şekil 2’de katılımcıların “özel biri oldukları” hakkındaki görüşe kararsızlar dışında katılan ve katılmayanların sayısı belirgin bir fark görülmektedir. Buna göre özel biri olduğunu düşünen katılımcı sayısı böyle olduğunu düşünmeyenlere göre daha fazladır.

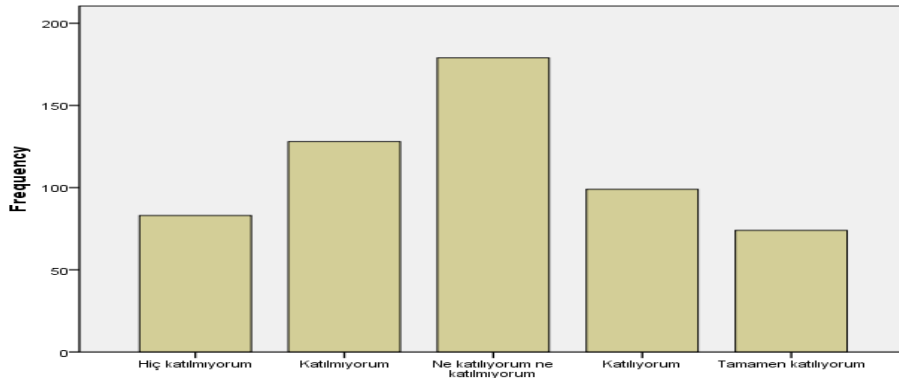
Şekil 3: “Layık olduğum saygıyı elde etme konusunda ısrarcıyım” İfadesine Ait Frekans Grafiği

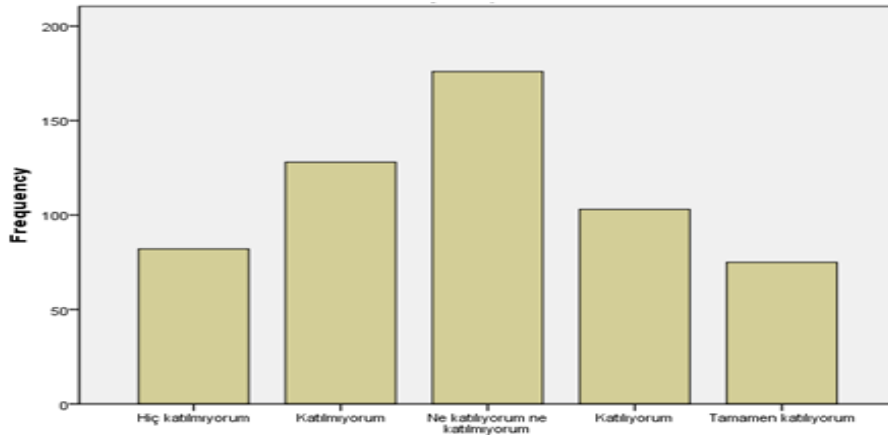
Şekil 4: “Hak ettiğim saygıyı genellikle görürüm” İfadesine Ait Frekans Grafiği

Şekil 3’de “Layık olduğum saygıyı elde etme konusunda ısrarcıyım” ifadesi çoğunluk olarak “Ne katılmıyorum ne katılmıyorum” görüşünün ardından ikinci

sırada “ katılıyorum” görüşü ağırlık kazanmıştır. Bu da katılımcıların beğenene ya da beğenilene kadar birden fazla özçekim yapma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Şekil 4’de katılımcılar “hak ettiğim saygıyı genellikle görürüm” ifadesine büyük oranda katılmışlardır. Bu da katılımcılar için beğenilme ve saygı görmenin önemli kriterler arasında olduğu algısını güçlendirmektedir.

Şekil 5: “Genellikle fırsat bulduğumda dikkat çekmekten hoşlanırım” İfadesine Ait Frekans Grafiği

Şekil 6: “Sıra dışı biriyim” İfadesine Ait Frekans Grafiği

Şekil 5’de katılımcılar dikkat çekme fırsatını değerlendirmede çok da ısrarcı olmadıklarını ifade ederken buna ilişkin olabilecek şekilde Şekil 6’da “Kendilerini sıra dışı bulmadıklarını” ifade etmişlerdir.

3.4.2. Analiz Bulguları

Üzerinde araştırma yapılan konuya ait evren ya da rastgele seçilen örneklem birimlerinin davranış, tutum ve bilgi gibi çeşitli özelliklerinin ölçülmesinde, ilgilenen konuya ilişkin belirli sayıda sorudan oluşan ölçme araçları olarak ifade edilen test, anket gibi ölçekler geliştirilmiştir. Ölçeği oluşturan soruların yapılan araştırmanın doğruluğunu ortaya çıkarabilecek nitelikte, birbirleriyle ilişkili tutarlı, anlaşılır ve yeterli sayıda olması gerekir. Güvenirlik Analizi, ölçeklerin özelliklerini ve güvenilirliğini değerlendirmek üzere geliştirilmiş bir yöntemdir.

Güvenirlik analizinde ölçeklerin güvenilirliğini test etmek için, en yaygın kullanılan yöntem 0 ile 1 arasında değer alan Cronbach α katsayısıdır. Bu katsayının negatif çıkması güvenilirlik modelinin bozulmasına neden olur. Cronbach α katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği aşağıdaki gibi yorumlanır (Kalaycı, 2009, s.403-405):

- 0.00 $\leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değil,
- 0.40 $\leq \alpha < 0.60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük,
- 0.60 $\leq \alpha < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilir,
- 0.80 $\alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

3.4.2.1. Güvenirlik Analizi

Bu aşamada demografik değişkenler dışında kalan ve 5’li likert ölçeği kullanılan 10 adet değişken güvenilirlik tabii tutulmuştur. Analiz sonuçları Tablo 7’de verilmiş olup, “Cronbach α ” katsayısı 0,414 olarak bulunmuştur. Tablo 1’de ankettten herhangi bir değişkeni çıkarmamız durumunda Cronbach α katsayısının artıp artmadığına yani bakılmış, güvenilirlik değerini düşüren; “*İlgi merkezi olmak beni rahatsız eder*” sorusu analizden çıkarılıp analiz tekrarlandığında “Cronbach α ” katsayısı 0,502; “*Gösterişten kaçınırım*” sorusu analizden çıkarılıp analiz tekrarlandığında “Cronbach α ” katsayısı 0,553; “*Kalabalık içinde herkesten biri olmayı tercih ederim*” sorusu analizden çıkarılıp analiz tekrarlandığında “Cronbach α ” katsayısı 0,625; “*İnsanlar bana iltifat ettiklerinde bazen utanırım*” sorusu analizden çıkarılıp analiz tekrarlandığında “Cronbach α ” katsayısı Tablo 2’de 0,714 olarak bulunmuştur. Bunun anlamı bu sorulara verilen cevapların birbiriyle tutarlı olduğunu, ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 1: Güvenilirlik Analizi

Değişken Sayısı:10 Cronbach'ın Alpha Katsayısı: .414 Geçerli Cevap Sayısı: 544	Değişken Analizden Çıkarılırsa Cronbach'ın Alpha Katsayısı
İlgi merkezi olmayı severim.	,382
Özel biri olduğumu düşünüyorum.	,309
Layık olduğum saygıyı elde etme konusunda ısrarcıyım	,309
Hak ettiğim saygıyı genellikle görürüm.	,363
Genellikle fırsatını bulduğumda dikkat çekmekten hoşlanırım	,350
Sıra dışı biriyim.	,332
İnsanlar bana iltifat ettiklerinde bazen utanırım.	,415
Kalabalık içinde herkesten biri olmayı tercih ederim.	,431
Gösterişten kaçınırım.	,440
İlgi merkezi olmak beni rahatsız eder.	,502

Araştırmanın bundan sonraki kısmında kullanılacak Tablo 2’de ilk altı sorudan oluşacak yeni değişkenin değerleri toplam skor alınarak oluşturulmuş ve “Narsisist Eğilim Gösterme” olarak isimlendirilmiştir.

Tablo 2: Güvenilirlik Analizi Tekrarı

Değişken Sayısı:6 Cronbach'ın Alpha Katsayısı: .714 Geçerli Cevap Sayısı: 554	Değişken Analizden Çıkarılırsa Cronbach'ın Alpha Katsayısı
İlgi merkezi olmayı severim.	,667
Özel biri olduğumu düşünüyorum.	,641
“Narsisist Eğilim Gösterme” Layık olduğum saygıyı elde etme konusunda ısrarcıyım	,669
Hak ettiğim saygıyı genellikle görürüm.	,720
Genellikle fırsatını bulduğumda dikkat çekmekten hoşlanırım	,669
Sıra dışı biriyim.	,677

3.4.2.2.Fark Testleri

Fark testlerinin yapılabilmesi için en azından aralık ölçeğinde ölçülmüş bir özelliğin ve bağımsız ayrık alt gruptan oluşan sınıflı bir değişkenin olması gerekmektedir. Sınıflı değişken iki alt gruptan oluşması durumunda bağımsız örnekler için *t*-testi kullanılır (Sipahi ve diğerleri, 2010, s. 117).

Araştırma kapsamında “Narsisist Eğilim Gösterme” olarak isimlendirilen ve güvenilirliği test edilen ölçeğin; “cinsiyet”, “yaş grubu”, “Yaptığınız özçekimleri paylaşır mısınız?”, “Özçekim yapmadan önce görünümünüzde bir değişiklik yapıyor musunuz?” durumlarına göre farklılık gösterip göstermediğini araştırmak için iki gruptan oluşan bu değişkenler için fark testleri yapılmıştır.

Bağımsız gruplar *t*-testi iki bağımsız grubun ortalamalarının bir birbirinden farklı olup olmadığını test etmek amacıyla kullanılan istatistiksel analiz yöntemidir.

Bu testin yapılabilmesi için karşılaştırılacak olan grupların birbirinden bağımsız olması (kadın ve erkek çalışanlar gibi) ve bu gruplardan elde edilen ölçümlerin en az eşit aralıklı ölçek düzeyinde ölçülmüş olması gerekmektedir (Sipahi ve diğerleri, 2010, s. 118).

3.4.2.2.1. Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

Katılımcıların cinsiyetlerinin kadın ve erkek olma durumuna göre ortalamaların farklılık gösterip göstermediğini test etmek için yapılan bağımsız gruplar *t*-testi sonuçları Tablo 3’de verilmiştir. Levene testi sonucunda sig=,453 olarak bulunmuş olup varyansların homojen olduğu sonucuna varılmıştır. Kadın ve erkek olma durumuna göre ortalamalarının karşılaştırılması için yapılan *t*-testi sonrasında p değeri 0.823 olarak 0.05’den büyük olduğundan birbirinden farklı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle “Narsisist Eğilim Gösterme” ölçeğinin değerlendirilmesinde cinsiyete göre anlamlı bir farkın olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 3: Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

		N	Ortalama	Standart Sapma	T	p
“Narsisist Eğilim Gösterme”	Kadın	339	19,3245	4,51044	-	,823
	Erkek	215	19,4140	4,69647	,224	

3.4.2.2.2. Yaş Gruplarına Göre t-Testi Sonuçları

Ankete katılanların yaş ortalaması 25 olarak bulunduğundan, yaş grubu olarak 25 ve altı katılımcılar 1.grup, 25 üstü katılımcılar ise 2.grup olarak kodlanarak, yaş grubuna göre ortalamaların farklılık gösterip göstermediğini test etmek için yapılan bağımsız gruplar *t*-testi sonuçları Tablo 4’de verilmiştir. Levene testi sonucunda sig=,778 olarak bulunmuş olup varyansların homojen olduğu sonucuna varılmıştır. Yaş grupları ortalamalarının karşılaştırılması için yapılan *t*-testi sonrasında p değeri **0.039** olarak 0.05’den küçük olduğundan anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle “Narsisist Eğilim Gösterme” ölçeğinin değerlendirilmesinde yaş grupları göre anlamlı bir fark olup, yaşı 25 ve altı olanların ortalaması daha yüksek olup narsisist eğiliminin daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4: Yaş Gruplarına Göre t-Testi Sonuçları

	Yaş Grubu	N	Ortalama	Standart Sapma	T	p
“Narsisist Eğilim Gösterme”	1,00	397	19,6121	4,52274	2,073	,039
	2,00	157	18,7197	4,67376		

3.4.2.2.3. “Yaptığınız özçekimleri paylaşıyor mısınız?” Değişkeni t-Testi Sonuçları

Ankette “Yaptığınız özçekimleri paylaşıyor mısınız” sorusuna verilen “Evet” cevabı 1.grup, “Hayır” cevabı “2.grup” olarak kodlanarak, bu gruplara göre ortalamaların farklılık gösterip göstermediğini test etmek için yapılan bağımsız gruplar *t*-testi sonuçları Tablo 5’de verilmiştir. Levene testi sonucunda sig=,142 olarak bulunmuş olup varyansların homojen olduğu sonucuna varılmıştır. Grupların ortalamalarının karşılaştırılması için yapılan *t*-testi sonrasında p değeri 0.011 olarak 0.05’den küçük olduğundan anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle “Narsisist Eğilim Gösterme” ölçeğinin değerlendirilmesinde, yaptıkları özçekimleri paylaşıp paylaşmadıklarına göre anlamlı bir fark olup, paylaşanların ortalaması daha yüksek olup narsisist eğilimi daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5: “Yaptığınız özçekimleri paylaşıyor mısınız” Değişkeni t-Testi Sonuçları

	Yaptığınız özçekimleri paylaşıyor mısınız?	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
“Narsisist Eğilim Gösterme”	Evet	437	19,6133	4,43393	2,536	,011
	Hayır	117	18,4103	4,99336		

3.4.2.2.4. “Özçekim yapmadan önce görünümünüzde bir değişiklik yapıyor musunuz?” Değişkeni t-Testi Sonuçları

Ankette “Özçekim yapmadan önce görünümünüzde bir değişiklik yapıyor musunuz?” sorusuna verilen “Evet” cevabı 1.grup, “Hayır” cevabı “2.grup” olarak kodlanarak, bu gruplara göre ortalamaların farklılık gösterip göstermediğini test etmek için yapılan bağımsız gruplar *t*-testi sonuçları Tablo 6’da verilmiştir. Levene testi sonucunda sig=,452 olarak bulunmuş olup varyansların homojen olduğu sonucuna varılmıştır. Grupların ortalamalarının karşılaştırılması için yapılan *t*-testi sonrasında p değeri 0.123 olarak 0.05’den büyük olduğundan anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 6: “Özçekim yapmadan önce görünümünüzde bir değişiklik yapıyor musunuz?” Değişkeni t-Testi Sonuçları

	Özçekim yapmadan önce görünümünüzde bir değişiklik yapıyor musunuz?	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
“Narsisist Eğilim Gösterme”	Evet	296	19,6655	4,60725	1,544	,123
	Hayır	248	19,0565	4,55609		

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Özçekim yapma veya yaptırma davranışı konusunda gün geçtikçe birçok araştırma literatüre girmektedir. Bütün bu çalışmalarda özçekimin bir davranış, tutum, trend, moda veya alışkanlık gibi kavramlar yanında bir davranış bozukluğu veya ruhsal bozukluk olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı konusunda çeşitli ölçüm ve tartışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmada ankete katılanların yaş ortalaması 25 olarak bulunmuştur, yaş grubu olarak 25 ve altı katılımcılar 1.grup, 25 üstü katılımcılar ise 2.grup olarak kodlanmıştır. Çalışmanın ana tema ve faktörel kavramı olan “Narsisist Eğilim Gösterme” eğilimine ilişkin veriler ışığında 25 yaş ve altı katılımcıların özçekim kullanımı konusunda daha ilgili oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Daha önce vurgulandığı gibi özçekim yapma bağlamında Y kuşağı teknoloji ve interneti daha etkin kullanmakta olup bu kuşağın sosyal medyada temsil ve paylaşımları da önceki kuşaklara daha fazla olduğu kaydedilmiştir.

“Özçekim yapmadan önce görünümünüzde bir değişiklik yapıyor musunuz?” sorusu açısından “evet” diyenlerin Narsisist eğilim gösterme ortalaması “hayır” diyenlere göre fazla çıkmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılammıştır.

Öte yandan “Narsisist Eğilim Gösterme” eğilimine ilişkin veriler ışığında cinsiyet (kadın-erkek) açısından herhangi bir fark olmadığı görülmektedir.

Yapılan özçekimlerin paylaşılması konusunda verilen yanıtlar açısından bakıldığında özçekimlerini paylaşım yaptıklarını ifade eden katılımcıların “Narsisist Eğilim Gösterme” davranışlarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Bütün bu veriler ışığında sonuç olarak özçekim yapma ya da yaptırma eğilimi yaş açısından daha 25 yaş altı gruplar için daha fazla kabul görürken cinsiyet açısından herhangi bir fark olmadığı bulgulanmıştır. Kısaca Narsisist eğilim göstermenin cinsiyetten çok yaşa odaklanmış olması bu çalışmada ortaya çıkan önemli ve kayda değer verilerden biridir. Özçekim yapma/yaptırma, soyut ya da somut olarak tek başına fotografik bir eylemden daha fazlasıdır. Bu eylemin farklı çalışmalarda karşılık bulabilmesi şüphesiz önemli bir süreç olacaktır.

KAYNAKÇA

- Altuntuğ, N. (2012). “Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili”,Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, 2012 ISSN: 1309 -8039 (Online).
- Atay, S. (2009). “Narsistik Kişilik Envanteri'nin Türkçe'ye Standardizasyonu”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 11 / 1, s.181-196.
- Bienenfeld, D. (2006). “Body Dismorphic Disorder”. http://www.medicinenet.com/body_dysmorphic_disorder/article.htm (15 Ekim 2016).

- Chen, G.-M. (2012). "The Impact of New Media on Intercultural Communication in Global Context", *China Media Research*, Vol.8, No.1, ss.1-10.
- Droitcour, B. (2013). Selfies and Selfiehood [blog], <https://culturetwo.wordpress.com/2013/04/26/selfies-and-selfiehood> (11 Ağustos 2016).
- Ehrenberg, A. (2010). "Société du malaise ou malaise dans la société?" Paris <http://www.laviedesidees.fr/Societe-du-malaise-ou-malaise-dans.html> (12 Kasım 2016).
- Ertürk, Y.D. ve Eray, T.E. (2016). "Fenomenolojik Bir Kavram Olarak Kendilik Ve Sosyal Ağlarda Kendilik Sunumu ile Narsistik Eğilimler İlişkisi: İletişim Fakültesi (İ.Ü.İ.F.) Öğrencileri Üzerine Bir Ön Çalışma", *Intermedia International e-Journal*, Vol.3, No.1.
- Fox, J., ve Rooney, M.C. (2015). "The Dark Triad And Trait Self-Objectification As Predictors of Men's Use And Self-Presentation Behaviors On Social Networking Sites", *Personality & Individual Differences*, No.76, ss.161-165.
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self In Everyday Life*. New York: Anchor Books.
- Güngör, N. D. ve Selçuk, F. Ü. 2015. Narsistik Kişilik Envanteri (NKE-16): Türkçe Uyarlaması. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma ve Eğitim Laboratuvarı (SAEL), Yayınlanmamış Tartışma Metni, sael.atilim.edu.tr.
- Hui, T. ve Chang, L. (2016). "Follow Me And Like My Beautiful Selfies: Singapore Teenage Girls' Engagement In Self-Presentation And Peer Comparison On Social Media", *Computers in Human Behavior*, No.55, ss. 190-197.
- Kalaycı, Ş.(Ed.) (2006). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım
- Karar, M.A. (2016). "Lacan'cı Bakış Açısına Göre Selfie Sorunsalı", (yayınlanmış yüksek lisans tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Krämer, N.C. ve Winter, S. (2008). "Impression Management 2.0: The Relationship Of Self-Esteem, Extraversion, Self-Efficacy, And Self-Presentation Within Social Networking Sites", *Journal of Media Psychology: Theories, Methods, and Applications*, Vol.20, No.3, ss.106–116.
- Lasch, C. (1991). *The Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations*. New York: W. W. Norton & Company.
- Milivojević, T. ve Ercegovac, I. (2014). "#Selfie or Virtual Mirror to New Narcissus", *Medij. istraž. (god. 20, br. 2)* (293-312)
- Newhall, B. (1982). *The History of Photography*. London: Secker & Warburg.

- Ong, L. Eileen, Y. et al. (2011). "Narcissism, Extraversion And Adolescents: Self-Presentation on Facebook", *Personality and Individual Differences*, Vol. 50, No.2, ss.180–185.
- Orlandić, J. (2011). "Narcistički poremećaj ličnosti", http://www.danas.rs/dodaci/pEHRENSihologija/narcisticki_poremecaj_licnosti.62.html?news_id=211252 (01 Ekim.2016).
- Piotrowski, N. ve Iron-Georges, T. (2003). *Magill's Encyclopedia of Social Science: Data Description*. California: Salem Press, s.739.
- Silvestri, L. (2014). "Shiny Happy People Holding Guns: 21st-Century Images of War", *Visual Communication Quarterly*, Vol. 21, No.2, ss.106-118., DOI: 10.1080/15551393.2014.928159.
- Sipahi, B., Yurtkoru, E.S. ve Çinko, M. (2008). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. İstanbul:Beta.
- Spira, J. (2014). "Rules of Netiquette". http://www.huffingtonpost.com/2014/03/25/selfie-addiction-mental-illness_n_5022090.html (18 Ekim 2016)
- Storella, A.C. (2014) "It's Selfie-Evident: Spectrums Of Alienability And Copyrighted Content On Social Media", *Boston University Law Review*, Vol. 94, ss.2045-2088.
- Yüksekbilgili, Z.(2013) "Türk Tipi Y Kuşağı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar-2013 Cilt:12 Sayı:45 (342-353).

EK-1 NARSİSİSTİK KİŞİLİK ENVANTERİ (NKE-16)

1	İnsanlar bana iltifat ettiklerinde bazen utanırım.
	İyi biri olduğumu biliyorum, çünkü herkes böyle söyler.
2	Kalabalık içinde herkesten biri olmayı tercih ederim.
	İlgi merkezi olmayı severim.
3	Pek çok insandan ne daha iyi ne de daha kötüyüm.
	Özel biri olduğumu düşünüyorum.
4	İnsanlar üzerinde otorite kurmaktan hoşlanırım.
	Emirlere uymaktan rahatsız olmam.
5	İnsanları kolayca manipüle ederim.
	İnsanları manipüle ettiğimi fark ettiğimde rahatsız olurum.
6	Layık olduğum saygıyı elde etme konusunda ısrarcıyım.
	Hak ettiğim saygıyı genellikle görürüm.
7	Gösterişten kaçınırım.
	Genellikle fırsatımı bulduğumda şov yaparım.
8*	Her zaman ne yaptığımı bilirim.
	Bazen yaptığım şeyden emin değilimdir.
9	Bazen iyi hikaye anlatırım.
	Herkes hikayelerimi dinlemekten hoşlanır.
10	İnsanlardan çok şey beklerim.
	Başkaları için bir şeyler yapmaktan hoşlanırım.
11	İlgi merkezi olmaktan hoşlanırım.
	İlgi merkezi olmak beni rahatsız eder.
12	Otorite olmanın benim için pek bir anlamı yoktur.
	İnsanlar daima otoritemi kabul ediyor görünürler.
13	Önemli bir insan olacağım.
	Başarılı olmayı umuyorum.
14	İnsanlar söylediklerimin bazılarına inanır.
	İnsanları istediğim her şeye inandırabilirim.
15	Kendi kendime yeterim.
	Başkalarından öğrenebileceğim çok şey var.
16	Herkes gibi biriyim.
	Sıra dışı biriyim.

* Ölçekle düşük korelasyon gösteren soruyu belirtmektedir.

GÖZLEME DAYALI ÇALIŞMALARDA PROPENSITY SKOR VE BİR UYGULAMA*

PROPENSITY SCORE IN OBSERVATIONAL STUDIES AND AN APPLICATION

Aysen Şimşek KANDEMİR Şahamet BÜLBÜL*****

*Geliş Tarihi: 04.05.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 09.10.2018
(Accepted)*

ÖZ: Gözleme dayalı olarak yapılan çalışmalarda birimlerin deney ve kontrol gruplarına atanması sırasında araştırmacının kontrolü yoktur. Bu durum, birimlerin hem demografik özellikleri hem de ortak değişkenleri bakımından birbirlerinden farklılık göstermesine, dolayısı ile yapılacak olan tahminlerin hatalı olmasına neden olacaktır. İşleyim etkisinin gözlenen ortak değişkenlere göre koşullu olasılığı olarak ifade edilen Propensity Skor, iki gruptaki birimleri, kullanılan değişkenler bakımından dengeleyerek hatanın azalmasını sağlamaktadır. Yapılan çalışmaya, denizcilik sektörü gemi inşaat ve bakımında faaliyet gösteren KOBİ'ler dahil edilerek ISO 9001:2000 KYS belgesi sahipliğinin memnuniyet, aidiyet ve kobi çalışanlarının sorunları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği test edilmiştir. Aynı sermaye büyüklüğüne ve aynı sayıda iş gören sayısına sahip ISO 9001:2000 KYS belgesine sahip olan ve olmayan KOBİ'ler uygulama konusu olarak tercih edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda propensity skorların sapmaları azaltarak sonuçları daha anlamlı hale getirdiği görülmüştür. Propensity Eşleştirmesi yapmadan önce ISO 9001:2000 KYS belgesi sahibi olan ve olmayan KOBİ çalışanları arasında "Memnuniyet", "KOBİ Çalışanlarının Sorunları" açısından anlamlı bir farklılık çıkarken, "Aidiyet" açısından anlamlı bir farklılık çıkmamıştır. Propensity Eşleştirmesi yapıldıktan sonra ise yukarıda ifade edilen İki ayrı KOBİ çalışanları arasında "Memnuniyet", "KOBİ Çalışanlarının Sorunları" ve "Aidiyet" açısından farklılıkların anlamlı olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Çalışma sonucuna göre, özellikle tıp alanında yoğun olarak kullanılan Propensity Skorların Sosyal Bilimlerde de güvenle kullanılabileceğinin belirtilmesi yerinde olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Propensity Skor, Propensity Eşleştirmesi, Sapmanın Azalması*

ABSTRACT: The researcher has no control over the units which are assigned to experiment and control groups in the studies based on the observation. This situation will result in the differences of the units in terms of both demographic features and covariates thus there is the possibility of deviations in the estimations. The Propensity Score, expressed as the conditional probability of the effect of the action relative to the observed common variables. This scores balance the units in both groups and reduces in the estimation. For the study, two kinds of SMEs were chosen. On the one side, there are SMEs

* Bu çalışma Prof. Dr. Şahamet Bülbül'ün danışmanlığında hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Hereke MYO, aysens@kocaeli.edu.tr

*** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, sbulbul@marmara.edu.tr

that has ISO 9001:2000 QMS on the other side; there are SMEs that doesn't have it. They both have the same capital growth and the same number of employer. How the "satisfaction, belonging and the problems of the SME workers" feelings of employers working in these SMEs differ in the SMEs that have ISO 9001:2000 QMS document and the SMEs that doesn't have this document? As a result, in the test results carried out before propensity matching, the outcome was: between the employers who have ISO 9001:2000 QMS and the ones who don't, there is a meaningful difference in terms of "satisfaction and the problems of the SME workers". However, there is not a meaningful difference in terms of belonging. After propensity matching is carried out, among the SME workers mentioned above differences are meaningful in terms of "satisfaction, belonging and the problems of the SME employers.

Key Words: *Propensity Score, Propensity Matching, Bias Reduction*

1.GİRİŞ

Gözleme ya da deneye dayalı çalışmalardan elde edilen veriler genellikle tıp ve ekonomi alanlarında yaygın olarak kullanılmaktadır (D'Agostino,1998:2265). Gözleme dayalı çalışmalarda veriler kayıtlardan elde edilirken, deneye dayalı çalışmalarda deneyi yürütenin belirlediği koşullarda yapılan, bir deneme veya özel bir gözlem altında elde edilir. Deneye dayalı çalışmalarda bağımsız değişkenler üzerinde kontrol daha iyi sağlanacağı için, özellikle regresyon analizin de tercih edilme sebebidir ve neden-sonuç ilişkisi hakkında gözleme dayalı çalışmalara göre daha fazla bilgi verir (Altunok,2005:4). İstatistik yöntemleri ve ilkelerine konu olan gözleme dayalı çalışmalar ilk olarak William G. Cochran tarafından tanıtılmıştır (Rosenbaum,1995:1). Deneye dayalı çalışmaların bazı özel durumlarda zaman zaman yapılamaması halinde gözleme dayalı çalışmalar tercih edilir (Cochran,1965:247-248). Bir deneyde birimlerin işleyimlere atanmaları, deneyi yapan kişinin kontrolündedir ancak gözleme dayalı bir çalışmada gözlem birimlerinin gruplara rassal olarak atanmasında araştırmacının kontrolü yoktur (Rosenbaum,1995:2; D'Agostino,1998:2266). Bu nedenle deney ve kontrol gruplarındaki birimlerin gözlenen ortak değişkenleri arasındaki farklar büyük olabilir. Bu farklar deney grubuna uygulanan işlem etkisi tahminlerinin sistematik hatalı olmasına neden olur (Newgard vd, 2004:953-954). Sistematik hatanın olması durumunda örnek değeri, ana kütle değerinden tek yönde sapma gösterir, bu θ parametresi ile $E(\theta)$ arasındaki negatif ya da pozitif farktır (Glynn, Schneeweiss&Stürmer,2006:253). Ortaya çıkan hatanın düzeltilebilmesi için kullanılan eşleştirme, tabakalara ayırma ve regresyon düzeltmesi gibi standart yöntemler, sınırlı sayıda ortak değişken kullanması nedeniyle kısıtlıdır. Ortak değişken sayısı arttıkça aynı ya da benzer çiftlerin bulunması zorlaşır. Ortak değişkenlerin özet ölçüsünü içeren Propensity Skor (PS) bu noktada bir düzenek olarak, k ortak değişkenlerin özet ölçüsünü içerir (Altunok, 2005:37). Ortak

değişken sayısında bir sınırlamanın olmaması bu skorlar için önemli bir avantaj olarak ortaya çıkmaktadır.

Uygulamalarda, PS özellikle gözleme dayalı çalışmalarda yapılacak analizlerin önemli bir parçası olmuştur. Değişkenlerin PS'ler kullanılarak düzenlenmesi ile işleyim etkileri tahminindeki sapma azalacağı için ölçümün doğru olarak yapılmış olduğu ifade edilir (Rosenbaum & Rubin, 1983:48; Rosenbaum,1987:13).

2. PROPENSİTY SKOR (PS)

Rosenbaum ve Rubin tarafından 1983 yılında sapmayı küçültücü alternatif bir düzeltme yöntemi olarak önerilmiştir. Propensity skorlar(PS), ortak değişken sayısında sınırlama istemeyen ve kabul edilen işleyimin koşullu olasılığı olarak ifade edilerek, sadece ikili (binary-valued) işleyimler için teklif edilmiştir (Imbens, 2000:706; Carey,2006:384-385; Zanutto,2006:67-68). PS'ler birimlerin gruplar içinde bulunma olasılıklarını gösteren birer değerdir (Pasta, 2006:261).

PS için işleyimin ortak değişkenlere göre koşullu olasılığı tanımına ait bağıntı; (Joffe&Rosenbaum,1999:327; Hirano,Imbens&Rıdder,2003:1164; Rosenbaum&Rubin,1985:34)

$$\lambda(x) = pr(z = 1 | x) ,$$

$$pr(z_1, \dots, z_n | x_1, \dots, x_n) = \prod_{i=1}^n \lambda(x_i)^{z_i} \{1 - \lambda(x_i)\}^{1-z_i} \quad \text{şeklindedir.}$$

Gruplarda yer alan birimlere ait propensity skor bir lojistik model ya da bir doğrusal modelle tahmin edildikten sonra deney ve kontrol grubunda yer alan birimler karşılaştırılabilir (Freburger, 2006:381). PS'ler sistematik hatayı azaltarak temel karakteristik özellikleri anlamlı hale getirdiği için bir dengeleme skoru olarak da ifade edilir ve bu dengeleme özelliği aşağıdaki önerme ile tanımlanır (Rosenbaum,1983:203). PS için seçilen bir değer Λ olsun,

Önerme: $\lambda(x_s) = \Lambda$ ise,

$$prob\{X = x_s | \lambda(X) = \Lambda, Z = 1\} = prob\{X = x_s | \lambda(X) = \Lambda, Z = 0\} \text{ dır.}$$

İspat: Eğer $\lambda(x_s) = \Lambda$ ise Bayes teoreminden,

$$prob\{X = x_s | \lambda(X) = \Lambda, Z = 1\} = \frac{prob\{Z=1 | \lambda(X) = \Lambda, X=x_s\} prob\{X=x_s | \lambda(X) = \Lambda\}}{prob\{Z=1 | \lambda(X) = \Lambda\}}$$

$prob\{Z = 1 | \lambda(X) = \Lambda, X = x_s\} = prob\{Z = 1 | X = x_s\} \lambda(x_s) = \Lambda$ yazılır.

$prob\{Z = 1 | \lambda(X) = \Lambda\} = \Lambda$, olduğundan

$prob\{X = x_s | \lambda(X) = \Lambda, Z = 1\} = prob\{X = x_s | \lambda(X) = \Lambda\}$.

Bir, s tabakasındaki i. birimin olasılığı olarak π_{si} , $0 < \pi_{si} < 1$ arasındadır ve i. birimin deneye alınma olasılığını verir. Buradan PS

$$\lambda(x_s) = \frac{\sum_{i=1}^{n_s} \pi_{si}}{n_s} \text{ ile belirlenir.}$$

Aynı ya da birbirine çok yakın PS'li biri kontrol diğeri deney grubunda bulunan iki birimin gruplara atanmasının rassal olarak yapıldığı söyleyebilir. Birimleri olası gruplara atamak için Kümeleme, Diskriminant ve Lojistik Regresyon Analizi kullanılır (Bircan,2004:185).

2.1. Propensity Skorla Sistemik Hatayı Azaltma Yöntemleri

Sistemik hatanın azaltılması için PS'ler belirlendikten sonra eşleştirme, tabakalara ayırma, ve regresyon (kovaryans) düzeltmesi kullanılır.

2.1.1. Eşleştirme

Eşleştirme, muhtemel kontrollerden oluşan büyük bir havuzdan deney grubu dağılımına benzeyen uygun büyüklükteki kontrol grubunu saptamak için kullanılan bir yöntemdir. Alternatif yöntemler olmasına rağmen bu yönteme başvurulmasının önemli iki nedeni vardır (Rosenbaum, Rubin,1983:48-49). Bunlar; Yapılan eşleştirilmenin, karmaşık değişkenler için düzeltmeye ve doğrudan değerlendirmeye izin vermesi ve eşleştirme sayesinde benzer deney ve kontrol grubunun oluşması ile gruplar arasındaki değişkenliğin azalmasıdır.

PS eşlestirmesi yapılırken, ilk adımda deney ve kontrol grupları tanımlanır bir sonraki adımda PS ler hesaplatılır, hesaplatılan PS ler kullanılarak eş çiftler belirlenir ve son adımda uygun testler yapılarak yorumlanır (Freburger,Carey ve Holmes,2006:387).

PS kullanılarak eşleştirme yapılabilmesi için kullanılan 3 yöntem vardır (Rosenbaum, Rubin, 1985:35). Bunlar;

i.En Yakın Eşleştirme

Bu yöntemde PS hesaplandıktan sonra, deney ve kontrol grubuna alınan birimler rasgele sıralanır, deneye grubundaki ilk birim ile aynı değişken/değişkenler için en yakın PS'ye sahip kontrol grubundan bir birim eşleştirilir ve aynı işlem tüm deney birimleri için, eşler bulununcaya kadar tekrar eder.

Eşleştirme yapılırken tahmin edilen PS'nin logitlerinin kullanılması tavsiye edilir (Rosenbaum, Rubin, 1983:35-36).

$$\hat{q}(x) = \log \left[\frac{1 - \hat{\lambda}(x)}{\hat{\lambda}(x)} \right]$$

Bu şekilde elde edilen dağılım neredeyse normal olur ve PS kullanılarak yapılan en yakın eşleştirme, PS'deki ortalama farklılıkların tümünü ortadan kaldırır.

ii. Mahalanobis Metrik Eşleştirmesi (MMM)

MMM'de; deney ve kontrol grubunda rasgele sıralanmış olan birimler arasında deney grubundaki ilk birim kontrol grubunda kendisine en yakın kontrol birimi ile eşleştirilir ve aradaki uzaklık Mahalanobis uzaklığı olarak tanımlanır. i. deney birimi ile j. kontrol birimi arasındaki Mahalanobis uzaklığı

$$d(u, v) = (u - v)^T C_{OR}^{-1} (u - v),$$

ile ifade edilir (Rosenbaum, Rubin, 1985:36).

iii. Tabakalar Arasında Mümkün Olan En Yakın MMM

İlk iki yöntemden daha iyi sonucu elde etmek için kullanılan melez eşleştirme yöntemidir. Bu yöntemin en önemli avantajı hesaplanan Mahalanobis uzaklığındaki azalmanın hesaplanabilmesidir (Rosenbaum, Rubin, 1985:37). Bu yöntem deney ve kontrol grupları arasındaki ortak değişken dengesini de ölçmektedir. Yönteminin uygulama aşamaları; ilk iki yöntemin birleştirilmesi şeklindedir.

Değişkenlere ait olan ve standart biçime dönüştürülmüş olan ve ortak değişken dengesini ölçen farklar hem sürekli hem de nitel değişkenler için söz konusudur ve aşağıda ki şekilde hesaplanır (Altınok, 2005:27; Di Prete & Gang, 2004:287).

$$d = \frac{100 (\bar{x}_{tedavi} - \bar{x}_{kontrol})}{\sqrt{\frac{s_{tedavi}^2 + s_{kontrol}^2}{2}}}$$

Sürekli değişkenler için,

$$d = \frac{100 (p_{tedavi} - p_{kontrol})}{\sqrt{\frac{p_t(1-p_t) + p_k(1-p_k)}{2}}}$$

İkili değişkenler için

$$d > \%10$$

olduğu durumda ortak değişkenler arasında ciddi bir dengesizlik söz konusu demektir. Bu durumu ortadan kaldırmak için, dengesizliğe sahip olan ortak değişken için regresyon düzeltmesi yapılır.

2.1.2.Tabakalara Ayırma

Eşleştirmeye alternatif olarak kullanılan ve birimleri PS' lara göre kendi içinde homojen olacak şekilde gruplayan bir yöntemdir. 5 alt tabaka oluşacak şekilde yapılan sınıflandırmanın sapmayı yaklaşık %90 azalttığı görülmüştür (Stümer v.d, 2006:438-439; D'Agostine,1998:2273; Cochran, 1968:304; Rubin,19971:758).

2.1.3.Regresyon Düzeltmesi

Kovaryans düzeltmesi olarak da ifade edilen regresyon düzeltmesi, kovaryans analizi k örnek testinde bir arada bulunan ortak değişkenlerin uyumu için geliştirilen bir tekniktir. Klasik bir normal doğrusal modelde, gözleme dayalı çalışmalarda sapmaya neden olan durumları düzeltmek veya rassal bir çalışmadan türetilmiş k örnek için test istatistiğinin duyarlılığını artırmak için kullanılan tekniktir. Elde edilen cevaplar ve ortak değişkenler arasındaki ilişkiyi düzenleyen etkili bir fonksiyondur (Heller, Venkatraman,2004:719). Regresyon düzeltmesinde işleyim etkileri τ tahmin edilmek istendiğinde aşağıdaki bağıntı kullanılır.

$$\hat{\tau} = (\hat{y}_t - \hat{y}_c) - \beta(\hat{x}_t - \hat{x}_c)$$

Burada t ve c deney ve kontrol gruplarını işaret etmektedir. β ise geçmiş ortak değişkenlerde deney ve kontrol birimleri için cevapların regresyon tahminidir. Ek olarak eğer tabakalara ayırma yapıldıktan sonra regresyon düzeltmesi kullanılırsa, tahmini işleyim etkisi bulunan bu tahminci sadece eşleştirmeye dayalı tahminciye daha etkili olur (D'Agostino, 1998:2267).

3. UYGULAMA

PS'ler ilk olarak 1983 yılında Rosenbaum ve Rubin tarafından tanıtılmıştır.Bu skorlar kullanılarak yapılan çalışmalarda, rassal atama ile oluşturulan deney ve kontrol grubu birimleri arasında karşılaştırılma yapılırken, verilecek kararlarda ortaya çıkabilecek hatların minimize edildiği görülmüştür. Dolayısı ile yapılan çalışma daoldukça önemli bir kullanıma sahip olan PS'ler sosyal bilimlerdeki kullanımına örnek teşkil etmesi açısından tercih edilmiştir.

3.1.Amaç

Bu çalışmada, özellikle son yıllarda kullanımı gittikçe artan Propensity Skor ve Propensity eşleştirmesinin sosyal bilimlerde uygulanabilirliğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Yapılan çalışmada KOBİ lerde ISO 9001:2000 Kalite Yönetim Sistemi belgesi (bundan sonra Kalite Belgesi olarak ifade edilecektir) sahibi olmanın “çalışanın aidiyet duygusu”, “işletmeden memnun olma duygusu” ve daha

önce yapılan çalışmalarda belirlenmiş olan “KOBİ çalışanlarının ortak sorunları” üzerinde etkili olup olmadığı incelenmeye çalışılmıştır.

3.2. Anakütle ve Örneklem

Çalışmanın ana kütlelerini Türkiye denizcilik sektöründe faaliyet gösteren KOBİ’ler oluşturmuştur. Denizcilik sektörünün Türkiye ekonomisinde ki yeri, anketin yüz yüze yapılacak olması, ulaşım, irtibatın kolaylığı ve tersanelerin %75’inin İstanbul ve Kocaeli’nde bulunması bu illerdeki tersanelerin tercih edilmesine neden olmuştur.

Veri toplama için aynı büyüklük ve personel sayısına sahip KOBİ’ler dikkate alınırken, bunların içinden bir tanesinin kalite belgesi sahibi olması, diğerinin ise kalite belgesi sahibi olmamasına dikkat edilmiştir. Toplam örneklem büyüklüğü 156 adet olarak belirlenmiştir.

Çalışma için 31 soruluk bir ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek, 8 adedi çalışanların memnuniyet duygusunu, 6 adedi çalışanlar açısından KOBİ’lerde ortak olan sorunlarını ve 6 adedi ise çalışanların ait olma duygularını ölçmeye yöneliktir. Demografik özelliklerin dışındaki sorular 5’li likert ölçeği kullanılarak hazırlanmıştır (5 = “tamamen katılıyorum”, 1 = “hiç katılmıyorum”).

Memnuniyet ve aidiyet duygusunu ölçmeye yönelik olan sorular Fred Luthans’ın 1994 baskılı “Organizational Behavior” kitabından alınmıştır. KOBİ çalışanlarının ortak sorunlarına ait olan anket soruları ise, Şemsettin Uslu ve Yavuz Demirel tarafından 2002 yılındaki çalışma dikkate alınarak belirlenmiştir (Uslu, Demirel, 2002:175-177).

Kalite Belgesi sahibi olan ve olmayan KOBİ çalışanları arasında eşleştirme yapabilmek için kullanılacak olan Propensity skorlar, varsayımları nedeniye Lojistik Regresyon Analizi kullanılarak tahmin edilmiştir. Lojistik regresyon analizinde bağımlı değişkenin mutlaka 2’li (dikotom) olması gerekirken, zorunlu olmamakla birlikte bağımsız değişkenler genellikle sürekli olurlar (Orel, Memmedov, 2004:256). Bu nedenle bağımlı değişkenler 3=Kararsızım seçeneği kesin bir yargı bildirmemesi nedeniyle analiz dışında bırakılarak 2’li (dikotom) hale getirilmiştir.

Çalışmada; kalite belgesine sahip olan KOBİ’ler deney grubunu(1), kalite belgesine sahip olmayan KOBİ’ler ise kontrol grubunu(0) oluşturmuştur.

Analiz sırasında deney ve kontrol grupları arasındaki ortak değişkenlerin farklılıklarının testi için, Ki-Kare testi, bağımsız örneklem t testi ve eşlenik örneklem t testi kullanılmıştır. Lojistik regresyon analizinde tahminlerin kurulan modele uygunluğu Hosmer-Lemeshow uyum iyiliği testi ile ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklayabilme oranı ise Nagelkerke R² değeri ile test edilmiştir (Bewick, Cheek & Ball, 2005,115). Nagelkerke R² değeri genel

regresyon modellerinde söz konusu olan R^2 determinasyon katsayısının genelleştirilmiş halidir (Nagelkerke, 1991:1).

$$R_N^2 = \frac{R_{CS}^2}{1 - L(B^{(0)})^{2/n}}$$

R_{CS}^2 : Cox and Snell R^2 değeri, $L(B^{(0)})$ başlangıçtaki lojistik olasılığı ve n ise, örnek sayısını göstermektedir. Hosmer-Lemeshow uyum iyiliği testi Hosmer and Lemeshow (1989) tarafından simülasyon aracılığı ile önerilen bir istatistiktir, aşağıdaki gibi hesaplanır (Hosmer, Lemeshow, 2000:48).

$$\chi_{HL}^2 = \sum_{i=1}^g \frac{(O_i - N_i \pi_i)^2}{N_i \pi_i (1 - \pi_i)}$$

Burada N_i i. gruptaki birimlerin toplam frekansı, O_i i. gruptaki olay sonuçlarının toplam frekansı ve π_i i. grup için bir olay sonucunun ortalama tahmin olasılığıdır.

3.3. Bulgular

Kullanılan ölçekte, Cronbach's Alpha değeri "KOBİ çalışanlarının ortak sorunları" için 0,878, "Memnuniyet duygusu" için 0,909, ve "Ait olma duygusu" için ise 0,864 olarak bulunmuştur. Bu değerler güvenilirliğin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

Deney ve kontrol grupları arasında ortak değişkenlere ait test sonuçları Tablo1'de olduğu gibi elde edilmiştir.

Tablo1. Deney ve Kontrol Gruplarında Bağımsız Değişken Test Sonuçları

Değişkenler	Kontrol Grubu (n=78)	Deney Grubu (n=78)	Test İst.	P
Yaş	31,42 ± 6,42	32,5 ± 6,90	-1,016	0,311
Cinsiyet	(%) 85,9	(%) 92,3	1,650	0,304
Eğitim	(%) 25,7	(%) 21,79	8,389	0,077
Çalışma Süresi	4,01±2,78	3,65 ± 2,35	0,924	0,357
Görev	(%) 19,2	(%) 30,7	4,682	0,192
Gerekli Eğitim Verilir	(%) 19,2	(%) 91,0	104,205	0.000
Performans Düzenli Ölçülür	(%) 12,82	(%) 93,6	118,444	0.000
Daha Kaliteli İş Yapılır	(%) 17,9	(%) 89,7	95,101	0.000
Kararlara Katılım Vardır	(%) 19,2	(%) 91,0	95,415	0.000
İşler Belirli Bir Planla Yürür	(%) 32,0	(%) 93,6	68,555	0.000
Amaç ve Hedefler Aynıdır	(%) 24,4	(%) 94,9	94,760	0.000

Test sonuçlarına göre çalıştığı işletme de "iş için gerekli eğitimin verildiği", "işletmesinde daha kaliteli iş yapıldığı", "çalışanların alınacak kararlara katılımının

sağlandığı”, “işletmelerinde yapılan işlerin belli bir plan dahilinde yürütüldüğü” ve “çalışanlarla üst yönetimin amaç ve hedeflerinin aynı olduğu” yönündeki görüşlere katılan kalite belgesi sahibi KOBİ çalışanlarının oranı %89’un üzerinde çıkmıştır. Deney ve kontrol grupları arasında demografik özellikler bakımından anlamlı bir fark çıkmazken diğer değişkenler için fark anlamlı çıkmıştır. Bağımlı değişkenler için yapılan test sonucu ise Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarında Bağımlı Değişken Test Sonuçları

Değişkenler	Kontrol Gr. (n=78)	Deney Gr. (n=78)	Test İst.	P Değeri
KOBİ Sorunları	(%) 53,78	(%) 91,0	27,955	0.000
Memnuniyet	(%) 75,6	(%) 96,2	20,910	0.000
Aidiyet	(%) 53,8	(%) 88,5	30,084	0.000

Tablo 2’ye göre Deney ve Kontrol grupları arasında “KOBİ çalışanlarının sorunları”, “işyerlerinden memnuniyetleri” ve “aidiyet duyguları” arasında anlamlı fark çıkmıştır. Deney ve kontrol grupları arasında yapılacak eşleştirme için, çalışmada kullanılan ortak bağımsız değişkenler dikkate alınarak lojistik regresyon analizi ile PS’ler hesaplatılmıştır.

Bağımlı değişkenler için ayrı ayrı yapılan propensity eşleştirmesi sonuçları aşağıda sunulmuştur.

3.3.1. Memnuniyet Duygusu Analiz Sonuçları

Kalite belgesine sahip olan ve olmayan işletmelerde çalışanların, çalıştıkları işletmeden memnun olma duygularına yönelik elde edilen sonuçların dağılımı Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. İşgörenlerin Çalıştıkları İşletmedeki Memnuniyet Duygusu

Kalite Belgesi	Memnunum	Memnun Değilim	Kararsızım	Toplam
Yok	59 (% 75.6)	18 (%23.1)	1 (%1.3)	78
Var	75 (%96.2)	0 (% 0)	3 (% 3.8)	78
Toplam	134	18	4	156

Tablo3’e göre deney grubunda yer alan KOBİ çalışanlarının %96,2’si ve kontrol grubunda yer alan KOBİ çalışanlarının ise %75,6’sı çalıştığı işletmeden memnun olduğunu belirtmiştir. Propensity eşleştirmesi için tablo’3 dikkate alınarak 59 adet deney grubu ile 75 adet kontrol grubu elemanı için yapılacak propensity eşleştirmesi ile 59 eş çift oluşmuştur. Eşleşme öncesi bağımsız örneklem test sonuçları Tablo 4’te, eşleşme sonrası test sonuçları tablo 6’da verilmiştir.

Tablo4. Deney ve Kontrol Grupları Eşleştirme Öncesi Memnuniyet Duygusu

Kalite Belgesi	N	Ortalama	St.Sapma	s.d	t	p Değeri
Yok	59	1,0530	0.25765	132	-2.837	0.005
Var	75	1,1833	0.26899			

Tablo 4'e göre çalıştığı işletmeden memnun olduğunu söyleyen, deney grubunda yer alan KOBİ çalışanları ile kontrol grubunda yer alan KOBİ çalışanları arasında memnuniyet açısından anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Lojistik regresyon analizi ile kurulan model için bağımlı değişkenin açıklanma yüzdesi Nagelkerke R² için 0,589 olarak elde edilmiş olup, modeldeki bağımsız değişkenler birlikte memnuniyet duygusunun %58 ini açıklamaktadır şeklinde yorumlanır. Modelin uyum iyiliği için yapılan Hosmer-Lemeshow test sonucunda p=0,997 olarak elde edilmiş ve tahminlerim modele iyi uyduğu sonucuna varılmıştır

Tablo 5'deki Lojistik regresyon ile elde edilen parametre tahminlerine göre, bağımsız değişkenlerden sadece eğitim, işlerin planlı yürümesi ve çalışanlarla üst yönetimin amaç ve hedeflerinin aynı olması değişkenleri %5 anlam düzeyinde anlamlı çıkmıştır.

Tablo 5. Lojistik Regresyon Sonuçları

Değişkenler	B	St.Hata	Wald	S.d	P	Exp(B)	Exp(B) İçin %95	
							Lower	Upper
Yas	0,018	0,071	0,067	1	0,795	1,018	0,887	1,170
Calsüresi	0,403	0,285	2,000	1	0,157	0,668	0,382	1,168
Cinsiyet	1,543	1,369	1,271	1	0,260	4,679	0,320	68,413
Eğitim	0,824	0,403	4,178	1	0,041	2,280	1,034	5,024
Göreviniz	0,405	0,524	0,595	1	0,440	0,667	0,239	1,865
Eğitim Verilir	-0,34	0,529	0,424	1	0,515	0,709	0,251	1,998
Perfor. Ölçülür	1,039	0,725	2,057	1	0,151	2,827	0,683	11,699
Daha Kaliteli İş	0,845	0,496	2,902	1	0,088	2,329	0,880	6,159
Kararlara Katılım	0,328	0,537	0,373	1	0,541	1,388	0,485	3,974
İşler Planlı Yürür	0,752	0,344	4,782	1	0,029	2,121	1,081	4,162
Amaç-Hedef Aynı	0,731	0,363	4,047	1	0,044	2,077	1,019	4,235
Constant	-7,81	3,293	5,631	1	0,018	0,000		

Tablo 6. Memnuniyet Duygusu İçin Eşlenik Örneklem t Testi Sonuçları

Kalite Belgesi	N	St.Sapma	s.d	t	P Değeri
Yok	59	0,0019	58	7,064	0.000
Var	59	0,1164			

Tablo 6'ya göre deney ve kontrol grubunda yer alan KOBİ çalışanlarının memnuniyet duyguları arasında anlamlı bir fark çıkmıştır.

3.3.2. Aidiyet Duygusu Analizi Sonuçları

Kalite belgesine sahip olan ve olmayan işletmelerde çalışanların, çalıştıkları işletmeye olan aidiyet duygularına yönelik elde edilen sonuçlara göre deney grubunda yer alan KOBİ çalışanlarının %88,5'i ve kontrol grubunda yer alan KOBİ çalışanlarının ise %53,8'i kendini çalıştığı işletmeye ait hissettiğini ifade etmiştir.

Tablo 7. İşgörenlerin Çalıştıkları İşletme İçin Aidiyet Duyguları

Kalite Belgesi	Ait Hissetme	Ait Hissetmeme	Karasızım	Toplam
Yok	42(%53,8)	29(%37.2)	7 (%9)	78
Var	69(%88,5)	2 (%2,6)	7 (%9)	78
Toplam	111	31	14	156

Aidiyet duygusunun var olduğu ifadesine yönelik yapılan bağımsız örneklem t testi sonucu Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Deney ve Kontrol Grubu Eşleştirme Öncesi Aidiyet Duyguları

Kalite Belgesi	N	Ortalama	St.Sapma	s.d	t	P Değeri
Yok	42	1,1548	0.23683	109	-1.314	0.192
Var	69	1,2222	0.27663			

Test sonucunda, çalıştığı işletmeye karşı aidiyet duyduğunu söyleyen deney grubunda bulunan KOBİ çalışanları ile kontrol grubunda bulunan KOBİ çalışanları arasında anlamlı bir fark çıkmamıştır.

Karasızlar analiz dışı bırakılarak yapılan lojistik regresyon analizinde için hesaplanan Nagelkerke R² değerinin 0,45 olarak ortaya çıkmış olup, modeldeki bağımsız olarak verilen değişkenler, bağımlı değişkenin %45 ini açıklamaktadır. Modelin uyum iyiliği için yapılan Hosmer-Lemeshow testine göre(test istatistiği 7,208 ve p=0,514) tahminlerin modele iyi uyduğu söylenir.

Tablo 9. Lojistik Regresyon Sonuçları

Değişkenler	B	St.Hata	Wald	S.d	P	Exp(B)	Exp(B) için 95	
							Lower	Upper
Yas	-0,041	0,046	0,811	1	0,368	0,960	0,877	1,050
Calsüresi	0,150	0,183	0,666	1	0,414	1,161	0,811	1,663
Cinsiyet	-0,053	0,771	0,005	1	0,945	0,948	0,209	4,300
Eğitim	-0,081	0,244	0,111	1	0,739	0,922	0,572	1,486
Göreviniz	0,284	0,343	0,688	1	0,407	1,329	0,679	2,602
Eğitim Verilir	1,056	1,138	0,861	1	0,353	2,875	0,309	26,741
Perfor. Ölçülür	0,956	1,124	0,724	1	0,395	2,603	0,287	23,575
Daha Kaliteli İş	-0,192	0,886	0,047	1	0,828	0,825	0,145	4,683
Kara. Katılım	2,489	1,062	5,488	1	0,019	12,050	1,502	96,687
İşler Planlı	-0,037	0,615	0,004	1	0,952	0,964	0,288	3,220
Yürür								
Amaç-Hedef Aynı	-0,765	0,712	1,156	1	0,282	0,465	0,115	1,877
Constant	-0,648	1,770	0,134	1	0,714	1,912		

Tablo 9'da verilen lojistik regresyon analizi sonuçlarına göre aidiyet duygusu değişkeni için sadece şirkete alınacak kararlara çalışanların katılımı vardır bağımsız değişkenine ait parametre tahmini anlamlı çıkmıştır

Deney ve kontrol grubunda bulunan ve aidiyet duygusuna sahip olduğunu ifade eden 42 eş çift için PS'ler kullanılarak yapılan eşlenik örneklem t testi sonucu aidiyet duygusunda anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Sonuçlar Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo10. Aidiyet Duygusu İçin Eşlenik Örneklem t Testi Sonuçları

Kalite Belgesi	N	St.Sapma	s.d	t	P Değeri
Yok	42	0,05930	41	5,787	0.000
Var	42	0,1920			

3.3.3. KOBİ Çalışanlarının Ortak Sorunlarının Analizi

KOBİ çalışanlarının ortak sorunları dikkate alınarak, kalite belgesine sahip olan ve olmayan işletme çalışanları arasında bir farklılık olup olmadığının test edilebilmesi için yine propensity eşleştirmesi kullanılmıştır. Propensity eşleştirmesi öncesinde kaç tane eş çiftin oluşacağını belirlemeye yardımcı olacak olan çapraz tablo, Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. İşgörenlerin Çalıştıkları İşletmedeki KOBİ Çalışanları Sorunları

Kalite Belgesi	Var	Yok	Karasızım	Toplam
Yok	6 (%7,7)	71 (%91,0)	1 (%1,3)	78
Var	35 (%44,9)	42 (%53,8)	1 (%1,3)	78
Toplam	41	113	2	156

Tablo 11'e göre deney grubunda yer alan Kobi çalışanlarının, %53,8'i ve kontrol grubunda yer alan KOBİ çalışanlarının %91,0' ifade edilen sorunların kendi çalıştıkları işletmede olmadığını belirtmişlerdir.

Propensity eşleştirmesi öncesi deney ve kontrol grubunda bulunan KOBİ'lerde çalışanların ilgili değişken için yapılan Bağımsız Örneklem t Testi sonucu Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Deney ve Kontrol Grupları Eşleştirme Öncesi KOBİ Sorunları

Kalite Belgesi	N	Ortalama	St.Sapma	s.d	t	P Değeri
Yok	42	1,4008	0.39656	111	3,273	0,001
Var	71	1,1901	0.28493			

Bu sonuçlara göre deney ve kontrol grubunda bulunan KOBİ çalışanlarının KOBİ lerde ortak olan sorunlara bakışları arasında anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Lojistik Regresyon Analizi sonuçlarına göre Nagelkerke R² test değeri 0,524 olarak çıkmış olup, modeldeki bağımsız olarak verilen değişkenlerin birlikte bağımlı değişkenin %52'sini açıklayabildiği sonucuna ulaşılmıştır. Modele uygunluk için kullanılan Hosmer-Lemeshow test sonucuna göre (test değeri 7,721 ve p=0,461) tahminlerin modele uyduğuna karar verilir. Model içinde yer alan değişkenlere ait parametre tahminlerini gösteren lojistik regresyon sonuçları Tablo 13'de verilmiştir.

Tablo 13. Lojistik Regresyon Sonuçları

Değişkenler	B	St.Hata	Wald	S.d	P	Exp(B)	Exp(B) için %95	
							Lower	Upper
Yas	0,070	0,045	2,430	1	0,119	1,073	0,982	1,171
Calsüresi	-0,312	0,181	2,959	1	0,085	0,732	0,513	1,044
Cinsiyet	-0,083	0,742	0,013	1	0,911	0,920	0,215	3,936
Eğitim	0,308	0,235	1,718	1	0,190	1,361	0,858	2,158
Göreviniz	-0,521	0,307	2,873	1	0,090	0,594	0,325	1,085
Eğitim Verilir	0,784	0,351	4,999	1	0,025	2,191	1,102	4,359
Performans	0,264	0,384	0,474	1	0,491	1,302	0,614	2,762
Ölçülür								
Daha Kaliteli İş	0,654	0,317	4,246	1	0,039	1,923	1,032	3,582
Kararlara Katılım	-0,277	0,309	0,804	1	0,370	0,758	0,414	1,389
İşler Planlı Yürür	0,146	0,227	0,414	1	0,520	1,157	0,741	1,807
Amaç-Hedef Aynı	-0,046	0,224	0,043	1	0,836	0,955	0,616	1,481
Constant	-4,151	1,878	4,886	1	0,027	0,016		

İlgili tablodaki sonuçlarına göre işletmede eğitimin verilmesi ve daha kaliteli iş yapılır değişkenlerine ait parametre tahminleri anlamlı çıkmıştır.

Tablo 14. KOBİ Sorunları İçin Eşlenik Örneklem t Testi Sonuçları

Kalite Belgesi	N	St.Sapma	s.d	t	P Değeri
Yok	42	0,1525	41	5,095	0.000
Var	42	0,1923			

Deney ve kontrol grubunda bulunan KOBİ çalışanları arasında oluşturulan 42 çift için yapılan Tablo14’de sunulan eşlenik örneklem t testi sonucuna göre, KOBİ çalışanlarına yönelik tespit edilen ortak sorunlar açısından gruplar arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Literatür çalışmaları, propensity skor ve bu skorlar yardımıyla yapılan eşleştirme, tabakalara ayırma ve regresyon düzeltilmesi yöntemlerinin son yıllarda özellikle tıp biliminde kullanımında ciddi artışlar gösterdiğini ortaya koymuştur. Deneye dayalı çalışmaların maliyetinin fazla ve zaman alıcı olması, gözleme dayalı çalışmaların kullanım alanını gittikçe artırmakla birlikte önemli bir sorunu da beraberinde getirmektedir. Analiz sırasında karşılaştırılacak gruplara atanan birimlerde araştırmacının kontrolünün olmaması yapılacak tahminlerin de hatalı olmasına neden olacaktır. Bu sorunu ortadan kaldıracı bir düşünülür propensity skorlar aynı zamanda bir denge skoru olarak da adlandırılırlar. Propensity skor lojistik regresyon ya da diskriminant analizi yardımıyla, birimlere ait belirlenen ortak değişkenlerin tamamının hesaplamaya dahil edildiği bir olasılık değeridir. Bu değer her bir birim için hesaplanır ve birimin ilgili grupta olma olasılığını verir. Skorların en önemli özelliği hesaplanma sırasında değişken sayısında herhangi bir kısıtlamanın olmaması ve homojen grupların elde edilmesidir. Dolayısı ile sapması azalmış sonuçların elde edilmesi sağlanmış olur.

Çalışmada kalite belgesinin KOBİ çalışanlarının memnuniyet, aidiyet ve KOBİ çalışanlarına ait sorunlar üzerinde etkili olup olmadığı incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla yapılan Propensity Eşleştirmesi sonucunda kalite belgesine sahip olmanın KOBİ çalışanlarının “Memnuniyet”, “Aidiyet” ve “Çalışanların Sorunları” üzerinde olumlu yönde anlamlı bir farklılık yarattığı ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de denizcilik sektöründe çalışanların sayısına ilişkin farklı kurumların farklı sayılar vermiş olması anakütlenin net olarak belirlenememesine neden olmuştur. Propensity eşleştirmelerinde deney ya da test grubunun az kontrol grubunun ise daha fazla olması sonuçların daha anlamlı çıkmasını sağlamaktadır. Ancak ifade edildiği gibi çalışan sayılarındaki belirsizlik, gözleme dayalı çalışmaların sosyal bilimlerde olması gerektiği gibi yapılamayışı en önemli kısıtı oluşturmaktadır. Yine de bu skorlar ve bu skorlara bağlı olarak kullanılacak olan yöntemler sosyal bilimlerde pek çok uygulama alanı için kullanışlı olacaktır.

Sonuç olarak yapılan çalışmanın propensity skorların sosyal bilimlerde de güvenle kullanılabileceğini göstermesi ve daha güvenilir sonuçların elde edilmesi bakımından amacına ulaştığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Altunok, E. Ç. (2005). “Gözleme Dayalı Çalışmalarda Propensity Skor ve Tıp Bilimlerinde Bir Uygulama” Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bil. Ens. (Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi), İstanbul.
- Bewick, V., Liz C. ve Jonathan B. (2005). “Statistics Review 14: Logistic Regression”, Critical Care, 112-118.
- Bircan, H. (2004). “Lojistik Regresyon Analizi: Tıp Verileri Üzerine Bir Uygulama”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 185-208.
- Carey, G. M. H. (2006). Effectiveness of Physical Therapy for the Management of Chronic Spine Disorders: A Propensity Score Approach, Research Report, Physical Therapy
- Cohen J. (2003). Applied Regression-Correlation Analysis for the Behavioral Sciences, Mahwah, NJ, USA: Lawrence Erlbaum Associates
- Cochran, W.G. (1965). “The Planning of Observational Studies of Human Populations”, Journal of the Royal Statistical Society, 234-254.
- Cochran, W.G. (1968). “The Effectiveness of Adjustment by Subclassification in Removing Bias in Observational Studies”, Biometrics, 295-313.
- Çolak, C. vd, (2005). “Radial Arterde Ateroskleroz’un Tahmini ve Elde eden Risk Faktörler”, Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 2005, 147-151.
- D’Agostino, R. (1998). “Tutorial in Biostatistics Propensity Score Methods For Bias Reduction in the Comparison of a Non-Randomized Control Group”, Statistic in Medicine, 2265-2281
- Di Prete Thopmas A. ve Markus G. (2004). “Assessing Bias in the Estimation of Causal Effects: Rosenbaum Bounds on Matching Estimators and Instrumental Variables Estimation with Imperfect Instruments”, Sociological Methodology, 271-310.
- Freburger, J. K., Timothy S. C. ve George M H. (2006). “Effectiveness of Physical Therapy for The Management of Chronic Spine Disorders: A Propensity Score Approach”, Physical Therapy, 381-394.
- Frees, W. E. (2004). Longitudinal and Panel Data: Analysis and Applications in the Social Sciences, West Nyack, NY, USA: Cambridge University Press.
- Gatignon, H. (2003). Statistical Analysis of Management Data Secaucus, NJ USA: Kluwe Academic Publishers.
- Glynn, R. J. (2006). Sebastian Schneeweiss ve Til Stürmer, “Indications for Propensity Score and Review of their Use in Pharmacoepidemiology”, Basic & Clinical Pharmacology, 253-259.
- Hosmer, D. W. ve Stanley, L. (2002). Applied Logistic Regression, 2. Baskı, New York: John Wiley & Sons, Inc.

- Heller, G. ve Venkatramani E.S. (2004). "A Nonparametric Test to Compare Survival Distributions With Covariate Adjustment", *Journal of the Royal Statistical Society: Series B(Statistical Methodology)*, 719-733
- Hirano, K., Guide W. I. ve Greet, R.(2003). "Efficient Estimation of Average Treatment Effects Using the Estimated Propensity Score", *Econometrica*, 1161-1189.
- Imbens, G. W.(2000). "The role of the Propensity Score in Estimating Dose Response Functions", *Biometrika*, 706-710.
- Joffe, M. M., Paul R. R. (1999). "Invited Commentary: Propensity Scores", *American Journal of Epidemiology*, 327-333.
- Nagelkerke, N.J.D. (1991). Miscellanea A Note on a General Definition of Coefficient of Determination", *Biometrika*, 691-692.
- Newgard, C. D., ve diğerleri (2004., "Advanced Statistics: The Propensity Score-A Method for Estimating Treatment Effect in Observational Research", *Academic Emergency Medicine*, 953-961.
- Pasta,D.J.,"Using Propensity Scores to Adjust for Group Differences: Examples Comparing Alternative Surgical Methods"http://www2.sas.com,(17.05. 2006).
- Rosenbaum, P.R. (1985) P.R, *Observational Studies*, New York: Springer-Verlag, Rosenbaum, Paul R. ve Donald B. Rubin(1985), "Constructing a Control Group Using Multivariate Matched Sampling Methods that Incorporate the Propensity Score", *American Statistician*, 33-38.
- Rosenbaum, P.R. ve Donald, B. R.(1983). "The Central Role of The Propensity Score in Observational Studies for Causal Effects", *Biometrika*, 41-55
- Rosenbaum, P.R., Donald B. R. (1985). "The Bias Due to Incomplete Matching",*Biometrics*, 103-116.
- Rubin, D.B.(1977), "Assignment to The Treatment Group on The Basis of A Covariate", *Journal of Educational Statistics*, 1-26.
- Stürmer, T., v.d. (2006). "A Review of the Application of Propensity Score Methods Yielding Increasing Use, Advantages in Specific Settings, but not Substantially Different Estimates Compared with Conventional Multivariable Methods", *Journal of Clinical Epidemiology*, 437-447.
- Uslu, Ş. ve Yavuz D. (2002). " Kobi'lerde Çalışanların Sorunları Üzerine Bir Araştırma", *Erciyes Üniv. Sos. Bil.Ens.Derg.*, 173-184.
- Zanutto, E. L. (2006). "A Comparison of Propensity Score and Linear Regression Analysis of Complex Survey Data", *Journal of Data Science*, 67-91.

**SIFIR DEĞER AĞIRLIKLIL VERİLERİN ANALİZİNDE SIFIR DEĞER
AĞIRLIKLIL REGRESYON MODELLERİN İNCELENMESİ**

*INVESTIGATING OF ZERO-INFLATED REGRESSION MODELS IN ANALYSIS
ZERO-INFLATED DATA*

Aslı Gizem KARACA * Hülya OLMUŞ **

*Geliş Tarihi: 02.08.2017
(Received)*

*Kabul Tarihi: 25.09.2018
(Accepted)*

ÖZ: Aşırı sıfır ve / veya aşırı yayılıma sahip sayma verilerinin modellenmesinde Poisson Regresyon, Negatif Binom Regresyon, Sıfır Değer Ağırlıklı Poisson Regresyon ve Sıfır Değer Ağırlıklı Negatif Binom Regresyon yöntemleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada, herhangi bir hizmet sektöründe çalışan personelin müşterilerden şikâyet alma sayısını cinsiyet, yaş, eğitim ve tecrübe değişkenlerinin etkilediği düşünülmektedir. Sıfır değer ağırlıklı yöntemleri değerlendirmek için elde edilen sayma verisi analiz edilmiştir. Ayrıca, Akaike Bilgi Kriteri regresyon modellerini değerlendirmek için kullanılmıştır. Uygulamada 2016 yılının her ayı için hangi modelin uygun olduğu tespit edilmiş ve bu modellere ait parametre tahminlerine ilişkin yorumlamalar yapılmıştır.***

Anahtar Kelimeler: sayma verisi, aşırı sıfır, sıfır değer ağırlıklı veri, sıfır değer ağırlıklı modeller

ABSTRACT: Poisson Regression, Negatif Binomial Regression, Zero-Inflated Poisson Regression and Zero-Inflated Negative Binomial Regression methods are user to modelling count data with excess zeros and / or over dispersion. In this study, it is considered that the number of complaints received from customers in any service sector is influenced by gender, age, education and experience variables. These data are the analyzed to assess zero-inflated procedures. Also, Akaike Information Criterion is used to evaluate the regression models. In practice, it is determined which model is suitable for each month of the year 2016 and interpretations are made about parameter estimations of appropriate models.

Keywords: count data, excess zeros, zero-inflated data, zero-inflated regression models

1. GİRİŞ

Sayıma dayalı olarak elde edilen, gerçekleşme sayısının negatif olmayan tamsayı değerlerinden oluştuğu veriler sayma verisi olarak adlandırılır. Sayma verileri biyoistatistik, iktisat, demografi, eğitim bilimleri, sosyoloji ve aktüeryal bilimlerde sıkça kullanılmaktadır.

* Gazi Üniversitesi, asligizem@gmail.com

** Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, hulya@gazi.edu.tr

*** Bu çalışma ilk yazarın, ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Sayma verisi kullanılarak elde edilen değişkenlerin bulunduğu veri setlerinde kimi zaman sıfır değerleri ağırlık göstermektedir. Ortaya çıkan sıfır değerler elde edilmiş durumlarına göre yapısal sıfır ve örnekleme sıfırı olarak iki şekilde adlandırılmaktadır. Değerlendirilen veri kümesinde elde edilme ihtimali olmadığından yani gözlem yapmanın imkân dâhilinde olmadığı durumlarda hücrenin sıfır değerini almasına *yapısal sıfır*; elde edilmesi mümkün olduğu halde veri setinde gözlenmeyen, bu nedenle sıfır değer alan değerlere de *örnekleme sıfırı* denir. Örneğin; araç sahibi olmayan bir kişinin belirlenen süre içinde belli bir akaryakıt istasyonundan aldığı akaryakıt litre miktarı yapısal sıfır; araç sahibi olan kişinin belirlenen süre içinde belli bir akaryakıt istasyonundan akaryakıt almaması durumu örnekleme sıfırına örnektir.

Sıfır değerlerin ağırlık gösterdiği durumlar ortaya çıktığında veri setinin dağılımı sağa çarpıklık göstermekte ve bu durum doğrusal regresyon yöntemi için gerekli olan normal dağılım varsayımının sağlanamamasına yol açmaktadır. Bu tür durumlarda elde edilen sıfır değerleri için dönüşüm yöntemleri uygulamak veya sıfır değerleri göz ardı etmek hatalı, yanlış sonuçlar ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ortaya çıkan sıfır değerlerini göz önünde bulundurarak, hatalı sonuçlar ortaya çıkmasını engellemek ve doğru değerlendirmeler yapmak için alternatif analiz yöntemleri uygulanmaktadır.

Sayma verisi kullanılarak elde edilen sıfır ağırlıklı verilerin analizinde doğrusal regresyon yöntemi yerine daha duyarlı analizler ortaya çıkartmak için sıfır değerleri dikkate alan Poisson Regresyon (PR), Negatif Binom Regresyon (NBR), Sıfır Değer Ağırlıklı Poisson Regresyon (ZIP) ve Sıfır Değer Ağırlıklı Negatif Binom Regresyon (ZINB) modelleri kullanılmaktadır.

ZIP model Lambert tarafından 1992 yılında imalat kusurları ile ilgili çalışmasında geliştirilmiştir. Greene tarafından 1994 yılında aşırı yayılım gösteren veriler için NB modelinin genişletilmiş bir formu olan ZINB model tanımlamıştır. Özmen ve Famoye (2007) yapısal sıfırlar içeren zoolojik veriler üzerine yaptıkları çalışmada sıfır değer ağırlıklı modelleri karşılaştırmış ve uygun model seçimi yapmışlardır. Berk ve MacDonald (2008), kriminolojik araştırmalarda aşırı yayılım ve PR modeli üzerinde çalışma sunmuşlardır. Yang, Hardin ve Addy (2009), ZIP model için aşırı yayılımları test etmede kullanılan modeller üzerine çalışma sunmuşlardır. Hu, Pavlicova ve Nunes (2011), HIV risk taşıma durumu ile sayma verilerinden elde edilen aşırı sıfırların analizi üzerine çalışmışlardır. Kaya ve Yeşilova (2012) tarafından yapılan çalışmada üniversite içindeki e-posta trafiği incelenmiş ve veri seti üzerinden en uygun modelin seçimi belirlenmiştir. Peng (2013) tarafından sakatlanma verileri üzerinden çalışma yapılmış ve çeşitli değişkenler üzerinden uygun model seçimi yapılmıştır. Kong, Xu, Levy ve Datta 2014 yılında biyoistatistik çalışmalarına bir örnek olarak, dış çürüğü ile florür

uygulaması arasındaki ilişkiyi ZINB model ile modellenmesi üzerine uygulama çalışması yapmışlardır.

Bu çalışmada herhangi bir hizmet sektöründen alınan veriler kullanılarak, personellerin şikâyet alma sayılarını etkileyen faktörlerin açıklanmasında PR, NB, ZIP ve ZINB modellerinden hangisinin en uygun model olduğunun belirlenmesi üzerine çalışılmıştır.

1.1 Poisson Regresyon Modeli

Poisson regresyon (PR) modeli sayıma dayalı verilerinin analizinde tutarlı bir değerlendirme yapılmasına olanak sağlayan, sıfır değer ağırlıklı verilerin yorumlanmasında kullanılan temel yöntemdir (Ridout, Demetrio, Hinde ,1998; Peng,2013).

PR modelinde ortalama ile varyansın birbirine eşitliği söz konusudur. Ancak çoğu zaman bu eşitlik sağlanamamaktadır. Böyle durumlar ya aşırı yayılım ya da az yayılım olarak ifade edilmektedir.

Kullanılan verilerin kesikli yapıya sahip olduğu durumlarda doğrusal regresyon modelleri kullanılarak yapılacak analizler etkisiz, tutarsız ve güvenilmez sonuçlar verebilir. Özellikle, sayma ölçeğinde elde edilen veriler için kullanılabilen en etkin modellerden biri PR modelidir.

PR model denklemi aşağıdaki gibidir.

$$Pr(Y = y_i) = \exp(-\mu_i) \frac{\mu_i^{y_i}}{y_i!}, \quad y_i = 0,1,2, \dots$$

Poisson dağılımında ortalama ve varyans birbirine eşittir ve $E(Y) = V(Y) = \mu$ şeklindedir.

1.2 Negatif Binom Regresyon Modeli

Negatif Binom (NB) regresyonu, Poisson regresyonun özel bir durumu olmakla beraber yapılan uygulamalarda sıfır değerlerin aşırı yayılım gösterdiği sonuçlar ortaya çıkığı durumlarda alternatif yöntem olarak kullanılmaktadır. Sıfır değerlerin aşırı yayılım göstermesi halinde koşullu varyans değeri, koşullu ortalama değerini aşmaktadır (Beaujean, Morgan, 2016). Bu tür durumlarda, alternatif yöntem olarak NB regresyon modelleri kullanılması yapılan çalışmanın doğru değerlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır.

NB regresyon model denklemleri aşağıdaki gibidir.

$$Pr(Y = y_i) = \frac{\Gamma(y_i + a^{-1})}{y_i! \Gamma(a^{-1})} \left(\frac{a^{-1}}{a^{-1} + \mu_i} \right)^{a^{-1}} \left(\frac{\mu_i}{a^{-1} + \mu_i} \right)^{y_i}$$

NB regresyon modelinin beklenen değeri $E(Y_i) = \mu_i$ ve varyansı ise $Var(Y_i) = \mu_i(1 + a\mu_i)$ eşitliği ile ifade edilmektedir.

1.3 Sıfır Değer Ağırlıklı Poisson Regresyon Modeli

Sıfır değer ağırlıklı modellerin temel şartı elde edilen veri setlerinde sıfır değerlerin ağırlığı ve aşırı yayılım göstermesi durumudur (Akinpelu, Yusuf, Akpa, Gbolahan, 2016). Aşırı yayılım gösteren verileri analiz etmede kullanılan alternatif yöntemlerden birisi sıfır değer ağırlıklı Poisson regresyon (ZIP) modelidir.

ZIP modeli ilk olarak Diane Lambert (1992) tarafından üretim kusurları uygulaması ile ilgili çalışmasında tanımlanmıştır.

ZIP modelinde elde edilen sıfırların iki şekilde elde edildiğini varsayılır. Bunlar; daima sıfır grubundan gelen yani yapısal sıfırlar; diğeri ise her zaman sıfır olmayan gruptan gelen yani örnekleme sıfırı olarak tanımlanan gruptan gelen değerlerdir (Peng, 2013).

ZIP model denklemleri aşağıdaki gibidir.

$$Pr(Y = y_i) = \begin{cases} p_i + (1 - p_i) \exp(-\mu_i) & y_i = 0 \\ (1 - p_i) \frac{\mu_i^{y_i}}{y_i!} \exp(-\mu_i) & y_i > 0 \end{cases}$$

Bu model denkleminde $0 \leq p_i \leq 1$ ve $\mu_i > 0$ 'dür.

ZIP modelinin ortalaması $E(Y_i) = (1 - p_i) \mu_i$ ve varyansı $Var(Y_i) = (1 - p_i) \mu_i (1 + p_i \mu_i)$ şeklinde gösterilmektedir.

$p_i = 0$ ise ZIP modeli PR dönüşür. $p_i > 0$ olması durumu aşırı yayılım göstergesidir.

ZIP modeli iki parçalı bir modeldir. Bu parçalardan Log fonksiyonu hem yapısal sıfırdan gelen hem de örnekleme sıfırından gelen sıfırlar ile Poisson ve Negatif Binom dağılımlarından gelen pozitif sayıları modellemede kullanılır. Diğer parça ise Logit fonksiyonudur. Bu kısım veri setindeki sıfırları modellemek için kullanılır (Peng,2013).

1.4 Sıfır Değer Ağırlıklı Negatif Binom Regresyon Modeli

Sıfır değer ağırlıklı negatif binom regresyon (ZINB) modeli veri setlerinde sıfır ağırlığı bulunması ve aşırı yayılım olması durumlarında alternatif bir yöntem olarak kullanılır. Bu model Greene (1994) tarafından NB modelinin gelişmiş bir şekli olarak tanımlanmıştır.

ZINB model denklemleri aşağıdaki gibidir.

$$Pr(Y = y_i) = \begin{cases} \omega_i + (1 - \omega_i) \left(\frac{a^{-1}}{a^{-1} + \mu_i} \right)^{a^{-1}}, & y_i = 0 \\ (1 - \omega_i) \frac{\Gamma(y_i + a^{-1})}{y_i! \Gamma(a^{-1})} \left(\frac{a^{-1}}{a^{-1} + \mu_i} \right)^{a^{-1}} \left(\frac{\mu_i}{a^{-1} + \mu_i} \right)^{y_i}, & y_i > 0 \end{cases}$$

ZINB modelinin beklenen değeri $E(Y_i) = (1 - \omega_i)\mu_i$ ve varyansı $Var(Y_i) = E(Y_i) (1 + a\mu_i + \omega_i\mu_i)$ şeklinde tanımlanmaktadır.

ZINB model $\omega_i = 0$ olması durumunda NB regresyona; limit $a \rightarrow 0$ olması durumunda ise ZIP regresyona dönüşmektedir.

$a > 0$ ve $\omega_i > 0$ olması durumlarında ZINB modelinde aşırı yayılım söz konusudur (İsmail, Zamani, 2013).

ZINB fonksiyonu ZIP model gibi Log ve Logit parçalarında oluşmaktadır.

2. MODEL SEÇİMİ

Sıfır değer ağırlıklı verilerin analizi için kullanılan modeller arasından hangi modelin daha uygun olduğuna karar vermek için bazı testler kullanılmaktadır. Bu çalışmada Akaike Bilgi Kriteri (AIC) testi kullanılarak uygun model seçimi yapılmıştır. AIC model denklemi;

$$AIC = -2 \ln L + 2p$$

şekindedir. Burada, $\ln L$ uygun logaritmik olabilirlik değerini; p ise parametrelerin sayısını belirtir. AIC değeri küçük olan model diğer modellere göre veri seti için daha uygundur yorumu yapılır. Ayrıca, Logaritmik Olabilirlik (Log-Olabilirlik) değeri üzerinden model seçimi yapılırken ise, en büyük log-olabilirlik değerine sahip model uygun model olarak belirlenir.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada herhangi bir hizmet sektöründen alınan veriler kullanılarak, personellerin şikâyet alma sayılarını etkileyen faktörlerin açıklanmasında PR, NB, ZIP ve ZINB modellerinden hangisinin en uygun model olduğunun belirlenmesi üzerine çalışılmıştır.

Hizmet, insanların mecburi ve mecburi olmayan ihtiyaçlarının tamamına hitap edecek şekilde hem yaşam standartlarının yükseltilebilmesi adına hem de temel ihtiyaçların karşılanması adına ortaya konan eylemlerin bütünüdür.

Hizmet sektörü, insan hayatının bütününe kapsayan ihtiyaçlara karşılık veren hizmet parçalarının bütünüdür. Herhangi bir ihtiyaç durumunda hizmet sağlayıcısının olmaması insanların mağduriyetine sebep olmakta bazı durumlarda ise insan hayatını tehlikeye sokabilmektedir.

Hizmet veren işletmelerin imajı, müşterilere sunulan hizmet kalitesi ile doğru orantılı olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle çalışan personellerin

müşterilere karşı tutumu işletmeler için büyük önem arz etmektedir. Hizmet kalitesini arttırmak için çalışanların almış oldukları şikâyetleri değerlendirmek ve bu konuda önlem almak oldukça önemlidir. Müşterilerin aldıkları hizmetlerle ilgili yapmış oldukları geri bildirimler işletmeler tarafından titizlikle değerlendirilmeli ve şikâyet alma oranını etkileyen faktörler belirlenmelidir.

Günümüzde hizmet alan kişilerin şikâyet veya memnuniyetini dile getirebileceği birçok kanal bulunmaktadır. Müşteriler yazılı ve sözlü olarak işletme içinde, e-posta, çağrı merkezi, işletmenin internet sitesi üzerinden online olarak vs. şikâyetlerini gerekli yerlere ulaştırabilmektedirler. Hizmet sektörü verileri şikâyet alma oranları sıfır ağırlığı gösterdiğinden bu çalışmada kullanılan modeller için uygun veri setlerini oluşturmaktadır.

Bu amaçla elde edilen veriler üzerinden personellerin şikâyet alma durumlarını cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve tecrübe değişkenleri üzerinden analiz ederek en uygun modelin belirlenmesi ve bu model üzerinden anlamlı değişkenlerin yorumlanması üzerine uygulama çalışması yapılmıştır.

4. BULGULAR

Elde edilen veri seti, 12 aylık bölümler halinde değerlendirmeye alınmıştır. R – studio programı kullanılarak tüm aylara ilişkin 4 model üzerinden parametre tahminleri elde edilmiş, en uygun model seçimi analizi yapılmış ve ilgili modellere ait anlamlı bulunan değişkenler için yorumlamalar yapılmıştır.

Kullanılan veri setinde ele alınan değişkenler ve düzeyleri aşağıdaki gibidir.

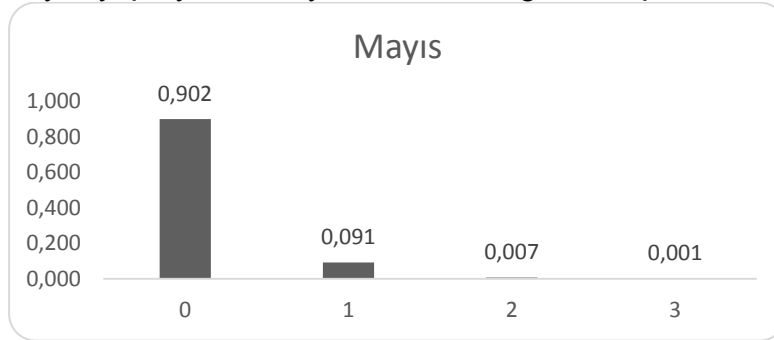
Tablo 1: Çalışmada kullanılan değişken ve değişken düzeyleri

Değişken	Gruplar
Cinsiyet	Kadın Erkek
Yaş	< 20 21-30 31-40 >41
Eğitim Durumu	Lise Ön Lisans Lisans Yüksek Lisans
Tecrübe(Ay)	<12 13-24 25-48 >49

Bu kısımda ilk olarak PR, NB, ZIP ve ZINB modellerinin en uygun model olarak belirlendiği 4 aya ait detaylı analiz sonuçları verilmiştir. Sonrasında ilgili 4 ay dışında kalan aylar için genel bilgiler verilmiş ve yorumlamaları yapılmıştır.

İlk olarak Mayıs ayı analiz sonuçları gösterilmiştir. Mayıs ayında değerlendirmeye alınan çalışanlardan kadın personellerin oranı 0.536 iken erkek operatörlerin oranı 0.464'tür. Çalışanların 0.706'sı 21 -30 yaş aralığında yer alırken, 0.044 ile 20 yaş altı ve 0.021 ile 41 yaş üstü en az orana sahip yaş aralıklarıdır. Çalışan personelin eğitim seviyesi durumlarına baktığımızda Lise mezunu olanlar 0.575 ile en çok orana sahiptir. Bu durumu 0.266 ile ön lisans mezunu olanlar takip etmektedir. Lisans mezunu olan personel sayısı 0.158'lik paya sahiptir. Yüksek lisans mezunu çalışanların oranı 0.001'dir.

Mayıs ayı şikâyet alma sayıları Grafik 1'de gösterilmiştir.

Grafik 1: Mayıs ayı şikâyet oranları

Mayıs ayı içerisinde hiç şikâyet almayan çalışanlar 0.902'lik paya sahiptir. Bir kere şikâyet alan personel oranı ise 0.091'dir. Grafikten de görüldüğü gibi çalışılan veride sıfır ağırlığı gözlemlenmektedir.

Tablo 2'de Mayıs ayı verileri için en uygun modeli belirleme amacıyla elde edilen AIC ve Log-olabilirlik değerleri verilmiştir.

Tablo 2: Mayıs ayı için model seçimi

	PR	NB	ZIP	ZINB
AIC	2017.269	2015.548	2012.301	2012.214
Log- Olabilirlik	-1003.634	-1001.774	-996.150	-995.107

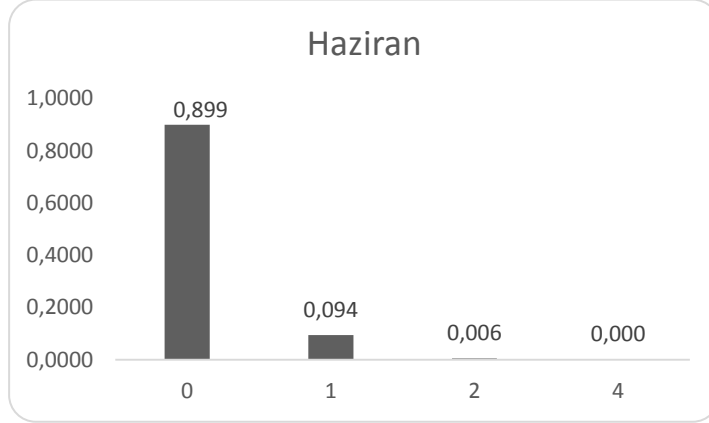
Tablo 2'ye göre en küçük AIC değerine sahip modelin ZINB regresyon modeli olduğu görülmektedir. Log-olabilirlik değerlerine bakıldığında da en büyük değere sahip model ZINB modeli olmuştur. Bu modele ait parametre tahmin değerleri Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: ZINB model parametre tahmini

Log	Tahmin	Standart hata	z-değeri	p-değeri
Sabit Terim	-2.311	0.369	-6.247	4.19e-10 *
Cinsiyet	0.057	0.132	0.438	0.661
Yaş	0.118	0.132	0.892	0.372
Eğitim Dur.	0.084	0.105	0.797	0.425
Tecrübe	-0.156	0.080	-1.941	0.052
Logit	Tahmin	Standart hata	z-değeri	p-değeri
Sabit Terim	-8.333	5.479	-1.521	0.120
Cinsiyet	-0.109	1.058	0.103	0.918
Yaş	2.596	1.222	2.125	0.033*
Eğitim Dur.	2.125	1.026	2.071	0.038*
Tecrübe	-3.174	1.701	-1.865	0.062

ZINB modeli için log tablosu kullanılarak elde edilen parametre değerlerine bakıldığında istatistiksel olarak anlamlı çıkan değişken bulunmamaktadır. Logit tablosu kullanılarak elde edilen parametre değerlerine bakıldığında ise, yaş ve eğitim durumu değişkenlerinin $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu görülmektedir. Şikâyet alma oranı üzerinde yaş ve eğitim durumu değişkenleri pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir etki göstermiştir. Çalışanların yaşları arttıkça ve eğitim durumları yükseldikçe şikâyet alma oranları artmıştır. Genel olarak daha yüksek eğitim durumuna sahip çalışanların diğer çalışanlara göre çok daha az şikâyet aldığı gözlemlenmektedir. Mayıs ayında bu duruma ters bir sonuç çıkma nedeni dönemsel olarak çalışan personellerin eğitim durumlarında meydana gelen değişkenlik gösterilebilir. Mayıs ayında diğer aylara göre eğitim seviyesi yüksek personel sayısında artış meydana gelmiş olabilir. Ayrıca elde edilen sonuçlara göre önemli bulgulardan biri, çalışan personelin yaş aralığında meydana gelen artış şikâyet alma oranını yaklaşık olarak 9 kat arttırmıştır. Aynı zamanda, personellerin eğitim durumlarındaki yükseliş ise şikâyet alma oranını yaklaşık olarak yine 9 kat olarak arttırmıştır.

İkinci olarak Haziran ayına ait değerlendirme sonuçları paylaşılmıştır. Haziran ayı şikâyet almama oranı 0.899 olarak gerçekleşmiştir. Yani yaklaşık olarak %90'lık sıfır ağırlığı gözlemlenmektedir. Şikâyet alma sayılarına ilişkin oranlar Grafik 2'de gösterilmiştir.

Grafik 2: Haziran ayı şikâyet oranları

Haziran ayı model seçimi değerlendirmesine ait veriler Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4: Haziran ayı için model seçimi

	PR	NB	ZIP	ZINB
AIC	1668.582	1670.121	1665.620	1667.620
Log- Olabilirlik	-829.291	-829.060	-822.808	-822.809

Tablo değerlerine bakıldığında en düşük AIC değerine sahip model ZIP modeli çıkmıştır. Log-olabilirlik değerlerine bakıldığında da en büyük değere sahip model ZIP modeli olmuştur. Bu modele ait parametre tahmin değerleri Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: ZIP model parametre tahmini

Log	Tahmin	Standart hata	z-değeri	p-değeri
Sabit Terim	-1.239	0.626	-1.979	0.048*
Cinsiyet	0.054	0.185	0.294	0.769
Yaş	-0.045	0.185	-0.241	0.809
Eğitim Dur.	-0.100	0.132	-0.762	0.446
Tecrübe	-0.256	0.120	-2.125	0.033*
Logit	Tahmin	Standart hata	z-değeri	p-değeri
Sabit Terim	0.341	2.032	0.168	0.867
Cinsiyet	-0.365	0.610	-0.599	0.549
Yaş	1.507	0.713	2.113	0.035 *
Eğitim Dur.	-0.738	0.497	-1.484	0.138
Tecrübe	-2.023	0.941	-2.150	0.032 *

ZIP modeli log tablosu kullanılarak elde edilen parametre değerlerine bakıldığında, tecrübe değişkeninin $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunduğu görülmektedir.

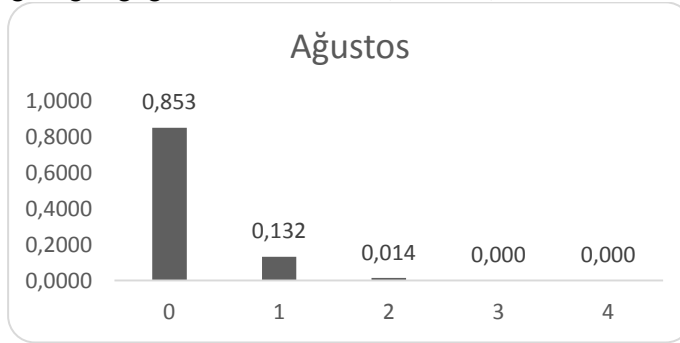
Şikâyet alma oranı üzerinde tecrübe değişkeni negatif yönde bir etki göstermektedir. Personellerin tecrübelerinde artış oldukça şikâyet alma oranları azalmıştır ki bu beklenen bir durumdur. Çalışan personelin tecrübelerindeki artış şikâyet alma oranını yaklaşık olarak %13 azaltmıştır.

ZIP modeli logit tablosu kullanılarak elde edilen parametre değerlerine bakıldığında, şikâyet alma oranı üzerinde yaş değişkeni pozitif yönde, tecrübe değişkeni ise negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir etki göstermiştir. Elde edilen önemli bulgulardan biri, çalışan personellerin yaşlarında meydana gelen artış şikâyet alma oranını yaklaşık olarak 4.5 kat arttırmıştır. Yaş aralığında artış meydana geldikçe şikâyet alma oranı yükselmiştir.

Personellerin tecrübe durumlarındaki yükseliş ise şikâyet alma oranını yaklaşık olarak %87 oranında azaltmıştır. Personellerin tecrübeleri arttıkça şikâyet alma oranlarında düşüş meydana gelmiştir.

Burada yaş ve tecrübe değişkenlerinin zıt yönde etki göstermesi çelişki olarak değerlendirilmemelidir. Her zaman yaş aralığı yüksek olan personel tecrübelidir şeklinde bir durum oluşmamaktadır. Çıkan sonuçların yorumunda bu bilgi dikkate alınmalıdır.

Üçüncü olarak Ağustos ayına ait veriler değerlendirilmiştir. Ağustos ayında şikâyet almama oranı 0.852 olarak gerçekleşmiştir. Yani yaklaşık olarak %85'lik sıfır değer ağırlığı gözlemlenmektedir (Grafik 3).

Grafik 3: Ağustos ayı şikâyet oranları

Ağustos ayında hiç şikâyet almayan çalışanların oranının yaklaşık %85 olduğu grafikten görülmektedir. 1 kez şikâyet alan çalışan oranı yaklaşık olarak %13'tür. Ağustos ayı model seçimi değerlendirmesine ait veriler Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Ağustos ayı için model seçimi

	PR	NB	ZIP	ZINB
AIC	2145.790	2145.157	2150.923	2152.749
Log- Olabilirlik	-1067.895	-1064.578	-1065.462	-1065.374

Tablo değerlerine bakıldığında Ağustos ayı için en düşük AIC değerine sahip modelin NB modeli olduğu belirlenmiştir. Log-olabilirlik değerlerine bakıldığında da en büyük değere sahip model NB modeli olmuştur. Bu modele ait parametre tahmin değerleri Tablo 7’de verilmiştir.

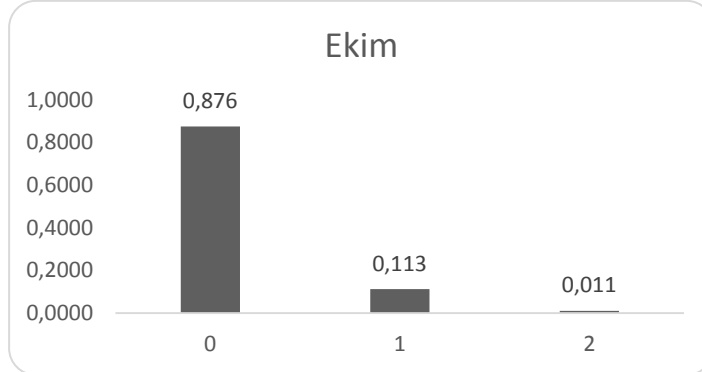
Tablo 7: NB modeli için parametre tahmini

	Tahmin	Standart hata	z-değeri	p-değeri
Sabit Terim	-1.509	0.314	-4.801	1.58e-06 *
Cinsiyet	0.150	0.107	1.397	0.162
Yaş	-0.231	0.101	-2.273	0.023 *
Eğitim Dur.	-0.052	0.072	-0.723	0.470
Tecrübe	0.026	0.060	0.429	0.668

Tablo 7 değerlerine bakıldığında çalışan personellerin yaş durumu, $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde şikâyet alma oranı üzerinde negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir etki göstermiştir. Çalışan personelin yaşlarında meydana gelen artış şikâyet alma oranını yaklaşık olarak %6 azaltmıştır. Ağustos ayı verilerine göre çalışan personelin yaş aralığı arttıkça şikâyet alma oranında azalış gözlemlenmiştir.

Son olarak ise Ekim ayına ait değerlendirme sonuçları gösterilmiştir. Ekim ayında çalışan personelin şikâyet almama oranı yaklaşık olarak %87 olmuştur. 1 kez şikâyet alan personelin oranı yaklaşık olarak %11’dir.

Ekim ayına ait şikâyet alma oranları Grafik 4 ‘te gösterilmiştir.

Grafik 4: Ekim ayı şikâyet oranları

Ekim ayı model seçimi değerlendirmesine ait veriler Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Ekim ayı model seçimi

	PR	NB	ZIP	ZINB
AIC	1918.525	1919.774	1922.736	1924.737
Log- Olabilirlik	-951.262	-953.887	-951.368	-951.368

Ekim ayına ait model seçimi tablo değerlerine bakıldığında en düşük AIC değerine sahip modelin PR modeli olduğu belirlenmiştir. Log-olabilirlik değerlerine bakıldığında da en büyük değere sahip model PR modeli olmuştur.

Bu modeline ait parametre tahmini değerleri Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: PR modeli için parametre tahmini

	Tahmin	Standart hata	z-değeri	p-değeri
Sabit Terim	-1.345	0.333	-4.034	5.48e-05 *
Cinsiyet	-0.038	0.114	-0.330	0.742
Yaş	-0.131	0.105	-1.245	0.213
Eğitim Dur.	-0.241	0.081	-2.978	0.003 *
Tecrübe	0.023	0.064	0.354	0.723

Tablo 9 değerlerine bakıldığında eğitim durumu değişkeninin $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlı olarak bulunduğu görülmektedir.

Şikâyet alma olasılığı üzerinde eğitim durumu değişkeni negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir etki göstermiştir. Çalışan personelin eğitim durumundaki değişiklik şikâyet alma oranını yaklaşık olarak %22 azaltmıştır.

Yani Ekim ayı verilerine göre çalışan personelin eğitim durumu yükseldikçe şikâyet alma olasılığında azalış gözlemlenmiştir.

Tüm aylara ilişkin AIC değerlerine bakılarak elde edilen en uygun modeller ve veri setlerindeki sıfır değer ağırlıkları Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10: Tüm Aylara İlişkin Uygun Modeller ve Sıfır Değer Ağırlıkları

Aylar	En Düşük AIC Değeri	Sıfır Değer Ağırlığı
Ocak	ZIP	0.893
Şubat	NB	0.895
Mart	ZIP	0.863
Nisan	NB	0.889
Mayıs	ZINB	0.902
Haziran	ZIP	0.899
Temmuz	PR	0.891
Ağustos	NB	0.853
Eylül	PR	0.878
Ekim	PR	0.876
Kasım	NB	0.873
Aralık	PR	0.847

Ocak ayında en uygun model olarak ZIP modeli belirlenmiştir. ZIP modeline ait parametre tahminlerine bakıldığında eğitim durumu değişkeninin negatif yönde

anlamli bir etki gosterdigi gorulmus; personellerin egitim durumlarinda meydana gelen artis sikayet alma oranini azaltmistir.

Subat, Mart, Nisan, Temmuz, Eylul, Kasim ve Aralik aylarina iliskin parametre tahminleri incelendiginde istatistiksel olarak anlamlı değişken veya değişkenler olmamıştır.

5. SONUÇ

Günümüzde alınan hizmetlerle ilgili olarak müşterilerin memnun kalmadıkları ya da memnun oldukları durumları dile getirebileceği birçok alan bulunmaktadır. İşletmelerin kullanmakta oldukları internet siteleri, e-posta, çağrı merkezi ve direkt olarak işletme sorumluları bu bildirim alanlarına örnektir. Hizmet sektörü verilerinde, çalışan personellerin şikâyet alma oranları sıfır değer ağırlığı gösterdiğinden, bu çalışma için uygun veri setlerini oluşturmuştur.

Bu amaçla kullanılan veri üzerinden işletmelerde çalışan personellerin şikâyet alma durumları cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve tecrübe değişkenleri üzerinden analiz edilmiş, aylık olarak değerlendirilen veriler için en uygun modelin hangisi olduğu gösterilmiş ve belirlenen model üzerinden anlamlı bulunan değişkenler yorumlanmıştır.

Kullanılan veri setlerinde beklenenden fazla sayıda sıfır ağırlığı gözlenmesi halinde Poisson Regresyon, Negatif Binom Regresyon, Sıfır Değer Ağırlıklı Poisson Regresyon ve Sıfır Değer Ağırlıklı Negatif Binom Regresyon modelleri kullanılarak analizler yapmak daha uygun olmaktadır.

Bu çalışmada kullanılan veri setleri de sıfır değer ağırlığı göstermektedir. 12 ay için ayrı ayrı yapılan uygulama neticesinde veriyi açıklamada her ay için farklı modellerin uygunluk gösterdiği belirlenmiştir.

Elde edilen uygun modellere göre yapılan parametre tahminlerinde; Ocak ayında personellerin eğitim durumlarında meydana gelen artışın şikâyet alma oranını azalttığı; Mayıs ayında personellerin yaş ve eğitim durumlarında meydana gelen artışın şikâyet alma oranını arttırdığı;

Haziran ayında personellerin tecrübelerindeki artışın şikâyet alma oranını azalttığı, yaş aralığındaki artışın ise şikâyet alma oranını arttırdığı;

Ağustos ayında personellerin yaşlarındaki artışın şikâyet alma oranını azalttığı; Ekim ayında ise personellerin eğitim durumlarındaki artışın şikâyet alma oranını azalttığı yönünde istatistiksel olarak anlamlı bulgular elde edilmiştir.

Yapılan analiz sonuçlarına göre, sıfır değerlerinin ağırlıkta olduğu aylara ilişkin değerlendirmelerde genel olarak sıfır değer ağırlıklı modellerin veri setinin açıklamada daha uygun modeller olduğu gözlenmiştir. Sıfır değer ağırlığının azaldığı durumlarda ise Poisson Regresyon ve Negatif Binom Regresyon modelleri en uygun modeller olarak elde edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akinpelu, K.P., Yusuf, O.B., Akpa, O.M. and Gbolahan, A.O. Zero “Inflated Regression Models with Application to Malaria Surveillance Data”, *International Journal of Statistics and Applications*, 6(4), 223-224.
- Beaujean A.A. and Morgan G.B. (2016). “Tutorial on Using Regression Models with Count Outcomes Using R”. *Practical Assessment Research & Evaluation*, 21(2), 1531-7714.
- Berk, R. And MacDonald, J.M. (2008). “Overdispersion and Poisson Regression”, *Journal of Quantitative Criminology*, 24(3), 269-284.
- Greene, W.H. (1994). Accounting for Excess Zeros and Sample Selection in Poisson and Negative Binomial Regression Models, *New York University*, New York.
- Hu, M.C., Pavlicova, M. and Nunes, E.V. (2011). “Zero-Inflated and Hurdle Models of Count Data with Extra Zeros: Examples from an HIV-Risk Reduction Intervention Trial”. *Am J Drug Alcohol Abuse*, 37(5), 367-375.
- Ismail, N. ve Zamani H. (2013). “Estimation of Claim Count Data Using Negative Binomial, Generalized Poisson, Zero-Inflated Negative Binomial and Zero-Inflated Generalized Poisson Regression Models”. *Casualty Actuarial Society E-Forum*
- Kaya, Y. ve Yeşilova, A. (2012). “E-Posta Trafikinin Sıfır Değer Ağırlıklı Regresyon Yöntemleri Kullanılarak İncelenmesi”. *Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknik Dergisi*, 13(1), 51-63.
- Kong, M., Xu, S., Levy, S.M. and Datta, S. (2014). “GEE Type Inference for Clustered Zero-Inflated Negative Binomial Regression with Application to Dental Caries”. *Computational Statistics and Data Analysis*, 85, 54-66.
- Lambert, D. (1992). “Zero-Inflated Poisson Regression with an Application to Defects in Manufacturing”. *Technometrics*, 34(1), 1-14.
- Özmen, İ. and Famoye, F. (2007). “Count Regression Models with an Application to Zoological Data Containing Structural Zeros”. *Journal of Data Science*, 5(2017), 491-502.
- Peng, J. (2013). Count Data Models for Injury Data from the National Health Interview Survey, (M. Sc. Thesis), The Ohio State University Graduate Program in Public Health, Columbus.
- Ridout, M., Demetrio, C.G.B. and Hinde, J. (1998). “Models for Count Data with Many Zeros”. International Biometric Conference, Cape Town.
- Yang, Z., Hardin, J.W. and Addy, C. (2009). “Testing Overdispersion in the Zero-Inflated Poisson Model”. *Journal of Statistics Planning and Inference*, 139, 3340-3353.

**MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN STAJLARDA
KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ**

*ASSESSMENT OF FACED PROBLEMS OF VOCATIONAL SCHOOLS
STUDENTS AT INTERNSHIPS*

Feysi KAYSİ* Emrah AYDEMİR**

*Geliş Tarihi: 28.05.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 09.10.2018
(Accepted)*

ÖZ: Meslek yüksekokullarının amaçları arasında, sektöre yönelik nitelikli ara eleman ihtiyacını karşılamak yer almaktadır. Bu amaç doğrultusunda, mesleki programlarda öğrenim gören öğrencilerin, meslekleriyle ilişkili işyerlerinde staj yapmaları sağlanmaktadır. Staj uygulamalarından beklenen düzeyde verimin elde edilmediğine yönelik çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, bazı sorunların buna engel olduğu düşünülebilir. Bu çalışmanın amacı, öğrencilerin staj uygulamalarında yaşadıkları sorunların ortaya çıkarılmasını sağlamaktır. Bu sayede, sorunların hangi boyutlarda yoğunlaştığı ve ne tür sorunların, öğrencilerin işyeri tecrübesini olumsuz etkilediği belirlenecektir. Çalışmada nitel teknikler kullanılmıştır. Durum çalışması deseniyle yapılmış çalışmada, katılımcılardan yarı-yapılandırılmış ve yapılandırılmış görüşme formları üzerinden veriler toplanmıştır. Çalışmaya İstanbul'daki bir devlet üniversitesinde bulunan Meslek Yüksekokulu bünyesindeki stajyerler dâhil edilmiştir. Çalışmada 2016 ve 2017 yıllarında stajlarını tamamlamış katılımcıların verileri kullanılmıştır. Ayrıca staj yapılan firmalara ulaşılarak, stajyerlere yönelik değerlendirmeler de çalışmaya dâhil edilmiştir. Toplanan veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışmanın bulgularına bakıldığında, staj süreçlerinde çok sayıda sorunun yaşandığı tespit edilmiştir. Bu sorunlar başlıca; öğrencinin uygulama deneyiminin düşük olması, bazı işyerlerinin stajyere gereken rolü vermemesi, iş ortamına ve işe uyum süreci, deneyim eksikliğinden kaynaklanan sorunlar ve sahada yaşanan sorunlar şeklindedir. Çalışmanın önerileri arasında, yaşanan sorunların çözülmemesi, stajlardan beklenen niteliğin elde edilmesinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu yer almaktadır. Bu nedenle, yaşanan sorunların çözülmesi ve bu süreçte Meslek yüksekokulu ve işyerlerinin etkileşimli bir şekilde iletişim halinde olmaları sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Eğitim, Meslek Yüksekokulu, Staj Uygulaması, Staj Sorunları, İşyeri Tecrübesi.

ABSTRACT: Vocational schools aims to provide qualified staffs for sector. For this purpose, students who are training in the vocational programs are provided with internships at firms related to their professions. Considering the studies on the lack of efficiency for expected level of internship practice for students, it can be considered that some problems prevent this. The purpose of this study is assessment of the problems that students

* Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, fkaysi@istanbul.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, emrah.aydemir@ahievran.edu.tr

experience in their internship practice. Thus, it has been determined in which dimensions the problems are concentrated and what kind of problems negatively affect the workplace experience of the students. Qualitative techniques were used in the study. Study designed as a case study. Data were gathered from the participants through the semi- structured and structured interview forms. Interns within the Vocational School at a state university in Istanbul have been included in the study. The study included 2016 and 2017 summer internship periods. In addition, via reaching the internship firms, assessment for interns were included in the study. The collected data were subjected to content analysis. In the findings of the study, many problems have been experienced during the internship process. These problems grouped such as; low practical experience, lack of giving the required role to interns, adaptation process to the workplace field and problems faced at field. The faced problems have negative effects on the quality of expected from the internships. For this reason, solving of the problems should be the priority. In addition, it should be ensured that the vocational colleges and workplaces are interacting with each other in this process.

Key Words: Vocational education, Vocational school, Internship practice, Internship problems, Workplace experiences.

1.GİRİŞ

Pratiğe dönük, iyi planlanmış ve kendisinden beklenilenin farkında olan bir mesleki ve teknik eğitim süreci, gelişmiş ülkeleri buldukları noktaya getiren etkenler arasında sayılabilir. Mesleki ve teknik eğitimin gelişimi, hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde en önemli stratejilerden biri haline gelmiştir (Wang, 1996). Bu nedenle mesleki ve teknik eğitimin, ülkelerin gelişme süreçlerine olumlu katkıları olduğu ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle mesleki ve teknik eğitim, özellikle ekonomik kalkınmayı teşvik etmek, istihdam boyutunu ve kalitesini artırmak için önem arz etmektedir (Cong ve Wang, 2012). Ülkelerin ekonomik gücünün belirlenmesi sürecinde, mesleki eğitimdeki rolleri ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda ekonomik rekabet gücünü elde etmek ve sürdürmek için, işgücünün bilgi ve becerisini geliştirmek son derece önemlidir (Mouzakitis, 2010). Türkiye’de yükseköğretim kademesinde mesleki eğitim vermekte olan Meslek Yüksekokulları (MYO), bünyelerindeki programlar aracılığıyla öğrenenlere mesleki eğitim vermektedirler. Şahin ve Fındık (2008), MYO’ların kuruluş amaçları arasında; öğrenenlere gerekli görülen bilgi ve becerileri kazandırarak, alanlarıyla ilgili sektörün ara eleman ihtiyacını karşılamının olduğunu ifade etmektedirler. MYO programlarında kazanılan bilgi ve beceriler, öğrenenler tarafından uygulanması halinde meslekleri açısından önem kazanacaktır. Bu nedenle bu kurumlardaki mesleki eğitimin niteliğini arttırmak amacıyla uygulamalar ön plana çıkmaktadır. Bu uygulamalar arasında öğrencilerin yaz dönemlerinde yapmış oldukları İşyeri Uygulamalı Eğitim (Staj) yer almaktadır. Staj uygulamalarıyla; işyeri ve okullar arasındaki uçurum azaltılabilir, mezuniyet sonrası istihdam sağlanabilir ve öğrencilerin mesleki becerileri geliştirilebilir (Yang, 2017). Staj uygulamaları aynı zamanda, mesleki bilgiye sahip bireylerin akademik bilgilerinin gerçek yaşamda

kullanılması veya denenmesi, diğer bir ifadeyle edinilen bilginin yaparak-yaşayarak davranışa dönüşme deneyimidir (Demir, 2015). Bu nedenle staj uygulaması, eğitim sürecinin iş hayatı gereksinimlerine uyum sağlaması açısından kuşkusuz büyük öneme sahiptir. Aynı zamanda etkili ve verimli bir staj uygulaması ekip üyesi olma, sorumluluk alma, rol model olan kişileri gözlemlene ve karar verme imkânları sağlar (Çalışkan ve Akgöz, 2005). Bu sayede, MYO programlarında verilen mesleki eğitimin beceriye dönüştürülmesi, bireylerin mesleklerini tanıma, iş ortamını inceleme ve ekip çalışmasında rol alma gibi kazanımları arttırılabilir.

Öğrencilerin okullarda öğrendikleri teorik bilgileri uygulayabilmeleri ve sektördeki yeni uygulamaları öğrenmeleri amaçlanan stajda, öğrencilerin mesleki ve kişisel gelişimlerine önemli katkılar sağladığı söylenebilir. Ayrıca staj uygulamaları, öğrencilerin sektörü tanımaları, sektördeki güncel uygulamaları iş başında öğrenmeleri, insan ilişkilerini geliştirmeleri, yabancı dillerini geliştirmeleri, iş yaşamını tanımaları gibi pek çok konuda önemli katkılar sağlayabilir. Aynı zamanda stajların öğrencilere mesleklerini sevdirdiği bilinmektedir (Turgut, Yılmaz ve Firuzan, 2008). Bu bakımdan, staj uygulamaları öğrencilerin gelecekte bu mesleği yapıp yapmayacağı konusunda fikir sahibi olma konusunda çok önemli bir yeri sahiptir (Emir, Arslan ve Kılıçkaya, 2008). Ayrıca stajların üniversite-özel sektör işbirliği ile yürütülmesi, öğrencilerin mezuniyet sonrası istihdamına önemli katkılarının olduğu ortaya çıkmıştır (Çaylan, Akpınarlı ve Deveci, 2016).

İşletmeler hedeflerine ulaşmak için müşteri memnuniyetini önemserler ve bu memnuniyetin sağlanması için çalışanların da iş tatmininin ve motivasyonlarının sağlanması göz önünde bulundururlar. Ancak öğrenciler eğitimlerini uygulama ortamına dönüştürürken sektörün dışına itildiklerini görmektedirler. Özellikle stajyerlerin maaşsız çalışmaları veya asgari şartlarda yaşamlarını idame ettirebilecekleri bir ücret alamamaları buna örnek olarak verilebilir (Güzel, 2010). Bunun yanı sıra, öğrencilerin staj yaptıkları kurumlarda mesleki yeterliklerinin yetersiz görülmesinden dolayı, tüm bölümlerde çalışmalarına izin verilmediği ve çalıştıkları bölümlerde deneyim kazanmalarına ve becerilerini geliştirmelerine yardımcı olunmadığı sonuçlarına da sahada görülmüştür. Öğrenciler staj yaptıkları kurumun kendilerini ucuz iş gücü, gereksiz işlerde yararlanılacak ve fazladan çalıştırılabilir personel olarak gördüklerini ifade etmektedir. Bu durumun da öğrencilerin ileriye dönük çalışma isteklerini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Tektaş ve ark., 2016). Bu tür sorunların çözümünde üniversite ve uygulama yapılan işyerleri arasında işbirliğinin sağlanması, ders ve işyerindeki uygulamayı yürüten öğretilerinin öğrenciye rehber olmaları, uygulama derslerinin sürelerinin arttırılması, öğretim elemanları tarafından işyerlerinde denetim

yapılması ve uygulama yapılabilir işyeri sayısının artırılması önerilmektedir (Seçer, Çeliköz ve Kayılı, 2010; Kırılıoğlu ve Gökgez, 2012).

Staj süreçleri sırasında öğrencilerin çok yönlü gelişmesi de sağlanabilir. İşyerindeki faaliyetler ile ilgili eğitim gören stajyer, yapılan iş ve işlemler ile arasındaki bağlantıyı anlayıp sebep-sonuç ilişkisi kurmaya ve bunun sonucunda daha geniş bir bakış açısına sahip olmaya başlayabilir. Bu süreçlerde, öğrencilerin ilgisi kadar, işyerindeki öğreticilerin de yetenekleri önem arz etmektedir. Teorik bilgiyi pratik bilgi ile birleştiren ve bunu öğrenciye anlatabilen bir usta öğretici stajın öğrenciye olan faydasını kuşkusuz katlayacaktır (Özkan ve Aksoy, 2015). Ancak stajdan beklenen faydanın en üst düzeyde sağlanabilmesi için üniversite-sektör-öğrenci kaynaklarının sorgulanması, ortaya çıkan sorunların tespit edilerek ilgili adımların atılması gerekmektedir. Bu aşamalarda denetim mekanizması, mevzuat değişikliği ve sektör ile iletişim konularının yeni bir bakış açısıyla yapılandırılmalıdır. Bu düzenlemelerin yapılmaması durumunda, öğrencilerin stajların amacının farkında olmaması, staj uygulamalarını yapmaması ya da işyerinde yaşanan sorunlar sebebiyle stajı yarıda bırakması gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Dolmacı ve Duran, 2017). Bu tür sorunlar, öncelikli olarak öğrencilerin mesleklerine yönelik algılarını olumsuz etkileyebileceği gibi, aynı zamanda stajlardan beklenen düzeyde çıktılarının elde edilmesini engelleyebilir.

MYO programlarında öğrenim gören öğrencilerin yaz dönemlerinde, meslekleriyle ilişkili firmalarda yaptıkları stajlar mesleki eğitim açısından önemlidir. Bu süreçlerde; öğrencilerin mesleklerini tanımaları, uygulama becerilerini arttırmaları, iş ortamını tanımaları gibi beklentiler bulunmaktadır. Staj süreçlerinin beklentileri karşılamak bir şekilde yürütülmesi, stajyerlerin mesleki kazanımlarının en üst düzeyde tutulması sağlayabilir. Bu süreçleri olumsuz etkileyen sorunların ortaya çıkarılması, dolayısıyla öğrenenlerin mesleki gelişimlerini olumsuz etkileyen durumların tespiti bir ihtiyaçtır. Staj uygulamalarından beklenen düzeyde verimin elde edilmediğine yönelik çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, bazı sorunların buna engel olduğu düşünülebilir. Bu çalışmanın amacı, staj uygulamalarında öğrencilerin mesleki becerilerini etkileyen sorunların ortaya çıkarılmasını sağlamaktır. Bu sayede, sorunların hangi boyutlarda yoğunlaştığı ve ne tür sorunların, öğrencilerin işyeri tecrübesini olumsuz etkilediği belirlenecektir. Yaşanan sorunların öğrencilerin mesleki gelişimlerine olan etkileri de ortaya çıkarılacaktır. Ayrıca mesleki programlarda öğrenim gören ve mezuniyet sonrası sektördeki işyerlerinde ara eleman olarak istihdam edilmesi planlanan öğrencilerin yaşadıkları sorunlar ortaya çıkarılacaktır.

2. YÖNTEM

Çalışmada nitel teknikler kullanılmıştır. Nitel araştırma, var olan bir olgunun katılımcıların bakış açısıyla incelenmesi imkanını sağlamaktadır (Merriam, 2009).

Çalışmada, sınırlı bir durumun derin bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan (Yıldırım ve Şimşek, 2008) durum çalışması deseni kullanılmıştır. Katılımcılardan yarı-yapılandırılmış ve yapılandırılmış görüşme formları üzerinden veriler toplanmıştır. Görüşme formu sorularının ortaya çıkarılması süreçlerinde alan yazındaki çalışmaların incelenmesi ön plana çıkmıştır. İkinci aşamada, araştırmacıların deneyimleriyle birlikte görüşme formlarının son hali oluşturulmuştur. Görüşme yönteminin amacı, görüşülen kişinin sahip olduğu benzersiz bilgi veya yorumun alınmasıdır (Stake, 2010, s. 95). Çalışmada yer alan stajyerlere yönelik yarı-yapılandırılmış görüşme formu; (1) İşe ve işyerine uyumda yaşanan sorunlar, (2) Sahada yaşanan sorunlar, (3) Deneyimlerin iş ortamındaki etkileri ve (4) Yaşanan sorunlara karşı öğrencilerin çözümleri boyutlarını barındırmaktadır. Çalışmanın veri çeşitliliğini elde etmek amacıyla ikincil veri kaynağı olarak, firmalardaki stajyerlerden sorumlu yetkili kişiler ile de görüşülmüştür. Bu katılımcılara erişilerek, yapılandırılmış görüşme formu ile (1) Stajyerlerin işe yatkınlıkları ve (2) Staj süreçlerindeki kazanım boyutları göz önünde bulundurulmuştur.

2.1. Verilerin Toplanması

Çalışmaya İstanbul'daki bir devlet üniversitesinde bulunan Meslek Yüksekokulu bünyesinde öğrenim gören öğrenciler ve bu öğrencilerin staj yaptıkları firmalardaki yetkili kişiler dâhil edilmiştir. Bu kapsamda 2016 ve 2017 yaz dönemlerinde stajlarını başarı ile tamamlamış öğrencilerin, staj deneyimleri sonrasındaki verileri toplanmıştır. Katılımcılar çalışmaya gönüllü olarak dâhil edilmiştir. Bu süreçte, öğrenim görülen program internet sitesi aracılığıyla çalışma hakkında duyuru yapılmıştır. Çalışma kapsamında hangi verilerin talep edileceği ve bu verilerin kişisel ve kurum bilgileri olmadan analiz yapılacağı ifade edilmiştir. Katılımcıların çalışmaya gönüllü katılımlarının alınması sonrasında aydınlatılmış onam formu kendilerini verilmiştir. Katılımcı onayından sonra verilerin toplanmasına başlanmıştır. Katılımcılardan alınan randevu sonrasında görüşmeler katılımcıların kendilerini rahat hissettikleri ortamlarda yapılmıştır. Tüm görüşmeler, katılımcı izni alındıktan sonra ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır.

Çalışmanın ikincil veri kaynağındaki firma yetkililerine telefon üzerinden ulaşılarak çalışma hakkında bilgilendirme yapılmış ve çalışmaya katılımları talep edilmiştir. Katılımcıların çalışmaya gönüllü katılımları teyit edildikten sonra kendilerine yapılandırılmış stajyer değerlendirme formu gönderilmiştir. Katılımcılara, sormak veya açıklama yapılması istedikleri konular olması halinde iletişim bilgileri de verilmiştir. Tüm katılımcılardan geri bildirim alınmıştır. Bu gruptaki katılımcılar, staj süresince stajyerlerin mesleki becerilerini, yaşadıkları

sorunları ve çalışma ortamındaki davranışlarını gözlemledikleri için önemli görülmüştür.

2.2. Verilerin Analizi

Çalışmada 26 öğrenci ve bu öğrencilerin staj yaptıkları işyerlerindeki 26 işyeri stajyer sorumlusunun görüşlerinin gönüllü olarak paylaşıldığı görülmektedir. Merriam (2009) çalışma kapsamında elde edilen verilerin katılımcılara gösterilerek teyit edilmesini önemli görmektedir. Tüm kayıtlı görüşmeler transkript edilerek, katılımcıların belirttikleri e-posta adreslerine teyit edilmek amacıyla gönderilmiştir. Katılımcılardan alınan geribildirimlerdeki veriler analiz edilmiştir. Çalışma kapsamındaki tüm veriler, sadece araştırmacıların erişebileceği şifreli dijital ortamda muhafaza edilmiştir. Tüm katılımcı görüşleri tek bir dosyada tutulduktan sonra MAXQDA 12 programı ile içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, yapılan bir araştırma metnindeki kelimelerin daha az sayıda içerik kategorisine indirgenmesini hedeflemektedir (Creswell, 2013). Verilerin kodlanması sürecinde, stajyerleri temsil eden kodlar *yıl_öğrencikodu*, firmalardaki stajyerden sorumlu yetkililer de *FirmaStajyerSorumlusuX* şeklinde kodlanmıştır. Elde edilen temalar ve temayla ilgili bazı katılımcı görüşleri doğrudan alıntı yapılarak çalışmada sunulmuştur.

3. BULGULAR

MYO öğrencilerinin yaz dönemlerinde yaptıkları stajlarda karşılaştıkları sorunların incelenmesi sonucunda; (1) *İşe ve işyerine uyum*, (2) *Deneyim eksikliği*, (3) *Sahada yaşanan sorunlar* ve (4) *Yaşanan sorunların çözümü* temalarına ulaşılmıştır. Stajyerlerden alınan görüşler ile firmalarda stajyerlerden sorumlu yetkililerin ifade ettiği görüşler karşılaştırılmıştır. Temalara yönelik bulgular ve temaları en iyi şekilde ifade edeceği düşünülen bazı katılımcı ifadeleri aşağıda yer almaktadır.

3.1. İşe ve İşyerine Uyum Teması

Katılımcılar, öğrenim gördükleri programda edindikleri teorik ve uygulama bilgileri deneyimleri sonrasında sektördeki firmalarda staja başlarken, iş hayatına dair deneyim eksikliğinden kaynaklı sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Bu sorunlardan arasında en çok dile getirilen, mesai saatleri ile ilgilidir. Bazı firmaların fiziksel olarak katılımcının evinden uzak olması nedeniyle çok erken kalkma, çalışma sürelerinin uzun olması, stresli bir iş ortamı olması ve bazı firmalardaki işin yoğun olması gibi sorunlar ön plana çıkmıştır. Bazı katılımcılar da büyükşehirdeki ulaşım sorunlarının işe gidip-gelme konusunda kendilerine sorun oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, bazı katılımcılar; kendilerine verilen işin oluşturduğu sorumluluk duygusunun, kendilerinde çekingenlik, işi yapamama veya yanlış yapma korkusu gibi nedenlerden dolayı baskı altında olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, kendilerine firmada verilen görevler sonrasında

müşterilerle ilişki kurmada yaşanan sorunlar ifade edilmiştir. Son olarak, bazı firmalarda kişilerin, stajyerlere yönelik mesafeli duruşları ve mesleki beceri gerektiren işlerin haricinde çalıştırmaları dikkat çekmektedir. Bazı katılımcıların işe ve işyerine uyumunda karşılaştıkları sorunlara yönelik görüşleri aşağıda sunulmuştur.

Stajyer19: Stajımda karşılaştığım en büyük zorluk mesainin sabah çok erken başlaması (7:30) idi. Bu yüzden sabah 5:30'da kalkmam gerekiyordu. Neyse ki servis vardı ve erken yatarak ve kahvaltıyı işte yaparak çözümler sağladım.

FirmaStajyerSorumlusu10: Staj süresince stajyer, iş yerine zamanında gelmenin önemini, iş yerinde ve iş arkadaşlarına davranışlarının nasıl olması gerektiğini, iş sağlığı ve güvenliği konularında nelere dikkat etmesi gerektiğini daha iyi öğrenip kazanmıştır.

Stajyer22: İnsan taşıyan asansörlere bakım onarım yaptığımız için eksik veya yanlış bir şey yapar mıyım diye tedirgin (sorumluluk duygusu) oluyordum.

FirmaStajyerSorumlusu6: Stajyer arkadaşımız iş yerimizde bulunduğu süre zarfında kendisine verilen işleri eksiksiz yapmaya çalışmış ve bu anlamda bir sorumluluk bilinci kazanmıştır.

Stajyer3: Yeni bir ortama girdiğimiz için çalışanların bizlere karşı olan tutumunu yaklaşımları biraz mesafeli oluyor. Stajyer olduğumuz için daha çok getir götür işlerini yapıyoruz.

3.2. Deneyim Eksikliği Teması

Katılımcı ifadeleri incelendiğinde, deneyim eksikliğinden kaynaklı sorunların, öğrenme sürecinde olumsuz etkileri dikkat çekmektedir. Çünkü bu tür durumlar, katılımcılarda yanlış yapmaktan kaynaklı mahcup olma hissine neden olmuştur. Katılımcılar deneyim eksikliğinden kaynaklanan, cihaz bakımlarında cihazlara zarar verme sorunlarını da ifade etmişlerdir. Ayrıca sektöre yönelik bilgilerinin az olmasından dolayı, sektörü yeterli düzeyde tanımadıkları için sorunlarla karşılaştıklarını da ifade etmişlerdir. Bu sorunlar arasında; geri planda kalmak ve cihazları bilmemek veya kullanamamak gibi sorunlar yer almaktadır. Bununla birlikte katılımcıların deneyim eksiklikleri, katılımcıların uygulamalara uyum sorununa neden olduğu belirtilmiştir. Son olarak, sektörde yabancı ülkelerden gelen cihazların yazılım ve dokümanlarının yabancı dilde olması, katılımcıların cihazları kullanmada, incelemede veya tamir etmede sorunlar yaşamalarına neden olmuştur. Sektörde uygulama yapma sürecinde, deneyim

eksikliğinden kaynaklı sorunlara yönelik bazı katılımcı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

FirmaStajyerSorumlusu19: Çalışanımızın staja başlarken özellikle uygulama açısından eksiklikleri mevcuttu. Okullarda gösterilen ağırlıklı teorik eğitimden dolayı bunun sıkıntısını çok yaşadı diyebiliriz. Fakat sonradan işin içine girince , diğer çalışanlarımızla birlikte çalışarak, sorarak bu açıklıklarını kapattı. Yeni bir bilgiyi öğrenme ve uygulama süresi gelişti diyebiliriz.

Stajyer14: Uygulamasını yaptığım işte Motorun çalışması yanlış anlatılmasından dolayı motora bağlı pistonların biri hareket ederken diğeri hareket etmediği için pistonlardan biri yamulması sistemin çalışmamasına neden oldu.

Stajyer25: Bilmediğiniz ya da daha önce karşılaşmadığınız bir konuda karşınıza iş geldiğinde yapılacak olan işten korkmak ve müşteriye mahcup olma

FirmaStajyerSorumlusu14: Aaaaa ilk geldiğinde sadece montaj konusunda sorun yaşıyordu. Zamanla montaj konusunda sorunlarını halletti ve hızlı şekilde montajlama yeteneği kazandı. Ayrıca programlama konusunda da kendini geliştirdi.

Stajyer6: En büyük zorluk kendimdeki pratik eksikliği okulda yeterince pratik yapamadığımız için ilk etapta zorluklar yaşadım. Çözümü daha fazla bir şeylerle uğraşmak ve el becerilerimi geliştirmek olarak buldum.

Stajyer7: ...mesleki anlamda İngilizcemin yetersiz olduğunu gördüm. Bunun akabinde devam etmekte olan İngilizce kursumda nelere ağırlık vermem gerektiğini gördüm.

3.3. Sahada Yaşanan Sorunlar Teması

Katılımcı ifadeleri incelendiğinde, fiziki ve çevresel şartlardan kaynaklanan sorunların, stajyerleri olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Bu fiziki olumsuz durumlar; arıza yerine ulaşırken trafik yoğunluğunun olması, dışarıda çalışmaktan kaynaklı ortam sıcaklığı ve arıza tamiri esnasında yüksek yerlerde çalışma şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca, yapılan işlerde, işin gereği olarak yüksek riskin, katılımcıların sahadaki çalışmalarında karşılarına sorun olarak çıktığı anlaşılmaktadır. Yaşanılan risk etkeni, katılımcı ifadeleri doğrultusunda çalışmalarını olumsuz etkilemekle birlikte, katılımcıların mesleğe yönelik olumsuz tutumuna da neden olabilmektedir. Katılımcıların sahada yaşadıkları sorunlara yönelik, bazı ifadeleri aşağıda sunulmuştur.

Stajyer18: şantiyenin büyük olması nedeniyle arıza çıkan blokların uzakta olması ve araba olmaması nedeniyle ulaşımda büyük sorunlar yaşadık, blok içlerinde ise bazı blokların 43 katlı olması ve asansörün gerek arıza gerekse asansörcünün bizi duymaması nedeniyle katlara ulaşımda büyük sorunlar yaşadım.

FirmaStajyerSorumlusu11: Önceden de bir çalışma geçmişi olan stajyerin, saha ortamını daha iyi tanınması, görmesi sağlandı.

Stajyer9: çok sayıda iş kazasının olabileceği bir alan olması nedeniyle çekimser davranılabilecek bir iş alanı.

Stajyer20: yükseklik korkum gibi bir dezavantajım olduğu için direğe çıkamadım ama daha alçaklardaki kameraların arızasını giderebildim.

3.4. Yaşanan Sorunların Çözümü Teması

Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, çok sayıda ve farklı türde sorunla karşı karşıya kaldıkları anlaşılmaktadır. Yaşanan bu sorunlara karşı, katılımcıların göstermiş oldukları tepkiler de incelenmiştir. Katılımcı ifadeleri doğrultusunda; sorunların çözümü hakkında araştırma yapma, sorunları tek başına çözerek kendilerine yönelik özgüvenlerini artırma ve beraber çalıştıkları iş arkadaşlarından yardım alarak yaşanan sorunları çözmeye gibi davranışlarda buldukları ifade edilmiştir. Yaşanan sorunların çözümüne yönelik, bazı katılımcı ifadeleri aşağıda sunulmuştur.

Stajyer11: Arıza analizi ve tespiti sırasında bazen karşılaşılan olumsuzluklar karşısında özgüven kaybı yaşadım. Ancak problemi analiz edip çözdüğümde ise aynı şekilde kendime güvenmeye başladım.

FirmaStajyerSorumlusu26: Gerekli özveriye gösteren, bir sorun yada istenmeyen bir durum olduğunda çözüm için çaba gösteren, insan ilişkilerine önem veren, saygılı ve düzenli bir stajyerdi

Stajyer2: Proje okuyarak devreleri gerçekleştirmede sıkıntılar yaşıyordum. Bu sorunu benimle ilgilenen usta proje nasıl okunur aşama aşama anlatarak öğretti. Bu sorunu bu şekilde çözüme kavuşturduk.

Stajyer13: Bilmediğim birçok komut vardı STL ve Ladder kısmında, bunları araştırmam istendi ve araştırdım öğrendim.

FirmaStajyerSorumlusu22: Bbbbb staj boyunca analitik düşünebilmeyi, problemlere çözüm üretmeyi ve grup arkadaşlarıyla koordineli şekilde çalışmayı kazanmıştır.

4. TARTIŞMA

Çalışma kapsamında stajyer ve stajyerlerden sorumlu yetkililerin değerlendirmeleri incelenmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde, stajyerlerin

farklı boyutlarda farklı sorunlarla karşı karşıya kaldıkları belirlenmiştir. Bu sorunlar öncelikli olarak, stajyerlerin çalışma ortamına ve işe yönelik uyumunda ortaya çıkabilmektedir. Bu sorunlar arasında, mesai saatlerinin erken başlaması veya geç saatlere kadar devam etmesi, uzun çalışma süresi, yoğun tempoda ve stresli bir ortamda çalışma yer almaktadır. Bu tür sorunlar stajyerler açısından istenmeyen durumlar şeklinde ifade edilmiştir. Bu tür sorunların çözümü için; uygulama yapılan kurum ve program başkanlıkları arasında işbirliğinin sağlanması, öğretim elemanları tarafından işyerlerinde denetim yapılması ve uygulama yapılabilecek işyeri sayısının artırılması sağlanabilir (Seçer, Çeliköz ve Kayılı, 2010; Kırlioğlu ve Gökgez, 2012). Staj uygulamalarının iyileştirilmesi sayesinde; firma ve okullar arasındaki uçurum azaltılabilir, mezuniyet sonrası istihdam sağlanabilir ve öğrencilerin mesleki becerileri geliştirilebilir (Yang, 2017). Bunların yapılmaması halinde; öğrenciler, stajların amacının farkında olunmaması sebebiyle stajları formalite olarak görmeye, yapmamaya ya da işyerinde yaşanan sorunlar sebebiyle stajı yarıda bırakmaya başlayacaklardır (Dolmacı ve Duran, 2017). Ayrıca bazı uygulamaların yapılması süreçlerinde kendilerine verilen sorumlulukların -stajyerlerin düşük düzeydeki deneyimleri göz önünde bulundurulduğunda- stajyerleri baskı altında tuttuğu anlaşılmaktadır. Bu baskı, stajyerlerin çekingen davranmasına, verilen uygulamaları yapamamasına veya eksik yapmasına neden olabilmektedir. Aynı zamanda, çalışma ortamındaki diğer personelin stajyerleri hiyerarşik olarak düşük düzeyde görmesi ve bunu stajyere yansıtması da bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Staj süreçlerinde, staj yapılan firmadan kaynaklanan olumsuz durumlar, stajyerlerin kendilerini dışlanmış hissine kapılmasına neden olabilmektedir (Güzel, 2010; Tektaş ve ark., 2016).

Katılımcıların sıklıkla bahsettikleri deneyim eksikliği de farklı sorunlara neden olmaktadır. Bu sorunların başında, cihazlara yönelik yapılacak çalıştırma ve tamir etme gibi durumlarda yanlış yapmaktan dolayı çekinme veya mahcup olma hissini sorun olduğu anlaşılmaktadır. Bu tür durumların kontrol edilmemesi halinde, stajyerlerin uygulamaları yapması olumsuz şekilde etkilenebilir. Teorik bilgiyi pratik bilgi ile yoğuran ve bunu stajyere anlatabilen bir usta öğretici stajın faydasını kuşkusuz katlayacaktır (Özkan ve Aksoy, 2015). Ayrıca stajyerlerin sektörü ve sektörde yer alan cihazları yeterli düzeyde tanımamasından kaynaklı sorunlar da bu tür olumsuz duruma neden olabilmektedir. Firmalarda bulunan cihazların yabancı kaynaklı olması ve bunun neticesinde, cihazların tanınması süreçlerinde yabancı dil bilgisinin olması gibi ihtiyaçlar ortaya çıkmaktadır. Stajyerlerin alana yönelik yabancı dil bilgisi düzeylerinin düşük olması bir sorun olarak karşılımlarına çıkmıştır.

Sahada yapılan uygulamalar, stajyerlerin mesleki alan deneyimlerini arttırması nedeniyle önemlidir. Stajyerlik deneyimi, iş bulma, daha iyi ücret ve

mesleki doyum noktasında bireylerin mesleki performansını geliştirmektedir (Jung ve Lee, 2017). Fakat bu süreçlerde, yaşanan sorunlar stajyerlerin mesleki deneyimlerine yönelik isteklerini olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Katılımcı ifadelerine bakıldığında; arıza yerinin uzak olmasından dolayı büyükşehirde ulaşım ve trafik yoğunluğu, dışarıda çalışmaktan kaynaklı ortam sıcaklığı, tamir esnasında yükseklik, işin taşıdığı risk boyutu gibi etkenler sorun teşkil edebilmektedir. Bu sorunlar arasında, doğrudan firmanın veya öğrenim görülen programın çözebileceği fiziki uzaklık ve risk etkeni olabilir. Bunun için, firmanın yakın bölgelerdeki arızalara gitmesi ve işin taşıdığı risk boyutlarını azaltacak tedbirlerin alınması bir çözüm olabilir. Sıcaklık ve yükseklik için farklı çözümlerin araştırılması, stajyerlerin yaşadıkları sorunların çözüme kavuşturulması adına önemlidir.

Mezunların problem çözme becerisine sahip olması beklenmektedir (Pertiwi ve Ahmad, 2018). Bu nedenle stajyerin iş ortamında ortaya çıkan sorunlara çözüm üretilebilme becerisine sahip olması önemlidir. Stajyerlerin karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik bakış açılarına bakıldığında, olumlu durumların ortaya çıktığı da görülebilmektedir. Bu olumlu durumlar; zamanla özgüvenlerinin artması, araştırma yapma becerisi kazanma ve çalışma arkadaşlarıyla takım halinde çalışma şeklinde ifade edilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere, stajyerlerin bir soruna çözüm üretmesi öncelikli olarak özgüvenlerini arttırmaktadır. Yaşanan sorunların çözümünde stajyerin bireysel becerisi olumlu etkiye sahiptir (Morales ve Jacobson, 2018). Artan özgüven sayesinde, mesleklerine yönelik algının olumlu şekilde değiştiği ifade edilebilir. Bu sayede stajların, öğrencilere mesleklerini sevdirdiği sonucuna ulaşılabilir (Turgut, Yılmaz ve Firuzan, 2008). Yaşanılan bir sorunu çözmek için, farklı bilgi kaynakları üzerinden araştırma yapma ve sorunun çözümünde olumlu sonuç elde etme de sağlanabilmektedir. Öğrencilerin öğrenme motivasyonları, staj yeterliliğinde olumlu ve önemli bir etkiye sahiptir (Tsai, Hsu ve Yang, 2017). Staj uygulamaları aracılığıyla, mesleki bilgiye sahip bireylerin elde ettikleri akademik bilginin gerçek yaşamda kullanılması veya denenmesi, diğer bir ifadeyle edinilen bilginin yaparak-yaşayarak davranışa dönüşmesi sağlanmaktadır (Demir, 2015). Ayrıca beraber çalıştığı çalışma arkadaşlarının yardımı sayesinde de hem soruna çözüm üretmede katkı sunması hem de takım çalışmasında rol alması sağlanabilmektedir. Etkili ve verimli bir staj uygulaması ekip üyesi olma, sorumluluk alma, rol model olan kişileri gözleme ve karar verme imkânları sağlar (Çalışkan ve Akgöz, 2005). Bu nedenle, stajların etkin bir şekilde yürütülmesi, öğrencilere mesleki becerileri kazandırma konusunda avantajlar sağlayabilmektedir. Fakat bu süreçlerde dikkat edilmesi gereken en önemli ölçütlerden birisi de; elde edilmesi beklenen çözümlerin stajyerin düzeyine uygun olmasıdır. Düzeyin uygun olmaması halinde, yukarıda da ifade edildiği gibi;

çekingenlik, yapmak istememe veya yanlış yapma korkusu gibi sonuçlar da ortaya çıkabilir.

MYO'lar; bünyesindeki mesleki eğitim programlarında öğrenim gören öğrencilerin gerekli görülen bilgi ve becerileri kazanmaları ve alanlarıyla ilgili sektörün istihdam ihtiyacını karşılamayı amaçlayan bir kuruluştur (Şahin ve Fındık, 2008). MYO öğrencilerinin öncelikli olarak, alan becerilerini geliştirmek amacıyla yaz dönemlerinde yaptıkları stajlara yönelik görüşler incelendiğinde farklı boyutları kapsayan çok sayıda sorunların olduğu anlaşılmaktadır. Yaşanan sorunlar, mesleki eğitimin gerçekleştirilmesinde ve öğrenenlerin mesleki becerilerinin geliştirilmesinde dezavantajlar sunmaktadır. Halbuki mesleki eğitim, ülkelerin ekonomik kalkınmalarını teşvik etmek ve sürdürmek, işgücünün bilgi ve becerisini geliştirmek, istihdam boyutunu ve kalitesini artırmak için önemlidir (Cong ve Wang, 2012; Mouzakitis, 2010). Bu nedenle tespit edilen sorunların çözümünün sağlanması, öğrencilerin mesleğe yönelik olumlu tutum geliştirmelerine, sektörü daha iyi tanımalarına, firmalarda daha fazla uygulama yapma imkanına sahip olmalarına ve mesleki alan bilgilerinin artmasına olumlu katkılar sunabilir. Çünkü staj uygulamaları, öğrencilerin gelecekte bu mesleği yapıp yapmayacağı konusunda karar vermesinde önemli bir göstergedir (Emir, Arslan ve Kılıçkaya, 2008; Odio, Sagas ve Kerwin, 2014). Sorunların çözümü için işyeri ve program başkanlığı arasında kurulacak bir sistem ile stajyerlerin işyeri deneyimleri takip edilebilir (Andayani, 2018).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Mesleki eğitim çerçevesinde, öğrenenlerin mesleki alan deneyimlerini arttırmak amacıyla yapılan stajlar, günümüzde halen büyük önem arz etmektedir. Stajlar sayesinde, mesleğe ait iş ortamının görülmesi, sektörün tanınması, uygulama becerisinin geliştirilmesi ve mezuniyet sonrasında istihdam edilme gibi önemli kazanımlar elde edilebilmektedir. Bununla birlikte stajyerlerin mesleki becerilerini geliştirecekleri işlerin haricinde çalıştırılması, işyerindeki bazı personelin stajyerlere ilgi göstermemesi, stajların öğrenim görülen programla ilişkili olmayan işyerlerinde yapılması, stajyerlerin mesleki yeterlikleri göz önüne alınmadan stajyerlere yaptırılan bazı uygulamalar ve stajyerlerin deneyim eksikliğinden kaynaklı sorun yaşama halinde yaşanacak mahcup olma hissi gibi olumsuzluklar, stajyerlerin mesleki gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, yaşanan sorunların çözümlerinin sağlanması ihtiyacı bulunmaktadır. Bu sorunlar arasında; öğrenim görülen programla ilişkili firmalarda staj yapılması ve yapılan stajlarda işyerindeki çalışanların stajyerlere yönelik olumlu tutum içerisinde olmalarının sağlanması ön planda tutulmalıdır. Ayrıca, stajyerlerin deneyim eksiklikleri göz önünde bulundurularak; çalışma ortamının yoğunluğu, uzun mesai saatleri ve stres gibi durumlarla ilgili ilk günlerde bir uyum süreci

yürütülebilir. Bu sayede, stajyerlerin ilk defa karşılaşacakları bu tür durumlar kontrol edilebilir. Son olarak, uygulamaların gerçekleştirilmesi süreçlerinde; yapılacak işin stajyerin düzeyine uygun olduğundan emin olunduktan sonra yaptırılması ve stajyerleri yüksek düzeyde baskı altında bırakmadan sorumluluk verilmesi sağlanmalıdır. Bu sayede stajların daha nitelikli bir şekilde yürütülmesi sağlanabilir.

Staj süreçlerinde, bazı işyerlerindeki stajyerlerin yaşadıkları bazı mesleki sorunların çözümünde kendilerinden sorumlu yetkililerin yönlendirmesi ile araştırma yaptıkları belirlenmiştir. Bu süreçlerde, stajyerlerin mesleki alanda araştırma yaptığı, farklı dildeki kaynaklara başvurduğu ve yaşanan soruna yönelik çözümler geliştirdiği ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda, stajyerlerin mesleki ilgilerinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bakımdan, staj süreçlerinde işyerinde mesleki alanla ilgili yaşanan sorunlarda stajyerlerin yönlendirilmesi, araştırma yapmalarının özendirilmesi ve soruna yönelik çözüm üretilmesinde katkılarının olmasının sağlanması olumlu sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Tüm bu olumlu sonuçlar, stajyerlerin özgüvenlerini ve mesleki ilgilerini arttırmaktadır. Bu süreçte dikkat edilebilecek iki önemli nokta bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; yaşanan sorunun stajyerin düzeyine uygun olması, ikincisi de tüm süreçlerin bir yetkilinin kontrolü altında olmasının sağlanması gerekmektedir.

Çalışma kapsamında aşağıdaki öneriler belirtilmiştir:

- Stajyerlerin uygulama deneyimlerini arttırmak amacıyla, öğrenim görülen programlarda; daha fazla uygulama yapılması ve yapılacak uygulamaların sektörde kullanılan cihazlar gibi güncel olmaları sağlanmalıdır.
- Yaz dönemlerindeki stajların, program öğretim elemanları tarafından takip edilmesi sağlanarak, stajyerlerin iş ortamının incelenmesi ve yaşanan sorunların tespit edilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca staj yapılacak firmaların, öğrenim görülen programla ilişkili olması kontrol edilmelidir.
- Firmalarla yapılacak görüşmeler neticesinde; stajyerlerin daha nitelikli ve mesleki becerilerini geliştirici uygulamalar yapmalarının sağlanması için taleplerde bulunulmalıdır.
- Stajyerlerin deneyim düzeyleri göz önünde bulundurularak, uygulamalar yaptırılması sağlanabilir. Bu sayede, stajyerlerin özgüvenlerinin artması ve dolayısıyla mesleğe yönelik olumlu tutum geliştirmeleri sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Andayani, D. D. (2018). Application of the Prototype Development Model to Develop Online Information System for Student Internship at the Vocational High School in South Sulawesi Indonesia. *Advanced Science Letters*, 24(5), 3713-3717.

- Cong, S., ve Wang, X. (2012). A perspective on technical and vocational education and training. *In Advances in Computer Science and Engineering* (pp. 67-75). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Çalışkan, T. ve Akgöz, S. (2005). Sağlık yüksekokulu öğrencilerini mesleki yaşama hazırlamada yıl içi ve yaz stajlarının katkısı. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 31(1), 9-13.
- Çaylan, D. Ö., Akpınarlı, V. ve Deveci, D. A. (2016). Öğrencilerin staj programları ile işe alım süreci: Denizcilik sektöründe "Rotamız Arkas Projesi" örnek olay incelemesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 241-264.
- Demir, B. (2015). Meslek yüksekokullarında verilen muhasebe eğitiminde stajın önemi, sorunlar ve çözüm önerileri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 76-80.
- Dolmacı, N. ve Duran, Y. (2017). Ön lisans düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin zorunlu staj uygulamasına ilişkin görüşleri, sorunları ve çözüm önerileri: Isparta Meslek Yüksekokulu örneği. 4. *Ulusal Meslek Yüksekokulları Sosyal ve Teknik Bilimler Kongresi*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 11-13 Mayıs 2017.
- Emir, O., Arslan, S. ve Kılıçkaya, Ş. (2008). Turizm işletmeciliği ve otelcilik programı öğrencilerinin staj uygulamaları hakkındaki görüşlerinin değerlendirilmesi: Afyon Kocatepe Üniversitesi örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(2), 273-291.
- Güzel, F. Ö. (2010). Turizm öğrencilerinin staj döneminde edindikleri motivasyonun herzberg teorisine göre değerlendirmesine yönelik bir araştırma. *Journal of Yaşar University*, 5(20), 3415-342.
- Jung, J. ve Lee, S., J. (2017). Impact of Internship on Job Performance among University Graduates in South Korea. *International Journal of Chinese Education*, 5(2), 250-284. DOI: 10.1163/22125868-12340070
- Kırlioğlu, H. ve Gökgez, A. (2012). Ticaret meslek liselerinde muhasebe eğitimi alan öğrencilerin stajyerlikte karşılaştıkları problemler ve çözüm önerileri: İstanbul örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(13), 131-146.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative Research: A guide to design and implementation*. San Francisco, CA: John Wiley ve Sons.
- Morales, N. ve Jacobson, S., K. (2018). Assessing natural resource internships: A social cognitive analysis of national diversity programs. *Applied*

- environmental education & communication*, 1-17. DOI, 10.1080/1533015X.2018.1435320.
- Mouzakitis, G. S. (2010). The role of vocational education and training curricula in economic development. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 3914-3920.
- Odio, M., Sagas, M., Kerwin, S. (2014). The influence of the internship on students' career decision making. *Sport Management Education Journal*, 8(1), 46-57.
- Özkan, F. ve Aksoy C. (2015). Ticaret meslek lisesi muhasebe bölümü öğrencilerinin işletmelerde beceri eğitimi uygulaması, Gaziantep ilinde bir alan araştırması. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 6(12), 283-305.
- Pertiwi, N. ve Ahmad, I., A. (2018). Construction Industry Needs for Vocational High School Graduates. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 127(1), 157-160.
- Seçer, Z., Çeliköz, N. ve Kayılı, G. (2010). Okul öncesi öğretmenliği okul uygulamalarında yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 128-152.
- Stake, R. E. (2010). *Qualitative research: Studying how things work*. Guilford Press.
- Şahin, İ., ve Fındık, T. (2008). Türkiye'de mesleki ve teknik eğitim: mevcut durum, sorunlar ve çözüm önerileri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(3), 65-86.
- Tektaş, N., Yayla, A., Sarıkaş, A., Polat, Z., Tektaş, M. ve Ceviz, N. Ö. (2016). Ön lisans öğrencilerinin staj uygulamalarının değerlendirilmesi: Marmara Üniversitesi örneği. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 310-318.
- Tsai, C. T. S., Hsu, H., ve Yang, C. C. (2017). Career decision self-efficacy plays a crucial role in hospitality undergraduates' internship efficacy and career preparation. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 21(1), 61-68
- Turgut, M., Yılmaz, S., ve Firuzan, A. R. (2008). Okul deneyimi uygulama sürecinin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. *Üniversite ve Toplum*, 8(2), 1-26.
- Wang, M. D. (1996). Speech on Chinese vocational education conference. *Education and Vocation*, 7(1), 15-21.
- Yang, C., H. (2017). A view of aesthetic labour practice in higher technical and vocational education. *EURASIA Journal of Mathematics Science and Technology Education*, 13(1), 167-188.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ORTAOKUL MÜDÜRLERİNE GÖRE OKUL GÜVENLİĞİNE YÖNELİK TEHDİTLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ*

THREATS TOWARDS SCHOOL SECURITY AND SOLUTION SUGGESTIONS FOR SECONDARY SCHOOL PRINCIPALS

İsa YILDIRIM** Durdağı AKAN*** Muhammed ÇİFTÇİ****

Geliş Tarihi: 27.04.2017
(Received)

Kabul Tarihi: 25.09.2018
(Accepted)

ÖZ: 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde basın ve yayın kuruluşlarınca sıklıkla gündeme getirilen, kamuoyunu meşgul eden bir konu olan okul güvenliği, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Bu konuda okul güvenliği ile ilgili sorunlara vakıf olması beklenen okul müdürlerinin düşünceleri ise eğitim sistemimize ilişkin politika üretici ve uygulayıcıların izleyeceği yola ışık tutması açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Çalışmada ortaokul müdürleri tarafından okul güvenliğini tehdit eden etkenler, okul güvenliğini sağlamak için alınan önlemler ve paydaşlara yapılan önerilerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Erzurum ili merkez ilçelerinden Yakutiye ve Palandöken İlçelerinde görev yapmakta olan ortaokul müdürlerinden, amaçlı örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik yöntemi kullanılarak seçilen 15 okul müdürü araştırma örneklemini oluşturmuştur. Nitel araştırma yönteminde, temel nitel araştırma deseninde tasarlanan bu araştırmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmış, içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırma verilerinin çözümlenmesiyle elde edilen bulgulardan okul güvenliğine yönelik tehditlerin yapısal ve eğitsel, okul güvenliğini sağlamaya yönelik önlemlerin yönetsel ve eğitsel, okul güvenliğini sağlamaya yönelik önerilerin ise işlemsel ve fiziksel olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yapısal tema kapsamındaki tehditler çoğunlukla okul müdürlerinin yetkisi ve gücü dışında bulunmakta, üst yönetimin yetki alanında görülmektedir. Okul güvenliğini tehdit eden fiziksel ve yönetsel tehditlerin, eğitsel tehditlere göre daha kolay ve kesin sonuç almır şekilde ortadan kaldırılabılır nitelikte olduğu görülmüştür. Yönetsel güvenlik tehditlerinin çoğunluğunun insan, madde kaynaklarının temini ve yönetimi ile ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Yönetsel önlemlerin çoğunlukla okul personeli ve öğrencilerin fiziksel özgürlüğün sağlanmasına ilişkin düzenleme ve kontrol mekanizmalarını güçlendirici özellikte olduğu, eğitsel önlemlerin ise veli, öğrenci ve öğretmen davranışlarına yön verici önlemler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okul müdürlerinin ifade etmiş oldukları önerilerin tamamına yakını üst yönetimin yetki alanına girmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğrenci güvenliği, Güvenli okul, Okulda şiddet

*Bu çalışma 13-15 Ekim 2016 tarihinde Rize’de düzenlenen VI. Uluslararası Eğitimde Araştırmalar Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, isa.yildirim@atauni.edu.tr

*** Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, durdagiakan@atauni.edu.tr

**** Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, mciftci@atauni.edu.tr

ABSTRACT: School security is an issue that has frequently been brought up by the media organs and with which the public has been occupied recently, and this issue attracts the attention of researchers in our country as well as throughout the world. The opinions of school principals who are expected to have a grasp of most of the problems as to school security, on the other hand, are especially important in that they determine the way to be followed by the policy makers and implementers related to education system. This study aims to determine the threats jeopardizing school security, the measures taken to ensure school security in line with this and the suggestion for the share holders through school principals. The study sample consisted of 15 school principals working in Yakutiye and Palandöken, the central districts of the Erzurum province, who were chosen by means of the maximum variation sampling method, one of the purposeful sampling methods. The data in this study, which was designed in the basic qualitative research, were collected through semi-structured interview forms and analyzed using the content analysis method. The findings obtained by analyzing the research data were divided into two themes. With respect to this, the threats to school security were grouped under two themes as structural and educational, the measures taken towards ensuring school security as administrative and educational, and finally, the suggestions for ensuring school security as procedural and physical. The threats under the structural theme were mostly beyond the authority and power of school principal and was considered under the jurisdiction of the senior administration. It was seen that the physical and administrative threats to school security could be eliminated more easily and decisively than the educational threats. Moreover, it was concluded that most of the administrative security threats were associated with the supply of human and material sources and their management.

Key Words: Student safety, Safe school, School violence

1.GİRİŞ

İçinde yaşadığımız çağda her alanda meydana gelen hızlı ve köklü değişiklikler bireyleri, kurumları ve toplumları ortaya çıkan yeni sorunlara işlevsel çözümler bulmaya yöneltmektedir. Değişimin etkilerinin ilk fark edildiği, çözüm bulma konusunda en aktif, en hızlı olması beklenen kurumlardan birisi ise okullardır. Son yıllarda okullarda sıklıkla karşılaşılan istenmedik olaylar okul güvenliği konusunu hiç olmadığı kadar gündeme taşımıştır. Şehirlere göçün artması ile değişen aile yapısı, karşılaşılan kültüre uyum sağlama süreçleri, yeni bir öğrenme ortamı olarak iletişim ve haberleşme olanaklarının artması, teknolojik gelişmelerle beraber artan eğlence imkânları, sosyal medya, televizyon, çeşitli bilgisayar ya da video oyunlarında maruz kalınan şiddet içeriklerinden çocuk ve gençlerin daha çok etkilenmesi, bu medya organlarında çocuk ve gençlerin ilgisini çekecek şiddet, heyecan, cinsellik içeren unsurlara sıklıkla yer verilmesi (Balkıs, Duru ve Buluş, 2005; Üstün, Yılmaz ve Kırbaş, 2007; Okutan, 2017; Çelik, 2008; Taş, 2008; Zorlu, 2016) vb. nedenler okulların işlerini daha da zorlaştırmış, eğitimcilerin birçok güvenlik problemiyle mücadele etmek zorunda kalmasına neden olmuştur.

Yazılı ve görsel basında, okula dışarıdan müdahaleler, öğrenciler arasındaki kavgalar, öğrenciler ve öğretmenler arasındaki fiziksel şiddet, okulda meydana gelen kazalar, intihar, hırsızlık, öğrenciler arasındaki çeteleşme gibi okul güvenliğini konu edinen haberlerle oldukça sık karşılaşmaktadır (Turhan ve Turan, 2012; Lindle, 2008). Şiddet son yıllarda huzuru bozan, kaba ve çılgın bir güç olma niteliğiyle okullarımızda yeniden tırmanmaktadır (Çınar, 2007). Bireylerin olası yaşam felsefelerinin şekillendirildiği okullarda şiddetin rutinsel normallığı, iletişim kurmanın bir yolu olarak kullanılması ve disiplin olarak algılanması ilerisi için daha büyük problemlere zemin hazırlamaktadır (Özpolat, Bayındır, 2007). Öztürk, Atlı ve Kutlu'nun (2014) yaptığı bir çalışmaya göre okul çevresinde yaşanan şiddet olaylarının sıklığı öğrencilerin zorba ve kurban olma puanlarını da artırmaktadır. Okul toplumunda yeterince özgür hissetmeyen sadece öğrenciler değildir. Cerit'in (2007) yaptığı bir çalışmaya göre öğretmenler okul ortamında, cinsel taciz ve tehdit, haksız eleştiri, görevi olmayan işlerin yapılmasının istenmesi, rahatsız edici değerlendirme, aşırı çalışma isteğinde bulunma, sözel saldırı, sosyal izolasyon, çalışma şartlarını kötüleştirme gibi zorbalık davranışlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Akçay ve Yıldırımlar (2018) semt polikliniğine gelen çocukların % 55,4'ünün okulda kaza geçirdiği, % 38,6'sının kazaya bağlı yaralandığı; Eraslan ve Aycan'ın (2008) yaptığı kesitsel çalışmada ise bir ay boyunca izlenen bir ortaokulda değerlendirmeye alınan öğrencilerin % 41'inin kaza geçirdiği belirlenmiştir.

Okul güvenliğiyle ilgili Türkiye'de yapılan bir araştırmada (İksara, 2013) velilerin yarısına yakınının okulların fiziki ve diğer bakımlardan yeterince güvenli olmadığını düşündükleri, çocukları okula giderken endişelendikleri, her dört veliden üçünün çocuğu okuldayken güvenliğinden endişe duydukları sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıları rastgele örneklem yöntemiyle seçilen 600 kişilik bir veli grubunun % 10'u, çocuklarının son üç yılda okulda bir kaza geçirdiğini ifade etmiştir. Bu çalışmada kazaların çoğunun ilköğretimin birinci kademesinde meydana geldiği, bunu ise anaokullarının izlediği görülmüştür (Erkal ve Yertutan, 2012). Başka bir çalışmada ortaöğretim öğrencilerinin şiddete en çok şahit oldukları ortamlar arasında okullar ilk sıralarda gelmektedir (Üstün, Yılmaz ve Kırbaz, 2007). Bu durum sadece Türkiye'nin sorunu değildir. Yaklaşık elli milyon öğrenci, üç milyon öğretmenin bulunduğu Amerika Birleşik Devletlerinde 2009-2010 yılları arasında kamu okul kampüslerinde 1.9 milyon suç işlenmiştir. Ayrıca okulların neredeyse % 75'i akademik yıl boyunca bir ya da daha fazla şiddet suçu bildirmiştir (Adkinsi, Stephens, Cal, Alotaibi, Albahoth, Alsubaie, 2016). Yine Amerika Birleşik Devletleri'nde Ulusal Eğitim İstatistikleri Merkezi verilerine göre, 2003-2004 öğretim yılında devlet okullarının yaklaşık olarak % 46'sında (yaklaşık 36.800 okul), bir öğrenciye spesifik suçlarla ilgili ciddi bir disiplin işlemi

uygulandığı belirlenmiştir (Dinkes, Cataldi, Kena ve Baum, 2006). Bu çalışmalar okul güvenliği sorunun yaygınlığı ve önemi hakkında kayda değer ipuçları vermektedir.

21. yüzyılın ilk çeyreğinde okulların güvenliği konusu, ilgili tüm çevreler tarafından tartışılmaya başlanmıştır. Oysa eğitim-öğretim faaliyetlerinin etkili, sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için okulların güvenliğinden şüphe edilmemelidir (Varjas, Henrich ve Meyers, 2009). Çünkü güvenlik, insanın temel gereksinimlerinden biridir ve bu gereksinimini karşılamamış, tehdit ve tehlikelere karşı kendisini güvende hissetmeyen bireyler, eğitim öğretim faaliyetlerinden yeteri kadar yararlanamazlar (Öğülmüş, 2006). Yani okuldaki güvenliğin yetersiz oluşu, öğrenciler açısından öğrenme, öğretmenler açısından da öğretme engeli olarak karşımıza çıkmaktadır (EBS, 2014). Amerikalı bir siyasetçi olan Patrick'in (2014) dediği gibi *"Hiçbir çocuk öncelikle okulda kendini güvende hissetmezse akademik açıdan başarılı olamaz, hiçbir öğretmen okulların acil durumlar için hazırlanmış iyi bir planı bulunduğundan emin olmadan elinden gelenin en iyisini öğretmez."* Nitekim güvenlik, Maslow'un (1954) ihtiyaçlar piramidinde fizyolojik ihtiyaçlarından sonra ikinci sırada gelmektedir.

Oldukça geniş olan okul güvenliği kavramın sınırları öğrencilerin ve okul personelinin okula gitmek amacıyla evlerinden ayrılmalarıyla başlamakta, tekrar eve dönmeleriyle son bulmaktadır. Okul güvenliği dendiğinde çocuğun arkadaşlarından gelecek şiddet olaylarına karşı, öğretmenlerin fiziksel şiddetine maruz kalma konusunda, doğal afetlere karşı, sağlık ve temizliğe ilişkin, cinsel, duygusal istismara karşı, etnik ve siyasi görüş konularında güvenlik anlaşılmaktadır. Okul güvenliği öğrenci ve okul çalışanlarının istenmeyen tüm davranışlara karşı korunmaları ve olağan üstü hallerde can güvenliklerinin sağlanması, öğrenci ve tüm okul çalışanlarının kendilerini her açıdan özgür hissetmeleri olarak tanımlanabilir (Wanatt, 1996; Dönmez, 2001; Işık, 2004; Çalık, Kurt ve Çalık, 2011).

Okul güvenliği ile ilişkilendirilebilecek sosyal kontrol teorisyenleri suçluluğun, özellikle değerlerin aile ve okul gibi kurumlar aracılığıyla aktarımının zayıflamasının yanı sıra etkili sosyal ve kültürel kısıtlamaların azalmasına bağlı olduğunu iddia etmektedir. Etkili kontroller ve kısıtlamalar ise sosyal bağlanma yoluyla öğrenilir. Kontrol teorisine göre, okullar sosyal bağlanma veya başarısızlık için merkezi bir mekândır. Zayıf akademik ya da kişilerarası becerilere sahip olanlar, okulda başarısızlık ve yabancılaşmayı deneyimleyebilir. Bu öğrenciler için sosyal etkileşim memnuniyet verici bulunmadığından işe yaramamaktadır. Eğitim hedeflerini gerçekçi bulmadıkları için onlara bağlı kalmazlar. Geleneksel sosyal faaliyetlerde yer almazlar, ya katılımı reddederler ya da onlar için anlamlı faaliyetler eksiktir. Zayıf akademik ya da kişilerarası becerilere sahip olan

öğrenciler, uyum için anlamlı, mevcut veya gelecekteki ödülleri algılamadıkları için geleneksel kurallara inanmazlar (Welsh, Greene ve Jenkins, 1999; Welsh, 2001). Geleneksel değerlerden uzaklaşan öğrencinin davranışını şekillendirmede yasalar ve kendi kişisel tercihleri yetersiz kalmaktadır (Işık, 2004).

Bu konuda ön plana çıkan ikinci yaklaşım ise okul iklimini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım okulun sağlıklı ve açık bir iklime sahip olması ile okul güvenliği arasındaki ilişki üzerinde durmaktadır. Bu yaklaşıma göre okul sağlıklı ve açık bir iklime sahip olduğu oranda güvenli bir okuldur. Buda olumsuz iklime sahip okulların okulun güvenliğinin de zayıf olacağı anlamına gelmektedir (Işık, 2004). Örgütsel iklim öğretmenlerin tecrübe ettiği okul ortamının göreceli niteliği olarak tanımlanabilir. Açık bir iklime sahip olan okullarda yönetici ve çalışanlar daha samimi davranır ve hareket ederler. Örgüt sağlığı açısından da incelenebilen okul iklimi okulun kişiliğidir. Kapalı bir iklime sahip olan okullarda okula adanma son derece zayıf, okul atmosferi negatif bir durum arz eder. Olumlu öğrenci ve çalışan davranışlarının açık bir okul iklimi ile ilişkili olduğu belirlenmiştir (Hoy ve Miskel, 2010).

Okul güvenliği konusunda ifade edilen üçüncü yaklaşım ise ailenin ve toplumun güvenli olmasına vurgu yapmaktadır. O'reilly ve Verdugo'ya (1999) göre okullarda patlak veren problemlerin kökenleri mutlaka okullarda değil, okulların öğrencilerini aldığı ailelerde ve topluluklarda aranmalıdır. Okullarla ilgili hiçbir şey öğrencilerin şiddet ya da suça yönelmesine neden olmaz. Okul güvenliğinin sağlanmasının yolu toplumun ve ailelerin güvenli hale getirilmesidir.

Memduhoğlu ve Taşdan'a (2007) göre okul güvenliğinin temel amacı; okulu içindeki tüm insanlar için güvenli hale getirmektir. Bu anlamda okul içindeki tehlikelere en açık grup olan öğrencilerin güvenliğinin korunmasına yönelik önlemlerin alınması, risklerin belirlenerek gerekli önlemlerin alınması okul yönetiminin temel sorumluluğu ve görevidir. Okul güvenliğini tehdit eden davranışlara karşı öğrencilerin ve okul çalışanlarının korunmaları, can güvenliklerinin en üst düzeyde sağlanması okulun ve dolayısıyla okul yöneticilerinin yerine getirmesi gereken en önemli görevlerinden biridir (Dönmez, 2001). Okul müdürleri okul güvenliğinin sağlanmasında üst yöneticilerle birlikte sorumlu olan kişilerdendir. Okul müdürleri okula ve öğrencilere yönelik tehlikelere karşı öğrenme ortamlarını daha güvenli hale getiren bir tür güvenlik uzmanları olarak ta görülmektedir (Balyer, 2012). Okul müdürlerinin kendilerinden beklenen bu rollerini yerine getirirken karşılaştıkları güvenlik sorunlarını nasıl tanımladıkları, bu sorunları çözmek için ne tür önlemler aldıkları, sorunların önlenmesinde ilgililere ne tür önerilerde bulduklarının ortaya çıkarılması okulların güvenli hale getirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, ortaokul okul m¼d¼rlerinin algısına g¼re okul g¼venlięini tehdit edici unsurların, aldıkları ¼nlemlerin ve okul g¼venlięinin sağlanması ilgililere ¼nerilerinin neler olduğunun ortaya ¼ıkarılmasına ¼alıřılmıřtır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın alt amaçları aşağıdaki gibi sıralanmıştır;

1-Ortaokul m¼d¼rlerinin algısına g¼re okul g¼venlięini tehdit eden etkenleri belirlemek,

2-Ortaokul m¼d¼rlerinin okul g¼venlięini tehdit eden etkenlere y¼nelik ne t¼r ¼nlemler aldıklarını belirlemek,

3-Ortaokul m¼d¼rlerinin, okul g¼venlięini tehdit eden etkenleri ortadan kaldırmak için ilgililere ¼nerilerinin neler olduğunu ortaya ¼ıkarmak.

2.Y¼NTEM

Bu b¼l¼mde araştırma deseni, veri toplama araçlarının geliştirilmesi, veri toplama s¼reci ve verilerin analizine ilişkin bir takım bilgiler verilmiştir.

2.1 Araştırma deseni

Araştırma nitel yaklaşımla, etkileşimli desenlerden temel nitel araştırma deseninde tasarlanmıştır. Nitel araştırmaların temel ¼zellięi kendi sosyal d¼nyasında bireylerin gerçeği nasıl inşa ettiği ¼zerinde yoğunlaşmasıdır. Temel nitel araştırmaları y¼neten araştırmacılar insanların yaşantılarına, deneyimlerine ne anlam kattığı ile ilgilendirler. Eğitimde kullanılan en yaygın nitel araştırma biçimi olan temel nitel araştırma deseninde veriler çalışmanın teorik yapısına bağlı olarak g¼r¼řmeler, g¼zlemler ya da dok¼man analizi yoluyla toplanmaktadır (Merriam, 2013). Bu çalışmada okul g¼venlięi ile ilgili olarak sadece okul m¼d¼rlerinin algılarına yer verildiğinden ve yarı yapılandırılmış g¼r¼řme formundan başka bir veri toplama y¼ntemi kullanılmamıştır.

2.2 Veri Toplama Aracının Hazırlanması

Araştırma verileri yarı yapılandırılmış g¼r¼řme formu ile toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış g¼r¼řme formu hazırlanmadan ¼nce okul g¼venlięi hakkındaki alan yazını araştırmacılar tarafından incelenmiş, bu bilgiler ışığında taslak form soruları hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak form okul g¼venlięi konusu daha çok eğitim y¼netimi alanına girdiği için eğitim y¼netimi anabilim dalında ¼ ¼ęretim ¼yesine danışılmıştır. Forma son hali verilmeden ¼nce iki okul m¼d¼r¼ ile ¼n g¼r¼řme yapılmış, gerekli d¼zeltmeler yapıldıktan sonra uygulama s¼recine girilmiştir. Araştırmanın verileri nihai olarak ¼ sorudan oluşan yarı yapılandırılmış g¼r¼řme formu ile toplanmış ve içerik analizi ile öz¼mlenmiřtir.

2.3 Veri Toplama S¼reci

Çalışmaya katılmak için g¼n¼ll¼ okul m¼d¼rlerinden g¼r¼řmeler için randevu alınmış, g¼r¼řmeye başlanmadan ¼nce toplanan verilerin ne amaçla kullanılacağı ve gizliliği hususunda okul m¼d¼rlarına gerekli bilgiler verilmiştir. ¼ araştırmacı tarafından y¼z y¼ze yapılan g¼r¼řmeler ayrıca ses kaydedici bir

cihaza kaydedilmemiş, görüşme esnasında not tutulmuştur. Yapılan görüşmeler 20 dakika ile 45 dakika aralığında sürmüş, görüşmeciler görüşülen kişinin artık farklı bir şey söylemediğine, tekrara düştüğüne kanaat getirdiğinde görüşme süresi sonlandırılmıştır. Yapılan görüşmelerde tutulan notlar görüşme süresinin sonunda görüşülen kişiye okunmuş, araştırmacı tarafından görüşülen kişinin düzeltilmesini isteği ifadeler değiştirilmiştir.

2.3.1 Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını 2016-2017 eğitim öğretim yılında Erzurum Yakutiye ve Palandöken ilçelerinde görev yapmakta olan 15 ortaokul müdürü oluşturmaktadır. Araştırmanın katılımcıları amaçlı örneklem seçme yönteminden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeye (SED) sahip bölgelerde bulunan okullarda görevli olan müdürlerin araştırmaya katılmasına özen gösterilmiştir. Bu örneklem tekniğinin seçilmesinin nedeni toplanması hedeflenen verilerin tüm SED bölgelerdeki okulları kapsamını sağlamaktır. Okulların hangi SED bölgede oldukları okul çevresini daha iyi tanıdığı düşünüldüğü için görüşme yapılan okul müdürüne sorularak belirlenmiştir. Bölgelerin SED'in belirlenmesinde anne baba eğitim düzeyi, meslek ve gelir düzeyi gibi değişkenler dikkate alınmıştır. Okul müdürlerinin dahil edilme ölçütü olarak buldukları okulda en az iki yıl görev yapmış olmaları şartı aranmış, iki yıldan az görev yapanlar araştırma örneklem grubuna alınmamıştır. Katılımcı okul müdürlerinin 3'ü 30-40 yaş aralığın da, 6'sı 40-50 yaş aralığın da, 6'sı ise 50 yaş üstüdür. Çalışma yapılan bölgede kadın okul yöneticilerinin oranı oldukça düşük olması nedeniyle katılımcıların tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Okul müdürlerinin 4'ü 1-10 yıl aralığında, 8'i 10-20 yıl aralığında, 3'ü ise 20 yıl üzeri yöneticilik deneyimine sahiptir.

2.3.2 Verilerin Analizi

Öncelikle bu süreçte okul müdürleri M1, M2, M3....şeklinde kodlanarak her bir görüşmede toplanan veriler ayrı ayrı bilgisayarda bir Word dosyasına kaydedilmiştir. Araştırmacılar bilgisayar üzerindeki dosya üzerindeki görüşmeleri okuyarak Word dosyasında açıklama şeklinde belirterek kodlamalar yapmıştır. Sonraki aşamada araştırmacıların yaptıkları kodlamaları birbirleriyle değiştirerek kontrol etmeleri sağlanmış, bazı öneriler değerlendirilmiş, tartışmalı kodlamalarda üç araştırmacının da üzerinde hemfikir olduğu son kodlamalar yapılmış ve temalandırma aşamasına geçilmiştir. Her üç araştırmacının katılımı ile daha önce belirlenmiş olan kodlar alt tema ve temalar altında sınıflandırılmıştır. Son aşamada kodlar birbirinden bağımsız iki alan uzmanına verilerek daha önce araştırmacıların belirlediği alt temalar altında sınıflandırmaları istenmiş, iki alan uzmanı ve araştırmacıların yaptığı temalandırma ile ilişkisi incelenmiştir.

Kodlama aşamasında verilerin güvenilirliği, uyuşan kod sayısının uyuşan ve uyuşmayan kodların toplam sayısına bölünmesi yöntemi ile ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır (Miles ve Huberman, 1994). Yapılan sınıflandırmada ilk uygulama ile birinci, ikinci ve üçüncü uzmanın temalandırması arasında 0.72, 0.71, 0.78, düzeyinde bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu bulgular yapılan içerik analizinin güvenilir olduğuna ilişkin kanıtlar sunmaktadır.

3.BULGULAR

Araştırmanın amacı doğrultusunda veriler içerik analizine tabi tutulmuş, elde edilen bulgular alt başlıklar halinde sunulmuştur.

3.1 Ortaokul Müdürlerinin Algularına Göre Okul Güvenliğini Tehdit Eden Etkenlere İlişkin Bulgular

Okul müdürlerinin algularına göre okul güvenliğini tehdit eden etkenler içerik analizine tabi tutularak aşağıda belirtilen tema ve alt temalar altında sıralanmıştır.

Tablo 1. Okul müdürlerinin görüşlerine göre okul güvenliğini tehdit eden etkenlere ilişkin bulgular

		Kodlar	f	
OKUL GÜVENLİĞİ TEHDİTLERİ	YAPISAL	Yönetimsel	Güvenlik görevlisinin yokluğu	12
			Rehberlik hizmetindeki yetersizlikler	9
			MEM'nün beklentileri karşılayamayışı	7
			Ders kitaplarının zamanında temin edilememesi	7
			Okullara ait yeterli ödeneğin olmaması	5
			Boş geçen dersler	5
			Hizmetli alımında seçici davranılmaması	5
			Okul servislerinin standartlara uymamaları	4
			Öğretmenlerin gelirlerinin düşük olması	4
			Okul müdürü ve öğretmenlerin yaptırım gücünün olmaması	4
			Öğretmen ihtiyacının karşılanamayışı	3
			Atamalarda liyakate yeterince önem verilmemesi	3
			Öğretmen yetiştirme programlarının öğretim yılı içerisinde uygulanıyor olması	3
			Kılık kıyafet serbestliği	3
	Öğretmenlerin yasal güvenceden yoksun oluşu	2		
	Fiziksel	Fiziksel	Sosyal ve sportif faaliyetlere uygun mekânın olmayışı	9
			Okulların kalabalık olması	6
			Tehlike oluşturan kapı ve pencereler	5
			Koridorların darlığı	5
			Okul bahçe kapısının cadde üzerinde olması	5
			Tadilatların zamanında yapılmaması	4
			Lavaboların yaş grubuna uygun olmayışı	4
			İhata duvarının yetersizliği	4
			Okul binalarının iklim ve coğrafi şartlara uygun olmaması	4
			Okul bahçesinin karanlık olması	3
			Her bölgeye aynı tip okulların inşa edilmesi	2

EĞİTSEL	Program	Sınıf, koridor ve diğer mekânlarda öğrencileri yaralayabilecek materyallerin bulunması	2
		Havalandırmanın yetersizliği	2
		Tehlike arzeden merdiven korkulukları	2
	Öğretmen	Günlük ders saatlerinin fazlalığı	9
		Sınav merkezli eğitim gerçeği	7
		İkili öğretim yapılması	5
		Teneffüs süresinin kısalığı	5
		Öğrenci merkezli olmayan eğitim	4
		Amaca uygun yapılmayan zümre toplantıları ve seminer çalışmaları	3
		Öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerinin yetersizliği	5
		Resim, müzik, beden eğitimi derslerinin yeterince önemsenmemesi	4
		Öğretmenlerin nöbet görevlerini ihmal etmeleri	4
		Öğretmenlerin derse geç girmesi	3
	Öğrenci	Deneyimsiz öğretmenler (Ücretli ve aday öğretm.)	3
		Öğretmenlerin okulun sosyal çevresel özelliklerini dikkate almamaları	3
		Öğretmenlerin okul kurallarının uygulanmasında kararlı ve tutarlı olmaması	3
		Öğretmenlerin örnek olmayan davranışları	2
		Sosyal ve sportif etkinliklere önem verilmemesi	2
		Sınıflarda disiplini bozan öğrenciler	9
		Öğrencilerde temel becerilerin eksikliği	4
		Öğrencilerin özgüven eksikliği	3
		Sigara içen öğrencilerin varlığı	3
		Kaynaştırma öğrencileri	3
	Aile-Çevre	Sosyo ekonomik zorluklar	9
		Okulla ilişkisi olmayan kontrolsüz gençler	8
		Okul dışındaki satıcılar	6
		İnternet ve sosyal medyanın bilinçsiz kullanımı	6
		Parçalanmış aileler	5
		Davranışları uygun olmayan servis aracı ve otobüs şoförleri	5
		Velilerin yanlış tutumları (iletişimsel)	5
Cadde trafiğinin yoğunluğu		5	
Okul yaşamını olumsuz etkileyen yayınlar		3	
Ortaöğretim okullarının yakın olması		3	
Aile-Çevre	Okul dışından kişilerin vermiş oldukları zararlar	3	
	Okul bahçesinin geçiş yolu olarak kullanılması	2	

Yapılan içerik analizinde okul güvenliğini tehdit eden unsurlar Yapısal ve Eğitsel olmak üzere iki temaya ayrılmıştır. “Yapısal” tema kendi içerisinde “Yönetmel” ve “Fiziksel” olmak üzere iki alt temaya ayrılmakta iken “Eğitsel” tema kendi içerisinde “Program”, “Öğretmen”, “Öğrenci” ve “Aile-Çevre” olmak üzere dört alt boyutta sınıflandırılmıştır.

Yapısal tema kapsamındaki “Fiziksel” alt temada okul müdürlerinin en çok ifade ettiği tehdit unsurlarının “Sosyal ve sportif faaliyetlere uygun mekânın olmayışı”(9), “Okulların kalabalık oluşu”(6), “Koridorların darlığı”(5), ”Tehlike oluşturan kapı ve pencereler”(5) olmuştur. Bu temalara ilişkin olarak okul

müdürlerinin bazı ifadeleri aşağıda verilmiştir; “Milli eğitimin kutu gibi okullar yaptırıp içerisine öğrencileri doldurması bir tehdit. Spor salonu ya da birçok amaçlı salon dahi yok. M3”, “Kış şartlarında öğrencilerin oyun oynayacak bir alanlarının olmaması hem güvenlik hem de sağlık açısından bir tehdit oluşturuyor. Kız öğrenciler için bir soyunma odası bile yok. M10”, “Camlar öğrenciler için uygun değil, aşağı sarkıyorlar her an düşebilirler, camların açılmaması için vidalıyoruz, bu seferde sınıfları havalandıramıyoruz. M9”

“Yönetmelik” alt temada ise “Güvenlik görevlisinin yokluğu”(12), “Rehberlik hizmetindeki yetersizlikler”(9),” MEM’nün (Milli Eğitim Müdürlüğü) beklentileri karşılayamayışı”(7) ve “Ders kitaplarının zamanında temin edilmemesi”(7) en çok ifade edilen tehdit unsurlarından olmuştur. Bu alt tema kapsamında okul müdürleri ile yapılan görüşmelerden bazı alıntılara aşağıda yer verilmiştir;“Üst yönetimin öğrenciyi önemsememesi, MEM için öğrenci en son sırada, bodrumu sınıf yapıyoruz, planlama iyi değil, bina yapmadan okul açıyorlar. M8”, “Okulların girişlerinde nizamiye ve güvenlik görevlilerinin olmaması tehditler”, “Her okulun girişinde nizamiye ve güvenlik görevlisi bulunmalı, ayrıca gece bekçisi de nöbet tutmalıdır. M6”, “ Bazı öğrenciler benim ve öğretmenlerin herhangi bir yaptırım gücü olmadığı için hiçbir şekilde sorumluluk üstlenmiyor, defalarca uyarılmasına rağmen aynı davranışı tekrar ediyor, nasıl olsa hiçbir şey yapamazlar diyor. Buda diğer öğrencilerin sağlıklı öğrenme ortamını, kişisel ve fiziksel gelişimini tehlikeye atıyor. M2”,

“Eğitsel” tema kapsamında “Öğrenci” alt temasında okul müdürlerinin en çok ifade ettiği tehdit unsurlarının “Sınıflarda disiplini bozan öğrenciler”(9), “Öğrencilerde temel becerilerin eksikliği”(4) olmuştur. Bu alt tema kapsamında bazı okul müdürlerinin ifadeleri aşağıdaki gibidir;“Disiplin sorunu olan öğrenciler, öğretmen ve diğer öğrenciler için tehdit oluşturuyor, öğretmenlerin ders yapmasına izin vermiyorlar, arkadaşlarına kötü örnek oluyor, onlara baskı kuruyor. M12”, “Öğretmen sınıftaki kaynaştırma öğrencisinin davranış problemleriyle uğraşmaktan dersi sağlıklı bir şekilde işleyemiyor. M2”

“Öğretmen” alt temasında okul müdürlerinin en çok ifade ettiği tehdit unsurları olarak “Öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerinin yetersizliği”(5), “Resim, müzik, beden eğitimi derslerine yeterince önem verilmemesi”(4), “Öğretmenlerin nöbet görevlerini ihmal etmeleri”(4) ön plana çıkmaktadır. Bu alt tema kapsamında bazı okul müdürlerinin ifadeleri aşağıdaki gibidir; “Öğretmenlerin % 40 ının sınıf yönetimi becerileri açısından yetersiz.M8”, “Buradaki insanların bir kolu eksik, yüzde onunun velisi hapiste, bunlara hakaret ederek sınıfı yönetemezsin.M1”, “Resim, müzik ve beden eğitimi derslerinin işlenmesine önem verilmiyor, öğrencinin beyni yorgun bedeni dinç, sınıfta yaramazlık yaparak kendini rahatlatmak zorunda...M2”, “Öğretmenlerin

yanlış uygulamaları bir tehdit, örneğin geçen gün tuvalete gitmesine izin vermek için öğrencilerden 50 kuruş isteyen bir öğretmenimiz vardı. M3”, “Özelde öğretmenler haftanın 6 günü çalışıyor,1800 lira maaş alıyor, aynı kişi MEB’na (Milli Eğitim Bakanlığı) geldiğinde normal işini bile yapmıyor, nöbetini tutmuyor, sınıfıyla ilgilenmiyor.M3”,

“Program” alt temasında okul müdürlerinin en çok ifade ettiği tehdit unsurları “Günlük ders saatlerinin fazlalığı”(9), “Sınav merkezli eğitim gerçeği”(7), “Teneffüs aralıklarının kısa oluşu”(5), “İkili öğretim yapılması” (5) olarak görülmektedir. Bu alt temada bazı okul müdürlerinin görüşlerine aşağıda yer verilmiştir;“Son saatlerde 5. sınıflar yoruluyor, gözleri açık uyuyorlar. M5”;“TEOG (Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş) sınavı okul güvenliği için bir tehdit. Akademik anlamda yetenekli olmayan bir öğrenci kendini gerçekleştirecek bir ortam bulamıyor, bu da birçok öğrencinin kendi hakkındaki düşüncesini olumsuz etkiliyor. M6”, “Çocuk 6.30’da evden çıkıyor, uykusunu alamıyor, kahvaltı yapamıyor, bir de 7 saat üst üste hemen hemen hiç ara vermeden ders yapılıyor, bu çok mantıksız bir durum.M9”

Aile-çevre alt temasında okul müdürlerinin en çok ifade ettiği tehdit unsurları ise “Sosyo ekonomik zorluklar”(9), “Okul dışındaki satıcılar”(6), “İnternet ve sosyal medyanın bilinçsiz kullanımı”(6), “Velilerin yanlış tutumları (iletişimsel)”(5), “Parçalanmış aileler”(5), “Davranışları uygun olmayan servis aracı ve otobüs şoförleri”(5), “Cadde trafiğinin yoğunluğu”(5) olarak sıralanmıştır. Bu alt tema ile ilgili olarak okul müdürleri ile yapılan görüşmelerden bazı alıntılar aşağıda ifade edilmiştir; “Öğrenci eğitim düzeyi ve buna bağlı olarak veli tutumu okulun işleyişini önemli oranda etkilemektedir.M10”, “Parçalanmış aileler, sosyo ekonomik düzeyi düşük aileler çocuklarına sahip olamıyorlar, çocuklar bıçak taşıyor, sigara içiyorlar, öğretmenlerine saygısız davranıyorlar. M9”, “Okul güvenliğini bozan birçok öğrenci davranışın kaynağı öğrenci velisidir. Önlem alınacaksa buradan başlamak gerekir.M13”, “Okulların çevrede yaşayan insanlarla ilişkilerinin iyi olmaması bir tehdittir. Kadınların okul bahçesinde yün çırpmasına izin veriyor, onlarda okula ve bahçeye sahip çıkıyorlar.M1”, “Bizim için okul çevresinde gezinen okulumuzla ilgisi olmayan muhtemelen öğrenim çağındaki gençler büyük bir güvenlik sorunu oluşturuyor. M2”

3.2. Ortaokul Müdürleri Tarafından Okul Güvenliğinin Sağlanmasına Yönelik Alınan Önlemlere İlişkin Bulgular

Okul güvenliğinin sağlamaya yönelik alınan önlemler temalandırılmış, bulgular Tablo 2.de sunulmuştur.

Tablo 2. Okul Güvenliği ile ilgili yöneticilerin aldığı önlemler

	Kodlar	f	
OKUL GÜVENLİĞİ ÖNLEMLERİ	Güvenlik kamerası sistemini kurma ve kullanma	15	
	Okul aile birliğinden maddi katkı sağlama	10	
	Öğretmenlerin nöbet görevinin dikkatle izlenmesi	9	
	Yangın ve deprem tatbikatlarının yapılması	8	
	Okul sorunlarını üst makamlara iletme	7	
	Tehlike arzeden pencereleri sabitleme	7	
	Okul bahçe kapısının kontrol altında tutulması	6	
	Okul paydaşları ile işbirliği	5	
	Olumlu bir okul iklimi oluşturma	5	
	Yangın tüplerini hazır bulundurma	5	
	Sivil savunma ekiplerinin oluşturulması	4	
	Okul bahçesinin aydınlatılması	3	
	Okul ve çevresinin gezilerek kontrol edilmesi	3	
	Hizmetlileri güvenlik görevlisi olarak kullanma	3	
	Tek kişilik sıra ve masa temini	2	
	Bahçe kapısının yerini değiştirme	2	
	Merdiven uçlarına bant çekme	2	
	Eğitsel	Rehberlik servisinin etkin kullanımı	9
		Sosyal ve sportif etkinlikleri teşvik etme	8
		Anne baba eğitimi	8
Okul çevresi ile kurulan olumlu iletişim		5	
Öğretmenlerde okula aidiyet duygusu geliştirmeye yönelik etkinlikler		4	
Kurallara uyma açısından öğrencilerin takibi		3	
Veliye sorumluluk verme		2	

Yapılan içerik analizinde okul güvenliğini sağlamak için okul müdürlerinin aldıkları önlemler “Eğitsel” ve “Yönetsel” olmak üzere iki temaya ayrılmıştır. “Yönetsel” temasında okul müdürlerinin okul güvenliğini sağlamak için aldıkları önlemlerden en yaygın olanları “Güvenlik kamerası sistemini kurma ve kullanma”(15), “Okul aile birliğinden maddi katkı sağlama”(10), “Öğretmenlerin nöbet görevinin dikkatle izlenmesi”(9), “Yangın ve deprem tatbikatlarının yapılması”(8) olarak sıralanmaktadır. Bu tema kapsamında bazı okul müdürlerinin ifadeleri aşağıdaki gibidir; “Okulda yönetici ve öğretmenlerle sürekli diyalog halindeyiz. Okulda işbirliğine dayalı oluşturduğumuz hava okul güvenliğini sağlamada çok önemli bir işleve sahip oldu. Okulumuzda birçok problemi bu şekilde aşmasını bildik. M15”, “Okul çevresini ve mahalleyi gezerim, öğrenciler beni mahalle aralarında gördükleri için okula geç gelmiyorlar, zamanında geliyorlar, ayrıca yabancı çocuklar mahalle aralarında beni görünce bizim okulun önünde beklemiyorlar, pek sıkıntı çıkarmıyorlar, çekip gidiyorlar. M1”, “Okul müdürleri öğretmen, öğrenci ve velilerin hatırını sormalı, onlara değer vermeli,

onlarla ilişkileri iyi olmalı, bir velimiz hasta olduğunda ziyaretine giderim, cenazeleri olduğunda taziyeye giderim, öğretmenlerin de bu işlere katmaya çalışırım. Okula kim gelirse gelsin değer veriyorum, ayakta karşılıyorum, kapıya kadar yolcu ederim. Böyle yaptığımda ortaya çıkabilecek birçok problemi önlemiş oluyorum.M11”,

“Eğitsel” temada okul müdürlerinin okul güvenliğini sağlamak için aldıkları önlemlerden en yaygın olanları ise “Rehberlik servisinin etkin kullanımı”(9), “Sosyal ve sportif etkinlikleri teşvik etme”(8), “Anne baba eğitimi”(8) dir. Bu tema kapsamında bazı okul müdürlerinin ifadeleri aşağıdaki gibidir; “Öğrenci geç kalmışsa şaka ile veliyi sıkıştırıyorum, yarın kadayıf dolmaları senden diye, veliye de ceza veriyorum. Bu şekilde geç kalma ve okula devamsızlık oldukça azaldı.M1”, “Okulun etrafında bekleyen şahısları emniyete söylemiyorum, söyleyince gelip öğrenciye okul müdürü bizi aradı diyorlar, çocuklar okula iyice düşmanlık besliyor. Bazen yabancı çocukları içeri çağırıp sohbet edip, çay içiriyorum, güzelce konuşuyorum bu daha etkili oluyor.”M14

3.3. Ortaokul Müdürlerine Göre Okul Güvenliği Sağlamaya Yönelik Önerilere İlişkin Bulgular

Okul güvenliğinin sağlanmasına ilişkin öneriler temalandırılmış, bulgular Tablo 3.’te sunulmuştur

Tablo 3.Okul Güvenliği ile ilgili okul müdürlerinin önerileri

	Kodlar	f	
OKUL GÜVENLİĞİ ÖNERİLERİ	Güvenlik görevlisi ihtiyacının karşılanması	13	
	Okullara çok amaçlı salonlar yapılmalı	12	
	Okulların ödenek ihtiyaçları karşılanmalı	11	
	Günlük ders saatleri azaltılmalı	10	
	Öğrenci servislerin sürekli olarak denetlenmeli	9	
	Sosyal ve sportif etkinliklere önem verilmeli ve yapılmalı	8	
	Onarımlar zamanında yapılmalı	7	
	Sınıflara sürgülü kapı yapılmalı	5	
	Okullardan yapılacak tüm hazırlıkların öğretim yılı öncesinde tamamlanmalı	3	
	Okul ve bahçeleri hitap ettiği yaş grubunda göre düzenlenmeli	3	
	Sınıflardaki kaygan yüzeyler giderilmeli	3	
	Okul binalarının iklim ve coğrafi şartlara uygun olmalı	4	
	Okul binasının depreme dayanıklılık testi yapılmalı	2	
	Engelli öğrenciler için okullarda fiziksel düzenlemeler yapılmalı	2	
	Pencere camları yüksek ve üstten yarı açılır olmalı	2	
	Okul projeleri tek tip olmamalı	2	
	Laboratuarlardaki kimyasal maddelerin olduğu dolaplar için kilit yapılmalı	1	
	Spor alanlarındaki demir aksamın yumuşak maddelerle kaplanması	1	
	Yeni açılan okulların zamanında ve tamamlanmış bir şekilde öğretim yılına başlamalı	1	
	İş	Öğretmen atamaları zamanında yapılmalı	8
	İç	Ders kitapları zamanında temin edilmeli	7

Kurum ve kuruluşlardan (Emniyet, Üniversite, Belediye v.b.) okul güvenliği için destek alınmalı	5
Öğretmenler öğrenmeyi eğlenceli hale getirmeli	5
Öğretmenler çok iyi yetiştirilmeli	5
Zümre toplantıları amaca uygun yapılmalı	5
Ücretli öğretmenlerden ziyade kadrolu öğretmenler istihdam edilmeli	4
Okulların rehber öğretmen ihtiyaçları giderilmeli	4
İş kurdan hizmetli alımında okul müdürlerinin seçimi göz önünde bulundurulmalı	3
Öğretmenlik severek yapılan bir meslek olmalı	3
Öğrencilerin okulda bulunduğu saatlerde tüm öğretmenler okulda bulunmalı	3
Karma eğitimden vazgeçilmeli	1
MEM' lükleri yarışmalarda velileri de ödüllendirmeli	1
Öğretmenler yaratıcı ve üretken olmalı	1

Yapılan içerik analizinde okul güvenliğinin sağlanmasına yönelik okul müdürlerinin önerileri “Fiziksel” ve “İşlemsel” olmak üzere iki temada toplanmıştır. “Fiziksel” temada okul müdürlerinin önerileri daha çok “Okullara çok amaçlı salonlar yapılmalı”(12), “Günlük ders saatleri azaltılmalı”(10), “Sosyal ve sportif etkinliklere önem verilmeli ve yapılmalı”(8) kodlarında toplanmıştır. Bu temada bazı okul müdürlerinin ifadeler aşağıdaki gibidir; “Okullara belirli bir ödenek verilmeli, Özellikle sosyo ekonomik durumu düşük bölgelerdeki okullara ödenek verilmesi gerekiyor. M1”, “Yaz tatili boyunca rahatlıkla ve daha sağlıklı yapılacak iş ve işlemler okulların açılmasına çok az kala yapılmaya başlanmamalı. M14”, “Öğrenci yorulmalı, enerjisini atmalı, Sosyal ve sportif etkinliklere özel bir önem verilmeli. M2”, “Yeni okul projeleri bölgenin iklim ve coğrafi şartları dikkate alınarak yapılmalı, tek tip projelerden vazgeçilmeli. M5”

“İşlemsel” temada okul müdürlerinin önerileri “Güvenlik görevlisi ihtiyacının karşılanması”(13), “Okulların ödenek ihtiyaçları karşılanmalı”(11), “Öğrenci servislerin sürekli olarak denetlenmeli”(9), “Öğretmen atamaları zamanında yapılmalı”(8) kodlarında toplanmaktadır. Bu temada bazı okul müdürlerinin ifadeler aşağıdaki gibidir; “Dersinin olup olmadığına bakılmaksızın her gün tüm öğretmenler okulda olmalı, çünkü bazı öğretmenler caydırıcı oluyor. Öğretmenler üretken, yaratıcı olmalı, oyunla öğretmeli. M2”, “Askere giden, izin alan, tayin isteyen öğretmenlerden doğan boşluk hemen doldurulmalı. M4”, “Okulların girişinde nizamiyenin ve güvenlik görevlisinin olmaması büyük bir tehdittir, ayrıca okul bahçe duvarları yüksek olmalı, her isteyen atlayarak içeriye girememeli. M6”

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmanın tartışma ve sonuç bölümü okul güvenliğine yönelik tehditler, okul güvenliğinin sağlanmasına yönelik önlemler ve okul güvenliğini sağlamak için ilgililere yapılan öneriler olmak üzere üç alt başlıkta özetlenmiştir. Aşağıda ifade edilen alt başlıklar altında alan yazındaki araştırmalar çerçevesinde bulgular tartışılmış, sonuçlar ifade edilmiştir.

4.1 Okul Güvenliğine Yönelik Tehditler

Okul güvenliğine yönelik tehditler yapısal ve eğitsel olmak üzere iki temada toplanmıştır. Yapısal tema kendi içinde fiziksel ve yönetsel olmak üzere iki alt temaya, eğitsel tema ise program, öğretmen, öğrenci ve aile-çevre olmak üzere dört alt temaya ayrılmaktadır.

Yapısal tema kapsamındaki tehditler çoğunlukla okul müdürlerinin yetkisi ve gücü dışında bulunmakta, üst yönetimin yetki alanında görülmektedir. Okul güvenliğini tehdit eden yapısal tema kapsamındaki fiziksel ve yönetsel tehditlerin, eğitsel tehditlere göre daha kolay ve kesin sonuç alınır nitelikte olduğu görülmüştür. Ders kitaplarının zamanında temin edilememesi, derslerin boş geçmesi, atamalarda liyakate yeterince önem verilmemesi, kılık kıyafet serbestliği, öğretmenlerin yasal güvenceden yoksun oluşu, okulların kalabalık olması, koridorların darlığı, lavaboların yaş grubuna uygun olmayışı gibi fiziksel ve yönetsel tehditler insan ve madde kaynaklarının daha etkili kullanılmasını gerektiren bir takım niceliksel yönetim faaliyetleri ile çözüm bulunabilecek unsurları içerdiği, diğer taraftan Program, Öğretmen, Öğrenci, Aile-Çevreye ilişkin eğitsel tehditlerin oldukça çeşitli ve daha çok niteliksel değişkenler olduğu, bu yüzden çözümünün niceliksel değişkenlere göre daha fazla zaman ve emek gerektirdiği düşünülmektedir. Ayrıca yapısal tehditlerin, bir kısım eğitsel tehditlerin ortaya çıkmasına zemin hazırladığı, eğitsel tehditlerin ortadan kaldırılması için öncelikli olarak çözüm aranması gereken bir takım sorunlardan oluştuğu söylenebilir.

Yönetsel güvenlik tehditlerinin çoğunluğunun insan, madde kaynaklarının temini ve yönetimi ile ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. MEB'nin yapmış olduğu bir çalışmada (EARGED, 2009) okul yöneticilerinin yarısına yakın bir kısmı okul bahçesinin ve çevre duvarının yetersiz olmasını, öğrenci sayısının kalabalık olmasını, okulda spor, oyun vb. etkinlik alanlarının yetersiz olmasını, kapı ve pencerelerin güvenli olmamasını, güvenlik sorununa yol açan etkenler olarak belirtmişlerdir. Turhan ve Turan'ın (2012) benzer bir konuda yaptığı çalışmada okullarda fiziksel koşulların tehlike arz ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir çalışmaya göre "Okuldaki eğitsel, sosyal, kültürel etkinliklerin çeşitli ve doyurucu olmaması" ve "Okulun sahip olduğu olanakların (spor salonu ve malzemeleri, laboratuvar, kafeterya, tuvalet, bahçe, yemekhane, su, v.b.) yetersiz olması", "okulların çok kalabalık olması" okuldan kaynaklanan istenmeyen öğrenci davranışlarının nedenleri olarak gösterilmiştir (Ekici ve Burgaz, 2009). Öztürk'e göre (2016) okullarda güvenli bir okul yaşamı için okulların mimari tasarımlarından, fiziksel yapılarına kadar öğrencilerin sosyal, kültürel ve sportif aktivitelere katılmalarına olanak sağlayan bir yapısallık içermesi bir gerekliliktir. Okulların kalabalık olması, koridorların sıkışıklığı, tehlike arz eden kapı ve

pencereler gibi fiziksel tehditlerin yoğun olarak hissedildiği okullarda aynı zamanda sosyal ve sportif etkinliklerin yapılacağı ortamların olmaması, yaş grubunda göz önünde bulundurulduğunda meydana gelebilecek yaralanmalı kaza riskini oldukça artırmaktadır. Diğer taraftan öğrencilerin ortaokul yaş grubu enerjisine sahip oldukları, haftalık 35 saat ders aldıkları (TTK, 2017) dikkate alındığında sosyal ve sportif etkinlikleri sağlıklı bir şekilde gerçekleştirememelerinin öğrencilerin dersleri dinlemelerini, dikkatlerini toplamalarını, derse olan motivasyonlarını olumsuz etkileyeceği, ders başarılarını düşürebileceği unutulmamalıdır. 40 dakika boyunca derste yoğunlukla pasif izleyici konumdaki öğrenciler on dakikalık kısa teneffüslerde enerjilerini atmak için koridorlarda koşmakta, şakalaşmakta deşarj olmaya çalışmaktadırlar. Özellikle kış mevsiminin uzun ve yoğun yaşandığı illerdeki öğrencilerin kısa olan teneffüsleri okul içinde geçirmek zorunda kalmaları, yaşanabilecek kazaları önlemeyi oldukça zorlaştırmaktadır. Fiziksel güvenlik tehditlerinin yoğunluğunun bölgenin iklim koşulları, öğrencilerin doğası ve bir eğitim kurumunun sahip olması gereken özellikler dikkate alınmadan inşa edilen tek tip okullardan kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çeşitli nedenlerle boşalan kadroların zamanında doldurulmaması, doğrudan okulun güvenliğini sağlama amacıyla herhangi bir personelin istihdam edilmemesi, üst yönetimin çalışmalarını planlarken eğitim öğretim hizmetlerini aksatmamayı öncelememesi, idareci kadro atamalarında liyakate önem verilmemesi, yardımcı personelin seçiminde okul müdürlerine inisiyatif tanınmaması, gerektiğinde kullanılacak okullara ait bir ödeneğin olmaması, rehberlik hizmetlerinin yetersizliği ve bir takım yasal düzenlemelerin eksikliği bu temada ifade edilen yönetimden kaynaklanan tehditler olarak ön plana çıkmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığının yapmış olduğu bir araştırmaya göre (EARGED, 2009) okulların % 61'inde herhangi bir güvenlik görevlisi bulunmamaktadır. Çınar (2007), Üstün, Yılmaz ve Kırbaş' a göre (2007) rehberlik hizmetlerinin yetersizliği şiddet olaylarına yol açmakta, dolayısıyla okul güvenliğini tehdit etmektedir. Bu ve benzer araştırma bulguları araştırma sonucunu destekler niteliktedir.

Eğitim süreci ile yakından ilişkili olan öğrenme ortamını olumsuz etkileyen diğer tehditlerin ise program, öğretmen, öğrenci ve aile-çevre ile ilişkili olduğu görülmüştür. Yapısal tehditlerin aksine eğitsel tehditlerin yoğunlukla okul yönetimin yetki alanında bulunduğu görülmüştür. Eğitsel tehditlerden öğretmen, aile-çevreye ilişkin tehditlerin çeşitliliğinin öğrenci ve programa yönelik tehditlerden fazla olduğu görülmüştür. Eğitsel alanda tehditlerin ise yoğunlukla öğretmen yeterlik ve görev anlayışına, öğrenci disiplin problemlerine, aile ve çevrenin eğitim ortamını olumsuz etkileyen özelliklerine ve öğrencilerin doğasına uygun olmayan programsal öğelere bağlı olduğu sonucuna varılmıştır. Öğretmen

alt temasında öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerinin eksikliği, resim, müzik ve beden eğitimi gibi derslerin yeterince önemsenmemesi sadece akademik beceri gerektiren derslere ağırlık verilmesi, nöbetlerin sağlıklı bir şekilde tutulmaması ve derslere geç girme gibi öğretmenlerin görev anlayışındaki eksiklikler ve deneyimsiz öğretmenler okul güvenliğini tehdit edici nitelikte görülmektedir. Yapılan bir araştırmada (İksara, 2013), İstanbul'da yaşayan velilerin yarısının öğretmen ve okul yöneticilerinin okul güvenliği konusunda yeterli bilgi ve donanıma sahip olmadıklarını düşündükleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca başka bir araştırmaya göre öğretmenlerin yaklaşık olarak üçte biri okullarda güvenli ortamın oluşturulması için hiçbir seminer, konferans veya hizmet içi eğitim almadıklarını ifade etmişlerdir. Aynı araştırma sonuçlarına göre güvenlik uygulamaları ile ilgili eğitim alan öğretmenlerin oranı ise % 6,8'dir (EARGED, 2009). Turhan ve Turan'ın (2012) okul paydaşları ile yaptığı bir çalışmada katılımcıların yarısının, nöbetçi öğrenci ve öğretmenleri güvenliği sağlamak için yeterli bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Günay ve Özbilen (2014) yaptıkları çalışmada her ne kadar öğretmenlerin büyük oranda nöbet görevini yerine getirmiş oldukları görülse de aksattıkları bazı nöbet görevlerinin bulunduğunu ifade etmişlerdir.

Sınıf ve okul kurallarına uymakta zorlanan öğrenciler başta olmak üzere, öğrencilerin ilköğretim birinci kademedeki edinmeleri gereken bilgi ve becerilerin yetersizliği, özgüven eksikliği ve kaynaştırma öğrencilerinin varlığı öğrencilerle ilgili okul güvenliğini tehdit eden unsurlar olarak belirtilmiştir. Bu çalışmada da olduğu gibi, ulaşılan bazı kaynaklarda istenmeyen öğrenci davranışlarının ve disiplin problemlerinin varlığı okul güvenliğini tehdit eden etkenler arasında görülmektedir (Çankaya, 2011; Miller, 2003). Köktaş'a (2003) göre öğrencilerin öğrenme güçlükleri ve başarı düzeyleri sorun davranışlara neden olabilir. Başka bir araştırmada okulda yaşça büyük ya da fiziksel olarak güçlü bazı öğrencilerin diğer öğrencilere sözlü veya fiziksel saldırıda (hakaret, küfür, dövme) bulunması, okulda değerli eşyaların çalınması son bir yılda en çok rastlanan güvenlik problemleri olarak öğrenciler tarafından bildirilmiştir (Yılmaz, 2010).

Ailenin sosyoekonomik zorlukları, okul çevresinde gezinen okulla ilgisi olmayan gençler, okul dışındaki satıcılar, kontrolsüz ve bilinçsiz sosyal medya ve internet kullanımı, parçalanmış aileler gibi etkenler aile-çevre kaynaklı tehdit unsurları olarak ön plana çıkmaktadır. Üstün, Yılmaz ve Kırbaş'ın (2007) çalışmasına göre öğrenciler, televizyon ve okul dışı çevrenin şiddetin en yaygın gözlemlendiği ortamlar olduğunu ifade etmişlerdir.

Okul müdürleri bazı sınıfların seviyesine göre günlük görülen ders sayısının fazlalığını, ikili öğretimi ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan teneffüslerin kısalığını, sınav merkezli eğitim sistemini okul güvenliğini tehdit eden programsal öğeler olarak ön plana çıkarmışlardır. Gökçe'nin (2012) araştırmasına göre

öğretmenlerin % 71'i, velilerin ise % 46'sı öğrencilere ayrılan teneffüs süresinin yetersiz olduğunu düşünmektedirler. Aynı çalışmada lise ve ilköğretim okulu öğretmenleri mevcut ders sayısını ve süresini yeterli bulmaktadırlar. Bu noktada daha özeldir sınıf seviyelerine göre günlük işlenen ders sayısının öğrencilerin gelişim dönemi özellikleri açısından değerlendirilmesinde fayda bulunmaktadır. Özellikle ikinci kademedeki diğer sınıflara göre dikkat süreleri daha az ve uyum problemlerini daha yoğun yaşayan 5. sınıf öğrencileriyle 8. sınıf öğrencilerinin günlük olarak aynı ders saati işlediği dikkate alındığında 5. Sınıf seviyesinde okul güvenliğini tehlikeye sokacak bir takım olumsuz davranışların ve kazaların yaşanma olasılığını arttırmaktadır.

4.2 Okul Güvenliğinin Sağlanmasına Yönelik Alınan Önlemler

Okul güvenliğine yönelik olarak yönetsel ve eğitsel bir takım önlemler alınmaktadır. Yönetsel önlemlerin çoğunlukla okul personeli ve öğrencilerin fiziksel özgürlüğünün sağlanmasına ilişkin düzenleme ve kontrol mekanizmalarını güçlendirici, eğitsel önlemlerin ise veli, öğrenci ve öğretmen davranışlarına yön verici nitelikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Güvenlik kamerası, okul aile birliği destekleri, nöbet görevlerinin takibi, sivil savunma önlemleri, sorunları gerekli makamlara bildirme, gerçekleştirilebilir fiziksel düzenlemeleri yapma okul müdürlerinin aldıkları yönetsel önlemler olarak dikkat çekmektedir.

Eğitsel önlemlerde ise okul müdürleri sosyal ve sportif etkinlikleri teşvik etme, rehberlik servisi etkin kullanma, anne babaya eğitim verme, öğrencilerin kurallara uymasını takip etme gibi önlemlerle okul güvenliğini sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu önlemler öğrencilerin fiziksel güvenliğinin yanı sıra psikolojik ve duygusal yönden de güvenliğini sağlamaya yönelik olduğu görülmektedir. Ozan'ın (2008) yaptığı bir çalışmada öğretmenler tarafından büyük oranda okul yönetiminin okul güvenliği konusunda öğrencileri bilgilendirdikleri, okul giriş ve çıkışlarının kontrol edildiği, öğretmen ve yöneticilerin öğrencilerin davranış bozukluklarını ailelerine bildirdikleri, yanlış davranışları görmezden gelmedikleri ifade edilmiştir.

4.3 Okul Güvenliğini Sağlamak İçin İlgililere Yapılan Öneriler

Okul müdürleri okul güvenliğinin sağlanması için fiziksel ve işlemsel olmak üzere iki alanda bir takım öneriler sunmuşlardır. Okul müdürlerinin ifade etmiş oldukları önerilerin tamamına yakını üst yönetimin yetki alanına girmektedir. Okulların güvenliğinin sağlanması için fiziksel öneriler kapsamında okul müdürleri, okullarda güvenlik görevlisi istihdam edilmesinin, çok amaçlı salonların yapılmasının, her okula gerektiğinde kullanabileceği bir bütçe sağlanmasının, günlük ders saatlerinin azaltılmasının, sosyal ve sportif etkinliklere önem verilmesinin ve bu etkinliklerin gerçekleştirilmesinin, okuldaki tadilatların zamanında yapılmasının okul güvenliğini artıracaklarını düşünmektedirler. Bir

araştırmaya göre (İksara, 2013) velilerin % 85'inin okullarda güvenlik görevlisinin gerekli olduğunu, % 80'inin ise güvenlik görevlilerinin suçu önlemede faydalı olacağını düşündükleri ortaya çıkmıştır. Turhan ve Turan'ın (2012) göre okulların güvenliğinin sağlanması için okul paydaşları her okula güvenlik personelinin görevlendirilmesini önermektedirler. Okullarda koruyucu güvenlik önlemlerine ilişkin Delice ve Arslan'ın (2018) okul yöneticileri ve öğretmenlerle yapmış oldukları bir çalışmada okullarda güvenlik görevlilerin olması, bir takım fiziksel düzenlemelerin yapılması gerektiği ve ders saatlerinin daha uygun hale getirilmesine ilişkin benzer önerilerin yapıldığı görülmüştür.

Diğer taraftan işlemsel öneriler kapsamında öğretmen atamalarının zamanında yapılmasının, ders kitaplarının zamanında temin edilmesinin, kurum ve kuruluşlardan destek alınmasının, öğrenmenin eğlenceli hale getirilmesinin okul güvenliğine katkı sağlayacağını ifade etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Adkins, V. L., Stephens, R., Cal, A., Alotaibi, M., Albahoth, W., ve Alsubaie, T. (2016). Danger K12: Are Us Schools Really Safe?. *Conference of the International Journal of Arts & Sciences*, 09(01): 53-64.
- Akçay, D., ve Yıldırım, A. (2018). Çocukların Okul Ortamında Kaza Geçirme ve Güvenlik Tedbirlerine Yönelik Ebeveyn Davranışlarının İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 11(1).
- Balkıs, M., Duru, E., ve Buluş, M. (2005). Şiddete yönelik tutumların özyeterlik, medya, şiddete yönelik inanç, arkadaş grubu ve okula bağımlılık duygusu ile ilişkisi. *Ege Eğitim Dergisi*, 6(2), 81-97.
- Balyer, A. (2012). Çağdaş okul müdürlerinin değişen rolleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2).
- Cerit, Y. (2007). *İlköğretim okulu müdürlerinin öğretmenlere yönelik yıldırma davranışları*. (Ed.) Solak A. Okullarda şiddet ve çocuk suçluluğu. Ankara: Hegem Yayınları; s. 151-169.
- Çalık, T., Kurt, T., ve Çalık, C. (2011). Güvenli okulun oluşturulmasında okul iklimi: Kavramsal bir çözümleme. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(4), 73-84.
- Çankaya, İ. (2011). Sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları istenmeyen öğrenci davranışları ve bu davranışlarla başa çıkma yolları. *Turkish Studies*, 6(2), 307-316.
- Çelik, V. (2008). *Sınıf yönetimi*. (4. Baskı) Nobel Yayın Dağıtım. Ankara
- Çınar, İ. (2007). *Okullarda Şiddet: Dağın İki Yamacını Görebilmek*. Okullarda Şiddet ve Çocuk Suçluluğu (Ed.: Adem Solak), Hegem Yayınları, Ankara.

- Delice, O. E., ve Arslan, M. M. (2018) Koruyucu Güvenlik Önlemlerine Yönelik Okul Yöneticilerinin Ve Öğretmenlerin Görüşleri. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 57-75.
- Dinkes, R., Cataldi, E. F., Kena, G., ve Baum, K. (2006). Indicators of School Crime and Safety: NCES 2007-003. National Center for Education Statistics. Dinkes.
- Dönmez, B. (2001). Okul güvenliği sorunu ve okul yöneticisinin rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 7(1), 63-74.
- EARGED, (2009). http://www.meb.gov.tr/earged/earged/Okul_guvenligi.pdf adresinden 31.01.2017 tarihinde elde edilmiştir.
- EBS, (2014). 19. Milli eğitim şurası gündem maddelerine ilişkin görüş ve öneriler. Memur-Sen Konfederasyonu Eğitim-Bir-Sen Eğitimciler Birliği Sendikası. Ankara.
http://www.egitimbirsen.org.tr/ebs_files/files/yayinlarimiz/19MilliEgitimSurasiweb.pdf adresinden 01.02.2017 tarihinde elde edilmiştir.
- Ekici, C. E., ve Burgaz, B. (2009). İstenmeyen öğrenci davranışlarının öğretmen ve okuldan kaynaklanan nedenleri. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 91-111.
- Eraslan, R., ve Aycan, S. (2008). Bir ilköğretim okulu ikinci kademe öğrencilerinde okul kazası görülme sıklığının incelenmesi. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 2(1).
- Erkal, S., ve Yertutan, C. (2012). Çocukların Okulda Kaza Geçirme Durumu ve Okulda Kaza Geçirmelerini Önlemeye Yönelik Ebeveyn Davranışlarının İncelenmesi.
<http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/sibelerkalcananyertutan.pdf> , adresinden 31.01.2017 tarihinde elde edilmiştir.
- Gökçe, F. (2012). Öğretmen ve velilerin, öğrencilerin okulda geçirdikleri zaman, ders ve dinlenme süreleri ile tatiller ve okul dönemleri konusundaki görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2541-2560.
- Günay, G., ve Özbilen, F. M. (2014). İlköğretim öğretmenlerinin okul nöbet görevleri üzerine bir değerlendirme. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3).
- Hoy, W. K., Miskel, C. G., ve Turan, S. (2010). *Eğitim yönetimi: Teori, araştırma ve uygulama*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Işık, H. (2004). Okul güvenliği: kavramsal bir çözümleme. *Milli Eğitim Dergisi*, 164, 1-10.
- İksara. (2013). http://content.bahcesehir.edu.tr/public/files/files/CSG_Okul_V5.pdf (Erişim tarihi 31.01.2017)
- Köktaş, Ş. K. (2003). Sınıf yönetimi. Adana: Nobel Yayınları.

- Lindle, J. C. (2008). School safety: real or imagined fear?. *Educational Policy*, 22(1), 28-44.
- Maslow, A. H. (1954). *Personality and motivation*. Harlow, England: Longman, 1, 987.
- Memduhoğlu, H. B., Taşdan, M. (2007). Okul ve öğrenci güvenliği: Kavramsal bir çözümleme. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(34), 69-83.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. S. Turan (Ed.). Nobel.
- Miles, M. B., ve Huberman, M. A. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Miller, A. (2003 revised). Violence in U.S. Public Schools: 2000 School Survey on Crime and Safety (NCES 2004-314). U.S. Department of Education. Washington, DC: National Center for Education Statistics.
- O'reilly, E. M. ve Verdugo, R. R. (1999). Safe school indicators: the data and social policy. *Education and Urban Society*, 31 (3), 334-348.
- Okutan, M. (2017). Disiplin problemlerinin sürekliliği. *Pegem Atıf İndeksi*, 2-9.
- Ozan, Z.Ç. (2008). *Okul ortamını güvensiz yapan etkenlerde öğretmenin ve yöneticilerin rolü*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul
- Öğülmüş, S. (2006). Okullarda şiddet ve alınabilecek önlemler. *Eğitime Bakış*, 2(7), 16-24.
- Özpolat, V., ve Bayındır, N. (2007). *Vaka Sorgulama Tekniği İle Okulda Fiziksel Ceza Çocuk Saldırganlığı*. (Ed.) Solak A. Okullarda şiddet ve çocuk suçluluğu. Ankara: Hegem Yayınları; s. 37-54.
- Öztürk, N., Atlı, A., ve Kutlu, M. (2014). Ortaokul öğrencileri arasındaki zorbalık olaylarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı / 15- 3, s. 43-63 DOI: 10.17679/iuefd.15365258
- Öztürk, O. (2016). <https://osmanozturk.com.tr/guvenli-okul-guvenli-gelecek/> adresinden 31.01.2017 tarihinde elde edilmiştir.
- Patrick, D. (2014). <http://www.smma.com/ideas/designing-safer-schools> sitesinden 27.01.17 tarihinde alınmıştır.
- Taş, A. (2008). Sınıf Yönetimini Etkileyen Etkenler, Etkili Sınıf Yönetimi İçinde (4. Baskı) (edt: Hüseyin Kıran), Ankara: Anı yayıncılık.
- TTK. (2017). <http://ttkb.meb.gov.tr/www/haftalik-ders-cizelgeleri/kategori/7> adresinden 30.01.2017 tarihinde elde edilmiştir.
- Turhan, M., ve Turan, M. (2012). Ortaöğretim kurumlarında güvenlik. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* [Educational Administration: Theory and Practice], 18(1), 121-142.

- Üstün A., Yılmaz M., ve Kırbaş S.(2007). Gençleri şiddete yönelten nedenler. Solak A. (Ed.) Okullarda şiddet ve çocuk suçluluğu. Ankara: Hegem Yayınları; s. 109-30.
- Varjas K. ,Henrich C. C., ve Meyers J. (2009). Urban Middle School Students' Perceptions of Bullying, Cyberbullying, and School Safety, *Journal of School Violence*, 8:2, 159-176, DOI: 10.1080/15388220802074165
- Wanatt, C. L. (1996). Defining Safe Schools. *Journal for a Just and Caring Education*, 2(2), 121-32.
- Welsh, W. N. (2001). Effects of student and school factors on five measures of school disorder. *Justice Quarterly*, 18(4), 911-947.
- Welsh, W. N., Greene, J. R. ve Jenkins, P. H. (1999). School disorder: the influence of individual, institutional, community factors. *Criminology*, 37(1), 73-115.
- Yılmaz, K.G. (2010). *İlköğretim birinci kademe öğrencilerinin Okul güvenliğine ilişkin algılarının İncelenmesi: Sultanbeyli ilçesi örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim dalı. İstanbul
- Zorlu, Y. (2016). Medyadaki şiddet ve etkileri. *Humanities Sciences*, 11(1), 13-32.

**OTİZMLİ ÖĞRENCİLERE KENDİNİ TANITMA BECERİSİNİN
ÖĞRETİMİNDE VIDEOYLA MODEL OLMANIN ETKİLİLİĞİ***

*THE EFFECTIVENESS OF USING VIDEO MODELLING IN TEACHING
THE SELF- INTRODUCTION SKILLS TO STUDENTS WITH AUTISM*

Galibiye ÇETREZ ARICAN Yeşim FAZLIOĞLU*** Selen TEZCAN******

*Geliş Tarihi: 02.08.2017
(Received)*

*Kabul Tarihi: 09.10.2018
(Accepted)*

ÖZ: Sosyal beceriler genellikle, normal gelişim gösteren bireylerde akran grupları ve aile içinde farkında olmadan gözlem ve model alma yoluyla öğrenilmektedir. Ancak, otizmlili bireylerde bu durum çoğunlukla söz konusu değildir. Bu bireyler akranlarıyla ve çevrelerindeki diğer bireylerle olan etkileşim yetersizliğinden dolayı gözlem ve model olmayla öğrenememektedirler. Bu yüzden, bu bireylere sosyal becerilerin sistematik olarak öğretilmesine ve bu becerileri farklı ortam ve kişilerle kullanmasına destek verilmesi gerekmektedir. Bu gereksinimden yola çıkılarak bu çalışmada, otizmlili öğrencilere videoyla model olmayla kendini tanıtmaya becerisinin öğretilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, tek denekli araştırma modellerinden yoklama denemeli denekler arası çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Araştırmaya yaşları 17 ve 18 olan otizmlili 2 erkek otizmlili öğrenci katılmıştır. Araştırmanın sonucunda; videoyla model olmayla öğretim sonucunda otizmlili öğrencilerden birinci öğrencinin kendini tanıtmaya becerisini kazandığı ve bu beceriyi öğrencinin uygulama sona erdikten sonra da kullanmaya devam ettiği ve farklı ortam ve kişilere genellediği tespit edilmiştir. İkinci öğrencinin ise uygulama sona erdikten sonra, kendini tanıtmaya becerisini kazandığı ancak beceriyi farklı ortam ve kişilere genelleyemediği bulunmuştur. Öğrencilerin anneleri ve devam ettikleri okuldaki öğretmenleri ile yapılan görüşmeler sonucunda, bu becerinin öğretiminden memnuniyet duydukları yönünde bilgiler elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Otizmlili Öğrenciler, Videoyla Model Olma, Kendini Tanıtma Becerisi, Sosyal Beceri

ABSTRACT: Children generally learn social skills by observing their friends, their families and taking them as a model. But for autistic children, these situation isn't generally the same. Autistic children cannot learn the skills by taking their friends and families as models and observing as they have poor social interaction skills. For this reason, teaching social skills to autistic children and supporting them to use these social skills on

* Bu makale 24. Özel Eğitim Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü,
galibiyecetrez@trakya.edu.tr

*** Prof. Dr. Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, yfazlioglu@trakya.edu.tr

**** Öğretmen Bahçeşehir Okulları, selen_selen1982@hotmail.com

different people and places is needed. In this study, the effectiveness of using video modelling in teaching self-introduction skills to students with autism is aimed. In the study, multiple probe design across subjects is carried among the single subject research model. The participants of this study are two autistic boys at the ages of 17 and 18. At the end of the study, it was found that the first student, succeeded at learning self-introduction skills at the end of video modelling and in addition to this, he continued to self-introduce after teaching period and generalizing to use this skill on different people and in different places. On the other hand, the second student, also succeeded at learning self-introduction skill at the end of video modelling period, but he couldn't generalise it on different people and in different places. Moreover, teaching these social skills to autistic children was found to be useful by the families and teachers.

Keywords: Autistic Children, Video Modeling, Self Introduction Skill, Social Skill.

1. GİRİŞ

Otizm tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de adından çokça söz edilen nörogelişimsel bir bozukluk ve özel eğitim kategorisi olarak kabul edilmektedir. Otizm, yaşamın erken yıllarında ortaya çıkmakta ve yaşamın sonraki dönemlerinde de devam etmektedir. Otizmliler sosyal ilişkiler, iletişim, davranış ve bilişsel gelişimde gecikme ve sapma gibi özellikler göstermektedir.

“Otizmliler” olarak nitelendirilen bu bireylerin genellikle çevresindeki diğer bireylerle, özellikle de akranlarıyla ilişki kurmakta güçlük yaşadıkları, farklı takıntılara sahip oldukları, konuşmadıkları ya da konuştuklarında alışılmadık biçimlerde konuştukları ve genel olarak günlük yaşamı devam ettirmede zorlandıkları gözlenmektedir (Kırcaali-İftar, 2012).

Otizm tanısı tüm dünyada kabul gören Amerikan Psikiyatri Birliği (APA) tarafından yapılmaktadır. DSM -5’e göre Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) sosyal-iletişimsel yetersizlikler (toplumsal-duygusal karşılıklı yetersizlik, sözel olmayan iletişimde yetersizlik, ilişki kurma ve sürdürmede yetersizlik), tekrarlayıcı ilgiler ve davranışlar (basmakalıp ve tekrarlayıcı motor hareketler, aynılıkta ısrar, rutine sıkı bağlılık, sınırlı ve yoğun ilgi alanı, duygusal az veya çok uyarılma) kapsayan geniş bir terimdir (DSM-5, 2014).

Otizmliler temel özelliklerinden birisi de sosyal güçlükler olarak ifade edilmektedir. Bu güçlükler, göz kontağı kurma ve yüz ifadeleri gibi sözel olmayan becerilerdeki yetersizlikler, akranlarla etkileşim kurmada zorluk, ilgi, istek ve başarılarını başkaları ile paylaşmama ve sosyal ve duygusal karşılıklılığın olmaması olarak sıralanmaktadır (Sucuoğlu, 2012). Bu nedenlerle otizmliler için çocukların taranması, tanı konması ve bu çocuklar için müdahale programı hazırlanması sürecinde sosyal yeterlik ve sosyal becerilerin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sosyal yeterlik, bireyin ihtiyaç duyduğu ve gerektiği zamanlarda bağlama uygun olarak akranlarıyla ve diğer bireylerle etkili, uygun ve nitelikli sosyal etkileşimler kurması ve bu etkileşimi devam ettirmesi için gereksinim duyduğu

sosyal, duygusal ve bilişsel beceriler olarak görülmektedir (Han ve Kemple, 2006; Stichter, Randolph, Gage ve Schmidt, 2007). Sosyal beceriler, sosyal yeterliğin bir ögesi olarak ele alınmakta ve bireyin yaşadığı topluma uyum sağlamasını ve toplumun bir parçası olmasını sağlamaktadır. Sorias (1986) sosyal becerileri, bireyin olumlu ya da olumsuz duygularını uygun bir şekilde anlatabilmesi, kişisel haklarını savunabilmesi, gerektiğinde diğerlerinden yardım isteyebilmesi ve kendisine uygun olmayan istekleri geri çevirebilmesini sağlayan beceriler, Mercer ve Mercer (2005) sosyal yeterliğin bir parçası olan öğrenilmiş farklı davranışlar olarak, Westwood (1993) ise kişilerin başkaları ile olumlu etkileşim ve ilişki başlatma ve bu etkileşimi devam ettirmek için önemli olan davranış öğeleri, Avcıoğlu (2009) da, bireyin toplum tarafından verilen görev ve rolleri yerine getirebilmesi sergilenen davranışlar olarak tanımlamaktadır.

Otizimli bireylerin sosyal becerileri normal gelişim gösteren akranlarından ve aynı zamanda farklı türde yetersizlikleri olan diğer akranlarından da farklılık göstermektedir. Bu bireylerin zihinsel özelliklerinden bağımsız olarak kendilerine özgü sosyal beceri özellikleri olduğu ifade edilmektedir (Weiss ve Harris, 2001). Bu bireylerin sosyal beceri yetersizliklerinin, onların sözel olmayan iletişim becerileri ve taklit becerilerinde sınırlılıklar ile ortak dikkat kurmada yaşadıkları güçlükler ve sosyal karşılıklılığı korumadaki sınırlılıklardan kaynaklandığı düşünülmektedir (Demir, 2012).

Sosyal beceriler; genel olarak diğer bireylerin gözlenmesi, gözlenen davranışların model alınması yoluyla öğrenilmektedir. Çevreden alınan geribildirimlerle de kalıcı hale gelmektedir (Çifci ve Sucuoğlu, 2012). Otizimli bireyler kendilerine has özellikleri nedeni ile sosyal becerileri akranları gibi gözlem ve taklit yoluyla öğrenememektedir. Bunun için bu bireylere gerekli sosyal becerileri öğretmek için uygun yöntemlerle sistematik öğretim yapmak gerekmektedir. Bu yöntemlerden biri de video modelle öğretimdir.

Videoyla model olma, bireyin öğretilmek istenen hedef davranışı gerçekleştiren modeli videodan izlemesini ve izlediği bu davranışları tekrar etmesini içeren bir uygulama şeklidir (Delano, 2007; Nikopoulos ve Keenan, 2007). Video modelle öğretimin temelleri Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramı'nın ilkelerine dayanmakta ve bireylerin bilgi ve becerileri, öğretim yapılmadan diğer bireylerin davranışlarını gözleyerek öğrendikleri görüşünü temel almaktadır (Hitchcock, Dowrick ve Prater, 2003; Halisküçük, 2007). Videoyla model olma uygulamasında hedef davranış farklı modeller tarafından sergilenebilmektedir. Hedef davranış, aynı yaş ve cinsiyetteki bir akran model tarafından ya da öğrencinin kendisi tarafından gerçekleştirilebileceği gibi, yetişkin bir model tarafından da gerçekleştirilebilmektedir. Bir başka şekilde de öğrencinin bir beceri ya da

davranışın yapılışını kendi bakış açısından izlemesi sağlanarak beceriyi kendisinin yapıyormuş gibi hissettiği uygulamalara da yer verilebilmektedir (Vuran ve Olçay-Gül, 2012).

Otizimli bireylere, video modelle sosyal beceri öğretimi kullanılırken, ilk olarak videoda model olacak kişi (örn., yetişkin, akran, otizimli bireyin kendisi) ve videoda yer alacak diğer oyuncular belirlenmektedir. Daha sonra video çekiminin yapılacağı uygun yer ve zaman belirlenerek video çekimi yapılmaktadır. Çekim tamamlandıktan sonra gerekli olursa filmde gerekli düzenlemeler yapılmaktadır. Son olarak da otizimli bireye video izletilmeden önce videonun amacı basitçe anlatılmaktadır. Videolar bir kez sonuna kadar izlenmekte, eğer gerekirse videolar ikinci kez izlenerek gerekli yerlerde öğretim yapılacak bireye davranışlar hakkında geribildirimler verilmektedir. Bireyin videoyu izleme davranışı filmin sonunda pekiştirilmektedir. Video modelle öğretim, öğretim yapılacak bireye becerinin bütün basamaklarını bir kez izlettirme ya da video ipucu olarak bilinen her seferinde becerinin bir basamağını izlettirme şeklinde gerçekleştirilebilmektedir. Bu video modelle öğretim uygulamalarının hangisinin kullanılacağı öğretimi yapılacak becerinin çok basamaklı, karmaşık ve bireyin işlevde bulunma düzeyine bağlı olarak belirlenmektedir (Demir, 2012).

Alanyazında yapılan çalışmalar incelendiğinde, videoyla model olmayla sadece otizimli bireylerle değil farklı yetersizliği olan bireylerle, farklı beceri ve davranışların öğretiminde çalışıldığı görülmektedir. Problem davranışları azaltmak, sözel ve motor davranışlar, sosyal davranışlar, matematik becerileri, günlük yaşam becerileri, mesleki beceriler gibi farklı becerilerin ve davranışların öğretiminde etkili olarak kullanıldığı görülmektedir (Nikopoulos ve Keenan, 2007; Avcioğlu, 2013). Axelrod, Bellini, ve Markoff, (2014) uyum ve saldırgan davranışları, Kellems, ve Morningstar (2012) iş becerileri, Kellems, Mourra, Morgan, Riesen, Glasgow ve Huddleston (2016); Mechling, Ayres, Foster ve Bryant, (2013) pişirme becerileri; Sancho, Sidener, Reeve ve Sidener (2010), Palechka, MacDonald, (2010) oyun becerileri; Rayner, (2011), özbakım becerileri; Maione ve Miranda (2006), Wilson (2012) dil becerileri; Kagohara, AchmadiMeer, Lancioni, O'Reilly, Lang, Marschik, Sutherland, Ramdoss, Green, Sigafos (2013), sosyal beceri; Plavnick (2010), etkinliğe katılma; Stasolla, PerilliDamiani (2014), etkinliğe katılma; Burton, Anderson, Prater, Dyches (2013), matematik becerileri; Holifield, Goodman, Hazelkorn, Heflin (2010), verilen etkinliği tamamlama; Kim (2016), oyun becerileri, Murzynski ve Bourret (2007) günlük yaşam becerileri; gibi farklı davranış ve konuların kazandırılmasında bu yöntemi kullanmışlardır. Bu çalışmalarda; yetişkin model, hedef öğrencinin kendisinin model olduğu video model, hazır video modeller, model olmayla birlikte sosyal öykü, video modelle birlikte geri zincirleme ve pekiştirmenin kullanıldığı görülmektedir. Türkiye'de de

videoyla model olmanın kullanıldığı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda; zihinsel yetersizliği olan bireylere Halisküçük ve ÇifciTekinarıslan (2007) akran model kullanılarak makarna pişirme becerileri, Değirmenci (2010) otel kat hizmetleri becerileri, Öncül ve Özkan Yücesoy (2010) yetişkin model kullanılarak günlük yaşam becerilerinin öğretimi, Avcıoğlu (2013) selam verme becerisinin öğretilmesi, Akmanoğlu (2008) otizmi olan bireylere aşamalı yardımla öğretim kullanılarak düzenlenen video model olmayla kötü niyetli yabancı kişilerin kaçırma girişimlerinden kaçınma, Ergenekon (2012), ev kazalarında basit ilkyardım becerilerinin öğretimi; Sani Bozkurt (2011) akran ve yetişkin modeli birlikte kullanarak rol oyun becerilerinin öğretimi, Akmanoğlu, Yanardağ ve Batu (2014), Odluyurt (2013) kaynaştırmaya devam eden otistik özellikler gösteren çocuklara kurallı oyun öğretiminde akranları tarafından doğrudan model olma ve videoyla model olmanın etkililiği, Acar, Tekin-İftar, ve Yıkmış(2016)OSB olan çocuğa sahip anneler tarafından sunulan sosyal öykülerin ve video modelle öğretim uygulamasının çocuklarının hedeflenen sosyal becerileri öğrenmeleri üzerindeki etkililik ve verimlilikleri; Yavuz (2016) OSB olan çocuklara ev içi becerilerinden poşet çay ve kaşarlı tost hazırlama davranışlarının öğretiminde videoyla model olma ile video ipucunun etkililik ve verimliliğinin incelendiği çalışmalarının yapıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada, otistik özellikler gösteren öğrencilere videoyla model olmayla kendini tanıma becerisinin öğretilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, çalışmada şu sorulara cevap aranmıştır. (a) kendini tanıma becerisinin öğretimi için videoyla model olmaya dayalı hazırlanan öğretim paketi, otistik özellik gösteren öğrencilerin bu beceriyi kazanmalarında, sürdürmelerinde ve farklı kişi ile ortama genellemelerinde etkili midir? (b) araştırmaya katılan öğrencilerin anneleri ve devam ettikleri okuldaki sınıf öğretmenlerinin kendini tanıma becerisinin öğretimi hakkındaki görüşleri (sosyal geçerlik) nelerdir?

2.YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, katılımcılar, ortam ve araç-gereçler, uygulama süreci, veri toplama ve verilerin analizi, güvenilirlik ve sosyal geçerlik konularına ilişkin ayrıntılı açıklamalar yer almaktadır.

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada otizmlili öğrencilere, sosyal becerilerinin öğretiminde videoyla model olmanın etkililiği, tek denekli araştırma modellerinden yoklama denemeli denekler arası çoklu yoklama modeli ile değerlendirilmiştir. Yoklama denemeli çoklu yoklama modeli başlama düzeyi ve uygulama evrelerinden oluşur. Yoklama denemeli çoklu yoklama modelinde değişiklik ya da öğretim yapılmak istenen üç durum belirlenir. Modelin uygulama sürecinde öncelikle hedef

durumların hepsi için eşzamanlı olarak başlama düzeyi verileri toplanır. Birinci durumda kararlı veri elde edildikten sonra uygulamaya başlanır ve ölçüt karşılanıncaya değin

uygulamaya devam edilir. Bu süreçte diğer durumlara ilişkin aralıklı olarak yoklama denemeleri gerçekleştirilir. Birinci durumda ölçüt karşılandıktan sonra ikinci durumda kararlı veri elde edilinceye kadar başlama düzeyi verileri toplanır. Kararlı veri elde edildikten sonra ikinci durumda uygulamaya geçilir ve ölçüt karşılanıncaya kadar uygulamaya devam edilir. Bu süreçte üçüncü duruma ilişkin yoklama denemeleri düzenlenir. Ölçüt karşılandıktan sonra üçüncü durumda kararlı veri elde edilinceye kadar başlama düzeyi verileri toplanır. Daha sonra üçüncü durumda da uygulamaya geçilir ve ölçüt karşılandıktan sonra uygulama sonlandırılır (Tekin-İftar, 2012; Fidan,2014).

2.1.1. Bağımlı Değişken

Araştırmanın bağımlı değişkeni, hedef öğrencilerin kendini tanıtmaya becerisini öğrenme düzeyleridir. Hedef beceri aşağıdaki şekilde tanımlanmış ve bu tanım temel alınarak değerlendirilmiştir: (1) Kendini tanıtmaya çalışırken yüzüne bakar (2) Merhaba/ selam türü bir sözcük söyler (3) Adını söyler (4) Kişiye elini uzatır. (5) Kişinin cevabını bekler. (6) Memnun olduğunu söyler (Kişinin cevabından sonra). Bu altı davranışın gerçekleştirilmesi ölçüt olarak kabul edilmiştir.

2.1.2. Bağımsız Değişken

Araştırmanın bağımsız değişkeni; hedef öğrencilerin “kendini tanıtmaya” becerisinin videoyla model olma uygulaması doğrultusunda öğretimi için hazırlanan öğretim paketidir.

2.2. Katılımcılar

Bu araştırmanın katılımcıları; hedef öğrenciler, uygulamacı ve gözlemcilerden oluşmaktadır

2.2.1.Hedef Öğrenciler: Öğretilecek olan becerilerin seçiminde, sınıf öğretmenlerinin yardımlarına başvurulmuştur. Bunun için öncelikli olarak sınıf öğretmenlerine sosyal beceri kontrol listesi verilmiş, öğrencilerin bu becerilerden hangilerine gereksinimleri olduğunu belirtmeleri ve bu becerileri önem sırasına göre sıralamaları istenmiştir. Buna göre, kendini tanıtmaya becerisi öncelikli gereksinim duydukları beceri olarak belirlenmiştir.

Araştırmaya Edirne’de bir özel eğitim okuluna devam eden ve yaşları 17-18 arasında değişen otizmli olan üç öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin çalışmaya katılımı için anne- babalardan yazılı izin alınmıştır. Öğrenciler, araştırmanın bağımlı değişkeni olan hedef beceriye ilişkin sistematik öğretim alma geçmişine sahip değildirler. Öğrencilerin aileleri ve öğretmenleriyle yapılan görüşmelerde öğrencilerin üçünün de hedef becerinin öğretimine gereksinimleri olduğu

anlaşılmıştır. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin bazı önkoşul becerilere sahip olmaları beklenmiştir. Bu beceriler; (a) video izleyebilecek görsel yeterliliğe sahip olma, (b) temel düzeyde okuma becerisine sahip olma, (c) en az 20 dakika bir etkinliğe katılabilmek, (d) en az 15 dk. görsel uyarılara dikkatini yöneltebilme, (e) en az iki basamaklı yönergeleri yerine getirecek alıcı dil becerilerine sahip olma, (f) en az iki sözcüklü cümlelerle kendini ifade edecek ifade edici dil becerisine sahip olma ve (g) videoda izlenen hedef becerileri sergileyebilecek düzeyde büyük ve küçük kas becerilerine sahip olma şeklinde sıralanmıştır. Önkoşul becerilerine sahip olan öğrencilerin seçiminde öğrencilerin öğretmenlerinden yararlanılmıştır. Bunun için öğrencilerin devam ettiği okuldaki özel eğitim sınıf öğretmenleri ile görüşme yapılmış ve yapılan bu görüşmede araştırma kapsamına alınacak öğrencilerde aranan önkoşul beceriler belirtilerek öğretmenlerden yardım alınmıştır. Bu görüşme sonucunda araştırma için önkoşul becerilere sahip iki öğrenci hedef öğrenci olarak seçilmiştir. Hedef öğrenci olarak seçilen üçüncü öğrencinin yukarıda sayılan önkoşul beceriler sahip olmadığı gözlenmiştir. Çalışmaya katılan hedef öğrencilerin özellikleri şunlardır: Hedef öğrenciler için kullanılan isimler öğrencilerin gerçek isimleri değildir. Araştırmaya katılan iki öğrenci, bir özel eğitim okuluna devam etmekte olup yaşları 17 ve 18'dir. Öğrenciler; araştırmada yer alan hedef becerileri bağımsız olarak yerine getirebilecek düzeyde büyük ve küçük kas becerilerine sahiptirler. Özbakım ve günlük yaşam becerilerini istenilen düzeyde bağımsız olarak sergileyebilmektedirler. Kendilerine sunulan sözel yönergeleri bağımsız olarak takip etmektedirler. Temel düzeyde okuma-yazma becerilerine sahiptirler. Dikkatlerini uzun süre bir etkinliğe (15 dakika) yöneltebilmektedirler. Başkalarıyla işbirliği yapmakta ve grup içerisinde çalışabilmektedirler. Ayrıca sorumluluk almakta ve kendilerine verilen sorumluluğu bağımsız olarak yerine getirmektedirler.

2.2.1.2. Uygulamacı

Araştırmayı yürüten uygulamacı, özel eğitim alanında lisans ve zihin engellilerin eğitimi alanında yüksek lisans derecelerine sahiptir. Uygulamacı 11 yıllık öğretmenlik deneyimine sahiptir ve halen özel eğitim bölümünde öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır.

2.2.1.2.3. Gözlemci: Araştırmada bağımlı ve bağımsız değişkene ilişkin güvenilirlik verileri toplanmıştır. Araştırmanın gözlemciler arası güvenilirlik ve uygulama güvenilirliği verileri; alanda yüksek lisans yapmış bir öğretim görevlisi ve alanda çalışan bir özel eğitim öğretmeni tarafından toplanmıştır. Araştırmanın gözlemcilerine; güvenilirlik verilerini toplamadan önce (a) araştırmanın amaçları, (b) hedef beceri ve hedef beceriye ait davranışlar, (c) videoyla model olma öğretim

stratejisi, (d) öğretim oturumları, (e) yoklama oturumları, (f) genelleme oturumları, (g) hedef öğrencilerin beceriye ait davranışları doğru ve yanlış sergileme durumları ile (h) hedef öğrencilerin beceriye ait davranışları doğru ve yanlış sergileme durumlarında uygulamacıdan beklenen tepkiler hakkında bilgi sunulmuştur.

2.3.Ortam ve Araç-Gereçler

Araştırmanın uygulama çalışmaları, hedef öğrencilerin devam ettikleri kurum bünyesinde yer alan ve kurum tarafından kullanılmasına izin verilen boş bir sınıfta yapılmıştır. Uygulamanın yapıldığı sınıf dikkati dağıtan uyarıların az olduğu ve etkinliklerde öğrencilerin rahatça oturabilecekleri bir yerdir. Sınıfta video kliplerin izlenebilmesi için masa üzerinde bir bilgisayar, bir uygulamacı ve yardımcı ile birlikte hedef öğrencilerin oturarak video izleyebileceği sandalyeler bulunmaktadır. Öğrencilerin başlama, yoklama, uygulama ve izleme oturumlarına ilişkin bütün verilerinin toplanması aynı ortamda gerçekleşmiştir. Genelleme çalışmasına ilişkin veriler hedef öğrencilerin devam ettikleri okul içinde, okul bahçesinde ve okula yakın bir kafede toplanmıştır.

Çalışmaya başlamadan önce hedef beceriye ilişkin üç üniversite öğrencisiyle birlikte kamera çekimi yapılmış, yapılan çekimler CD'ye kaydedilmiştir. Öğrencilere, kamera çekiminde sergiledikleri etkinlikteki(kendini tanıtmaya becerisi) rol ve görevleri yani neler yapılacağı önceden söylenmiş ve bu söylenenler doğrultusunda etkinliği gerçekleştirmeleri sağlanarak kamera kaydı yapılmıştır. Yapılan bu kaydın otizmli öğrencilere beceri öğretimi için kullanılacağı söylenmiştir. Etkinliğe ilişkin hazırlanan bu görüntüler, özel eğitim alanındaki üç uzmana izlettirilmiş ve görüntüler için uzmanların görüşü alınmıştır. Her üç uzman da video görüntülerinin amaca uygun olarak hazırlandığını ifade etmişlerdir.

2.4. Uygulama Süreci

Uygulama sürecinde başlama düzeyi oturumları, öğretim oturumları, genelleme ve izleme oturumları ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

2.4.1.Başlama Düzeyi Oturumları: Başlama düzeyi oturumları video kamera kullanılarak kaydedilmiş ve başlama düzeyi verileri uygulamacı tarafından bu kayıtlar izlenerek, hedef davranışların (bağımlı değişken başlığı altında belirtilmiş olan hedef beceri) gözlenmesi yolu ile toplanmıştır. Bu aşamada, CD de yer alan video görüntüsü izlettirilmemiş ve hiçbir öğretim yapılmamıştır. Bu oturumlarda öğrenciler hedef beceriyi kabul edilebilir düzeyde sergilediğinde ya da beceriyi sergileyememesi durumlarında herhangi bir tepkide bulunulmamış ancak öğrencilerin çalışmaya katılımları sözel olarak pekiştirilmiştir.

2.4.2.Öğretim Oturumları: Başlama düzeyi oturumlarında kararlı veri elde edildikten sonra birinci hedef öğrencide (Can) uygulamaya geçilmiştir. Birinci hedef öğrencide ölçüt karşılanıncaya kadar öğretim oturumlarına devam edilmiştir. Birinci hedef öğrencide öğretim oturumları devam ederken, diğer öğrencide iki gün

ara ile yoklama verisi toplanmıştır. Birinci hedef öğrencide ölçüt karşılandığında, ikinci hedef öğrencide (Ömer) uygulamaya geçilmiştir. Hedef becerinin öğretimine haftanın üç günü, 40 dakikadan oluşan birer öğretim oturumu şeklinde devam edilmiştir. Her bir öğretim oturumunda dört denemeye yer verilmiştir. Öğretim oturumlarına artarda üç oturum % 100 düzeyinde ölçüt karşılanıncaya kadar devam edilmiştir. Ölçüt, kendini tanıtmaya becerisinin tanımında belirtilen altı davranış temel alınarak belirlenmiş ve altı davranışın gerçekleştirilmesi beklenmiştir.

Hazırlanan video görüntüleri öğrencilerin devam ettikleri kurum bünyesinde yer alan ve kurum tarafından kullanılmasına izin verilen boş bir sınıfta izlenmiştir. Öğretim oturumlarına başlamadan önce, uygulamacı kendini tanıtmış ve uygulama esnasında kullanılacak araç gereçler tanıtılmıştır. Aynı zamanda çalışılacak olan beceri hakkında kısaca açıklamada bulunulmuştur. Hedef beceriyle ilgili ilk önce video görüntülerinin izleneceği sonra birlikte videoda yer alan görüntüleri tekrar edecekleri de söylenmiştir. Videoda izledikleri görüntülerin üniversite öğrencileri tarafından gerçekleştirilen kendini tanıtmaya becerisi olduğu ve bu videoları izledikten sonra videodakilerin aynısını birlikte tekrar edecekleri de belirtilmiştir. Sonra, öğrenciye videonun izlenmesi ve videoda izlediklerini karşısındaki kişiyle birlikte gerçekleştirmeleri gerektiğini anlayıp anlamadığı sorulmuştur. Öğrencinin yapılacak olanları anlamaması durumunda yeniden açıklama yapılmıştır. Etkinlik sonunda üstlendiği görevleri yerine getirmesi durumunda ve her oturum sonunda ödül (sevdiği bir yiyecek) kazanacağı bildirilmiştir. Bu açıklamadan sonra uygulamacı öğrenciye çalışmaya başlayabileceklerini söylemiştir. Hedef öğrencinin dikkatinin çalışmaya dolayısıyla videoya yöneltildikten ve hazır olması sağlandıktan sonra çalışmaya başlanmıştır. Daha sonra, uygulamacı “seninle önce CD”den kendini nasıl tanıttığını izleyelim diyerek CD de yer alan video görüntüsünü birlikte izlemişlerdir. Bu izleme sürecinde uygulamacı öğrenciye görüntüler hakkında açıklamalar yapmıştır. Görüntü izlemenin hemen ardından video CD durdurulmuş ve daha sonra öğrenciye “videoda gördüklerini birlikte yapalım” denilmiştir. Daha sonra, “gençler videoda izlediğimiz, biriyle karşılaştığımızda kendimizi nasıl tanıtırız” hedef uyararı verilerek öğrencinin videoda yer alan etkinlikte belirlenen işlemleri yerine getirmesi sağlanmıştır. Etkinlikte yer alan görevler yerine getirildikten sonra etkinliğe son verilmiştir. Daha sonra, öğrencinin, etkinlikte yaşananları özetlemesi sağlanarak, yer alan beceriyi, yaşantısında nerelerde, nasıl kullanacağı hakkında konuşması sağlanmıştır. Uygulamacı, öğrencinin uygulama anındaki öğrenmelerini yani, etkinlikte yer alan görevleri ne kadar iyi yerine getirdiğini değerlendirmiş ve bu konuda geri bildirim vermiştir. Öğrencilere oturum sonunda, etkinliğe katıldıklarından ve verilen görevleri yerine getirmeye çalıştıklarından dolayı teşekkür edilmiş ve

oturum sonlandırılmıştır. Bu süreç iki öğrenciye de aynı şekilde uygulanmıştır. Hedef beceriye ilişkin belirlenen davranışlar öğrenci tarafından doğru olarak gerçekleştirildiğinde “Aferin! Videoda gördüklerini ne kadar güzel yaptın” şeklinde öğrenci davranışı sözel olarak ve yiyecek (sevdiği yiyecek) pekiştiriciyle pekiştirilmiştir. Öğrenci davranışları sergileyemediğinde, CD de yer alan video görüntüsü tekrar izlettirilmiştir. Öğrencinin bu izleme işlemi bittikten sonra hedef becerinin davranışlarını tekrarlaması istenmiştir.

Öğrenci tekrar CD’de yer alanları izlemenin sonunda beceriye ait davranışları doğru olarak gerçekleştirdiğinde “aferin, videoda gördüklerini ne kadar güzel yaptın” şeklinde öğrenci davranışı sözel olarak pekiştirilmiş ve formda gerçekleştirdiği basamağın yanına (+) işareti gerçekleştiremediği basamağın yanına ise (-) işareti konulmuş beceriye ait davranışlar uygulamacıyla birlikte doğru bir şekilde yerine getirildikten sonra CD izlenmeye devam edilmiştir. Bu süreç, beceriye ait davranışların tamamı ölçüt düzeyinde sergileninceye kadar devam etmiştir.

2.4.3.Genelleme Oturumları: Hedef öğrencilerin öğretim oturumlarının sonunda öğrenmiş oldukları hedef beceriyi farklı ortam ve kişilere genelleyip genellemediklerini değerlendirmek için, genelleme oturumlarına yer verilmiştir. Genelleme verileri, tüm öğrencilerin öğretim çalışmalarında ölçütü karşılamalarından bir hafta sonra üç oturum arka arkaya toplanmıştır. Genelleme oturumlarında öğrencilerin sınıf öğretmeni uygulama hakkında bilgilendirilmiştir. Hedef öğrencilere öğretim oturumlarındaki gibi CD de yer alan video görüntüsü izlettirilmemiştir. Hedef öğrencilere, sınıfına yeni gelen birine kendini nasıl tanıtırısın? Sende şimdi sınıfına gelen kişiye kendini tanıtır beceri yönergesini vererek hedef beceriyi sergilemesi istenmiştir. Hedef öğrencinin bu esnada sergilediği hedef beceriler kaydedilmiştir. Aynı şekilde okul bahçesinde karşılaştığı kişiye kendini tanıtmayı istenmiş, kafede karşılaştığı kişilere kendini tanıtmayı istenmiş ve hedef öğrencinin bu esnada sergilediği hedef beceriler kaydedilmiş ve ortalamaları alınarak hedef becerinin genelleme verileri olarak değerlendirilmiştir. Uygulamacı, hedef öğrencileri, sergilemiş oldukları hedef beceriler için sözel pekiştiricilerle pekiştirmiştir.

2.4.4.İzleme Oturumları: İzleme oturumları; öğretim oturumlarından sonraki birinci, üçüncü ve dördüncü haftalarda başlama düzeyi oturumlarına benzer şekilde düzenlenmiştir.

2.5.Verilerin Toplanması

Araştırmada sırasıyla etkililik, güvenirlik ve sosyal geçerlik verileri olmak üzere üç tür veri toplanmıştır.

2.5.1.Etkililik Verilerinin Toplanması: Tüm oturumlar video kamera kullanılarak kaydedilmiş ve araştırma verileri uygulamacı tarafından bu kayıtlar

izlenerek toplanmıştır. Araştırmada etkililik verilerinin toplanması aşamasında, hedef beceride, hedef öğrencilerin doğru ve yanlış sergiledikleri davranışlar kayıt edilmiş ve doğru davranış yüzdesi hesaplanmıştır. Hedef becerinin değerlendirilmesi aşamasında altı tür davranışın sergilenmesine ilişkin veri toplanmıştır: 1.Kendini tanıtacağı kişinin yüzüne bakar. 2.Merhaba/ selam türü bir sözcük söyler. 3.Adını söyler. 4.Kişiye elini uzatır. 5.Memnun olduğunu söyler 6.Kişinin cevabını bekler. Öğretim sırasındaki her oturumda hedef becerileri ortaya koyma becerisi belirtilen aşamalar açısından değerlendirilmiştir. Öğrenci beceriyi basamaklarını doğru sergilediğinde veri toplama formuna “+”, diğer durumlar için “-” konularak, doğru sergilenen davranışların yüzdesi hesaplanmış ve elde edilen veriler grafiğe işlenmiştir.

2.5.2.Güvenirlilik Verilerinin Toplanması: Araştırmada güvenirlik verileri olarak; (a) gözlemciler arası güvenirlik ve (b) uygulama güvenirliği verileri toplanmıştır. Araştırmanın gözlemciler arası güvenirlik verileri, özel eğitim alanında doktora yapan bir öğretim görevlisi ve zihin engelliler öğretmenliği mezunu bir özel eğitim öğretmeni tarafından toplanmıştır. Başlama, uygulama, yoklama, genelleme ve kalıcılık evresine ilişkin tüm oturumların en az %30’unda araştırmanın video kayıtları, gözlemciler tarafından izlenerek, gözlemciler arası güvenirlik verileri toplanmıştır. Gözlemciler arası güvenirlik hesabı [(görüş birliği) / (görüş birliği + görüş ayrılığı)] x 100 formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Hedef beceri için her iki deneğin başlama, yoklama, uygulama ve genelleme oturumlarına ilişkin güvenirlik yüzdesi %100 bulunmuştur.

Uygulama güvenirliği verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan kendini tanıtmaya becerisi öğretim paketinin uygulama güvenirliği veri toplama formu ile toplanmıştır. Uygulama güvenirliği verileri; (a) uygulamacının kendini ve uygulama esnasında kullanılacak olan çalışmada kullanılacak araç gereçleri tanıtmaya, (b) öğretimsel amacın ve hedef becerinin öğrencilere açıklanması, (c) öğrencilerin çalışma esnasında ne gibi görevleri olduğu ve görevlerini nasıl yerine getireceklerinin açıklanması, d) öğrencilerin dikkatlerinin çalışmaya dolayısıyla videoya yöneltilmesi, (e) öğrencilerin CD de yer alan video görüntüsünü izlemelerinin sağlanması, (f) izleme sürecinde öğrenciye görüntüler hakkında açıklamalar yapılması, (g) beceri yönergesinin sunulması, (h) öğrencilerin videoda yer alan etkinlikte belirlenen işlemleri yapmaların sağlanması, (i) her öğrencinin etkinlik içinde yer alan çeşitli rolleri denemesinin sağlanması, (ı) etkinlik sonunda çalışma hakkında öğrencilere sorular sorulması, (j), öğrencilerin videoda izledikleri ve daha sonra sergiledikleri etkinlik içinde öğrendiklerini özetlemeleri ve bunları ileride nerelerde kullanabileceklerini tartışarak değerlendirmelerinin sağlanması, (k) hedef öğrencilerin sergiledikleri davranışlara uygun tepki verme (davranışın

kabul edilebilir düzeyde sergilenmesinde pekiştirilmesi, yanlış sergilenmesi durumunda video geri bildirim sunarak öğretim sürecinin tekrarlanması ve (1) öğrencilerin katılım davranışını pekiştirme davranışları gözlenmiş ve bu gözlemlere göre uygulamacının doğru davranışları (+) işareti ile yanlış davranışları (-) işareti ile forma işlenmiştir. Daha sonra doğru davranış sayıları belirlenmiş ve yüzdelikleri hesaplanarak forma işlenmiştir. Uygulama güvenilirliği verileri tüm deneysel oturumlarda toplanmıştır. Gözlemci tarafından tüm oturumların %30'unda uygulama güvenilirliği verileri elde edilmiştir (Tekin-İftar ve Kırcaali-İftar, 2001). Uygulama güvenilirliği verilerinin sonuçları, her hedef öğrenci için öğretilmeye çalışılan beceri ile ilgili öğretim paketinin uygulanışında %100 olarak bulunmuştur.

2.5.3.Sosyal Geçerlik Verilerinin Toplanması:Bu araştırmada, otizmi olan öğrencilere kendini tanıtmaya becerisinin öğretim sürecinde elde edilen sonuçların öğrenciler açısından önemini belirleyebilmek amacıyla, öğrencilerin anneleri ve devam ettikleri okuldaki öğretmenleri ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde kendini tanıtmaya becerisinin nasıl gerçekleştirileceği ile ilgili basamaklar öğretmenler ve annelere anlatılmış ve çocukların bu basamaklara göre kendilerini tanıtmaya tanıtmadıkları sorularak annelerin ve öğretmenlerinin görüşleri alınmıştır.

2.6.Verilerin Analizi

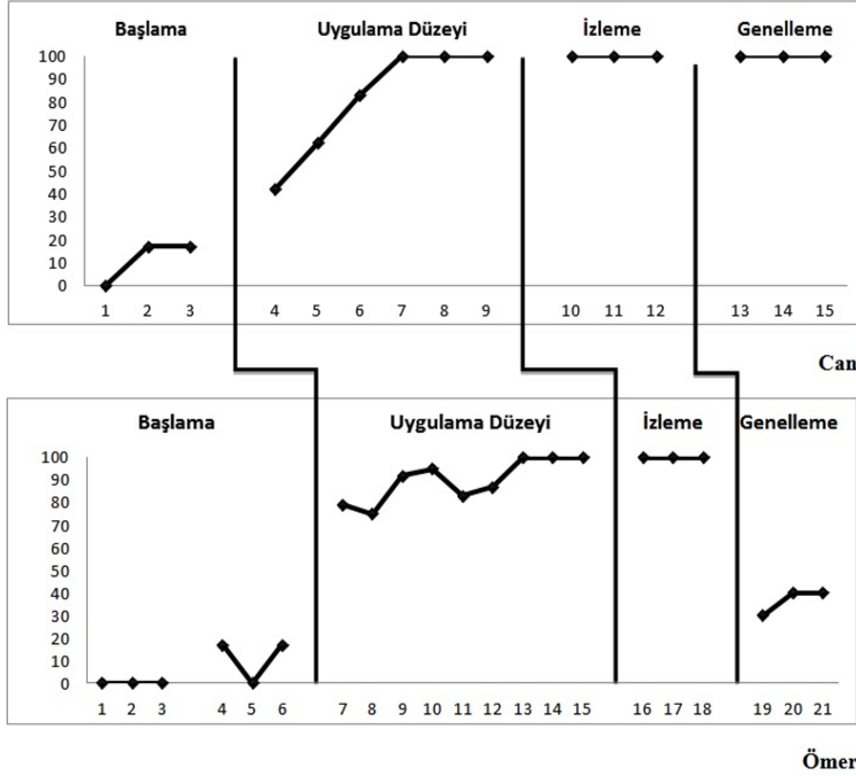
Araştırmada gerçekleştirilen sosyal beceri öğretim çalışmaları sonucunda elde edilen veriler grafiksel olarak çözümlenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde, grafiksel analiz tekniklerinden çizgisel grafik kullanılmıştır. Öğrencilerin beceriyi yerine getirmesine ilişkin puanları yüzde olarak y ekseninde 0-100 arasında eşit aralıklarla gösterilmiş,başlama, öğretim, yoklama, izleme ve genelleme verileri x ekseninde numaralandırılmış ve eşit aralıklarla gösterilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler ile öğretmenler ve annelerden elde edilen sosyal geçerlik verileri betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, hedef çocukların kendini tanıtmaya becerisini kazanma, sürdürme bulgularıyla birlikte farklı kişi ve ortama genellemelerine ilişkin bulgulara da yer verilmiştir. Uygulama sürecinde evre değiştirme kararı, hedef becerilerde ölçütün (% 100) karşılanmasına göre alınmıştır.

3.1.Kendini Tanıtma Becerisini Kazanma, Sürdürme ve Genelleme Düzeyine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin her birinin hedef beceriyi kazanma, sürdürme ve genelleme düzeylerine ilişkin bulgular Şekil 1'de gösterilmiştir.

Ömer

Şekil-1 Öğrencilerin her birinin hedef beceriyi kazanma, sürdürme ve genelleme düzeyleri

Şekil-1 'de görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde birinci öğrenci Can'ın hedef beceriyeye sahip olmadığı gözlenmiştir. Düzenlenen üç başlama düzeyi oturumunda kararlı veri elde edildiği için hedef becerinin öğretimine geçilmiştir. Öğretim evresinde hedef becerideki doğru tepki yüzdesinin %40 ile %100 arasında değişiklik gösterdiği belirlenmiştir. Can uygulama evresinde düzenlenen 4., 5. ve 6. oturumlarda hedef beceriyi kabul edilebilir düzey olan %100 ölçütünde sergilemiştir. Bu düzey, istenilen ölçüde performans olduğundan belirlenen ölçüt karşılanmış ve becerinin öğretim evresi sonlandırılmıştır. Başlama düzeyi evresinde ikinci öğrenci Ömer'in hedef beceriyeye sahip olmadığı gözlenmiştir. Hedef becerinin öğretimine düzenlenen üç başlama düzeyi oturumunda kararlı veri elde edildikten sonra geçilmiştir. Öğretim evresinde hedef becerideki doğru tepki yüzdesinin %60 ile %100 arasında değişiklik gösterdiği belirlenmiştir. Ömer uygulama evresinde düzenlenen 7., 8. ve 9. oturumlarda hedef beceriyi kabul

edilebilir düzey olan %100 ölçütünde sergilemiştir. Bu düzey, istenilen ölçüde performans olduğundan belirlenen ölçüt karşılanmış ve becerinin öğretim evresi sonlandırılmıştır.

Öğrencilerin ikisinin de (Can ve Ömer) hedef becerinin öğretimine ilişkin öğretim sona erdikten bir, üç ve dört hafta sonra düzenlenen izleme oturumlarının üçünde de %100 düzeyinde hedef sosyal beceriyi kabul edilebilir düzeyde sergiledikleri gözlenmiştir.

Şekil 1’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan öğrencilerinden birinin (Can) genelleme oturumlarındaki hedef beceriyi farklı kişi ve ortama genellemede doğru tepki yüzde ortalamalarının %100 olduğu, ikinci öğrencinin ise (Ömer) hedef beceriyi farklı kişi ve ortama genellemede başarısız olduğu %30 %40 bulunmuştur.

3.2. Annelerin ve Öğretmenlerin Çalışmanın Sosyal Geçerliliğine İlişkin Görüşleri

Araştırmada, hedef öğrencilerin anneleri ve öğretmenlerinden, araştırmanın hedef becerilerini oluşturan kendini tanıtmaya becerisinin öğretimine ilişkin görüşleri alınarak, çalışmanın sosyal geçerliliği incelenmiştir. Alınan bu görüşlere göre; araştırmaya katılan öğrencilerin anneleri ve öğretmenleri, öğrencilere hedef becerinin öğretilmesinden memnun olduklarını ayrıca öğretilen becerilerinin öğrenciler için oldukça önemli bir beceri olduğunu ifade ettikleri belirlenmiştir. Öğrencilerden Can’ın annesi Can’ın beceriyi çok güzel sergilediğini farklı kişi ve ortamlarda kullanabildiğini belirtmiş, Ömer’in annesi ise Ömer’in beceriyi evde kullanabildiğini ancak farklı ortam ve kişilerle kullanmadığını ifade etmiştir.

4. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmada sosyal beceri öğretim programının hazırlanmasında videoyla model olma yöntemi kullanılmıştır. Videoyla model olma öğretiminde, hazırlanan video kayıtlarının düzenli bir şekilde tekrarlanmasıyla, öğrencinin yalnızca öğretilmesi amaçlanan görsel ya da işitsel uyarıcıya değil diğer bir deyişle hedef beceriye yoğunlaşmasını sağlanmaktadır (Morgan ve Salzberg, 1992). Videoyla model olma öğretim yapılan sınıf ortamlarından, toplumsal yaşam alanları gibi farklı ortamlarda, farklı becerilerin öğretiminde kullanılarak becerilerin öğretim ve genellemesinde etkili bulunmuştur (Mechling ve diğ., 2013; Schreibman, Whalen ve Stahmer, 2000). Videoyla model olma; problem davranışları azaltmak, sözel ve motor davranışlar, sosyal davranışlar, matematik becerileri, günlük yaşam becerileri, mesleki beceriler gibi farklı becerilerin ve davranışların öğretiminde etkili olduğundan (Wert ve Neisworth, 2003; Nikopoulos ve Keenan, 2006; Bellini, Akullian, ve Hopf, 2007) son yıllarda çok kullanılan yöntemler arasında yer almaktadır. Videoyla model olma ile yapılan öğretim görsel bir öğretim olduğu için hedef davranışın oldukça net ve somut bir şekilde görsel olarak betimlenmesini sağlanmakta bu da diğer yöntemlere göre bir avantaj oluşturmakta ve uygulamayı

daha etkili kılmaktadır. Videoyla model olma, aynı zamanda bireyin dikkat süresi ve ilgisini arttırarak çalışılan konu üzerinde dikkat sürelerinin daha uzun süreli olmasını da sağlamaktadır. Böylece öğrencilerin dikkatlerinin dağılma olasılığı en aza inmektedir (Pierce ve Schreibman, 1994). Bu durum öğrencilerin motivasyonunu arttırarak hoşlarına giden bir yöntem olmasına yol açmaktadır (Schreibman ve ark., 2000). Bu araştırmada da otizmi olan iki öğrenciyle kendini tanıtmaya becerisinin videoyla model olmayla öğretiminde, öğrencilerin çekilen video klibe odaklanarak beceri basamaklarını izledikleri, yapamadıkları basamakları tekrar izleme şansı elde ettikleri için kendini tanıtmaya becerisinin öğretiminde etkili olduğu gözlenmiştir. Ayrıca, araştırma sonunda bu beceriyi kazanan öğrencilerin uygulama sona erdikten sonra da bu beceriyi sürdürdükleri görülmüştür. Araştırmanın bu bulgusu, alanyazında videoyla model olmayla öğretime dayalı olarak hazırlanan Sancho, Sidener, Reeve ve Sidener (2010), Palechka, MacDonald, (2010) oyun becerileri; Charlop, (2011); Murzynski ve Bourret (2007) günlük yaşam becerileri; Maione ve Mirenda (2006), Wilson (2011) dil becerileri; Plavnick (2010), etkinliğe katılma; Kagohara, Achmadi Meer, Lancioni, O'Reilly, Lang, Marschik, Sutherland, Ramdoss, Green, Sigafos (2013); Avcıoğlu (2013); Akmanoğlu (2008); Acar, Tekin-İftar, ve Yıkılmış (2016), sosyal beceri; Burton, Anderson, Prater, Dyches (2013), matematik becerileri; Holifield, Goodman, Hazelkorn, Heflin (2010) Stasolla, Perilli Damiani (2014) , verilen görevi takip etme; Rayner, (2011), özbakım becerileri, Halisküçük ve ÇifciTekinarslan (2007) pişirme becerileri, Değirmenci (2010) otel kat hizmetleri becerileri, Öncül ve Özkan Yücesoy (2010), günlük yaşam becerilerinin öğretimi, Ergenekon (2012), basit ilkyardım becerilerinin öğretimi; Sani Bozkurt (2011); Akmanoğlu, Yanardağ ve Batu (2014); Odluyurt (2013), oyun becerilerinin öğretiminin yapıldığı araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

Araştırmada, araştırmaya katılan öğrencilerden birinin öğretilen beceriyi farklı ortam ve kişilere genellemediği diğerinin ise farklı ortam ve kişilere genellemediği gözlenmiştir. Bu öğrencinin genellemede sorun yaşamasının nedenin otizmlili bireylerde gözlenen sosyal yetersizlikler, bu bireylerde görülen sözel olmayan iletişim becerilerinde, taklit becerilerinde sınırlılıklar, ortak dikkat kurmada yaşadıkları zorluklar ve sosyal karşılıklılığı korumadaki sınırlılıklar olduğu düşünülmektedir (Sucuoğlu, 2003; Demir, 2012). Genellemede yaşanan diğer bir sorun da öğretimin anne babalar tarafından yapılmaması olarak düşünülebilmektedir. Alanyazında otizmlili bireylerin öğrendikleri becerileri genellemediklerini ortaya koyan birçok araştırma bulgusu bulunmaktadır. Bu olumsuz durumu ortadan kaldırmada da anne-babalar tarafından sunulan öğretim bir araç olarak kullanılabilir. Çünkü anne-baba tarafından sunulan

öğretimde bireyin okulda öğrendiği becerilerin genellemesi evde çalışılabilen ve anne babanın öğretim sürecine katılımıyla bireyin pekiştireç kazanma olasılığı da artmaktadır. Anne-babalar öğretim sürecine katıldıklarında çocuklarıyla olumlu etkileşim kurma olanağı bulmakta ve yaşadıkları stres de azalabilmektedir (Tekin-İftar ve Kutlu, 2012).

Araştırmada, anneler ve öğretmenlerden toplanan sosyal geçerlik verileri, otizmi olan öğrencilere hedef becerinin öğretimi hakkındaki görüşlerinin olumlu olduğunu göstermektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin anneleri ve öğretmenleri öğrencilere hedef becerinin öğretilmesinden memnun olduklarını ayrıca öğretilen becerinin öğrenciler için oldukça önemli bir beceri olduğunu ifade etmişlerdir. Bu sonuçtan hareketle çocukların bu beceriyi öğrenerek daha fazla sosyal ortama girebileceklerini söylenebilmektedir. Ayrıca otizmi çocukların aileleriyle yapılan çalışmalarda ailelerin çocukların yeni beceriler kazanmasına yönelik büyük beklentiler içerisinde oldukları, kazanılan her becerinin onları mutlu ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Üstüner Top, 2009).

Bu araştırmanın sonucunda; otizmi olan öğrencilere kendini tanıma becerisinin video modelle öğretiminin etkili olduğu bulunmuştur. Bundan sonraki çalışmalarda bu becerinin öğretimi farklı engel grubundaki öğrenciler ve farklı öğretim yöntemleriyle yapılabilir. Öğretmenlere videoyla model olmayla öğretim uygulamalarının nasıl yapıldığına ilişkin bilgilendirme seminerleri verilerek verimliliklerine bakılabilir. Videoyla model olma otizmi olan öğrencilerin farklı disiplin alanlarındaki gelişimlerinde ve uygun olmayan davranışların azaltılmasında uygulanarak etkililiği araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, Ç., Yıkılmış, A. Ve Tekin-İftar, E. (2016) Effects of Mother-Delivered Social Stories and Video Modeling in Teaching Social Skills to Children With Autism Spectrum Disorders. *The Journal of Special Education 1-12*.doi: 10.1177/0022466916649164.
- Akmanoğlu, N. (2008). Otistik çocuklara kötü niyetli yabancı kişilerin kendilerini kaçırma girişimlerinden kaçmayı öğretme. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Akmanoğlu, N., Yanardağ, M., & Batu, E. S. (2014). Comparing video modeling and graduated guidance to getherand video modeling alone for teaching role-playing skills to children wit hautism. *Education and training in autism and developmental disabilities, 49*, 17-31.
- Axelrod, M. I., Bellini, S. ve Markoff, K. (2014) Video Self-Modeling: A Promising Strategy for Noncompliant Children. *Behavior Modification, 38*(4) 567- 586, doi: 10.1177/0145445514521232
- Avcıoğlu, H. (2009). Etkinliklerle sosyal beceri öğretimi. Ankara: Kök.

- Avcıoğlu, H. (2013). Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilere Selam Verme Becerisinin Öğretiminde Videoyla Model Olmanın Etkililiği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13 (1), 455-477.
- Burton, C. E., Anderson, D. H., Prater, M. A., & Dyches, T.T (2013). Video self-modeling on ipad to teach functional math skills to adolescents with autism and intellectual disability. *Focus on Autism and other developmental disabilities* 28(2), 67-77. doi:10.1177/1088357613478829
- Çifci, İ. ve Sucuoğlu, B. (2012). *Bilişsel süreç yaklaşımıyla sosyal beceri öğretimi* (8. Baskı). Ankara: Kök.
- Değirmenci, H.D. (2010). Zihinsel yetersizliği olan bireylere otel kat hizmetleri becerilerinin öğretiminde videoyla model olma yönteminin etkililiği. Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Delano, M. E. (2007). Video modeling interventions for individuals with autism. *Remedial and Special Education*, 28 (1), 33-42.
- Demir, Ş. (2012). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara sosyal becerilerin öğretimi. E. Tekin-İftar (Ed.). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri*. (s.404). Ankara: Vize
- DSM-5[™]: Amerikan Psikiyatri Birliği (2014). *DSM-5 Tanı ölçütleri başvuru elkitabı*. çev: Ertuğrul Köroğlu. Ankara: Boylam Psikiyatri Birliği Hekimler Yayın Birliği.
- Ergenekon, Y. (2012). Otizmli çocuklara videoyla model olma kullanılarak ev kazalarında basit ilkyardım becerilerinin öğretimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2739-2766.
- Fidan, A. (2014). Tek denekli araştırmalar. E. Tekin-İftar (Ed.). *Uygulamalı Davranış Analizi*. (s.179). Ankara: Vize.
- Han, H.S. ve Kemple, K.M. (2006). Components of social competence and strategies of support: Considering what to teach and how. *Early Childhood Education Journal*, 34(3), 241-246. doi: 10.1007/s10643-006-0139-2
- Halisküçük, E. S. (2007). *Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere makarna pişirme becerisinin öğretiminde video modelin etkililiği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Hitchcock, C. H., Dowrick, P. W., & Prater, M. A. (2003). Video self modeling in school based settings. *Remedial and Special Education*, 56, 36-45.
- Holifield, C., Goodman, J., Hazelkorn, M., ve Heflin, J. (2010). Using Self-Monitoring to Increase Attending to Task and Academic Accuracy in Children With Autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities* 25(4), 230-238. doi:10.1177/1088357610380137

- Kagohara, D.M., Achmad, D., Meer, L., Lancioni, G.E., O'Reilly, M.F., Lang, R., Marschik, P.B., Sutherland, D., Ramdoss, S., Green, V. A., & Sigafos, J. (2013). Teaching Two Students with Asperger Syndrome to Greet Adults Using Social Stories™ and Video Modelin. *J Dev Phys Disabil* 25, 241–251. doi:10.1007/s10882-012-9300-6.
- Kellems, R. O. ve Morningstar, M. E. (2012) Using Video Modeling Delivered Through iPods to Teach Vocational Tasks to Young Adults With Autism Spectrum Disorders. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals* 35(3) 155–167. doi: 10.1177/0885728812443082
- Kellems, R. O., Mourra, K., Morgan, R. L., Riesen, T. , Glasgow, M. Ve Huddleston, R. (2016) Video Modeling and Prompting in Practice: Teaching Cooking Skills. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*, 39(3) 185–190 doi: 10.1177/2165143416651718
- Kırcaali-İftar, G. (2012). Otizm spektrum bozukluğuna genel bakış. E. Tekin-İftar (Ed.). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri*. (s.17). Ankara: Vize.
- Kim, S (2016). Use of video modeling to teach developmentall appropriate play with korean american children with autism. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 41(3), 158–172. doi: 10.1177/1540796916658015
- Maione, L., & Mirenda, P. (2006). Effects of video modeling and video feedback on peer-directed social language skills of a child with autism. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 8 (2), 106–118
- Mechling, L. C., Ayres, K.M., Foster, A.L. and Bryant, K.J. (2013). Comparing the effects of commercially available and custom-made video prompting for teaching cooking skills to high school students with autism. *Remedial and Special Education* 34(6) 371–383. doi: 10.1177/0741932513494856
- Mercer, D.C. & Mercer, A.R. (2005). Teaching Students With Learning Problems. (7. Basım). Pearson Ed. Ltd. Merrill Prentice, Hall
- Morgan, R.L. Ve Salzberg, C. L. (1992). Effects Of Video-Assisted Training on Employment-Related Social Skills Of Adults with Severe Mental Retardation. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 25, 365–383. doi:10.1901/jaba.1992.25-365.
- Murzynski, N. T., & Bourret, J. C. (2007). Combining video modeling and least-to-most prompting for establishing response chains. *Behavioral Interventions*, 22, 147-152. doi:10.1002/bin.224

- Nikopoulos, C., & Keenan, M. (2007). Using video modeling to teach complex social sequences to children with autism. *Journal of Autism Developmental Disorder*, 37, 678-693. doi:10.1007/s10803-006-0195-x.
- Odluyurt, S. (2013). Kaynaştırmaya devam eden otistik özellikler gösteren çocuklara kurallı oyun öğretiminde akranları tarafından doğrudan model olma ve videoyla model olma öğretiminin etkilerinin karşılaştırılması. *Kuram ve uygulamada eğitim bilimleri*, 13(1), 523-540.
- Öncül, N. ve Özkan Yücesoy, Ş. (2010)Orta ve ileri düzeyde zihin yetersizliği olan yetişkinlere videoyla model olma kullanılarak günlük yaşam becerilerinin öğretilmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (3), 143–156.
- Palechka, G., & MacDonald, R. (2010). A Comparison of the Acquisition of Play Skills Using Instructor-Created Video Models and Commercially Available Videos. *Education and Treatment of Children*, 33(3), 457–474.
- Pierce, K.L. & Schreibman, L. (1994). Teaching Daily living skills to children with autism in unsupervised settings through pictorial self-management. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 27(3): 471–481. doi: 10.1901/jaba.1994.27-47.
- Plavnick, J. B. (2010). A practical strategy for teaching a child with autism to attend to and imitate a portable video model. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*. 37(4), 263-270.
- Rayner, C. (2011). Teaching students with autism to tie a shoe lace using video prompting and backward chaining. *Developmental Neuro rehabilitation*, 14(6), 339–347.
- Sancho, K., Sidener, T. M., & Reeve S.A. (2010). Two variations of video modeling interventions for teaching play skills to children with autism. *Education And Treatment of Children*, 33(3), 421–442.
- Sani Bozkurt, S. (2011). Otizmi çocuklara rol oyun becerilerinin öğretiminde akran ve yetişkin modelin kullanıldığı video modelin etkililiği ve verimliliği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Schreibman, L., Whalen, C., & Stahmer, A. C. (2000). The use of video priming to reduce disruptive transition behavior in children with autism. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 2, 3-11.
- Sorias, O. (1986). Sosyal Beceriler ve Değerlendirme Yöntemleri. *Psikoloji Dergisi*, 5(20), 24-29.
- Stasolla, F., Perilli, V., ve Damiani, R. (2014). Self monitoring to promote on task behavior by two high functioning boys with autism spectrum disorders

- and symptoms of ADHD. *Research in Autism Spectrum Disorders* 8, 472–479.
- Sucuoğlu, B. (2012). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Değerlendirilmesi. E. Tekin-İftar (Ed.). *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri*.(s.69). Ankara: Vize.
- Tekin-İftar, E. ve Kutlu, M. (2012). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların aileleri: aileleri anlama ve işbirliği kurma .E. Tekin-İftar (Ed.). *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri*.(s.545). Ankara: Vize.
- Tekin-İftar, E.(2012).Çoklu yoklama modelleri. E. Tekin-İftar (Ed.). *Eğitim ve Davranış Bilimlerinde Tek Denekli Araştırmalar*. Ankara: Vize.
- Üstüner Top, F.(2009). Otistik çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları sorunlar ile ruhsal durumlarının değerlendirilmesi: Niteliksel araştırma. *Çocuk Dergisi* 9(1):34-42.
- Vuran, S. ve Olçay-Gül, S. (2010).Sosyal yeterliğin geliştirilmesinde kullanılan yöntemler. S. Vuran (Ed.). *Sosyal Yeterliklerin Geliştirilmesi: Sosyal Beceri Yetersizliği Gösteren Çocuklar İçin (Öğretmen Adayları ve Öğretmenler İçin)*. Ankara: Vize.
- Weiss, M. J., ve Harris, S. L. (2001).Teaching Social Skills to People with Autism. *Behav. Modif.* 25, 785-802 doi: 10.1177/0145445501255007.
- Wert B, Neisworth J. (2003). Effects of video self modeling on spontaneous requesting in children with autism. *Journal of positive behavior interventions*. 5, 30–34.
- Westwood, P. (1993). Common sense methods for children with special needs strategies for the regular classroom. London.
- Wilson, K. P. (2012). Incorporating video modeling into a school-based intervention for students with autism spectrum disorders. *Language, Speech, And Hearing Services in Schools*. 44, 105–117. doi: 10.1044/0161-1461(2012/11-0098).
- Yavuz, M. (2016) . Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklara Ev İçi Becerilerin Öğretiminde Videoyla Model Olma ile Videoyla İpucu Yöntemlerinin Etkililiğinin ve Verimliliklerinin Karşılaştırılması. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

AKADEMİK KURUMLARDA ÖRGÜTSEL ADALET VE DIŞLANMA İLİŞKİSİ: ARAŞTIRMA GÖREVLİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL JUSTICE AND OSTRACISM IN ACADEMIC INSTITUTIONS: A RESEARCH ON RESEARCH ASSISTANTS

Çağrı İZCİ*

Geliş Tarihi: 17.10.2016
(Received)

Kabul Tarihi: 16.10.2018
(Accepted)

ÖZ: Bu çalışmanın temel amacı, dışlanma düzeyi üzerinde örgütsel adalet algısının etkisini belirlemektir. Ayrıca çalışmada sahip olunan kadro türüne göre dışlanma ve örgütsel adalet algısı düzeylerinin birbirinden farklılaşıp farklılaşmadığı durumu da incelenmiştir. Çalışmanın söz konusu amacı doğrultusunda geliştirilen hipotezleri test etmek amacıyla akademik kurumlar içerisindeki 257 araştırma görevlisinden toplanan veriler kullanılmıştır. Elde edilen bulgular araştırma görevlilerinin dışlanma düzeyleri üzerinde örgütsel adalet algısının negatif yönde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte araştırma görevlilerinin sahip oldukları kadro türüne göre dışlanma ve örgütsel adalet düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: *Örgütsel Adalet Algısı, Dışlanma, Araştırma Görevlisi*

ABSTRACT: This study aims to to explore the influence of organizational justice perception on the level of ostracism. The study also investigates whether the level of ostracism and organizational justice perception differ from one another. To test the hypotheses of the research data collected from 257 research assistants working in higher education institutions. Findings of the study show that organizational justice perception has a negatively meaningful effect on the level of ostracism of research assistants. Yet, no meaningful difference was found between the levels of ostracism and organizational justice in terms of the type of the position of research assistants.

Key Words: *Organizational Justice Perception, Ostracism, Research Assistant*

1. GİRİŞ

İşletmelerin sahip olduğu insan kaynağı, sürdürülebilir rekabet avantajı sağlanmasında etkili olan bir entelektüel sermaye boyutudur. Bu kaynağın etkin bir şekilde kullanılması iş ile ilgili süreçlere farklı açılardan bakabilen çalışanların oluşumunu sağlayacaktır. Ancak çalışanların söz konusu süreçlere etki etmesinin kısıtlanması ya da sonuçlara ulaştıracak yöntemler hakkında çalışanlara söz hakkı verilmemesi gibi durumlar onları diğerlerinden soyutlamakta ve eşit olmayan bir düzenin olduğu algısına itmektedir.

Takım arkadaşları veya iş arkadaşları ile karşılıklı etkileşimde bulunmak optimal mutluluğu, refahı ve işleyişi sağlayan ödüllendirici bir deneyim olmaktadır. Ancak bu kişilerarası etkileşimler bazen tatmin edici bir deneyim ile

* Doktora Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, cagriizci89@gmail.com

sonuçlanmamakta ve stres yaratan bir duruma dönüşebilmektedir (Ramsey ve Jones, 2015: 24).

Nörobilimsel araştırmalar sonucu dert veya sıkıntı ile ilgili raporlar, herhangi bir üzüntü durumunun beynin acıyı algılayan bölgelerini harekete geçirdiğini ortaya çıkarmıştır. Bir grup içerisinde dışlanmak kaygı ve üzüntü gibi pek çok kötü yönde duygusal ve davranışsal sonuca neden olabilmektedir (Miller vd., 2014: 8). Dışlanma, bir topluluk içerisinde her bireye eşit olarak davranılmaması, herkesin aynı derecede hakkının gözetilmemesi gibi farklı sebeplerden kaynaklanabilmektedir.

Yazında özellikle dışlanma algısı ile örgütsel adalet düzeyi arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmaların sınırlılığı bu araştırmanın yapılmasında ana motivasyon sebebinin oluşturmuştur. Çalışmada araştırma görevlilerinin dışlanma algıları üzerinde örgütsel adalet düzeylerinin etkisi ortaya çıkarılmaktadır. Ayrıca araştırma görevlilerinin sahip oldukları kadro türüne göre dışlanma ve örgütsel adalet düzeylerinin farklılaşma durumunun incelenmesi araştırmaya orijinallik katan bir diğer motivasyon nedeni olmaktadır.

Fenger ve Frankfort (1989) tarafından yapılan çalışmada, üniversitelerde araştırma yapma ve araştırmacı çalıştırmanın gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bunun için üniversitelerin lisansını bitirmiş kişilere kapılarını açması ve araştırma yapmayı cazip hale getirmesinin zorunluluğu savunulmaktadır. Bu bakımdan üniversitelerde geleceğin öğretim üyesi olarak istihdam edilecek araştırma görevlilerin karşılaştıkları sorunlar bu kesimin yetiştiriliş biçimini yansıtmakta ve etkilemektedir (Korkut, Yalçinkaya ve Muştan, 1999: 19, 25).

Üniversitelerin akademik yapılanması incelendiğinde, kadrolar içerisinde en büyük çoğunluğu öğretim yardımcıları arasında anılan araştırma görevlileri oluşturmaktadır. Emek toplumundan bilgi toplumuna geçişin hızlandığı günümüzde, üniversitelerin gelişimine önemli katkılarda bulunabilecek araştırma görevlilerinin çalışma koşullarının incelenmesi ve mevcut sorunların giderilmesini sağlamak ilgili kurumların üzerine eğilmesi gereken konulardan biridir (Akıtıcı ve Öztürk, 2016: 668).

Araştırma görevlilerinin karşılaştıkları kadro sıkıntısı, eğitim sorunları, çalıştıkları kurumdan kaynaklanan sorunlar ve görev tanımlarındaki belirsizlik çalışma için özellikle bu kesimin seçilmesinde belirleyici olmuştur (Akıtıcı ve Öztürk, 2016: 671). Aynı zamanda araştırma görevlilerinin seçilmesindeki ana sebep özellikle kadrosunun olmadığı başka üniversitelerde çalışan Öyp’li araştırma görevlileri göz önüne alındığında dışlanmaya maruz kalma ihtimalinin yüksek olduğunun düşünüldüğü bir meslek olmasından dolayıdır. Bu bağlamda çalışma için en uygun örneklemin araştırma görevlilerinin olduğu düşünüldüğü çalışmada

2. LİTERATÜR

Bu bölümde çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan örgütsel adalet algısı ve dışlanma kavramları ile bu iki kavram arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalara değinilecektir.

2.1 Örgütsel Adalet Algısı

İşyerinde çalışanlar açısından motivasyon kaynağının önemli unsurlarından birisi, adil bir şekilde davranılıp davranılmadığının hissedilmesinden geçmektedir (Cojuharenco vd., 2011:17; Koç, 2010: 88). Örgütsel adalet algısı son 30 yıldır yönetim, uygulamalı psikoloji ve örgütsel davranış gibi alanlarda yoğun bir şekilde araştırılmaktadır (Azar ve Darvishi, 2011: 7364). Örgütsel adalet algısı bireylerin örgütlerdeki tutum ve davranışlarını etkileyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır (Tziner ve Sharoni, 2014: 36).

Örgütsel adalet, örgütteki birinin doğruluk ile ilgili vermiş olduğu reaksiyonları ve algılamalarını kapsamaktadır (Fadel ve Durcikova, 2014: 512). Daha özelinde örgütsel adalet algısı; insanlar tarafından kaynak dağıtımı, karar alma ilkeleri ve davranış uygulamaları kombinasyonunun adil veya adil olmayan şekillerde algılanması ile ilgili olmaktadır (Elovainio vd., 2011: 1676). Adalet algılamaları iş tatmini, örgüte bağlılık ve hem işgören hem de organizasyon için önem arz eden iş çıktıları ile pozitif; işten ayrılma niyeti ve olumsuz iş davranışları ile negatif ilişkiler içerisindedir (Hansen vd., 2013: 217). Başka bir deyişle örgütsel adalet, işgörenlerin görev dağılımı, ödül dağıtımı, mesaiye uyma gibi faktörlere yönelik, yönetsel kararları değerlendirme süreci ve organizasyon içinde kararların nasıl alındığı ya da alınan bu kararların işgörenele nasıl aktarıldığının, işgörenele algılanma şekli olarak ifade edilebilir (İyigün, 2012: 51).

Greenberg'in 1993 yılında örgütsel adalet ile ilgili öne sürdüğü işlemsel ve dağıtım adaleti ile birlikte aynı zamanda etkileşimsel adaletin iki alt boyuta ayrılması ile ortaya çıkan kişilerarası ve bilgisel adalet gibi 4 boyuttan oluşan model günümüze kadar gelen araştırmalar tarafından da desteklenmektedir (Kerwin vd., 2014: 2). İşlemsel adalet, sonuçların belirlenmesinde rol oynayan süreçler ile ilgili adillığın sağlanması olarak tanımlanabilmektedir (Heponiemi vd., 2011: 1552). İşlemsel adalet çıktı kararlarının alınmasına yönelik izlenen metot ve süreçlere odaklanan bir adalet türüdür (Lambert vd., 2007: 645). Bu adalet türünde çalışanların sonuçlarla ilgili yöntem ve süreçler konusunda söz hakkına izin verilmektedir (DeConinck, 2010: 1350). İşlemsel adalet algısı işletme çıktıları ile ilgili ilke ve prensipler hakkında etkin rol oynaması sağlanan çalışanların hakkaniyetli bir şekilde bu süreçlere etki ettiğini hissetmesi olarak da ifade edilebilir. Dağıtım adaleti ise; yapılan iş karşılığında çalışanlar tarafından yükselme

olanakları ve ücret gibi kaynakların tahsisinin algısı olarak ifade edilmektedir (Gelens vd., 2013: 343, Restubog vd., 2011: 248). Dağıtım adaleti, örgüte en çok katkıda bulunan çalışanın diğerlerinden daha fazla kaynak alması gerektiğini savunmaktadır (Kim, Andrew, 2013: 201). Dağıtım adaleti daha çok ücret gibi spesifik sonuçlar ile ilgili olurken işlemsel adalet daha çok örgütsel bağlılık ve vatandaşlık gibi örgütsel sonuçlarla ilgili olmaktadır (DeConinck, 2010: 1350; Yürür, Gümüş ve Hamarat, 2011:3827; Koç, 2015: 284). Dolayısıyla dağıtımsal adalet algısı daha çok maddi sonuçlar üzerinde adillğin sağlanması olarak görülürken işlemsel adalet algısı ise işletmeyi sonuca götürecek politikalara katılma ile ilgili hakkaniyetin sağlanması şeklinde görülmektedir. Diğer bir adalet türü olan etkileşimsel adalet ise; işletme prosedürleri uygulandığında bunların kişilerarası davranışlara yansıma kalitesi olarak tanımlanmaktadır (Chou vd., 2013: 106). Kişilerarası ve bilgisel adaletin bir kombinasyonu olan etkileşimsel adalet, yüksek bir iş tatmininin yanı sıra örgütü için ilave rol davranışları sergileyen çalışanların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Kişilerarası ve bilgisel adalet örgüt yapısının aksine daha çok organizasyon içerisindeki çalışanların etkileşimi ile ilgilidir (Carmon vd., 2010: 213; Koç, 2013:3682). Kişiler arası adalet karar vericilerin bireylere haysiyetli, saygılı ve duyarlı bir şekilde davranıp davranmadığı ile ilgili (Carmon vd., 2010: 213) iken bilgisel adalet ise iş ile ilgili süreçler hakkındaki açıklamaların yeterliliğini (Marzucco vd., 2014: 290) kapsamaktadır.

Örgütsel adaletin olmadığı kurumlarda verilen hizmetin kalitesi ve verimlilik düşmekte, işten ayrılma oranları yükselmekte ve iş memnuniyeti ile kurumsal bağlılık daha az olmaktadır (Heponiemi vd., 2013: 23) Bu bakımdan örgütsel adalet algısı örgütler için işgörenlerin kurumlarına sahip çıkması, kendisine verilen işler dışında da sorumluluklar üstlenmesi adına büyük önem arz etmektedir.

2.2 Örgütsel Dışlanma

İnsanlar için sosyal ilişkilerini sürdürülebilir ve pozitif kılmak temel bir ihtiyaçtır (Poon ve Chen, 2014: 101). Örgütsel verimlilik ve performansı etkileyen en önemli faktörlerden biri kişinin örgüte duyduğu bağlılığı ile ilgili olmaktadır. Bu bağlılığın oluşmasını etkileyebilen önemli kavramlardan birisi ise dışlanmadır (Leung vd., 2011: 836).

İşgörenlerin diğer bir işgörenin veya işgörenlerin varlığını görmezden gelerek iletişime girdikleri söz konusu olduğunda dışlanmanın gerçekleştiğinden söz edilebilir (Filipkowski ve Smyth, 2012: 1241). Dışlanma ya da gözardı edilme; aidiyet, benlik değeri, kontrol ve anlamlı varoluş gibi temel gereksinimleri tehdit eden aynı zamanda negatif etkileri arttıran bir olgudur (Wesselmann vd., 2012: 580). Dışlanma, üzüntü ve sıkıntıya sebep olabilmenin yanında (Molet vd., 2013: 1262) kişide kötü bir ruh halinin oluşmasına da neden olabilmektedir (Kelly vd., 2012: 309).

Dışlanma, bireyler tarafından her gün hissedilen acı veren bir olaydır (Wesselmann vd., 2009: 1308). Eğer dışlanma bir örgüt içerisinde gerçekleşiyorsa bu durum örgütsel dışlanmayı oluşturmaktadır. Örgütsel dışlanma; kurum içerisindeki bir çalışanın diğerleri tarafından yok sayılma ya da görmezden gelinme durumlarının çalışan tarafından algılanma durumunu ifade etmektedir (Zhao vd., 2013: 220). Örgütsel dışlanma; işyerinde iş arkadaşları tarafından öğle yemeğine davet edilmeme, önerilerin sürekli olarak umursanmaması ve verilen selamların karşılık görmemesi şeklinde görülebilir. (Balliet ve Ferris, 2013: 299)

Eski Yunanlılardan Afrika'daki Pathan Tepesi kabilelerine ve günümüze uzanan Amish Toplulukları**na kadar insanlık tarihi boyunca kullanılan dışlanma, (Wesselmann ve Williams, 2010: 31) örgüt içerisinde bulunan insanların duygusal ve bilişsel durumları ile ruh sağlıklarını negatif olarak etkilemektedir (Teng ve Chen, 2012: 1192). Beynin psikolojik acı veren bölgelerini harekete geçiren dışlanma, kan basıncını (McDonald ve Brent Donnellan, 2012: 614) ve aynı zamanda stres ile ilintili kortizol hormonunun salgılanmasını arttırmaktadır. Dolayısıyla örgüt içerisinde dışlanan bireyler her ne kadar pozitif ve kalıcı ilişkiler kurmayı isteseler de daha çok agresif şekilde davranmaktadırlar (Chen, vd., 2012: 1030). Bu şekilde davranan bireylerin üretkenlikleri, örgüte olan inançları ve bağlılıkları düşmekte aynı zamanda bu kişiler yerinde kararlar alamamakla birlikte depresyon ve çeşitli psikolojik sağlık problemleriyle (Wesselmann vd., 2012: 310) baş etmek zorunda kalmaktadırlar.

2.3 Örgütsel Adalet Algısı ve Örgütsel Dışlanma Arasındaki İlişki

Günümüz bilgi ekonomisinde organizasyonel başarı büyük ölçüde insan kaynakları yönetiminin performansına bağlı olmaktadır. Bu başarının yakalanması ve işyerinde karşılıklı etkileşimin etkin bir şekilde sağlanması ise iş süreçlerinin adil bir şekilde uygulanmasından geçmektedir. Ücret düzenlemeleri, bireysel ilerleme ve gelişme olanakları, terfi sistemleri gibi süreçlerin adaletli bir şekilde düzenlendiğine inanan çalışanların morali yükselmekte ve performansları olumlu yönde etkilenmektedir. Bu bakımdan yöneticilerin sorumluluğu önemli olmaktadır. Yöneticiler çalışanına adaletli bir ortamda hizmet verdiğini hissettirmesi gerekmektedir.

Organizasyon içerisindeki uygulanan politikalarda adaletin olmadığını algılayan çalışanların iş doyumları ve işte kalma niyetleri azalmaktadır. Örgütsel adaletin sağlanamaması aynı zamanda işgörenlerin birbirlerinden uzaklaşmalarına

** Amish'ler basit bir yaşama inanırlar; otomobil, telefon, elektrik gibi modern yaşamın kolaylıklarını kullanmaktan sakınırlar. Fayton kullanımı yaygındır. Bu insanlar kendilerini toplumdan dinsel inanışları yüzünden ayırırlar. Amish çocuklar 8. sınıfta devlet okullarından alınarak evde eğitim görmeye başlarlar. Amish inancından olanların başka mezhep ya da dinden biriyle evlenmesine izin verilmez (Paul, 2007:142).

neden olabilmektedir. Adaletli davranıldığına inanmayan personel iş çevresinden uzaklaşarak dışlanmaya uğrayabilmektedir. Dolayısıyla dışlanma algılayan çalışan, meslektaşları ile eşit haklara sahip olmadığını anlamakta, gelecek ile ilgili kaygıları artmaya başlamakta ve stresli bir yaşamla baş etmek zorunda kalmaktadır.

Yazında örgütsel adalet algısı ve dışlanma arasındaki ilişkileri inceleyen pek fazla çalışma olmamasına karşın Poon ve Chen (2014) yaptıkları çalışma ile adil bir dünyanın var olduğuna inanma ile dışlanma davranışı arasında negatif bir ilişki ortaya çıkarmışlardır. Diğer bir çalışmada, Caza ve Cortina (2007) genel olarak adaletli olmayan algılamaların depresyon ve memnuniyetsizliğe yol açtığını, depresyon gibi psikolojik hastalıkların dışlanmanın bir sonucu olabileceğinden adalet dışı algılamaların dışlanmaya sebep olabileceğini ifade etmişlerdir. Yine Marzucco ve ark. (2014) iş süreçleri ile ilgili adalet algılamalarının çalışanların nazik şekilde davranmalarını ve yönetime karşı saygı duymalarını sağladığı sonucuna ulaşmakla birlikte dışlanmanın da agresif davranışlara yol açabileceğinin çıkarımından hareketle adaletin olduğu yerde pek fazla dışlanma durumunun oluşmayacağı düşünülebilmektedir.

Örgütsel adalet algılamalarının bireylerin dışlanma algılamaları üzerindeki etkisi ile ilgili yapılan yazın araştırmasında genel olarak adaletli bir sistemin dışlanmayı azalttığına ya da dışlanan kişinin adaletin olmadığına yönelik çıkarımlarda bulunmasına dair tespitlere rastlanmıştır (Poon ve Chen, 2014; Caza ve Cortina, 2007; Marzucco vd., 2014). Bu doğrultuda araştırmanın, özellikle örgütsel adalet ve dışlanma ilişkisini araştıran çalışmaların azlığı sebebiyle yazına katkı vermesi düşünülmektedir. Çalışmada özellikle araştırma görevlilerinin sahip olmuş oldukları kadro türüne göre adalet algılamaları ile dışlanmaları arasındaki ilişkinin irdelenmesi araştırmaya özgünlük katan bir diğer faktör olmaktadır. İlk hipotezi aşağıdaki şekilde geliştirilmiştir:

H1: Araştırma görevlilerinin örgütsel adalet algı düzeyleri ile dışlanma arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1a: İşlemsel adalet algı düzeyi ile dışlanma arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1b: Dağıtımsal adalet algı düzeyi ile dışlanma arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1c: Kişilerarası adalet algı düzeyi ile dışlanma arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1d: Bilgisel adalet algı düzeyi ile dışlanma arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Çalışmanın amacı, örgütsel adalet algılamalarının dışlanma davranışı ile olan ilişkisini ortaya çıkarmak ve örgütsel adalet boyutlarının dışlanmayı etkileyip etkilemediğini tespit etmektir. Bu bakımdan araştırma evreni için dışlanma

davranışına maruz kalabilecek araştırma görevlileri seçilip uğrayabilecekleri dışlanma davranışı üzerinde adalet algılamalarının etkileme derecesi araştırılarak araştırmanın bir diğer hipotezi şu şekilde ortaya koyulmuştur:

H2: Araştırma görevlilerinin örgütsel adalet algı düzeyleri dışlanma düzeylerini anlamlı olarak etkilemektedir.

H2a: İşlemsel adalet algı düzeyi dışlanma düzeyini anlamlı olarak etkilemektedir.

H2b: Dağıtımsal adalet algı düzeyi dışlanma düzeyini anlamlı olarak etkilemektedir.

H2c: Kişilerarası adalet algı düzeyi dışlanma düzeyini anlamlı olarak etkilemektedir.

H2d: Bilgisel adalet algı düzeyi dışlanma düzeyini anlamlı olarak etkilemektedir.

Ayrıca araştırmanın temel amacının yanında araştırma görevlilerinin örgütsel adalet boyutları ile dışlanma algılarının sahip oldukları kadroya göre değişip değişmediğini tespit etmek amacıyla geliştirilen çalışmanın son hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur:

H3: Araştırma görevlilerinin dışlanma düzeyleri ve örgütsel adalet algılamaları kadro türüne göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

3. ÖRGÜTSEL ADALET ALGISI BOYUTLARI VE ÖRGÜTSEL DIŞLANMA İLİŞKİSİNE YÖNELİK ARAŞTIRMA

Bu kısımda örgütsel adalet ile dışlanma arasındaki ilişkileri araştırmak için kullanılan ölçekler, veri toplama yöntemi ve analiz yöntemleri ifade edilecektir.

3.1 Araştırma Örnekleme ve Veri Toplama Yöntemi

Çalışmada örnekleme yöntemi olarak kolayda örnekleme metodu tercih edilmiştir. Araştırma örneklemini Türkiye'deki çeşitli üniversitelerde hali hazırda görevine devam eden 257 araştırma görevlisi oluşturmaktadır. Veriler internet üzerinden anket yöntemiyle toplanmış ve anketlere %87 oranında geri dönüş gerçekleşmiştir.

3.2 Araştırmada Kullanılan Ölçekler

İlk bölümde demografik bilgilerin elde edilmesine dair oluşturulan sorulardan meydana gelen anket formunun diğer bölümleri ise sırası ile dışlanmayı ve örgütsel adalet davranışını belirlemeye yönelik ifadeleri kapsamaktadır. Dışlanma ve örgütsel adalet algısını belirlemede kullanılan ölçekler 5'li likert şeklinde düzenlenmiştir.

Örgütsel Dışlanma Ölçeği: Örgütsel dışlanmanın belirlenmesi amacıyla Keklik ve diğerlerinin (2013) de araştırmalarında yararlandıkları, Ferris ve diğerleri (2008) tarafından geliştirilen örgütsel dışlanma ölçeği (WOS - Workplace Ostracism Scale) kullanılmıştır.

Örgütsel Adalet Ölçeği: Örgütsel adalet davranışının ölçülmesinde Özer ve Urtekin (2007) tarafından yapısal geçerliliği sınanan ve boyutları hakkında yüksek güvenilirlikler elde edilen Colquitt (2001) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek; işlemsel adaleti ölçmeye yönelik 7, dağıtım adaletini ölçmeye yönelik 4, kişiler arası adaleti ölçmeye yönelik 4 ve bilgisel adaleti ölçmeye yönelik 5 ifade olmak üzere toplamda 20 ifade ve dört boyuttan oluşmaktadır.

3.3 Analiz Yöntemi

Sosyo-demografik değişkenler yüzde ve frekans analizlerine tabi tutulmuştur. Dışlanma ve örgütsel adalet boyutları arasındaki ilişkileri saptamak amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Ayrıca dışlanma, örgütsel adalet ve boyutlarının kadro türüne göre istatistiksel açıdan farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya çıkarmak için tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır. Bununla birlikte örgütsel adalet boyutlarının dışlanma üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığını belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi uygulanmıştır.

4. BULGULAR

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan araştırma görevlilerinin %24'ünün 50/D, %52'sinin 33/A ve %23'ünün de ÖYP kadrosuna sahip olduğu görülmektedir. Çalışma örneklemindeki araştırma görevlilerinin %38'i kendisini daha çok bölüm başkanına, %4'ü de dekan yardımcılara karşı sorumlu hissetmektedir. Yine araştırma görevlilerin %6'sı 1 yıldan az, %50'si ise 3 ile 5 yıl arasında çalışmaktadır. Örneklem içindeki araştırma görevlilerin %30'u kadrosunun bulunduğu üniversitede doktora eğitimini sürdürmekte, %44'ü ise kadrosunun olmadığı diğer üniversitelerde doktora eğitimini devam ettirmektedir.

Tablo 1: Demografik Bulgular

Çalışma Yılı	Frekans	%	Yaş	Frekans	%
1 yıldan az	16	6,2	21-25 arası	18	7
1-3 yıl	50	19,5	26-30 arası	152	59,1
3-5 yıl	129	50,2	31-35 arası	73	28,4
5-7 yıl	24	9,3	36-40 arası	12	4,7
7 yıl ve üzeri	38	14,8	41-45 arası	2	0,8
<i>Toplam</i>	<i>257</i>	<i>100</i>	<i>Toplam</i>	<i>257</i>	<i>100</i>
Medeni Durum	Frekans	%	Cinsiyet	Frekans	%
Bekar	138	53,7	Erkek	126	49
Evli	119	46,3	Kadın	131	51
<i>Toplam</i>	<i>257</i>	<i>100</i>	<i>Toplam</i>	<i>257</i>	<i>100</i>
Sorumlu Hissedilen Üst	Frekans	%	Çalışma Alanı	Frekans	%
Dekan	40	15,6	Fen Bilimleri	42	16,3
Dekan Yrd.	9	3,6	Sosyal Bilimler	180	70
Bölüm Başkanı	97	37,7	Sağlık Bilimleri	13	5,1
Asiste Edilen Hoca	51	19,8	Eğitim Bilimleri	18	7

Danışman	60	23,3	Diğer	4	1,6
<i>Toplam</i>	<i>257</i>	<i>100</i>	<i>Toplam</i>	<i>257</i>	<i>100</i>
Kariyer Aşaması	Frekans	%	Kadro	Frekans	%
Master eğit. başlamamış	1	0,4	50/D	62	24,1
Kendi üni. master	20	7,8	33/A	134	52,2
Kendi üni.doktora	76	29,6	ÖYP	61	23,7
Başka üni.master	22	8,6	<i>Toplam</i>	<i>257</i>	<i>100</i>
Başka üni.doktora	114	44,3			
Doktor	24	9,3			
<i>Toplam</i>	<i>257</i>	<i>100</i>			

Örgütsel adalet ölçeğine ilişkin geçerlilik analizinde Açıklayıcı Faktör Analizi kullanılmıştır. Verilerin faktör analizine uygunluğunun tespitinde bulunan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri, Barlett testinin anlamlılığı ve oluşan ki-kare değeri faktör analizinin kullanılabilmesinin uygun olduğunu göstermektedir (Kmo: 0,921; Bartlett's Test of Sphericity: $\chi^2=3399,801$; $p<0,01$)

Tablo 2: Örgütsel Adalet Ölçeğine İlişkin Faktör ve Güvenirlik Analizi

Sonuçları

	1	2	3	4	Cronbach's Alpha (α)
İşlemselAdalet1	0,810				
İşlemselAdalet2	0,766				
İşlemselAdalet3	0,763				0,848
İşlemselAdalet4	0,763				
İşlemselAdalet5	0,742				
DağıtımsalAdalet1		0,844			
DağıtımsalAdalet2		0,819			
DağıtımsalAdalet3		0,809			0,898
DağıtımsalAdalet4		0,776			
KişilerarasıAdalet1			0,862		
KişilerarasıAdalet2			0,860		0,940
KişilerarasıAdalet3			0,837		
BilgiselAdalet1				0,757	
BilgiselAdalet2				0,729	
BilgiselAdalet3				0,663	0,914
BilgiselAdalet4				0,643	
BilgiselAdalet5				0,636	
Açıklanan Varyans (%)	27,10	19,95	16,50	13,31	
Kümülatif Varyans (%)	27,10	47,05	63,55	76,86	

Tablo 2'de örgütsel adalet ölçeğine ilişkin faktör analizi sonuçları görülmektedir. Buna göre özdeğeri 1'den büyük olan 4 boyut olduğu belirlenmiştir. Ayrıca kişilerarası adalet boyutuna ilişkin bir madde görece düşük bir yük değerine

sahip olduğundan (0,50'den düşük) ve işlemsel adalete ilişkin iki madde ise çapraz yüklenme eğilimi gösterdiğinden dolayı analizlere dahil edilmemiştir. İşlemsel adalet boyutu ölçülmeye çalışılan özelliğin %27,10'unu, dağıtımsal adalet %19,95'ini, kişilerarası adalet %16,50'sini ve bilgisel adalet ise %13,31'ini açıklamakta; bu dört faktör ise toplam varyansın %76,86'sını açıklamaktadır.

Örgütsel adalet boyutlarının güvenilirlik analizleri sonuçlarına bakıldığında işlemsel adalet boyutu için Cronbach's Alpha değeri 0,84, dağıtımsal adalet boyutu için 0,89, kişilerarası adalet boyutu için 0,94 ve bilgisel adalet boyutu için 0,91 bulunmuştur. Bunun yanında dışlanma ölçeği için Cronbach's Alpha değeri ise 0,94 olarak saptanmıştır. Bulunan değerler ölçeklerin güvenilirliği bakımından uygun değerlerdir.

Çalışmaya katılan araştırma görevlilerinin kadro türüne göre dışlanma, örgütsel adalet ve boyutları açısından farklılaşp farklılaşmadığını tespit edebilmek için Tablo 3'te görüldüğü üzere ANOVA testi yapılmıştır. Tablo 3 incelendiğinde kadro türü açısından dışlanma, örgütsel adalet ve boyutlarının algılamalarında 0,05 önem düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın bulunmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu bulgular araştırmanın son hipotezi olan H3'ün reddedildiğini göstermektedir. Söz konusu tabloda yer alan ortalamalar arasındaki farklar anlamlı bulunmasa da aradaki küçük farklılıklar bazı sebeplerden kaynaklanabilmektedir. 50/D'li araştırma görevlilerinin ÖYP'li ve 33/A'lı araştırma görevlilerine göre nispeten daha düşük bir dışlanma ortalamasına sahip olmasının nedeni doktora bitiminde buldukları üniversitede kadro alabilmek için amirlerine kendilerini ispat etme ve buldukları kuruma daha çok sahip çıkma davranışları sergileme çabaları gösterilebilir. ÖYP'li araştırma görevlilerin ise nispeten diğerlerine göre en yüksek dışlanma ortalamasına sahip olmasının nedeni olarak genellikle kendi üniversiteleri dışında başka üniversitelerde eğitimini devam ettiriyor olmalarından dolayı gittikleri üniversitelerde kendilerine gidici gözüyle bakılması ve aynı zamanda buldukları üniversitedeki kurumun olanaklarından (donanım, bilgisayar vs.) yararlanamamaları söylenebilir. Yine 50/D'li araştırma görevlilerin diğerlerine kıyasla daha düşük örgütsel adalet algılamalarına sahip olmasının nedeni için de bu araştırma görevlilerinin ÖYP'li ve 33/A'lı diğer araştırma görevlileriyle eşit şartlara sahip olmadığını bilmesi ve doktora bitiminde kadrosuz bırakılması gösterilebilir. 50/D'lilerden sonra ikinci en düşük örgütsel adalet algılamasına sahip ÖYP'lilerin bu değerde olmasının nedeni olarak da kadrosunun bulunduğu üniversite dışında başka üniversitelerde eğitimini sürdürdüklerinde veya dil barajı altında kaldığında maruz kaldıkları senet durumu gösterilebilir.

Tablo 3: Kadro Türüne Göre Dışlanma, Örgütsel Adalet ve Boyutlarının Farklılaşması

	Kadro Türü	N	Ort.	S.S.	F	p
Dışlanma	50/D	62	1,4581	0,65450	1,678	0,189
	33/A	134	1,5358	0,71424		
	ÖYP	151	1,6852	0,73049		
	Toplam	257	1,5525	0,70617		
Örgütsel Adalet	50/D	62	3,2717	0,86915	1,049	0,352
	33/A	134	3,4473	0,78365		
	ÖYP	151	3,3682	0,74871		
	Toplam	257	3,3862	0,79727		
İşlemsel Adalet	50/D	62	3,1379	0,85319	0,915	0,402
	33/A	134	3,2701	0,82072		
	ÖYP	151	3,1156	0,92130		
	Toplam	257	3,2016	0,85296		
Dağıtımsal Adalet	50/D	62	3,1949	0,95980	2,827	0,061
	33/A	134	3,4869	0,83188		
	ÖYP	151	3,5123	0,84831		
	Toplam	257	3,4225	0,87427		
Kişilerarası Adalet	50/D	62	3,7151	1,05555	0,763	0,467
	33/A	134	3,8308	0,96535		
	ÖYP	151	3,6448	1,12195		
	Toplam	257	3,7588	1,02516		
Bilgisel Adalet	50/D	62	3,2000	1,10854	0,634	0,531
	33/A	134	3,3731	1,03205		
	ÖYP	151	3,3393	0,83731		
	Toplam	257	3,3233	1,00774		

Tablo 4'te dışlanma, örgütsel adalet ve boyutları arasındaki ilişkileri gösteren korelasyon tablosu yer almaktadır. Tablo incelendiğinde örgütsel adalet ve dışlanma arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (r: -0,435, p<0,01). Aynı zamanda dışlanma ile örgütsel adalet boyutlarından işlemsel adalet (r: -0,434, p<0,01), dağıtımsal adalet (r: -0,266, p<0,01), kişilerarası adalet (r: -0,361, p<0,01) ve bilgisel adalet (r: -0,391, p<0,01) arasında yine negatif ve anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre çalışmanın ilk hipotezi olan H1 temel hipotezi ve bu hipotezin alt hipotezleri olan H1a, H1b, H1c, H1d hipotezleri kabul edilmiştir. Analiz sonuçları dışlanma ile örgütsel adalet ve boyutları arasında orta düzeyde ters bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Yine örgütsel adalet boyutları açısından bakıldığında ise; dışlanma ile işlemsel adalet arasındaki negatif ilişkinin şiddetinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuç üniversiteleri hedefine ulaştıracak süreçlere adil bir şekilde etkisi olmayan araştırma görevlilerinin daha fazla örgütsel dışlanmaya maruz kalabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca örgütsel adalet

boyutlarının birbirleri ile arasında orta ve yüksek düzeyde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Tablo 4: Dışlanma, Örgütsel Adalet ve Boyutları Arasındaki İlişki

	1	2	3	4	5
1.DİŞ	1				
2.ÖA	-0,435**	1			
3.İŞLAD	-0,434**	0,857**	1		
4.DAĞA	-0,266**	0,782**	0,615**	1	
5.KİŞA	-0,361**	0,825**	0,587**	0,481**	1
6.BİLA	-0,391**	0,912**	0,668**	0,593**	0,775**

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

DİŞ: Dışlanma, ÖA: Örgütsel Adalet, İŞLAD: İşlemsel Adalet, DAĞA: Dağıtımsal Adalet, KİŞA: Kişilerarası Adalet, BİLA: Bilgisel Adalet

Tablo 5'te örgütsel adalet boyutlarının dışlanma üzerine olan etkisini ortaya koymak amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları yer almaktadır.

Regresyon modelindeki R² determinasyon katsayısına göre araştırma görevlilerinin dışlanma düzeylerinde yaratılan değişkenliğin yaklaşık olarak %20'si örgütsel adaletin dört boyutu tarafından açıklanmaktadır. Hesaplanan F değeri (16,984) de gözetildiğinde modelin bir bütün olarak 0,01 anlamlılık düzeyinde geçerli olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Durbin-Watson değeri model için herhangi bir otokorelasyonun olmadığını göstermektedir (1,5<1,87<2,5). Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki tüm ilişkiler anlamlı olarak bulunmamıştır. Bulgulara göre dışlanma değişkeni istatistiksel olarak anlamlı düzeyde örgütsel adalet algısı boyutlarından sadece işlemsel adalet boyutundan etkilenmektedir.

Tablo 5: Regresyon Analizi Sonuçları

Model	B	SH B	B	T	p	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Durbin- Watson
Model (F: 16,984, p: 0,000)						0,46	0,21	0,20	1,87
Sabit	2,80	0,18		15,2	0,00				
İşlemsel Adalet	-0,26	0,06	-0,32	-3,98	0,00				
Dağıtım sal Adalet	0,04	0,06	0,05	0,79	0,42				
Kişiler arası Adalet	-0,06	0,06	-0,09	-1,04	0,29				
Bilgisel Adalet	-0,09	0,07	-0,13	-1,35	0,30				

Bunun dışındaki diğer adalet boyutlarının etkileri anlamlı olarak gözlenmemiştir. Bu bakımdan araştırmanın ikinci temel hipotezi olan H2 kısmen ve bu hipotezin alt hipotezi olan H2a kabul edilmiş olup diğer alt hipotezler H2b, H2c ve H2d reddedilmiştir. Örneklemi oluşturan araştırma görevlilerinin işlemsel adalet algılamalarındaki bir birimlik artış, diğer bağımsız değişkenler sabit kalmak şartıyla, dışlanma düzeyinde 0,32 birimlik bir azalışa sebep olmaktadır. Bu doğrultuda araştırma görevlilerinin özellikle işler ile ilgili sonuçlara ulaştıracak politika ve süreçlere katılımlarının artırılması dışlanmaya uğramalarını azaltıcı bir unsur olarak gözükmektedir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma görevlilerinden beklenen görevler arasında; öğretim üyelerine derslerle alakalı koşullar (deney, laboratuvar vb.) açısından asistanlık yapmak, proje ve ödev çalışmalarında, sınav gözetmenliklerinde, kayıt dönemindeki öğrenci danışmanlığı işlerinde destek vermek ve sürdürdüğü lisansüstü programlardaki dersler ve tezde başarı göstermektir. Bu görevlerin sağlıklı şekilde yerine getirilmesinde de araştırma görevlileri çalıştıkları kurumdan iş güvencesinin olmasını, çalışma arkadaşlarıyla iyi ilişkiler kurabileceği bir ortamı, bulunduğu kurumun modern alet ve materyallerle donatılmasını, yükselebileme şansını, kendi bilgi ve becerilerini geliştirebilme olanağının sağlanmasını beklemektedir. (Akıtcı ve Öztürk, 2016: 670-671). Çalışmamız neticesinde örgütsel adalet algısının yüksek olduğuna inanan araştırma görevlilerinin dışlanmaya daha az maruz kalabileceği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda araştırma görevlilerinin sorumluluklarını etkili bir şekilde yerine getirebilmesinde araştırma görevlilerinin kadro türüne bakılmaksızın bu kesimin adalet algılarını arttıracak söz konusu beklentilerin kurumları tarafından yerine getirilmesi gerekmektedir. Böylelikle

bulunduğu ortamdan dışlanmayacak olan araştırma görevlileri geleceğe daha güvenle bakıp mesleğiyle daha fazla özdeşleşebilme imkanı bulacaktır.

Araştırma sonuçları örgütsel adalet algısı ile dışlanma arasında negatif ve anlamlı bir ilişkinin varlığını göstermiştir. Bu durum araştırma görevlilerinin buldukları kurumda iş ve süreçler hakkındaki adil olmayan uygulamalar ile dışlanmaları arasında olumsuz bir ilişkiyi ifade etmektedir.

Çalışmada dışlanma algısı üzerinde örgütsel adalet algısının olumsuz yönde anlamlı bir etkisinin olduğu gözlenmiştir. Fakat burada örgütsel adalet boyutlarından sadece işlemsel adalet boyutu ile dışlanma arasındaki negatif etki anlamlı olarak bulunmuş, diğer örgütsel adalet boyutları ile dışlanma düzeyleri arasında anlamlı bir etki bulunmamıştır. Yani araştırma görevlilerini özellikle iş ile ilgili uygulamalara dahil etme, katılımlarını sağlama gibi örgütsel adalet algılamalarının artırılması onların dışlanmalarının azalmasına imkan tanımaktadır.

Araştırmada ulaşılan bir diğer bulguda ise, kadro türüne göre örgütsel adalet ve dışlanma düzeyleri arasında herhangi anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. 50/D ($\bar{X}=3,27$), 33/A ($\bar{X}=3,44$) ve ÖYP ($\bar{X}=3,36$)'li araştırma görevlilerinin örgütsel adalet ortalamaları arasındaki bu farklılıklar anlamlı olarak gözlenirse de özellikle 50/D'li araştırma görevlilerinin en düşük örgütsel adalet algısı ortalamasına sahip olmasında, doktoralarını tamamladıklarında kadrosuz bırakılacaklarını bilmeleri önemli bir sebep olarak gösterilebilir. Ayrıca 50/D ($\bar{X}=1,45$), 33/A ($\bar{X}=1,53$) ve ÖYP ($\bar{X}=1,68$)'li araştırma görevlilerinin dışlanma düzeyleri arasındaki farklılıklar da anlamlı olarak ortaya çıkmasa da özellikle ÖYP'li araştırma görevlilerinin en yüksek dışlanma ortalamasına sahip olmasında, genellikle kadrolarının bulunduğu üniversite haricinde başka üniversitelerde eğitimlerini devam ettirmekte olduklarından dolayı gittikleri üniversitelerde kendilerine gidici olarak bakılması ve aynı zamanda kadrolarının bulunduğu üniversite ya da eğitimini devam ettirdiği üniversitelerde kurumun olanaklarından (yazıcı, bilgisayar vs.) yararlanamamaları gösterilebilir.

Sonuç olarak, araştırma görevlilerinin akademik kurumlarda süreç ve politikalarla ilgili uygulamaların adil olduğuna inanmaları motivasyonlarını ve performanslarını etkileyerek örgüte olan bağlılıklarını arttırmaktadır. Akademik kurumlar içerisinde araştırma görevlilerinin iş süreçlerinin adil olmadığını hissetmesi ise, kendilerini karanlık bir geleceğe sürüklemekle birlikte bulunduğu örgüt içerisinde soyutlanmaya bir diğer deyişle dışlanmışlığa itmektedir. Bu bakımdan kadro derecesine bakılmaksızın bir bütün içerisinde araştırma görevlilerinin kaynak dağıtımını, özlük hakları ve iş ile ilgili süreçler gibi konularda adil bir sistemin oluşturulduğuna inandırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akıtcı, S. ve Öztürk, M. (2016) “Araştırma Görevlilerinin İş Doyumlarının Bireysel Ve Demografik Açıdan İncelenmesi: Sdü Örneği”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(2), 667-692.
- Azar, A. and Darvishi, Z. A. (2011) “Development and Validation of a Measure of Justice Perception in The Frame Of Fairness Theory – Fuzzy Approach”, Expert Systems with Applications, 38(6), 7364-7372.
- Balliet, D. and Ferris, D. L. (2013) “Ostracism and Prosocial Behavior: A Social Dilemma Perspective”, Organizational Behavior and Human Decision Processes, 120(2), 298-308.
- Carmon, A. F., Miller, A. N., Raile, A. N. W. and Roers, M. M. (2010) “Fusing Family and Firm: Employee Perceptions of Perceived Homophily, Organizational Justice, Organizational Identification, and Organizational Commitment in Family Businesses”, Journal of Family Business Strategy, 1(4), 210-223.
- Caza, B. B. and Cortina, L. M. (2007) “From Insult to Injury: Explaining the Impact of Incivility”, Basic and Applied Social Psychology, 29(4), 335-350.
- Chen, Z., Dewart, C. N., Poon, K.-T. and Chen, E.-W. (2012) “When Destiny Hurts: Implicit Theories of Relationships Moderate Aggressive Responses to Ostracism”, Journal of Experimental Social Psychology, 48(5), 1029-1036.
- Chou, T.-Y., C hou, S.-C. T., Jiang, J. J. and Klein, G. (2013) “The organizational citizenship behavior of IS personnel: Does organizational justice matter?”, Information & Management, 50(2), 105-111.
- Cojuharenco, I., Patient, D. and Bashshur, M. R. (2011) “Seeing the “Forest” or the “Trees” of Organizational Justice: Effects of Temporal Perspective on Employee Concerns about Unfair Treatment at Work”, Organizational Behavior and Human Decision Processes, 116(1), 17-31.
- Colquitt, J. A. (2001) “On the Dimensionality of Organizational Justice: A Construct Validation of a Measure”, Journal of Applied Psychology, 86(3), 386-400.
- Deconinck, J. B. (2010) “The Effect of Organizational Justice, Perceived Organizational Support, and Perceived Supervisor Support on Marketing Employees' Level of Trust”, Journal of Business Research, 63(12), 1349-1355.
- Elovainio, M., Pietikäinen, M., Luopa, P., Kivimäki, M., Ferrie, J. E., Jokela, J., Suominen, S., Vahtera, J. and Virtanen, M. (2011) “Organizational Justice at School and Its Associations with Pupils' Psychosocial School Environment, Health, and Well Being”, Social Science & Medicine, 73(12), 1675-1682.

- Fadel, K. J. and Durcikova, A. (2014) "If It's Fair, I'll Share: The Effect of Perceived Knowledge Validation Justice on Contributions to an Organizational Knowledge Repository", *Information & Management*, 51(5), 511-519.
- Fenger, P. and Frankfort, J. (1989) "New Structures in Postgraduate Research Training in the Netherlands", *Higher Education Management*, 1(1), 20-35.
- Ferris, D. L., Brown, D. J., Berry, J. W. and Lian, H. (2008) "The Development and Validation of the Workplace Ostracism Scale", *Journal of Applied Psychology*, 93(6), 1348-1366.
- Filipkowski, K. B. and Smyth, J. M. (2012) "Plugged in but not Connected: Individuals' Views of and Responses to Online and In-Person Ostracism", *Computers in Human Behavior*, 28(4), 1241-1253.
- Gelens, J., Dries, N., Hofmans J. and Pepermans, R. (2013) "The Role of Perceived Organizational Justice in Shaping the Outcomes of Talent Management: A Research Agenda", *Human Resource Management Review*, 23(4), 341-353.
- Hansen, A. M, Byrne, Z. S. and Kiersch, C. E. (2013), "Development and Validation of an Abridged Measure of Organizational Justice", *The Journal of Psychology*, 147(3), 217-244.
- Heponiemi, T., Elovainio, M., Kouvonen, A., Kuusio H., Noro, A., Finne-Soveri, H. and Sinervo, T. (2011) "The Effects of Ownership, Staffing Level and Organisational Justice on Nurse Commitment, Involvement, and Satisfaction: A Questionnaire Study", *International Journal of Nursing Studies*, 48(12), 1551-1561.
- Heponiemi, T., manderbacka, K., Vänskä, J. and Elovainio, M. (2013) "Can Organizational Justice Help the Retention of General Practitioners?", *Health Policy*, 110(1), 22-28.
- İyigün, N. Ö. (2012) "Örgütsel Adalet: Kuramsal Bir Yaklaşım", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 49-64.
- Kelly, M., McDonald, S. and Rushby, J. (2012) "All Alone with Sweaty Palms—Physiological Arousal and Ostracism", *International Journal of Psychophysiology*, 83(3), 309-314.
- Kerwin, S., Jordan, J. S. and Turner, B. A. (2014) "Organizational Justice and Conflict: Do Perceptions of Fairness Influence Disagreement?", *Sport Management Review*.
- Kim, S. and PS Andrew, D. (2013) "Organizational Justice in Intercollegiate Athletics: Perceptions of Coaches", *Sport Management Review*, 16(2), 200-210.

- Koç, E. (2010) "Services and Conflict Management: Cultural and European Integration Perspectives", *International Journal of Intercultural Relations*, 34 (1), 88-96.
- Koç, E. (2013) "Power distance and its implications for upward communication and empowerment: Crisis management and recovery in hospitality services", *International Journal of Human Resource Management*, 24 (19), 3681-3696.
- Koç, E. (2015) "Hizmet Pazarlaması ve Yönetimi", Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Korkut, H., Mustan, T. ve Yalçinkaya, M. (1999). "Araştırma görevlilerinin sorunları", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 5(1), 19-36.
- Lambert, E. G., Hogan, N. L. and Griffin, M. L. (2007) "The Impact of Distributive and Procedural Justice on Correctional Staff Job Stress, Job Satisfaction, and Organizational Commitment", *Journal of Criminal Justice*, 35(6), 644-656.
- Leung, A. S. M., Wu, L. Z., Chen, Y. Y. and Young, M. N. (2011) "The Impact of Workplace Ostracism in Service Organizations", *International Journal of Hospitality Management*, 30(4), 836-844.
- Marzucco, L., Marique, G., Stinglhamber, F., De Roeck, K. and Hansez, I. (2014) "Justice and Employee Attitudes During Organizational Change: The Mediating Role of Overall Justice", *Revue Européenne de Psychologie Appliquée / European Review of Applied Psychology*, 64(6), 289-298.
- Mcdonald, M. M. and Donnellan, M. B. (2012) "Is Ostracism a Strong Situation? The Influence of Personality in Reactions to Rejection", *Journal of Research in Personality*, 46(5), 614-618.
- Miller, H. C., bourrasseau, C., Williams, K. D. and Molet, M. (2014) "There is No Sweet Escape from Social Pain: Glucose does not Attenuate the Effects of Ostracism", *Physiology & Behavior*, 124, 8-14.
- Molet, M., Macquet, B., Lefebvre, O. and Williams, K. D. (2013) "A Focused Attention Intervention for Coping with Ostracism", *Consciousness and Cognition*, 22, 1262-1270.
- Özer, P. S. ve urtekin, G. E. (2007) "Örgütsel Adalet Algısı Boyutları ve İş Doyumu İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28, 107-125.
- Paul Dana, L. (2007). A humility-based enterprising community: the Amish people in Lancaster County. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 1(2), 142-154.
- Poon, K.-T. and Chen, Z. (2014) "When Justice Surrenders: The Effect of Just-World Beliefs on Aggression Following Ostracism", *Journal of Experimental Social Psychology*, 52, 101-112.

- Ramsey, A. T. and Jones, E. E. (2015) "Minding the Interpersonal Gap: Mindfulness-Based Interventions in the Prevention of Ostracism", *Consciousness and Cognition*, 31, 24-34.
- Restubog, S. L. D., Garcia, P. R. J. M., Toledano, L. S., Amarnani, R. K., Tolentino, L. R. and Tang, R. L., (2011) "Yielding to (Cyber)-Temptation: Exploring the Buffering Role of Self-Control in the Relationship Between Organizational Justice and Cyberloafing Behavior in the Workplace", *Journal of Research in Personality*, 45(2), 247-251.
- Teng, F. And Chen, Z. (2012) "Does Social Support Reduce Distress Caused by Ostracism? It Depends on the Level of One's Self-Esteem", *Journal of Experimental Social Psychology*, 48, 1192-1195.
- Tziner, A. and Sharoni, Gil. (2014) "Organizational Citizenship Behavior, Organizational Justice, Job Stress, and Work Family Conflict: Examination of Their Interrelationships with Respondents from a Non-Western Culture", *Journal of Work and Organizational Psychology*, 30, 35-42.
- Wesselmann, E. D., Bagg, D. and Williams, K. D. (2009) "I Feel Your Pain": The Effects of Observing Ostracism on the Ostracism Detection System", *Journal of Experimental Social Psychology*, 45(6), 1308-1311.
- Wesselmann, E. D., Nairne, J. S. and Williams, K. D. (2012) "An Evolutionary Social Psychological Approach to Studying the Effects of Ostracism", *Journal of Social, Evolutionary, and Cultural Psychology*, 6(3), 309.
- Wesselmann, E. D. and Williams, K. D. (2010) "The Potential Balm of Religion and Spirituality for Recovering from Ostracism", *Journal of Management, Spirituality and Religion*, 7(1), 31-49.
- Wesselmann, E. D., Wirth, J. H., Mroczek, D. K. and Williams, K. D. (2012) "Dial a Feeling: Detecting Moderation of Affect Decline During Ostracism", *Personality and Individual Differences*, 53(5), 580-586.
- Wikipedia (2014) <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ami%C5%9F>, (30.11.2014)
- Yürür, S., Gümüş, M. and Hamarat, B. (2011). The effect of perceived justice/injustice on emotional labor behavior in employees-customers relations. *Journal of Yasar University*, 23(6), 3826-3839.
- Zadro, L. And Williams K. D. (2006) "How Do You Teach the Power of Ostracism? Evaluating the Train Ride Demonstration", *Social Influence*, 1(1), 81-104.
- Zhao, H., Peng, Z. and Sheard, G. (2013) "Workplace Ostracism and Hospitality Employees' Counterproductive Work Behaviors: The Joint Moderating Effects of Proactive Personality and Political Skill", *International Journal of Hospitality Management*, 33, 219-227.

**KIYI EROZYONUNUN BELİRLENMESİNDE ¹³⁷Cs RADYONÜKLİDİNİN
KULLANIMI: URLA YARIMADASI KIYILARI ÖRNEĞİ***

*USING ¹³⁷Cs TO DETERMINE COASTAL EROSION: EXAMPLE OF URLA
PENINSULA COASTS*

M. Kirami ÖLGEN* Filiz GÜR FİLİZ D. Doğu YAVAŞLI***
Mehmet TARAKÇI******

*Geliş Tarihi: 20.09.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 09.10.2018
(Accepted)*

ÖZ: Toprak erozyon miktarı ve hızının belirlenmesinde çeşitli radyoaktif elementler yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak kıyı erozyonu ile ilgili kullanımları yenidir. Bu çalışmada ¹³⁷Cs elementinin dağılımı kullanılarak kıyı ortamlarındaki erozyon, birikim ve kıyı dinamikleri hakkında bilgi elde etmek için ampirik bir çalışma yürütülmüştür. İlk olarak Urla yarımadasındaki plajlardan alınan 112 (21) kum ve 16(3) toprak örneği üzerinde ¹³⁷Cs elementinin radyoaktivite düzeyleri belirlenmiştir. Referans değerler ile karşılaştırılan radyoaktivite düzeylerindeki farklılık nerelerde erozyon ya da depozisyon olduğu konusunda bir fikir vermektedir. Elde edilen sonuçlar kıyı akıntı ve dalga yönleri ile plajlardaki tane boyu dağılımı ile ilişkilendirilmiştir. Ardından hangi plajlarda erozyon olduğu ve bu erozyonun miktarının ne kadar olduğu ile ilgili bir model oluşturulmuştur. Analiz sonuçları coğrafi bir veri tabanına aktarılarak haritalanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Urla Yarımadası, kıyı erozyonu, ¹³⁷Cs

ABSTRACT: Various natural and artificial radionuclides are widely used in determining the soil erosion. Applications of these techniques to coastal erosion are, however, relatively new. This study describes the use of ¹³⁷Cs radionuclide for obtaining information on coastal dynamics is subject to erosion, losses of sediments, and deposition of material that had been remobilized from near-shore sediments and also a empirical model has been created to obtain information erosion, sedimentation and other coastal dynamics. Firstly, radioactivity levels of ¹³⁷Cs element was determined on 112 (21) sand and 16 (3) soil samples taken from the beaches of Urla Peninsula. The results obtained are related to coastal current and wave directions and grain size distribution at the beaches. Then a model was created to understand the amount erosion and which beaches have sensitive to erosion. The results of the study are transferred to a geographical database and mapped.

Key Words: Urla Peninsula, coastal erosion, ¹³⁷Cs

* Bu araştırma Int. Symposium of Geomorphology (UJES 2017)'de sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* Doç.Dr., Ege Üniversitesi CoğrafyaBölümü, kirami.olgen@ege.edu.tr

** Dr. Arş.Gör., Ege Üniversitesi Nükleer Bilimler Enstitüsü, filiz.gur@ege.edu.tr

*** Dr. Öğr.Üyesi, Ahi Evran Üniversitesi CoğrafyaBölümü, dogukan.yavasli@ahievran.edu.tr

**** Öğr.Gör.Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi Fizik Bölümü, mehmet.tarakci@deu.edu.tr

1.GİRİŞ

Kıyı çeşitli araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Nitekim İnandık (1971) Karaların deniz boyunca uzanan kenarını kıyı olarak kabul ederken, Turoğlu (2017) “*kendine has güncel etken ve süreçlere ait dinamikleri olan ve bu dinamiklerin etkisi altında oluşan coğrafi koşullar ve bu koşulların delilleri ile tanımlanan, bir bölümü su altında bir bölümü ise suyun dışında, ancak her iki bölümün de su ile ilgili güncel morfo-dinamik etken ve süreçlerin etkisi altında olan aktif jeomorfolojik bir ünite*” olarak tanımlamaktadır. Erinç (2001) ise jeomorfolojik olarak kıyuyu “*deniz veya göl sularının en alçak oldukları zaman çekildikleri sınır ile falezlerin tabanı arasında kalan şerit*”e karşılık geldiğini belirtmektedir.

Farklı araştırmacılar kıyuyu farklı şekillerde tanımlasalar da tümü için ortak olan kıyının kara ve su kütlelerinin kesişimini oluşturan bir çizgiden ziyade her iki ortamın da karşılıklı olarak etkileşimde bulunduğu bir zon olduğudur.

Kıyılarda etkili jeomorfolojik etken ve süreçlerin bir sonucu olarak bazı yerler aşınırken, bazı yerler ise dolmakta, sonuçta kıyı jeomorfolojik açıdan kararlı bir hale gelmeye çalışmaktadır. Aşınma (erozyon) ve birikme (depozisyon) ise gerek kıyılardaki dalga ve akıntı etkinliği gerekse de karalardan taşınan malzemenin niteliğine göre belirlenmektedir. Kıyılardaki erozyon, dalga ve akıntı faaliyetlerine bağlı olarak kıyı boyunca sediman taşınımının bir sonucudur.

Erozyon genel anlamda ayrılmış ana kaya materyalinin farklı etken ve süreçlerle buldukları yerden uzaklaştırılması yani taşınması olarak tanımlanabilir.

Erozyon miktarının (hızının) belirlenmesinde birçok farklı teknik kullanılmasına rağmen, tümünü iki ana başlık altında toplam mümkündür. Bunlardan ilki USLE (Universal Soil Erosion Equation), RUSLE (Revised Universal Soil Erosion Equation), LEAM (Land Erodibility Assessment Model) vb gibi nükleer olmayan yöntemler iken, diğeri ¹³⁷Cs, ²¹⁰Pb ve ⁷Be gibi farklı doğal ve/veya yapay radyonüklidlerin kullanıldığı nükleer yöntemlerdir.

Erozyon hızının belirlenmesinde ¹³⁷Cs gibi radyonüklidler 1980’lerden beri kullanılmaktadır (Zhang vd. 2015). 1950-1960’lardaki nükleer silah denemeleri ve özellikle 1986 yılındaki Çernobil nükleer kazasından sonra atmosfere yayılan ¹³⁷Cs’nin atmosferden toprağa ve suya geçmesi ile erozyon çalışmaları için kullanılabilir bir envanter de oluşturulmuş oldu. USLE (Universal Soil Loss Equation – Üiversal Toprak Kaybı Eşitliği) gibi geleneksel olarak kullanılan erozyon miktarını belirlemeye yönelik yöntemlerin sonuçları ile ¹³⁷Cs ölçümleri arasında iyi bir ilişkinin olduğunun anlaşılması üzerine (Ritchie ve McHenry, 1990) erozyon hızının belirlenmesinde söz konusu radyonüklidin kullanımı da yaygınlık kazanmaya başladı. Özellikle klasik yöntemlere göre daha hızlı, tek bir

arazi çalışması ile elde edilebilen örneklerin analizine dayanması nedeniyle de tercih edilmektedir (Walling ve Quine, 1992). Nitekim hem dünyada (Belyaev vd., 2009, Petrovic vd., 2016) hem de ülkemizde (Ertek vd., 2004, Uğur vd., 2004, Saç vd., 2008, saç ve İçhedef, 2015) erozyon hızlarının belirlenmesine yönelik olarak birçok çalışma yapılmıştır. Ancak gerek tarım alanı gerekse de doğal bitki örtüsü ile kaplı alanlarda erozyon hızının belirlenmesinde farklı tekniklerin karşılaştırılmasını içeren bazı araştırmalar ¹³⁷Cs tabanlı erozyon çalışmalarında dikkatli olunmasını da önermektedirler (Evans vd., 2017).

Radyoaktif yöntemlerle erozyon hızının belirlenmesindeki ana fikir, aşınım veya birikim alanları ile erozyona uğramamış alanlardaki (referans) radyonüklidlerin karşılaştırılmasına dayanır. Referans noktası olarak adlandırılan korunmuş alandaki ¹³⁷Cs envanteri, erozyona uğramış yerdeki ¹³⁷Cs envanterinden daha fazla olurken deposizyon bölgesindeki ise daha azdır (Saç, 2003).

Her ne kadar toprak erozyonunun belirlenmesinde radyoaktif yöntemler kullanılmaktaysa da, kıyılardaki erozyonun miktarını belirleme ile ilgili kullanımı son derece sınırlıdır. Bu çalışmalar daha çok kıyılardaki sediment jeokronolojisine (Kirchner ve Ehlers, 1998), veya plaj ve ön kıyı sedimanlarındaki antropojenik radyonüklidlerin birikimine (Fahmi vd., 2010, Al-Mur vd., 2017, Matisoff 2017, Woszczyk vd., 2017) yöneliktir. Kıyı boyunca sediment taşınımı ile ilgili diğer bir grup çalışma da 11 Mart 2011 tarihinde Japonya açıklarında meydana gelen deprem sonrası oluşan tsunaminin etkilediği Fukushima Daiichi Nükleer Santrali'ndeki sızıntının izlenmesidir (Koibuchi, 2013, Fukuda vd., 2017). Erozyonla ilişkisi açısından bu her iki çalışmadan da elde edilen sonuç daha önce kıyı süreçleri içinde izlenmesi en zor olan ince taneli kohezif sedimanların taşınımına yöneliktir.

Kıyı erozyonu, kıyıdaki sediment taşınımı ve birikiminin belirlenmesinde nükleer yöntemlerin kullanılması ile ilgili olarak literatürde bir boşluk olması bizi böyle bir çalışmaya yönlendirmiştir. Ancak bu çalışma nükleer yöntemlerin kullanıldığı diğer araştırmalardan farklı olarak envanter oluşturmadan ziyade, karşılaştırmalara dayanan ampirik bir yaklaşıma sahiptir.

Çalışma alanını oluşturan Urla Yarımadası Ege Bölgesi'ndeki yarımadalardan en büyüğüdür ve kabaca Urla ilçe sınırlarından batıya doğru uzanan ve içinde Karaburun ile Çeşme yarımadalarını da kapsayan kesimi oluşturmaktadır (Şekil 1).

2. MALZEME VE YÖNTEM

Çeşme yarımadası ve Urla sahil şeridi boyunca yürütülen çalışmada, örnekleme yapılması mümkün olan her bir bölgeden plaj kumları ve toprak örnekleri alınmıştır. Çeşme ilçesinin Alaçatı, Ovacık, Altinkum, Pırlanta, Çiftlik, Teke, Dalyan, Boyalık, Ilica, Paşalimanı, Şifne, Reisdere ve Ildır plajlarından 64

adet plaj kumu ve 8 adet yüzey toprağı, Urla ilçesinin Çeşmealtı, Özbek, İçmeler, Gülbahçe, Balıklıova, Demircili plajlarından 48 adet plaj kumu ve 8 adet yüzey toprağı olmak üzere toplamda 112 adet plaj kumu ve 16 adet yüzey toprağı alınmıştır. Örnekleme yapılan alanlarda, tüm sahil boyunca ve örnek alınan noktalarda taşınabilir Scintrex-BGS-4 gama ölçüm cihazı ile yer yüzeyinden 1 m yükseklikte cps (count per second) olarak saniyedeki gama sayım ölçümleri yapılmıştır. Örnekler yaklaşık 2-3 kg olacak şekilde yüzeyden 10 cm derinlikten, 1m X 1m kare alanı boyunca alınmıştır. Alınan örneklerin koordinatları GPS ile kaydedilmiştir.

Alınan örnekler laboratuvara getirildikten sonra, yabancı maddeler (izmarit, çöp, plastik, cam vb.) uzaklaştırılıp etüvde 105°C'de sabit ağırlığa ulaşmaya kadar kurutulmuştur. Kurutulan örnekler homojen hale getirilmek için < 2 mm'lik eleklerden geçirilerek 1 L'lik marinelli kaplara yerleştirilerek kapatılmıştır. Örneklerin ¹³⁷Cs aktivite konsantrasyonları 184 cc p tipi koaksial HPGe dedektör (verimi % 25, ⁶⁰Co'nun 1,33 MeV gama enerjisi için FWHM: 1,83 keV ve pik/compton oranı: 57:1), Ortec Model-671 spektroskopi amplifikatörü ve Canberra PC bazlı MCA (8 K) Wilkinson ADC'den oluşan gama spektrometre sistemi ile ölçülmüştür. Dedektörün içinde bulunduğu kurşun zırhın kalınlığı 100 mm'dir. ¹³⁷Cs aktivite konsantrasyonları 661.6 keV gama enerjili kendi piki kullanılarak ölçülmüştür. Gama spektrometre sisteminin analitik kalite kontrolü, örneklerle benzer matris ve geometride IAEA ve Amersham kaynaklı standart referans materyaller kullanılarak yapılmıştır.

Nükleer yöntemlerle toprak erozyon hızının belirlenmesindeki ana fikir yukarıda da belirtildiği gibi radyonüklid envanterindeki değişiminin belirlenmesine yöneliktir. Temel yöntem envanter verilerinin referans verileri ile karşılaştırılmasına dayanmaktadır. ¹³⁷Cs envanter ölçümlerine dayanan yöntemler arasında ikisi yaygın olarak kullanılmaktadır (Zapata vd., 2002). Bunlar Ampirik, Doğrusal Olmayan Model ve Doğrusal Modeldir. Doğrusal Olmayan Model 1960 ve 1970 li yıllarda USLE metoduyla ¹³⁷Cs envanterinin karşılaştırılmasına dayanmaktadır (Matisoff ve Whiting, 2011). Buna göre erozyon:

$$E = 0.0087P^{1.18} \quad (1)$$

olarak gösterilmektedir. Burada E erozyon oranı (g cm⁻² yıl⁻¹) ve P ise çalışma alanındaki ¹³⁷Cs envanterinden olan kaybın yüzdesidir. Envanter kayıp yüzdesi ise şu şekilde tanımlanmaktadır:

$$P = (I_{ref} - I_{site}) / I_{ref} * 100 \quad (2)$$

I_{ref} referans alanında ölçülen ¹³⁷Cs envanteri (Bq m⁻² cinsinden), I_{site} ise çalışma alanındaki ¹³⁷Cs envanteridir.

Doğrusal ya da Doğrusal Kutu Model (Matisoff ve Whiting, 2011) ise iki alt modelden oluşmaktadır. Bunlar Doğrusal 1 Kutu Model ve Doğrusal 2 Kutu

Model'dir. İkinci model sürülmüş topraklardaki envanterden olan erozyonu hesaplamak için daha uygunken, birinci model sürme derinliğini dikkate almaz. İkinci model ¹³⁷Cs penterasyon derinliği sürme derinliğinden daha fazla ise kullanılmaktadır. Plaj kumlarının sürekli bir karışım içinde olması nedeniyle bu çalışmada Doğrusal 2 Kutu Model kullanılmıştır. Buna göre erozyon:

$$E = DP_{\text{till}}K / T \quad (3)$$

burada D ortalama sürme derinliği (cm), K toprağın kuru kütle yoğunluğu (g cm⁻³), T ise ¹³⁷Cs depolanmasından bu yana geçen zamandır. P_{till} ise:

$$P_{\text{till}} = (I_{\text{ref}} - I_{\text{site}}) / I_{\text{ref}} \quad (4)$$

şeklinde hesaplanmaktadır.

3. BULGULAR

Bu çalışmada biri birikim ağırlıklı (Örnek Alan 1) ve diğeri de aşınım ağırlıklı (Örnek Alan 2) olmak üzere iki test alanı seçilmiştir (Şekil 2). Bu alanlardan ilkinde 6 kum ve 2 toprak örneği, ikincisinde ise 15 kum ve 1 toprak örneği erozyon hızı belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Örneklerin ¹³⁷Cs açısından sahip oldukları radyoaktivite değerlerinin dağılışı her iki örnek alan için farklılık göstermektedir (Şekil 2). Nitekim Örnek Alan 1'deki örneklerde ölçülen değerler, Örnek Alan 2'dekilerden bariz olarak yüksektir. Örneklerin radyoaktivite düzeyleri Örnek Alan 1'de kendi içinde farklılıklar göstermekte ve doğuya doğru tedrici olarak artmaktadır. Bu alanda gerek kıydan alınan örneklerde gerekse de kıyı gerisinden alınan örnekte ölçülen değerler birbirlerine çok yakındır. Bu durum tane boyu dağılımının benzer olması ile açıklanabilir. Nitekim kıyıdaki malzeme ince kum ve silt boyutundadır. İkinci alandan alınan örneklerde ölçülen değerler ise birbirlerine çok yakın değerlerdedir. Ancak burada kıyının gerisinden alınan toprakta ölçülen radyoaktivite düzeyi kumlara göre bariz miktarda yüksektir (5, 19 Bq/kg). Örnek alan 2'deki kıyı kumları tane boyu açısından oldukça homojen ve iyi boylanmışlardır. Bu durum kıyıdaki dalga ve akıntı nedeniyle yıkanmanın çok fazla olması ile açıklanabilir.

Örneklerden elde edilen analiz sonuçları yardımıyla hem Doğrusal Olmayan Model hem de Doğrusal Kutu Modeli kullanılarak her iki örnek alan için de erozyon hızları hesaplanmıştır. Modellerden elde edilen sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Erozyon hızını belirlemek için kullanılan modellerden elde edilen sonuçlar.

Yöntem	Örnek alan #1 (gr cm ⁻² yıl ⁻¹)	Örnek alan #2 (gr cm ⁻² yıl ⁻¹)
Doğrusal olmayan model	0,0755 – 0,8265	1,9035
Doğrusal kutu modeli	0,0435 – 0,5213	1,7812

Tablo 1’de ¹³⁷Cs ölçümlerine dayanan Doğrusal Olmayan ve Doğrusal Kutu Modeli kullanılarak Örnek Alan 1 ve Örnek Alan 2’den elde edilen sonuçlar yardımıyla hesaplanmış erozyon hızları verilmiştir. Tabloda ilk dikkati çeken her iki model sonucunda da Örnek Alan 1’deki erozyon hızının Örnek Alan 2’ye oranla çok düşük olduğu hatta neredeyse hiç erozyon olmadığıdır. Bu durum örnek alanlarının kıyı jeomorfolojisi açısından birbirlerinden oldukça farklı olmalarının bir sonucudur. Nitekim bu çalışmada da Örnek Alan 1 erozyonun çok az olduğu veya olmadığı bir alan, Örnek Alan 2 ise erozyonun, en azından kıyıdaki yıkanmanın, olduğu bir alan olarak seçilmiştir.

Örnek Alan 1, İzmir ve Kuşadası körfezleri arasında bir eşik oluşturan Urla kıstağının hemen kuzeybatısında İskele düzlüğü olarak adlandırılan, İzmir dış körfez çöküntüsünün güneyinde, onun girintisi içinde yer almaktadır (Şekil 1). Bu alan Karantina Adası’nın hemen doğusundan itibaren başlamakta ve doğuya doğru yaklaşık 2,5 km kadar uzanmaktadır.

Örnek Alan 2 ise Urla Yarımadası’nın en batı ucunda Çeşme İlçe merkezi ve Çiftlikköy’ün güneyinde, Altınkum mahallesine 2 km uzaklıkta ve kabaca 3 km boyunca uzanan son derece iyi elenmiş kumlardan oluşan bir plaj alanıdır (Şekil 2).

Her iki alanın kıyı özellikleri birbirlerinden farklılık göstermektedir. Örnek Alan 1 için genel kıyı dinamiği İzmir Körfezi’nin kıyı dinamiğinin bir sonucudur. Nitekim İç körfezin sıcaklığı dış körfeze göre daha yüksekken, buna karşın dış körfezin tuzluluğu daha fazladır. Bu durum Ege Denizinden gelen suların Körfezin batısından içeriye doğru ilerlemesine, Körfezin içindeki suların da doğu tarafından dışarıya doğru akmasına yol açmaktadır. Böylece bu dağılım Körfez içinde saat yönünün tersi istikamette bir akıntı döngüsü oluşturmaktadır (Beşiktepe vd., 2011). Örnek alanının batı sınırını oluşturan Karantina adası antik çağlardan beri bir yolla karaya bağlıdır. Ada ve bunu karaya bağlayan yol örnek alanının morfolojisini etkilemesi bakımından önemlidir. Nitekim ada yolunun kıyıya bağlandığı yerde, bağlantının doğusunda etkin dalga ve kıyı akıntıları nedeniyle birikme, sığlaşma ve dalga enerjisinin azalmasına yol açmaktadır. Bu durum örnek alanında aşınmadan çok birikmeye yol açmaktadır.

Genellikle Neojen yaşlı marn, kil ve grelerden oluşan Karaabdullah burnu ile Azmak burnu arasındaki Örnek Alan 2, güneybatı rüzgarlarının etkisiyle oldukça aşınmış ve deniz içinde sığ bir platform oluşmuştur (Mater, 1982). Bu platform açık deniz etkisine oldukça açık olup, kıyıda kumlar bu nedenle iyi yıkanmaktadır. Bu yıkanmanın sonucu olarak ta sediment taşınımı akıntı yönünün yanı sıra dalga dinamiğine de bağlıdır. Dalga dinamiğine bağlı sediment taşınımı kıyının ön ve yakın kesimlerinde farklılıklar gösterir. Nitekim yakın kıyıda daha çok sürüntü halinde taşınım görülürken, ön kıyıda sürüntü ve askı hareketi biçiminde olmaktadır (Kırkgöz, 2002).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Her ne kadar ¹³⁷Cs ve diğer radyonüklidler erozyon hızının belirlenmesi amacıyla son yirmi otuz yıldır yaygın olarak kullanılıyorsa da kıyı erozyonunun belirlenmesi amacıyla kullanımı çok sınırlıdır. Bu araştırma ¹³⁷Cs kullanılarak kıyı erozyon hızını belirlemeye yönelik olarak yapılmış ampirik bir çalışmadır. Şöyle ki radyoaktif yöntemlerle erozyon hızının ölçümündeki izlenen yöntemlerden farklı olarak, kıyıda denizel yıkanmanın etkisini yansıtan ölçüm sonuçları esas alınmıştır. Ancak yine de birikim ve aşınım alanlarındaki farklılık dikkate değer bir ölçüde belirlenebilmiştir.

Radyoaktif yöntemlerle erozyon hızı belirlenmesinde yaygın olarak kullanılan iki farklı yöntem (doğrusal ve doğrusal olmayan) kullanılarak kıyı jeomorfolojisi açısından birbirlerinden farklı niteliklere sahip iki örnek alanda erozyon hızları belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre jeomorfolojik olarak ayrımı yapılabilen aşınım egemen bir alan ile birikim egemen bir alan hem farklı bir yöntemle belirlenebilmiş, hem de nicel olarak değerlendirilmiştir. Ancak yine de kıyı jeomorfolojisini de dikkate alan daha detaylı bir çalışmaya ihtiyaç vardır. Bu amaçla üç ayrı ek çalışmaya daha gereksinim olduğu kanısındayız. Bunlardan ilki kıyının açığını yakın kıyıyı da içerecek daha geniş bir alandan sistematik bir şekilde örnek alınması, ikincisi alınan bu örneklerin mekânsal dağılımının belirlenmesidir. Böylece kıyı boyunca litoral driftin daha iyi belirlenebilmesi sağlanır. Üçüncü bir çalışma olarak ta kıyıya yakın alanlardan belirli derinliğe kadar incek şekilde alınacak ve referans amacıyla kullanılacak örneklerden elde edilecek ¹³⁷Cs envanteridir.

KAYNAKÇA

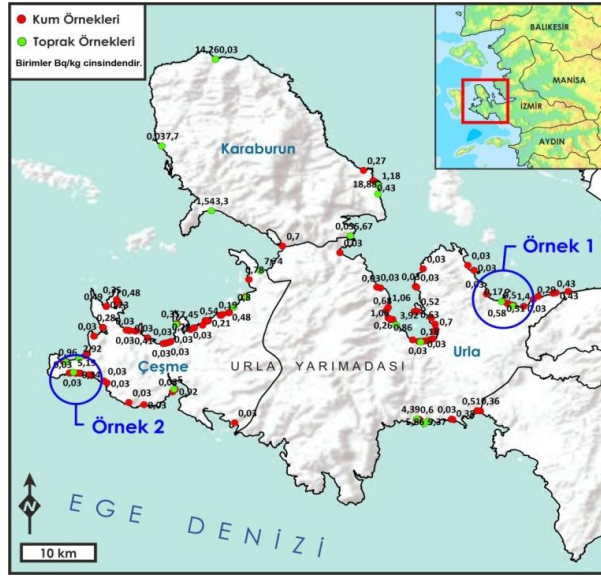
- Al-Mur, B., Quicksall, A.N., ve Kaste, J.M. (2017), "Determination of Sedimentation, Diffusion, and Mixing Rates in Coastal Sediments of the Eastern Red Sea via Natural and Anthropogenic Fallout Radionuclides", *Marine Pollution Bulletin*, 122:456-463.
- Belyaev, V.R., Golosov, V.N., Kuznetsova, J.S., ve Markelov, M.V. (2009), "Quantitative Assessment of Effectiveness of Soil Conservation Measures Using a Combination of ¹³⁷Cs Radioactive tracer and Conventional Techniques", *Catena*, 79:214-227.
- Beşiktepe, Ş.T., Sayın, E., İlhan, T., ve Tokat, E. (2011), "İzmir Körfezi Akıntı Dinamiğinin Model ve Gözlem Yardımıyla İncelenmesi", 7. Kıyı Mühendisliği Sempozyumu, Bildiri Kitabı, 427-437, 20-23 Kasım, Trabzon.
- Erinç, S. (2001), *Jeomorfoloji II* (13. Basım), Der Yayınları, İstanbul.

- Ertek, T.A., Hacıyakupoğlu, S., Walling, D.E., Karahan, G., Erginal, A.E., Çelebi, N., ve Saygın, H. (2004), “Sezyum-137 Radyonüklidinin Erozyon Araştırmalarında Kullanımı ve Türkiye’den Örnekler”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi, 12:47-62.
- Evans, R., Collins, A.L., Zhang, Y., Foster, I.D.L., Boardman, J., Sint, H., ve Lee, M.R.F. (2017), “A Comparison of Conventional and ¹³⁷Cs-based Estimates of Soil Erosion Rates on Arable and Grassland Across Lowland England and Wales”, Earth Science Reviews, 173:49-64.
- Fahmi, N.M., El-Khatib, A., Abd El-Salam, Y.M., Shalaby, M.H., El-Gally, M.M., ve Naim M.A. (2010), “Study of the Environmental Impacts of the Natural Radioactivity Presents in Beach Sand and Lake Sediment samples Idku, Bahara, Egypt”, Tenth Radiation Physics and Protection Conference, 27-30 November, Nasr City, Cairo, Egypt.
- Fukuda, M., Aono, T., Yamazaki, S., Nishikawa, J., Otosaka, S., Ishimaru, T., ve Kanda, J. (2017), “Dissolved Radiocaesium in Seawater off the Coast of Fukushima During 2013-2015”, Journal of Radiational Nuclear Chemistry, 311:1479-1484.
- İnandık, H. (1971), Deniz ve Kıyı Coğrafyası (İkinci Baskı), İstanbul Üniversitesi Yayınları: 1219, Coğrafya Enstitüsü Yayınları: 47, İstanbul.
- Kırkgöz, M.S. (2002), “Kıyı Erozyonunun Boyutları”, TMH- Türkiye Mühendislik Haberleri, 420-421-422, 4-6.
- Kirchner, G., ve Ehlers, H. (1998), “Sediment Geochronology in Changing Coastal Environments: Potentials and Limitations of the ¹³⁷Cs and ²¹⁰Pb Methods”, Journal of Coastal Research, 14(2):483-492.
- Koibuchi, Y. (2013), “Tracing Fine-grained Sediment Transport Around Tokyo Bay Using Cesium-134 and Cesium-137 Originating From Fukushima Daiichi Power Plant”, Coastal Processes III, WIT Transactions on Ecology and the Environment, Vol 169.
- Mater, B. (1982), Urla Yarımadasında Arazinin Sınıflandırılması ile Kullanılışı Arasındaki ilişkiler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 2863, İstanbul.

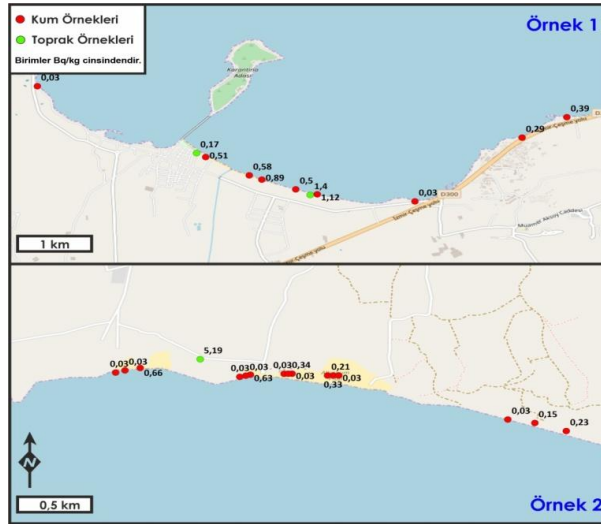
- Matisoff, G. (2017), "Activities and Geochronology of ^{137}Cs in Lake Sediments resulting From Sediment Resuspension", *Journal of Environmental Radioactivity*, 167:222-234.
- Matisoff, G., ve Whiting, P.J. (2011), "Measuring Soil Erosion Rates Using Natural (^7Be , ^{210}Pb) and Anthropogenic (^{137}Cs , $^{239,240}\text{Pu}$) Radionuclides", *Handbook of Environmental Isotope Geochemistry* (Ed: Baskaran, M.), Springer, 487-519.
- Petrovic, J., Dragovic, S., Dragovic, R., Dordevic, M., Dokic, M., Zlatkovic, B., ve Walling, D. (2016), "Using ^{137}Cs Measurements to Estimate Soil Erosion Rates in the Pcinja and South Morava River Basins, southern Serbia", *Journal of Environmental Radioactivity*, 158-159:71-80.
- Ritchie, J.C., ve McHenry, R. (1990), "Application of Radioactive Fallout Cesium-137 for Measuring Soil Erosion and Sediment Accumulation Rates and Patterns: A review", *Journal of Environmental Quality*, 19: 215-233.
- Saç, M. (2003), *Yatağan Havzasında Toprak Erozyonu Hızının Radyoaktif Sezyum Tekniği Kullanılarak Ölçülmesi*, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Nükleer Bilimler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Saç, M.M., Uğur, A., Yener, G., ve Özden, B. (2008), "Estimates of Soil Erosion Using Cesium-137 Tracer Models", *Environmental Monitoring Assessment*, 136:461-467.
- Saç, M.M., ve İçhedef, M. (2015), "Application of ^{137}Cs Technique for Evaluation of Erosion and Deposition Rates Within Cultivated Fields of Salihli region, Western Turkey", *Journal of Radiation Research and Applied Sciences*, 8:477-482.
- Turoğlu, H. (2017), "Deniz ve Göllerde Kıyı", *Yasal ve Bilimsel Boyutlarıyla Kıyı* (Ed: Turoğlu, H., ve Yiğitbaşıoğlu, H.), Jeomorfoloji Derneği Yayınları: 1, İstanbul.
- Uğur, A., Saç, M.M., Yener, G., Altınbaş, Ü., Kurucu, Y., Bolca, M., ve Özden, B. (2004), "Vertical distribution of the Natural and Artificial Radionuclides in Various Soil Profiles to Investigate Soil Erosion", *Journal of Radioanalytical and Nuclear Chemistry*, 259(2):265-270.
- Walling, D.E., ve Quine, T.A. (1992), "The use of caesium-137 measurements in soil erosion surveys", *Erosion and sediment*

monitoring programmes in river basins, Proceedings of International Symposium, Oslo.

- Woszczyk, M., Poreba, G., ve Malinowski, L. (2017), “ ^{210}Pb , ^{137}Cs and ^7Be in the Sediments of Coastal Lakes on the Polish Coast: Implications for Sedimentary Processes”, *Journal of Environmental Radioactivity*, 169-170:174-185.
- Zapata, F., Garcia-Agudo, E., Ritchie, J.C., ve Appleby, P.G. (2002), “Introduction”, *Handbook for the Assessment of Soil Erosion and Sedimentation Using Environmental Radionuclides* (Ed: Zapata, F.), Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1-14.
- Zhang, X.C., Zhang, G.H., ve Wei, X. (2015), “How to make ^{137}Cs erosion estimation more useful: An uncertainty perspective”, *Geoderma*, 239-240: 186-194.

Şekil 1: Çalışma alanının lokasyon haritası ve örnek alınan noktalar.

Şekil 2: Örnek Alan 1 ve Örnek Alan 2'de ölçülen ¹³⁷Cs radyoaktivite düzeyleri.

**TÜRKİYE’DE BELEDİYELERİN MALİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ:
BİRİNCİL DENGE YAKLAŞIMI***

**FISCAL SUSTAINABILITY OF MUNICIPALITIES IN TURKEY: PRIMARY
BALANCE APPROACH**

Umut AKDUĞAN Bilge Hakan AGUN*****

*Geliş Tarihi: 08.08.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 02.11.2018
(Accepted)*

ÖZ: Mali sürdürülebilirlik, hükümetin bütçe kısıtı temel alınarak farklı tekniklerle analiz edilmektedir. Hamilton ve Flavin (1986) tarafından mali sürdürülebilirliğe ilişkin geliştirilen yöntem, cari dönemdeki bütçe açığının veya borç stokunun gelecek dönemlerdeki bütçe fazlasıyla karşılanıp karşılanamayacağının belirlenmesine dayanmaktadır. Dolayısıyla dönemlerarası bütçe kısıtı, mali sürdürülebilirliğin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada merkezi yönetim bütçe açığının sürdürülebilirliğine ilişkin yaklaşım belediyelere uyarlanmış, Türkiye’de tümleşik belediyelerin birincil bütçe dengesi baz alınarak belediyelerin mali sürdürülebilirliği incelenmiştir. Çalışmada belediyelerin mali sürdürülebilirliğinin araştırılmasında, belediyelere ilişkin gelirler ile faiz dışı harcamalar arasındaki farkı ifade eden birincil bütçe dengesi değişkeninin durağanlığı sınanmıştır. Bu kapsamda 2007-2017 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılmış, seri 2010 yılı bazlı reel GSYH endeksi ile reel hale getirilmiş, son olarak da modelde serinin doğal logaritması kullanılmıştır. Birincil bütçe dengesi serisinin durağanlığının analiz edilmesinde ADF, PP ve Ng-Perron Birim Kök Testleri’nin yanı sıra yapısal kırılmanın tespiti için Zivot-Andrews (1992)’in birim kök testinden faydalanılmıştır. Analiz sonuçları, incelenen dönemde belediyelere ilişkin birincil bütçe dengesi serisinin durağan olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, söz konusu dönemde Türkiye’de belediyelerin mali sürdürülebilirlik koşulunu sağladığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Belediyeler, Mali sürdürülebilirlik, Birincil denge, Birim kök.*

ABSTRACT: Fiscal sustainability is analyzed by different techniques on the basis of government budget constraint. The method developed for fiscal sustainability by Hamilton and Flavin (1986) is based on determining whether the budget deficit or debt stock of the current term can be met with the budget surpluses in the future terms. Therefore, lifetime budget constraints are regarded as a sign of fiscal sustainability. In this study, the approach relating to sustainability of central government budget deficit is adapted to municipalities, and fiscal sustainability of municipalities in Turkey is examined on the basis of primary

* Bu çalışma, 9-11 Temmuz 2018 tarihleri arasında Üsküp/Makedonya’da gerçekleşen “3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD - 2018)”adlı bilimsel etkinlikte sunulmuş ve tam metni İngilizce Tam Metin Bildiriler Kitabı’nda (Proceedings Book) basılmış olan “An Evaluation on Fiscal Sustainability of Municipalities in Turkey” adlı çalışmanın genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

** Dr.Öğr.Üyesi, Trakya Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, umutakdugan@trakya.edu.tr

*** Dr.Öğr.Üyesi, Trakya Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, bhakanagun@trakya.edu.tr

budget balance of the integrated municipalities. To analyze the fiscal sustainability of the municipalities, the stationarity of the primary budget balance variable, which expresses the difference between the municipal revenues and expenditures excluding interest payments, has been tested. In this context, quarterly data of the period of 2007-2017 is used, the series is made real with the real GDP index based on the year of 2010, and finally the natural logarithm of the series is used in the model. In analyzing the stationarity of the primary budget balance series, ADF, PP and Ng-Perron Unit Root Tests as well as the unit root test of Zivot-Andrews (1992) were used to determine the structural breakage. The results of the analysis indicate that the primary budget balance series of the municipalities is stationary during this period. These findings reveals that the municipalities in Turkey ensure the fiscal sustainability criteria.

Key Words: *Municipalities, Fiscal sustainability, Primary balance, Unit root.*

1.GİRİŞ

Mali sürdürülebilirlik kapsamında yapılan çalışmalarda çoğunlukla merkezi yönetimin borç yükümlülüklerini yerine getirebilme gücü göz önüne alınmakta ve maliye politikalarının ya da bütçe açığının sürdürülebilirliği incelenmektedir. Bu noktada hükümetin bütçe kısıtı temel alınarak mali sürdürülebilirlik, farklı tekniklerle analiz edilmektedir. Literatürde dönemlerarası bütçe kısıtı ya da borçlanma kısıtı olarak ifade edilen ve mali sürdürülebilirliğe ilişkin geliştirilen yöntem, cari dönemdeki bütçe açığının veya borç stokunun gelecek dönemlerdeki bütçe fazlasıyla karşılanıp karşılanamayacağını belirlemesine dayanmaktadır. Dolayısıyla dönemlerarası bütçe kısıtı, mali sürdürülebilirliğin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışmanın, birinci bölümünde, mali sürdürülebilirlik kavramından bahsedilerek farklı tanımlarına yer verilecek, mali sürdürülebilirliğin ölçüm yöntemleri açıklanacak, sürdürülebilirlik koşulunun sağlanmasına yönelik bütçe politikalarına değinilecek ve belediye bütçelerinde mali disiplini sağlamaya yönelik olarak Türkiye’de uygulamaya konulan mali kural uygulamalarından bahsedilecektir. İkinci bölümde ise, konuya ilişkin teorik çerçeve ve literatürde yer alan uygulamalı çalışmalar aktarılacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümde, merkezi yönetim bütçe açığının sürdürülebilirliğine ilişkin yaklaşım belediyelere uyarlanarak, Türkiye’de tümleşik belediyelerin birincil bütçe dengesinden (faiz dışı bütçe dengesi) yola çıkarak mali sürdürülebilirliği incelenecektir. Bu kapsamda Türkiye’deki belediyeler için mali sürdürülebilirlik, Hamilton ve Flavin (1986) çalışması temelinde borçlanma kısıtı yaklaşımı ile araştırılacaktır. Bu doğrultuda 2007-2017 dönemi için belediyelere ait birincil bütçe dengesi serisinin durağanlığı çeşitli birim kök testleri ile sınanacaktır. Dördüncü bölümde elde edilen bulgulara ve bunların değerlendirmelerine yer verildikten sonra, sonuçlara ilişkin genel bir değerlendirmenin yapıldığı beşinci bölüm ile çalışma sonlandırılacaktır.

2. MALİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI VE TÜRKİYE'DE BELEDİYELERE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELER

1929 yılındaki büyük ekonomik buhranından sonra dünya genelinde uygulanmaya başlanan Keynesyen politikalar ve II. Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesine yönelik olarak devlete yüklenen görevler sebebiyle kamu harcamaları artmıştır. Buna karşın kamu gelirlerinde istenen artışın sağlanamaması ülkeleri borç krizlerinin içine sokmuştur. Bu bağlamda, özellikle 1980 yılından başlayarak bazı ülkeler mali sürdürülebilirliği sağlamak için istikrar programları uygulamışlardır.

Mali sürdürülebilirlik kavramı ile ilgili farklı tanımlamalar yapılmıştır. Örneğin, Domar'a (1944) göre, mali sürdürülebilirlik, gelecekte elde edilecek faiz dışı fazlaların net bugünkü değerinin, kamu borç stokunun başlangıç değerine eşit olmasıdır. Uygulanan ve uygulanacak politikalar açısından ise mali sürdürülebilirlik, hükümetlerin mevcut harcamalarını ve gelecekte yapacağı harcamaları finanse edebilmesi durumu olarak tanımlanmaktadır (Kalyoncu, 2005: 14). Geithner (2002) çalışmasında ise mali sürdürülebilirlik borç ödeyebilme gücünü ifade eden bir kavram olarak gelir-harcama dengesinde ciddi bir değişime gerek olmaksızın bütçe kısıtının sağlanabilmesi olarak ifade edilmektedir. Farklı sürdürülebilirlik tanımlarında genellikle merkezi yönetimin gelir, harcama ve bütçe açıklarının değeri dikkate alınmaktadır. Ancak mali sürdürülebilirliğin sağlanıp sağlanmadığına ilişkin olarak, bütçe açıklarının boyutu ve açığın zaman içerisindeki değişimi oldukça önemlidir (Slack ve Bird, 2004: 4). Son dönemde mali sürdürülebilirlik analizi hükümetin bütçe kısıtına dayanarak hesaplanan net borçlanma miktarı üzerinden matematiksel yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, mali sürdürülebilirlik, hükümetin borç yükümlülüklerini yerine getirirken aynı zamanda uyguladığı politikaları da sürdürebilmesi ile ilişkilendirilmektedir (Burnside, 2005: 11).

Mali sürdürülebilirliğin analiz edilmesinde ve modellenmesinde kullanılan farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Örneğin, muhasebe yaklaşımına göre, borç stokunun ekonomik büyüme oranı kadar artacağı varsayımıyla finanse edilebilir bütçe açığı belirlenmeye çalışılmaktadır. Bir başka yaklaşıma göre, kamunun varlıkları ile yükümlülükleri arasındaki farka eşit olan kamu net değerinin toplam çıktıya oranı bir sürdürülebilirlik göstergesi olarak kullanılmakta, bu oranın aynı düzeyde gerçekleşmesinin sürdürülebilirlik koşulunun sağlanması anlamına geleceği ifade edilmektedir (Buiter, 1985: 13-79). Blanchard (1990)'da ifade edilen vergi açığı (tax gap) yaklaşımına göre ise, kamu borç yükümlülüklerini sürekli olarak yerine getirebilmesini sağlayacak bir vergi geliri/GSYH oranının belirlenmesi gerekmektedir. Yine aynı çalışmada, kamu borç stokunun GSYH'ya oranını sürdürülebilir kılan birincil açık göstergesinin de bütçe açıklarının

sürdürülebilirliğine ilişkin bir ölçüt olabileceği ifade edilmektedir. Temelleri Hamilton ve Flavin (1986) çalışmasına dayanan dönemlerarası bütçe kısıtı yaklaşımına göre ise, bütçe kısıtı ile mali sürdürülebilirlik arasında ilişki olduğu belirtilmektedir. Buna göre, sürdürülebilirlik koşulunun sağlanması için mevcut borç stokunun, gelecekte beklenen faiz dışı bütçe fazlasının bugünkü değeri ile karşılanması gerekmektedir (Uctum ve Wickens, 2000: 197).

Mali sürdürülebilirliğin ölçülmesi ve sürdürülebilirlik koşulunun sağlanıp sağlanmadığının belirlenmesi, durumun tespiti açısından oldukça önemlidir. Ancak, bunun yanında, mali sürdürülebilirliğin nasıl sağlanacağı ve ne tür politikaların uygulanacağı da, karar vericiler ve araştırmacılar tarafından sıklıkla tartışılan bir mesele olmuştur. Mali sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik uygulanan istikrar programları zamanla yerini mali kurallara bırakmıştır. Bu dönemde merkezi yönetim kapsamında mali kural uygulamalarının gerekçesi, kamu harcamalarındaki artış isteğine karşılık, kamu gelirlerinin artış isteksizliğidir. Bu durum ise bütçe açıklarını sürekli hale getirmektedir. Bunun yanında, yerel yönetimlerin de aşırı harcamada bulunması ve gelirlerini aynı düzeyde arttıramaması, mali dengesizlik yaşanmasına yol açarak borç stokunu artırmıştır. Yerel yönetim düzeyinde yaşanan bu krizler makro düzeyde dengenin sağlanamamasına da neden olmuştur (Gündüz ve Agun, 2011: 120 ve 129).

Belediyelerin harcama yapma, gelir toplama ve borçlanma yetkilerinin olması, etkinliğin sağlanmasına yardımcı olurken, ulusal düzeyde mali hedeflerin gerçekleşmesine engel olması nedeniyle sıkı bütçe kısıtının uygulanmasını da gerekli kılmaktadır. Şöyle ki, günümüzde, mali yerelleşmenin giderek hız kazanması (harcamada bulunma ve gelir toplamada yetkilerinin olması) ile birlikte, yerel yönetimlere ait ekonomik gelişmeler ulusal düzeyde ekonomik istikrarı sağlamada önemli hale gelmiştir (Dában v.d., 2003: 17).

Türkiye’de yerel düzeyde mali kural uygulaması ihtiyacı, belediyelerin sorumsuz harcamaları nedeniyle oluşan bütçe açıklarını kapatmak için aşırı borçlanmaya giderek mali disiplinden uzaklaşabileceği ve bunun mali sürdürülebilirlik koşulunu sağlayamamalarına yol açabileceği düşüncesi ile ortaya çıkmıştır. Mali disiplinden uzaklaşılmasında, 1989 yılında alınan dış finansal serbestleştirme kararı etkili olmuştur. Buna göre, hem kamu kesiminin toplam dış borç miktarı içinde belediyelerin payı, hem de belediyelerin toplam borç miktarları içinde dış borcun payı artmıştır. Belediyelerin bütçe açıklarının artmasıyla birlikte, kontrolsüz dış borçlanmaya başvurmaları sonucunda borç yükü Hazine’nin üzerine kalmış ve ulusal düzeyde borçlanma gereği de artmıştır. 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren belediyelerin bütçe dengesini sağlamaya yönelik bir takım yasal düzenlemelere gidilmiştir (Önal, 2008: 197-198). Bu bağlamda, ilk olarak, bütçe kanunlarında bir takım sınırlamalar getirilmiştir. 1997 yılı bütçe kanununda

performans kriteri, 1998 yılı bütçe kanununda Hazine garantili ticari koşullardaki dış borçlanmaya sınır konmuştur. 1999 yılı bütçe kanununda ise, belediyeler ve bağlı kuruluşlar ile sermayesinin yüzde 50'sinden fazlasına sahip belediye iktisadi teşebbüslerinin ve tüzel kişiliği bulunan yerel yönetim birliklerinin uluslararası ticari bankalardan borçlanmalarında Hazine garantisi aranma koşulu ile borçlanmaya bir üst sınır getirilmiştir. Bu şekilde gerçekleştirilen yasal düzenlemelere 2000'li yıllarda da devam edilmiş ve 2002 yılında 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, 2005 yılında 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 2006 yılında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile yürürlüğe konulmuştur. Bu yasal düzenlemelerin yürürlüğe girmesindeki amaçlardan birincisi, belediyelerde mali disiplinin sağlanması ve korunması —özellikle dış— borçlanmalarının yakından izlenmesi ve denetlenmesine yönelik borç yönetimi oluşturmaktır (4749 sayılı kanun). İkincisi, belediyelerin mali şeffaflığını ve hesap verilebilirliğini sağlamaktır (5018 sayılı kanun). Üçüncüsü ise, kaynak açısından merkeze bağlı olmayan kendi öz gelirleri ile borç alan ve borç veren belediyelerin yaratılmasıdır. Bunun sonucunda, 2002 yılından itibaren özellikle 2005 yılında belediyelerin reel borç ödemelerinin düşüş trendi içerisine girdiği görülmüştür (Önal, 2008: 198).

3. TEORİK ÇERÇEVE VE AMPİRİK LİTERATÜR

Mali sürdürülebilirlik kavramı, genel olarak, ödeme gücü ile ilişkilendirilmekte, merkezi yönetimin ya da belediyelerin borç yükümlülüklerini yerine getirebilme kabiliyetini açıklamaktadır. Mali sürdürülebilirlik ile ilgili Hamilton ve Flavin (1986) tarafından geliştirilen borçların sürdürülebilirliğine ve borçlanma kısıtına ilişkin yaklaşım şu soruya cevap aramaktadır: Mevcut borç stoku veya bütçe açığı, gelecekte elde edilecek bütçe fazlalarıyla karşılanabiliyor mu? Dolayısıyla gelecekteki faiz dışı fazlaların indirgenmiş değerinin, borç stokuna veya bütçe açığına eşit olması ya da bunlardan fazla olması durumunda mali sürdürülebilirlik koşulunun sağlandığı ifade edilmektedir. Mevcut borçların sürekli olarak yeni borçlanmayla ödenmesi mümkün olmadığından, uzun dönemde borçların geri ödenebilmesi faiz dışı fazlanın değerine bağlı olmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, mevcut borç stoku gelecekte beklenen faiz dışı bütçe fazlasının (faiz ödemeleri hariç) bugünkü değeri ile karşılanmalıdır (Uctum ve Wickens, 2000: 197).

Mali sürdürülebilirliğin matematiksel olarak analizi temelde borçlanma kısıtına dayanmaktadır. Buna göre, net borçlanma miktarı; faiz ödemelerinden, birincil bütçe dengesi ve senyoraaj gelirleri toplamının çıkarılmasıyla bulunmaktadır. Bu şekilde elde edilen tek dönemlik borçlanma (bütçe) kısıtından “dönemlerarası bütçe kısıtı” türetilerek mali sürdürülebilirlik ile ilgili değerlendirmeler yapılabilmektedir. Ayrıca, literatürde dönemlerarası bütçe kısıtı

ile uygulanan politikalarının sürdürülebilirliği arasında yakın bir ilişki olduğu da belirtilmektedir. Yani, mevcut borçlar ödenebiliyorken uygulanan politikaların süresiz olarak sürdürülebilme yeteneğinin mali sürdürülebilirlik ile alakalı olduğu belirtilmektedir (Burnside, 2005: 11).

Mali sürdürülebilirliğin teorik yaklaşımında kullanılan “merkezi yönetim bütçe kısıtı” şu şekilde tanımlanmaktadır (Prohl ve Schneider, 2006: 3):

$$G_t + (1 + r_t) \cdot B_t = R_t + B_{t+1} \quad (1)$$

Denklem (1)'de B_t kamu borç stokunu, r_t faiz oranını, R_t senyoraaj gelirleri dahil kamu gelirlerini ve G_t faiz ödemeleri hariç kamu harcamalarını göstermektedir. Modelde söz konusu değişkenlerin hepsinin reel değerleri yer almaktadır. Denklem (1) her bir dönem için geçerli olduğundan, bu eşitlik ileriye doğru çözümlenerek devam ettirildiğinde ve değişkenlerin beklenen değerleri alındığında aşağıdaki denkleme ulaşılabacaktır:

$$B_t = E_t \sum_{j=0}^{\infty} \delta^{j+1} s_{t+j} + \lim_{j \rightarrow \infty} E_t \delta^{j+1} B_{t+j+1} \quad (2)$$

Denklem (2)'de $s_t = R_t - G_t$ şeklinde tanımlanmakta ve birincil bütçe dengesini göstermektedir. $\delta = 1/(1 + r)$, r tahmin edilen reel faiz oranı ve E_t beklenen değeri ifade etmektedir. Bu aşamada mali sürdürülebilirliğin test edilebilmesi için Denklem (2)'de şu varsayımın yapılması gerekmektedir:

$$\lim_{j \rightarrow \infty} E_t \delta^{j+1} B_{t+j+1} = 0 \quad (3)$$

Eğer bu varsayım gerçekleşirse dönemlerarası bütçe dengesi ya da açığının sürdürülebilir olduğu ifade edilmektedir. Çünkü, Denklem (3) borç stokunun faiz oranından daha yüksek oranda büyümemesi koşulunu ifade etmektedir. Bu koşulun yerine getirilmesi durumunda, sürekli bütçe kısıtı, borç stokunun şimdiki değeri ile gelecekteki bütçe fazlalarının indirgenmiş değeri arasındaki eşitliği ifade etmektedir. Yani, bu koşulun sağlanması maliye politikalarının sürdürülebilir olduğuna işaret etmektedir (Prohl ve Schneider, 2006: 4).

Konu ile ilgili ampirik literatürde, Denklem (3)'ün test edilmesinden yola çıkarak farklı yöntemler yer almaktadır. Bunların başında birincil bütçe dengesinin durağanlığının analizi gelmektedir. Hamilton ve Flavin (1986) çalışmalarında, Denklem (3)'de ifade edilen varsayımın testinin tek değişkenli yaklaşım olarak borç stokunun ve birincil bütçe dengesinin durağanlığının sınanması yoluyla yapılabileceğini ifade etmektedirler. Bu çalışmada, ABD'ye ilişkin 1960-1984 dönemi yıllık verilerini kullanarak kamu borç stoku (B_t) ve birincil bütçe dengesi (s_t) değişkenlerinin durağanlıklarını sınamışlar, söz konusu değişkenlerin durağan olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca birincil bütçe dengesi serisinin durağan olmasının, maliye politikalarının sürdürülebilirliği için yeter koşul olduğunu öne sürmektedirler (Prohl ve Schneider, 2006: 4-5).

Mali sürdürülebilirlik kapsamında dönemlerarası bütçe kısıtı ile birlikte bütçe açığının sürdürülebilirliğini analiz eden ampirik çalışmalar, kullanılan yöntem bakımından temelde iki gruba ayrılmaktadır: 1) Birim kök testleri ile faiz dışı bütçe dengesi serisinin durağanlığının analiz edildiği çalışmalar. 2) Kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasındaki uzun dönemli ilişkinin eşbütünleşme testleri ile analiz edildiği çalışmalar.

Birinci grupta yer alan çalışmalar temelde Hamilton ve Flavin (1986)'da ifade edilen dönemlerarası bütçe kısıtının birim kök süreci ile testine dayanmaktadır. Bu noktada teorik altyapıya destek veren çalışmalardan Kremers (1988), Wilcox (1989) ve Trehan ve Walsh (1991), Hamilton ve Flavin (1986) çalışmasının aksine, inceledikleri örneklem ve dönem kapsamında bütçe açıklarının durağan olmadığını ve mali sürdürülebilirlik koşulunun sağlanmadığını ifade etmektedirler. Ayrıca, Trehan ve Walsh (1988) çalışmalarında, Hamilton ve Flavin'in test ettiği serilerin %10 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu ve anlamlılık seviyesi değiştiğinde sonucun da değişebileceğine dikkat çekmişlerdir. Bunun yanında, 24 adet yıllık veri ile yapılan analizin uzun dönem davranışlarını yansıtamayacağı noktasında da Hamilton ve Flavin (1986) çalışmasını eleştirmektedirler. Diğer taraftan, Kremers (1988) ve Wilcox (1989) çalışmalarında, Hamilton ve Flavin (1986) çalışmasında elde edilen sonuçların robust olmadığını, çünkü kullandıkları Dickey-Fuller birim kök testinin gecikme uzunluğuna duyarlı olduğunu ve gecikme uzunluğunun farklılaşması durumunda sonuçların da değişebileceğini belirtmektedirler.

Mali sürdürülebilirliğin hem birim kök testleri ile hem de eşbütünleşme yaklaşımıyla incelendiği çalışmalarda, genel olarak, merkezi yönetim bütçe açığının sürdürülebilirliği analiz edilmiş, belediyelere ya da yerel yönetimlere ilişkin mali sürdürülebilirlik az sayıda çalışmada farklı açılardan ele alınmış ve farklı yöntemler kullanılmıştır. Bu doğrultuda belediyeler ve yerel yönetimler kapsamında mali sürdürülebilirliğin incelendiği az sayıdaki çalışma aşağıda özetlenmiştir:

Bröthaler, Getzner ve Haber (2015) Avusturya belediyelerinin mali sürdürülebilirliğini inceledikleri çalışmalarında, belediyelerde faiz dışı fazla ile borç stoku arasındaki ilişkiyi 1992-2010 dönemi için panel birim kök testi ve panel regresyon modelleri ile analiz etmişlerdir. Belediyelerin borçlarını sınırlayıcı önlemlerin etkili olduğu ve belediyelerin faiz dışı fazlalarının artan borç seviyelerine yeterli tepkiyi verdiği, ancak, bu şekilde bütçe sürdürülebilirliğinin sağlanmasının yetersiz altyapı yatırımlarına neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Buettner ve Wildasin (2006) çalışmalarında, 1972-1997 dönemi için 1270 ABD belediyesinden oluşan bir panel ile yerel düzeyde maliye politikası düzenlemelerini analiz etmişlerdir. Belediyelerin özkaynak gelirini, hibeleri,

harcamalarını ve borç stokunu birbirinden ayırarak dönemlerarası bütçe kısıtını temel alan bir vektör hata düzeltme modeli kullanmışlardır. Elde edilen sonuçlar, özgelirlerinde ve merkezi hükümetten elde edilen gelirlerde ortaya çıkan şoklara rağmen, dönemlerarası bütçe kısıtının sağlanmasında, yani mali sürdürülebilirliğin sağlanmasında, harcamaların önemli bir rolü olduğuna işaret etmektedir.

Mahdavi ve Westerlund (2011) çalışmalarında, ABD’de borçlanmayı kısıtlayan mali kurallar altında faaliyet gösteren 47 yerel yönetim birimini 1961-2006 dönemi için farklı bütçe dengesi tanımları çerçevesinde analiz etmişlerdir. Elde edilen sonuçlar, özellikle mali kuralların daha katı uygulandığı yerel birimlerde dönemlerarası bütçe kısıtının ya da mali sürdürülebilirliğin lehine kanıtlar bulunduğunu göstermektedir.

Tekeli ve Hotunluoğlu (2014), 1975-2012 dönemini kapsayan çalışmalarında hem merkezi yönetim hem de yerel yönetim bütçe açıklarının sürdürülebilirliğini ayrı ayrı incelemişlerdir. Yapısal kırılmalı birim kök testlerini kullandıkları çalışmanın sonuçları, dışsal kırılmaların dikkate alındığı durumlarda bile bütçe açıklarında güçlü sürdürülebilirlik koşulunun sağlanmadığını ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan, belediyelerin mali sürdürülebilirliğinin, yatırımlarını finanse edebilmeleri için finansal piyasalarda borçlanma araçları ihraç edebilmeleriyle olan ilişkisini inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Bu noktada Metcalf (1993) belediye tahvili ihracının belirleyicilerini analiz etmiş, Poterba ve Rueben (2001) ise buna ilaveten belediye tahvili piyasası için mali düzenlemelerin ve mali kuralların önemine dikkat çekerek belediyelerin bütçe açıklarının toplam kamu borç stokunu arttırabileceğini belirtmişlerdir.

Belediyelerin borç sürdürülebilirliğine ilişkin çalışmalardan Ganof (1984) ve Epple ve Spatt (1986), borç sınırları ve dengeli bütçe kuralları gibi belediye borçlanmalarına getirilen kısıtlamalara odaklanarak bu düzenlemelerin uygulanmasında ortaya çıkan sorunları ve uygulamaların etkilerini tartışmışlardır.

Bu çalışmada, Hamilton ve Flavin (1986) çalışmasında merkezi yönetim için mali sürdürülebilirliğin analiz edilmesine ilişkin izlenen yöntem Türkiye’deki belediyelere uyarlanmıştır. Bu doğrultuda tümleşik belediyelerin birincil bütçe dengesinin durağanlığı farklı birim kök testleriyle sınanarak Türkiye’de belediyelerin mali sürdürülebilirliği araştırılacaktır.

4. VERİ VE YÖNTEM

Çalışmada, belediyelerin mali sürdürülebilirliğinin araştırılmasında, belediyelere ilişkin gelirler ile faiz dışı harcamalar arasındaki farkı ifade eden birincil bütçe dengesi (pd) değişkeninin durağanlığı sınanmıştır. Bu değişkene ilişkin 2007Q1-2017Q4 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılmış, zaman serisi T. C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü internet sayfasından alınmıştır. Ayrıca, birincil bütçe dengesi serisi IMF-IFS (International Financial

Statistics)’den alınan 2010 yılı bazlı reel GSYH endeksi ile reel hale getirilmiş, son olarak da seriye Census X-12 yöntemi kullanılarak mevsimsel düzeltme uygulanmıştır. Serinin analizde kullanılan son halinin grafiği aşağıda sunulmuştur.

Grafik 1. Birincil Bütçe Dengesi Serisi (pd)

Çalışmanın yöntemsel çerçevesine bakıldığında, tümleşik belediyelere ilişkin birincil bütçe dengesi (pd) serisinin durağanlığının analiz edilmesinde Augmented Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP) ve Ng-Perron Birim Kök Testleri’nden faydalanılmıştır.

Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen ADF Birim Kök Testi’nde zaman serisi değişkenlerinin otoregresif (AR) süreçle ifade edilip edilmeyeceği gösterilmektedir. Bir zaman serisinin nasıl bir süreçten geçtiğini anlamak için serinin t dönemindeki değeri ile t-1 dönemindeki değeri arasında bir regresyon modeli oluşturulduğunda, söz konusu model birinci dereceden otoregresif model olup aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Enders, 2003: 211-221).

$$Y_t = \rho \cdot Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Yukarıdaki modelde ε_t stokastik bir hata terimidir. Y_t zaman serisi $t \rightarrow \infty$ ’a yakınsarken, $|\rho| < 1$ ise seri durağan, $|\rho| = 1$ ise seri durağan değildir ve Y_t ’nin varyansı $t \cdot \sigma^2$ ’dir. Genel olarak bu süreç rassal yürüyüş süreci olarak adlandırılmaktadır ve bu rassal yürüyüş sürecinin birinci farkları durağandır. ADF birim kök testinde aşağıdaki regresyon modeli tahmin edilmektedir:

$$\Delta Y_t = \alpha + \beta T + \delta \cdot Y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta Y_{t-j+1} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Denklem (5)’de gecikme uzunluğu olan p Akaike ya da Schwarz gibi bilgi kriterlerince belirlenmektedir. Model en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilerek,

δ 'nin tahmin değeri ve standart hatası bulunmakta ve buradan τ test istatistiği hesaplanmaktadır. τ test istatistiği, Dickey ve Fuller (1979)'da yer alan kritik değerlerle karşılaştırılarak karar verilmektedir. Buna göre τ test istatistiğinin mutlak değeri ($|\tau|$), kritik değerden büyükse, serinin birim köklü olduğunu ifade eden temel hipotez reddedilmektedir.

PP birim kök testinde de Denklem (5) kullanılmaktadır. Ancak PP birim kök testinde gecikmeli terimlerin çeşitli varyasyonlarının modele eklenmesiyle yapılan düzeltmelerle, yüksek mertebeli otokorelasyon problemi ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca PP birim kök testinde, t-istatistiğinde değişiklik yapılmaktadır (Awan, Anjum, Rahim, 2015: 386).

ADF ve PP gibi birim kök testlerinin; bu birim kök testlerine ilişkin denklemlerin otoregresif köklerinin bire yakın veya birden küçük olması durumunda testlerin düşük güce sahip olması, bu testlerin uygulanmasında hareketli ortalama köklerinin -1'e yaklaşmasının örneklem hacim çarpıklığına sebep olması ve seçilen gecikme uzunluğunun örneklem hacim çarpıklığından etkilenmesi gibi birtakım olumsuz yönleri bulunmaktadır (Esteve ve L-Lopis, 2005: 2330). Ng-Perron birim kök testleri, hata teriminin hacmindeki çarpıklığı düzeltmek için geliştirilmiştir (Perron ve Ng, 1996: 435-463).

Ng-Perron birim kök testi; Phillips-Perron Z_α testinin değiştirilmiş hali olan MZ_α , Phillips-Perron Z_t testinin değiştirilmiş hali olan MZ_t , Bhargava (1986) istatistiğinin modifiyesi olan MSB ve ERS Point Optimal istatistiğinin modifiyesi olan MPT şeklinde dört farklı test içermektedir. M-testleri olarak bilinen bu testlerin formülasyonları aşağıda gösterilmiştir (Perron ve Ng, 1996: 437).

$$MZ_\alpha = Z_\alpha + (T/2)(\hat{\varphi}_1 - 1)^2 \quad (6)$$

$$MSB = \left(T^{-2} \sum_{t=1}^T Y_{t-1}^2 / S^2 \right)^{1/2} \quad (7)$$

$$MZ_t = Z_t + (1/2) \left(\sum_{t=1}^T \frac{Y_{t-1}^2}{S^2} \right)^{1/2} (\hat{\varphi}_1 - 1)^2 \quad (8)$$

$$MPT = \left[\bar{c} T^{-2} \sum_{t=1}^T \hat{y}_{t-1}^2 - \bar{c} T^{-1} \hat{y}_T^2 \right] / S_{AR}^2 \quad (9)$$

$$MPT = \left[\bar{c} T^{-2} \sum_{t=1}^T \hat{y}_{t-1}^2 - (1 - \bar{c}) T^{-1} \hat{y}_T^2 \right] / S_{AR}^2 \quad (10)$$

Yukarıdaki modellerde yer alan $\hat{\varphi}_1$, birim kök sınavında kullanılan otoregresif değişkene ilişkin katsayıyı ifade etmektedir. MZ_α ve MZ_t testlerinde temel hipotez serinin birim köklü olduğunu, MSB ve MPT testlerinde ise temel

hipotez serinin durağan olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu test istatistikleri Ng ve Perron (2001) tarafından hesaplanan kritik değerler ile karşılaştırılarak karar verilmektedir. Ayrıca, Ng-Perron birim kök testlerinde gecikme uzunluğu toplam gözlem sayısından yola çıkarak $T^{1/3}$ formülasyonu ile hesaplanmaktadır.

Zivot-Andrews (1992) birim kök testinde ise kırılmanın dikkate alındığı ve kırılma noktasının içsel olarak tahmin edildiği modeller ile serilerin durağanlıkları sınanmaktadır. İktisadi zaman serilerinde incelenen dönem boyunca gerçekleşen yapısal değişimlerin dikkate alınmaması, tahminlerin yanıltıcı olmasına yol açabilmektedir. ZA birim kök testinde kullanılan ve hem düzeyde hem de trendde yapısal kırılmayı içeren en geniş model (Model C) şu şekilde oluşturulmuştur (Zivot ve Andrews, 1992: 254):

$$Y_t = \mu + \beta t + \delta Y_{t-1} + \theta_1 DT(\lambda) + \theta_2 DU(\lambda) + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (11)$$

Bu modelde T_B kırılma zamanı olmak üzere, $\lambda = T_B/T$ nispi kırılma yansımaları ifade etmektedir. DU düzeyde, DT ise trendde kırılmayı ifade eden kukla değişkenlerdir. Model ile $\delta = 1$ hipotezi test edilmektedir. Alternatif hipotez ise yapısal kırılma altında serinin trend durağan olduğunu ifade etmektedir. Kırılma tarihi belirlendikten sonra δ 'ya ait t istatistiğinin mutlak değer olarak kritik değerlerden büyük olması halinde birim kökün var olduğunu gösteren sıfır hipotezi reddedilmektedir (Yılancı ve Özcan, 2010: 26).

5. BULGULAR

Tümleşik belediyelerin birincil bütçe dengesi (*pd*) serisinin durağanlığına ilişkin Augmented Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi ve Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi sonuçları Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

ADF Test İstatistiği	-2,40* (0)	PP Test İstatistiği	-2,28* (1)
Kritik Değerler	%1 -2,61	Kritik Değerler	%1 -2,61
	%5 -1,94		%5 -1,94
	%10 -1,61		%10 -1,61

Açıklama: ADF birim kök testinde maksimum gecikme uzunluğu 9 alınarak optimal gecikme uzunlukları Akaike Bilgi Kriteri (AIC)'ne göre belirlenmiştir. PP birim kök testinde ise optimal gecikmeler Newey-West tahmincisine göre otomatik olarak belirlenmiştir. Her iki test için; paket program tarafından gösterilen ve MacKinnon (1996)'da yer alan kritik değerlere göre (*) %5 önem düzeyinde istatistiksel anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelde yer alan deterministik bileşenler (sabit ve trend) söz konusu zaman serilerinin grafiklerine bakarak belirlenmiştir.

ADF ve PP Birim Kök Testleri sonuçlarına göre *pd* serisinin %5 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu görülmektedir. Aynı seriye ait Ng-Perron Birim Kök Testi sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Ng-Perron Birim Kök Testi Sonuçları

	MZ_{α}	MZ_t	MSB	MPT
Ng-Perron Test İstatistiği	-12,29*	-2,41*	0,196*	2,22*
Kritik Değerler	%1 -13,80	-2,58	0,174	1,78
	%5 -8,10	-1,98	0,233	3,17
	%10 -5,70	-1,62	0,275	4,45

Açıklama: Optimal gecikme uzunlukları $T^{1/3}$ formülasyonu ile hesaplanmış, bu doğrultuda gecikme uzunluğu 4 olarak alınmıştır. Kritik değerler Ng-Perron (2001)'den alınmıştır. (*) %5 önem düzeyinde istatistiksel anlamlı olduğunu göstermektedir.

Ng-Perron Birim Kök Testi sonuçlarına göre, *pd* serisinin %5 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu görülmektedir. Ng-Perron Birim Kök Testi sonuçları, ADF ve PP Birim Kök Testleri sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Yapısal kırılmanın dikkate alınmadığı birim kök testlerine göre *pd* serisinin durağan olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Yapısal kırılmayı dikkate alan Zivot-Andrews Birim Kök Testi sonucu ise Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3: Zivot-Andrews Birim Kök Testi Sonuçları

Zivot-Andrews Test İstatistiği	-5,11 (0)
Kritik Değerler	%1 -5,57
	%5 -5,08
	%10 -4,82
Kırılma	2014Q2

Açıklama: Hem düzeyde hem de trendde kırılmayı içeren Model C tahmin edilmiştir. Maksimum gecikme uzunluğu 4 alınarak optimal gecikme uzunluğu belirlenmiş ve test istatistiğinin yanında parantez içerisinde gösterilmiştir. Kritik değerler Zivot ve Andrews (1992)'den alınmıştır.

Zivot-Andrews (1992) birim kök testi sonucuna göre *pd* serisine ilişkin %5 anlamlılık düzeyinde birim kök temel hipotezi reddedilmektedir. Bu bulgu yapısal kırılma altında serinin düzey değerinde durağan olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu sonuç, kırılmanın dikkate alınmadığı ADF, PP ve Ng-Perron birim kök testlerinde elde edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir. Kırılma tarihine bakıldığında ise söz konusu yapısal kırılmanın 2014 yılı Mart ayında yapılan yerel seçimlerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

1929 yılındaki büyük ekonomik buhranı ve II. Dünya Savaşı'nın sonrasında devlete yüklenen görevler nedeniyle kamu harcamalarının artmasına karşın; kamu gelirlerinin çeşitlendirilememesi ve buna bağlı olarak istenen artışın gerçekleştirilememesinden dolayı 1980 yılından başlayarak bazı ülkeler mali sürdürülebilirliği sağlamak için istikrar programları uygulamışlardır. Bunun

yanında, yerel yönetimlerin de aşırı harcamada bulunması ve gelirlerini aynı düzeyde arttıramaması, mali dengesizlik yaşanmasına yol açmıştır. Yönetimler düzeyinde söz konusu mali dengesizliklerin ortadan kaldırılması için uygulanan istikrar programları, zamanla yerini mali kurallara bırakmıştır. Yerel düzeyde mali kurallar; yönetimler arasında politik koordinasyonu geliştirme, yerel yönetimlerin harcamalarını disipline etme ve ekonomik istikrarı gerçekleştirme hedeflerinin yanında yerel yönetimlerin borçlanmalarını sınırlamak için anayasa ya da yasal düzenlemeler aracılığıyla uygulanmaktadır.

Mali sürdürülebilirliğin temelinde, borç yükümlülüklerinin yerine getirilebilme kabiliyeti göz önüne alınmakta ve mevcut politikaların sürdürülebilirliği incelenmektedir. Bu bağlamda, mali sürdürülebilirliğe ilişkin dönemlerarası bütçe kısıtı ya da borçlanma kısıtı olarak ifade edilen yöntem, cari dönemdeki bütçe açığının veya borç stokunun gelecek dönemlerdeki bütçe fazlasıyla karşılanıp karşılanamayacağını belirlenmesine dayanmaktadır. Dolayısıyla, dönemlerarası bütçe kısıtı mali sürdürülebilirliğin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Analiz sonuçları, belediyelere ilişkin birincil bütçe dengesi serisinin durağan olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, incelenen dönemde Türkiye’de belediyelerin mali sürdürülebilirlik koşulunu sağladığını ortaya koymaktadır. Bu sonucun ortaya çıkmasında 2002 yılından itibaren mali kuralla ilişkin kanunların yürürlüğe girmesi etkili olmuştur. Bu hukuki düzenlemeler ile belediyelere borçlanma kısıtı getirildiğinden dolayı belediyelerin reel borç ödemeleri azalmış ve bu azalma mali disiplinin sağlanmasında olumlu etki yaratmıştır. Diğer taraftan, incelenen dönemde tümleşik belediyelerin gelir ve harcamalarındaki değişime bakıldığında, hem gelirlerde hem de harcamalarda yıllar itibarıyla bir artış olduğu görülmektedir. Ancak daha da önemlisi söz konusu artışların her iki kalemde uyumlu bir şekilde gerçekleştiğidir. 2007-2017 döneminde bir önceki yıla göre artış oranları hesaplandığında, belediyelerin toplam harcamalarındaki artış oranları ortalaması %16,4 olurken, toplam gelirlerindeki artış oranları ortalaması %15,4 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu durum, belediyelerin harcamalarını finanse etme noktasında gelirlerini de arttırabildiği, böylece, bütçe açıklarının sürdürülebilirliği ile ilgili sıkıntı yaşamadıkları şeklinde yorumlanabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Awan, R. U., Anjum, A., Rahim, S. (2015). An Econometric Analysis of Determinants of External Debt in Pakistan. *British Journal of Economics, Management & Trade*, 5(4), 382-391.
- Blanchard, O. J. (1990). "Suggestions for a New Set of Fiscal Indicators", *OECD Economics Department Working Papers*, No.79, OECD Publishing, 1-34.
- Bröthaler, J. , Getzner, M., Haber, G. (2015). "Sustainability of Local Government Debt: A Case Study of Austrian Municipalities", *Empirica*, 42, 521-546.
- Buettner, T. & Wildasin, D. E. (2006). "The Dynamics Of Municipal Fiscal Adjustment", *Journal of Public Economics*, 90, 1115–1132.
- Buiter, W. H. (1985). "Guide to Public Sector Debt and Deficits", *Economic Policy: A European Forum*, 1, 13-79.
- Burnside, C. (2005). *Fiscal Sustainability in Theory and Practice*. The World Bank, Washington, D. C.
- Dában, T., Detragiache, E., Di Bella, G., Milesi-Ferretti, G. M., Symansky, S. (2003). *Rules-Based Fiscal Policy in France, Germany, Italy and Spain*, Occasional Paper 225, IMF, Washington DC.
- Domar, E. D. (1944). "The 'Burden of the Debt' and the National Income", *The American Review*, 34(4), 798-827.
- Dickey, D.A. & Fuller, W.A. (1979). "Distributions Of The Estimators For Autoregressive Time Series With A Unit Root", *Journal of the American Statistical Association* 74, 427-431.
- Enders, W., (2003). *Applied Econometric Time Series*. John Willey&Sons Inc., Second Edition.
- Epple, D. & Spatt, C. (1986). "State Restrictions on Local Debt: Their Role in Preventing Default", *Journal of Public Economics*, 29(2), 199–221.
- Esteve, V. & L-Lopis, J. S. (2005). Estimating The Substitutability Between Private and Public Consumption: The Case of Spain, 1960-2003, *Applied Economics*, 37, 2327-2334.
- Ganof, M. H. (1984). "A Fundamental Flaw of Debt Limitations for State and Local Governments", *Journal of Accounting and Public Policy*, 3(4), 293–310.
- Geithner, T. (2002). "Assessing Sustainability", *International Monetary Fund Working Papers*, Policy Development and Review Department, 1-60.
- Gündüz, İ. O. & Agun, B. H. (2011). Yerel Yönetim Düzeyinde Mali Kural Uygulaması ve Türkiye Değerlendirmesi, *TİSK AKADEMİ*, Cilt:6, Sayı: 12, 119-159.
- Hamilton, J. & Flavin, M. (1986). On The Limitations of Government Borrowing: A Framework for Empirical Testing, *American Economic Review*, 76, 808-

- Kalyoncu, H. (2005). "Fiscal Policy Sustainability: Test of Intertemporal Borrowing Constraints", *Applied Economic Letters*, 12, 957-962.
- Kremers, J. M. (1988). "Long-run Limits on the U.S. Federal Debt." *Economic Letters*, 28, 259-62.
- Mahdavi, S. & Westerlund, J. (2011). "Fiscal Stringency and Fiscal Sustainability: Panel Evidence From The American State and Local Governments", *Journal of Policy Modelling*, 33(6), 953–969.
- Metcalf, G. E. (1993). "Federal Taxation and The Supply of State Debt", *Journal of Public Economics*, 51, 269–285.
- Ng, S. & Perron, P. (2001). Lag Length Selection and the Construction of Unit Root Tests with Good Size and Power, *Econometrica*, 69(6), 1519-1554.
- Önal, A. Y. (2008). Türkiye’de Belediyelerin Borçlanma Süreci: 1960-2006, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 39, 187-206.
- Perron, P. & Ng, S. (1996). Useful Modifications to Some Unit Root Tests With Dependent Errors and Their Local Asymptotic Properties, *The Review of Economic Studies*, 63(3), 435-463.
- Poterba, J. M. & Rueben, K. S. (2001). "Fiscal News, State Budget Rules and Tax-Exempt Bond Yields", *Journal of Urban Economics*, 50, 537–562.
- Prohl S. & Schneider F. (2006). Sustainability of Public Debt and Budget Deficit: Panel Cointegration Analysis for the European Union Member Countries, Johannes Kepler University of Linz, Working Paper, No. 0610,1-26.
- Slack, E. & Bird, R. M. (2004). "The Fiscal Sustainability of The Greater Toronto Area", *ITP Paper*, International Tax Program, Institute for International Business, Joseph L. Rotman School of Management, University of Toronto, 0405, 1-41.
- Tekeli, R. & Hotunluoğlu, H. (2014). "Türkiye’de Merkezi Yönetimle Yerel Yönetimlerde Mali Sürdürülebilirlik Analizi", *Business and Economics Research Journal*, 5(3), 113-127.
- Trehan, B. & Walsh, C. E. (1991). "Testing Intertemporal Budget Constraints: Theory and Applications to U. S. Federal Budget and Current Account Deficits", *Journal of Money, Credit and Banking*, 23(2), 206-223.
- Trehan, B. & Walsh, C. E. (1988). "Common Trends, Intertemporal Budget Balance, and Revenue Smoothing", *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 425-44.
- Uctum, M. & Wickens, M. (2000). Debt and Deficit Ceilings, and Sustainability of Fiscal Policies: An Intertemporal Analysis, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 62(2), 197-222.

- Wilcox, D. W. (1989). "The Sustainability of Government Deficits: Implications of the Present-Value Borrowing Constraint", *Journal of Money, Credit, and Banking*, 21, 291-306.
- Yılancı, V. & Özcan, B. (2010). "Yapısal Kırımlar Altında Türkiye İçin Savunma Harcamaları ile GSMH Arasındaki İlişkinin Analizi", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), 21-33.
- Zivot, E. & Andrews, D. W. K. (1992). "Further Evidence of the Great Crash, The Oil-Price Shock and The Unit Root Hypothesis", *Journal of Business and Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

**TURİZME YAKIN AMA TURİZMDEN UZAK YEREL HALKIN
TURİZME BAKIŞI: MUĞLA MENTEŞE İLÇESİ ÖRNEĞİ***

*TOURISM PERCEPTION OF LOCAL RESIDENTS WHO ARE NEAR TO
TOURISM DESTINATIONS BUT AWAY FROM TOURISM ACTIVITIES: A CASE
STUDY IN MUĞLA MENTEŞE*

Esra ÇOLAK YILDIZ Uğur ÇALIŞKAN*****

*Geliş Tarihi: 29.08.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 23.10.2018
(Accepted)*

ÖZ: Son yıllarda yerel halkın turizme karşı olan algı ve tutumlarını ölçen çalışmaların sayısı artmaktadır. Bu çalışmanın amacı, turizm destinasyonlarına fiziki olarak yakın olmasına rağmen turizm faaliyetlerinden uzak olan yerleşimlerde yaşayan yerel halkın turizm etkileri ve gelişimine yönelik algı ve tutumunu ölçmektir. Alan çalışması için Muğla merkez ilçesi Menteşe seçilmiştir. Çalışma verileri 407 katılımcıdan anket yöntemi ile toplanmıştır. Araştırmanın hipotezlerini test etmek amacıyla turizmin ekonomik, sosyo-kültürel, çevresel etkilerine yönelik algıları ile turizmin gelişimine verilen destek değişkenlerini ölçmeye yönelik geliştirilen ölçeklere açıklayıcı faktör analizi uygulanmış ve araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Çalışma sonuçları, yerel halkın turizmin ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel etkilerine karşı bakışları ile turizm gelişimine verdikleri destek arasında ilişki olduğunu göstermektedir. Çalışma turizm merkezinden uzak bölgelerdeki yerel halkın görüşünü kapsamı ve bu bağlamda alan yazına katkı sağlayabilecek potansiyeli taşıması nedeniyle önem taşımaktadır. Ayrıca, Muğla ili yoğun turizm faaliyetlerinin yaşandığı yer olmasına karşın Muğla merkezde bu kapsamda yapılan ilk çalışma olması da çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Halk, Algı ve Tutum, Turizm Etkileri, Turizm Gelişimi, Muğla Menteşe.

ABSTRACT: Studies on the perception and attitudes of local people towards the tourism have been increasing. The aim of this study is to examine the perception and attitude of the local residents living in settlements that are physically close to tourism destinations but far away from tourism activities. The central district of Muğla was chosen as Menteşe for the study field. Data gathered from 407 participants via structured questionnaire method. In

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, S.B.E. Turizm İşletmeciliği ABD’da tamamlanan Yüksek Lisans tezinden üretilen bu çalışma, 10-13 Mayıs 2018 tarihleri arasında Bodrum’da düzenlenen “7. Ulusal Kırsal Turizm” kongresinde sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

** *Sorumlu Yazar.* Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, E-posta: colakesra84@gmail.com.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Konaklama İşletmeciliği Bölümü. E-posta: ugrcaliskan@mu.edu.tr.

order to test the hypothesis of the research, exploratory factor analysis and correlation analysis were performed to determine the relationship between the research variables. The results indicate that there is a relationship between local residents' attitudes towards economic, environmental and socio - cultural effects of tourism and support for tourism development. The study is important because it covers the opinion of the local resident in regions far away from the tourism centers and the possibly it contributes to the field in this context. This study also has importance due to the fact that it is one of the first studies in Muğla city center where there are not many tourism activities while there is intensive tourism development in neighboring settlements.

Keywords: *Local Residents, Perception and Attitude, Tourism Effects, Tourism Development, Muğla Mentеше*

1. GİRİŞ

Turizm, birçok gelişmekte olan ülke ekonomisinin gayri safi yurtiçi hasılasına (GSYH) katkıda bulunan ana itici güçlerden biridir (Kumar, Hussain ve Kanan, 2015). Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi verilerine göre (WTTC); turizm ve seyahat endüstrisi artan terörist olaylarına, siyasi istikrarsızlıklar, doğal afet ve salgın hastalıklar vb. öngörülmeleyen etkilere rağmen büyümeye devam etmektedir ve doğrudan GSYH'nin %3,1 büyümesine katkıda bulunmaktadır. Turizm ve seyahat sektörünün dünya istihdamı içindeki yerini rakamlarla incelediğimizde, sektörün 2016 yılında 292 milyon kişinin istihdamını desteklediği görülmektedir. Veriler çalışan 10 kişiden 1'inin turizm ile ilgili bir işte çalıştığını göstermektedir. Turizm sektöründe 2016 yılında toplamda, 7,6 trilyon dolarlık gelir elde edilmiştir (küresel GSYH'nin %10,2'si). Sektör, toplam küresel ihracatın %6,6'sını ve toplam küresel hizmet ihracatının yaklaşık %30'unu oluşturmaktadır (WTTC, 2017).

Alan yazında, turizm endüstrisinin başarılı bir gelişim gösterebilmesi için yerel halkın desteğine vurgu yapılmaktadır (Ekici ve Çizel, 2014). Lundberg'e göre (2016) turizmin etkilerinin araştırıldığı çalışmaların esas amacı, yerel halkın bu etkileri nasıl algıladığını incelemek, bu algıların toplumların yaşam kalitesi ve gelecekteki turizm gelişimine olan desteğine ilişkin etkilerini ölçmektir.

Dünyanın en büyük ve dinamik endüstrilerinden biri olan turizm ülkemizde 1980'li yıllardan beri hızla gelişmekte ve ülkenin en büyük endüstrilerinden biri haline gelmektedir.

Türkiye'nin en önemli turizm şehirlerinden biri olan Muğla, zengin doğal, kültürel ve tarihi değerleri ile ülke turizmi için çok önemli bir konumda yer almaktadır. Ancak Muğla ilindeki turizm potansiyelinden ve gelişiminden daha çok kıyı kesiminde yer alan ilçeler faydalanmakta, iç kesimde bulunan ilçelerde aynı oranda ekonomik ve sosyal bir fayda görülmemektedir.

Ayrıca ilgili alan yazın incelendiğinde, yerel halk çalışmalarının büyük bir kısmının turizm gelişiminin sağlandığı ve genelde olgunluk dönemlerini yaşayan destinasyonlarda gerçekleştirildiği, turizm faaliyetlerinin yoğun olmadığı veya

turizm destinasyonlarına yakın olmakla birlikte yoğun turizm hareketliliğinin yaşanmadığı yerleşimlerde çok fazla çalışma yapılmadığı görülmektedir. Aynı şekilde, çalışma alanı olan Muğla merkez ilçe Menteşe’de yaşayan yerel halkın turizme yönelik bakış açısını ölçen herhangi bir çalışmanın bugüne kadar yapılmamış olması da araştırmanın özgün bir çalışma olmasına katkı yapmaktadır.

2. LİTERATÜR

Turizmin yerel halk üzerindeki etkisini açıklayan birkaç temel teorik yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar; Doxey’in bir turistik bölgedeki yerel halkın sosyal etkilerden kaynaklanan davranışlarını açıkladığı “Doxey Irridex (Tolerans) Modeli” (Avcıkurt, 2015), Butler’ın bir destinasyon bölgesinin gelişimini belli dönemlere ayırarak incelediği “Turizm Yaşam Eğrisi Modeli” (Butler, 1980), turizm etkileri ile yerel halkın turizme karşı tutumu arasındaki ilişkiyi kişilerin içinde yaşadıkları topluma karşı hisleri temelinde inceleyen açıklayıcı bir model olan “Topluluğa Bağlılık Modeli” (Doh, 2006) ve yerel halkın turizmin gelişimine yönelik algılarını anlamaya yönelik en etkili ve birincil teori olarak kabul edilen “Sosyal Değişim Teorisi” dir (Nguyen ve Nguyen, 2012).

Doxey Irridex modelinde yerel halk ile turistler arasındaki ilişki hoşnutluk, ilgisizlik, kızgınlık ve düşmanlık olarak dört aşamada ele alınmıştır. Hoşnutluk aşamasında ziyaretçiler ve yatırımcılar hoş karşılanmaktadır. İlgisizlik aşamasında destinasyon bölgesi gelişmekte ve turist sayısı artmaktadır. Kızgınlık aşamasında doyum noktasına ulaşılmıştır, yerel halk turizme kuşku ile yaklaşmaktadır. Son aşama olan düşmanlık/nefret aşamasında yerel halk tüm problemlerin sebebi olarak turistleri görmektedir (Beeton, 2006).

Butler, bir destinasyon bölgesinin gelişimini; keşif, katılım, gelişme, güçlendirme, duraklama ve gerileme/yenilenme olarak altı aşamada incelemiştir. Keşif aşamasında turist sayısı az ve ziyaretçilere sunulan hiçbir özel hizmet bulunmamaktadır, katılım aşamasında ziyaretçilerle yerel halk arasındaki ilişki düzeyi yüksektir ve turistlerin seyahat yapılanmalarında örgütlenmeler görülmektedir. Gelişme aşamasında iyi tanımlanmış bir turist pazarı oluşmuştur. Güçlendirme evresinde turizm yerel ekonominin önemli bir parçası olmuştur, ayrıca turizme yönelik karışıklık yerel halkta kendini hissettirmektedir. Duraklama aşamasına gelindiğinde yoğun turist sayısı ve kapasitesine ulaşılmıştır, turistik bölge tanınmış ve artık popülerliğini kaybetmeye başlamıştır. Gerileme/Yenilenme aşaması ise ilk beş aşamanın neticesinde, kısmen yerel yönetimin aldığı kararlarının başarısına bağlı olarak takip edilebilecek bir dizi gerileme ya da yenilenme hareketlerini yansıtmaktadır (Butler, 1980; Mason, 2003).

Topluluğa Bağlılık Modelinin temelinde, topluluğa bağlanma ve yerel halkın turizme yönelik tutumları arasında güçlü bir olumlu ilişki olduğu yatmaktadır.

Bağlılık arttıkça turizme yönelik algıların olumsuzlaştığını bulan çalışmalar da bulunmakla beraber, araştırmaların çoğunluğu topluluk bağları arttıkça turizme yönelik olumlu algıların ve desteğin arttığını göstermektedir (Park, Lee ve Lee, 2016).

1960'ların başında ortaya çıkmış olan, sosyoloji ve sosyal psikoloji disiplinlerinden faydalanılarak geliştirilen Sosyal Değişim Teorisi'ne (SET) göre; kişiler yaşadıkları toplumda kendi faydalarına hizmet etme olasılığı yüksek olan davranışları göstermektedirler. SET'de kişiler, toplumsal ilişkilerinde rasyonel davranmakta ve karşılaşacakları faydaları ve maliyetleri gözetmektedirler (Özel, 2014). Kişiler, toplum ile olan ilişkilerinde temel ihtiyaçlarını karşılama düşüncesi içindeyken aynı zamanda kendileri için faydası en fazla, maliyeti ise en az olan davranışları göstermektedirler. Sosyal değişim teorisyenleri için, bir ilişki içindeki maliyet ve menfaat eşit olduğunda, o ilişki adil olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, bir kişi bir ilişkinin maliyetini, algılanan faydalardan daha fazla hissederse, teori, kişinin ilişkiden ayrılmayı seçtiğini öngörmektedir (Yutyunyong ve Scott, 2009).

Turizm alanındaki ilk SET uygulaması Ap'ın 1992 yılındaki çalışmasında görülmektedir. Ap'a göre SET, yerel halkın turizme yönelik tutumlarını hem olumlu hem de olumsuz bir perspektiften açıklamaktadır. Yerel halk, turizmden en yüksek seviyede fayda sağladığında değişime katılım devam etmekte ve turizm gelişimi olumlu olarak desteklenmektedir. Ancak turizmden minimum fayda sağladığında değişim kabul edilmemekte ve durmaktadır. Alınan faydalar kabul edilemez seviyeye ulaştığında turizm gelişimi desteklenmemekte ve turizme olumsuz bakılmaktadır (Ap, 1992).

Son yıllarda, yerel halkın turizm gelişimi etkisine yönelik tutumlarını ve algılarını araştıran çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu tür araştırmalara artan ilginin temel nedeni, turizm gelişiminin yerel düzeyde olumlu ve olumsuz etkilerinin olduğunun farkına varılmış olmasıdır (Garcia, Vazquez, Macias ve Pelages Fernandez, 2016). Turizm etkileri üzerine yapılan araştırmalarda; ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel olmak üzere üç etki üzerinde durulmaktadır (Gürsoy, Jurowski ve Uysal, 2002; Andereck, Valentine, Knopf ve Vogt, 2005).

Yoon, Gürsoy ve Chen'e (2001) göre turizm temelde, getirmesi beklenen ekonomik yararlar nedeniyle desteklenmektedir. Turizm işletmeciliği ve ekonomisi alanında yapılmış araştırmalarda, ödemeler dengesine, bölgesel kalkınmaya, ihracat gelirlerine katkı sağlamasının yanı sıra, destinasyon ölçeğinde de altyapı ve üstyapının nitelik ve niceliğini arttırması, diğer ekonomik sektörleri de destekleyerek ekonomik çeşitlilik oluşturması ve dolayısıyla da istihdam olanaklarını ve gelir imkânlarını çoğaltması turizmin olumlu ekonomik etkileri olarak ifade edilmektedir (Mason, 2003; Kozak, Akoğlan Kozak ve Kozak, 2015). Bununla birlikte, fırsat maliyeti, enflasyon, turizme aşırı bağımlılık ve

mevsimsellik gibi olumsuz etkiler de sıklıkla vurgulanmaktadır (Mason, 2003; Garcia, Vazquez ve Macias, 2015).

Turizm, doğal kaynakların korunması ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında etkili olduğu gibi, bu kaynakların yok olması için bir neden de yaratmaktadır (Yoon vd., 2001). Turizmin algılanan olumlu çevresel etkileri; tarihi, kültürel ve doğal kaynakların korunması, alt yapıyı geliştirmesi, kamu faaliyetlerini geliştirmesi ve artırması, yerel halk ve turistler için dinlenme alanlarının artmasıdır (McCool ve Martin, 1994; Yoon vd., 2001).

Turizmin olumlu çevresel etkilerini savunanların aksine; bazı araştırmacılar turizmin, yaban hayatının tükenmesine ve ekolojinin (bitki ve hayvan çeşitliliğinin) yok olmasına (Andereck vd., 2005; Kim, 2002), hava ve su kirliliğinin artmasına (Kim, 2002) ve gürültü kirliliğine (Kozak vd., 2015) sebep olduğunu vurgulamıştır.

Turizm sosyal bir olgu olmasından dolayı, var olan sosyal değerlere, aile içi ilişkilere, etik kurallara, kişisel davranışlara, emniyet kavramına, zanaat faaliyetlerine, toplumun yöresel gösterilerine ve sosyal yapısına doğrudan veya dolaylı olarak etki etmektedir (Gürbüz, 2002). Sosyo-kültürel düzlemde, yerel halk ve turistler arasında yeni sosyal ve kültürel fırsatlarla sonuçlanabilecek etkileşimler gerçekleşmekte ya da aksine sakinlerin kültürel kimliklerini ve toplumsal gerçekliklerini tehdit ederek, sıkıntı, baskı, tıkanıklık vb. duygular uyandırmaktadır (Garcia vd., 2015). Birçok akademik çalışmada turizmin etki gösterdiği bölgede, suç oranında ve alkol tüketiminde artışa, uyuşturucu kullanımına ve son olarak da fuhuşa neden olduğu tespit edilmiştir (Dogan, 1989; Long, Perdue ve Allen, 1990; Haralambopoulos ve Pizam, 1996; Andereck vd., 2005; Garcia vd., 2016).

Turizmin gelişimi ve sürdürülebilir olması yerel halkın desteği olmadan mümkün gözükmemektedir. Turist destinasyonları hem yerel halk hem de turistler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Yerel halkın turizm faaliyetlerinden mutlu olmaları sürdürülebilir bir destinasyon için temel koşullardandır. Mutlu yerel halk, daha mutlu turistler demektir. Bu nedenle, yerel sakinlerin turizm gelişiminin etkilerini nasıl algıladıklarını anlamak, turizm gelişiminin sürdürülebilir şekilde planlanması ve yönetilmesi için gereklidir (Choi, 2013).

Yerel halkın turizmin gelişimine yönelik tutumlarının incelendiği birçok çalışma da, genel olarak yerel halkın tutumlarını belirleyen birçok etkenin olduğuna ve yerel halkın turizm gelişimi ve turistler hakkında çeşitli görüşlere sahip olduğuna dikkat çekmektedir (Mason ve Cheyne, 2000). Turistler ve yerel halk arasındaki iletişim, tatil yerlerine (tatil köylerine) olan yakınlık, ekonomik bağımlılık, turizmin ve ekonominin gelişim düzeyi, turizm hakkındaki bilgi seviyesi ve yerel halkın turizmin karar alma sürecine katılımı gibi değişkenler yerel

halkın turizmin gelişimine yönelik algılamalarında ve desteğinde etkili olarak tanımlanmaktadır (Cordero, 2007).

Kitle turizminin yoğun olarak gerçekleştiği Kuşadası'nda yapılan çalışmalarda Çavuş ve Tanrısevdi (2003) yüksek turizm sezonunda sıkışıklık, enerji sıkıntısı, yoğunluk ve aşırı kalabalıklaşma olarak ortaya çıkan olumsuz etkiler nedeniyle yerel halkın günlük rutinlerinin değiştiğini tespit ederken Öztürk, Özer ve Çalışkan (2015) turizmin olumlu ekonomik, kültürel ve çevresel etkilerinin yerel halkın mutluluğuna etki ettiğini ancak olumsuz ekonomik etkilerinin ise yerel halkın mutluluğu üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığını ifade etmektedir.

Türker, Selçuk ve Özyıldırım (2016) ise turizmin ekonomik, kültürel ve çevresel etkilerinin Safranbolu halkının yaşam kalitesini olumlu yönde etkilerken sosyal etkilerin ise yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedirler.

Tayfun ve Kılıçlar (2004) Antalya'nın Alanya (turistik) ve Gazipaşa (turistik olmayan) ilçelerinde yaptıkları çalışmada, yerel halkın turizme ve turistlere bakış açısını ve turizmin yerel halk üzerindeki sosyal etkilerini araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre; yerel halk, bölgede daha fazla yatırımın yapılmasını ve sosyal faaliyet imkânlarının artırılmasını desteklemektedir. Ayrıca turizmin halkın görgüsünün gelişmesinde, iş olanaklarının artmasında olumlu etkilerinin olduğu belirlenmiştir. Bunların yanı sıra turizmin gürültü ve çevre kirliliğine, park ve sahil gibi yerlerin kalabalıklaşmasına, mal ve hizmetlerin fiyatlarının artmasına, gelenek ve göreneklerin bozulmasına sebep olması gibi olumsuz etkilerinin olduğundan da bahsetmişlerdir.

Bilim ve Özer (2013) Konya'da, Keskin ve Çontu (2011) ise Mustafapaşa'da (Nevşehir / Ürgüp) yerel halkın turizmin olumlu ekonomik etkilerine karşın daha olumlu bir tutuma sahip olmakla birlikte diğer etkilerine de olumlu bir yönde tutum içinde olduklarını tespit etmişlerdir. Ancak özellikle Nevşehir'de turizmin fiyatları yükseltmesi, alkol ve uyuşturucu kullanımını artırması, açılan bar vb. eğlence mekânlarının beldedeki ahlaki değerleri bozması gibi turizmin olumsuz etkilerinin de olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Marzuki (2012) Puket Adası'nda yaşayan yerel halk üzerinde turizmin ekonomik etkilerini araştırmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde, Puket'teki turizm gelişiminin yerel halk için maliyetlerden daha fazla fayda sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde, Sánchez Cañizares, Núñez Tabales ve Fuentes García (2014) Afrika'nın yükselen bir turist destinasyonundaki adalar ülkesi olan Cape Verde'de yaptıkları çalışmada, yerel halkın genel olarak turizmin ekonomik fırsatlar doğurduğunu, altyapı yatırımlarını arttırdığını ve daha yüksek kalitede konaklama ve perakende işletmelerinin oluşmasına katkı sağladığını düşündüklerini tespit etmişlerdir.

Bu çalışma ile Türkiye turizminde önemli paya sahip Muğla ilinin merkez ilçesi olan Menteşe’de yaşayan yerel halkın turizmin ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel etkilerini nasıl algıladığını tespit ederek, turizm faaliyetlerine ve turizm gelişimine yönelik verdikleri destek düzeyini ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Menteşe’de gerçekleştirilmesinin iki temel nedeni mevcuttur. Bunlardan birincisi; Bodrum, Fethiye ve Marmaris gibi önemli turistik destinasyonlara sahip olan Muğla ilinin bu önemli turizm merkezlerine yönelik turizm alanında birçok akademik çalışma yapılmış olmasına rağmen, Muğla ili merkez ilçesi Menteşe’ye ait ilgili alanda sınırlı sayıda araştırma yapılmış olmasıdır. İkinci nedeni ise; alan yazında mevcut genel yaklaşımdan farklı olarak, turistik destinasyonlara yakın ama yoğun turizm faaliyetlerinden uzak bir yerleşimde yerel halkın turizme bakış açısının tespit edilmesi yoluyla turizm planlamasına katkıda bulunmak hedeflenmektedir.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden kolayda örnekleme ve veri toplama tekniği olarak da anket yöntemi uygulanmıştır. Muğla merkez ilçe Menteşe’nin yerleşim bölgesindeki konut ve iş yeri ziyaretleri yapılarak, yerel halka yüz yüze uygulanan anket formları yoluyla veriler toplanmıştır. Anket tekniğinin kullanımıyla; evreni temsil etmeye yeterli bir örneklem ile araştırma sonuçlarını daha büyük bir grup için genelleme yapma, böylelikle hem zaman hem de maddi açıdan tasarruf etme imkânı sağlanmaktadır (Balcı, 1997). Araştırmanın evrenini, Muğla ili merkez ilçe Menteşe’de ikamet eden yerel halk oluşturmaktadır. Çalışma alanı olan Menteşe ilçesinde, deniz, kum ve güneş turizminin (kitle turizmi) tercih edildiği diğer ilçeler gibi yoğun bir ziyaretçi sayısı olmadığı gibi, turistik faaliyetler de aynı şekilde düşük seviyededir.

2017 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre; Muğla ilinin toplam nüfusu 938,751 kişidir, merkez ilçe Menteşe'nin nüfusu olan 109.979 kişi ise (TUİK, 2017) araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşmanın mümkün olmaması ve maliyet, zaman ve enerji kullanımı açısından avantajlı olması nedeniyle tesadüfi olmayan örneklem yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi ile veri toplanmıştır (Dhivyadeepa, 2015). Kitleyi temsil edebilecek örneklem büyüklüğü $a=0.05$ örneklem hatası için 384 olarak hesaplanmıştır (Krejcie ve Morgan, 1970).

Anket formu, Akış, Peristianis ve Warner (1996); Gürsoy, Jurowski ve Uysal, (2002); Jurowski ve Gürsoy (2004); Choi ve Murray (2010); Brida, Osti ve Faccioli (2011) tarafından geliştirilen ölçek maddelerinden yararlanılarak hazırlanmış ve çalışmanın amacı doğrultusunda uyarlanmıştır.

Toplamda dört farklı ölçeğin birlikte kullanımı ve demografik soruların eklenmesi ile anket formu tamamlanmıştır. Anket formunun ilk bölümünde turizmin ekonomik etkileri ile ilgili 13 madde, ikinci bölümde turizmin sosyo-kültürel etkilerine yönelik 22 madde, üçüncü bölümde çevresel etkilerine yönelik 13 madde ve dördüncü bölümde turizm gelişiminin desteklenmesine ilişkin 13 madde olmak üzere toplam 61 madde yer almaktadır. Ölçeklerin orijinal derecelendirmeleri farklılık göstermekle birlikte, çalışmanın bütünlüğünü ve okuyucuya algılama kolaylığı sağlamak üzere tüm ölçekler 5'li Likert tipi derecelendirme ile ölçümü gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların ifadeleri "1. Kesinlikle Katılmıyorum" ile "5. Kesinlikle Katılıyorum" aralığında yer alan seçenekler üzerinden yanıtlanması sağlanmıştır. Ölçekleri takiben, katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim ve gelir düzeyini belirlemek üzere demografik bilgilere yönelik beş ifade yer almaktadır.

Araştırma kapsamında öncelikle 2017 yılı Mart ayında Menteşe merkez ilçede ikamet eden 45 kişi ile yapılan pilot çalışma ile soru formunun anlamsal ve biçimsel uygunluğu test edilmiştir. Pilot çalışmada katılımcılar tarafından tam olarak anlaşılmadığı veya yanlış anlamalara yol açabileceği belirlenen ifadelerde düzeltmeler yapılmıştır. Araştırma verileri, pilot çalışmanın tamamlanmasının ardından düzenlenen anket formunun yüz yüze uygulanması suretiyle 2017 yılı Mayıs ve Haziran aylarında toplanmıştır. Toplamda 410 adet anket toplanmış; üç adedi eksik ve hatalı doldurulduğu için değerlendirilmeye alınmamıştır. Sonuçta, araştırmada kullanılabilir 407 adet anket formu elde edilmiştir.

3.1. Araştırmanın Hipotezi

Araştırmada yerel halkın turizmin ekonomik etkilerine yönelik algıları, turizmin çevresel etkilerine yönelik algıları ve turizmin sosyo-kültürel etkilerine yönelik algıları ile yerel halkın turizmin gelişimine verdikleri destek araştırma değişkenleri olarak yer almaktadır. Araştırmanın hipotezleri şöyledir:

H₁: Yerel halkın turizmin ekonomik etkilerine yönelik algıları ile turizmin sosyo-kültürel etkilerine yönelik algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Yerel halkın turizmin ekonomik etkilerine yönelik algıları ile çevresel etkilerine yönelik algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: Yerel halkın turizmin sosyo-kültürel etkilerine yönelik algıları ile çevresel etkilerine yönelik algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: Yerel halkın turizmin ekonomik etkilerine yönelik algıları ile turizmin gelişimine verdikleri destek arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₅: Yerel halkın turizmin sosyo-kültürel etkilerine yönelik algıları ile turizmin gelişimine verdikleri destek arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₆: Yerel halkın turizmin çevresel etkilerine yönelik algıları ile turizmin gelişimine verdikleri destek arasında anlamlı bir ilişki vardır.

3.2. Araştırmanın Bulguları

İlk olarak, araştırma örneklemine ait tanımlayıcı demografik bilgilerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Örneklem kapsamında ankete katılan 407 katılımcının %46,9'unun erkek, %53,1'inin kadın olduğu ve katılımcıların çoğunluğunun 26 – 45 yaş aralığında (%52,6) yer aldığı, 25 yaş altı ve 46 yaş üstü katılımcılarında dengeli dağıldığı (sırasıyla %24,8 ve %22,6) tespit edilmiştir. Katılımcıların eğitim durumlarına göre ilk sırayı %35,1 ile üniversite mezunları almaktadır. Üniversite mezunlarını %18,2 ile lise mezunları takip etmektedir.

Katılımcıların medeni durumuna göre evli (%59,5) olanların oranı bekâr (%40,5) olanların oranına göre daha fazladır. Katılımcıların aylık ortalama gelir durumu incelendiğinde; ilk sırayı %28 ile 1501-3000 TL aralığındakiler teşkil ederken, %22,1'ini 1500 TL ve altı gelir grubunda, %11,8'ini 3001-4500 TL, %5,9'unu 4501-6000 TL ve %3,9'unu ise 6001 lira ve üstü geliri olanlar oluşturmaktadır. Katılımcıların %28,3'ü (N=115) ise gelir durumu bilgisini belirtmemiştir. Bu sonuçlara göre toplumun, gelir, eğitim, yaş ve medeni durum açısından değişik kesimlerinin görüşlerinin analizlere yansıtıldığı söylenebilir.

Araştırmada kullanılmak üzere yazındaki diğer çalışmalardan yararlanılarak geliştirilen ölçeklerin yapısal geçerliliğini test etmek üzere Temel Bileşenler Analizi ve Varimax Döndürme Seçeneği kullanılarak açıklayıcı faktör analizi (AFA) yapılmıştır.

Ölçeklere yönelik Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Testi ve Bartlett'in Küresellik Testi sonuçlarının, ,755 ile 896 (>,70) arasında olması ve Bartlett testi sonuçlarının da ,000 ($p < ,05$) olması örneklem sayısının faktör analizi için iyi derecede uygun olduğunu göstermektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016).

Turizmin Ekonomik Etkilerine Yönelik Algı Ölçeğine (TEEÖ) sırasıyla çapraz yüklenen 1 ifade ve düşük yükleme değerine (< ,45) sahip olan 2 ifade değerlendirme dışı tutulmuştur. Ardından kalan 10 maddeye uygulanan faktör analizi sonucunda elde edilen üç faktörlü yapıda üçüncü faktör altında sadece iki madde olması nedeniyle, (Pallant, 2016) tarafından da önerildiği üzere faktör yapısı ikiye sabitlenerek gerçekleştirilen AFA sonucunda toplam varyansın % 52,137'sini açıklayan 2 boyutlu bir yapı elde edilmiştir. Yedi maddeden oluşan ve toplam varyansın % 36,681'ini açıklayan birinci faktör **turizmin olumlu ekonomik etkileri** olarak, üç maddeden oluşan ve toplam varyansın %15,456'sını açıklayan ikinci faktör ise **turizmin olumsuz ekonomik etkileri** olarak adlandırılmıştır. Analiz sonuçları ve faktör yük değerleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Turizmin Sosyo-Kültürel Etkilerine Yönelik Algı Ölçeğine (TSKEÖ) sırasıyla çapraz yüklenen 2 ifade değerlendirme dışı tutulmuştur. Kalan maddelere

uygulanan faktör analizi sonucunda elde edilen dört faktörlü yapıda dördüncü faktör altında sadece iki madde olması nedeniyle, Pallant (2016) tarafından da önerildiği üzere faktör yapısı üçe sabitlenerek kalan 20 madde üzerinden analiz yapılmıştır. Bu analiz sonucunda toplam varyansın % 57,624'ünü açıklayan üç boyutlu bir yapı elde edilmiştir. Dokuz maddeden oluşan ve toplam varyansın % 36,842'sini açıklayan birinci faktör **turizmin olumsuz kültürel etkileri** olarak, altı maddeden oluşan ve toplam varyansın %13,652'sini açıklayan ikinci faktör **turizmin olumsuz sosyal etkileri** olarak, beş maddeden oluşan ve toplam varyansın %7,130'unu açıklayan üçüncü faktör ise **turizmin olumlu sosyo-kültürel etkileri** olarak adlandırılmıştır. Analiz sonuçları ve faktör yük değerleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Turizmin Çevresel Etkilerine Yönelik Algı Ölçeğine (TÇEÖ) sırasıyla düşük yükleme değerine (< ,45) sahip olan 2 ifade değerlendirme dışı tutulmuştur. Ardından kalan 11 maddeye uygulanan faktör analizi sonucunda elde edilen üç faktörlü yapıda üçüncü faktör altında sadece iki madde olması nedeniyle, Çokluk vd. (2016) tarafından da önerildiği üzere; faktör yapısı ikiye sabitlenerek gerçekleştirilen açıklayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın % 49,772'sini açıklayan 2 boyutlu bir yapı elde edilmiştir. Altı maddeden oluşan ve toplam varyansın % 25,926'sını açıklayan birinci faktör **turizmin olumsuz çevresel etkileri** olarak, beş maddeden oluşan ve toplam varyansın %23,846'sını açıklayan ikinci faktör ise **turizmin olumlu çevresel etkileri** olarak adlandırılmıştır. Analiz sonuçları ve faktör yük değerleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Turizmin Gelişimine Verilen Destek Ölçeğine (TUDESÖ) sırasıyla düşük yükleme değerine (< ,45) sahip olan 2 ifade ile çapraz yüklenen 1 ifade değerlendirme dışı tutulmuştur. Ardından kalan 10 maddeye uygulanan faktör analizi sonucunda toplam varyansın % 55,558'ini açıklayan 2 boyutlu bir yapı elde edilmiştir. Altı maddeden oluşan ve toplam varyansın % 33,355'ini açıklayan birinci faktör **turizmin gelişimine destek olma** olarak, dört maddeden oluşan ve toplam varyansın %22,203'ünü açıklayan ikinci faktör ise **turizmin gelişimine destek olmama** olarak adlandırılmıştır. Analiz sonuçları ve faktör yük değerleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Açıklayıcı faktör analizi sonucunda oluşan faktörlerin güvenilirlikleri için Cronbach alfa katsayıları hesaplanmıştır. Tablo 1’de de görüleceği üzere Cronbach’s Alpha değerlerinin ,714 ile ,919 arasında değiştiği belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre araştırmada kullanılan ölçek ve alt ölçekler veri setinin eşik değerini (,700) üzerinde olduğu ve analizler için iyi ve yüksek derecede güvenilirliğe sahip olduğu belirlenmiştir (Kayış, 2008).

Tablo 1. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

ÖLÇEKLER	Faktör Yüklü	Açıklanan Varyans (%)	Özdeğer	Alpha
TEEÖ				
Faktör 1: Turizmin olumlu ekonomik etkileri		36,681	3,700	,847
Muğla merkez ekonomisi turizm sayesinde çeşitlenmiş ve güçlenmiştir.	0,832			
Muğla merkezde alışveriş imkânları turizm sayesinde artmıştır.	0,806			
Muğla merkezin ekonomisi turizme dayanmaktadır.	0,792			
Turizm sektörü iş garantisi ve sürekliliği sağlamaktadır.	0,702			
Turizm sayesinde Muğla merkeze daha çok yatırım yapılmaktadır.	0,689			
Muğla genelindeki turizm faaliyetleri Muğla merkeze olumlu yansımaktadır.	0,689			
Turizm yerel ürünler için pazar imkânı oluşturmaktadır.	0,503			
Faktör 2: Turizmin olumsuz ekonomik etkileri		15,456	1,514	,715
Turizm sektörünün mevsimselliği ekonominin istikrarını bozmaktadır.	0,769			
Muğla ilçelerinde yaşayan insanlar turizm bölgesinde olmanın sıkıntılarını yaşamaktadır.	0,699			
En düşük ücretler turizm sektöründe verilmektedir.	0,650			
Kaiser-Meyer-Olkin Testi Örnekleme Yeterliliği		,851		
Yaklaşık Ki-Kare Değeri	1128,931			
Bartlett'in Küresellik Testi	Sd	45		
Anlamlılık	0,000			
TSKEÖ				
Faktör 1: Turizmin olumsuz kültürel etkileri		36,842	7,368	0,919
Turizm toplum düzenini bozucu davranışların artmasına neden olmaktadır.	0,839			
Turizm ahlak dışı davranışların artmasına neden olmaktadır.	0,807			
Turizm yerel halkın mahremiyetine ve özel yaşamına zarar vermektedir.	0,799			
Turizm aile yapısı ve sosyal bağlara zarar vermektedir.	0,771			
Turizm fuhuşun artmasına neden olmaktadır.	0,747			
Turizm cinsel serbestliğin artmasına yol açmıştır.	0,738			
Turizm alkol ve uyuşturucu madde kullanımının artmasına yol açmaktadır.	0,679			

Turizm yerel kültürün yozlaşmasına ve ticarileşmesine yol açmaktadır.	0,623		
Turizm yerel halk ile turistler arasında uyumsuzluk oluşturmaktadır.	0,575		
Faktör 2: Turizmin olumsuz sosyal etkileri		13,652	2,73 0,82
Turizm nedeniyle Muğla çok fazla göç almaktadır.	0,735		
Turizm huzurlu ortamını bozmuştur.	0,729		
Göçle gelenler Muğla'nın kültürel yapısında bozulmalara yol açmaktadır.	0,659		
Turizm Muğla'da suç oranlarının artmasına yol açmaktadır.	0,659		
Turizm nedeniyle Muğla Merkez gereğinden fazla kalabalık olmaktadır.	0,608		
Turizm gereğinden fazla insan kalabalığı oluşturmaktadır.	0,589		
Faktör 3: Turizmin olumlu sosyo-kültürel etkileri		7,13	1,426 0,769
Turizm kadınların toplum içindeki yerinin iyileşmesine destek olmaktadır.	0,803		
Turizm kadınların aile içindeki yerinin iyileşmesine destek olmaktadır.	0,795		
Muğla'da turizm planlamasında yerel halkın istekleri göz önünde bulundurulmaktadır.	0,700		
Turizm sayesinde belediye hizmetleri (yollar, parklar, kentin temizliği gibi) daha iyi olmuştur.	0,647		
Yerel halk turizm planlaması çalışmalarına katılabilmektedir.	0,644		
Kaiser-Meyer-Olkin Testi Örnekleme Yeterliliği	,896		
Yaklaşık Ki-Kare Değeri	4242,17		
Bartlett'in Küresellik Testi	Sd	190	
Anlamlılık		0,000	
TÇEÖ			
Faktör 1: Turizmin olumsuz çevresel etkileri		25,926	2,884 0,768
Turizm yapılaşmanın gereksiz şekilde artmasına neden olmaktadır.	0,813		
Turizm faaliyetleri ve turistik tesisler doğayı olumsuz etkilemektedir.	0,79		
Otel ve diğer turistik tesislerin inşası doğal çevreye zarar vermektedir.	0,755		
Muğla'da turizm gelişimi olmasaydı çevre daha az bozulurdu.	0,650		
Turistler ve turistik tesisler çok gürültü oluşturmaktadır.	0,577		
Turizm nedeniyle Muğla'da daha çok trafik olmaktadır.	0,489		
Faktör 2: Turizmin olumlu çevresel etkileri		23,846	2,59 0,769
Turizm doğal çevrenin korunmasına ve güzelleşmesine katkı sağlamaktadır.	0,812		
Turizm diğer sektörlerle kıyasla çevreyi daha az kirletmektedir.	0,744		
Turizm, tarihi eserlerin korunmasına katkı sağlamaktadır.	0,706		
Turizm nedeniyle topraklarımız daha iyi kullanılmaktadır.	0,683		
Turizm yerel halkta çevre bilincinin oluşmasına katkı sağlamaktadır.	0,653		
Kaiser-Meyer-Olkin Testi Örnekleme Yeterliliği		0,755	
Bartlett'in Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare Değeri	1222,195	

Sd	55			
Anlamlılık	0,000			
TUDES0				
Faktör 1: Turizmin gelişimine destek olma		33,355	3,476	0,837
Muğla iline daha çok turistin gelmesini desteklerim.	0,843			
Muğla merkezi daha çok turistin ziyaret etmesini isterim.	0,837			
Turizm Muğla'nın geleceği için önemli sektörlerdendir.	0,730			
Muğla merkezde daha çok turistik tesis yapılmalıdır.	0,726			
Muğla ili turizm merkezi özelliğini korumalı ve geliştirmelidir.	0,714			
Devlet Muğla'da turizmin gelişimi için çaba göstermelidir.	0,556			
Faktör 2: Turizmin gelişimine destek olmama		22,203	1,539	0,714
Bölgeye gelen turist sayısı azaltılmalıdır.	0,774			
Devlet kaynaklarının turizm gelişimi için harcanması gereksizdir.	0,763			
Turizmin olumsuz etkileri nedeniyle Muğla'yı terk etmeyi düşünüyorum.	0,683			
Çevremdeki pek çok insan turizm gelişiminden rahatsız olmaktadır.	0,667			
Kaiser-Meyer-Olkin Testi Örneklem Yeterliliği	,826			
Yaklaşık Ki-Kare Değeri	1367,054			
Bartlett'in Küresellik Testi	Sd	45		
	Anlamlılık	0,000		

3.3. Araştırma Değişkenlerinin Aralarındaki İlişkileri Belirlemeye

Yönelik Analiz Bulguları

Araştırmanın hipotezlerini test etmek amacıyla Turizmin Ekonomik Etkilerine Yönelik Alguları, Turizmin Sosyo-Kültürel Etkilerine Yönelik Alguları, Turizmin Çevresel Etkilerine Yönelik Alguları ile Turizmin Gelişimine Verilen Destek değişkenleri arasında korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi sonuçları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Araştırma Değişkenleri Arasında Korelasyon Analizi Sonuçları

		(1)	(2)	(3)	(4)
Ekonomik Etkilere Yönelik Algı (1)	Pearson Correlation	-	,207**	,284**	,138*
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,05
Sosyo-Kültürel Etkilere Yönelik Algı (2)	Pearson Correlation		-	,465**	,293**
	Sig. (2-tailed)			,000	,000
Çevresel Etkilere Yönelik Algı (3)	Pearson Correlation			-	,267**
	Sig. (2-tailed)				,000
Turizme Verilen Destek (4)	Pearson Correlation				-
	Sig. (2-tailed)				

* Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır. (2-tailed).

** Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır. (2-tailed). (N=407)

Tablo 2’de de görüldüğü üzere, yerel halkın turizmin ekonomik etkilerine yönelik algıları ile hem turizmin sosyo-kültürel hem de turizmin çevresel etkilerine yönelik algıları arasında pozitif ve mutedil bir ilişki (sırasıyla Pearson Correlation= ,207 ve ,284; p= ,000) vardır. Yerel halkın turizmin sosyo-kültürel etkilerine yönelik algıları ile turizmin çevresel etkilerine yönelik algıları arasında da pozitif ve daha kuvvetli bir ilişki (Pearson Correlation: ,465 ve p= ,000) olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular doğrultusunda araştırmanın birinci, ikinci ve üçüncü hipotezleri kabul edilmiştir.

Yerel halkın turizmin gelişimine verdiği destek ile turizmin etkilerine yönelik algıları arasındaki ilişkiler incelendiğinde ise tüm değişkenler arasında pozitif ilişkinin varlığı belirlenmiştir. Korelasyon analizi sonuçlarına göre, yerel halkın turizmin gelişimine verdiği destek ile turizmin ekonomik, turizmin sosyo-kültürel ve çevresel etkilerine yönelik algıları arasında pozitif ve iyi bir ilişkinin (sırasıyla Pearson Correlation= ,138; ,293; ,267 ve p= ,05; ,000; ,000) olduğu görülmüştür. Yukarıda açıklayıcı faktör analizinde her bir ölçek altında olumsuz etkilere yönelik faktörlerin de belirmesiyle birlikte korelasyon sonuçlarına göre her bir ölçek arasında pozitif bir ilişkinin oluşması, yerel halkın olumsuz etkilerin farkında olmakla beraber söz konusu etkilerin çok büyük boyutlarda olmadığını veya kendi hayatlarını çok etkilemediklerini düşündükleri ve genel olarak turizm gelişimine yönelik olumlu bakış açısına sahip oldukları söylenebilir. Bu bulgular ışığında araştırmanın dördüncü, beşinci ve altıncı hipotezleri de kabul edilmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Her yıl milyonlarca insan farklı amaçlarla seyahat etmektedir. Seyahat ettikleri yörenin kültürünü öğrenip, oradaki yerel halk ile etkileşimde bulunmaktadır. Turizm ekonomik açıdan etkili olduğu bölgede yerel halkın daha rahat etmesine ve fayda sağlamasına olanak tanırken, birçok çevresel ve sosyo-kültürel değişime de sebep olmaktadır. Yerel halk tarafından turizmin etkilerinin nasıl karşılandığı önem taşımaktadır. Turizmin olumlu etkilerinin olduğunu düşünen ve algılayan yerel halk turizm gelişimini desteklemektedir. Bu durumun tersine yerel halk tarafından turizmin etkileri olumsuz olarak hissedilirse, turizm gelişimi destek görmemektedir. Bu çerçevede, turizm gelişiminin ön evrelerinde ve ilk planlama çalışmalarında yerel halkın görüşlerinin de analiz edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Alan yazında yerel halkın turizme yönelik tutumlarının araştırıldığı çalışmaların büyük bir kesiminin turizm gelişiminin ilk aşamalarının geçildiği ve artık olgunluk döneminin yaşandığı destinasyonlarda gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu kapsamda, yerel halkın turizm gelişimine yönelik ön düşüncelerinden ziyade turizm etkilerinin ortaya çıkmasından sonraki tepkilerinin

ölçüldüğü ifade edilebilir. Ayrıca, turizm gelişiminin, destinasyonun sınırlarının ötesine geçen etkileri olmasına karşın, turizm faaliyetlerinin yoğun yaşanmadığı ancak turizm destinasyonlarına fiziki ve kültürel olarak yakın yerleşimlere yönelik çalışmaların ise oldukça sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, bu araştırmanın amacı Türkiye'nin en popüler kitle turizm destinasyonları arasında sayılabilecek olan Bodrum, Marmaris ve Fethiye gibi destinasyonlara yakın konumda bulunan Muğla ili Menteşe (merkez) ilçesinde yaşayan yerel halkın turizm etkileri ve gelişimine yönelik algı, bakış açısı ve tutumunu ölçmektir.

Araştırma bulguları neticesinde katılımcıların genelinin yüksek eğitim seviyesine sahip olduğu ve turizm gelişimini desteklediği tespit edilmiştir. Sonuçlar alan yazındaki çalışmalarla da (Haralampolous ve Pizam, 1996; Teye, Sönmez ve Sırakaya, 2002) benzerlik gösterirken Alhasanat'ın (2010) eğitim seviyesi az olanların turizme karşı algısının eğitim seviyesi yüksek olanlara göre daha olumlu olduğu tespiti ile farklılık arz etmektedir. Bu durumun söz konusu örnekte eğitim seviyesi düşük kişilerin turizm sektöründe istihdam edilmelerinin diğer sektörlere nazaran daha kolay olması nedeniyle ekonomik nedenlerden turizm gelişimini destekledikleri şeklinde yorumlanabilir.

Yerel halkın turizmin gelişimine verdiği destek ile turizmin etkilerine yönelik algıları arasındaki ilişkiler incelendiğinde ise; tüm değişkenler arasında olumlu ve doğrusal bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Korelasyon analizi sonuçlarına göre, yerel halkın turizmin ekonomik etkilerine yönelik algıları ile turizmin gelişimine verdiği destek arasında olumlu bir ilişki belirlenmiştir. Yerel halkın turizmin sosyo-kültürel etkilerine yönelik algıları ile turizmin gelişimine verdiği destek arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur. Yerel halkın turizmin çevresel etkilerine yönelik algıları ile turizmin gelişimine verdiği destek arasında olumlu bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Çalışmanın önemli sonuçlarından birisi de, turizm ile doğrudan ilişkili olmayan yerel halkın, alan yazında yer alan ve yoğun turizm faaliyetlerinin yaşandığı destinasyonlarda yapılan çalışmaların pek çoğundan farklılık arz edecek şekilde salt ekonomik etkilerini değil, turizmin diğer etkilerini de aynı derecede önemseyişinin tespit edilmesidir. Söz konusu durumun turizmin ekonomik etkilerinin yoğun olarak hissedilmemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Muğla çevresi turizm destinasyonlarının ekonomisinin turizme bağlı olduğu bilinmektedir, ancak Muğla merkezin ekonomisi turizme dayanmamaktadır. Menteşe yerel halkının turizmin ekonomik etkilerine ilişkin bir etki hissettiklerini ancak bunu yoğun olarak yaşamadıkları belirlenmiştir. Menteşe yerel halkının turizmin olumlu ve olumsuz ekonomik etkilerine karşı algısının “ne katılıyorum, ne de katılmıyorum” bakış açısı çevresinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgular çeşitli araştırmaların (Haralambopoulos ve Pizam, 1996; Mason ve Cheyne, 2000; Teye vd., 2002; Weaver ve Lawton, 2001; Andereck vd., 2005; Garcia vd. 2015; Özdemir, Zorlu ve Baytok, 2016) sonuçları ile de farklı boyutlarda benzerlik ve farklılıklar göstermektedir. Yapılan analizler neticesinde; turizmin ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkileri arasında pozitif ilişki bulunduğu dair oluşturulan altı hipotez de kabul edilmiştir.

Çalışmada turizmin sosyo-kültürel olumsuz etkileri konusunda yerel halkın yoğun bir rahatsızlık hissetmediği tespit edilmiştir. Ancak turistler ile yerel halk arasında uyumsuzluğun olduğu, kültürel değerlerde yozlaşmanın ortaya çıktığı, yerel halkın seksüel davranışlarında, suç, kavga ve vandalizm gibi tavırlarında olumsuz dönüşümlerin hissedildiği görülmüştür.

Alan yazındaki bazı çalışmaların (Mason ve Cheyne, 2000; Andereck vd., 2005; Garcia vd., 2015) tersine bu çalışmada Menteşe'deki turizm trafiğinin azlığı ve yerel halkın yoğun zamanlarda turizm destinasyonlarına gitmekten kaçınmalarından kaynaklanacak şekilde turizmin trafik sıkışıklığına yol açtığı düşünülmektedir. Çalışma da diğer çalışmalarla benzer şekilde (Akış, Peristianis ve Warner, 1996; Yoon vd., 2001; Andereck vd., 2005) turizmin tarihi eserlerin ve kültürel değerlerin korunmasına katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Menteşe yerel halkının turizmin olumlu çevresel etkileri olduğunu düşündüğü ve Menteşe'de turizm sebebiyle yoğun bir otel ya da tesis inşaatı söz konusu olmadığı için turizmin çevreye zarar verdiği ve gereksiz yapılaşmaya yol açtığına dair düşünceleri yerel halkta oluşmuş olmasına rağmen büyük bir rahatsızlık yaratmadığı ve turizmin olumlu çevresel etkilerini daha ön planda tuttuğu görülmektedir.

Bu çerçevede yerel halk devletin turizm gelişimi için çaba göstermesi, Muğla'nın turizm merkezi özelliğini koruması ve geliştirmesi, Muğla il geneli ve merkez ilçeye daha çok turist gelmesi konularına genellikle olumlu bir tutum göstermekte ve turizmin Muğla'nın geleceği için önemli sektörlerden biri olduğunu düşünmesi nedeniyle turizm gelişimine destek olmaktadır. Ancak turizm gelişimine destek olmama düşüncelerine de büyük oranda katıldığı sonucuna ulaşmıştır. Yerel halk bölgeye gelen turist sayısının azaltılmasını, devlet kaynaklarının turizm gelişimi için harcanmasının gereksiz olduğunu ifade etmekte ve turizmin olumsuz etkileri nedeniyle Muğla'yı terk etmeyi düşündüğünü de belirtmektedir.

Bu sonuçlar turizm gelişiminin günümüze kadar devam eden şekliyle değil, farklı bir kapsam ve planlama pratiğinde oluşması gerektiğine özellikle dikkat çekmektedir. Bu çerçevede; yerel halkın turizm algısının artırılması ve turizm gelişiminde aktif rol alabilmesi için belirli dönemlerde turizm konulu eğitimler verilmesinin önemi belirtilebilir. Ayrıca, planlama paradigmasında değişikliklere gidilerek; merkezden planlama anlayışı yerine yerelin katılım sağlayabildiği bir

planlama pratiğinin uygulanması ve sadece planlanan destinasyonun sakinlerinin değil, çevre yerleşimlerin sakinlerinin de planlama ve uygulama sürecinde dâhil edilmesi sürdürülebilir bir turizm için gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Turizmin ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel olumlu ve olumsuz etkilerinin farkında olmakla birlikte, yerel halk bu etkilere karşı net görüşlere sahip değildir. Bu çerçevede, belediyeler ile turizm örgütlerinin bilinçlendirme çalışmaları gerçekleştirmelerinin yanı sıra, yetkili kamu kurumlarının planlama sürecine yerel halkın etkin katılımını sağlayarak turizm gelişiminin içselleştirilmesine ve desteklenmesine yönelik çalışmalar yapması olumlu sonuçlar doğurabilecektir. Yerel halkın sahip olduğu değerlere yönelik farkındalığının artırılması için belediye, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, turizm sektörü yatırımcıları, üniversite ve ilgili kurumların iş birliği yapması gerekmektedir.

Bunun ötesinde, turizm faaliyetlerinin, turizm destinasyonlarının çevrelerinde bulunan yerleşimleri de kapsayacak şekilde çeşitlendirilmesine yönelik uzun vadeli planlamaların yapılmasının ve turizm gelişiminin olumlu katkılarının toplumun daha geniş bir tabanına yayılmasının, turizm gelişiminin yerel halk tarafından desteklenmesine olumlu yansımaları olabilecektir.

Çalışmanın yapıldığı alana benzer yerleşimlerde, kentsel yerleşimlerle birlikte, kırsal alanlar da çalışmaya dâhil edilerek yeni araştırmalarda, bu çalışmanın sonuçları sınanmalıdır. Ayrıca, söz konusu çalışmalarda, turizm gelişim desteğine yönelik algıyı ölçmek için alan yazında yer alan ancak bu çalışma kapsamında ele alınmayan yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, gelir, meslek, yapılan işin turizm ile ilgili olup olmaması ve ikamet süresi gibi değişkenlerde eklenerek daha detaylı sonuçlara ulaşılabilir. Çalışma sadece Muğla merkez ilçe Menteşe’de ikamet eden yerel halk ile gerçekleştirilmiştir. Farklı gelişim evresinde bulunan ve/veya farklı turizm türlerinin geliştiği yerleşimlerle de sonuçlar sınanmalı ve kıyı kesimler ile iç kesimlerdeki yerleşimlerin mukayeseli analizleri yapılmalıdır.

4.1. Sınırlılıklar

Verilerin derinlemesine görüşmeler yoluyla değil nicel araştırma aracı olan anket yöntemiyle yüzeysel olarak elde edilmiş olması (Cemaloğlu, 2011: 137-138) çeşitli nedenlerden kaynaklanan hataların oluşması riskini taşımaktadır. Veriler kentsel alanda ikamet eden katılımcılardan derlenmiş olup, sonuçlar kırsal bölgede yaşayanların görüşlerini yansıtmamaktadır. Ayrıca, çalışma yılın ilk yarısında gerçekleştirilmiştir. Bölgede yoğun turizm faaliyetlerinin özellikle Temmuz – Eylül aylarında gerçekleşmesi nedeniyle sezon sonrasında yapılacak çalışmalarda görüşlerin farklı oluşması olasıdır.

Dolayısıyla, araştırma, önemli turistik destinasyonlara ev sahipliği yapan Muğla ilinde turizm faaliyetlerinin yoğun olmadığı merkez ilçede ve kentsel alanda gerçekleştirildiği için diğer ilçelerle ve hatta merkez ilçenin kırsal bölgeleri için genellenemez.

KAYNAKÇA

- Akış, S., Peristianis, N. ve Warner, J. (1996). Residents' Attitudes to the Tourism Development: The Case of Cyprus. *Tourism Management*, 17 (7), 481-494.
- Alhasanat, S. (2010). Sociocultural Impacts of Tourism on the Local Community at Petra, Jordan. *European Journal of Scientific Research*, 44 (3), 374-386.
- Andereck, K. L., Valentine, K. M., Knopf, R. C. ve Vogt, C. A. (2005). Residents' Perceptions of Community Tourism Impacts. *Annals of Tourism Research*, 32 (4), 1056-1076.
- Ap, J. (1992). Residents' Perceptions on Tourism Impacts. *Annals of Tourism Research*, 19, 665-690.
- Avcıkurt, C. (2015). *Turizm Sosyolojisi: Genel ve Yapısal Yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Balcı, A. (1997). *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler*, Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, TDFO Bilgisayar-Yayıncılık.
- Beeton, S. (2006). *Community Development through Tourism*. Australia: Landlinks.
- Bilim, Y. ve Özer, Ö. (2013). Yerel Halk Gözüyle Konya'da Turizmin Önemi ve Ekonomik, Sosyal, Çevresel Etkileri. 1. KOP Bölgesel Kalkınma Sempozyumu Bildiri Kitapçığı, 387-395, 14-16 Kasım 2013, Konya.
- Brida, J. G., Osti, L. ve Faccioli, M. (2011). Residents' Perception and Attitudes towards Tourism Impacts. *Tourism Management*, 54, 259-274.
- Butler, R. W. (1980). The Concept of A Tourism Area Cycle of Evolution: Implications for The Management of Resources, *Canadian Geographer*, 24 (1), 5-12.
- Çavuş, S. ve Tanrisevdi, A. (2003). Residents' Attitudes toward Tourism Development: A Case Study in Kusadasi, Turkey. *Tourism Analysis*, 7, 259-269.
- Cemaloğlu, N. (2011). Veri Toplama Teknikleri: Nicel-Nitel. İçinde A. Tanrıoğen (Ed.). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (ss. 133-166). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Choi, S. H. (2013). The Impacts of Tourism and Local Residents' Support on Tourism Development: A Case Study of the Rural Community of Jeonhseon, Gangwon Province, South Korea. *Au-Gsb-E Journal*, 6 (1), 73-82.
- Choi, S. H. ve Muray, I. (2010). Resident Attitudes toward Sustainable Community Tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 18 (4), 575-594.

- Çokluk, Ö., Şekercioglu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve Lisrel Uygulamaları*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cordero, J. C. M. (2007). Residents' Perception of Tourism: A Critical Theoretical and Methodological Review. *Ciencia Ergo Sum*, 15 (1), 35-44.
- Dhivyadeepa, E. (2015). *Sampling Techniques in Educational Research*. Solapur, Hindistan: Laxmi Book Publication.
- Dogan, H. Z. (1989). Forms of Adjustment: Sociocultural Impacts of Tourism. *Annals of Tourism Research*, 16 (2), 213-236.
- Doh, M. (2006). *Change Through Tourism: Resident Perceptions of Tourism Development*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Texas A&M University, College Station, Texas.
- Ekici, R. ve Çizel, B. (2014). Yerel Halkın Turizm Gelişimi Desteğine İlişkin Tutumlarının Destinasyonların Gelişim Düzeylerine Göre Farklılıkları. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/Journal of Travel And Hospitality Management*, 73-87.
- Garcia, F. A., Vazquez, A. B. ve Macias, R. C. (2015). Residents' Attitudes Towards The Impacts of Tourism. *Tourism Management Perspectives*, 13, 33-40.
- Garcia, F. A., Vazquez, A. B., Macias, R. C. ve Pelages Fernandez, M. A. (2016). Resident's Perceptions of Tourism Development in Benalmadena (Spain). *Tourism Management*, 54, 259-274.
- Gürbüz, A. (2002). Turizmin Sosyal Çevreye Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Teknoloji Dergisi*, 1 (2), 49-59.
- Gürsoy, D., Jurowski, C. ve Uysal, M. (2002). Resident Attitudes a Structural Model Approaching. *Annals of Tourism Research*, 29 (1), 79-105.
- Haralambopoulos, N. ve Pizam, A. (1996). Perceived Impacts of Tourism: The Case of Samos. *Annals of Tourism Research*, 23, 503-526.
- Jurowski, C. ve Gürsoy, D. (2004). Distance Effects on Residents' Attitudes toward Tourism. *Annals of Tourism Research*, 31 (2), 296-312.
- Kayış, A. (2008). Güvenirlilik Analizi. İçinde: Kalaycı, Ş. (Ed). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, (Ss.403-419), Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Keskin, E. ve Çontu, M. (2011) Mustafapaşa (Sinassos) Kasabasında Yaşayan Halkın Turizme Bakış Açısını Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3 (2), 37-55.

- Kim, K. (2002). *The Effects of Tourism Impacts upon Quality of Life of Residents in the Community*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, The Virginia Polytechnic Institute and State University, Virginia.
- Kozak, N., Kozak Akoğlan, M. ve Kozak, M. (2015). *Genel Turizm: İlkeler-Kavramlar* (Yenilenmiş 18. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Krejcie, V. R. ve Morgan, D. W. (1970). Determining Sample Size for Research Activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30, 607-610.
- Kumar, J., Hussain, K. ve Kannan, S. (2015). ‘‘Developments of the New Tourism Paradigm in the Asia Pacific Region’’, *21st Asia Pacific Tourism Association Annual Conferences*. Kuala Lumpur, Malaysia, S.1-12, 14-17 May, 2014.
- Long, T. P., Perdue, R. R. ve Allen, L. (1990). Rural Resident Tourism Perceptions and Attitudes by Community Level of Tourism. *Journal of Travel Research*, 28 (3), 3-9.
- Lundberg, E. (2016). The Importance of Tourism Impacts for Different Local Resident Groups: A Case Study of A Swedish Seaside Destination. *Journal of Destination Marketing & Management*, 6 (1), 46-55.
- Marzuki, A. (2012). Local Residents’ Perceptions towards Economic Impacts of Tourism Development in Phuket. *Tourism Vol. 60 (2)*, 199 – 212.
- Mason, P. (2003). *Tourism Impacts, Planning and Management*. London: Butterworth Heinmann Press.
- Mason, P. ve Cheyne, J. (2000). Residents’ Attitudes to Proposed Tourism Development. *Annals of Tourism Research*, 278 (2), 391-411.
- Mccool, S. F. ve Martin S. R., (1994). Community Attachment and Attitudes toward Tourism Development. *Journal of Travel Research*, 32 (3), 29-34.
- Nguyen, H. V. ve Nguyen, T. T. (2012). The Influence of Local Residents’ Perceptions on Their Support for Volunteer Tourism Projects. Case Study: Sapa, Vietnam, http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/42599/nguyen_ha.pdf;jsessionid=388cceb9fd738db4a5ee3569bc3ca866?Sequence=1 , Erişim Tarihi: 15.04.2017.
- Özdemir, N., Zorlu, Ö. ve Baytok, A. (2016). Destinasyon Gelişim Sürecinde Yerel Halkın Turizme Bakış Açışı: Uşak Ulubey İlçesi Örneği. 17. Ulusal Turizm Kongresi ‘‘ Akademi Sektör Buluşması’’ Bildiriler Kitabı İçinde (Ss. 844-857). Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Özel, Ç. H. (2014). Turizmin Sosyo-Kültürel Boyutta Ortaya Çıkardığı Etkilerin İncelenmesi: Marmaris Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 56-68.

- Öztürk, B., Özer, Ö. ve Çalışkan, U. (2015). The Relationship between Local Residents' Perceptions of Tourism and Their Happiness: A case of Kusadasi. *Tourism Review*, 70 (3), 232-242.
- Pallant, J. (2016). *SPSS Kullanma Kılavuzu SPSS ile Adım Adım Veri Analizi* (S. Balcı ve B. Ahi. Çev.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Park, K., Lee, J. ve Lee, T. (2016). Residents' Attitudes toward Future Tourism Development in Terms of Community Well-being and Attachment. *Asia Pacific Journal of Research*. 22 (2), 160-172.
- Sánchez Cañizares, S. María., Núñez Tabales, Julia. M. ve Fuentes García, F. J. (2014). Local Residents' Attitudes towards The Impact of Tourism Development in Cape Verde. *Tourism & Management Studies*, 10 (1), 87-96.
- Tayfun, A. ve Kılıçlar, A. (2004). Turizmin Sosyal Etkileri ve Yerli Halkın Turiste Bakışı. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 1-17.
- Teye, V., Sönmez, S. F. ve Sirakaya, E. (2002). Residents' Attitudes Toward Tourism Development. *Annals of Tourism Research*, 29 (3), 668-688.
- Türker, N., Selçuk, Ş. ve Özyıldırım, A. (2016). Turizmin Yerel Halkın Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (1), 1-13.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2017). Nüfus ve Demografik Veriler, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, Erişim Tarihi: 12.07.2018.
- Weaver, D. ve Lawton, L. (2001). Resident Perceptions in The Urban-Rural Fringe. *Annals of Tourism Research*, 28 (2), 349-358.
- World Travel and Tourism Council (WTTC) (2017). The Economic Impact Of Travel and Tourism March 2017, <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2017/world2017.pdf>, Erişim Tarihi: 12.06.2017.
- Yoon, Y., Gürsoy, D. ve Chen, J. S. (2001). Validating a Tourism Development Theory with Structural Equation Modeling, *Tourism Management*, 22, 363-372.
- Yutyunyong, T. ve Scott, N. (2009). "The Integration of Social Exchange Theory and Social Representations Theory: A New Perspective on Residents' Perception Research", *18th Tourism and Hospitality Education and Research Conference*. Australia, S.1-23.

**İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KONUSUNDA FARKINDALIK GELİŞTİRME
PROJESİ KAPSAMINDA TÜRKİYE'DEKİ İLLERİN
DEĞERLENDİRİLMESİ: BURSA, TRABZON VE GAZİANTEP
ÖRNEKLERİ**

*EVALUATION OF THE CITIES IN TURKIYE IN THE SCOPE OF THE
AWARENESS DEVELOPMENT PROJECT ON CLIMATE CHANGE: THE CASES
OF BURSA, TRABZON VE GAZİANTEP*

Kübra YILDIRIM ÖZCAN*

*Geliş Tarihi: 04.09.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 02.11.2018
(Accepted)*

ÖZ: Artan küreselleşme faaliyetleri, nüfus ve kentleşme oranları sebebiyle kentsel alandan kaynaklanan birtakım sonuçlar, mevsimsel değişikliklerin artmasına sebep olmaktadır. Bu kapsamda, küresel ölçekte önemli bir konu haline gelen iklim değişikliği ile mücadele ve iklim değişikliğine uyum konularında, ülkeler çeşitli önlemler almaktadır. Bu doğrultuda, söz konusu konulara ilişkin olarak Dünyadaki ve Ülkemizdeki farklı uygulama ve politikaların irdelenmesi ile literatür incelemesi yapılmıştır. Yapılan literatür incelemesi sonucunda, Ülkemizde bu konularda gerçekleştirilen çalışmaların henüz yeni olduğu ve dolayısıyla da, dünyada ağırlıklı olarak yerel yönetimler tarafından hazırlanan Yerel İklim Değişikliği Eylem Planları'nın ve iklim ile ilişkili ağ yapılanmalarına katılımının yetersiz olduğu görülmüştür. Bu çerçevede, söz konusu konularda farkındalık oluşturmak ve ileride oluşturulması hedeflenen Yerel İklim Değişikliği Eylem Planları'nın hazırlanmasına ilişkin illerin mevcut durumlarını tespit etmek amacıyla T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi tarafından İklim Değişikliği Konusunda Farkındalık Geliştirme Projesi yürütülmüş ve 2017 yılında tamamlanmıştır. Proje kapsamında, yukarıda bahsi geçen konulara ilişkin olarak çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiş ve 14 il ziyaret edilmiştir. Bu çalışmada ise, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı İklim Değişikliği Dairesi uzmanları ile yapılan yüz yüze görüşmeler ile birlikte ziyaret edilen iller içerisinde örnek alan olarak seçilen Bursa, Trabzon ve Gaziantep illeri'nde çok farklı kurum ve kuruluşlardan gelen temsilcilerle yüz yüze görüşmeler yapılmış ve illerin mevcut durumları ile iklim değişikliği karşısında maruz kaldığı durumlar tespit edilmiştir. Sonuç olarak ise, iklim değişikliği ile mücadele ve iklim değişikliğine uyum konularında değerlendirmeler yapılarak; çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Söz konusu konular kapsamında, öncelikle, yerel iklim değişikliği eylem planlarının ivedilikle hazırlanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, İklim Değişikliği ile Mücadele, İklim Değişikliğine Uyum

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü,

ABSTRACT: Due to increasing globalization activities, population and urbanization rates, some consequences resulting from the urban area, causes the increasing of seasonal changes. In this context, in combating and adapting to climate change, which have become important issues on a global scale, countries are taking various measures. In this direction, regarding these subjects, by examining different practices and policies in the world and our country, literature review has been done. As a result of the literature review, the studies carried out in these issues in our country are still new and hence, the Local Climate Change Action Plans, prepared mainly by local governments, and participation in climate-related network structures was found to be inadequate. In this framework, in the said subjects, in order to create awareness and determine the current situation of the cities regarding the preparation of the Local Climate Change Action Plans, which have targeted to create in the future, The Awareness Development Project On Climate Change, was carried out and completed in 2017 by Ankara Yıldırım Beyazıt University and Republic of Turkey Ministry of Environment and Urbanisation. Within the scope of the Project, a variety of activities have been carried out with regard to combating climate change and adapting to climate change and 14 Provinces were visited. In this study, with face-to-face interviews with experts from the Republic of Turkey Ministry of Environment and Urbanization Climate Change Office, in Bursa, Trabzon and Gaziantep Provinces selected as samples from the visited Provinces, face-to-face interviews were made with representatives from many different institutions and organizations, and the current situations of the cities and situations in which cities are exposed to climate change have been determined. As a result, on the subjects of combating and adaptation to climate change, evaluations and various suggestions were made. Within the scope of the subjects, primarily, local climate change action plans need to be prepared urgently.

Key Words: *Climate Change, Combat Climate Change, Climate Change Adaptation*

1. GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte giderek artan nüfus, kentleşme oranlarına paralel olarak artan sera gazı emisyonları ve diğer çevresel kirleticiler ile zaman içerisinde özellikle kentsel alandan kaynaklanan mevsimsel bir takım değişiklikler meydana gelmekte ve bunlar hızla artmaktadır. Bu doğrultuda, iklim değişikliği ile mücadele ve iklim değişikliğine uyum hususlarında ülkeler, çeşitli faaliyetler gerçekleştirmenin yanı sıra birtakım tedbirler de almakta ve konunun önemi noktasında farkındalıklar geliştirmektedirler. Bu kapsamda, gerek uluslararası gerekse de ulusal ve bölgesel düzeylerde çeşitli anlaşmalar, faaliyetler, planlamalar ve çalıştaylar oluşturulmakta, iklimle ilişkili anlaşmalara taraf olunmakta ve aynı zamanda, yine iklim ve özellikle iklim değişikliği ile ilişkili farklı ağ yapıları oluşturulup; bu ağlara katılım için çeşitli kriterler belirlenmektedir. İklim değişikliğinin kırsal alandan ziyade kentsel alandan kaynaklanan sonuçlarının daha fazla olması sebebiyle de, iklim değişikliği ile mücadele ve iklim değişikliğine uyum hususlarında şehirler ön plana çıkmakta ve bilhassa şehirlerin oluşturulacak faaliyetler ve gerçekleştirilecek eylemler konusunda; şehir yönetimlerinin ise bunlara ek olarak uygulanacak politikalar ve planlar konusunda lider rolünde

olması gerektiği açıkça görülmektedir. Kentsel alandan kaynaklanan iklim değişikliklerinin etkilerine ve sonuçlarına; küresel ısınma, deniz seviyesinin yükselmesi, mevsimsel değişimlerin artması ve normalin dışında mevsimsel olayların görülmesi, sıcaklıkların artması, biyolojik çeşitliliğin (flora ve fauna) ve tarımsal ürün çeşitliliğinin azalması, kuraklık ve çölleşme, kıtlık, yoksulluğun ve göçlerin artması, sosyal ve ekonomik refahın azalması, gelir dağılımında eşitsizliklerin ve sağlık sorunlarının oluşması gibi örnekler verilebilir.

Tüm bunları örneklerle açıklamak gerekirse; Amerika Birleşik Devletleri'nde Avrupa'dakine benzer oranlarla binalar, elektrik enerjisinin % 71'ini ve tüm enerjinin ise % 39'unu tüketmekte ve bunun yanı sıra % 39 oranında CO2 emisyonu oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla şehirler, sera gazı emisyonlarını azaltmak amacıyla, yeni binalar için daha sıkı verimlilik standartları oluşturmakta; mevcut binaların verimliliğini artırmak ve yenilenebilir enerjiyi kullanmak için teşviklerin oluşturulması amacıyla da çeşitli girişimlerde bulunmaktadırlar (Fitzgerald, 2008:147). Bu örneklere ek olarak; kentler, sokaklar, binalar ve altyapı sistemleri ile bunların yapıları çevresi veya yapısal yönleri, sera gazı emisyonlarına önemli ölçüde katkıda bulunmakta ve iklim değişikliği etkilerini de artırabilmektedir. Binaların yapı, oryantasyon ve koşullarının yanı sıra manzaraları, bir şehirdeki enerji kullanımı ve sera gazı emisyonlarının seviyeleriyle ilişkili olan ısınma ve soğutma yapılarına olan ihtiyacı arttırabilmektedir. Geçirimsiz yüzeyler ise; sel baskınlarını yoğunlaştırabilmekte olup, ısı adası etkisinin de direkt belirleyicilerindendir. Sokak ağaçlarının ve parkların bulunması ya da eksikliği ve atık su ile drenaj sistemlerinin kapsamı, sel ve kuraklık etkilerinin çoğalmasına ek olarak, bitkinin su tüketimi ve buharlaşma ile birlikte toplam su kaybına ilişkin doğal süreçlerini engelleyebilmekte ya da arttırabilmektedir (UCCRN, 2011:21). Ayrıca, iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerine baktığımızda ise; flora ve faunanın değişmesine sebep olması ile tarım topraklarının ve su kaynaklarının tahrip olması ve böylece biyoçeşitlilik içerisinde yer alan farklı böcek grupları ile hastalıkların taşınması veyahut gıda ve su ile bulaşan hastalıkların artmasında etken olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda iklim değişikliği; enfeksiyon hastalıklarının, kardiovasküler ve solunum hastalıkları olan insanlarda ölüm sayısının, özellikle polen gibi maddelere alerjisi olan ve astım olan hasta sayısının ve doğal felaketlerden ölen ve hasta olan insan sayısının artmasında olumsuz yönde etkili olmaktadır (Tekbaş vd., 2005:22-38).

İklimsel felaketlerin meydana getirmiş olduğu kayıplar arasında ise; kümülatif olarak kişi başına düşen GSYİH'in %1 oranında kaybı ile en yaygın ortalama etkiye sahip olan kuraklıktır (The World Bank Development Research Group Macroeconomics and Growth Team, 2009:2). Örneğin, 2006 yılında Çin'de

merkez, batı ve kuzeydoğu bölgelerindeki sıcaklık ve kuraklığın olması gibi, doğu ve güneyde büyük fırtınalar ve sellerin de dahil olduğu aşırı hava olayları, 2.700'den fazla insanı öldürerek 20 milyar dolarlık hasara neden olmuştur (UNFCCC, 2007:20). Afet kayıplarının, 2040 yılına kadar tek bir yıl içinde 1 trilyon doların üzerine çıkabileceği tahmin edilmektedir (UNFCCC, 2007:39).

Tüm bu sonuçlar karşısında önlem almak, iklim değişikliğine uyum sağlamak ve sera gazı emisyonlarını azaltmak amacıyla ülkeler farklı ölçeklerde ve farklı düzeylere iklim değişikliği eylem planları hazırlamakta ve uygulamaktadırlar. Bu doğrultuda, Avrupa Birliği ise; 2020 Stratejisi'nde kentsel iklimi etkileyen yenilenebilir enerji kaynaklarından yararlanma hususunun geliştirilmesini, sera gazı emisyonlarının azaltılmasını ve eko-verimliliğe öncelik verilmesini amaçlar arasına koymuştur. Çünkü, Avrupa, yıllık küresel antropojenik direk sera gazı emisyonlarından yaklaşık olarak %12 oranında sorumludur ve bunu ortadan kaldırmak için çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Bununla birlikte, Avrupa nüfusunun 3'te 2'si kentsel alanlarda yaşamakta ve sera gazı emisyonlarının %69'u kasaba ve şehirler tarafından üretilmektedir (Ministry of Interior-Hungary, 2011:13). 2014 yılı itibariyle ise, dünya nüfusunun %54'ü kentsel alanlarda yaşamaktadır, bu oranın 2050'ye kadar %66'ya çıkması beklenmektedir (World's population increasingly urban with more than half living in urban areas, 2018).

2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE MÜCADELE VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE UYUM KONULARINDA DÜNYADAKİ UYGULAMA VE POLİTİKA ÖRNEKLERİ

İklim değişikliği ile mücadelede kentler önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmakta olup; bu sebeple özellikle yerel iklim değişikliği eylem planları, iklim değişikliğine uyum ve azaltım hususlarında çalışmalar ve çeşitli faaliyetler daha çok şehir veya eyalet düzeyinde yapılmaktadır. Uluslararası bağlamda iklim değişikliği ile ilgili olarak yapılan faaliyetlere örnek olarak ise; UNEP, şehirleri küresel iklim tartışmalarına dahil etmek ve onlara sera gazı emisyonlarını azaltmada yardımcı olmak için Kentler ve İklim Değişikliği üzerine bir kampanya başlatmıştır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 1992 yılında Rio de Janeiro'daki Dünya Zirvesi'nde imzalanmış ve 2015 yılında ise 195 ülke, Paris Anlaşmasını kabul etmiştir. Tüm bunlara ek olarak, C40, ICLEI, Yavaş Şehir (Citta Slow) gibi iklimle ilişkili ağ yapılanmaları söz konusu olup, bu yapılanmalar içerisinde olan şehirlere veya eyaletlere birtakım maddi ve teknik boyutta destekler verilmektedir. Ancak, şehirler veya eyaletler bu yapılanmalara katılabilmek için çeşitli kriterleri sağlamak durumundadır. Belirli kriterlerin sağlanması koşuluyla şehir veya eyalet yönetimlerinin üye olduğu ICLEI, Cities For Climate Protection, Energy Cities, Eurocities, Covenant of Mayors, Compact

of Mayors, Mayors Adapt ve C40 Cities, iklim değişikliği ile ilişkili süreçlerde yerel yönetim ağları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ağlar, uzman havuzları ile gerek teknik gerekse de finansal konularda özellikle iklim değişikliği ile mücadele, iklim değişikliğine uyum ve sürdürülebilirlik alanlarında şehirlerde veya eyaletlerde; risk değerlendirmelerinin yapılması, emisyon analizi, yerel yönetimler arasında çeşitli işbirliklerinin geliştirilmesi, farklı ağlara üyeliklerin sağlanması, yerel yönetimlerin problemleri için çözüm ortamlarının oluşturulması, iklim değişikliğinin izlenmesi, değerlendirilmesi, raporlanması ile kentlerin iklim değişikliğine adaptasyonunun ve iklim değişikliği ile mücadelenin sağlanması ve şehrin tanıtımının yapılması gibi çeşitli boyutlarda hizmet sağlayabilmekte ve destek verebilmektedirler. Dolayısıyla görüldüğü üzere, küreselleşen dünyada farklı düzeylerde iklim değişikliği ile mücadele ve iklim değişikliğine uyum hususlarıyla ilgili olarak birtakım çalışmalar ve yasal yapılar ortaya konmaktadır. Bu da, iklim dostu ve iklim dirençli kentlerin oluşmasında etkili olmaktadır.

Ayrıca, Avrupa Yeşil Başkenti Ödülü ve Yeşil Yaprak Ödülü gibi çevre konusunun ağır lıklı olduğu ödüller de bulunmaktadır. Bu ödülü kazanabilmek için de yine ülkeler birtakım kriterleri sağlamak durumundadırlar. Bunlar içerisinde; Ljubljana (Slovenya) 12 çevresel gösterge alanına dayalı olarak 2016 Avrupa Yeşil Başkenti Ödülü'nü kazanmıştır. Bunlardan bir tanesi de İklim Değişikliği: Azaltım ve Uyum kriteridir (European Commission, 2015:14).

Tüm bu faaliyetlerin bir bütün olarak karşımıza çıktığı, ulusal, bölgesel ve yerel ölçeklerde iklim değişikliği eylem planları yapılmakta ve uygulanmaktadır. Yerel düzeyde Vancouver (Canada) için hazırlanan İklim Değişikliği Eylem Planı (A Corporate Climate Change Action Plan For The City of Vancouver-2004) ve ulusal düzeyde hazırlanan Filipinler Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planı (Philippines National Climate Change Action Plan 2011-2028) farklı ölçeklerde hazırlanan iklim değişikliği eylem planlarına örnek olarak gösterilebilir.

Yerel iklim değişikliği eylem planı sürecinin tüm adımlarında; izleme, değerlendirme, raporlama, güncellenme ve sürekli iyileştirme söz konusu olmalıdır (UN-Habitat, 2015:10). Buna ek olarak yapılması planlanan eylemler, iklim değişikliği eylem planlarının temel yapı taşıdır. İddialı hedeflere ulaşmak için eylemler; kentsel gelişimin birden çok sektörünü kapsayabilir ve farklı ölçeklerdeki eylemleri içerebilirler. Bu sebeple, binalar, enerji, ulaştırma, atık, su ve sağlık gibi sektörler için ayrı ayrı eylemler belirlendiği gibi sektörler arası hususlar olan; arazi kullanımı, iş ve geçim kaynakları, enerji verimliliği, tüketim, doğal çevre ve doğal tehlikeler için de yine ayrı ayrı iklim eylemleri belirlenmelidir (UN-Habitat, 2015:13-14).

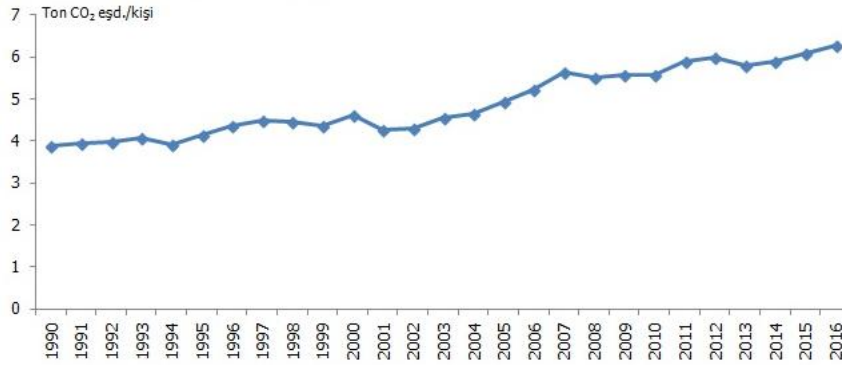
İklim değişikliği ile mücadele ve iklim değişikliğine uyum konuları ile ilişkili yapılan faaliyetler ve hazırlanan planlar için uluslararası fonlardan da faydalanılabilmektedir. Bu noktada, Dünya Bankası-Temiz Teknoloji Fonu (Clean_Technology_Fund-The World Bank), Avrupa Komisyonu-Küresel İklim Değişikliği İttifakı (Global Climate_Change_Alliance) ve Küresel Enerji Verimliliği ve Yenilenebilir Enerji Fonu (Global Energy Efficiency and Renewable Energy Fund), Norveç Hükümeti-Norveç'in Uluslararası İklim ve Orman Girişimi (Norway's International Climate and Forest Initiative- Government of Norway), Dünya Bankası-İklim Direnci İçin Pilot Program ve (Pilot Program for Climate Resilience) ve Stratejik İklim Fonu (Strategic Climate Fund), Japonya Hükümeti-Japonya'nın Hızlı Başlangıç Finansmanı (Japan's Fast Start Finance - Government of Japan), Avustralya Hükümeti-Avustralya'nın Uluslararası Orman Karbon Girişimi (Australia's International Forest Carbon Initiative-Government of Australia), Alman Hükümeti-Almanya'nın Uluslararası İklim Girişimi (Germany's International Climate Initiative-Government of Germany) ve Birleşik Krallık Hükümeti-İngiltere'nin Uluslararası İklim Fonu (UK's International Climate Fund-Government of the United Kingdom) olası finansal destek kaynakları olarak örnek verilebilir (Climate Funds, 2018).

3. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE MÜCADELE VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE UYUM KONULARINDA TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMA VE POLİTİKA ÖRNEKLERİ

Türkiye'nin jeopolitik ve coğrafi konumu ile gelişmekte olan bir ülke olarak henüz sanayisinin ağırlıklı şekilde yenilebilir enerji kaynaklarına bağlı olmaması gibi etkenler Türkiye'nin iklim değişikliği ile mücadele ve iklim değişikliğine uyum konularında çeşitli anlaşmaların tarafı olması hususunda Ülkemizi etkilemektedir.

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yayımlamış olduğu Türkiye İklim Değişikliği 5.Bildirimi'nde Türkiye'nin 1990 yılı toplam sera gazı emisyon miktarının (Arazi Kullanımı, Arazi Kullanım Değişikliği ve Ormancılık-AKAKDO dahil edilmediği takdirde) yaklaşık 187 milyon ton CO2 eşdeğeri iken, 2009 yılında bu değerin yaklaşık 370 milyon ton CO2 eşdeğeri olarak gerçekteştiği bildirilmektedir. Ülkenin yutak alanlarının, 1990 yılında yaklaşık 44 milyon ton CO2 eşdeğeri sera gazı salımını tuttuğu, 2009 yılında ise bu değerin yaklaşık 82 milyon ton CO2 eşdeğeri olarak gerçekteştiği belirtilmiştir. (Türkiye İklim Değişikliği 5.Bildirimi, 2013:10).

Grafik 1: Kişi Başı Sera Gazı Emisyonu, 1990-2016

Kaynak: TÜİK Web Sitesi, Sera Gazı Emisyon İstatistikleri-2016,
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27675>, 06.06.2016.

Tablo 1: Sektörlere Göre Toplam Sera Gazı Emisyonları (CO₂ eşdeğeri), 1990 – 2016* (Milyon ton)

Yıl	Toplam	1990 yılına göre değişim (%)	Enerji	Endüstriyel işlemler ve ürün kullanımı	Tarımsal faaliyetler	Atık
1990	210,7	-	134,3	22,9	42,4	11,1
2000	293,5	39,3	212,3	26,6	40,0	14,5
2010	402,6	91,0	292,3	49,2	42,8	18,2
2016	496,1	135,4	361,0	62,4	56,5	16,2

Kaynak: TÜİK Web Sitesi, Sera Gazı Emisyon İstatistikleri-2016,
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27675>, 06.06.2016.

* Ormancılık ve diğer arazi kullanımından kaynaklanan emisyonlar ve yutaklar dahil edilmemiştir.

Bunlara ek olarak, Grafik 1’de kişi başı sera gazı emisyon değerlerinin 1990 ve 2016 yılları arasında artış gösterdiği görülmektedir. Ayrıca, Tablo 1’de de görüldüğü üzere, Ülkemizde sektörlere göre toplam sera gazı emisyon değerlerine bakıldığında, yıllar içerisindeki sektörel bazda artışlar olduğu açıktır. Dolayısıyla bu veriler doğrultusunda, çeşitli önlemler alınması gerekliliği doğrultusunda hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Eylem Planı 2011–2023 çerçevesinde, belediyelerin sorumlu kuruluş olarak yer aldığı hedefler; tarım, arazi kullanımı ve ormancılık, enerji, binalar, ulaştırma ve atık sektörleri ile sektörler arası ortak konular ve iklim değişikliğine uyum alanlarını kapsamaktadır.

Ülkemizde iklim değişikliği ile ilişkili yasal zemine bakıldığında ise; İmar Planlama ile ilgili olarak 3194 Sayılı İmar Kanunu’nun 8. Maddesi’nde iklim duyarlı plan ve projelerin hazırlanabileceği veya hazırlattırılabileninden bahsedilmektedir. Buna ek olarak, 14.06.2014 tarihli ve 29030 Sayılı Resmi

Gazete’de yayımlanan Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği’nin 17. Maddesi’nde Gelişmesi Kısıtlanacak veya Özel Koşullara Sahip Alanlar İçerisinde deprem, heyelan, taşkın, iklim değişikliği gibi belirli bir tehlikenin söz konusu olduğu alanlara da yer verilirken; 23 Maddesi’nde nazım imar planlarının hazırlanması sürecinde, planlama alanı sınırları kapsamında iklim özellikleri konusunda da ilgili kurum ve kuruluşlardan verilerin elde edilerek; bu veriler kapsamında analiz, etüt ve araştırmaların yapılmasından bahsedilmektedir. Dolayısıyla, Ülkemizde de artık iklim değişikliği ile mücadele ve iklim değişikliğine uyum konularında resmi ve yasal olarak birtakım gelişmeler yaşanmaktadır.

İklim değişikliği ile ilişkili konularda çeşitli projeler yürütmüş ve yürütmekte olan T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü İklim Değişikliği Dairesi uzmanları ile yapılan yüz yüze görüşmelerden elde edilen bilgilere göre de; Ülkemizin 2004 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ni ve 2009 yılında Kyoto Protokolü’nü imzalaması, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Eylem Planı (İDEP) 2011-2023 ile Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023’ün yayımlanması ve yine 2012 yılında AB Mevzuatı’na uyumlu olarak Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik’in yayımlanması iklim değişikliği ile mücadele ve iklim değişikliğine uyum hususlarında Ülkemizin birtakım faaliyetlerde bulunduğunu açıkça göstermektedir. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Eylem Planı (2011-2023) içerisinde enerji, bina, sanayi, ulaştırma, atık, tarım, arazi kullanımı ve ormancılık sektörleri ayrı ayrı ele alınmış ve ardından sektörler arası ortak konulara değinilmiştir. Bu sektörler ve sektörler arası ortak konular için de ayrı ayrı amaçlar, hedefler ve eylemler belirlenmiştir. Ayrıca, Ülkemizin, mevcut yönetmelik kapsamında sera gazı emisyonlarının takibi için güvenilir ve sağlam bir veri tabanı içeren ve böylece gelecekteki azaltma tedbirlerine yönelik sağlam bir temel oluşturan bir MRV sistemi kurduğunu belirtmiştir.

İklim değişikliği ile ilgili politikalara bakıldığında; 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi içerisinde, 2000 yılında, söz konusu Plan kapsamında İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu hazırlanmıştır (Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi, 2016:99). Dolayısıyla, iklimle ilgili konular ilk kez 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde ele alınmıştır. Bu da, konunun Ülkemizde henüz yeni olduğunun diğer bir göstergesidir.

Bunların yanı sıra Türkiye BMİDÇS’ye taraf olmadan önce kurumsal yapılanmaya gidilerek; 2001/2 sayılı Başbakanlık Genelgesi’yle İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu kurulmuştur. İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu, 2013 yılında yeniden yapılandırılarak; İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi

Koordinasyon Kurulu adını almıştır (İDHYKK Teşkilat Yapısı, 2018). İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu altında ise Çalışma Grupları olarak; Sera Gazı Emisyon Azaltımı Çalışma Grubu, İklim Değişikliğinin Etkileri ve Uyum Çalışma Grubu, Sera Gazı Emisyon Envanteri Çalışma Grubu, Finansman Çalışma Grubu, Teknoloji Geliştirme ve Transferi Çalışma Grubu, Eğitim, Bilinçlendirme ve Kapasite Geliştirme Çalışma Grubu, Hava Yönetimi Çalışma Grubu oluşturulmuştur (İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu Çalışma Grupları- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Web Sitesi, 2018 ve İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu Çalışma Grupları-Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Web Sitesi, 2018.)

Bunlara ilave olarak, iklim değişikliği ile mücadele ve iklim değişikliğine uyum süreçlerinde önemli bir konu olarak karşımıza çıkan sera gazı emisyonlarının azaltılması sürecinde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve yaygınlaştırılması ile enerji verimliliğinin sağlanması konularına ilişkin hedefler, Enerji Verimliliği Strateji Belgesi (2010-2023) içerisinde Stratejik Amaçlar, Hedefler ve Eylemler Bölümü'nde yer almaktadır. Söz konusu Belge içerisinde enerji verimliliği; iklim değişikliği ile mücadelenin etkinliğinin artırılması ve çevrenin korunması gibi ulusal stratejik hedefleri tamamlayan ve bunları yatay kesen bir kavram olarak da belirtilmektedir.

İDDK Değerlendirme Raporu'nda (2009); sıcak ve kurak devrenin uzunluğundaki ve şiddetindeki artışa bağlı olarak, orman yangınlarının sıklığının, etki alanının ve süresinin artması, tarımsal üretim potansiyelinin değişmesi, iklim kuşaklarındaki mevsimsel kaymalara uyum gösteremeyen fauna ve flora türlerinde azalma olması, yenilenebilir enerji kaynaklarına bakıldığında rüzgâr esme sayısı ve kuvveti ile güneşlenme süresi ve şiddetinin değişmesi, sıcak günlerin sıklığındaki artışların insan sağlığını etkilemesi, hastalıklarda ve zararlılarda artışların olabilmesi sonucu ekosistem ile tarım sektörünün bunlardan zarar görmesi, hassas ekosistemler üzerindeki insan baskısının artması, su kaynakları sorunlarının artması sebebiyle içme suyu ve tarımsal sulama konularında sıkıntıların artması, kuraklığın artması, deniz akıntılarının değişmesi ve yağış rejimlerinin bozulması nedeniyle tarım sektörü, balıkçılık ve turizm sektörlerinin olumsuz etkilenmesi ile yerleşim yerlerinin de seller sebebiyle zarar görmesi ve dolayısıyla göçlerin oluşması, kentsel ısı adası etkilerinin oluşması sonucu enerji tüketimi artarken; insan sağlığı ve yaşam kalitesinin olumsuz etkilenmesi, deniz seviyesindeki yükselmelere bağlı olarak, Türkiye'nin yoğun yerleşme, turizm ve tarım alanlarının bulunduğu kıyıların sular altında kalması ve su kaynaklarındaki değişiklikten kaynaklanan enfeksiyonların artması ve yayılması gibi küresel iklim değişikliğinin, Türkiye'de neden olabileceği çeşitli olası çevresel ve sosyoekonomik etkiler olarak

belirtilmiştir (İDDK, 2009:6-7). Buradan hareketle, iklim değişikliğinin etkilerinin sektörleri etkilemesi sonucunda işgücü piyasaları da etkilenmektedir.

Ayrıca, Ülkemizde iklim ile ilişkili olarak kurulan tek ağ yapılanması TEMA Vakfı'nın kurmuş olduğu İklim Ağı'dır. Ancak, bu ağ yapılanması yukarıda belirtilen uluslararası ağ yapılanmalarından farklı olarak ulusal boyutta olup; yerel yönetimler değil sivil toplum kuruluşları odaklıdır ("İklim Ağı Kuruldu", 2018). Buna ek olarak, AB Hibe Programları içerisinde yer alan Türkiye'de İklim Değişikliği Alanında Kapasitenin Geliştirilmesi Hibe Programı (2016), İklim Değişikliği Konusunda Farkındalık Geliştirme Projesi, Ülkemizde iklim değişikliğine uyum ve iklim değişikliği ile mücadele konularıyla ilişkili finansal destek kaynaklarına ve bahsi geçen konularda farkındalık artırılmasına örnek olarak verilebilir. Son olarak, Ülkemizde bugün yerel yönetimlerin liderliğinde illerin tamamında olmasa da bazılarında, yerel iklim değişikliği eylem planlarının hazırlandığını ve sera gazı emisyon envanterlerinin oluşturulduğunu görmek mümkündür.

4. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KONUSUNDA FARKINDALIK GELİŞTİRME PROJESİ KAPSAMINDA TÜRKİYE'NİN FARKLI İLLERİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN MÜLAKAT SONUÇLARI VE BULGULAR

Ülkemizde henüz yeni olan iklim değişikliğine uyum ve iklim değişikliği ile mücadele konuları kapsamında farklı sektörlerde farklı aktörler tarafından çeşitli parçacıl çalışmalar ve faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Ancak, Dünya'daki farklı örneklerde de olduğu üzere farklı düzey ve ölçeklerde, planın yapıldığı yere özgü olarak bahsi geçen konularda gerçekleştirilmesi gereken tüm faaliyetlerin bir bütün olarak yer aldığı ve tüm aktörlerin katılımının söz konusu olduğu İklim Değişikliği Eylem Planları hazırlanmaktadır. Fakat, küresel anlamda ya da Ülkemizde, iklim değişikliği eylem planları için belirli standartlar oluşturan bir kurum ya da kuruluş bulunmamaktadır.

Bu çalışmada, iklim değişikliği ile mücadele ve iklim değişikliğine uyum konularında gerek farkındalık oluşturmak gerekse de ileride oluşturulması hedeflenen Yerel İklim Değişikliği Eylem Planları'nın hazırlanmasına ilişkin bir altyapı oluşturmak amacıyla T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi tarafından İklim Değişikliği Konusunda Farkındalık Geliştirme Projesi yürütülmüş ve 2017 yılında tamamlanmıştır. Projenin genel amacı; yukarıda bahsi geçen konularda araştırma geliştirme faaliyetlerinin, bilginin, bilincin, tutum ve becerilerin ve dolayısıyla da farkındalığın artırılması, yerel yönetimlerin kapasitelerinin geliştirilmesi, iklim değişikliğiyle mücadelenin artırılması ve güçlendirilmesi olup; Proje, Öğrenci, Öğretmen ve Öğretmen Adaylarına Yönelik Farkındalık Geliştirme ve daha çok yerel yönetimlere yönelik İklim Değişikliği Konusunda Yerel Yönetimlerin Kapasitelerinin Geliştirilmesi

Bileşenlerinden oluşmaktadır. İklim Değişikliği Konusunda Yerel Yönetimlerin Kapasitelerinin Geliştirilmesi Bileşeni kapsamında, farklı tarihlerde Konya, Antalya, Trabzon, Bursa, Sakarya, Samsun, Gaziantep, Çanakkale, Kocaeli, İstanbul, Adana, Hatay, Kayseri ve Ankara olmak üzere toplam 14 il ziyaret edilmiş ve konuyla ilişkili eğitimler yapılarak; çalıştaylar düzenlenmiştir. Bu çalışmada ise, ziyaret edilen illerden örneklem alan olarak seçilen Gaziantep, Bursa ve Trabzon İlleri'nde çok farklı kurum ve kuruluşların temsilcileri ile yüz yüze görüşmeler ve mülakatlar yapılarak; mevcut durum tespiti ile söz konusu illerin iklim değişikliği karşısında maruz kaldığı durumlar ortaya konulmuştur. Sonuç olarak ise, konuya ilişkin değerlendirmeler yapılmış ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Proje süreci içerisinde yapılan ziyaretler ve bu ziyaretlerin tarihleri itibariyle elde edilen bilgilere göre; Gaziantep İli'nde iki adet iklim değişikliği eylem planı yapılmışken; Bursa'da bir adet iklim değişikliği eylem planı yapılmış ve Trabzon'da ise hiç iklim değişikliği eylem planı yapılmamıştır. Dolayısıyla, yine ziyaretlerin tarihleri itibariyle il bazında Gaziantep ve Bursa İlleri'nin sera gazı emisyon dağılımları söz konusu planlar içerisinde yer almakta olup; Trabzon'un sera gazı emisyon dağılımı bulunmamaktadır. Proje içerisinde ziyaret edilen ve çevre konularında yoğun faaliyet gösteren büyükşehir belediyeleri içerisinde, farklı iklim bölgelerinden iklim değişikliği eylem planı ve hazırlama süreci hususunda farklı etaplarda yer alan iller ve büyükşehir belediyeleri örneklem olarak seçilmiştir.

4.1. Gaziantep

Gaziantep'te 14 ve 15 Mart 2017 tarihlerinde bazı Bakanlıkların il müdürlükleri, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler gibi çok çeşitli kurum ve kuruluşlardan gelen temsilcilerle yapılan mülakatlarda; İl'de su kıtlığının bulunduğu ve 120 km ötede Kahramanmaraş'tan su getirildiği temsilciler tarafından ifade edilmiştir. Bu sorun için bir adet baraj projesinin ve sulamada kullanılan yeni tamamlanmış bir barajın bulunduğu ve ayrıca İl'de 2011 yılında yapılan İklim Değişikliği Eylem Planı'nın mevcut olduğu belirtilmiştir. Bunlara ek olarak; Türkiye'de İklim Değişikliği Eylem Planı'nı ilk hazırlayan belediyenin Gaziantep Büyükşehir Belediyesi olduğu, Plan yapılırken Avrupa Kalkınma Bankası'ndan (EBRD) fon alındığı ve Plan'ın özel bir firma ile birlikte yapıldığı belirtilmiştir. Yine yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre; OSB'den şehir merkezine işçilerin toplu taşıma ile taşınması projesi bulunmaktadır. Şehrin %40'ında doğalgaz kullanılmakta, Ulaşım Master Planı hazırlanmakta ve akıllı kavşak kontrol sistemi çalışması bulunmaktadır. Mevcutta devam eden 5 adet uluslararası kazı, iklim değişikliğinden dolayı olumsuz etkilenmektedir. Kentte

oluşan toz bulutu, astım hastalarını etkilemektedir. İl’de giderek artan araç sahipliği ve kalitesiz kömür kullanımı sonucu hava kirliliği artmakta ve bunun sonucu olarak da insan sağlığı olumsuz olarak etkilenmektedir. Buna karşılık, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi’nin Kentair Projesi bulunmaktadır. Yine iklim değişikliği sebebiyle, yer altı su seviyesi oldukça düşmüştür. Daha önceki zamanlarda 50 ile 80 metre seviyelerinde su bulunurken; şimdi, 280 ile 380 metreye kadar inmek gerekebilmektedir. Yine iklim değişikliği etkileri sebebiyle, klima satışları ve enerji sarfiyatları son yıllarda İl’de artış göstermiştir. Alınan plan kararlarına bakıldığında; rüzgar akımı engellenmekte ve rüzgar hakim yönünün tersine yapılan çok katlı binalar bulunmaktadır. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, mülakatların gerçekleştirildiği tarihlerde iklimle ilişkili bir ağ yapılanması olan ICLEI’ye üyedir. Tüm bunlara ek olarak, paydaşlarla ve farklı aktörlerle yapılan yüz yüze görüşmelerde İl’de iklim değişikliğinin etkileri sonucunda su kıtlığı yaşanmış, zeytin ve fıstık rekoltesi ile kalitesinde düşüş meydana gelmiş ve dolayısıyla da tarıma yönelik sanayideki üretimin azalması söz konusu olmuştur. Mülakatlardan elde edilen diğer verilere göre; İl’de yaklaşık 7.5 milyon adet tavuk üreticiliği söz konusudur. Ancak tavuk çiftliklerinin atıklarının bertaraf edilmesi ve toplanması hususlarında yetersizlikler bulunmaktadır. GES ve RES yatırımları mevcuttur; ancak, sıcak hava dalgaları sebebiyle domates ve pamuğun azalması gibi flora çeşitliliğinin azalmasına sebep olmaktadır. Gaziantep’te ayrıca, Fıstık Park, Botanik Bahçe, Su Bitkileri Bahçesi ve Alleben Tabiat Parkı gibi yeşil alanı artırma çalışmaları mevcuttur. Tüm bunların yanı sıra, İl için yerel yönetim ve özel sektörün işbirliğinde İklim Değişikliği Eylem Planı hazırlanmıştır. Atık hususunda ise; evsel atıklar katı atık toplama tesisinde toplanmakta ve elektrik üretilmektedir.

TEMA Vakfı Gaziantep İl Temsilciliği ile gerçekleştirilen yüz yüze görüşmeden elde edilen bilgilere göre; Türkiye genelinde uygulanan Ağaç Kardeşliği Projesi kapsamında Gaziantep’te yaklaşık 150 öğrenciye ulaşıldığı belirtilmiştir. Daha fazla öğrenciye ulaşmak için çalışmalar devam etmektedir. Farkındalık çalışmaları kapsamında yaklaşık 110 okulda 5.000 bin öğrenciye yüz yüze eğitim verilmiştir. Ek olarak, yine farkındalık çalışmaları kapsamında 70 kurum ziyareti yapılmıştır. Gaziantep’te isteyen herkesle ağaç dikme etkinlikleri kapsamında son iki yılda 150 bin fidan dikimi gerçekleştirilmiştir. İl genelindeki tüm okullardan yaklaşık 600 rehber öğretmene, TEMA Vakfı’nın ekolojik binasında Ekolojik Yaşam Eğitimleri verilerek; Botanik Bahçesi’nde de dikim etkinliği yapılmıştır. Bununla beraber, çevresel sorunlar ve Vakfın çalışmaları konusunda halkı bilinçlendirmek amacıyla yerel televizyon ve radyo programlarına katılım sağlanmıştır. Son olarak, özel sektör ile birlikte TEMA Vakfı’nın Gaziantep Bölgesi’nde yürütülen Fıstığımız Bol Olsun Projesi ile de üreticinin daha çok üretmesi ve dolayısıyla daha çok kazanması söz konusu olmaktadır.

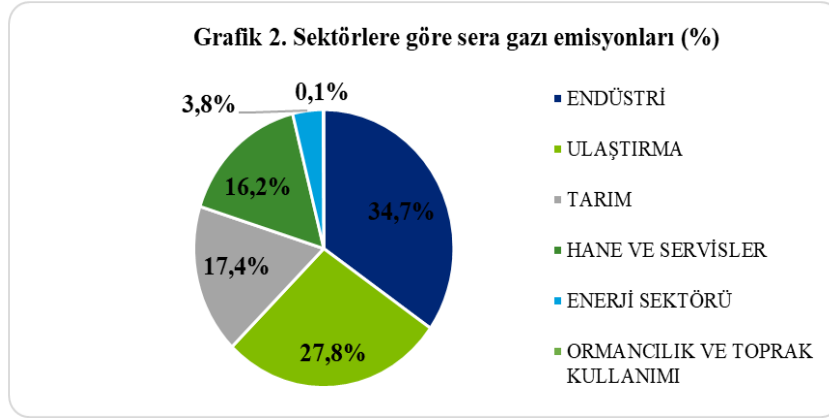
Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Çevre Koruma ve Kontrol Dairesi Başkanlığı ile yapılan yüz yüze görüşmelerden elde edilen verilere göre de; İklim Değişikliği Eylem Planı, Gaziantep için sürdürülebilir bir plan olup, sera gazı emisyonlarının azaltımı ve iklim değişikliğine uyum politikaları için 2011 yılında Türkiye’de bir ilk olarak Gaziantep İli’nde hazırlanmıştır. Plan, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) tarafından sağlanan fon ile yapılmıştır. İl’de şehrin hava kalitesi, iklim değişikliği adaptasyonu ve sera gazı emisyonlarının azaltılması amacıyla çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. 2013 yılında, Şehrin hava kalitesi durumunun belirlenmesi amacıyla, Kentair Projesi yapılmış ve şehrin hava kalitesi durumu ortaya konmuştur. 2014, 2015, 2016 ve 2017 yıllarında hava kalitesi pasif örnekleme çalışması ile şehrin ısınmadan kaynaklanan hava kirletici parametrelerinin belirlenen 29 noktadaki dağılımı haritalar üzerinde gözlenmiştir. Bu kapsamda kirletici değerlerin yüksek olduğu yerlerde azaltım eylem planları hazırlanmaktadır.

2015 yılında Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından, 2011 yılında gerçekleştirilen Plan’da eksiklikler bulunması sebebiyle İkinci İklim Değişikliği Eylem Planı oluşturulmuştur. Söz konusu eksiklikler; Birinci Plan’ın Gaziantep’e yönelik ekonomik sektörlerin hepsini içermemesi, her ne kadar roller ve sorumluluklar ortaya konmuş olsa da net bir uygulama planı içermemesi ve bazı izleme göstergelerinin ortaya konması ancak ara hedeflerin ortaya konmaması sebebiyle gerçekleşmelerin hedefle uyumlarının net izlenememesidir. Buna karşılık, Plan’ın başarılı olduğu noktalar ise; kentteki sera gazı emisyonları için iyi bir tahmin sunması, enerji tüketiminin konut, endüstri vb. sektörler için etkin bir değerlendirmesini vermesi ve maliyet ve tahmini etkiler olarak geniş bir öneriler seti sunması olarak belirtilmiştir. Birinci Plan’da 2011 yılında, referans emisyonlar 4.560 kt eşdeğer CO₂ olarak belirlenmiş olup; 2023 yılında 684 kt eşdeğer CO₂ düzeyinde bir azalma hedeflenmektedir. 2023 yılında, kişi başına düşen CO₂’nin ise, %15 azaltılması ve kişi başına 3,52 ton eşdeğer CO₂ emisyonu hedeflenmektedir.

İkinci Plan’da ise; 2015 yılında referans emisyonlar 10.057 kt eşdeğer CO₂ olarak belirlenmiş olup; herhangi bir değişiklik olmadığı takdirde bu değer 2023 yılında 13.976 kt eşdeğer CO₂ olacağı tahmin edilmektedir. 2023 yılında 2.795 kt eşdeğer CO₂ düzeyinde bir azalma hedeflenmektedir. Yine 2023 yılında, kişi başına düşen CO₂’nin %20 azaltılması hedeflenmektedir. 2015 yılında, kişi başına 5,32 ton olan CO₂ eşdeğer emisyonunun, 2023 yılında herhangi bir değişiklik olmadığı takdirde 6,19 ton eşdeğer CO₂ olacağı tahmin edilmektedir. Alınacak aksiyonlar ile 2023 yılında kişi başına emisyonun 4,95 t CO₂ eşdeğer olması hedeflenmektedir. Ayrıca, Birinci Plan’da 2023 yılında, kişi başına düşen enerji

tüketiminin %15 azaltılması hedeflenmekte iken; İkinci Plan'da 2023 yılında, kişi başına düşen enerji tüketiminin %20 azaltılması hedeflenmektedir.

İkinci Plan'da (2015) yer alan sera gazı emisyonu değerlerinin, Birinci Plan'da (2011) öngörülenden daha yüksek bir düzeyde olması ise kullanılan metodolojinin farklı olması, Birinci Plan'da (2011), tarım ya da sanayide üretilen enerji dışı emisyonlar gibi Gaziantep'in ekonomisindeki ve kalkınmasındaki kilit sektörlerin bu hususlarda dikkate alınmaması, İkinci Plan'da (2015), Birinci Plan'da (2011) yer almayan ek sera gazı emisyon kaynaklarının ele alınması (N₂O, HFC, CH₄ ve PFC) ve ekonomik büyüme ve nüfus artışı (Türkiye'nin ilk 1.000 ihracatçı firması arasında Gaziantep şirketlerinin sayısının artması ya da Organize Sanayi Bölgesi'ndeki sınai faaliyetlerin yanı sıra bölgenin yaşamakta olduğu nüfus artışı) olarak açıklanabilir.

Kaynak: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Kişisel İletişim, 14-15.03.2017.

Grafik 2'de de görüldüğü üzere Gaziantep İli'ndeki emisyon analizi sonucunda; en fazla sera gazı emisyonu salımı yapan sektörün %34,7 ile sanayi sektörü olduğu, bu sektörü %27,8 ile ulaştırma sektörünün takip ettiği saptanmıştır.

Planlar içerisinde alınan önlemler sektörler ve sektörler arası konulara ilişkin olup, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi İklim Değişikliği Eylem Planları içerisinde, yapılan faaliyetlere bakıldığında; şehrin en önemli ulaşım arterinde iki trafik şeridi (yaklaşık 29 km) toplu taşımaya ayrılarak; tramvay için kullanılmış ve böylece CO₂ salınımı azaltılmıştır. Doğalgazlı Araçlarla Toplu Ulaşım projesi kapsamında; belediye bütçesinden 10 tane doğalgazlı körüklü otobüs, Avrupa Yatırım Bankası kredisi ile 50 adet doğalgazlı solo otobüs ve 50 tane Euro 5 standartlarında otogar otobüs alınarak; CO₂ emisyonlarının azaltımı hedeflenmektedir. Atık sektörü kapsamındaki çalışmalara baktığımızda; Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Çevre Koruma ve Kontrol Daire Başkanlığı kapsamında, ilköğretim okullarına yönelik atık yönetimi eğitim faaliyetleri yürütülmektedir.

İlaveten, atık yönetimi kapsamında ilgili kurum, kuruluş ve firmalardan gelen eğitim talepleri ile eğitimler düzenli bir şekilde verilmektedir. Şehitkamil Belediyesi MÖP Geri Kazanım Projesi ve Şahinbey Belediyesi Geri Dönüşüm Projesi faaliyetlerine devam etmektedir. Şehir çöplerinden ise enerji üretilerek yıllık yaklaşık 91 kt CO₂ salınımı azaltılmıştır. Kojenerasyon santralinde atık su arıtma çamurundan elektrik üretimi yapılarak; yıllık 230 kt CO₂ salınımı azaltılmıştır. Su sektörü kapsamında da, suyun tasarruflu kullanımıyla ilgili eğitimler verilmekte olup; GASKİ bünyesinde %30-40 su tasarrufu sağlayan aparatlar kullanılmıştır. Bunlara ek olarak, su yönetiminde kayıpları önlemek ve enerji tasarrufu sağlamak amacıyla içme suyu şebeke hatları yenilenmekte olup, çalışmalar devam etmektedir. Ayrıca, çamur kurutma yakma ünitesi bulunmakta olup; enerji tüketimi düşük mekanik aksamlar tercih edilmektedir.

Temiz Su Kayıplarını Önleme Projesi bulunmakta olup; SCADA-Denetleme Kontrol ve Veri Toplama Sistemi kullanılmaktadır. Hava kalitesi ile ilgili çalışmalara bakıldığında, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Çevre Koruma ve Kontrol Daire Başkanlığı tarafından Pasif Örnekleme yöntemiyle hava kalitesi ölçüm deneyleri yaptırılmıştır. 2013-2014 Gaziantep'te en yoğun 30 kavşakta ölçümler yapılmıştır. Bu kapsamda, tüpler 15 günlük ara ile değiştirilmiştir ve NO-NOX emisyon ölçümleri gerçekleştirilmiştir. 2014-2017 yılı hava kirletici parametrelerini belirlemek adına şehir merkezinde belirlenmiş olan 29 adet noktaya pasif örnekleme tüpleri yerleştirilerek uzun vade izleme çalışmaları yürütülmüş ve kirlilik haritaları belirlenmiştir (H₂SO₄, NO, O₃, SO₂). Yapılan diğer çalışmalardan bazıları ise; akıllı Kavşak Kontrol Sistemi'nin oluşturulması, AB EUGUGLE Projesi ile enerji bilgi noktalarının kurulması, 2017 yılında yaklaşık 60.000 konutta doğalgaza geçişin sağlanmasıdır. Bunların yanı sıra, Şehir merkezi ve Nizip'e %98 oranında doğalgaz hattı döşenmiş olup; bunun %30'u kullanılmaktadır. Gaziantep Ulaşım Ana Planı Yapılması İşi kapsamında Bisiklet Yolu olarak belirlenen güzergahlar üzerinde çalışmalar devam etmektedir. Bunlardan farklı olarak, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi İmar Dairesi Başkanlığı kapsamında I. ve II. Ulusal Enerji Zirvesi, Gaziantep İli'nde gerçekleştirilmiştir. Yeşil alan ve ağaçlandırma çalışmaları ise, devam etmektedir. buna örnek olarak; Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Meclisi Temmuz ayı toplantısında aldığı bir kararla, şehir merkezinde yapılacak binalarda yapı kullanım belgesi için 10 adet ağaç dikme zorunluluğu getirilmiştir. Son olarak, 1 MW Biyogaz Tesisi ihalesi yapılmış olup; 1 MW Güneş Enerjisi Projesi de mülakatların yapıldığı tarihler itibarıyla devam etmektedir.

Görüldüğü üzere, İklim Değişikliği Eylem Planları ile daha bütüncül ve daha sistematik şekilde, tüm sektörlerin ve paydaşların katılımının sağlandığı, verimli ve

etkili bir sürdürülebilir kalkınma sağlanabilmekte ve İl bazında bütüncül faaliyet süreçleri de tasarlanabilmektedir.

4.2. Bursa

5 ve 6 Aralık 2016 tarihlerinde bazı Bakanlıkların il müdürlükleri, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler gibi çok çeşitli kurum ve kuruluşlardan gelen temsilcilerle yapılan mülakatlardan elde edilen verilere göre; önceki dönemlerde Bursa'da çok fazla kar yağışı söz konusu olmuş ve bu sebeple de turizm sektörü olumsuz etkilenerek; otellerin bir kısmı boş kalmıştır. İl'de gürültü haritası oluşturulmuş ve 400 kilometreden fazla bisiklet ve yaya yolları entegre bir şekilde tasarlanarak; yapılmıştır. İl'de mobilya atıklarının yakılması ciddi hava kirliliğine sebep olduğundan mobilya atıkları toplanmaya başlanmıştır. Yerel düzeyde, Uludağ Üniversitesi ve Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından "İlçeler Çevre Sorunlarını Belirliyor" başlıklı bir araştırma yapılmıştır. Ayrıca mülakatlarda, İl'de jeotermal enerjili turizm merkezi ve konut projesi yapıldığı ifade edilmiş ve mevsimlere yönelik olarak ise; sıcaklıkların artması ve mevsimsel olayların farklı aylarda da artık görülüyor olması ile birlikte, mevsim geçişlerinin belirsizlik kazandığını bildirilmiştir. İl'de Akıllı Şehir Projesi ile GPS takılı araçlar takip edilmekte; böylece kaçak hafriyatlar önlenmektedir. Yine yapılan yüz yüze görüşmeler içerisinde, DOSAB Termik Santrali'nin kurulması ve işletilmesinin uygun olmayacağı yönünde görüşler mevcuttur. Bunlardan farklı olarak ise; Ülkemizdeki ilk enerji müzesinin Bursa'da yer aldığı belirtilmiştir. Görüldüğü üzere İl'de, iklim değişikliği ile ilişkili çeşitli parçacıl faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

Mülakatlardan elde edilen verilere ek olarak, kent planları ile Bursa Ovası'nın zaman içerisinde imara açılması ve özellikle 1990 Nazım İmar Planı ile batı yönünde yatırımlar için yer seçilmesi, Bursa'nın saçaklanarak büyümesine ve ovaya yayılarak gelişmesine yol açmıştır. İklim parametrelerinde izlenen farklılaşmayla eş zamanlı olarak, kentin saçaklanma eğilimi ve mekânsal organizasyonlardaki değişim dikkat çekicidir. Bursa'nın Ova'ya yayılarak büyümesi, sanayi ve konut alanları ile ulaşım ağlarının gelişmesi ve dolayısıyla artan enerji talebi, sera gazlarının artmasında etkili olan fosil yakıt kullanımını arttırmıştır. Ayrıca, söz konusu arazi değişimine bağlı olarak aylık minimum sıcaklıklarda 1,36 °C artış meydana gelmiştir. Dolayısıyla kentsel iklim değişikliğinin önemli bir etkeni de kentsel büyümenin yol açtığı arazi örüntüsünde yaşanan değişimdir (Tamer ve Moradi, 2017:35). Buradan hareketle, yutak alan niteliğindeki alanların kentsel yapılaşmaya açılması sera gazı emisyonlarının artmasına sebep teşkil etmektedir. Ayrıca, daha eski tarihlerde yaşanan Nilüfer Havzası'nın taşması olayı sonucu sanayi tesislerinin sular altında kalması acil

müdahale sistemleri ve erken uyarı sistemleri gibi izleme ve uyarı sistemlerinin oluşturulmasının önemini ortaya koymuştur.

Yapılan mülakatlara ek olarak Bursa Büyükşehir Belediyesi Çevre Koruma ve Kontrol Daire Başkanlığı ile yapılan yüz yüze görüşmede elde edilen verilere göre; Bursa'daki çevre sorunlarının ağırlıklı olarak su, hava, toprak ve gürültü kirlilikleri ile atıklar ve doğal çevrenin tahribatından oluştuğu belirtilmiştir. Yine elde edilen bilgilere göre, hava kirliliği ve iklim değişikliği çalışmaları kapsamında, ısınmadan kaynaklı hava kirliliğiyle ilgili yerlerin denetimi, şikayetlerin değerlendirilmesi ve idari işlem uygulanması faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. 2015 yılında 95 adet şikayet değerlendirilmiş ve 205 adet denetim yapılmıştır. Özellikle İnegöl İlçesi'nde mobilya atıklarının kontrolsüz olarak yakılması sonucunda, İlçe'de yoğun hava kirliliği yaşanmıştır. Bu sebeple, mobilya atıkları yönetimi geliştirilmiş ve mobilya sektöründe faaliyet gösteren işletmelere yönelik envanter çalışması yapılmıştır. Bu doğrultuda, sektörün ilgili ve/veya ilişkili olduğu çeşitli paydaşlarla belirli süreler için protokol yapılması, özel bir firma tarafından mobilya atıklarının ücretsiz toplanması, denetim faaliyetlerinin uygulanması ile eğitim ve bilgilendirmenin sağlanması gibi faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

Ayrıca yine elde edilen bilgilere göre; özel sektör işbirliğinde iklim değişikliği eylem planı ile sera gazı envanteri hazırlanmış ve gerekli analizler yapılmıştır. Bu kapsamda Plan içerisinde; sektörler ayrı ayrı ele alınmış, azaltım ile uyum konularına değinilmiş ve azaltım hedefleri belirlenmiştir. Atık yönetimi çalışmaları kapsamında ise, ilçe belediyeleri tarafından evsel nitelikli atıkların toplanması ve aktarma istasyonuna kadar taşınması faaliyetleri gerçekleştirilirken; Büyükşehir Belediyesi tarafından aktarma istasyonundan bertaraf tesisine taşıma, aktarma istasyonunun işletimi, evsel nitelikli atıkların geri kazanımı ve bertarafı faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Bursa'nın katı atık miktarı 3.000 ton/gün olarak belirtilmiştir. Evsel atık yönetimine bakıldığında 3.000 ton/gün kapasiteli evsel atıkların ve sanayi atıklarının toplanacağı Yenikent (Hamitler) Düzenli Depolama Alanı'nın 2024 yılına kadar ve 325 ton/gün kapasiteli İnegöl Düzenli Depolama Alanı'nın da 2037 yılına kadar tamamlanması planlanmaktadır. Yine atık konusuyla ilişkili olarak, 2016 yılında 1.000 adet konteyner alınmış ve muhtarlıklara dağıtım programı tamamlanmıştır. 2010-2016 yılları arasında ise; 3330 adet konteyner dağıtımı yapılmıştır. Ayrıca, depolama sahasında metan gazından enerji elde edilmekte ve özel sektör tarafından 2012 yılından bugüne kadar işletilmektedir.

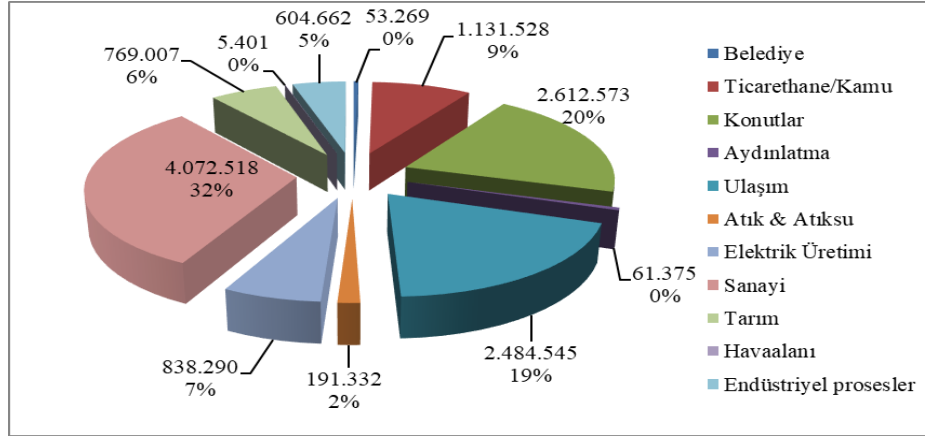
Düzensiz depolama alanlarının da rehabilitasyonu ve yeşil alana dönüştürülmesi söz konusudur. Bu kapsamda, Gemlik-Karacali, İznik-Elbeyli,

İznik-Boyalıca, Orhangazi-Çakırlı, Orhangazi-Yeniköy, İnegöl-Cerrah, İnegöl-Yenice, Orhanlı-Karınçalı, Yenişehir, Karacabey ve Kemalpaşa rehabilitasyonu yapılan alanlar olarak bildirilmiştir. Evsel atıklar ve sanayi atıkları konusuna ek olarak tıbbi atıklar hususunda Yalova'dan 0,5 ton/gün ve Bursa'dan 8 ton/gün olmak üzere toplam günlük 8,5 ton tıbbi atık, özel sektör tarafından, 2008 yılından bugüne kadar işletilmekte olan 10 ton/ gün kapasiteli Tıbbi Atık Sterilizasyon Tesisi'nde steril hale getirilmekte ve ardından düzenli depolanması yapılmaktadır.

Ambalaj atıkları yönetimine bakıldığında ise; koordinasyon ve eğitim faaliyetlerinin yanı sıra kaynakta ayrı toplama, lisanslı firmalarla taşıma ve yönetim planını hazırlama belediyeler tarafından yürütülmektedir. 2016 yılında kaynağında ayrı toplanan ambalaj atığı miktarı, 35.382 ton/6 aydır. Pil atıklarının yönetimi hususunda, belediyelerce kaynakta ayrı toplama, TAP-İlçe Belediyeleri-Bursa Büyükşehir Belediyesi protokolleri kapsamında atık pilleri TAP Derneği'ne teslim etme, koordinasyon ve eğitim faaliyetleri yürütülmekte olup; 2016 yılında toplanan atık pil miktarı 13.137 kg/6 aydır. Son olarak bitkisel atık yağlar ise; çevre lisanslı bir firma aracılığı ile kaynakta ayrı toplanmakta ve konuya ilişkin Büyükşehir Belediyesi tarafından koordinasyon ve eğitim faaliyetleri yürütülmektedir. 2016 yılında 34.720 kg/6 ay yağ toplanmıştır. Atık yönetimi hususunda denetim faaliyetleri de sürdürülmektedir.

Yine, Bursa Büyükşehir Belediyesi Çevre Koruma ve Kontrol Dairesi Başkanlığı ile yapılan görüşmede elde edilen diğer verilere göre; OSB'lerin dışında kalan gayri sıhhi müesseseler için sanayi kirliliğinin önlenmesi ve ruhsat çalışmaları kapsamında 1. ve 2. sınıf 2.000 tesisin envanteri yapılmış ve 2015 yılında tamamlanmıştır. Bursa İli sınırları kapsamında hazırlanan sanayi envanteri çerçevesinde 1. sınıf ve 2.sınıf gayri sıhhi müesseselerin tespiti, verilerinin toplanması ve analiz ile sentez işlerinin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda denetim faaliyetleri de devam etmektedir. Hafriyat çalışmaları hususunda, hafriyat takip sistemi geliştirilmiş olup; bu kapsamda yapılan çalışmalar neticesinde 1.026 adet kamyonun takibi sağlanmaktadır. Çevresel gürültü çalışmalarına bakıldığında ise; çevresel gürültünün kontrolü, gürültü ölçümlerinin yapılması, gürültü şikayetlerinin değerlendirilmesi, idari para cezasının uygulanması ve gürültü haritasının oluşturulması faaliyetleri yürütülmektedir. Son olarak, çevre eğitimi çalışmaları çerçevesinde; Milli Eğitim Bakanlığı ile yapılan protokol doğrultusunda 60 okulda çevre eğitimleri verilmekte ve bu hususta çeşitli eğitim materyalleri dağıtılmaktadır. Dünya çevre günü etkinlikleri kapsamında da okullar arası çeşitli yarışmalar ve atık pil toplama kampanyaları gibi etkinlikler düzenlenmektedir.

Grafik 3: Bursa Kent Sera Gazı Envanter Analizi

Kaynak: Bursa Büyükşehir Belediyesi, *Kişisel İletişim*, 5-6.12.2016.

Bursa'da direkt olarak iklim değişikliği çalışmalarına bakıldığında; Bursa Kenti Sera Gazı Envanter Analizi'nde tespit edilen toplam emisyon miktarı, 12.825.147 tCO₂e'dir. Grafik 3'te de görüldüğü üzere; %32 sanayi, %20 konutlar ve %19 ulaşım sektörlerine ait sera gazlarının oransal değerleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, hazırlanan Sera Gazı Envanteri (Karbon Ayak İzi) ve Bursa İklim Değişikliği Eylem Planı (2015) kapsamında 2030 yılında %20 azaltım hedefi belirlenmiştir.

Bunların dışında yine Büyükşehir Belediyesi Çevre Koruma ve Kontrol Dairesi Başkanlığı ile yapılan yüz yüze görüşmede elde edilen verilere göre; 17 İlçede, İlçeler Çevre Sorunlarını Belirliyor Çalışmaları yapılmıştır. Çalıştaylara, 357 muhtar, 60 sivil toplum kuruluşu, 262 kurum temsilcisinden oluşan toplam 679 kişi katılım sağlamıştır. Yine çevre mühendisliği ile ilişkili çeşitli konularda, Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Uludağ Üniversitesi arasında işbirliği protokolü yapılmıştır. Yeşil alanların artırılmasına ilişkin çalışmalar ise, devam etmektedir.

Tüm bunlara ek olarak İl'deki İklim Değişikliği Eylem Planı kapsamında; yenilenebilir enerji kaynakları hususunda 5.000 konut eşdeğeri ısı enerjisinin sıcak su kentsel dönüşüm alanı için kullanılması çalışmaları (jeotermal enerji), tabakhanelerde termal dönüşüm, Batı Atık Su Arıtma GES (Güneş Enerji Santrali) Tesisi (yıllık tahmini üretim: 180.000 kWh), 100 ton/gün kapasiteli Arıtma Çamuru Yakma Tesisi-Demirtaş (2,5 mWh enerji üretimi), Buski Su Depolarına yapılan hidroelektrik santraller (Yıllık tahmini üretim: 9.000.000 kWh), çöp depolama sahasında metan gazından enerji eldesi (9,8 mwh enerji, yıllık 47 000 konutun ihtiyacına eşdeğer elektrik enerjisi üretimi) faaliyetleri söz konusudur. Eylem Planı kapsamında sürdürülebilir ulaşım konusunda ise, tramvay hattının

yaygınlaştırılması ve kent merkezi ile terminal arasında bağlantı aksının oluşturulması, merkezi trafik yönetim sisteminin kurulması, otobüs filosunun yenilenmesi, teleferik hattının şehir içinde yaygınlaştırılması ve bunlara ek olarak Bursagaz yeni Müdürlük Binası'nın LEED (Leadership Energy and Environmental Design) GOLD aday olması, DOSAB Atıksu Arıtma Tesisinde 2016 yılı içerisinde yapılması planlanan Blower ve difüzör değişimi ile %30 enerji tasarrufu hedeflenmesi, Bursaspor Stadyumu ve Belediye Binası'nda enerji verimliliği çalışmalarının yapılması, enerji verimliliği ve tasarrufu eğitimlerinin düzenlenmesi, Enerji Müzesi'nin oluşturulması, okullarda enerji kaynaklarının ve enerjinin verimli kullanılmasını sağlamak amacıyla ölçüm, izleme, planlama ve uygulama gibi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve Büyükşehir Belediyesi, BUSKİ Genel Müdürlüğü ile Bursa Milli Eğitim Müdürlüğü'nün yer aldığı Enerji Verimliliği Projesi'nin yürütülmesi, BTO Enerji Verimliliği Merkezi'nin oluşturulması, Bursa Büyükşehir Belediyesi Fransa Büyükelçiliği işbirliğiyle Sürdürülebilir Kalkınma, Sürdürülebilir Şehirler, Enerji Verimliliği ve Atık Konferansı'nın düzenlenmesi, AB Belediye Başkanları Sözleşmesi'ne katılımın sağlanması gibi faaliyetler söz konusudur. Özetle, İklim Değişikliği Eylem Planı kapsamında "İklim Dostu Düşük karbonlu bir şehir olarak Bursa" vizyonu doğrultusunda; yeşil alanların artırılması, çevreci ulaşım modellerinin yaygınlaştırılması, toplu taşımanın teşvik edilmesi, binalarda enerji verimliliğinin sağlanması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması hedeflenmektedir. Plan kapsamında verilen azaltım hedefinin yanı sıra bütüncül olarak iklim değişikliğine ilişkin kent düzeyinde faaliyetler mevcuttur. 2015 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi Kurumsal ve Kentsel Karbon Ayakizi Envanteri hazırlanarak; yayımlanmıştır. Son olarak, mülakatların gerçekleştirildiği tarih itibarıyla Bursa Büyükşehir Belediyesi iklim değişikliği konuları ile ilişkili ağ yapılanmalarından biri olan ICLEI'ye (International Council for Local Environmental Initiatives) üyedir.

4.3. Trabzon

1 ve 2 Kasım 2016 tarihlerinde bazı Bakanlıkların il müdürlükleri, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler gibi çok çeşitli kurum ve kuruluşlardan gelen temsilcilerle yapılan mülakatlardan elde edilen verilere göre; aileler, ekonomik katkı için bölgenin florasını oluşturan kızılğaçlar yerine daha çok fındık ve çay ekmekte ve bu da doğal bitki örtüsünün değişmesine sebep olmaktadır. Bu da, heyelanların ve sellerin oluşumunu tetiklemektedir. İl'deki yağış rejimlerinin artışı da sellerin ve heyelanların artışı tetikleyen diğer bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların sonucunda ise, evler ve yollar kaymakta, biyolojik çeşitlilik azalmakta ve flora kaybolmaya yüz tutmaktadır. Dolayısıyla, tarımla geçimini sağlayan nüfus, gerek bu sebeple gerekse de aşırı hava olayları ve don olaylarının tarım sektörünü etkilemesi sebebiyle, şehirlere göç etmekte ya da çalıştığı sektörü

değiştirmektedir. Ayrıca, Trabzon çok sayıda sele maruz kaldığı için yer altı suları azalmaktadır. Tüm bunlara ek olarak, yine elde edilen bilgilere göre; deniz suyu sıcaklığının artması ile yöreye özgü biyoçeşitlilik içerisinde yer alan türlerin azalması ya da yok olması ve başka türlerin yöredeki biyoçeşitliliğe dahil olması sonucu balıkçılık sektörü olumsuz olarak etkilenmektedir. İklim Değişikliği Eylem Planı olmayan Trabzon'da, Temiz Hava Eylem Planı'nın hazırlandığı ancak kurumsal olarak İl'de özellikle iklim değişikliği ile mücadele ve iklim değişikliğine uyum konularıyla ilişkili nitelikli personelin eksikliği ve dolayısıyla teknik kapasitenin yetersiz olduğu ifade edilmiştir. İl'de yerleşimin dağınık olması sebebiyle her hanenin altyapıya ulaşma sorunu bulunmakta ve ek olarak, Uzungöl, yapıların baskısı sebebiyle çok fazla eleştiri almaktadır. Bunların yanı sıra, İl genelindeki çarpık kentleşmenin hava koridorlarının oluşumunda olumsuz etki yarattığı bildirilmiştir. Yine elde edilen bilgilere göre; Trabzon'da ozon ölçümleri yapılmakta olup; Yerel Çevre Eylem Planı yapılmıştır. Son olarak, Doğu Karadeniz'de hidroelektrik santrallerinin çok sayıda ve sık aralıklarla yer almasının flora ve faunayı olumsuz etkilediği belirtilmiş ve buna karşılık; ilköğretim öğrencileri ve mahalle muhtarlıkları gibi farklı kesimlere yönelik Büyükşehir Belediyesi tarafından çevre ile ilgili seminerlerin verildiği ifade edilmiştir.

TEMA İl Temsilciliği ile yapılan yüz yüze görüşmede ise; bölgede iklim değişimine bağlı olası sel, su baskını, heyelan, kuraklık, kar ve çığ gibi olaylar için risk ve afet yönetiminin planlanması ve özellikle kısa ve uzun vadeli stratejilerin oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir.

Trabzon Büyükşehir Belediyesi Çevre Koruma ve Kontrol Dairesi Başkanlığı ile yapılan yüz yüze görüşmede ise; 2015 yılı Kutlular Düzenli Depolama Sahası toplam çöp miktarının 260.838,74 ton olduğu ve kişi başına düşen çöp miktarının 0.69 kg/ kişi/gün olduğu belirtilmiştir. Yine elde edilen bilgilere göre; Trabzon ve Rize İlleri Katı Atık Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği (TRAB-Rİ-KAB) bölgede faaliyet göstermektedir. Ayrıca, Trabzon Katı Atık Düzensiz Depolama Alanının Rehabilitasyonu Projesi gerçekleştirilmekte olup; 2.8 MW/s kapasiteli çöpten elektrik üretimi gerçekleştiren tesis de yapılmıştır.

Tüm bunlara ilave olarak, 2016 yılı Trabzon Büyükşehir Belediyesi Çevre Koruma ve Kontrol Dairesi Başkanlığı'ndan elde edilen verilere bakıldığında; yerel halkın doğa ve çevre konularında bilinçlenmesi amacıyla doğalgaz hattının ve kullanımının %20 yaygınlaştırılmasının sağlanmış olduğu, çevre ve çevre sağlığı ile ilgili yayınların hazırlanmış ve dağıtılmış olduğu ve ayrıca, Dünya Çevre Günü Etkinliği çerçevesinde Meydan Parkı'nda, Çevre Gününe özgü halkın bilinçlendirilmesi adına çeşitli materyallerin dağıtıldığı, Büyükşehir Belediyesi ve Makine Mühendisleri Odası işbirliği ile 6 pilot ilçede 18 ilçenin de katılımıyla

Ateşçi Eğitimi Semineri'nin düzenlendiği görülmektedir. Yine elde edilen bilgilere göre; Çevre Denetimleri kapsamında kaçak hafriyat dökümü denetim çalışmaları ve Ortahisar İlçesi Pazarkapı Mahallesi'nde faaliyet gösteren katı yakıt satıcıları denetim çalışmaları gibi 295 adet denetimin gerçekleştirildiği görülmektedir. Atık konusunda ise; 2016 yılı gerçekleşen Katı Atık Nakil ve Bertaraf miktarının 209.406,44 ton olduğu, 3 ton atık yağın ve 22.030 kg ömrünü tamamlamış lastiğin lisanslı atık bertaraf firmalarına teslim edildiği belirtilmektedir. Kent temizliği çalışmaları kapsamında ise; genişliği 14 metre üzerindeki cadde, bulvar, anayollar ve meydanların yıkanması ve mekanik olarak düzenli bir şekilde süpürüldüğü ve yine 14 metre ve üzerindeki cadde, bulvar meydanlar ile Büyükşehir Belediyesi Hizmet Birimlerinin çevresinin (hal, otopark, otobüs ve minibüs peronları) rutin olarak yıkandığı ifade edilmektedir. Tüm bunlara ek olarak, İl genelinde oluşan sel ve benzeri afetlerde kirliliğin giderilmesi için gerekli yıkama çalışmalarının gerçekleştirildiği ve bu kapsamda 2016 yılı içerisinde Sürmene, Beşikdüzü ve Vakıfkebir İlçeleri'nde sel baskını nedeni ile oluşan kirliliğin giderilmesi için temizlik çalışmalarının yapıldığı görülmektedir.

Trabzon'da Yerel Çevre Eylem Planı'nın yanı sıra özellikle Büyükşehir Belediyesi tarafından yeşil alanların artırılmasına ilişkin yapılan birçok çalışmanın yanı sıra çevre ile ilişkili diğer konulara yönelik farklı faaliyetler de yapılmaktadır. Ancak, direkt olarak iklimle ilişkili faaliyetlerin yetersiz olduğu söylenebilir. Bu noktada, mülakatların gerçekleştirildiği tarihlerde İl'in Yerel İklim Değişikliği Eylem Planı'nın bulunmadığı, il bazında veya sektörel olarak sera gazı envanterlerinin hazırlanmadığı görülmekte ve iklimle ilişkili kurumsal kapasitenin il genelinde yetersiz olduğu mülakatlarda ifade edilmektedir. Son olarak, mülakatların gerçekleştirildiği tarih itibarıyla, Trabzon Büyükşehir Belediyesi iklim değişikliği konuları ile ilişkili ağ yapılanmalarından herhangi birine de üye değildir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küresel boyutta bakıldığında iklim değişikliğinin etkileri sebebiyle, içerisinde ölmüş canlı ve insan cesetleri bulunan permafrost topraklar kutuplarda buzulların altında erimekte ve bunun sonucunda metan gazının çıkması beklenmektedir. Buna ek olarak, bölgesel ölçekte bakıldığında da savaşlar yaşandığı bölgelerde direkt insan yaşamını olumsuz olarak etkilerken; komşu ülkelerde çevresel (hava, toprak ve su kaynaklarının kirliliği) kirliliğe sebep olmaktadır. Ulusal ve yerel düzeye inildiğinde ise; iklim değişikliğinin ağırlıklı olarak kentsel faaliyetler sonucu meydana geldiği ve dolayısıyla da kentsel alanı öncelikli ve daha şiddetli bir şekilde tehdit ettiği görülmektedir. Diğer bir açıdan bakıldığında ise, kentsel faaliyetler sonucu meydana gelen iklim değişikliği ve etkileri aynı zamanda ulusal, bölgesel ve küresel etkilere de neden olmaktadır. Bu

doğrultuda, başta yerel yönetimler olmak üzere kamu ve özel sektör temsilcilerinin, üniversitelerin, iklim değişikliği ile ilişkili sivil toplum kuruluşlarının, belediye birliklerinin ve vatandaşların katılımının sağlandığı ve çeşitli sektörel önlemleri kapsayan Yerel İklim Değişikliği Eylem Planları'nın ivedilikle oluşturulması gerekmektedir. Çünkü iklim değişikliğinin etkileri giderek artmakta ve en başta insan sağlığını dolaylı ya da dolaysız olarak olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu noktada, iklim kurullarının oluşturulması ve iller içerisinde YİDEP temsilcilerinin tayin edilmesi faydalı olacaktır. Gerçekleştirilecek YİDEP çalışmalarında, tüm paydaşların yanı sıra birim yöneticilerinin de katılması ve bu hususta, kurumlar içerisindeki, bilhassa belediyelerdeki, iklim değişikliği ile mücadele ve iklim değişikliğine uyum konularında teknik ve idari kapasitenin geliştirilmesi ve nitelikli elemanların istihdam edilmesi önem arz etmektedir.

Ayrıca, yerel yönetimlerin katılımcı şeffaf politikalar oluşturmaları, bunları uygulamaları ve izlemeleri gerekmektedir. Bunlara ek olarak, azaltım ve uyum konularının her ikisinin de yer alacağı YİDEP'lerin oluşturulabilmesi için öncelikle İDEP çerçevesinde yerel yönetimler ile diğer tüm paydaşlara düşen görevlerin tespit edilmesi ve bir yol haritasının oluşturulması şarttır. Söz konusu eylem planları içerisinde sektörel hedeflerin ve gerçekleştirilmesi planlanan eylemlerin belirlenmesi ve ortaya konulması, sera gazı envanterlerinin oluşturulması, kırılganlık değerlendirmelerinin yapılması (Vulnerability Assessments) ve iklim değişikliğinin etkileri sebebiyle oluşan yeni iş alanları ile mesleklerin yanı sıra kaybolan meslekler ve iş alanlarının dengelenmesi amacıyla iklim değişikliğine bağlı göçlerin azaltılması hususunda çeşitli tedbirlerin alınması ve farkındalık çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Diğer bir deyişle; iklim bağımlı iş alanları ve türleri yerine iklimden daha bağımsız iş alanları ile türlerinin oluşturulması teşvik edilebilir. Bu hususta, illerde kaybolacak turizm alanlarına yönelik; ekoturizm veya alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi birer örnek teşkil etmektedir. Yine iklim değişikliğinin olası sonuçlarına ilişkin acil müdahale sistemleri ile entegre atık ve su kaynakları yönetim sistemlerinin oluşturulması, sürdürülebilir ve entegre ulaşım sistemlerinin oluşturulması ile enerji verimliliğinin bilhassa altyapı ve binalarda gerçekleştirilmesi veya arttırılması diğer örnekler olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla da, açılacak yeni iş alanlarında işsiz kalanların istihdamı da sağlanabilir.

YİDEP'ler sektörlere ilişkin amaç hedef ve eylemlerin yer alacağı şekilde oluşturulmalı, mutlaka uyum ve azaltım konularını ayrı ayrı ele almalı ve bu sistematikte sera gazı envanterleri oluşturulmalıdır. Ayrıca, iklim değişikliği eylem planları, diğer ölçeklerdeki imar planları ve stratejik planlarla bütüncül ve uyumlu olmalıdır. Söz konusu planlara ilişkin süreçler ise, şeffaf, izlenebilir ve

denetlenebilir olmalı ve bunların yanı sıra bu süreçlerde tüm paydaşların katılımı sağlanmalıdır. Diğer taraftan, iklim değişikliği azaltma önlemleri sosyal ve sürdürülebilir kalkınma politikaları, kaynak stratejileri ve endüstrinin ekolojik modernizasyonunu başlatmak için mali teşviklerle birleştirilmelidir (WWF, 2008:4). Dolayısıyla, oluşturulacak YİDEP'ler için de gerekli bütçelerin ve finansman kaynaklarının oluşturulması elzemdir. Bunun için, dönem dönem teşvik ve mali destek veren uluslararası fon kaynaklarına başvuru yapılabilir. İlaveten, bir öneri olarak, ülke içerisinde iklim fonları oluşturulabilir.

Son olarak, kent ağlarının, özellikle de şehirleri motive etme ve iklim değişikliği politikası alanında kapasite geliştirmeyi destekleme işlevlerinin rolü çok önemlidir (Kern and Alber, 2008:190). Dolayısıyla, yerel yönetimlerin iklimle ilişkili ağ yapılanmaları içerisinde yer almalarının ve bu ağlara ilişkin kriterleri yerine getirmelerinin, ildeki tüm paydaşların faydalarına olacağı açıktır. Bu konuda, kamu kurumlarının, yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının iklimle ilişkili ağ yapılanmalarına katılımı ve gerekli şartların sağlanması hususunda paydaşlarda farkındalık oluşturması faydalı olacaktır.

Söz konusu konularda gerek farkındalık oluşturmak gerekse de ileride oluşturulması hedeflenen yerel iklim değişikliği eylem planlarının hazırlanmasına ilişkin olarak illerin mevcut durumlarını tespit etmek amacıyla T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi tarafından 2017 yılında tamamlanmış olan İklim Değişikliği Konusunda Farkındalık Geliştirme Projesi yürütülmüş ve Proje kapsamında konuya yönelik gerek eğitimler gerekse de anket çalışmaları gibi çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında toplam 14 il ziyaret edilmiştir. Bu çalışmada ise, ziyaret edilen illerden örneklem alan olarak seçilen Bursa, Trabzon ve Gaziantep İlleri'nde çok farklı kurum ve kuruluşlardan katılımın sağlandığı yüz yüze görüşmeler ve mülakatlar yapılmış ve mevcut durum tespiti ile söz konusu illerin iklim değişikliği karşısında maruz kaldığı durumlar ortaya konulmuştur. Örneklem olarak seçilen üç ilde, Proje'nin tamamlanmasından sonra, yerel iklim değişikliği eylem planı ve sera gazı envanterlerinin oluşturulması veya güncellenmesi gibi çeşitli hususlarda çalışmalar gerçekleştirildiği, iklim değişikliği konusunda illerdeki farklı paydaşlar arasında farkındalığın geliştirildiği ve bunlara ek olarak, yine iklim değişikliği konusunda diğer birtakım çeşitli çalışma, etkinlik ve projeler gibi farklı faaliyetlerin meydana getirildiği gözlemlenmiştir. Buradan hareketle, Proje'nin oldukça faydalı olduğu söylenebilir. Ayrıca Gaziantep ve Bursa Büyükşehir Belediyeleri'nin de ağ yapılanmaları ve iklim değişikliği ile ilgili uluslararası maddi kaynaklar hususlarında daha fazla bilgi edindikleri ve bu konularda çeşitli çalışma ve araştırmalar içerisine girdikleri ilerleyen tarihlerde yapılan görüşmeler ile gözlemlenmiştir. Bunlara ilave olarak, Trabzon'da hazırlanan Yerel Çevre Eylem

Planı oldukça kıymetli bir çalışmadır. Ancak, İklim Değişikliği Eylem Planları içerisindeki amaçlar, hedefler ve eylemler, direkt ve/veya dolaylı bir şekilde çevre ile ilişkili hemen hemen tüm konu ve sektörleri etkilediğinden daha bütüncül çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, tüm illerde yerel iklim değişikliği eylem planlarının hazırlanması oldukça faydalı olacaktır. Bu noktada, Proje içerisinde ziyaret edilen illerdeki farklı paydaşlara verilen eğitimlerde bahsi geçen iklim değişikliği eylem planlarının ve sera gazı emisyon envanterlerinin nasıl hazırlanması gerektiği ve bunları gerçekleştirebilmek için yararlanabilecekleri ulusal ve uluslararası çeşitli fon kaynakları hususlarında bilgi verilmiştir. Böylece, iklim değişikliği eylem planı olmayan illerde bu planların hazırlanması, iklim değişikliği ile ilişkili konularda çeşitli faaliyetlerin ve farkındalık geliştirme çalışmalarının yapılması ve mevcutta bu faaliyetleri gerçekleştiren illerde ise faaliyet sayısı ve çeşitliliğinin artması beklenmektedir. Nitekim, Ülkemizdeki iklim değişikliği eylem planı ve sera gazı emisyon envanteri hazırlayan il sayısının gün geçtikçe artış gösterdiği gözlemlenebilmektedir.

Sonuç olarak, çalışma içerisinde seçilen İllerde görüldüğü üzere, Proje kapsamında ziyaret edilen 14 İl içerisinde de yerel iklim değişikliği eylem planı ve sera gazı emisyon envanteri bulunanların daha çok iklim değişikliği ile ilişkili ağ yapılanmalarına katıldıkları, uluslararası fon kaynaklarını kullandıkları ve konu ile ilişkili projelerin oluşturulmasına eğilim gösterdikleri gözlemlenmiştir. Buna karşılık, yerel iklim değişikliği eylem planı ve sera gazı emisyon envanteri bulunmayanların ise, özellikle gerçekleştirilen ziyaret ve çalıştaylardan sonra, bunların hazırlanması, ağ yapılanmalarına katılımın sağlanması ve uluslararası fon kaynaklarından faydalanılması için çeşitli araştırma ve çalışmalar içerisine girdikleri gözlemlenmiştir. Bu kapsamda Proje, yaygın etkisi ile birlikte ileride tüm illerde yerel düzeyde hazırlanması ve/veya hazırlanması planlanan yerel iklim değişikliği eylem planları ile sera gazı emisyon envanterlerinin oluşturulması, kurum ve kuruluşlarda iklim değişikliği konularında konu ile ilişkili idari ve teknik kapasite ile farkındalığın oluşturulması ve/veya artırılması, uluslararası mali destek ve teşvik mekanizmalarından daha fazla faydalanılması ve bunlara ek olarak ağ yapılanmalarına katılımın sağlanması ve artırılması hususlarında bilhassa farkındalığın oluşturulmasında oldukça başarılı olmuştur denebilir.

KAYNAKÇA

- Climate Funds, <https://climatefundsupdate.org/listing?cv=1>, (23.05.2018)
European Commission, Science for Environment Policy, In-Depth Report: Indicators for Sustainable Cities, Issue 12, November 2015.

- Fitzgerald J., *Competitive Cities and Climate Change*, OECD Conference Proceedings, Chapter 7: Cities, Climate Change and Urban Economic Development, Milan, Italy 9-10, Ss.147-170, October 2008.
- İDDK, *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kapsamında Türkiye'nin Durumunu Değerlendirmeye Yönelik Rapor (Değerlendirme Raporu)*, Ankara, Aralık 2009.
- İDHYKK- İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu Teşkilat Yapısı, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Web Sitesi, <http://iklim.csb.gov.tr/>, (05.05.2018).
- “İklim Ağı Kuruldu”, TEMA Vakfı Web Sitesi, http://www.tema.org.tr/web_14966-2_1/entitioalfocus.aspx?primary_id=177&type=155&target=categorial1&detail=ingle&sp_table=&sp_primary=&sp_table_extra=&openfrom=sortial, (19.07.2018).
- İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu Çalışma Grupları, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Web Sitesi, <http://www.dsi.gov.tr/docs/iklim-degisikligi/iklim-de%20C4%20Fi%20C5%20Fikli%20C4%20Fi-ve-hava-y%20C3%B6netimi-koordinasyon-kurulu-%20C3%A7al%20C4%B1%20C5%20Fma-gruplar%20C4%B1.pdf?sfvrsn=0>, (05.05.2018).
- İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu Çalışma Grupları, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Web Sitesi, <http://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/webmenu/webmenu12632.pdf>, (05.05.2018).
- Kern K. and Alber G., *Competitive Cities and Climate Change*, OECD Conference Proceedings, Chapter 8: Governing Climate Change In Cities: Modes Of Urban Climate Governance In Multi-Level Systems, Milan, Italy 9-10, Ss.171-196, October 2008.
- Ministry of Interior-Hungary, VATI Hungarian Nonprofit Ltd. for Regional Development and Town Planning, *Climate-Friendly Cities – A Handbook on the Tasks and Possibilities of European Cities in Relation to Climate Change*, Ministry of Interior, Hungary –VATI, Budapest, 2011.
- Tamer N.G. ve Moradi M., *Bursa Örneğinden Kentsel Büyümenin Yerel İklim Değişikliği Üzerine Etkisi*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Cilt:27, Sayı:1, ISSN: 1300-7319, Ss.26-37, 2017.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, *Türkiye İklim Değişikliği 5. Bildirimi*, 2013.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, *Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi*, 2016.

Tekbaş Ö.F., Vaizoğlu S.A., Oğur R. ve Güler Ç., Küresel Isınma, İklim Değişikliği ve Sağlık Etkileri, Gata Çevre Sağlığı BD. ve Hacettepe Üniversitesi Halk Sağlığı AD., ISBN:1307-9649, Ankara, 2005.

Raddatz C., The Wrath of God: Macroeconomic Costs of Natural Disasters, ,The World Bank Policy Research Working Paper 5039, 25 March 2009.

TÜİK Web Sitesi, Sera Gazı Emisyon İstatistikleri-2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27675>, (06.06.2016).

UCCRN Urban Climate Change Research Network Center for Climate Systems Research, Earth Institute, Columbia University, Climate Change and Cities First Assessment Report of the Urban Climate Change Research Network, 2011.

UN-Habitat Guiding Principles for City Climate Action Planning, 2015.

UNFCCC, Climate Change: Impacts, Vulnerabilities and Adaptation In Developing Countries, 2007.

World's population increasingly urban with more than half living in urban areas, UN Web Site, <http://www.un.org/en/development/desa/news/population/world-urbanization-prospects-2014.html>, (20.05.2018).

WWF, Freezing Climate Change, WWF Position Statement – Climate & Energy Package, Jobs And The Climate & Energy Package, Climate Protection Creates EU Employment, September 2008.

EDİRNE'DEKİ KONAKLAMA İŞLETMELERİNİN TURİZM ARZ KAPASİTESİNİN BELİRLENMESİ

DETERMINATION OF TOURISM SUPPLY CAPACITY OF ACCOMMODATION ENTERPRISES IN EDİRNE

Ebru Z. BOYACIOĞLU*

Geliş Tarihi: 28.09.2018
(Received)

Kabul Tarihi: 02.11.2018
(Accepted)

ÖZ: Bir destinasyonun değişen ve gelişen turizm hareketlerine entegre olabilmesi için, turizm potansiyelini ve arz olanaklarını etkin bir şekilde tespit etmesi önemlidir. Turizm potansiyeli olan bölgelerin arz olanaklarının analiz edilip değerlendirilmesi turizmin sürdürülebilirliğin sağlanması açısından gereklidir. Edirne; Kültür ve Turizm Bakanlığınca Trakya Kültür Koridoru'nda bulunan ve kültür turizmi odaklı Marka Kent olabilecek 15 kentten biri olarak belirlenmiştir. Çalışmanın temel amacı; Edirne'nin turizm planlaması için kaynak sağlayacak arz kapasitesi verilerini ortaya koymaktır. Araştırma Edirne kent merkezindeki turizm odaklı konaklama işletmelerinin arz olanaklarını tespit etmeye yönelik gerçekleştirilmiştir. Çalışmada yer alan araştırma birincil ve ikincil veri analizine dayanmaktadır. Araştırmada turizm sektöründe hizmet veren konaklama işletmelerinin yöneticilerine/sahiplerine yönelik gerçekleştirilen anket çalışması ile kent merkezinin arz kapasitesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada katılımcılardan elde edilen bulgulara göre; kültür odaklı Marka Kent hedefinde olan Edirne'de konaklama arz olanaklarının yeterli olmadığı gerekçesiyle; geliştirilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Buna ilaveten katılımcıların Edirne turizmi konusundaki bilgi ve bilinç düzeylerinin oldukça yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Konaklama işletmeleri yöneticileri Edirne'nin fırsatının kültürel turizm potansiyeli olduğunu belirtmişler ancak kentin yeterince tanınmaması ve tanıtılmamasının önemli eksiklik olduğunu vurgulamışlardır. Edirne ilinde özellikle çok sayıda günübirlikçilerin kenti ziyaret ettiği bilinmektedir. Araştırma bulgularına göre; Günübirlik ziyaretçilerin konaklama yapmasına yönelik etkin politikaların acilen üretilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Arz Kapasitesi, Konaklama İşletmesi, Edirne.

ABSTRACT: For a destination; to integrate into changing and developing tourism movements, it is important to identify tourism potential and supply opportunities effectively. For tourism sustainability, analyzing and evaluating the tourism capacity and supply potential of the region is necessary. Edirne; has been identified as one of the 15 Brand City in the Turkey of Trakya Culture Corridor by the Ministry of Culture and

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, ebruzboyacioglu@yahoo.com

** Bu çalışmanın yazarı aynı zamanda dergi editörü olduğundan hakem değerlendirme ve yayınlanma sürecine dahil olmamıştır. Çalışma ilgili bölüm editörü, eş editör ve editör yardımcısı tarafından etik kurallar çerçevesinde objektif bir şekilde değerlendirilmiştir.

Tourism. The main objective of the research is to provide data that will be a source for tourism planning and policy in the city of Edirne. The paper analyses the supply potential of tourism oriented accommodation establishments of Edirne city. The research is based on primary and secondary data analysis. In the study, the tourism supply capacity of Edirne was tried to be put forward with the survey analyses. Data were obtained from hotel managers/owners of locally representatives interview surveys. According to this research findings, it was determined that the accommodation supply facilities in culture-oriented Brand City Edirne, should be developed as it is not sufficient in terms of tourism expectations of participants. Also it is observed that the knowledge and consciousness levels of the hotel managers/owners about tourism status in Edirne is too high. Majority of the participants stated Edirne's cultural tourism potential as prime opportunity but the main deficiency according to participants was insufficient recognition and promotion of the city. In Edirne, it is known that a large number of excursionist visit the city. As a result of the research, it has been determined that the effective policies for excursionist visitors should be urgently produced.

Key Words: Tourism, Supply Capacity, Accomodation Enterprise, Edirne

1. GİRİŞ

Turizm; olumlu ekonomik, kültürel ve çevresel etkilerinin olması nedeni ile pekçok ülke ve kentin geliştirmeyi hedeflediği sektör konumundadır. Dünyadaki, hızlı değişime paralel olarak turizm anlayışındaki gelişmeler sonucu, farklı kültürlerle harmanlanmış ve çevreye duyarlı destinasyonlar çekim merkezi olmaya başlamışlardır. Turistik bir destinasyon olabilmek için; turizm arz potansiyelinin tespit edilmesi ve turizme uygunluk düzeyinin araştırılması gereklidir(Tosun, Bilim ve Temizkan, 2002: 3). Rakiplerinden farklı çekicilik özelliklerinin ortaya konularak kapsamlı bir turizm araştırmasının gerçekleştirilmesi, yörenin potansiyelinin ve kapasitesinin, bunlara ilaveten gereksinimlerinin tespiti son derece önemlidir(Gökçe, 2006: 7).

Yaşanan gelişmeler ışığında ülkeler ve kentler hedeflerine ve politikalarına turizm sektörünü entegre etmeye başladılar. Benzer şekilde Türkiye'de Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2023 yılına kadar 15 kent** Marka Kent olarak turizme kazandırma hedefi konulmuştur. Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planında söz konusu Marka Kentler çekim noktası olarak belirlenmiş ve kentin markalaşması için yapılması gereken yatırımlar turizm odaklı olarak önerilmiştir. Trakya Kültür Koridorunda yer alan, kültür turizmi canlandırılacak 15 Marka Kent'ten biri ve önemli kültürel mirası var olan Edirne için bu önemli bir durumdur. Boyacıoğlu'nun (2013) çalışmasında Edirne kentinin en önemli marka değerleri 2011 yılında Unesco Kültürel Miras Listesi'ne dahil olan Selimiye Cami,

** Amasya, Adıyaman, Trabzon, Bursa, Edirne, Gaziantep, Hatay, Konya, Kütahya, Manisa, Nevşehir, Kars, Mardin, Sivas, Şanlıurfa kentleri için T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Turizm Stratejisi 2023(TTS)de kültür turizmini canlandırarak kentleri marka kent yapma hedefi koymuştur.

656 yıldır Geleneksel yapılan Kırkpınar Yağlı Güreşleri, marka ürün olarak da tava ciğer, beyaz peynir ve mis sabunu olarak tespit edilmiştir. Buna ilaveten Özer ve diğerlerinin 2014 yılında yaptığı çalışmada Edirne'ye gelen yabancı turist sayısının önümüzdeki yıllar için bir artma eğilimi sergilediğini belirtmiştir(Özer vd,2014:1).

Edirne'nin Türkiye'deki kültürel destinasyonlardan biri olduğundan hareket ile bu araştırmanın temel amacı; Edirne'nin turizm planlaması ve politikası için kaynak sağlayacak verileri ortaya koymaktır. Araştırmada Edirne İl merkezindeki konaklama işletmelerinin mevcut arz olanaklarını belirlenmiş, işletme yönetici/sahiplerinin görüşleri ve önerileri detaylı bir şekilde anket görüşmeleri ile elde edilmiş ve kentin turizm açısından Marka Kent hedefi doğrultusundaki durum tespitinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Turizm potansiyeli tam ve doğru saptanmadığı takdirde, turizmden optimal ölçekte fayda sağlamak mümkün olmayacaktır. Bu çalışma ile elde edilen turizm arz envanterinin Edirne'de sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanması, çevresel ve kültürel öğelerin geliştirilmesi/korunması ve turizm alanında yatırım yapacak girişimcileri teşvik etmesi konularına katkı yapması beklenmektedir.

2. LİTERATÜR

Turizm endüstrisinin dünyadaki en geniş ve en hızlı gelişen endüstrilerin arasında yer alması ve olumlu ekonomik, kültürel ve çevresel etkilerinin olması nedeni ile pek çok ülke, bölge ve kentin geliştirmeyi hedeflediği sektör konumundadır (Tosun v.d.,2004:133). Pek çok ülke bölgesel kalkınmayı sağlamak için turizmi öncü sektör olarak görmektedir. Günümüzde turizm talebindeki hızlı artış, ülkelerin, şehirlerin ve birçok girişimcinin turizm sektörüne yönelik yatırım yapmasına yol açmaktadır.

Turizm trendleri deniz, kum, güneş üçlemesinin ötesinde farklı turizm olgularını ve tüm yıla yayılabilen turizm faaliyetlerini kapsamaktadır. Turistlerin talep ve beklentilerinde oluşan değişiklikler, turizm pazarını talebe uygun ürünler geliştirmeye itmektedir(Gökdeniz,2003:3). Değişen talebe uygun olarak yeni turistik destinasyonların turizm sektörüne dahil edilmesi ve turizm kapasitelerinin geliştirilmesi önem kazanmıştır.

Bir yörenin turistik bir destinasyon olabilmesi için önce yörenin kapsamlı turizm envanterinin ve potansiyelinin tespit edilmesi, turizm master planının yapılması ve bu çerçevede yörenin çevre bakımından kapasite sınırlarının dikkate alınması gerekmektedir(Sabbağ,2011:207). Şayet yeterli turizm planlaması yapılmadan bir ülke, bölge veya yöre turizme açılırsa, o ülke bölge yada yöre turizmin getireceği olumsuzluklardan payını alacaktır (Öztürk& Yazıcıoğlu,2002:167). Bu bağlamda; bir bölgenin, tüm turizm kaynaklarının analiz edilerek, turistik potansiyelinin çok iyi bir şekilde değerlendirilmesi ve kısa ve

uzun vadeli politikaların geliştirilip uygulamaya konması gerekir(Küçükaltan v.d., 2005:4)

“Her farklı sosyal yaşantı bir turistik değerdir” ve “her coğrafi bölgenin/yörenin ayrı bir turistik değere sahip olduğu söylenebilir”. Ancak her coğrafi bölge/yöre turistik bir destinasyon olmayabilir. Bir coğrafi bölgenin turistik bir merkez olabilmesi için turizme uygunluk düzeyinin araştırılması ve turizm odaklı arz potansiyelinin doğru bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Turizm arz potansiyeli tam ve doğru olarak tespit edilmediği takdirde mevcut kaynakların etkin kullanılmaması, turizm stratejilerinin yanlış belirlenmesi, sürdürülebilirliğin riske edilmesi gibi çevresel ve ekonomik kayıplar oluşabilir. Bir yörenin potansiyelini belirlemeyi Soykan 2004’te; “Var olan ancak bilinmeyen, kullanımda olmayan gizli taraflarını ortaya koymak” şeklinde belirterek ve potansiyelin aynı zamanda “güç” anlamına geldiğini, potansiyeli saptamanın bir gücü açığa çıkarma, kapasitesini ölçme işlemi şeklinde tanımlamıştır. Bu bağlamda bir yörenin sahip olduğu öğelerin turizme uygunluk veya yeterlilik düzeyinin ölçülmesi, o yörenin turistik kapasitesinin ve gücünün belirlenmesi anlamına gelmektedir(Soykan,2004).

Türkiye’de özellikle 1980 sonrası turizmin gelişmesi için çeşitli strateji ve planlar geliştirilmiştir. Bu dönemlerde alınan tedbirler ve uygulanan turizm politikaları sektörün sayısal olarak büyümesine imkan sağlamış olsa da halen gerçek potansiyelin altında olduğu bir gerçektir. Türkiye’de yeni turistik ürünler ve destinasyonlar oluşturmak amacı ile 2007 yılında Bakanlığın Türkiye Turizm Stratejisi oluşturularak “Zengin kültürel ve doğal değerlere sahip kentlerimizin markalaştırılarak, turistler için çekim noktası haline getirilmesi” biçiminde tanımlanan Marka Kent olgusu ile Turizm potansiyeli olan Kentlerin turistik ve mimari düzenlemeler, ulaşım sistemleri, kültürel akşların düzenlenmesi ve turizm bilincinin geliştirilmesi öngörülmektedir.(TTS, 2007, s: 21- 22).

Araştırmacılar tarafından çeşitli destinasyonların turizm arz olanaklarını belirlemeye yönelik olarak çok sayıda bilimsel çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalardan bazıları;

- Akpınar(2004), Kemaliye ilçesini,
- Yıldırım(2006), Çameli ilçesini,
- Gökçe(2006), Giresun ilini,
- Boz ve diğerleri(2007), Çanakkale ilini,
- Doğan ve Yıldız(2007), Göller Bölgesini,
- Durgun(2007), Isparta ilini,
- Kiper&Yılmaz(2008), Şarköy-Kumbağ ilçelerini,
- Zeyrek (2008), Besni ilçesini,

- Çolakoğlu ve diğerleri (2008), Kuşadası ilçesini,
- Şahin (2009), Erzincan ilini,
- Çelik ve Murat(2009), Bartın ilini,
- Çolak (2009), Şirince'yi,
- Yeşiltaş ve diğerleri(2009), Karadeniz Bölgesini,
- Efeoğlu ve diğerleri(2009), Osmaniye ilini,
- Özgen (2010), Doğu Anadolu Bölgesini,
- Çetin (2011), Kozaklı Nevşehir Kaplıcalarını,
- Sabbağ(2011) ve Ukav(2012), Adıyaman ilini,
- Gök ve Tuna (2013) Malatya ilini,
- Birdir ve diğerleri(2016), Gaziantep ilini benzer yöntemlerle incelemişlerdir.

2.1 Edirne'nin Turizm Potansiyeli

Edirne; tarihsel ve kültürel özellikleri ön plana çıkan, fark yaratan, geçmişle günümüzü harmanlayarak değişime uyumlu modern bir kent yaklaşımı ile küresel rekabet ortamında yerini alabilecek niteliklere sahip Avrupa'ya sınır bir kenttir(Boyacıoğlu,2013:105).

92 yıl Osmanlı İmparatorluğuna başkentlik yapmış olan Edirne, Türkiye'nin kültürel ve tarihi zenginliklerle süslü sayılı şehirlerinden biridir. 2011 yılında Dünya Kültür Mirası listesine dahil edilen Selimiye Camii'nin yanı sıra Avrupa'nın en büyük havralarından biri, Bulgar Kilisesi, Sv. Kontantin Elena Kilisesi, İtalyan Kilisesi ve Bahai Evi gibi değişik inançlara ait çok sayıda kültürel öğeleri mevcuttur.

656 yıldır gerçekleştirilen Geleneksel Kırkpınar Yağlı Güreşleri 2010 yılında UNESCO tarafından "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Listesi"ne dahil edilmiştir. Edirne'nin bir diğer önemli kültürel öğesi ise Trakya Üniversitesi bünyesinde bulunan ve 2004 yılında Avrupa Konseyi tarafından Avrupa Müze Ödülü ile taçlandırılan II. Beyazıt Külliyesi Sağlık Müzesidir. Sağlık Müzesi Avrupa Kültür Mirası Birliği tarafından "Mükemmellik Kulübü'ne" kabul edilmiş ve Edirne'de Selimiye Cami'nden sonra en çok ziyaret edilen ikinci mekân olarak il turizmi açısından önemli bir çekicilik oluşturmaktadır. Bahar'ın Kutlaması olarak kabul edilen Hidrellez Şenlikleri; 7 Aralık 2017'de Güney Kore'de BM Somut Olmayan Kültürel Miras 12. Olağan Toplantısı'nda Türkiye ve Makedonya ortaklığında İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'ne kaydettirilmiştir.

Edirne'nin Marka Değerleri Avrupa Birliği tarafından finanse edilen, DPT koordinasyonunda yürütülen ve Trakya Üniversitesi tarafından uygulanan "Marka Kent Ölçeğinde Edirne ve Yambol" isimli projede derlenmiştir. Bu değerlerinden bazıları aşağıda belirtilmiştir(Küçükaltan vd, 2009):

- Selimiye Camii
- Sultan II. Bayezid Külliyesi, Sağlık Müzesi (1997)
- Kırkpınar Yağlı Güreşleri
- Makedonya Saat Kulesi

- Camiler: Eski Cami, Muradiye Cami, Üç Şerefeli Cami
- Edine Sarayı
- Köprüler: Meriç, Arda ve Tunca köprüleri
- Çarşılar: Bedesten, Semiz Alipaşa ve Arasta
- Kervansaraylar: Rüstempaşa Kervansarayı, Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı
- Edirne Evleri
- Kakava Şenlikleri ve Hıdrellez Festivali
- Yöresel Yiyecekler: Ciğer Tava, Edirne Peyniri, Edirne Köftesi, Badem Ezmesi, Devaimisk
- El sanatları ve Hediyelik Eşyalar: Aynalı süpürge, Meyve sabunu, Edirnekari

Euromonitor International'ın, 'Dünyanın en çok turist alan 100 şehri' 2015 raporunda Edirne 3 milyon 190 bin 400 turist sayısı ile 61'inci sırada yer almıştır. Bu ziyaretçilerin çoğunun geliş amaçlarının "kültür" odaklı olduğu ve Edirne'nin kültürel turizm potansiyeli dikkate alındığında, Edirne'nin kültür turizmindeki yerini kolayca görmek mümkündür (Özer v.d, 2014: 5).

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından her yıl düzenli olarak raporlanan Sınır Giriş Çıkış İstatistik verilerine göre, 2017 yılında Edirne; İstanbul ve Antalya'nın ardından yabancı ziyaretçinin en fazla giriş yaptığı üçüncü il (%9,77) olmuştur.

Tablo 1: Edirne'ye Gelen Yabancı Ziyaretçilerin Sınır Kapılarından Girdiği Taşıt Araçlarına Göre Dağılımı - 2017

Geliş Aracı	Ziyaretçi Sayısı
Hava	-
Deniz	-
Kara	3.156.063
Tren	9.776
Toplam	3.165.839

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı Sınır İstatistikleri Yıllık Bülteni(2018)

Kültür ve Turizm Bakanlığı Sınır İstatistikleri Yıllık Bülteni(2018) verilerine göre, 2017 yılında Edirne sınır kapılarından (karayolu ve tren ile) Türkiye'ye toplam 3 milyon 165 bin 839 yabancı ziyaretçi giriş yapmıştır. Edirne il merkezinde havaalanı olmaması ve deniz taşımacılığı olmaması nedeni ile giriş yapan ziyaretçilerin tamamı karayolunu kullanmıştır. Türkiye'nin pek çok ilinde hatta bazı ilçelerinde bile havaalanı bulunurken, Avrupa'ya sınır Edirne'de bulunmaması düşündürücüdür.

Tablo 2:Edirne'ye Gelen Yabancı Ziyaretçilerin Sınır Kapılarına Göre Dağılımı - 2017

Sınır Kapısı	Ziyaretçi Sayısı
Hamzabeyli (K)	502.918
İpsala (K)	631.214
Kapıkule (K)	1.780.988
Pazarkule (K)	240.943
Kapıkule (T)	9.776
Toplam	3.165.839

Kaynak: *Kültür ve Turizm Bakanlığı Sınır İstatistikleri Yıllık Bülteni(2018)*

Tablo 2 de görüldüğü üzere Edirne il merkezinin iki Gümrük kapısı olan Kapıkule ve Pazarkule sınır kapılarından (kara ve tren) toplam ziyaretçi giriş sayısı 2.534.625 dir. Bu durumda Edirne'ye giriş yapan yabancı ziyaretçilerin % 80 i il merkezinden geçiş yapmaktadır.

Tablo 3:Edirne'ye Gelen Yabancı Ziyaretçilerin Milliyetlerine Göre Dağılımı 2017

Ülkeler	Gelen Ziyaretçi Sayısı	%
Bulgaristan	1.512.549	48,0
Yunanistan	442.515	14,0
Almanya	275.145	9,0
Romanya	157.597	5,0
Makedonya	121.078	4,0
Diğer	656.955	20,0
Toplam	3.165.839	100,0

Kaynak: *Kültür ve Turizm Bakanlığı Sınır İstatistikleri Yıllık Bülteni(2018)*

Tablo 3'te Edirne'ye gelen Yabancı ziyaretçilerin en fazla Bulgaristan'dan sonra sırası ile Yunanistan ve Almanya'dan geldiği görülmektedir. Bulgar ve Yunan ziyaretçilerin gününbirlik giriş çıkış yaptığı bilinmektedir. Almanya, Romanya ve Makedonya'dan gelen ziyaretçilerin büyük çoğunluğu ise Edirne'de konaklama yapmadan transit geçiş yapmaktadır.

Edirne Valiliği verilerine göre il genelinde (ilçeler dahil) turizm işletme belgeli olarak 23 konaklama tesisi hizmet vermekte olup, oda sayısı 1.100, yatak sayısı da 2.339'tir. Yerel yönetim belgeli olarak da 36 konaklama tesisimiz hizmet vermekte olup ve toplam oda sayısı 925, yatak sayısı 1.945'dir. Edirne ilinde ayrıca turizm yatırım belgeli 2 tesiste 79 oda ve 158 yatak mevcuttur (Trakya Kalkınma Ajansı, 2015:17).

3. YÖNTEM

Araştırmada birincil ve ikincil veri kaynaklarından elde edilen veriler kullanılmıştır. Araştırmanın ikincil verilere dayalı literatür taramasında konuyla ilgili yerli ve yabancı kitap, makale, tez, bildiri ve internet ortamından yararlanılmıştır. Araştırmanın birincil verilere dayalı olan kısmında Nitel veri

toplama tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırma yönteminde yarı yapılandırılmış görüşme teknikleri uygulanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, Görüşmenin ana hatları ile belirlendiği, ancak görüşme esnasında sunulan bilgilere ait yeni soru geliştirme esnekliğine sahip olduğu, görüşmenin gidişatına göre soru sıralamasının değişebileceği, ilave soruların o anda oluşturulabileceği görüşme türüdür(Yüksel,2004:56). Araştırmada görüşme yönteminin kullanılmasının nedeni, yapılan çalışmada örneklemin küçük olması nedeni ile durumun daha bütünsel, derinlemesine ve daha ayrıntılı anlaşılmasına imkan tanınmasıdır. Yapılandırılmış görüşmede her katılımcıya aynı biçimde sorulması nedeni ile daha güvenilir sonuçlar vermektedir(Türnüklü,2000:546-548). Bu yöntemle, katılımcılardan daha ayrıntılı bilgi elde edilmesi hedeflenmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Edirne Avrupa'nın Sınırında, Yunanistan ve Bulgaristan Gümrük Kapılarına sahip, ulusal ve uluslararası turizm olanakları olan, Osmanlı'ya Başkentlik yapmış bir Kültür Merkezidir. Hem dış turizminin hem de i turizmin gelişmesi açısından turizm potansiyeli mevcut önemli bir destinasyondur. Bu nedenle çalışmada, özellikle Kültürel Turizm açısından önemli potansiyelleri olan Edirne ilinin turizm arz olanaklarının mevcut durumunun belirlenmesi hedeflenmiştir.

3.2. Araştırmanın Kapsamı

Bu çalışmada yapılan anket uygulaması; Edirne il merkezini kapsamaktadır. Araştırma evrenini ildeki Kültür ve Turizm Bakanlığından işletme belgeli konaklama tesisleri ile Belediye belgeli konaklama tesisleri oluşturmuştur Trakya Kalkınma Ajansı'nın Edirne İli Turizm İşletmeleri Analizi (2015; 25-26) verilerine göre Edirne İl Merkezinde bulunan 41 konaklama işletmesi ile temasa geçilmiştir. Söz konusu 41 adet turizm odaklı konaklama işletmesi sahibi/yöneticileri ile yüzyüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada, Edirne ilinin turizm arz potansiyeline ilişkin konaklama işletmelerinin yöneticileri/sahipleri ile yüzyüze görüşmeler yapılarak ilde turizmin mevcut durumu ile gelişmesine yönelik önerilerin tespiti amaçlanmıştır. Turizm işletmelerinin yöneticileri turistlerle organik bağlantı içinde olmasından dolayı turistlerin eleştiri, beklenti ve önerilerini en yakından bilen kişiler olarak tanımlanmaktadır(Sabbağ,2011:208).

Edirne'de turizm alanında konaklama hizmeti veren işletme yöneticileri örneklem olarak kabul edilmiştir. Araştırma evreni ulaşılabilir büyüklükte olması nedeni ile örneklem belirlemede "tam varsayım yöntemi" kullanılmış ve araştırma evreninin tamamı örneklem hacmi şeklinde değerlendirilmiştir.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Edirne il merkezindeki turizm arz kapasitesinin belirlenmesine yönelik yapılan araştırmada yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın anket çalışması 2018 Mart/Nisan aylarında gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine mülakat ve anket yöntemiyle Edirne ilinde faaliyet gösteren 41 işletme yöneticisi/sahibi ile görüşülmüştür. Anket soruları hazırlanmadan önce; (Türsab 2007) çalışması ve bu çalışmada kullanılan anket formları geliştirilerek anket formu düzenlenmiştir. Arz anketinde toplam 31 soru bulunmaktadır. Anket uygulanmasına geçilmeden, sorulardaki ifadelerin araştırma amacına uygunluğu ve anlaşılabilirliği test edilmiş, soruların kolay anlaşılabilir şekilde getirilerek ve ön denemeler yapılmıştır. Çalışmanın sağlıklı veriler yaratması için, Edirne İli bağlamında; ilgili otel, butik otel, pansiyon vb. tesislere anket formları götürülerek işletme sahibi ya da yöneticilerinin formları cevaplaması sağlanmıştır.

Görüşmelerde farklı soru ve önerme şekilleri kullanılmıştır. Sorularda bir seçeneğin işaretlendiği çoktan seçmeli soruların yanısıra, katılımcıların kişisel düşüncelerini belirtmeleri için açık uçlu sorular da mevcuttur. Elde edilen Verilerin analizi; SPSS 22.0 paket programı ile yapılmıştır. Elde edilen veriler için frekans, yüzde değerlerini kapsayan tablolar hazırlanarak tanımlayıcı istatistikler paylaşılmış ve sonuçlar yorumlanmıştır.

4. EDİRNE'DEKİ KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE YAPILAN ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma evreni oluşturulurken kültürel odaklı turizmin yoğun olduğu Edirne İl Merkezi seçilmiştir. Derinlemesine mülakat şeklinde Edirne İl merkezinde faaliyette buluna tüm konaklama işletmelerinin sahibi veya yöneticilerine yapılan görüşmelerde elde edilen bulgulara göre Edirne'ye ait turizm arz potansiyeli ortaya konmaya çalışılmıştır.

4.1 Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırma kapsamında Edirne il merkezinde faaliyette bulunan konaklama işletmelerinin yöneticileri ya da sahipleri ile yüzyüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelere dahil olan işletme sahipleri aynı zamanda yönetim görevini de ifa ettiklerini belirtmişlerdir. Ankete katılanların % 71 i işletmenin ücretli çalışan yöneticisi, % 29 u ise sahibi olarak tespit edilmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların Eğitim Durumu, Cinsiyeti

Eğitim Durumu	Frekans	%	Cinsiyet	Frekans	%
İlköğretim	4	10	Kadın	9	22
Lise	5	12	Erkek	32	78
Lisans	27	66	Toplam	41	100
Yüksek Lisans	5	12			

Katılımcıların % 66 lık bir oran ile çoğunluğu Lisans eğitimini tamamlamış Üniversite mezunudur. Bu üniversite mezunlarının % 22 si Turizm ile ilgili bir bölüm mezunudur. Diğer lisans mezunlarının büyük çoğunluğu İİBF mezunudur. Yüksek lisans eğitimini tamamlamış katılımcılar Sosyal Bilimler (İşletme(3), Turizm İşletmeciliği, İktisat) alanında eğitim aldıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların sadece % 22 si kadındır, % 78 i erkektir. Katılımcıların büyük ölçüde erkeklerden oluşması dikkat çekicidir.

Tablo 5: Edirne İli Konaklama İşletmelerinin Genel Yapısı

İşletme Adı	İşletme Tipi	İşletme Belgesi Türü	Yıldız Durumu	Oda Sayısı	Yatak Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Kadın	Erkek
Margi Otel	Otel	Turizm Bakanlığı Onaylı	5 *****	160	338	50	33	17
Balta Otel	Otel	Turizm Bakanlığı Onaylı	3 ***	75	155	13	5	8
Damla Pansiyon	Pansiyon	Belediye Tarifeli	Yok	27	50	2	2	-
Selimiye Otel	Otel	Turizm Bakanlığı Onaylı	Yok	30	100	9	5	4
Mihran Hanım Konağı	Butik Otel	Turizm Bakanlığı Onaylı	Yok	9	16	1	1	-
Almeria Otel	Butik Otel	Turizm Bakanlığı Onaylı	Yok	10	35	3	1	2
Taç Otel	Otel	Belediye Tarifeli	Yok	21	60	3	1	2
Saray Otel	Otel	Belediye Tarifeli	Yok	42	86	10	5	5
Uygun Pansiyon	Pansiyon	Belediye Tarifeli	Yok	16	40	3	1	2
Edrin Otel	Otel	Turizm Bakanlığı Onaylı	Yok	42	75	7	3	4
Altunhan Hotel	Otel	Belediye Tarifeli	Yok	29	55	7	4	3
Işık Otel	Otel	Belediye Tarifeli	Yok	30	65	5	3	2
Edirne Osmanlı Evleri	Butik Otel	Turizm Bakanlığı Onaylı	Yok	13	26	5	2	3
Tuna Otel	Otel	Belediye Tarifeli	Yok	18	46	5	2	3
Ottoman Palace Otel	Otel	Turizm Bakanlığı Onaylı	Yok	35	80	5	3	2
Efe Otel	Butik Otel	Turizm Bakanlığı	2**	22	56	4	1	3

		Onaylı						
Anıl Otel	Otel	Belediye Tarifeli	Yok	14	35	2	-	2
Kalevera Hotel	Otel	Turizm Bakanlığı	3 ***	35	47	13	6	7
Hilly Hotel	Butik Otel	Turizm Bakanlığı	4 ****	51	80	25	5	20
GTİ Taşodalar Otel	Butik Otel	Turizm Bakanlığı	Yok/Özel İşletme Belgeli	10	22	5	1	4
Meriç Pansiyon	Pansiyon	Belediye Tarifeli	Yok	15	20	3	1	2
Açıkgöz Otel	Otel	Turizm Bakanlığı	2**	35	58	10	3	7
Park Otel	Otel	Turizm Bakanlığı	2**	60	109	10	3	7
Antik Hotel	Butik Otel	Turizm Bakanlığı	Yok	11	30	5	2	3
Edirne Palace Hotel	Butik Otel	Belediye Tarifeli	Yok	35	80	15	10	5
Şaban Açıkgöz	Otel	Turizm Bakanlığı	2 **	34	72	11	4	7
Rys Hotel	Otel	Turizm Bakanlığı	4*****	70	140	92	29	63
Ramada Hotel	Otel	Turizm Bakanlığı	Yok /Sınıflandırılmamış	77	157	22	10	12
Lego (Arslanlı) Tesisleri	Otel	Turizm Bakanlığı	2**	55	111	3	2	1
Cavit Duvan Prestige Hotel	Otel	Turizm Bakanlığı	3***	35	95	24	8	16
Hotel Şimşek	Otel	Turizm Bakanlığı	3***	48	88	20	8	12
Kervansaray Otel	Otel	Turizm Bakanlığı	Yok/Özel belgeli	75	150	15	2	13
Sultan Otel	Otel	Turizm Bakanlığı	3***	57	123	13	5	8
Trakya City Hotel	Otel	Turizm Bakanlığı	Yok	49	125	14	5	9

		Onaylı						
Arca Palace	Butik Otel	Turizm Bakanlığı Onaylı	yok	5	11	3	1	2
Aksaray Otel	Otel	Belediye Belgeli	Yok	12	21	4	1	3
Döğme / Londra Camping	Otel	Turizm Bakanlığı Onaylı	3***	59	118	8	5	3
A Plus Hotel	Otel	Belediye Tarifeli	Yok/Özel Belgeli	15	40	8	6	2
Selimiye Hotel	Otel	Turizm Bakanlığı Onaylı	Yok	30	70	4	2	2
Star Pansiyon	Pansiyon	Belediye Tarifeli	Yok	32	72	3	1	2
Sıla Pansiyon	Pansiyon	Belediye Tarifeli	Yok	16	53	5	1	4
				1464	3210	469	193	276

Tablo 5’de Edirne’de faaliyette olan konaklama işletmelerinin genel yapılarına ilişkin bilgiler paylaşılmıştır. Konaklama işletmelerinin toplam oda sayısı 1464 adet, toplam yatak sayısı 3210 adet ve istihdam edilen toplam personel sayısı 469 kişidir. Personelin 193 ü (%41)kadın, 276 sı (%59) ise erkeklerden oluşmaktadır.

Tablo 6: Konaklama İşletmelerinin Sahip Olduğu Belge Türü

Konaklama İşletmesi	Frekans	%
Belediye Tarifeli	14	34,0
Turizm Bakanlığı İşletmesi Belgeli	27	66,0
Toplam	41	100,0

Edirne İl Merkezindeki 41 adet konaklama tesisinin % 66 sı Turizm Bakanlığı İşletme Belgeli tesis olarak, % 34 ise Belediye Tarifeli tesis olarak hizmet vermektedir.

Tablo 7: Konaklama İşletmelerinin Türü

Konaklama İşletmesi	Frekans	%
Otel	27	66,0
Butik Otel	9	22,0
Pansiyon	5	12,0
Toplam	41	100,0

Edirne İl Merkezindeki 41 adet konaklama tesisinin % 66 sı otel, %22 si Butik Otel ve %12 si Pansiyon şeklinde dağılım göstermektedir. Otellerin sadece bir tanesi 5 yıldızlı otel, 2 tanesi 4 yıldızlı otel olup, diğerleri 2 ve 3 yıldızlı otel işletmeleridir.

Tablo 8: Konaklama İşletmelerinin Oda Sayıları

Oda Sayısı	Frekans	%
1-20	14	34,0
21-40	13	32,0
41-60	9	22,0
61-80	4	10,0
81-100	-	-
101 ve üzeri	1	2,0
Toplam	41	100,0

Oda ve yatak sayılarına yönelik yapılan araştırmada 101 adet üstü odaya sahip sadece 1 işletme olduğu, 81-100 oda sayısına sahip hiç işletme olmadığı, 61-80 odalı 4 işletme olduğu, 41-60 odalı 9 işletme olduğu, 21-40 odalı 13 işletme olduğu ve 1-20 odalı 14 işletme olduğu tespit edilmiştir. Edirne İl merkezindeki toplam oda sayısı ise 1464 adet düzeyindedir.

Tablo 9: Konaklama İşletmelerinin Yatak Sayıları

Yatak Sayısı	Frekans	%
1-20	3	7,0
21-40	8	20,0
41-60	9	22,0
61-80	7	17,0
81-100	4	10,0
101-120	3	7,0
121-140	3	7,0
141-160	3	7,0
160 ve üzeri	1	3,0
Toplam	41	100,0

Oda ve yatak sayılarına yönelik yapılan araştırmada 160 adet üstü yatağa sahip sadece 1 işletme olduğu, 100 ve 160 adet arası yatağa sahip toplamda sadece 10 işletme olduğu, 61-80 odalı 7 işletme olduğu, 41-60 odalı 9 işletme olduğu ve 21-40 odalı 8 işletme olduğu ve 1-20 odalı 3 işletme olduğu tespit edilmiştir. Edirne İl merkezindeki toplam yatak sayısı ise 3210 adet düzeyindedir.

➤ *Konaklama İşletmelerinin Hizmet Süresi/Açılış Tarihi:*

Yapılan sorgulamada tüm konaklama işletmelerinin yılın 12 ayı hizmet verdiği tespit edilmiştir. Edirne'deki konaklama işletmelerinin Kuruluş tarihlerine yönelik sorgulama yaptığımızda en eski Kuruluş yılı olarak 1970 yılı tespit edilmiştir. 1980 yılına kadar sadece 3 otel mevcut iken, 1980-2000 yılları arasında 11 işletme faaliyete geçmiştir. 2007 yılına kadar durağan bir süreç yaşayan (sadece 5 işletme) Edirne'de 2007 yılından itibaren 22 işletme sektöre dahil olmuştur.

➤ *Konaklama İşletmelerinin Kongre/Toplantı Salonu Kapasiteleri:*

Kongre turizmi amaçlı toplantı salonuna sadece 17 (%41) işletme sahiptir ve Kongre/toplantı salonları toplam kapasitesi yaklaşık 2000 kişi düzeyindedir.

➤ *Konaklama İşletmelerinin Şirket Yapıları:*

Edirne'deki konaklama işletmelerinden sadece Ramada Hotel ulusal/uluslararası zincir oteller kategorisinde yer almaktadır. İşletmeler genellikle şahıs şirketi, limited şirket ve anonim şirket şeklinde faaliyet göstermektedirler.

➤ *Konaklama İşletmelerin Turizm Teşviklerinden Yararlanma Durumu:*

Turizm işletmelerinde sadece 11 tanesi (%27) Turizm Teşviği kullanarak finansal destek sağlamıştır. Diğer işletmeler öz finansman kaynakları ile kurulmuş ve faaliyetlerine devam etmektedirler. İşletmelerin çoğunluğu devlet desteklerinden ve teşviklerden yararlanmamakla birlikte, ilgili desteklerden haberdar olmadıklarını da belirtmişlerdir. Turizm teşvik ve desteklerinden yararlanamama nedenleri olarak; teşviklerden faydalanacak iş hacmine sahip olmayışlarını, konu hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıklarını, Edirne'nin teşvik kapsamında olmadığını, konu ile ilgili teknik bilgi ve donanıma sahip personelleri olmadığını belirtmişlerdir.

Tablo 10: Gelen Ziyaretçilerin Türk/Yabancı Olma Durumu

Milliyeti	%
Türk	70,0
Yabancı	30,0
Toplam	100,0

Konaklama yapan ziyaretçilerin milliyeti sorgulandığında konaklama yapan turistlerin % 70'inin Türk turist, % 30'unun ise yabancı turist olduğu belirlenmiştir. Bu verilere dayanarak Edirne'de ağırlıklı olarak yerli turistlerin konaklama yaptığını tespit edilmiştir. Edirne'ye sınır kapılarından giriş yapan çok sayıda yabancı turist olmasına rağmen bu kişilerin büyük bir çoğunluğunun gününbirlikçi olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Yunanistan ve Bulgaristan'da gününbirlik alışveriş için gelen turistler ile Almanya /diğer Avrupa Ülkelerinden gelen ve Transit geçen gurbetçi vatandaşlarımızın da çok sayıda bulunduğu vurgulanmıştır. Sınır kapılarından giriş yapan ziyaretçilerin ne yazık ki turizm işletmelerinde konaklama yapmadığını tespit edilmiştir. Bu durum önemli bir sorun ve eksiklik olarak vurgulanmıştır. Yabancı turistlerin döviz girdisi sağlayarak ihracat etkisi nedeni ile yabancı turiste ağırlık verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Tablo 11: Konaklama İşletmelerine Gelen Turistlerin Geliş Şekli

Geliş Şekli	%
Bireysel Rezervasyon	22,0
Kurumsal Rez.(Booking, tripadvisor v.s.)	61,0
Seyahat Acentaları ile	17,0
Toplam	100,0

Edirne ili turizm işletmelerine gelen turistlerin % 22 si bireysel, % 61 i internet üzerinden hizmet veren turizm tedarikçisi kurumsal firmalardan, % 17 si ise seyahat acentaları kanallarını kullanarak rezervasyon yaptıkları tespit edilmiştir.

➤ *Konaklama İşletmelerinde Ortalama Kalış Süresi:*

Konaklama Tesislerinde Ortalama Kalış süresi olarak 21 işletme (%51 i) en fazla 1 gece konaklama, 17 işletme(% 42 si) 2 gece konaklama, 3 işletme (%7 si)3 ve daha fazla gece konaklama yapıldığını belirtmişlerdir. Bu durumda Edirne ilinde ortalama kalış süresi 1.56 gecedir.

Türkiye’de 2017 yılında İşletme Belgeli konaklama tesislerinde ortalama kalış süresi yabancı ziyaretçiler için 3,65, yerli ziyaretçiler için 1,96 dır. Edirne’deki kalış süresi ise yabancılar için 1.37, yerliler için 1.38 dir(“Turizm işletmeli belgeli”, 2017). Trakya Kalkınma Ajansı(2015;70) verilerine göre ise Edirne’de ortalama Kalış süresi yabancı turistlerde 1.6, yerli turistlerde 1.4 gece olarak belirtilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen 1,56 kalış süresi Edirne’de yapılan önceki çalışmaları destekler niteliktedir. Kalış sürelerinin artırılması durumunda Edirne’nin turizm odaklı gelir düzeyinin artması da mümkün olacaktır.

Tablo 12: Konaklama İşletmelerin Yıllık Ortalama Doluluk Oranı

Doluluk Oranı (%)	Frekans	%
40 dan az	7	17,0
41-60	20	49,0
61-80	11	27,0
81-100	3	7,0
Toplam	41	100,0

Ankete katılan konaklama işletmelerinin % 17 si yıllık doluluk oranlarının % 40 da az, % 49 u % 41-60 arasından, % 27 si % 61-80 arasında, % 7 si ise % 81-100 arasında doluluk oranına sahip olduklarını belirtmişlerdir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Türkiye’de 2017 yılında İşletme Belgeli konaklama tesislerinde Yatak üzerinden yıllık ortalama doluluk oranı % 50.99, Edirne için doluluk oranı %34.23’tür (“Turizm işletmeli belgeli”, 2017).

Konukların İşletmelerdeki Konaklama Şekli:

Edirne’de konaklama yapan konukların konaklama şekli olarak %79 oranında oda kahvaltı seçeneği tespit edilmiştir. % 21 i ise sadece oda hizmeti verdiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 13: İşletmede İstihdam Edilen Toplam Personel Sayısı

Personel Sayısı	Frekans	%
1-10	28	68,0
11-20	8	20,0
21-30	3	8,0
31-40	-	-
41-50	1	2,0
51 ve üzeri	1	2,0
Toplam	41	100,0

İstihdam edilen personel sayılarına yönelik sorgulama sonucu 1-10 personel çalıştıran işletmelerin % 68 gibi yüksek bir orana sahip olduğu saptanmıştır. 11-20 personel istihdam eden işletmelerin oranı % 20 dir. 21-30 personel istihdam eden işletme oranı % 8 düzeyindedir. 41-50 personel istihdam eden sadece bir işletme bulunmaktadır. Benzer şekilde 51 ve üzeri personel istihdam eden de sadece bir işletme olarak tespit edilmiştir. Edirne'deki konaklama işletmelerinde yaratılan toplam istihdam miktarı ise ilk olarak Tablo 5 de belirtildiği üzere 469 kişidir.

Personelin cinsiyetine yönelik bir sorgulama yapıldığında istihdam edilen toplam 469 Personelin 193 ü (%41) kadın, 276 sı (%59) ise erkeklerden oluşmaktadır. Yapılan çalışmalar turizm sektöründe çalışan kadın sayısının diğer sektörlerden daha yüksek oranlarda (Yunis,2009:4) olduğunu göstermektedir. TÜİK Hanehalkı İşgücü araştırması sonuçlarına göre; 2016 yılında, Türkiye'de 15 ve daha yukarı yaştaki istihdam edilenlerin oranı erkeklerde %65,1, kadınlarda ise %28 dir. Aynı araştırması sonuçlarına göre; sektörler bazında 2016 yılında cinsiyete ve ekonomik faaliyetlere göre istihdam oranı incelendiğinde;

- Tarım sektöründe istihdam oranı erkeklerde %15,5, kadınlarda %28,7
- Sanayi sektöründe istihdam oranı erkeklerde %31,6, kadınlarda %15,9
- Hizmet sektöründe ise istihdam oranı erkeklerde %53, kadınlarda

%55,4 tür(TÜİK , 2018). Edirne'de kadınların konaklama işletmelerinde istihdam oranı %41 ile Türkiye ortalamasından düşük tespit edilmiştir.

➤ *Konaklama İşletmelerinde Kadın Yöneticinin Varlığı:*

Ankete katılan konaklama işletmelerinin sadece % 28 inde kadın yönetici mevcut iken, % 72 sinde erkek yöneticilerin olduğu tespit edilmiştir. Bu durum Avrupa sınır kapısı ve modern bir şehir olan Edirne'de turizm sektöründe kadın yönetici varlığının düşük olduğu şeklinde yorumlanabilir.

➤ *Konaklama İşletmelerin Personel Seçiminde Eğitim Düzeyinin Önemi:*

Konaklama işletmeleri personel seçimlerinde eğitim düzeyinin çok önemli olduğuna vurgu yapmış ve % 88 i işe alımlarda eğitim düzeyine göre seçimlerini gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Eğitim düzeyinden sonra iş tecrübesi, referansları ve erkekler için askerlik durumu gibi kriterleri dikkate aldıklarını ifade etmişlerdir.

➤ *Konaklama İşletmelerinde Yarı Zamanlı Çalışma Gibi Esnek Çalışma Modellerinin Uygulanma Durumu:*

Edirne'deki konaklama işletmelerinin % 81 inde esnek çalışma uygulamasının olmadığı, sadece % 19 uda esnek çalışma koşullarının geçerli olduğu tespit edilmiştir. Turizm sektöründe ihtiyaç duyulan nitelikli işgücü ihtiyacı için öğrenciler ve gençler düşük ücretlerle tam ve yarı zamanlı olarak istihdam edilmektedirler(ILO, 2009:48). Bouagnet (2005:4-5) çalışmasında; AB ülkelerinde turizm sektöründe % 74 oranında tam zamanlı, %26 oranında ise yarı zamanlı

istihdam oranları tespit etmiştir. İşletmeler için yarı zamanlı veya geçici işgücü kullanımı, personel giderlerinin azalmasına olanak sağlayarak, bir kısmının da sabit maliyetlerden değişken maliyetlere dönüştürmektedir(Ünlüönen, 2011:12). Ancak Edirne'deki işletmelerde yarı zamanlı esnek çalışma koşullarının düşük olduğu tespit edilmiştir.

➤ *Konaklama İşletmelerinde Konuklara Anket Formu Uygulama Durumu:*

Edirne'deki konaklama İşletmelerinin sadece %48 inde konuklara müşteri memnuniyeti anket formu uygulanmaktadır. İşletmelerin % 52 sinde konuklara ait memnuniyet sorgulaması yapılmamaktadır.

➤ *Konaklama İşletmelerinin Turizm Fuarlarına Katılım Durumu:*

İşletmelerin %81 i turizm fuarlarına katılmadığını belirtmiştir. Ancak fuar organizasyonlarına katılım konusunda yerel yönetimlerden destek olursa katılacaklarını ifade etmişlerdir. Fuarlara katılmamalarına rağmen Edirne'nin ulusal ve uluslararası turizm fuarlarında temsilinin sağlanmasının önemli olduğunu vurgulamışlardır. Edirne'nin tanıtım ve pazarlama konusunda daha etkin çalışmalar yapması gerektiğine vurgu yapmışlardır.

➤ *Konaklama İşletmelerinin Reklam ve Tanıtım Faaliyetlerinin Durumu:*

Konaklama işletmelerinin % 84 ü reklam ve tanıtım faaliyetlerinin olduğunu belirtmiştir. Bu tanıtım faaliyetlerinde kullandıkları araçları; sosyal medyada yer alma, internet sitesinin olması, rezervasyon sitelerinde bulunma olarak belirtmişlerdir. İşletmelerin % 77 sinin internet sitesi mevcuttur ve internet siteleri temel olarak tanıtım ve iletişim/rezervasyon amaçlı olarak kullanılmaktadırlar.

➤ *Konaklama Yapan Turistlerin Çoğunlukla Geliş Amacı:*

Konaklama yapan turistlerin % 60 ının kültürel turizm amaçlı, % 28 inin iş/ekonomik amaçlı, % 8 inin gastronomi amaçlı % 4 ünün ise eğlenme/dinlenme amaçlı ziyarette buldukları belirtilmiştir. Bu durum Edirne'nin turist tercihlerinde kültür odaklı bir yaklaşımın varlığını işaret etmektedir.

Tablo 14: Katılımcılara Göre Edirne'nin Sahip Olduğu ve Geliştirilmesi Gereken Turizm Türlerinin Dağılımı

Turizm Türü	Frekans	%
Kültürel Turizm	22	54,0
İnanç Turizmi	9	22,0
Kongre Turizmi	3	8,0
Gastronomi Turizmi	5	12,0
Spor Turizmi	1	2,0
Sağlık Turizmi	1	2,0
Toplam	41	100,0

Konaklama işletmelerindeki katılımcıların % 54 ü kültürel turizm türünün Edirne için en etkili ve geliştirilmesi gereken turizm türü olduğu şeklinde görüş

bildirmişlerdir. Kültürel turizmin ardından sırasıyla İnanç, Gastronomi ve Kongre turizmi de geliştirilebilecek turizm türleri olarak belirtilmiştir. Turizm literatüründe bu turizm türleri de kültür turizmi kapsamında kabul edildiğinden katılımcıların neredeyse tamamının Edirne’de Kültürel odaklı bir turizm gelişiminin sağlanması gerektiği vurgusu tespit edilmiştir. Bu durum katılımcıların Edirne ilinin mevcut turizm potansiyelini etkin bir şekilde analiz ettiğinin de bir göstergesidir.

➤ *Konaklama İşletme Yönetici/Sahibine göre Turizmin Edirne’nin Ekonomisine Katkısı:*

Katılımcıların tamamı (% 100) turizm sektörünün Edirne ekonomisine olumlu katkılar sağladığını belirtmiş ancak bu katkının potansiyelin altında olduğunu vurgulamışlardır. Edirne düzeyinde yapılan kurumsal çalışmaları etkili bulmadıklarını belirtmişler. Buna ilaveten Edirne ili için tanıtıcı dokümanların yetersiz olmasının Turizmin gelişmesi önündeki engel olduğunu vurgulamışlardır.

Tablo 15: Katılımcılara göre Turizmin Edirne’ye Katkısının Dağılımı

Turizmin Katkısı	Frekans	%
Gelir yaratma	18	44,0
İstihdam sağlama	9	22,0
Döviz girişi	3	8,0
Tanımlılık artışı	4	10,0
Üretim Artışı	7	17,0
Toplam	41	100,0

Konaklama işletmelerindeki katılımcıların % 44 ü turizmin Edirne’de gelir artışı şeklinde katkı sağladığını belirtmişlerdir. İstihdam ve üretim artışı sağlama oranları birbirine yakın tespit edilmiştir. Döviz girişi açısından ihracat benzeri katkının % 8 oranında olmasını yabancı turist konaklamasının düşük olmasından kaynaklandığı vurgulanmıştır. Turizmin gelişiminin Edirne’nin tanıtımına katkısının %10 düzeyinde olduğu belirtilmiştir.

➤ *Konaklama İşletmelerinin Turizm Odaklı Yaşadığı Sorunlar/Eksiklikler:*

Konaklama işletmelerinde yapılan derinlemesine yüzyüze görüşmelerde birden fazla sorunun varlığını belirtmişlerdir. Öne çıkan sorunlar aşağıda belirtilmiştir:

- Edirne’ye gelen Günübirlikçi sayısının çok ancak konaklama yapan turist sayısının düşük olması
- Turizm teşvik işlemlerindeki yoğun bürokrasi
- Kamu ve Özel Sektör eşgüdüm eksikliği
- Kamu misafirhanelerinin personel harici hizmeti vermesi
- Altyapı eksiklikleri
- Tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin yetersizliği
- Kentin yeterince tanınmaması/ tanıtılmaması

- Kültürel dokuyu bozacak yapılaşmaya
 - Otantik özellikli Butik otel konseptinin yeterli olmayışı
 - Edirne Turizm Master Planının eksikliği
 - Nitelikli personelin sektörde yer almaması şeklindedir.
- *Konaklama İşletmelerinin Yönetici/Sahiplerinin Edirne’de Turizmin Gelişmesine Yönelik Önerileri:*

Konaklama işletmelerinde yapılan derinlemesine yüzyüze görüşmelerde tüm katılımcılar birden fazla öneri sunmuştur. Öncelikli öneriler aşağıda belirtilmiştir:

- Kültürel odaklı Edirne’ye özgü temaların tanıtımına ağırlık verilmeli(Selimiye Cami, Hıdırellez/Kakava, Kırkpınar v.b. gibi)Bu öğeler UNESCO tarafından da Kültürel Miras Öğeleri olarak tespit edilmiştir.
- Edirne Sarayı restorasyonu yapılarak turizme kazandırılmalı
- Ulaşım, trafik, park ve altyapı sorunları giderilmeli
- Günübirlük gelen ziyaretçiler mutlaka konaklama için özendirilmeli (bu konuyu destekleyici çalışmalar tüm kurumlarca eşgüdüm içinde yapılmalı)
- Turizm arz kapasitesi artırılarak, konaklama olanakları geliştirilmeli
- Yerli halk turizm konusunda bilinçlendirilmeli şeklindedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı’nda Edirne’yi kültür turizmi bağlamında “marka kent” olarak belirlemiş olması Edirne için son derece önemlidir. Bir destinasyonun ziyaret edilmesindeki başlıca ve en önemli neden, “çekim faktörleri” olan doğal, tarihsel ve kültürel kaynaklardır. Bu bağlamda incelendiğinde Edirne’nin kültürel/tarihi çekim faktörleri kültür turizmi açısından kente rekabet avantajı sağlamaktadır. Ancak Edirne sahip olduğu kültürel turizm öğelerine rağmen, turizmden beklenildiği ölçüde katkı sağlayamamaktadır.

Mevcut potansiyeller değerlendirildiğinde Edirne için kültürel turizm iyi bir gelecek vaat etmektedir. Edirne, destinasyon konumu ve ulaşılabilirliği açısından incelendiğinde İstanbul’a ve Avrupa ülkelerine sınır olması nedeni ile çok sayıda ziyaretçi çekmektedir. Ancak yapılan saha çalışmasında Edirne’ye gelen çok sayıda yabancı ziyaretçinin konaklama yapmaksızın günübirlük ya da transit geçiş olarak ilde buldukları tespit edilmiştir. Edirne’nin günübirlük gelen ziyaretçileri konaklamaya çekecek uygulamaları genişletmesi ve 1,38 gece olan ortalama konaklama süresinin uzatılması sağlanmalıdır. Edirne’de farklı kategorilerde konaklama işletmelerinin açılmasının teşvik edilerek, seyahat acentelerinin Edirne’ye konaklamalı turları gerçekleştirmeleri sağlanmalıdır. Çekicilik unsurlarının turizme kazandırılarak günübirlükçilerin konaklama yapmalarının sağlanması en önemli ihtiyaç olarak gözükmektedir.

Sahip olduğu turizm potansiyeli açısından değerlendirildiğinde; konaklama alanları ve yatak sayısının yeterli olmaması, nitelikli personel eksikliği ve hizmet kalitesinin yetersizliği, kültürel mirasın etkin bir şekilde değerlendirilip pazarlanamaması, konaklama işletmelerinin teşviklerinden yararlanmaması hatta teşviklerden bilgi sahibi dahi olmamaları Edirne ilinin rekabet gücünü olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Kültürel bir destinasyon olarak Edirne'nin gelecek dönemlerdeki talep artışlarına hazırlıklı olabilmek için konaklama işletmelerine, daha fazla yatırım yapması önerilmektedir.

Yapılan saha çalışmasında bir diğer eksiklik olarak; Edirne turizmde söz sahibi olan tüm aktörlerin (Valilik, Yerel Yönetim, Üniversite, özel sektör, Kalkınma Ajansı, yerli halk ve sivil toplum örgütleri) bütüncül bir yaklaşımla oluşturdukları Turizm Master Planının etkin olarak sürdürülebilirliğinin sağlanamamasıdır. Edirne'nin ulusal ve uluslararası arenada tanıtımı ve pazarlanması son derece önemlidir. Edirne'nin tanıtımı için kapsamlı kültürel turizm envanteri hazırlanması, Edirne'de Kültür Odaklı Marka Kent çalışmalarına devam edilmesi, kültürel öğelerin ziyareti için güzergâhların geliştirilmesi ve ulusal/uluslararası gezi bloglarına eklenmesi, Karaağaç ve Kaleiçi'nde bulunan tarihi evlerin restore edilerek turizme kazandırılması, Edirne'nin inanç turizmi potansiyelinin tanıtımına ağırlık verilmesi öneriler olarak değerlendirilebilir.

Bu araştırmanın en önemli sınırlılığı Edirne İl merkezinde faaliyet gösteren Konaklama İşletmelerine yönelik yapılması ve sadece onlara ait verilere ulaşılabildiği olmasıdır. Bu çalışma ile elde edilen bulguların Edirne'de çevresel ve kültürel öğelerin geliştirilmesi/korunması, pazarlanması ve turizm alanında yatırım yapacak girişimcileri teşvik etmesi konularına katkı yapması beklenmektedir. Araştırmanın Edirne'nin kültürel bir destinasyon olarak tanıtılması konusunda yapılacak daha sonraki araştırmalara yol göstereceği düşünülmektedir. İlerleyen dönemlerde Edirne ilinin Tümü (ilçeler dahil) hatta Trakya Bölgesi Turizm Arz Potansiyeli ve Kapasitesine yönelik çalışmaların yapılması ile daha kapsamlı analizler hedeflenmektedir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, E. (2004). Doğu Anadolu Bölgesi'nde Alternatif Turizm Merkezi Olmaya Aday Bir İlçe: Kemaliye, Kocatepe Ün. Sosyal Bilimler Dergisi, (6) 2, 207-236.
- Birdir, K., Karakan H., Çolak O., (2016). Gaziantep İlinin Turizm Açısından Swot Analizi Ve Turizmin Geliştirmesine Yönelik Öneriler, Seyahat Ve Otel İşletmeciliği Dergisi/ Journal Of Travel And Hospitality Management 13 (1), 2015, 77-92.
- Bouagnet, F. C. (2005). "Statistic İn Focus: Industry, Trade And Services; Population And Social Conditions", 32/2005, Wwww.Eurostat.Com

Boyacıoğlu, E.Z., (2013). Dünya Turizminde Yükselen Trend Marka Kentler: Yeni Bir Destinasyon Olarak Marka Kent Edirne, 14. Turizm Kongresi Bildiri Kitapçığı, Ss100-120, Kayseri.

Boz, M., Özkul, E, Aydın, Ş. (2007). Swot Analysis For The Determining Touristic Policy And Plans İn Çanakkale, International Tourism Biennial, Çanakkale, 46-51, <Http://Turizm.Comu.Edu.Tr/Conference/Includes/Proceedings.Pdf>

Çelik, N. & Murat, G. (2009). Sayısallaştırılmış Swot Analizi İle Bartın İli'nin Ekonomik Yapısını Değerlendirme, Dokuz Eylül Ün. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:24, Sayı:1, 199-212.

Çetin, T. (2011). Termal Turizm Potansiyeli Açısından Kozaklı (Nevşehir) Kaplıcaları, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Terature And History Of Turkish Or Turkic Volume 6/1 Winter 2011, P. 899-924.

Çolak, O. (2009). Turistik Ürün Çeşitlendirme Kapsamında Kırsal Turizm Ve Kırsal Turizm İşletmeciliği: Şirince Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aydın.

Çolakoğlu, Ü., Keser, E., Çolak, O. (2008). Turistik Destinasyon Swot Analizi: Kuşadası Örneği. Iı. Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu, Ggks'2008 . Aydın

Doğan S., Yıldız, Z. (2007). Bölgesel Kalkınma, Turizmin İlişkisi Ve Göller Bölgesi Kalkınmasında Alternatif Turizm Potansiyelinin Kullanılabilirliğine Yönelik Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 6. S147-181.

Durgun, A. (2007). Isparta Turizminin Swot Analizi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sos. Bil. Enst. Dergisi, Yıl: 3, Sayı:5, 93-109.

Edirne Valiliği, 2017, <Http://Edirne.Gov.Tr/Ekonomi>, Erişim Tarihi: 07.07.2017.

Efeoğlu, İ. E., Ergün, B., Keleş, C., Sezgin, A., Yakut, E. (2009). Osmaniye İli Swot Analizi. Osmaniye: Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Ss: 23 - 32.

Euromonitor International Top City Destinations Ranking 2015 Www. <Http://Blog.Euromonitor.Com/2017/01/Top-100-City-Destination-Ranking-2017.Html>, Erişim Tarihi 24.04.2017.

Gök, A., Tuna H.,(2013). Turizm Pazarlaması Açısından Malatya İlının Potansiyelinin Belirlenmesi, Kmü Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Yıl 15, Sayı 24, S 01-11.

Gökçe, F. (2006) Yerel Destinasyonlarda Turizm Potansiyelinin Belirlenmesinde Swot (Fütz) Analizi Tekniği: Giresun Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Hatay.

Gökdeniz, A. (2003). “Yerel Gündem 21 Ve Sürdürülebilir Turizm Politikaları Çerçevesinde Eko Turizm” Standart Ekonomik Ve Teknik Dergi, 1-5

- Ilo-International Labour Organization (2009-2011). "Global Employment Trends", January, Www.İlo.Org, Erişim Tarihi:12.11.2016.
- Kiper, T., Yılmaz, E. (2008). Şarköy-Kumbağ Arasında Kırsal Kalkınmayı Destekleyici Turizmin Olabilirliği Ve Yerel Halkın Rolü, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 5 (2), 159-168
- Küçükaltan, D., Oğuzhan, A , Apak, S , Boyacıoğlu, E.Z.. (2005). Bölgesel Kalkınmada Kültürel Turizmin Etkisi: Kırkpınar Yağlı Güreşleri Örneği. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (1), 1-22.
- Küçükaltan, D., Boyacıoğlu E.Z., Oğuzhan A. (2009). Marka Kent Ölçeğinde Edirne Ve Yambol (Edirne And Yambol İn Brand City Scale) Türkiye-Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Projesi Tanıtım Kitapçığı.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2007), *Türkiye Turizm Stratejisi 2023, Eylem Planı 2007-2013*, Yayın No:3085, Ankara.
- Özgen, N. (2010). Doğu Anadolu Bölgesi'nin Doğal Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi Ve Planlamaya Yönelik Öneriler, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt: 7 Sayı: 2, 1407-1438.
- Özer, S. U. ,Çavuşgil Köse B., Küçükaltan D. (2014,March). Kültürel Bir Destinasyon Olarak Edirne Yabancı Turist Potansiyelini Belirlemeye Yönelik Bir Tahmin (Forecast) Analizi, Social Sciences Research Journal, Volume 3, Issue 1, 1-11, Issn: 2147-523.
- Öztürk, Y., Yazıcıoğlu, İ. (2002). "Türkiye'deki Üniversite Gençliğinin Turizme Yönelmesi Üzerine Bir Araştırma", Anatolia Turizm Araştırma Dergisi, 13(2), 162-172.
- Sabbağ, Ç. (2011). "Adıyaman Turizminin Güçlü, Zayıf Yönleri İle Fırsat Ve Tehditlerine İlişkin Turizm İşletme Yöneticilerinin Değerlendirmeleri" Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 7, Aralık 2011, S. 206-222.
- Soykan, F. (2004). "Turizm Potansiyelinin Saptanmasının Önemi Ve Bir Yöntem Önerisi" 1. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi 15-16 Nisan 2004 Balıkesir.
- Şahin, İ.F. (2009). Erzincan İlinin Turizm Potansiyeli Ve İldeki Eko Turizm Uygulamaları, Doğu Coğrafya Dergisi, 22, 69-88.
- Tosun, C., Bilim, Y., Temizkan, R. (2002). Alternatif Turizm Ve Turistik Ürün Çeşitlendirme Stratejileri: Hatay Örneği. <http://Cmyo.Adu.Edu.Tr/İktisad/Turkonf/Web/Bilim/Cevatbilim.Doc>. (28.02.2017).
- Tosun, C., Timothy D., Öztürk Y. (2004). "Tourism Growth, National Development And Regional Inequality İn Turkey", Journal Of Sustainable Tourism, Vol.11, No. 2&3, S. 133-161.

Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Tesislere Geliş, Geceleme, Ortalama Kalış Süresi Ve Doluluk Oranlarının İllere Ve İlçelere Göre Dağılımı, (2017). <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-201121/isletme-bakanlik-belgeli-tesis-konaklama-istatistikleri.html>, Erişim Tarihi:22.07.2018.

TÜİK (2018). Haber Bülteni, İstatistiklerde Kadın 2017, Sayı: 27594, 06 Mart 2018, Ankara.

Türkiye Turizm Stratejisi 2023, (2007), Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları 3085, Ankara.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Sınır İstatistikleri Yıllık Bülteni 2017, Temmuz (2018). Yayın No 2018/2, İssn 1300-6932, Ankara.

Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, Ss: 543- 559.

Türsab (2007). www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/arastirmalar, Erişim Tarihi 12.05.2016.

Ukav, İ.,(2012). Adıyaman'ın Kırsal Turizm Potansiyeli, Kmü Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi Yıl 14, Sayı 23, S. 77-81.

Ünlüöner, K., Şahin S.Z., (2011). Turizmde İstihdam, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, İssn:1304-0278, Yaz-2011 Cilt:10 Sayı:37 (001-025), www.esosder.org.

Yeşiltaş, M., Çeken, H. ,Öztürk, İ, (2009). Karadeniz Bölgesindeki Turizm Olanaklarının Swot Analizi İle Değerlendirilmesi, Adıyaman Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 3, 250-269.

Yıldırım, N. (2006). Çameli İlçesinin Sosyo- Ekonomik Yapısı Ve Potansiyeli, Fırat Ün. Sosyal Bilimler Dergisi, C:16, S:2, 315-340.

Yunis, E. (2009). "Tourism And Employment: An Overview By U@Wto", The Fifth Unwto International Conference On Tourism Statistics, Bali-Indonesia, On www.ilo.org.

Yüksel, A., Yüksel, F. (2004). Turizmde Bilimsel Araştırma Yöntemi. Turhan Kitabevi. Ankara.

Zeyrek, A.N. (2008). Besni'de Alternatif Turizm Potansiyeli, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7(2):451-466 Ssn: 1303-0094.

**MESLEKİ KAYGI VE KARIYER UYUMLULUĞU ARASINDAKİ
İLİŞKİLER: ÖĞRETMEN ADAYLARI AÇISINDAN BİR İNCELEME**

**THE RELATIONSHIPS BETWEEN OCCUPATIONAL ANXIETY AND CAREER
ADAPTABILITY: A STUDY ON PRE-SERVICE TEACHERS**

Merve GERÇEK*

*Geliş Tarihi: 02.03.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 30.10.2018
(Accepted)*

ÖZ: Öğretmenlik mesleği, bir ülkenin kalkınmasında ve gelişmesinde nitelikli işgücünün yetişmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Gelecek nesillerin değer sahibi ve yetkin bireyler olabilmeleri için öğretmenlerde bulunması gereken bir takım yetkinlikler vardır. Öğretmenlerin yetkinlik alanlarına ilişkin kaygı duymaları, öğrencilerine karşı tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Mesleki kaygı, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik eğitim ve öğretim, mesleki yeterlilikler, öğrenci, veli ve meslektaşlarla ilişkiler, atanma ve iş bulabilme gibi konularda deneyimledikleri kaygıyı ifade etmektedir. Bireylerin, gelecekte karşılaşılabilecekleri kariyer engelleri ile mücadele edebilme yeteneklerine yönelik algılarını ifade eden kariyer uyumluluğu, öğretmen adaylarının değişimlere açık olma düzeyleri ve kariyer planlama yönelimleri hakkında bilgi sunmaktadır. Bu araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeyleri ile kariyer uyumluluğu düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Araştırmanın amacı doğrultusunda, üçüncü ve dördüncü sınıfta öğrenim gören 354 öğretmen adayından elde edilen veriler analiz edilmiştir. Veri toplama aracı olarak Cabı ve Yalçınalp (2013) tarafından öğretmen adayları için geliştirilen “Mesleki Kaygı Ölçeği” ile Kalafat (2016) tarafından geliştirilen “Kariyer Geleceği Ölçeği”nin kariyer uyumluluğu boyutu kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, görev merkezli kaygı, ekonomik ve sosyal merkezli kaygı, öğrenci / iletişim merkezli kaygı, meslektaş ve veli merkezli kaygı, kişisel gelişim merkezli kaygı, atanma merkezli kaygı, uyum merkezli kaygı ve ders merkezli kaygının kariyer uyumluluğu ile ters yönde ilişkileri bulunmaktadır. Bir başka ifade ile öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin kaygılarının artması, gelecekte iş bulmalarında ve kariyerlerinde ilerlemelerine ilişkin karşılaşılabilecekleri sorunların üstesinden gelebilme ve beklenmedik değişimlere uyum sağlayabilme konusundaki inançlarını azaltmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Kaygı, Kariyer Uyumluluğu, Öğretmen Adayları

ABSTRACT: The teaching profession has an important role in the education of a qualified workforce in the development and growth of a country. There are a number of competencies that teachers should have in order to raise future generations as worthy and competent individuals. Anxiety about teachers' competence areas can affect their attitudes and behaviors towards their students negatively. Occupational anxiety is experienced by teachers and pre-service teachers regarding teaching, vocational qualifications, relations

*Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi Hereke Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, İnsan Kaynakları Yönetimi Programı, merve.gercek@kocaeli.edu.tr

with students, parents and colleagues, appointment to the job and finding jobs. Career adaptability, which means perceptions of the ability of individuals to cope with future career barriers, reflects pre-service teachers' openness to change and career planning orientations. The purpose of this study was to examine the relationship between the levels of occupational anxiety and career adaptability levels of pre-service teachers. The data obtained from the 354 pre-service teachers on the third and the fourth grades in Education Faculty were analyzed. According to research findings, there were a negative relationship between task-oriented anxiety, economic and social oriented anxiety, student / communication oriented anxiety, colleague and parental oriented anxiety, personal development oriented anxiety, appointment oriented anxiety, class oriented anxiety and career adaptability. In other words, as occupational anxiety levels of pre-service teachers' increase, their belief regarding their ability of overcoming the problems they may encounter in finding jobs and their career development in the future and adapt to unexpected changes will decrease.

Key Words: *Occupational Anxiety, Career Adaptability, Pre-service Teachers*

1.GİRİŞ

Öğretmenlik, gelecek nesillerin yetişmesinde en önemli rolü oynayan meslek gruplarından birisidir. Öğretmenlerin bilgi birikimi kadar kişilikleri ve psikolojik iyi oluş halleri de sınıf içindeki davranışlarını etkilemesi yönünden önem taşımaktadır. Öğretmenlerin sınıf içinde öğrencilerine karşı tutum ve davranışları öğrencilerinin performansını olumlu ya da olumsuz yönde etkileme gücüne sahiptir. Öğretmenlerde stres, gerginlik ve kaygı gibi olumsuz etmenlerin varlığı, sınıf içi performanslarının azalmasının yanı sıra öğrencileri üzerinde de istenmeyen etkiler bırakabilmektedir.

Kaygı, günlük yaşamda her bireyin deneyimlediği doğal bir duygudur. Belirsizlikle ilişkili duygusal bir durum olan kaygı, her düzeyde deneyimlenebilmektedir. Kaygı, genellenmiş ve belirli olmayan bir dengesizlik hissi olarak tanımlanmıştır (Turner, 1988). Kaygının temelinde, rahatsızlık, gerginlik, endişe ve evham yatmaktadır (Gudykunst ve Nishida, 2001). Kaygı, gelecekteki olumsuz sonuçlara ilişkin algılar olarak da tanımlanmıştır (Lazarus, 1966). Kaygı konusunda incelemeleri bulunan Freud'a göre bireyin, kendisi dışındaki bir tehlikeyi hissettiği anda deneyimlediği bir duygu olan normal kaygı, psikolojik bir soruna işaret etmemektedir (Crosby, 1976). Nevrotik kaygı ise, normal kaygıdan farklı olarak, nesnel bir tehdit unsuru olmaksızın bireyin tehlike algılamasını ifade etmektedir. Normal dışı kaygılar, bireylerin karar verme mekanizmaları üzerinde istenmeyen etkilere yol açabilmekte ve olağan yaşam akışlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu araştırmanın amacı, öğretmen adayları üzerinde olumsuz etkilere neden olabilecek mesleki kaygı kavramı ile öğretmen adaylarının kariyer uyumluluğu düzeyleri arasındaki ilişkileri ortaya koymaktır.

2. LİTERATÜR

Kaygı, bir durumu ya da kişisel bir özelliği ifade etmektedir (Spielberger, 1966). Durum (state) açısından kaygı, bireyin tehlikeli olarak algıladığı bir durumu anlatmaktadır. Özellik (trait) olarak kaygı ise, bireylerin durumları tehdit edici olarak algılama eğilimleridir. Durum kaygısı, gerginlik ve endişe gibi fizyolojik belirtiler yaratmasıyla özellik kaygısından farklılaşmaktadır (Spielberger, 1983). Genel özellik kaygısı, bireylerin en stresli durumlarda durum kaygısı yaşama ihtimalini ifade eden bir kişilik özelliği olarak tanımlanmıştır (Vignoli, Croity-Belz, Chapeland, de Fillipis ve Garcia, 2005). Bireylerin kaygıyı deneyimleme eğilimleri, içinde buldukları duruma bağlı olabilmektedir. Dolayısıyla bir durum karşısında kaygılı olan birey, başka bir durumda kaygılı olmayabilir. Daha açık bir ifadeyle, bireylerin kaygılı olma eğilimleri, durumlara ve koşullara göre değişmektedir. Bu bakış açısıyla, kaygı konusu mesleki psikoloji alanında da değerlendirilmekte ve mesleki kaygı kavramı ortaya çıkmaktadır (Savickas, 2000).

Öğretmenler kişisel, durumsal ve mesleki olarak farklı kaygı türlerini deneyimleyebilmektedirler. Mesleki kaygı, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin olarak öğretme eylemi, kendi mesleki yeterlilikleri, öğrenci ve velilerle ilişkiler gibi konularda deneyimledikleri kaygı türüdür. Kaygılı olma durumunun öğretmenlerde yarattığı gerginlik, yorgunluk ve tükenmişlik sınıf içi beklenmedik tepkilere zemin hazırlayabilmektedir. Henüz öğretme eylemini gerçekleştirilmeyen öğretmen adaylarının da mesleki kaygıları, eğitim dönemlerinde kendini göstermeye başlamaktadır. Fuller (1969), öğretmenlerin endişelerinin gelişimsel bir süreç izlediğini öne sürmüştür. Yazara göre, öğretme eylemi öncesi bireylerde bir endişe bulunmamaktadır. Öğretme eyleminin başlangıcında bireyin kendi ile ilgili endişeleri bulunurken, daha sonrasında öğrencileri ve onların eğitimsel gelişimleriyle ilgili endişeleri başlayarak, bir öğretmen olarak kendi performansı konusunda kaygılanmaya başlamaktadır. Öğretmenlerin kaygı kaynakları arasında sınıf yönetimi (Gabriel, 1957), ölçme ve değerlendirme (Ahlering, 1963), öğrencileri tarafından sevilme (Thompson, 1963), öğretmen olarak yeterli olabilme (Fuller, 1969) ve eğitim öğretim faaliyetlerini planlayabilme (Campell ve Williamson, 1974) gibi unsurlar bulunmaktadır (akt. Coates ve Thoresen, 1976).

Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı’nın 2017 yılı için belirlemiş olduğu “Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri” arasında, mesleki bilgi, mesleki beceri, tutum ve değerler alanında çeşitli yeterlikler tanımlanmıştır. Bu yeterlikler arasında, alan bilgisi, alan eğitimi, mevzuat bilgisi, eğitim öğretimi planlama, öğretme sürecini yönetme, öğrenciye yaklaşım, iletişim, işbirliği, kişisel ve mesleki gelişim gibi yeterlikler bulunmaktadır (MEB, 2017). Yeterlik, kelime anlamıyla bir işi etkili ve verimli şekilde yerine getirebilmek için sahip olunması gereken bilgi,

beceri, tutum ve değerler olarak tanımlanmıştır. Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri, bir öğretmenin sahip olması gereken unsurların neler olduğu hakkında bilgi vermektedir. Bu bağlamda, öğretmen adaylarının mesleklerinde etkin olabilmeleri için öğretmenlik alanında donanımlı, tutum ve davranışlarıyla öğrencilere rol model olan, etkili iletişim yöntemlerini ve tekniklerini kullanabilen, öğrencileri öğrenim süreciyle bütünleştirebilen, mesleğini seven ve gelişime açık bireyler olmaları beklendiği söylenebilir. Dolayısıyla, öğretmenlik mesleğine ilişkin yeterlilik alanlarındaki kaygıların bireylerin başarılı öğretmenler olma yolunda bir engel olduğu düşünülebilir.

Başarı durumlarında kaygı, ilköğretimden üniversiteye kadar öğrencileri etkileyen ve onları zayıflatıcı olumsuz bir duygudur (Zeidner, 2007). Gençlerin kariyer keşiflerinde olumsuz etkileri olan etmenlerden birisi de kaygıdır (Blustein ve Philips, 1988). Fouad'a (2007) göre, kariyer kararı alma zorlukları olan kişilerde genellikle kariyerle ilgili kaygıları olduğu görülmektedir. Öğretmenlik mesleğini seçen bireylerin, kendi mesleki alanlarında farklı konularda kaygıları olduğuna ilişkin çalışmalar bulunmaktadır. Okul öncesi öğretmen adaylarında matematik öğretme kaygısı (Bursal ve Paznokas, 2006; Gresham, 2007); ilköğretim öğretmenlerinde bilgisayar kullanım kaygısı (Russell ve Bradley, 1997) ve yabancı dil öğretmenlerinde dil öğretme kaygısı (Horwitz, 1996) gibi çeşitli öğretmenlik alanları çerçevesinde farklı kaygı deneyimlemeleri olduğu belirlenmiştir. Öğretmen ve öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik kaygılarını alan ayırt etmeksizin genel anlamda belirlemeye yönelik çalışmalar da bulunmaktadır (Fuller ve Borich, 1988; Frenzel vd., 2016).

Kariyer uyumluluğu kavramı, Savickas (1997) tarafından, Super'in öne sürmüştüğü kariyer olgunluğu kavramının yerine koyulmak üzere ortaya atılmıştır. Kariyer uyumluluğu, bireyin iş rolüne katılımı ve iş rolüne hazırlanmasına ilişkin zorluklarla mücadele edebilmeye hazır olması ve iş koşullarındaki beklenmedik değişimlere ayak uydurabilmesi olarak tanımlanmıştır (Savickas, 1997: 254). Bir başka anlatımla kariyer uyumluluğu, mevcut veya öngörülen görevler ve mesleki rollerdeki travmalarla başa çıkma konusunda bireyin kaynaklarını gösteren psikososyal bir yapıdır. Uyumluluk, planlama tutumları, kendini ve çevreyi keşfetme ve bilgiye dayalı karar verme unsurlarını içinde bulundurmaktadır. Bireylerin planlama tutumları, kariyer tercihlerine karar vermeye hazır olarak gelecek yönelimli olmayı ifade etmektedir. Savickas'ın (2005) kariyer inşası kuramına göre uyum kelimesi, uyuma hazır olma, uyum kaynakları, tepkileri adapte etme ve uyum sonuçları arasında değişen bir diziyi ifade etmektedir. Bu kurama göre bireyler, kişiliklerini iş rollerine yansıtan uyum stratejileri kullanarak kariyerlerini inşa etmektedirler. Savickas'a (2012) göre kariyer uyumluluğunun endişe, kontrol, merak ve güven olmak üzere dört kaynağı

bulunmaktadır. Bu kaynaklar, bireyin gelecekte ne beklemesi gerektiği ve nasıl davranması gerektiği konusunda yardımcı olan ve öz-düzenlemeyi destekleyen unsurlardır. Endişe, bireylerin gelecek zaman yönelimini ve mevcut eylemlerin kariyer hedeflerine bağlı olması durumunu ifade etmektedir. Kontrol, kişinin kariyerinde sorumluluk alması ve öz disiplin sahibi olması anlamına gelmektedir. Merak, yeni deneyimlere açık olmayı, kendisi ve çevresi ile ilgili araştırma yapma eğilimini ve kariyer fırsatlarını belirlemeye açık olmayı içermektedir. Güven, kişinin kariyer hedeflerini izlerken karşılaşılabileceği engelleri aşma kapasitesine olan inancını ifade etmektedir (Porfeli ve Savickas, 2012).

Kariyer uyumluluğu, bireylerin işe bağlı stresini azaltarak kendileri için en uygun kariyeri belirlemelerine olanak sağlamaktadır (Johnston, Luciano, Maggiori, Ruch ve Rossie, 2013). Kariyer uyumluluğu, gelecekteki değişimle başa çıkma ve bunlardan yararlanma kapasitesi ile yeni çalışma sorumlulukları ile öngörülemeyen olaylar karşısında kariyer planlarını değiştirebilme yeteneğidir (Rottinghous, Day ve Borgen, 2005:5). Kariyer uyumluluğu kavramı, bireyin farklı tutum ve davranışlarını içinde bulunduran çok boyutlu bir yapıdır (Zacher, 2014). Bireylerin kişilik özellikleri ve olaylara yaklaşım tarzlarının farklılaşması nedeniyle, kariyer uyumluluğu her bireyde farklı düzeydedir.

Kariyer uyumluluğu ile ilgili yapılan çalışmalarda bireysel farklılıklar (Zacher, 2014), iyilik hali, sosyal destek (Hirschi, 2009), kontrol duygusu (Duffy, 2010), kariyer iyimserliği (Tolentino, Garcia, Lu ve Restuborg, 2014), akademik doyum (Duffy, Douglass ve Autin, 2015), rezilyans/dayanıklılık (Bimrose ve Hearne, 2012) gibi kavramlarla olumlu yönde ilişkilere sahip olduğu görülmüştür. Kariyerlerine fazlasıyla uyum sağlayabilen öğrencilerin, iş arama süreçlerinde kendilerini daha rahat hissetmelerinin yanı sıra iş bulmalarının da daha kolaylaştığı belirlenmiştir (Guan vd., 2013). Kariyer uyumluluk düzeyleri yüksek olan üniversite öğrencilerinin iş arama süreçlerinde kendilerine daha fazla güvendikleri ve daha etkili kariyer kararları verdikleri söylenebilir. Ayrıca, kariyer uyumluluğu düzeyleri arttıkça öğrencilerin kariyerlerine ilişkin daha iyimser bir tutum içinde oldukları sonucuna varılabilir.

Öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeyleri, kariyerlerine ilişkin kararlarında da etkili olmaktadır. Bireylerin kariyerlerinde karşılaşılabilecekleri engelleri aşabilme güçlerine ilişkin öznel algılamaları, mesleki kaygı sonucu olumsuz etkilenebilmektedir. Kariyer uyumluluğu yüksek bireylerin, kariyerlerini planlama konusunda özgüvenli ve iyimser oldukları öne sürülmektedir. Bu bilgilerden yola çıkılarak, aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H₁: Mesleki kaygı ile kariyer uyumluluğu arasında ters yönde bir ilişki bulunmaktadır.

H_{1a}: Görev merkezli kaygı ile kariyer uyumluluğu arasında ters yönde bir ilişki bulunmaktadır.

H_{1b}: Ekonomik ve sosyal merkezli kaygı ile kariyer uyumluluğu arasında ters yönde bir ilişki bulunmaktadır.

H_{1c}: Öğrenci ve iletişim merkezli kaygı ile kariyer uyumluluğu arasında ters yönde bir ilişki bulunmaktadır.

H_{1d}: Meslektaş ve veli merkezli kaygı ile kariyer uyumluluğu arasında ters yönde bir ilişki bulunmaktadır.

H_{1e}: Kişisel gelişim merkezli kaygı ile kariyer uyumluluğu arasında ters yönde bir ilişki bulunmaktadır.

H_{1f}: Atama merkezli kaygı ile kariyer uyumluluğu arasında ters yönde bir ilişki bulunmaktadır.

H_{1g}: Ders merkezli kaygı ile kariyer uyumluluğu arasında ters yönde bir ilişki bulunmaktadır.

Bir sonraki kısımda, araştırmanın yöntemi, hipotezlerin sınanmasında kullanılan yöntemler ve bulgulara yer verilmiştir.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın amacı ve kapsamı, veri toplama ve analiz yöntemleri hakkında bilgi verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerini belirlemek ve kariyer uyumluluğu düzeyleri ile arasındaki ilişkileri incelemektir. Araştırmanın modeli olarak, iki değişken arasındaki ilişkileri belirlemeyi amaçlayan tanımlayıcı araştırma modeli kullanılmıştır (Kurtuluş, 2010). Öğretmen adayları açısından mesleki kaygı düzeyinin yüksek olması gelecekteki sınıf içi ve sınıf dışı davranışlarını olumsuz yönde etkilemesi açısından önem taşımaktadır. Bu araştırma, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin kaygı düzeylerinin, onların kariyer planlama davranışlarını, gelecek yönelimlerini ve kariyer engellerine karşı mücadele etme yetkinliklerini ifade eden kariyer uyumluluğu ile ilişkili olup olmadığı konusunda bilgi edinmeyi amaçlamaktadır.

3.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın örneklemini eğitim fakültesinde yer alan fen bilgisi eğitimi, matematik eğitimi, sosyal bilgiler eğitimi ve sınıf eğitimi anabilim dallarında öğrenim görmekte olan üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Örnekleme yöntemi olarak tam sayım yöntemi hedeflenmiş ancak, yalnızca derslere devamlılık gösteren 354 öğrencinin katılımı gerçekleşmiştir. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının %78'i (276) kadın ve %22'si (78) erkektir. Öğrencilerin %28,5'i (101) fen bilgisi eğitimi, %20,9'u (74) matematik eğitimi, %24,9'u (88) sosyal bilgiler eğitimi ve %25,7'si (91) sınıf eğitimi anabilim dalında

öğrenim görmektedir. Öğrencilerin %51,4'ü (182) üçüncü ve %48,6'sı (172) dördüncü sınıf öğrencileridir.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmanın amacı kapsamında elde edilen verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, keşfedici faktör analizi, Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ve Pearson korelasyon katsayısından yararlanılmıştır. Veri toplama aracı olarak Cabı ve Yalçınalp (2013) tarafından öğretmen adayları için geliştirilen “Mesleki Kaygı Ölçeği” ile Kalafat (2016) tarafından geliştirilen “Kariyer Geleceği Ölçeği”nin kariyer uyumluluğu boyutu kullanılmıştır.

Mesleki Kaygı Ölçeği: Cabı ve Yalçınalp'in (2013) öğretmen adayları ile geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarını gerçekleştirdiği ölçek, 45 maddeden ve 8 boyutlu bir yapıdan oluşmaktadır. Bu ölçekte, birinci boyut “Görev Merkezli Kaygı”, ikinci boyut “Ekonomik/Sosyal Merkezli Kaygı”, üçüncü boyut “Öğrenci / İletişim Merkezli Kaygı”, dördüncü boyut “Meslektaş ve Veli Merkezli Kaygı”, beşinci boyut “Kişisel Gelişim Merkezli Kaygı”, altıncı boyut “Atanma Merkezli Kaygı”, yedinci boyut “Uyum Merkezli Kaygı”, ve sekizinci boyut “Okul Yönetimi Merkezli Kaygı” olarak isimlendirilmiştir. Ölçek boyutlarının güvenilirliğini belirten Cronbach alfa katsayıları sırasıyla 0,94; 0,88; 0,90; 0,82; 0,85; 0,82; 0,77; 0,67 ve ölçek toplamı için 0,95'tir.

Kariyer Geleceği Ölçeği (KARGEL): Kalafat (2016) tarafından üniversite öğrencileri ile geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılan ölçek 25 ifadeden ve 3 boyuttan oluşmaktadır. Ölçek boyutları, “Kariyer Uyumluluğu”, “Kariyer İyimserliği” ve “İş Piyasalarına İlişkin Algılanan Bilgi”den oluşmaktadır. Ölçek boyutlarının Cronbach alfa katsayıları sırasıyla 0,83; 0,82; 0,62 ve ölçek toplamı için 0,88 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada söz konusu ölçeğin 11 ifadeden oluşan “Kariyer Uyumluluğu” boyutu kullanılmıştır.

4. BÜLGULAR

Bu bölümde, araştırmada kullanılan ölçüm araçlarına ilişkin geçerlilik ve güvenilirlik bulguları ile mesleki kaygı ve kariyer uyumluluğu arasındaki ilişkilere ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

4.1. Ölçüm Araçlarının Geçerlilik ve Güvenilirlik Bulguları

Bu çalışmada elde edilen veriler ile “Mesleki Kaygı Ölçeği” için faktör analizi yinelenmiştir. Ölçeğin KMO (0,951) ve Bartlett testi sonuçları ($p=0,000<0,005$) verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermiştir. Yapılan faktör analizi sonucu, ölçeğin 8 boyutlu yapısını koruduğu görülmüştür. Ancak, 1. ve 27. maddeler düşük faktör yükü nedeniyle elenmiş ve bazı ifadeler ölçeğin aslından farklı olarak bir araya toplandığı için “Okul yönetimi merkezli” kaygı alt boyutunun yerine oluşan boyut, içerdiği ifadelerin temsil ettiği kaygı türü bakımından “Ders Merkezli Kaygı” olarak yeniden adlandırılmıştır. Boyutların

MK2								0,880
MK4								0,802
MK32								0,782
MK33								0,778
MK35								0,586
MK34								0,498
Açıklanan Varyans	15,206	11,084	9,724	7,941	7,703	7,617	6,337	6,254
Cronbach alfa	0,953	0,926	0,884	0,872	0,907	0,895	0,808	0,806
MK:Mesleki Kaygı								

Araştırmada öğretmen adaylarının kariyer uyumluluğu düzeylerini belirlemek üzere KARGEL'in "Kariyer Uyumluluğu" boyutu kullanılmıştır. 11 ifadeden oluşan boyutun 10. ve 11. ifadeleri düşük faktör yükleri nedeniyle analiz dışı tutulmuştur. "Kariyer Uyumluluğu" boyutunun faktör analizi sonucu KMO değerinin 0,872; Bartlett testinin anlamlı ($p=0,000<0,005$) olduğu görülmüştür. Bu boyutun toplam varyansı açıklama oranı 43,735'tir. "Kariyer Uyumluluğu" boyutunun Cronbach alfa katsayısı ise 0,843 olarak güvenilir kabul edilmiştir. Faktör yükleri, açıklanan varyans ve Cronbach alfa değeri Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Kariyer Uyumluluğu Boyutunun Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları ve Güvenilirlik Değerleri

Boyutlar- İfadelerin Faktör Yükleri	Kariyer Uyumluluğu
KU1	0,691
KU2	0,705
KU3	0,715
KU4	0,668
KU5	0,774
KU6	0,668
KU7	0,643
KU8	0,501
KU9	0,543
Toplam açıklanan varyans	43,735
Cronbach alfa	0,843
KU:Kariyer Uyumluluğu	

4.2 Tanımlayıcı İstatistikler

Mesleki kaygı ve kariyer uyumluluğu ölçüm araçları için tanımlayıcı istatistikler Tablo 3'te verilmiştir. Öğretmen adaylarının kariyer uyumluluğundan aldıkları puanların ortalaması 3,76 ile orta düzeydedir. Öğretmen adaylarının mesleki kaygı alt boyutlarından aldıkları ortalama puanlar ise orta düzeyin altındadır.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	N	Ortalama	Std. Sapma
Kariyer Uyumluluğu	354	3,76	0,58148
Görev Merkezli Kaygı	354	2,47	0,98080
Ekonomik ve Sosyal Merkezli Kaygı	354	2,78	0,99216
Öğrenci ve İletişim Merkezli Kaygı	354	2,58	1,04751
Meslektaş ve Veli Merkezli Kaygı	354	2,45	0,89942
Kişisel Gelişim Merkezli Kaygı	354	2,60	1,16566
Atama Merkezli Kaygı	354	3,37	1,21449
Ders Merkezli Kaygı	354	2,59	1,04538
Uyum Merkezli Kaygı	354	2,44	0,95787

4.3. Mesleki Kaygı ve Kariyer Uyumluluğu Arasındaki İlişkilere İlişkin Bulgular

Mesleki kaygı ve kariyer uyumluluğu arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yapılan Pearson korelasyon analizinin ortaya koyduğu anlamlı ilişkiler Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4. Mesleki Kaygı ve Kariyer Uyumluluğu Arasındaki İlişkiler

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Kariyer Uyumluluğu	1								
Görev Merkezli Kaygı	-0,352*	1							
Ekonomik ve Sosyal Merkezli Kaygı	-0,273*	0,527**	1						
Öğrenci ve İletişim Merkezli Kaygı	-0,356*	0,795**	0,498**	1					
Meslektaş ve Veli Merkezli Kaygı	-0,358*	0,690**	0,592**	0,648**	1				
Kişisel Gelişim Merkezli Kaygı	-0,258*	0,698**	0,534**	0,671**	0,623**	1			
Atama Merkezli Kaygı	-0,188*	0,302**	0,440**	0,369**	0,337**	0,269**	1		
Ders Merkezli Kaygı	-0,245*	0,467**	0,667**	0,479**	0,574**	0,462**	0,327**	1	
Uyum Merkezli Kaygı	-0,384*	0,700**	0,502**	0,743**	0,658**	0,563**	0,334**	0,541**	1

*p<0,005; **p<0,001

Değişkenler arasında yapılan korelasyon analizi sonucu, mesleki kaygı ve kariyer uyumluluğu arasında genel anlamda düşük düzeyde ters yönlü ilişkiler olduğu belirlenmiştir (Tablo 4). Bir başka ifade ile öğretmen adaylarının mesleki

kaygı düzeyleri arttıkça, kariyer uyumlulukları azalmaktadır. Aralarında en yüksek ilişki bulunan boyutlar uyum merkezli kaygı ve kariyer uyumluluğudur ($r=-0,384$). En düşük ilişki ise atama merkezli kaygı ile kariyer uyumluluğu arasındadır ($r=-0,188$). Mesleki kaygı değişkeninin alt boyutları, kendi aralarında olumlu yönde ilişkilidir. Dolayısıyla, araştırmanın tüm hipotezleri kabul edilmiştir.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Öğretmenlik, doğası gereği bir toplumdaki en zorlu mesleklerdendir. Bunun sebebi, öğretmenliğin yalnızca bir meslek değil, gelecek nesillerin yetiştirilmesinde ve ülkelerin kalkınmasındaki en önemli unsurlardan birisi olmasıdır. Öğretmenler, öğretme eylemini gerçekleştirmenin yanı sıra öğrencileri için rol model olma sorumluluğunu da taşımaktadırlar. Öğretmenlerin kendi alanlarına yönelik belirli yetkinliklerin yanında, sevgi, sabır ve hoşgörü ile öğrencilerine yaklaşımları ve onlara birer ışık olmaları beklenmektedir. Türkiye’de öğretmen ve öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin çeşitli kaygı türlerini deneyimledikleri görülmektedir. Bu kaygı türleri, görev, öğretim süreci, öğrenci, veli ve meslektaşlarla iletişim, kişisel gelişim ve atanma gibi konulardadır. Öğretmen ve öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin yüksek olması, tutum ve davranışlarının yanı sıra kariyerlerine yönelik algılarını da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Öğretmen adayları, özel kurumlarda veya kamu kurumlarında öğretmenlik yapabilmektedirler. Kamu kurumlarında görev yapmak isteyen öğretmen adayları, sınav ve atanma kaygısı deneyimleyebilmektedirler. Öğretmen adaylarının, iş bulma ve kariyerlerinde ilerleme sürecinde karşılaşılabilecekleri engellere karşı ne derecede hazır oldukları ve kendilerine ne kadar güvendikleri onların kariyer uyumluluğu düzeylerini ifade etmektedir.

Bu çalışmada, öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeyleri ile kariyer uyumluluğu düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmiş, bu iki değişken arasında ters yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Araştırma bulgularına göre, kariyer uyumluluğunun görev merkezli kaygı, ekonomik/sosyal merkezli kaygı, öğrenci / iletişim merkezli kaygı, meslektaş ve veli merkezli kaygı, kişisel gelişim merkezli kaygı, atanma merkezli kaygı, uyum merkezli kaygı ve ders merkezli kaygı ile ters yönde ilişkiler bulunmaktadır. Bir başka anlatımla, öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeyleri arttıkça, kariyer uyumluluğu düzeyleri azalmaktadır. Kariyer uyumluluğu düzeyinin azalması, bireylerin iş bulmada ve kariyerlerini inşa etmedeki endişe, kontrol, merak ve güven unsurlarının zayıflamasını ifade etmektedir. Kariyer uyumluluğunun düşük olması, bireylerin kariyerine ilişkin değişimlerle mücadele edebilme ve yeniden kariyerini planlayabilme yeteneğinin azaldığını göstermektedir. Kariyer uyumluluğu, özsaygı ve iyimserlik gibi kavramlarla da ilişkilidir (Duffy, 2010). Bireylerin iyimserlik düzeyleri arttıkça kariyer uyumluluğunun da arttığı görülmüştür (Siyez ve Belkis, 2016). Bir başka

anlatımla, iyimser bireylerin kariyerlerine ilişkin gelecekte karşılaşılabileceği sorunlara karşı daha kendine güvenli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, kaygıdan uzak ve geleceğe umutla bakan bireylerin kariyer hedeflerine ulaşmaya daha hazırlıklı olduğu şeklinde bir yoruma varılabilir.

Öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeyleri konusunda yapılan çalışmalarda, mesleki kaygı düzeyinin; yaş (Bozdam ve Taşgın, 2011), cinsiyet (Akgün, Gönen ve Aydın, 2007), mezun olunan lise türü (Kafkas, Açık, Çoban ve Karademir, 2010), sınıf (Boz, 2008; Kurtuldu ve Ayaydın, 2010) gibi çeşitli demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelendiği görülmektedir. Ayrıca, öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerini belirlemeye yönelik çalışmalar da bulunmaktadır. Saban, Korkmaz ve Akbaşlı'nın (2004) çalışmasında, dördüncü sınıf öğretmen adaylarının mesleki kaygılarının daha çok "öğretmenlik görevi" üzerinde olduğu belirlenmiştir. Saracaloğlu, Kumral ve Kanmaz (2009), tezsiz yüksek lisans öğrencileri ile yürüttükleri çalışmalarında bölümlerine isteyerek gelen öğrencilerin, mesleğe yönelik kaygılarının düşük olduğunu ve öğrencilerin akademik başarıları arttıkça mesleğe yönelik kaygılarının azaldığını tespit etmişlerdir. Temiz (2011), son sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları ile yaptığı çalışmada öğretmen adaylarının mesleki kaygılarının, ben merkezli, görev merkezli ve öğrenci merkezli kaygılardan düşük düzeyde etkilendiğini bulmuştur. Kurtuldu ve Ayaydın'ın (2015) çalışmasına göre, öğretmen adayları son sınıfa yaklaştıkça mesleki kaygı düzeyleri artmaktadır. Ünal ve Alaz'a (2008) göre, görev merkezli kaygı türü, öğrenci merkezli ve ben merkezli kaygı türlerine göre daha yüksektir. Köse'nin (2006) yaptığı çalışmada, görev merkezli, öğrenci merkezli ve ben merkezli kaygı düzeylerinin öğretmen adayları için düşük düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Boz Y. ve Boz N.'nin (2011) çalışmasında göreve yönelik kaygıların en yüksek düzeyde, kendine yönelik kaygıların ise en düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. Çubukçu ve Dönmez'in (2011) çalışmasında öğretmen adaylarının göreve yönelik mesleki kaygı düzeylerinin diğer kaygı türlerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu çalışmaya katılan öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin orta düzeyin altında olduğu görülmüştür. Katılımcıların en çok atama merkezli kaygıya sahip oldukları belirlenmiştir. Atama merkezli kaygıdan sonra en yüksek kaygı düzeyi ekonomik ve sosyal merkezli kaygıdır. Öğretmen adaylarının en düşük düzeydeki kaygı türünün ise uyum merkezli kaygı olduğu belirlenmiştir.

Bu araştırmanın sonuçları, elde edilen veriler ile sınırlıdır. Mesleki kaygı ve kariyer uyumluluğu arasındaki ilişkilere yönelik çalışmaların çok fazla olmadığı görülmüştür. Bu iki değişken arasındaki ilişkilerin incelenmesinde bağımlı ve bağımsız değişken ilişkisi kurabilmek için kuramsal desteğe ihtiyaç bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada yalnızca ilişkilerin var olup olmadığının belirlenmesine

odaklanılmıştır. Gelecekteki çalışmalarda bu ilişkinin yönünü belirleyebilecek araştırma modelleri kurulabilir. Öğretmenlik mesleğini tercih eden öğrencileri ne tür kariyer engellerinin beklediğine ilişkin keşfedici araştırmaların yapılması, kariyer uyumluluğu düzeylerinin anlaşılmasına katkıda bulunabilir.

Eğitim fakültelerinde öğretmen adaylarının en çok hangi alanda mesleki kaygı deneyimlendiği belirlenerek bu yönde öğrencilere danışmanlık sağlanabilir. Ayrıca, öğrencileri mezuniyet sonrası mesleki hayatlarında neler beklediği konularında bilgilendirmek için çeşitli çalışmalar yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akgün, A., Gönen, S. ve Aydın, M. (2007). İlköğretim fen ve matematik öğretmenliği öğrencilerinin kaygı düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 283-299.
- Bimrose, J., ve Hearne, L. (2012). Resilience and career adaptability: Qualitative studies of adult career counseling. *Journal of Vocational Behavior*, 81(3), 338-344.
- Blustein, D. L., ve Phillips, S. D. (1988). Individual and contextual factors in career exploration. *Journal of Vocational Behavior*, 33, 203-216.
- Boz, Y. (2008) Turkish student teachers' concerns about teaching. *European Journal of Teacher Education*, 31(4), 367-377.
- Boz, Y., ve Boz, N. (2010). The nature of the relationship between teaching concerns and sense of efficacy. *European Journal of Teacher Education*, 33(3), 279-291.
- Bozdam, A. ve Taşgın, Ö. (2011). Öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 13(1), 44-53.
- Bursal, M., ve Paznokas, L. (2006). Mathematics anxiety and preservice elementary teachers' confidence to teach mathematics and science. *School Science and Mathematics*, 106(4), 173-180.
- Cabı, E., ve Yalçınalp, S. (2013). Öğretmen Adaylarına Yönelik Mesleki Kaygı Ölçeği (MKÖ): Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44(44).
- Coates, T. J., ve Thoresen, C. E. (1976). Teacher anxiety: A review with recommendations. *Review of educational research*, 46(2), 159-184.
- Crosby, J. F. (1976). Theories of anxiety: A theoretical perspective. *The American Journal of Psychoanalysis*, 36(3), 237-248.
- Çubukçu, Z., ve Dönmez, A. (2011). Öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 7(1), 3-25.
- Duffy, R. D. (2010). Sense of control and career adaptability among undergraduate students. *Journal of Career Assessment*, 18(4), 420-430.

- Duffy, R. D., Douglass, R. P., ve Autin, K. L. (2015). Career adaptability and academic satisfaction: Examining work volition and self efficacy as mediators. *Journal of Vocational Behavior*, 90, 46-54.
- Fouad, N. A. (2007). Work and vocational psychology: Theory, research, and applications. *Annual Review of Psychology*, 58, 543-564.
- Frenzel, A. C., Pekrun, R., Goetz, T., Daniels, L. M., Durksen, T. L., Becker-Kurz, B., ve Klassen, R. M. (2016). Measuring teachers' enjoyment, anger, and anxiety: The teacher emotions scales (TES). *Contemporary Educational Psychology*, 46, 148-163.
- Fuller, F. F., ve Borich, G. D. (1988). Teacher concerns checklist. *Effective teaching methods*, 62-72.
- Gresham, G. (2007). A study of mathematics anxiety in pre-service teachers. *Early Childhood Education Journal*, 35(2), 181-188.
- Guan, Y., Deng, H., Sun, J., Wang, Y., Cai, Z., Ye, L., ... ve Li, Y. (2013). Career adaptability, job search self-efficacy and outcomes: A three-wave investigation among Chinese university graduates. *Journal of Vocational Behavior*, 83(3), 561-570.
- Gudykunst, W. B., ve Nishida, T. (2001). Anxiety, uncertainty, and perceived effectiveness of communication across relationships and cultures. *International journal of intercultural relations*, 25(1), 55-71.
- Horwitz, E. K. (1996). Even teachers get the blues: Recognizing and alleviating language teachers' feelings of foreign language anxiety. *Foreign Language Annals*, 29(3), 365-372.
- Johnston, C. S., Luciano, E. C., Maggiori, C., Ruch, W., ve Rossier, J. (2013). Validation of the German version of the career adapt-abilities scale and its relation to orientations to happiness and work stress. *Journal of Vocational Behavior*, 83, 295-304.
- Kafkas, M.E., Aak, M., oban, B., ve Karademir, T., (2010) Beden Eğitimi ğretmen adaylarının z-yeterlik algıları ile mesleki kaygıları arasındaki ilişki. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi dergisi*, 11(2), 93-111.
- Kalafat, T. (2016). Kariyer Geleceği Ölçeği (KARGEL): Türk rnekleme için psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(38).
- Kurtuldu, M. K., ve Ayaydın, a. (2015). Güzel sanatlar eğitimi bölümü ğrencilerinin mesleki kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (28).
- Kurtuluş, K. (2010). Araştırma Yöntemleri. *Türkmen Kitabevi, İstanbul*
- Lazarus, R. S. 1966. *Psychological stress and the coping process*. New York: McGraw

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Öğretmenlik Mesleki Genel Yeterlikleri Raporu, http://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/11115355_YYRETMEN_LYK_MESLEYY_GENEL_YETERLYKLERY.pdf, Erişim Tarihi: 25.02.2018

Porfeli, E. J., ve Savickas, M. L. (2012). Career adapt-abilities scale-USA form: Psychometric properties and relation to vocational identity. *Journal of Vocational Behavior*, 80, 748–753.

Russell, G., ve Bradley, G. (1997). Teachers' computer anxiety: Implications for professional development. *Education and Information Technologies*, 2(1), 17-30.

Saban, A., Korkmaz, İ., ve Akbaşı, S. (2004). Öğretmen adaylarının mesleki kaygıları. *Eurasian Journal of Educational Research*, 17, 198-208.

Saracaloğlu, A. S., Kumral, A. G. O., ve Kanma, A. G. A. (2009). Ortaöğretim Sosyal Alanlar Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Yeterlikleri, Kaygıları Ve Akademik Güdülenme Düzeyler (ss. 38-54). *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2).

Savickas, M. L. (1997). Career adaptability: An integrative construct for life-span, life-space theory. *The career development quarterly*, 45(3), 247-259.

Savickas, M. L. (2000). Person-environment Fit: Theoretical meaning, conceptual models, and empirical measurement. *Journal of Vocational Behavior*, 56, 145–146.

Siyez, D.M., Belkis, Ö. (2016). Üniversite Öğrencilerinde Kariyer İyimserliği ve Uyuumluluğu ile toplumsal cinsiyet Algısı Arasındaki İlişki. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 279-285.

Spielberger, C. D. (1966). Theory and research on anxiety. In C. D. Spielberger (Ed.), *Anxiety and behavior*. New York: Academic Press.

Spielberger, C. D. 1983. *Manual for the state-trait anxiety inventory*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.

Temiz, E. (2011). Güzel sanatlar eğitimi bölümü öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin cinsiyet ve alan değişkenleri açısından incelenmesi. *Journal of New World Science Academy*, 6(2).

Tolentino, L. R., Garcia, P. R. J. M., Lu, V. N., Restubog, S. L. D., Bordia, P., ve Plewa, C. (2014). Career adaptation: The relation of adaptability to goal orientation, proactive personality, and career optimism. *Journal of Vocational Behavior*, 84(1), 39-48.

Turner, J. H. (1988). *A theory of social interaction*. Palo Alto, CA: Stanford University Press.

- Ünalđı, Ü.E., ve Alaz, A. (2008). Coğrafya öğretmenliğinde okuyan öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 26,1-13.
- Vignoli, E., Croity-Belz, S., Chapeland, V., de Phillipis, A., ve Garcia, M. (2005). Career exploration in adolescents: The role of anxiety, attachment, and parenting style. *Journal of Vocational Behavior*, 67(2), 153-168.
- Zacher, H. (2014). Individual difference predictors of change in career adaptability over time. *Journal of Vocational Behavior*, 84(2), 188-198.
- Zeidner, M. (2007). Test anxiety in educational contexts: Concepts, findings, and future directions. In P. A. Schutz ve R. Pekrun (Eds.), *Emotion in education* (pp. 165–184). San Diego, CA: Academic Press.

SOSYAL PAZARLAMADA GERİLLA UYGULAMALAR

GUERILLA PRACTICES IN SOCIAL MARKETING

Sumru KALELİ*

Geliş Tarihi: 27.09.2018
(Received)

Kabul Tarihi: 02.11.2018
(Accepted)

ÖZ: Sosyal pazarlama, kamunun yararına olabilecek her türlü değişim ve uygulamayı destekleyen, teşvik eden pazarlama çabaları olarak özetlenebilir. Gerilla pazarlama ise kısaca, verilmek istenen mesajların çarpıcı ve alışlagelmişin dışında biçim ve araçlarla hedef kitleye ulaştırılmasını merkeze alan bir pazarlama uygulamasıdır. Hedeflenen sosyal amaçlara ulaşmak ve istenen farkındalığı yaratabilmek adına, günümüzde pek çok kurum ve kuruluş gerilla uygulamalara başvurmaktadır. Bu çalışmada, sosyal pazarlamayı hedefleyen, aynı zamanda bu hedeflerini gerilla uygulamalarla hayata geçiren kurumların başarılı örnekleri incelenmiştir. Örnekler, sivil toplum kuruluşlarının gerçekleştirdikleri uygulamalar ve birincil hedefi kârlılık olan ticari kuruluşların gerçekleştirdikleri uygulamalar olarak iki alt bölümde incelenmişlerdir. Analiz için kullanılan veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiş, analiz yöntemi olarak nitel içerik analizi kullanılmıştır. Bu yöntemle, incelenen örnek uygulamalarda verilmek istenen mesajlar değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal Pazarlama, Gerilla Pazarlama, Pazarlama Uygulamaları.*

ABSTRACT: Social marketing can be summarized as marketing efforts that promote and encourage all kinds of changes and practices that can benefit the public. On the other hand guerilla marketing is briefly a marketing application that focuses on delivering the desired messages to the target audience with striking and unorthodox format and tools. In order to achieve the targeted social goals and to create the desired awareness, many institutions and organizations use guerrilla practices today. In this study, successful examples of institutions aiming at social marketing and implementing these goals with guerrilla practices were examined. Examples are examined in two sub-section as a practices carried out by non-governmental organizations and commercial organizations whose primary objective is profitability. The data used for the analysis were obtained by document analysis and qualitative content analysis was used as the analysis method. With this method, the messages to be given in the sample applications examined were evaluated and interpreted.

Key Words: *Social Marketing, Guerilla Marketing, Marketing Practices.*

1.GİRİŞ

Pazarlamanın gelişim evreleri içinde yer alan son evre sosyal pazarlama evresidir. Zaman içinde tüketici beklentilerindeki değişim, işletmeler ve yaratılan markalar arasındaki yoğun rekabet, pazarı yeni uygulamalara, arayışlara yönlendirmiştir. Literatürde ilk kez sosyal pazarlama kavramı 60'ların sonlarında

* Dr.Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, sumrubayraktar@gmail.com

yer almıştır. Sosyal pazarlamanın ana hedefi toplumun davranış kalıplarında olumlu yönlerde değişim yaratacak çalışmalar gerçekleştirmektir. Bu çalışmaları gerek sivil toplum örgütleri, gerek kamu kuruluşları, gerekse özel sektörde faaliyet gösteren işletmeler gerçekleştirmektedir. Sosyal pazarlama uygulamalarına gösterilen ilgi toplumların da sosyo-kültürel gelişimleriyle paralellik gösterdiğinden, bilhassa gelişmekte olan ülkelerde yaygınlaşmaları çok daha geç olmuştur. Uygulayıcıları arasında yer alan sivil toplum kuruluşlarının yoğunluğu da keza ülkelerin gelişmişlik seviyeleriyle doğru orantılıdır. Bu kuruluşların artışı, insanlardaki duyarlılıkların kuvvetlenmesine zemin hazırlamış, akabinde özel sektörün üstlenmesi gereken sosyal sorumluluk çalışmaları ile ilgili beklentileri de arttırmıştır. Zaman içinde toplumdaki benzer beklenti ve değişimler tüm kurum ve kuruluşların sosyal pazarlama faaliyetlerine ağırlık vermelerini sağlamıştır.

Sosyal pazarlama gibi gerilla pazarlama da literatüre görece yeni dâhil edilen kavramlardır. Gerilla pazarlama literatürde ilk kez 80'li yıllarda yer alsa da piyasada etkin bir biçimde uygulanması çok daha sonralara dayanır. Gerilla pazarlama verilmek istenen mesajların en vurucu, en alışılmadık biçimlerde, farklı pazarlama araçlarıyla hedef kitleye sunulması prensibine dayalı bir pazarlama tekniğidir. Önceleri büyük rakipleriyle baş etmek isteyen ancak reklama ayıracak fazla bütçesi olmayan küçük işletmelerin tercih ettikleri bir yöntem olmasına karşın, günümüzde dev şirketlerin gerçekleştirdikleri gerilla uygulamalar tüm dünyada ses getirmektedir. Gerilla uygulamalar bir ürünün satışını, bilinirliğini arttırmak için gerçekleştirildikleri gibi, toplum yararını ön plana alan, kamu vicdanı ve duyarlılıklarını arttıracak çalışmalarda da öne çıkmaktadır. İşte bu çalışmalar sosyal pazarlamanın alanına girmekte, sosyal hedefler gerilla uygulamalarla birleştğinde kamuoyundaki etkileri de artmaktadır.

2. SOSYAL PAZARLAMA NEDİR?

İlk olarak 1969'da Kotler ve Levy (1969:10) tarafından tanımlanan bir kavram olan sosyal pazarlama, temelde pazarlamanın çerçevesinin genişletilmesi gerekliliğinden hareketle doğmuştur. Bu genişletmeye sebep ise, insan ihtiyaçlarının ve beklentilerinin artması, değişmesi gösterilmiştir. Kotler ve Zaltman ise (1971:3-12), sosyal pazarlamanın sosyal refahı arttırmak amacıyla klasik pazarlama araçlarından destek olarak kullanılabilirliği üzerinde durmuşlar, toplumsal sağlığın ve refahın artırılması için hali hazırda zaten sosyal amaçlı yapılan reklamların varlığından söz etmişlerdir.

Literatürde sosyal pazarlama için yapılan pek çok tanıma rastlanmaktadır. National Social Marketing Centre'ın (Gordon, 2012:122) tanımına göre sosyal pazarlama, "toplumsal olarak daha iyiye erişmek amacıyla belirlenen davranışsal hedefleri gerçekleştirmede, pazarlamanın diğer yaklaşımları ve tekniklerle birlikte sistemli bir biçimde uygulanmasıdır". Layton (2015:305) ise sosyal pazarlamayı,

pazarlama sistemi içinde, toplumsal konulara destek ve yardım sağlayıcı bir dengeleme aracı olarak konumlandırmıştır.

Sosyal pazarlama “bir sosyal düşüncenin ya da bir uygulamanın nedenini, hedef insan gruplarında benimsenmesini sağlamak üzere gerekli programların geliştirilmesi, uygulanması ve kontrolü süreci” olarak tanımlanmaktadır (Cemalcılar, 1988:15). Bununla birlikte sosyal pazarlama, hedef kitlenin yeni ve iyi davranışı kabul edip, hoş karşılanmayan davranıştan vazgeçmesini, bu anlamda davranışta değişiklik yaratmayı da içermektedir (Kotler ve Lee, 2008:34).

Sosyal pazarlamanın gereksiz yere pazarlamanın alanını genişletme çabası olduğuna dair bir eleştiri ise Luck’tan gelmiştir. Luck (2018:53) pazarlamacıların, kâr amaçlı gerçekleştirilen klâsik işletme faaliyetlerinin, sosyal olarak faydalı olmamasından dolayı suçluluk duyduklarını, bu suçluluk duygularını hafifletmek amacıyla da sosyal pazarlama kavramını doğurmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Ayrıca sosyal pazarlamanın ortaya çıkışının, bir nevi pazarlamanın başarısızlığının ilanı olarak da yorumlanabileceğini belirtmiştir. Sosyal pazarlamanın uygulanma biçimleri ve alanları hakkında da çeşitli eleştiriler vardır. National Social Marketing Centre tarafından yayınlanan raporda (French’ten aktaran Eagle: 2009) sosyal pazarlamaya yönelik olarak yapılan bazı eleştiriler şunlardır:

- Sosyal pazarlama uygulamaları sayesinde yaratılacak olan pozitif yönlü değişime, insanların rasyonel davranışlar gösterdiği varsayımından yola çıkılarak inanılmaktadır. Ancak insanların her zaman rasyonel olduklarına dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır.

- Sosyal pazarlama, davranışta yaratmak istediği değişim için küstah ve manipüle edici bir tavır sergileyebilir.

- Sosyal pazarlama insanların temel içgüdülerine yönelmekte ve onları bu yolla cezbetmektedir.

- Sosyal pazarlama vatandaş ve devlet arasındaki güç dengesizliğini devlet lehine genişletmektedir.

Sosyal pazarlama kimler tarafından kullanılabilir sorusu şu şekilde yanıtlanabilir. Sosyal pazarlamayı kâr amacı güden ya da gütmeyen kuruluşlar ve devlet kurumları kullanabilirler (Tokay ve Akyıldız, 2010:41). Literatürde her ne kadar kâr amacı güden ya da gütmeyen tüm kurum ve kuruluşların sosyal pazarlamayı kullanabileceği savunulsa da buna karşıt duruş geliştiren düşünceler de mevcuttur. Örneğin Again, Rangun ve Karim (1991) sosyal pazarlamanın ana meselesinin davranışta olumlu yönde değişiklik yaratmak olduğunu, doğası gereği kâr amacı güden kuruluşların bu ana meseleyi merkeze alamayacaklarını, bu ana meselenin kâr amacı güden kuruluşlar tarafından ancak ikincil bir amaç olarak görülebileceğini savunurlar. Buna göre, sigorta şirketlerinin emniyet kemeri

kullanımını teşviki ya da bira endüstrisinin sorumlu sürücülük kampanyaları ne ölçüde firma hedefleriyle örtüşmektedir (Andreasen, 1994:109).

Sosyal pazarlamanın uygulanma biçiminde iki temel yaklaşımdan bahsedilmektedir. Bunlar, “akıntı yönünde” ve “akıntıya karşı” adı verilen uygulamalardır. Akıntı yönündeki uygulamalar değiştirilmesi istenen, beğenilmeyen davranışa yöneliktir. Sigarayı bırakma ve şeker tüketimini azaltma buna örnek olarak verilebilir. Akıntıya karşı olarak isimlendirilen uygulamalar ise beğenilmeyen, istenmeyen ve kötü bir alışkanlık haline gelebilecek olan davranışların henüz ortaya çıkmadan, sergilenmeden engellenmesini amaçlayan uygulamalardır. Örneğin, sağlıksız gıda ürünleri (içinde fazla şeker barındıran vb.) toplumda bağımlılık yapmadan önce, bu gıda maddelerinin daha sağlıklı içeriklerle piyasaya sürülmesi gibi. Böylece istenmeyen davranış daha ortaya çıkmadan, olası kötü durumlar için tedbir alınmış olur (Hasting’den aktaran Nakıboğlu ve Özsoy, 2016:21).

Sosyal pazarlamanın özel ya da kamu fark etmeksizin tüm kurum ve kuruluşlar için olduğunu savunanlardan Kotler ve Lee (2006:23-38), sosyal pazarlama kapsamında yer alan sosyal sorumluluk girişimlerini 6 gruba ayırmıştır. Buna göre, özel sektör içinde yer alan kuruluşlar genellikle kâr amacı gütmeyen kurumlarla işbirliği yaparak çeşitli uygulamalarda bulunurlar. Bu uygulamalara aşağıda yer verilmiştir.

- **Sosyal amaç teşvikleri;** bir kurum sosyal bir olaya ilgiyi arttırmak veya gönüllü toplamak için kurumsal kaynaklarıyla destek sağlayabilir. Bu desteği kendi başına verebileceği gibi, projede yer alan pek çok diğer ortaktan birisi tarafından da verilebilir.

- **Sosyal amaç bağlantılı pazarlama;** bir kurum belli bir ürününe ait satış gelirlerinin belirlenen bir kısmını sosyal bir amaç için harcar. Bu uygulamanın sıkça görülen şekli, kurumun bir sivil toplum örgütüyle anlaşması, bu sayede belirlediği ürün grubunun satışını arttırırken anlaştığı sivil toplum örgütüne de finansal fayda sağlanmasıdır.

- **Kurumsal sosyal pazarlama;** kurum, halk sağlığı ve güvenliğini iyileştirmek, toplum refahını yükseltmek için bir davranış değiştirme kampanyası tasarlar ve uygular. Bu uygulamanın sosyal amaç teşvikleri kapsamında yapılan uygulamalardan farkı, davranışta değişiklik yaratmaya odaklanmış olmasıdır. Kurum bunu kendi başına yapabileceği gibi kâr amacı gütmeyen kuruluşlarla ortak olarak da uygulayabilmektedir.

- **Kurumsal hayırseverlik;** kurum, bir derneğe ya da sosyal amaç taşıyan bir platforma nakdi yardım yapar. Bu uygulama en geleneksel uygulamadır.

- **Toplum gönüllülüğü;** kurum kendi personelini ve ortaklarını bir sosyal amacı gerçekleştirmek üzere gönüllü olarak çalışmaya yönlendirir. Bu faaliyetler

kurum tarafından düzenlenebileceği gibi personelin kendisi de gönüllü çalışacakları faaliyeti seçebilirler. Personel bu faaliyetlere ücretli izinlerle teşvik edilebilir.

• **Sosyal sorumluluk taşıyan iş uygulamaları;** kurum toplum ve çevre refahını iyileştirmek için destekleyici özel yatırımlar ve buna özel iş uygulamaları yürütür. Buna örnek olarak Dell firmasının iş uygulaması verilebilir. Dell “Çevre İçin Tasarım” adlı uygulamasında, ürün yaşam süresini uzatmak, enerji tüketimini azaltmak, çevre için hassas olan zarar verici materyallerin ürün içeriğinde yer almamasını sağlamak, daha az malzeme kullanımı ve en yüksek düzeyde geri dönüştürülebilir malzeme kullanmak için önlemler almıştır.

Andreasen, sosyal pazarlamanın erken yetişkinlik dönemini geçirdiğini vurgulayarak bu dönemi şöyle açıklamaktadır (2003, s.300): *“Erken yetişkinlik bir insanın mükemmel birleşimi yaşadığı dönemdir. Olgunluk ve kendine güvenle birlikte sınırlı bir geçmiş ve fethedilmek üzere uzanmış geniş bir dünya demektir. Sosyal pazarlama uygulamalarına insaflı yaklaşılmalı, zira alan, potansiyeline ulaşma yolunda oldukça gayretli.”*

Tüm pazarlama faaliyetlerinin arasında en zor olanın sosyal pazarlama olduğunu savunan Kotler, bu zorlukların nedenlerini şu maddelerle özetlemektedir (Kotler ve Lee, 2007:245-246);

• İnsanların keyif aldıkları bir şeylerden vazgeçmeleri söylenmektedir, sigarayı bırakmak gibi.

• Emniyet kemeri takmak gibi rahatsızlık verici öneriler sunmaktadır.

• Çevre sağlığı, enerji tüketimini azaltmak gibi amaçlar için işe toplu taşımayla gitmek gibi önerilerde bulunmaktadır. Bu da insanların zahmete katlanmalarına neden olmaktadır.

• Kolonoskopi yaptırmak gibi erken teşhis uygulamalarını önererek insanların utanç duymalarına neden olabilmektedir.

• İnsanlara eski alışkanlıklarından vazgeçip yeni alışkanlıklar edinmelerini önermektedir. Bu uygulamalar hakkındaki asıl sorun ise, tüm bunların hayata geçirildiği takdirde hemen sonuç vermeyecek olan uygulamalar olmalarıdır. Kişi, uzun vadede sağlıklı bir yaşama, çevreye sahip olabilir ancak davranışının somut çıktısını hemen alamayacak olması, katlandığı türlü zorluklara karşın bir şey elde edemediği duygusunu yaratabilmektedir.

Sosyal pazarlamanın hedefine ulaşip davranışta kalıcı bir değişiklik yaratabilmesi için geliştirilen yaklaşımlardan biri “topluluk tabanlı sosyal pazarlama”dır. Bu yaklaşım birey ve grupların davranış değişimlerinin önünde yer alan engelleri ortadan kaldırma düşüncesine dayanır. Aynı zamanda bunun için gerekli olan motivatörler de devreye sokulmalıdır. Böylece bilgi ağırlıklı ve nispeten sıkıcı kampanyalar yerine, ödüllendirici uygulamalar tüketicinin olumlu

yönde gerçekleşecek davranışları için daha yüreklendirici olacaktır (Gelibolu ve Madran, 2012:5).

2.1. Pazarlama Ahlakı Çerçevesinde Sosyal Pazarlama mı, Toplumsal Pazarlama mı?

Sosyal pazarlama kampanyaları incelendiğinde pazarlama ahlakı açısından tekrar değerlendirilmesi gereken, bir bakıma sorun teşkil edecek bazı durumlar vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Torlak ve Tiltay, 2017:309-310):

- Sosyal pazarlama adı altında kuruma ya da ürüne bir imaj oluşturma çabası,
- Kampanyaların içeriklerinin slogandan ibaret ve sığ olması,
- Kampanyaların belli bir grubun tanıtım faaliyeti haline gelmesi,
- Sosyal kampanyaya destek veren paydaşlardan bir kısmının öne çıkarılıp diğer kısmının göz ardı edilmesi
- Sosyal pazarlama adı altında satış arttırma faaliyeti yapılması
- Programlarda ötekileştirici bir biçimde ırk, inanç ve cinsiyet ayrımı yapılması
- Kampanya maliyetlerinin vergi indirimi vb. sebeplerle bilhassa yükseltilmesi.

Pazarlama ahlakı açısından sorun oluşturabilecek durumlar incelendiğinde hakiki bir sosyal kampanyanın içinde ana hedefin kârlılık ya da tanıtım gibi amaçlar olmaması gerektiği vurgusu dikkat çekmektedir. Yani gerçek bir sosyal pazarlama kampanyasından bahsetmek gerekiyorsa ulaşılmak istenen ana hedef mutlaka hedef kitlenin menfaati olmalıdır.

Bu noktada sosyal pazarlama kavramı ile karıştırılan bir kavram olan toplumsal pazarlamadan bahsetmekte fayda vardır. Bu iki kavram arasındaki en temel ayrım, sosyal pazarlamanın hedef kitlenin düşünce ve eylemlerinde sosyal bir fayda yaratacak şekilde bir değişimi amaçlamasıyken, toplumsal pazarlamada ise; toplumsal bir takım hedefler gözetilmekle birlikte ana hedef bu değildir (Andreasen, 1995:109). Özetle sosyal pazarlama, toplumun bütünsel olarak sağlık ve refahını geliştirme doğrultusunda olumlu davranış kalıpları geliştirmesini sağlamak için geleneksel pazarlama tekniklerinin kullanılması olarak tanımlanabilir (Weinreich, 1999:3-4).

Bu tanımlamalardan yola çıkıldığında piyasadaki uygulamaların gerçek bir sosyal pazarlama örneği olup olmadığını keskin bir çizgiyle belirtmek kolay olmayacaktır. Çünkü kamuoyuna ilan edilen temel hedefle, kurumların asıl temel hedefleri birbirinden farklı olabilir. Örnek vermek gerekirse, bir kurumun çevreci bir sivil toplum örgütüyle birlikte yürüttüğü bir sosyal sorumluluk kampanyasının gerçekteki temel hedefi, kamuoyunun takdirini kazanıp satışlarını yükseltmekten,

kamuoyuna sunduğu temel hedef ise, çevrenin korunması için insanlarda davranış değişikliği yaratmayı amaçladıkları olabilir.

Sosyal pazarlama uygulamalarında sayılan zorluklar da dikkate alındığında, uygulamaların toplum nezdinde karşılık bulması, olumlu tepkiler alması ve daha da önemlisi hedeflediği şekilde davranışta değişikliğe yol açması, etkin bir tutundurma planıyla mümkün olabilecektir. Genellikle bir öğüt niteliğindeki sosyal pazarlama mesajları, alışlageldik reklam uygulamalarıyla hedef kitlenin karşısına çıkarıldığında yerini bulmayan, adeta ‘yapmış olmak için yapılmış’ uygulamalardan öteye gidememektedir. Etkinliği arttırmak için en başta yapılması gereken, verilen mesajın hedef kitlenin dikkatini çekmesidir. Hatta onu şaşırtması, bir anlamda şok etkisi yaratmasıdır. Bu etkiyi yaratmayı amaçlayan uygulamalardan biri de gerilla pazarlama uygulamalarıdır.

3. GERİLLA PAZARLAMA

Rekabetin her alanda sertleştiği günümüzde işletmeler tüketicilerin satın alım kararlarını etkileyebilmek, dikkatlerini çekebilmek için çok çeşitli yöntemler kullanmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Gün içinde yüzlerce klâsik reklam mesajıyla karşılaşan tüketici bu mesajların çoğuna duyarsızlaşmaktadır. Yüksek bütçeler ayrılarak yapılan/yaptırılan bu reklamlar amacına ulaşamadığında ise işletmeye önemli bir gider oluşturmaktadır. İşletmeler bu sebeple tüketicinin ilgisini uyandıracak, bu ilgiyi canlı tutacak, onu heyecanlandıracak mesajlar vermek durumundadırlar. Gelişen teknoloji kuşkusuz işletmelerin bu hedeflerinde en önemli yardımcılarından. Ancak yalnızca teknoloji yeterli değildir. Başarı için başat faktör bu alandaki yaratıcılıktır.

Gerilla pazarlamada uygulayıcılar, tüm kaynakları toplamalı, algıyı meşgul edecek, ürünle bağlantılı ve orijinal kampanyalarla hedef kitle ile sinerji yaratmayı amaçlamalıdır (Navrátilová ve Milichovská, 2015:270-271). Temelde işletme içindeki kıt kaynakların en verimli kullanımını hedef alan, klâsik pazarlama yöntemlerine aykırı bir pazarlama türü (Gülmez ve Dörtüoğlu, 2009:98) olarak tanımlanan gerilla pazarlamanın ana besini yaratıcılıktır. Gerilla pazarlamanın uygulama mecra ve teknikleri de yaratıcılıkla sınırlıdır.

Gerilla pazarlama, sermaye yapısı kuvvetli ve klâsik reklam ortamlarına ulaşma konusunda sıkıntı yaşamayan büyük şirketler karşısında, bu avantajlara sahip olmayan küçük işletmelerin ayakta kalma arayışlarıyla doğmuştur. Gazete, radyo, televizyon gibi klâsik reklam ortamları, küçük bir işletmenin reklama yüklü bir bütçe ayırması anlamına gelmektedir. Ancak reklam her zaman kısa vadede gelir getiren bir yatırım değildir. Satışlar üzerindeki etkisini göstermesi günler hatta bazen aylar alabilir. Küçük işletmelerin yüklü bir reklam masrafı yaptıktan sonra geri dönüş için uzun süre bekleyecek maddi gücü yoktur. Bu sebeple klâsik reklam ortamlarıyla yapılan reklama ayrılacak para, küçük işletmeler için çok daha önemli

hale geldiğinden, bu durum küçük işletmeleri ayakta kalabilmek için yeni yöntemler uygulamaya itmiştir. Bu, onların bir bakıma yan yollardan oyuna dâhil olarak, hedef kitleye “ben de varım” mesajı verme şeklindedir. Hedeflenen elbette en az masrafla en dikkat çekici biçimde hedef kitleye ulaşmak; ürünü, hizmeti veya işletmeyi tanıtmaktır.

Bu tekniğin fikir babası, aynı zamanda Adobe ve Apple’ın pazarlama ortaklarından olan Guerilla Marketing International kuruluşunun merhum başkanı Jay Conrad Levinson, alanında yazdığı 30 kitapla dünya tarihinin en fazla satan pazarlama serisini oluşturmuştur (“Jay Conrad Levinson”, 2012). Gerilla ruhu, Levinson’ın (1984) şu örneğiyle net bir biçimde özetlenebilir;

“Her iki yanında büyük rakipleri olan küçük bir mobilya mağazası vardır. Bir yanındaki rakibi kapısına ‘%60 indirim!’ yazılı dev bir afiş asar. Diğer yanındaki rakibi ise kapısına ‘%75indirim!’ yazan bir afişle karşılık verir. Küçük mağaza ise ne bu kadar yüksek indirimler yapacak ne de böyle afişler asabilecek bir güce sahip değildir. Buna karşılık o da baş durmaz ve tam iki rakibinin ortasında yer alan kendi mağaza kapısına şu yazıyı asar: ‘Ana Giriş’. İşte gerilla ruhu budur.”

Önceleri yalnızca maddi gücü sınırlı küçük işletmelerin uyguladığı bir yöntem olan gerilla pazarlama, günümüzde büyük, hatta çok uluslu şirketler arasında popüler bir teknik haline gelmiştir. Altında yatan en önemli sebep ise klâsik reklam mecralarında sunulan klâsik reklam uygulamalarının tüketiciler tarafından eskisi kadar ilgi çekici bulunmamasıdır. Hatta pek çok reklam ve pazarlama uygulaması okunmadan/dinlenmeden/izlenmeden “çöpe” gitmektedir. Tüketici büyük ölçüde tek yönlü gerçekleşen bu veri akışı karşısında duyarsızlaşmıştır. Bu durumun bilincinde olan büyük şirketler, tüketiciyi şaşırtacak, ürüne dikkat kesilmesini sağlayacak yeni ve sıra dışı uygulamalar denemektedirler.

Gerilla pazarlama ayrıca, büyük şirketlerin karşısına direkt bir biçimde savaş açarak değil, onu zayıf noktalarından vurarak, bu noktalardan parçalar koparmayı hedefleyerek uygulanan bir stratejidir (İslamoğlu, 2006, s.35). Bu, niş uygulamalarla belli bir sektörün yalnızca belli bir alanını hedef alarak iş yapmak olarak da düşünülebilir. Tekstil sektöründe köşelerin dev işletmeler tarafından tutulduğu bir piyasada yalnızca spesifik bir tekstil ürünüyle -ancak o üründe de diğerlerinden daha yüksek kalite ve çeşitle- pazarda var olmak gibi.

Levinson’a göre (1998:8-9) gerilla ve geleneksel pazarlama arasında bazı temel farklar vardır. Bu farklar Tablo 1’de ayrıntılı olarak sunulmaktadır.

Tablo 1: Geleneksel Pazarlama ve Gerilla Pazarlama Arasındaki Farklar

Geleneksel Pazarlama	Gerilla Pazarlama
Pazarlama için para gereklidir.	Paranız varsa pazarlama faaliyetlerine yatırım yaparsınız ancak paranız olmak zorunda da değildir.
İnsanların kafalarını karıştırır ve gizemli bir hava yaratır.	Gerçeği net bir biçimde ortaya koyar.
Büyük iş ortamları için tasarlanmıştır.	Küçük iş çevrelerince de uygulanabilir.
Performans satış rakamlarıyla ölçülür.	Kârlılık önce gelir.
Pazarlama etkinlikleri deneyime ve tahminlerden çıkarılan yargılara dayanır.	İnsan davranışlarına ve psikolojisine odaklanır, çünkü tahminlerle zaman kaybetmeyi göze alamaz. Tüketici kararlarının %90'ının bilinçaltında alındığının da farkındadır.
Rakiplerin çalışmalarıyla ilgilenilmez.	Rakipler hakkında söylenenlerle değil, onlarla yapılacak işbirlikleriyle ilgilenir.
Daima “ben” der ve her şey egosu üzerine kuruludur.	Gerilla ise “sen” der. El ilanlarından broşürlerine kadar her şey potansiyel müşterileri ile ilgilidir.
Dönem sonu faturalarıyla ilgilenir.	Kurulan ilişkilerle ilgilenir. “Bu ay kimlerle temas kuruldu?” gibi sorular sorar.
Teknolojiye çok önem vermez.	Her seviyedeki teknolojinin sağladığı imkândan faydalanır.
Büyük grupları hedefler.	Küçük grupları ve bireyleri hedefler.
Bilinçaltını ve küçük ayrıntıları önemsemez.	Bilinçaltını hedefler ve ayrıntılarıyla ilgilenir.
İletişimi monolog şeklindedir.	Diyaloga meraklıdır. “Ben” den çok “sen” der.
Sadece bir avuç pazarlama metodu kullanır.	100 farklı silahı vardır ve bunların en uygunlarını seçer. Bu silahların 62’si ise tamamen ücretsizdir.
Aynı anda birden fazla işi başlatır.	Öncelikle elinizdeki işi yönetmenizi, sonrasında diğer sorunlara odaklanmanız gerektiğini söyler.
İşte doğrusal büyümeyi hedefler.	Geometrik büyümeyi hedefler.
Ana mesele satıştır, satıştan sonra müşteriyi unuttur.	Müşteriyi daima takip eder ve bekler. Böylece müşteri kaybetme riskini minimuma indirir.
İnsanlara “benim ürün ve hizmet avantajlarımdan faydalanmalısınız” der.	İnsanların sorunlarına odaklanır ve onlar için çözümler bulur.
“Onlara ne satabilirim?” diye sorar. Sistem satın alma ve satma üzerine kuruludur.	Müşterilere “size ne verebilirim?” diye sorar.
PR gibi geleneksel yöntemlerin her zaman faydalı olacağını savunur.	Müşterilerin faydası önceliklidir.
Yalnızca promosyonel pazarlama faaliyetleriyle pazarlama yapmanın mümkün olduğuna inanır.	Tek bir yöntem değil tüm yaklaşımların kombinasyonunun faydasına inanır.
	Öncelikle müşteriyi memnun etmekle işe başlanmalıdır. Bu sayede ihtiyaç halinde müşteri size zaten gelecektir.

Kaynak: Levinson, Jay, Conrad, *Guerrilla Marketing*, Houghton Mifflin, New York, 1998.

Konumlandırma kavramının da fikir babalarından olan pazarlama guruları Jack Trout ve Al Ries, *Pazarlama Savaşı* (2007:117-123) adlı kitaplarında gerilla savaşının ilkelerini şöyle özetlemişlerdir;

1 Numaralı İlke: Pazarda coğrafi ya da hacmen, büyük rakiplerin saldıramayacağı kadar küçük bir dilim bulun ve onu savunun. Örneğin Rolls-Royce kendi pazarında çok yüksek fiyata sahiptir ve bu, onu bulunduğu segmentin sahibi yapmıştır. Diğer rakipleri Rolls-Royce'la rekabet etmeyi düşünmezler. Ancak bu noktada, hangi ölçüde küçük bir pazar seçilmesi gerektiği sorusuna verilecek cevap önemlidir. Doğru cevap ise "lider olmaya yetecek kadar"dır.

2 Numaralı İlke: Asla lider gibi davranmamalısınız. Büyük şirketler daima asıl iş dışında kalan işlerde çalışmak için, asıl işe yardımcı olunması için yüksek sayılarda personel çalıştırmaktadırlar. Amerika-Vietnam Savaşı'nda da aynı durum geçerliydi. Amerikan askerlerinden savaşa katılanların yalnızca 7'de 1'i düşmanla karşı karşıya gelmekte, diğerleri o bir askerinin savaşması için diğer idari işleri organize etmekle görevlendirilmekteydiler. Oysaki Vietnam askerlerinin her biri kendi başına bir savaşçıydı. Buradan ilham alınarak, gerilla mantığıyla iş yapacak olan şirketler, büyük şirketler gibi hantal ve ağır yönetsel kadrolarla iş yapma hatasına düşmemeli, hızlı ve çevik kadrolarla rakiplerinin karşısına çıkmalıdır.

3 Numaralı İlke: Gerektiğinde oyundan çıkmalısınız. Piyasada durum aleyhte işlemeye devam ediyorsa geri çekilmekten kaçınılmamalıdır. Büyük şirketler için bu hızlı gerçekleşebilecek bir uygulama değildir, ancak küçük işletmeler için kolaydır. Esnek ve yalın bir örgüt yapısı özellikle bu durumlarda son derece avantajlıdır. Bu yapılarda, gerektiğinde hızlı oyundan çıktığı gibi fırsat anlarında hızlıca oyuna dâhil olmak da kolaydır.

Gerilla uygulamalar geleneksel pazarlama uygulamalarından farklı olarak bazı psikoloji temelli stratejileri merkezlerine yerleştirir. Bilinçdışı kararların tüketici eylemleri üzerindeki etkisi, geleneksel pazarlamacıların da keşfettiği bir durum olmasına karşın, gerilla uygulamacılar tarafından daha efektif, hızlı ve sık kullanılmaktadırlar. Modern psikoloji biliminin ilerlemesi de gerilla uygulayıcıların işlerini kolaylaştırmıştır. Gerilla pazarlamada odak nokta daima insanın doğası ve bilinç dışıdır. Aynı zamanda potansiyel müşterilerin satın alma kararlarını etkileme yolları ile ilgili bilgiler vermeyi hedefler. Bu amaçla, psikoloji bilimi pazarlamaya uyarlanarak, geleneksel pazarlamacıların elde edebileceğinden çok daha fazla, tutarlı ve doğru sonuçlara ulaşabilmektedir. Bilinçdışını hedef alarak başarılı pazarlama uygulamaları yapabilmek ise pazarlamacının bu bağlamda kendi zihnini açabilmesine bağlıdır. Gerilla pazarlamacılar her zaman ellerindeki silahları geliştirmek ve arttırmak zorundadırlar. Bilinçdışına etki edebilmek elde bulundurulması gereken en güçlü silahtır. Bu yönüyle de gerilla pazarlama kendi yapısı gereği bilimseldir (Levinson ve Hanley, 2007:15-20).

4. METODOLOJİ

Duygulara ve insanın iç dünyasındaki bilinmeyene, yani bilinçdışına hitap etmeyi hedefe alan bir teknik olan gerilla pazarlama, davranışı yönlendirmek veya

yeni bir olumlu davranış kazandırmak için de sıklıkla kullanılmaktadır. Bu bağlamda, gerek kâr amacı gütmeyen, salt toplum refahı için olumlu yöneltilmeler gerçekleştirilmeyi amaçlayan sosyal pazarlama faaliyetlerinde, gerekse de temelde kârlılık ve şirket imajını yükseltme hedefi ardında, toplumsal sorumluluk faaliyetleri gerçekleştiren ticari işletmelerde gerilla uygulamalar oldukça yaygındır.

Çalışmanın bu bölümü iki aşamada gerçekleştirilen incelemelerden oluşmaktadır. Birinci aşamada kâr amacı gütmeyen kuruluşlar olan sivil toplum örgütlerinin sosyal pazarlama kapsamında gerçekleştirdikleri gerilla uygulamalar incelenmiştir. İkinci aşamada ise asıl hedefi şirket çıkarlarını yükseltmek olsa dahi, bu amaca giden yolda sosyal/toplumsal pazarlama faaliyetlerini gerilla uygulamalar üzerinden gerçekleştiren kuruluşlara ait örnekler incelenmiştir.

Bu çalışmada, nitel araştırmalarda veri toplamada sıklıkla kullanılan bir yöntem olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesinde, başta araştırılması hedeflenen konu hakkında bilgi sunabilecek yazılı materyallerin analizi söz konusudur. Daha çok tarihçilerin ve antropologların tercih ettiği bir yöntem olmakla birlikte sosyal bilimlerde de sıklıkla kullanılmaktadır. Bilhassa fotoğraf ve video gibi materyaller, sosyal bilimler alanındaki çalışmalarda sıklıkla kullanılan doküman türleridir (Yıldırım ve Şimşek, 2016:189-190). Bu çalışmada, gerilla uygulamalara ait fotoğraflar kullanılmış ve örnekler bu fotoğraflar üzerinden sunulmuştur.

Kullanılan materyaller nitel içerik analizi yöntemiyle analiz edilerek yorumlanmıştır. Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın'a göre (2015:331); nitel içerik analizi; "yorumsamacı bir bakış açısıyla, incelenen iletişim verilerinde anlatılmak istenen mesajın ne olduğunu anlamaya yönelik olarak tümevarım yaklaşımıyla verileri analiz eden bir yöntemdir."

Bu yöntemde temel amaç ise incelenen verilerde anlatılmak istenenin, verilen mesajın ne olduğunu anlamaktır. Nicel içerik analizine göre, örnekleme, veri kodlama ve veri analizi konularında daha esnektir. Yöntemin uygulaması araştırmacının deneyimine bağlı olarak değişmekle birlikte, genelde istatistiksel çıkarımlar yaparak değil, incelenen fenomeni anlamaya ve yorumlamaya çalışarak yapılır. Sayılar yerine nitel veriler kullanılır (Güler vd.,2015:337-338).

5. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA AİT GERİLLA UYGULAMALARA ÖRNEKLER (FEED SA, WAR CHILD, WORLD WILDLIFE FUND FOR NATURE, WOMEN'S AID)

Feed SA, Güney Afrika genelinde gıda programlarıyla ilgilenen kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur. Ülke içindeki zengin-fakir uçurumundan hareketle, Güney Afrika halkı içindeki zengin kesimden, başta gıda ihtiyacını gidermek amacıyla yardım toplamaktadır. Kuruluşun temel inancı, kişinin gelişim ve ilerlemesinin ilk aşamasının midede başladığıdır. İlk etapta gıdaya ulaşım ve

beslenme sorunu ortadan kalkan birey, hayata tutunarak diğer sorunlarına çözüm geliştirebilir. Bununla birlikte beslenme, her ne kadar faaliyetlerin belkemiğini oluştursa da, kuruluş aynı zamanda ihtiyaç sahiplerinin eğitim sorunlarına da çözüm bulmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda özel eğitim kurumları ve kreşler açarak özellikle 1-6 yaş arası çocuklar için özel eğitim programları sunmaktadır (“About Feed SA”).

See how easy feeding the hungry can be?

Resim 1: Market Arabası Uygulaması

Kaynak: <http://www.feedsa.co.za/>, Erişim Tarihi: 14.08.2018.

Kuruluş, Johannesburg Reklam Ajansı'yla ortak yürüttüğü çalışmayla “resmedilen halkın ne kadar kolay beslenebileceğine bakın” adlı bir kampanyayı hayata geçirmişlerdir. Kampanyanın hedef aldığı pazar bölümü zengin Güney Afrika halkıdır. Market arabalarına yerleştirilen kampanya görselleriyle, alışveriş yapan kişilerin, ihtiyaç sahibi fakir kesim için de bir şeyler yapabileceği mesajı verilmektedir. Kişilerin duygularına oldukça sert bir biçimde hitap eden bu uygulama, aynı zamanda alışverişe gelen müşterileri insan hakları meseleleri hakkında sorgulamalar yapmaya da zorlamaktadır. Kampanya bu yönüyle, bir gerilla uygulamada olması gereken, dikkat çekme, mesajda vuruculuk ve şaşırtma unsurlarını da içinde barındırmaktadır. Mesajdan etkilenerek eyleme geçmek isteyenler ise market içlerine yerleştirilen bağış kutuları sayesinde bağışlarını yapabilmektedirler.

Çalışmaya ikinci örnek olarak dâhil edilen War Child, 1993 yılında kurulmuş olan kâr amacı gütmeyen bir sivil toplum kuruluşudur. Faaliyet amacı,

savaşa yakalanmış olan çocukları korumak, hayatta kalmalarını ve eğitimlerini sağlamaktır. Örgütün kurucuları aynı zamanda film yapımcıları olan David Wilson ve Bill Leeson, görevlendirildikleri Bosna Savaşı'nda şahit oldukları manzaralar karşısında dehşete düşmüşler, bilhassa savaşın çocuklar üzerindeki etkileri onları böyle bir örgütü kurmaya yöneltmiştir. Yaşanan katliamlara karşı Avrupa liderlerinin takındıkları kayıtsız tavırlar ise eyleme geçmelerini hızlandırmıştır. Bu amaçla, savaş ortasında kalmış çocukların seslerini dünya kamuoyuna duyurmak ana hedefleri olmuştur. İlk War Child yardım konvoyunu Bosna-Mostar'da, on binlerce somun ekmek üreten bir fırın kurarak oluşturmuşlardır ("Our History").

BALLOON TANK AGAINST CHILD SOLDIERS

MISSION

War Child organized their annual fundraising campaign. But with every NGO asking for money, we needed to remind people of the importance of our cause: giving kids from war zones their childhood back.

IDEA

A life size Sherman tank made out of balloons, created together with artist Hans Hemmert. People were asked to tweet to turn the tank back into balloons. Hence giving children their childhood back in a symbolic way.

The tank was installed on the city square of Den Bosch, Holland. It measured 9 m long, 3 m large and contained over 7.000 balloons.

RESULTS

- International TV, press & radio coverage
- Almost 30.000 people visited the tank
- More than 350.000 online views
- All with 0 Euro media budget

TWEETS CHANGED THE TANK BACK INTO BALLOONS

Resim 2: Balon Tank

Kaynak: <https://www.happiness-brussels.com/work/war-child-balloon-tank>, Erişim Tarihi: 16.08.2018.

Kuruluş Belçika'da Happiness Brussels Reklam Ajansıyla birlikte hayata geçirdiği kampanyada, resim 2'de yer alan "balon tank"ı oluşturarak dünyadaki savaşlarda savaşmak zorunda bırakılan ve hayatını kaybeden çocuk askerlere dikkat çekmiştir ("War Child Balloon Tank"). Tank, yaklaşık 7000 balonla kaplanmıştır. Sosyal medyada ses getiren bu gerilla uygulama hakkında, Twitter kullanıcıları toplam 3000 tweet attıklarında ise tüm balonlar gökyüzüne uçurulmuştur. Böylece savaşın karanlık yüzü ve çocukların masum dünyaları aynı kareler içine alınarak, yaratılan tezatla kamuoyunun dikkatini çeken bir proje hayata geçirilmiştir. Proje süresinde 30.000'den fazla insan tankı ziyaret etmiş, proje hakkında ise 350.000'den fazla internet haberi yapılmıştır ("Balloon Tank", 2012).

Üçüncü örnek olan World Wildlife Fund for Nature (WWF), 1961 yılında kurulan uluslararası bir örgüttür. Misyonu doğayı korumak ve dünya üzerindeki

yaşam çeşitliliğine yönelik tehditleri azaltmak olan WWF, çalışmalarını gıda, iklim, temiz su, vahşi yaşam, ormanlar ve okyanuslar olarak altı kategoride toplamıştır. Kuruluşun pek çok ülkede temsilcilikleri, gönüllüleri, paydaşları ve o bölgelere özel çalışmaları mevcut olmakla birlikte, kuruluş günümüz itibariyle de dünyanın en büyük bağımsız koruma örgütüdür. Beş milyondan fazla insanın desteğini kazanarak, 12.000 koruma projesiyle 1 milyar doların üzerinde yatırıma imza atmıştır. Logo olarak siyah beyaz bir panda illüstrasyonunu seçen WWF sayesinde panda, bir bütün olarak tüm dünyada koruma faaliyetlerinin de sembolü haline gelmiştir (“WWF’s Mission”).

Resim 3: Kâğıt Tasarrufunu Vurgulayan Havlu Kutuları

Kaynak: https://www.adsoftheworld.com/media/ambient/paper_dispenser,
Erişim Tarihi:28.08.2018).

Danimarka Saatchi&Saatchi'nin WWF için hazırladığı gerilla uygulamada, özel tasarım kâğıt havlu kutuları kullanılmıştır. İnsanların, gezegenin kurtuluşunun kâğıt tasarrufu ile başladığını fark etmelerini sağlamak için standart bir kâğıt havlu kutusu alınmış ve yeşil folyo ile üzerine Güney Amerika'nın silueti eklenmiştir. Kutunun içinden alınan her bir yaprak kâğıt havluyla birlikte, kutudaki yeşil alanlı renk azalmaktadır. Böylelikle havlu kullanıcılarına, ormanların hayatta kalmasının kendi ellerinde olan bir durum olduğu, doğrudan kendi tüketimlerinin bunu etkilediği bilinci verilmektedir (“Paper Dispenser”, 2007).

Dördüncü örnek olan İngiltere merkezli bir sivil toplum kuruluşu Women's Aid, aile içi şiddete maruz kalmış kadın ve çocuklara yardım etmek, onların ihtiyaçlarını karşılamak ve bu duruma kamuoyunda farkındalık yaratmak amacıyla faaliyet göstermektedir. Misyonunu, yaşam kurtarıcı hizmetler sunmak ve aile içi şiddetin tolere edilmediği bir gelecek inşa etmek olarak açıklayan kuruluş, 1996 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Kuruluş, 500'den fazla sığınma evi, çeşitli sosyal

yardımlar, avukatlık ve çocuk yardım hizmetleri vermekte, aynı zamanda ülke genelinde faaliyet gösteren irili ufaklı 370 adet aile içi şiddet örgütünün de ulusal koordinasyon organı olarak temsil edilmektedir (“About Us”).

Resim 4: Kadına Şiddet Temalı Dijital Bilbord

Kaynak: <https://www.campaigntr.com/kadina-siddeti-durduran-billboard/>,

Erişim Tarihi: 28.08.2018

Kuruluşun, WCRS London reklam ajansı ile birlikte imza attığı gerilla çalışmada, kampanyaya özel olarak hazırlanan bilbord, işlek bir caddeye yerleştirilmiştir. Bilbordda, yüzünde yara bereler olan şiddete maruz kalmış bir kadın resmi bulunmaktadır. Yüz tanıma sistemiyle çalışan dijital bilbord, yoldan geçen insanların ona bakıp bakmadığını algılamaktadır. Aynı zamanda görselde “şiddete karşı yüzünüzü çevirmeyin” ifadesi de yer almaktadır. Bilbordta bakan kişilerin sayısı arttıkça, kadının yüzündeki yaralar yavaş yavaş iyileşmektedir. Yeterli sayıda kişi baktığında ise, kadın teşekkür etmektedir. “Look at Me” sloganıyla hayata geçirilen bu gerilla uygulamanın ana fikri ise, “bakabilirsen, iyileştirebilirsin de!” olarak belirlenmiştir (“Kadına Şiddeti Durduran Bilbord”, 2017).

6. TİCARİ KURULUŞLARA AİT TOPLUMSAL AMAÇLI GERİLLA UYGULAMALARA ÖRNEKLER (H&M, AVON, NESTLE PURE LIFE, HÜRRİYET)

Dünyaca ünlü İsveç’li perakende giyim markası H&M, bir sürdürülebilirlik çalışması olarak geri dönüşümü özendirmek adına “ben çöp değilim” isimli gerilla kampanyayı gerçekleştirmiştir. Kampanyaya destek olarak, 18-24 Nisan’ı tüm dünyada geri dönüşüm haftası ilân eden marka, herkesi bu global çevre hareketine katılmaya davet etmiştir. 2013 yılından itibaren tüm müşteriler giymedikleri kıyafetlerini H&M mağazalarına bırakıp, karşılığında indirim çekleri almaktadırlar.

Bu sayede tekstil ürünlerinin çöpe gitmesi engellenerek geri dönüşüme kazandırılmaları ve bu yolla tekrar kullanımları hedeflenmiştir (“H&M”, 2016).

Resim 5: “Ben Çöp Değilim” İsimli Geri Dönüşüm Uygulaması

Kaynak: http://www.nocomment.com.tr/project/hm-ben-cop-degilim_-gerilla-pazarlama/, Erişim Tarihi: 29.08.2018.

Firma projeyi duyurmak için ses getiren bir gerilla uygulamaya imza atmıştır. İşlek sokak ve caddelere asılan eski kıyafetlerin üzerinde “ben çöp değilim” yazısı bulunmaktadır. H&M Türkiye’nin No Comment isimli ajansla birlikte hazırladıkları bu gerilla uygulamada, ayrıca aynı isimli web sitesine yönlendirme yapılmaktadır. Web sitesinde kampanyanın tanıtımının yanı sıra, insanlara gündelik hayatta sürdürülebilirlik için neler yapabileceklerine dair bilgiler de sunulmaktadır (“H&M: Ben Çöp Değilim”).

Özel sektör içinde kâr amaçlı faaliyet gösteren firmaların alandaki uygulamalarına en iyi örneklerden biri de dünyaca ünlü kozmetik markası Avon’a aittir. Avon, 1992 yılında başlatmış olduğu “Meme kanseriyle bilinçli savaşım” projesinde “pembe kurdele” li ürünlerinin satışından elde ettikleri gelirle bir kaynak yaratmıştır. Firmanın Türkiye ayağında ise Eczacıbaşı Avon, benzer bir uygulamayı 1996 yılında hayata geçirmiştir. Broşürlerle kadınlara yönelik eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları hedeflenmiş, yine kampanyaya özel ürünlerin satışından sağlanan kaynakla çeşitli sağlık kurumlarına mamografi cihazları bağışlanmıştır. Hacettepe Üniversitesi Hastanesi ve SSK Okmeydanı Hastanesi bu kurumlardandır (Balıkçioğlu ve Karacaoğlu, 2007:130).

Resim 6: “Sihirli” İnteraktif Ayna

Kaynak: <http://elmaaltishift.com/avon-miraculous-mirror/>, 29.08.2018.

Firma, sağlık alanında gerçekleştirdiği sosyal sorumluluk çalışmalarının yanı sıra, kuruluşunun 20. yılına özel olarak farklı bir gerilla uygulama gerçekleştirmiştir. Ogilvy Reklam Ajansı ile birlikte hayata geçirdikleri çalışmada, her kadına güzel olduğunu hissettirmek ve özgüven duymalarını sağlamak amacıyla şehirlerin işlek noktalarına resim 6’da da görülen interaktif aynalardan yerleştirmiştir. Aynanın karşısına geçen kadınlar, çeşitli iltifatlar ve komplimanlar duymuşlar, bu sayede ne kadar güzel ve değerli olduklarını hatırlayarak özgüven yüklenmişlerdir (“Avon: Miraculous Mirror”, 2011).

Global gıda devlerinden Nestle, çağın hastalığı olan obeziteyle mücadele etmek amacıyla, “Obeziteye Karşı Hareket Zamanı” adlı kampanya dâhilinde farklı gerilla uygulamalara imza atmıştır. Türkiye Obezite Araştırma Derneği’nden de yardım alınarak yürütülen bu proje, 2013 yılından itibaren devam etmektedir. Obeziteye karşı savaşta, yeterli su tüketimi ve hareketli bir yaşam tarzı ön plana çıkarılmaktadır. Projenin yüzü olarak ise dünyaca ünlü dalış rekortmeni Şahika Encümen seçilmiş, düzenlenen çeşitli seminer ve toplantılarda bol su içmenin yararı ve sağlıklı yaşam üzerine sohbetler gerçekleştirilmiştir. Kampanya ilk yılında 30 milyon kişiye ulaşmıştır (“Obeziteye Karşı”).

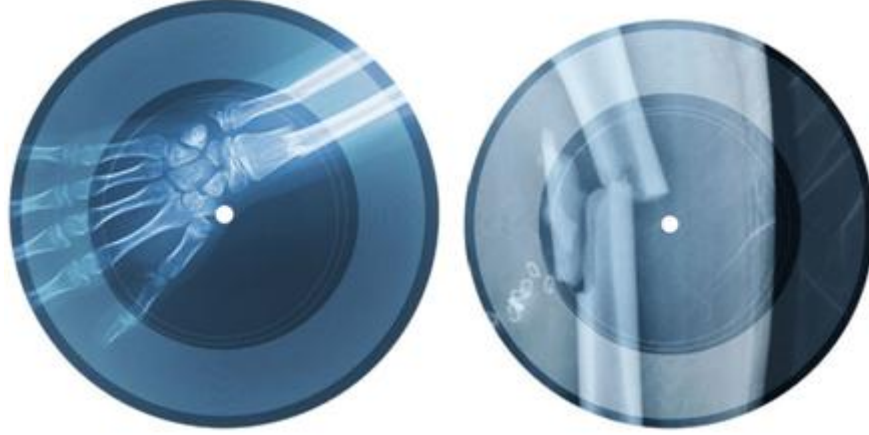

Resim 7: “Bir Durak Hikâyesi” İsimli Açık Hava Uygulaması

Kaynak: <http://www.dijitalajanslar.com/nestle-obeziye-karsi-hareket-zamani/>, 04.09.2018.

Proje dâhilinde gerçekleştirilen gerilla uygulamalardan biri “bir durak hikâyesi” ismi verilen açık hava uygulamasıdır. İstanbul’da gerçekleştirilen uygulamada, bazı otobüs duraklarının banklarına görünmeyecek şekilde tartılar yerleştirilerek oturan kişinin kilosu dijital ekranlarda yansıtılmıştır. Akabinde dijital panodan duyulan bir dış sesle, yürümenin, hareket etmenin ve bol su içmenin kilolarla başa çıkmada en iyi yöntem olduğunu anlatan mesajlar verilmiştir (“Obeziteye Karşı”).

Çalışmanın, ticari kuruluşlara ait toplumsal amaçlı gerilla uygulamalara son olarak dâhil edilen örneği, Hürriyet Gazetesi tarafından gerçekleştirilen uygulamadır. Hürriyet Gazetesi 1994 yılından itibaren “Aile İçi Şiddete Son” kampanyası gerçekleştirmektedir. 2016 yılında ise aynı kampanya dâhilinde oldukça dikkat çekici bir gerilla uygulamaya imza atmıştır. TBWA/İstanbul işbirliğiyle hazırlanan ve “Şiddete Karşı Tek Ses” ismi verilen çalışmada, hastanelerden alınan şiddet görmüş kadınlara ait röntgen filmleri, özel bir teknik kullanılarak plağa çevrilmiştir.

Resim 8: Röntgen Plaklar

Kaynak: <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/gercek-rontgenlerden-gercek-bir-plak-kadinlar-vardir-40104605>, Erişim Tarihi: .04.09.2018

Resim 8’de örnekleri görülen, kırık uzuvların gösterildiği bu röntgen filmlerinden elde edilen gerçek plakların içine ise Sezen Aksu, Nilüfer, Nazan Öncel, Zuhâl Olcay, Aylın Aslım ve Rojin’in seslendirdikleri “Kadınlar Vardır” şarkısı açılış şarkısı olarak kaydedilmiştir. Ayrıca töre cinayetlerinin simgesi haline gelmiş olan “Güldünya Şarkıları” hazırlanan plakların içinde yer almaktadır. Parayla satılmayan bu plaklar, siyasi liderlere, sivil toplum örgütlerine ve gazetecilere gönderilmiştir (“Gerçek Röntgenlerden”, 2016). Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’nun 2017 yılı raporuna göre Türkiye’de bir yıl içinde 409 kadın cinayete kurban giderken, 332 kadına ise cinsel şiddet uygulanmıştır. 2011 yılından itibaren her geçen yıl bu sayılarda artış yaşanması ise ayrıca üzücü ve dikkat çekicidir (“Kadın Cinayetlerini Durduracağız”, 2018). Bu bilgiler ışığında, Hürriyet’in gerçekleştirmiş olduğu sosyal sorumluluk projesine bağlı gerilla uygulamanın gerekliliği ve önemi aşikârdır.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüzde global şirketlerin yaygınlaşması, ürün çeşidini, kaliteyi, bulunurluğu ve rekabeti yoğunlaştırmış, yalnızca çeşitli ve yüksek kalitede ürün sunmaları, işletmeleri rakiplerinden farklılaştırmaya yetmemiştir. Tüketiciler de satın alma kararlarında pek çok seçenikle karşı karşıya kalmışlar, zamanla daha yüksek ek faydalar sağlayan ürün ve markalara meyletmeye başlamışlardır. Piyasalardaki yoğun rekabet ortamı tüm kuruluşları farklı uygulamalar yapmaya, kendilerini tüketicilerin zihninde rakiplerinden farklı yerlerde konumlandırmaya mecbur kılmıştır. Pazarlamanın gelişim aşamaları incelendiğinde, üretim, ürün ve satış yönlü aşamalar olan ilk üç aşamadan sonra, sayılan bu gelişmelerin ışığında

modern pazarlama anlayışının ve nihayet sosyal/toplumsal pazarlama anlayışı aşamalarının yerleştiği görülmektedir.

Sosyal pazarlamada temel amaç, hedeflenen grupların davranışlarında toplum yararına olabilecek biçimde kalıcı değişimler yaratabilmektir. Bunun için kişilerde farkındalık yaratmak ve onları bu doğrultuda eyleme yönlendirmek gerekmektedir. Şirketler artan rekabet ve müşteri istekleri karşısında, yalnızca kendi kasalarını doldurmayı hedefleyen bir görünümünden çıkıp, kamu yararına çalışan, sorumlu, duyarlı, gelirinin bir kısmını faydalı projelere aktaran bir imaj konumlandırması yapmayı faydalı bulmuşlardır. Sosyal pazarlama anlayışını benimsemeleri tam da bu yüzdendir. Bu noktada tartışmalı konu ise, şirket çıkarları gözetilerek yapılan bu faaliyetlerin gerçek anlamda sosyal pazarlama tanımı içine girip girmediğidir. Bir grup, ancak temel hedef kamu yararı için eyleme geçmek olduğunda yapılanın sosyal pazarlama olduğunu, bunun dışındaki hedefler için yapılanların ancak halkla ilişkiler faaliyetleri olduğunu savunmaktadır. Bu durumda, gerçek manasıyla sosyal pazarlamayı yalnızca kamu kurumları ve kâr hedefi gütmeyen sivil toplum kuruluşları gerçekleştirmektedirler. Buna karşın diğer bir grup ise, kâr amacı taşıyan şirketlerin uygulamalarının da toplumsal pazarlama kapsamında değerlendirildiğini savunmaktadırlar. Bu bağlamda etik tartışmalar sürse de uygulamalar her geçen gün yaygınlaşmaktadır.

Günümüzde, ister birincil hedef olarak kârlılığı, isterse kamu yararını gözetsin, tüm kuruluşların ortak hedeflerinden biri de verdiği pazarlama mesajlarının hedef kitleye etkili bir biçimde ulaştırılmasıdır. Reklam mecralarındaki artış, rekabetin global boyuttaki hızı, tüketicileri her an bir pazarlama mesajıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durumda pek çok kampanya, yeterli ilgiyi görmeden diğerlerinin arasında kaybolup gidebilmektedir. Gerilla pazarlama uygulamaları bu noktada hız kazanmaya başlamıştır. Gerilla pazarlamanın temeli, verilmek istenen mesajın en çarpıcı, en dikkat çekici, beklenmeyen mecra ve biçimlerde hedef kitleye sunulmasıdır. Böylece mesaj, marka ya da kurum, hedef kitlenin gözünde diğerlerinden ayrılacak, ilgi uyandıracaktır. Davranışta değişiklik yaratmayı hedefleyen sosyal pazarlama çalışmalarında ise gerilla uygulamalara sıklıkla yer verilmektedir.

Bu çalışmada, sosyal pazarlamayı hedef alan kampanyaların gerilla pazarlama teknikleriyle hayata geçirildikleri örnekler incelenmiştir. Örnekler salt toplum yararını önceleyen sivil toplum kuruluşlarının gerçekleştirdikleri ve öncelikli hedefi kârlılık olan özel sektöre ait işletmelerin gerçekleştirdiği kampanyalar olarak iki bölümde incelenmişlerdir. Her iki bölümde de dörder adet örnek, çalışmaya dâhil edilmiştir. Örneklerin seçiminde, uygulamaların ses getiren, global ölçekli kuruluşların uygulamaları olmalarına dikkat edilmiştir.

Sivil toplum kuruluşlarına ait gerilla uygulamalara örnek olarak Feed Sa, War Child, World Wildlife Fund for Nature (WWF) ve Women Aid'in gerçekleştirdikleri farkındalık ve yardım amaçlı kampanyalar seçilmiştir. Buldukları merkezler dışında pek çok ülkede temsilcilikleri ya da iş ortaklıkları bulunan bu kuruluşlar, yüksek bütçeli sosyal yatırımlara imza atmaktadırlar. Çalışmada sunulan gerilla uygulamalar, çok sayıda insana ulaşmış ve uluslararası medya kuruluşlarınca da pek çok habere konu edilmiş projelerdir. Güney Afrika merkezli Feed Sa, gıdaya erişim sorununa dikkat çeken gerilla çalışmasında, market arabalarına ihtiyaç sahibi çocukların görsellerinden oluşan kaplamalar yaparak vicdanlara seslenmiş, savaş mağduru çocuklar için çalışan War Child ise, balonla kaplı dev bir tankı ziyarete açarak savaş ve çocuk kelimesinin yan yana gelmesiyle doğan acı ironiye bir farkındalık yaratmıştır. WWF, dünyadaki doğal kaynakların tükenişini kâğıt kullanımı üzerinden anlattığı gerilla çalışmasında, umuma açık tuvaletlerin kâğıt havlu kutularına özel tasarlanmış görseller yerleştirilerek tasarrufun veya tükenişin insanların elinde olan bir durum olduğunu çarpıcı bir biçimde gözler önüne sermiştir. Başta kadına karşı işlenen şiddet olmak üzere aile içi şiddetle mücadele eden bir kuruluş olan Woman's Aid ise, hazırladığı dijital açık hava panolarında, ona her bakan yüzle birlikte görseldeki şiddet izlerinin azaldığı bir kadın görselini yerleştirmiş, bu farkındalık çalışmasını "Look at Me" sloganıyla duyurmuştur.

Çalışma için ticari kuruluşlara ait toplumsal amaçlı gerilla uygulamalara seçilen örnekler ise H&M, Avon, Nestle Pure Life ve Hürriyet'e aittir. H&M, geri dönüşüm bilinci kazandırmak amacıyla başlattığı çalışmasını "Ben Çöp Değilim" isimli projesiyle hayata geçirmiştir. Avon, meme kanseriyle savaş için gerçekleştirdiği pek çok projeye ek olarak, şehir merkezlerine yerleştirilen "Sihirli Ayna" larla her kadına güzel olduğunu hissettirecek, onların özgüvenlerini yükseltmeyi amaçlayan, önünde durup bakıldığında çeşitli iltifatlar eden bir dijital uygulama gerçekleştirmiştir. Nestle firmasının alt markası olan Nestle Pure Life, obezite ve hareketsiz yaşamın yarattığı sağlık sorunlarından ilham alarak, çeşitli yaratıcı gerilla uygulamalar hayata geçirmiştir. Konuşan (oturduğunda kişinin kilosunu söyleyen) otobüs durakları bu uygulamalar içinde en çok ses getirenlerden biri olmuştur. Hürriyet gazetesinin kadına şiddet konusunda gerçekleştirdiği sosyal-gerilla uygulama ise, gerçek darp görüntülerinin yer aldığı röntgen filmlerinden elde edilen cd'lerden oluşan çalışmadır. Kırık kemik resimlerinden oluşan cd'lerin içine, Türkiye'nin tanınmış sanatçılarının seslendirdikleri projeye uygun şarkılar kaydedilmiş, cd'ler çeşitli siyasi örgütlere, bürokratlara, medya ve sivil toplum kuruluşlarına gönderilmişlerdir.

Gerek birincil hedefi firma ya da marka imajını kuvvetlendirmek, gerekse salt kamu yararı olsun, tüm sosyal/toplumsal pazarlama projelerinin hedef alınan

kitleye ya da soruna, pozitif yönlü bir etkisi olmaktadır. Bu pozitif etkinin alanı ise, ancak yapılan çalışmanın duyurum gücüyle genişletilebilir. Bu bakımdan gerilla uygulamalar dikkat çekici görsellerle tasarlanmış yaratıcı ekiplerle sahnelenerek, bu etkiyi yükseltmekte ve projeleri hedeflerine ulaştırabilmektedirler.

KAYNAKÇA

- About Feed SA. <http://www.feedsa.co.za/> (Erişim Tarihi:14.08.2018)
 About Us. <https://www.womensaid.org.uk/> (Erişim Tarihi:28.08.2018)
 Andreasen, A. R. (1994), Social Marketing: Its Definition and Domain, *Journal of Public Policy & Marketing*, Vol: 13 (1), pp.108-114.
 Andreasen, A. R. (1995), *Marketing Social Change: Changing Behavior to Promote Health, Social Development and the Environment*, Jossey- Bass, USA.
 Andreasen, A. R. (2005), The Life Trajectory of Social Marketing -Some Implications-, *Marketing Theory*, Vol: 3 (3), pp. 293-303.
 Argan Tokay, M., Akyıldız, M. "Social Marketing Approach as a Tool for Dissemination Sport (From the Perspective of Sport for All)", *Pamukkale Journal of Sport Sciences*, Sayı: 1(3), ss. 39-51, 2010.
 Avon: Miraculous Mirror (2011). <http://elmaaltshift.com/avon-miraculous-mirror/>, (Erişim Tarihi:29.08.2018)
 Balıkcıoğlu, B. Karacaoğlu, K.(2007), Sosyal Bir Ürün Olarak Topluma Pazarlanan Hayırseverlik: Stratejik Hayırseverlik, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 9 (2), ss. 121-141,2007.
 Baloon Tank Againts Child Soldiers (2012). https://www.adsoftheworld.com/media/ambient/war_child_balloon_tank, (Erişim Tarihi:16.08.2018)
 Cemalcılar, İ. (1988), Sosyal Pazarlama ve Bir Örnek, *Pazarlama Dünyası*, Sayı: 2(7), ss. 14-23.
 David J. L. (2018), Marketing Notes and Communications, http://www.jstor.org/stable/1248482?origin=JSTOR-pdf&seq=1#page_scan_tab_contents.
 Eagle, L. (2009), National Social Marketing Centre, Social Marketing Ethics: Report Prepared for the National Social Marketing Centre.
 Gelibolu, L. ve Madran, C. (2012), Çevreci Tüketim Davranışının Öğretmeni Olarak Sosyal Pazarlama: Üniversitede Bir Deney, *17. Ulusal Pazarlama Kongresi Bildiri Kitabı*, Balıkesir.
 Gerçek Röntgenlerden Gerçek Bir Plak: Kadınlar Vardır! (2016). <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/gercek-rontgenlerden-gercek-bir-plak-kadinlar-var-dir-40104605> (Erişim Tarihi: 04.09.2018)

- Gordon, R. (2012). Re-Thinking and Re-Tooling the Social Marketing Mix, *Australasian Marketing Journal*, Vol: 20, pp. 122-126.
- Güler, A., Halıcioğlu, M.B., ve Taşğın, S. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*, Seçkin Yayınevi. Ankara.
- Gülmez, M. ve Dört Yol, İ.T. (2009). *Açıklamalı Pazarlama Sözlüğü*, Detay Yayıncılık. Ankara.
- H&M: Ben Çöp Değilim. <http://www.nocomment.com.tr/project/hm-ben-cop-degilim-gerilla-pazarlama/> (Erişim Tarihi:29.08.2018)
- H&M Dünya Geri Dönüşüm Haftası (2016). <http://www.adamintown.com/hm-dunya-geri-donusum-haftasi/> (Erişim Tarihi: 29.08.2018)
- İslamoğlu, A. H. (2006). *Pazarlama Yönetimi*, Beta Yayıncılık. İstanbul.
- Jay Conrad Levinson (2012). <http://www.networkmarketingturkiye.com/jay-conrad-levinson.html>, (07.08.2018).
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu 2017 Veri Raporu (2018). <http://kadincinayetlerini-durduracagiz.net/veriler/2845/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2017-veri-raporu> (Erişim Tarihi: 05.09.2018)
- Kadına Şiddeti Durduran Billboard (2017). <https://www.campaigntr.com/kadina-siddeti-durduran-billboard/> (Erişim Tarihi:28.08.2018)
- Kotler, P. ve Levy, S. (1969), Broadening the Concept of Marketing, *Journal of Marketing*, Vol: 33(1), pp. 10-15.
- Kotler, P. ve Zaltman, G. (1971), Social Marketing: An Approach to Planned Social Change, *Journal of Marketing*, Vol: 35(July), pp. 3-12.
- Kotler, P. ve Lee, N. R. (2006). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk*, MediaCat Yayıncılık. İstanbul.
- Kotler, P. ve Lee, N. R. (2007). *Kamu Sektöründe Pazarlama*, MediaCat Yayıncılık. İstanbul.
- Kotler, P. ve Lee, N. R. (2008). *Social Marketing: Influencing Behaviors for Good*, Third Edition. Sage. California.
- Layton, R. (2015), Formation, Growth and Adaptive Change in Marketing Systems, *Journal of Macromarketing*, Vol: 35(3), pp. 302-319.
- Levinson, J. C. (1984). *Guerrilla Marketing: Secrets for Making Big Profits from Your Small Business*, Houghton Mifflin. Boston.
- Levinson, J. C. (1998). *Guerrilla Marketing*, Houghton Mifflin. New York.
- Levinson, J. C. ve Hanley, P., R. J. (2007). *Gerilla Pazarlama Devrimi*, MediaCat Yayıncılık. İstanbul.
- Nakıboğlu, B. ve Özsoy T. (2016) *Sosyal Pazarlama- Sosyal Pazarlama Kampanya Örnekleriyle-*, Akademisyen Yayınevi, Ankara.
- Navrátilová, L. ve Milichovská, F. (2015), Ways of Using Guerrilla Marketing in SMEs, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 175, pp. 268-274.

- Nestle: Obeziteye Karşı Hareket Zamanı, <http://www.dijitalajanslar.com/nestle-obeziye-karsi-hareket-zamani/> (Erişim Tarihi:04.09.2018)
- Obeziteye Karşı Hareket Zamanı Projesi, <https://www.nestle.com.tr/csv/obeziye-karsi-hareket-zamani-projesi> (Erişim Tarihi: 04.09.2018)
- Paper Dispenser (2007). https://www.adsoftheworld.com/media/ambient/paper_dispenser (Erişim Tarihi:28.08.2018)
- Torlak, Ö. ve Tiltay, M. A. (2017). *Pazarlama Ahlakı*, Beta Yayınlar. İstanbul.
- Trout, J. ve Ries, A. (2007). *Pazarlama Savaşı*, Optimist Yayıncılık. İstanbul.
- Our History. <https://www.warchild.org.uk/who-we-are/our-history> (Erişim Tarihi:16.08.2018)
- War Child Balloon Tank. <https://www.happiness-brussels.com/work/war-child-balloon-tank> (Erişim Tarihi:16.08.2018)
- Weinreich, N. K. (1999). *Hand-On Social Marketing: A Step by Step Guide*, Sage. USA.
- WWF's Mission. <https://www.worldwildlife.org/> (Erişim Tarihi:28.08.2018)
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık. Ankara.

**656. KIRKPINAR YAĞLI GÜREŞLERİNE KATILAN SEYİRCİLERİN
SOSYA-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ ve KATILIM SEBEPLERİ**

*656. HISTORICAL KIRKPINAR OIL WRESTLING; SPECTATORS SOCIA-
DEMOGRAPHIC FEATURES and REASON OF PARTICIPATION*

Aydoğın SOYGÜDEN*

*Geliş Tarihi: 09.04.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 02.11.2018
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışmanın amacı; 656. Kırkpınar yağlı güreşlerine katılan seyircilerin sosyo-demografik özelliklerini ve katılım sebeplerini ortaya çıkarmak ve bunun sonucu olarak seyirci hedef kitlesini belirlemektir. Tarihi Kırkpınar güreşlerine katılan seyircilerin bazı özelliklerinin bilinmesinin daha sonraki yıllarda yapılacak etkinlikte, hizmetlerin kalitesini arttırmada etkili olacağı düşünülmektedir. Yapılan çalışmada araştırmacı tarafından anket soruları belirlenmiş, seyirciler arasında birebir görüşmeler yapılarak anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS programına girilmiş, istatistiksel analizlerde yüzdeler çapraz tablo ve ki kare testleri ile değerlendirilmiş, anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak belirlenmiştir. Çalışma sonucunda; katılan seyircilerin % 98'inin erkek, % 82'sinin 35 yaş ve üzeri, % 79'unun orta öğretim düzeyinde oldukları görülmektedir. Katılan seyircilerin % 62'si güreş sporuna olan ilgilerinden, % 16'sı geleneksel ve tarihi olmasında ve % 14'ü Saray içi atmosferinde bulunmak isteginden dolayı katıldıklarını belirtmişlerdir. Sonuç olarak; seyircilerin % 62'si güreş sporuna karşı ilgilerinden dolayı Kırkpınar'a geldiklerini belirtmişlerdir. Bu durum bazı kitleler tarafından güreşlerin izlenmesi için talebin olduğunu göstermektedir. Seyircilerin yaş ortalamaları diğer spor branşlarına bakıldığında daha yüksektir. Özellikle seyirciler arasında en yüksek katılım oranı emekli seyircilerden meydana gelmektedir. Türkiye standartlarına göre çok aktif olmayan emekli seyirci grubunun en yüksek oranda olması sevindirici olmakla birlikte genç seyirci grubunun bu etkinliğe katılımlarının teşvik edilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kırkpınar Yağlı Güreşleri, Seyirci, Sosyo-Demografik Özellikleri, Katılım Sebepleri*

ABSTRACT: The purpose of this study is; to reveal of the 656. *Kırkpınar* Oil Wrestling spectator social-demographic features and reason of participation as a consequence, specify the audience target mass. Knowing some of the characteristics of the spectators participating in the historic *Kırkpınar* wrestling will contribute to the shaping of the services to be performed in the coming periods. Survey questions were determined by the researcher and interviews were conducted among the audience. The obtained data were entered into the SPSS program. In the statistical analyzes, the frequency of the percentages were evaluated by cross-tabulation and chi-square tests and the level of significance was determined as $p < 0.05$. In the results of study; 98% of the audiences were male, 82% were

*Dr. Öğr. Üye. Erciyes Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, asoyguden@erciyes.edu.tr

35 years old and over and 79% of them were in the secondary education level. Oil wrestling spectators have stated that the reason of they involved; 62% of attendees were interesting wrestling sports, 16% were traditional and historical, and 14% were *Sarayici* atmosphere. As a result; 62% of the spectators stated that they came to *Kırkpınar* because of the interesting about the sport of oil wrestling. This suggests that some of the masses are willing to watch wrestling. The average age of the spectators is higher when you look at other sports branches. Particularly the highest attendance rate among the spectators comes from the retired spectators. It is appreciated that the very inactive retired audience group is at the highest level according to Turkish standards, but it is necessary for young audiences group to be encouraged for our future.

Key Words: *Kırkpınar Oil Wrestling, Spectator, Social-Demographic Features and Reason of Participation*

1. GİRİŞ

Güreş sporu, Türk tarihinin önemli sporlarından biridir. Türkiye'nin farklı bölgelerinde yağlı güreş, karakucak, şalvar vb. güreşler organize edilmektedir. Güreş iki insanın birbiri ile yaptıkları herhangi bir alet ve benzeri elemanları kullanmadan birbirlerine üstünlük sağlamaya çalıştıkları er gibi yapılan fiziksel ve zihinsel aktivitelerin bütünüdür (Toksöz, 2011).

Kırkpınar yağlı güreşleri 2017'de 656'cısı yapılmış tarihi Türk miraslarından. Geçmişten bu güne kadar gelen ve hala devam eden bu etkinlik, 16 Kasım 2010 tarihinde UNESCO' tarafından "İnsanlığın Somut olmayan Kültürel Miras Listesi" ne girmiştir. Tarihi Kırkpınar Yağlı Güreşlerinin yapıldığı dönemde Türkiye'nin her yerinden seyirciler Edirne'ye akın etmektedirler (Edirne Kırkpınar, 2018).

Türkiye'de ata sporu olarak nitelenen güreş Türk toplumu tarafından ve dünyada ilgi gören önemli branşlardan bir tanesidir (Gümüş ve Barut, 2006). Kırkpınar'ın en önemli özelliği ise yüzyıllardan beridir geleneksel özelliklerini kaybetmeden devam etmesidir. Kırkpınar Festivali Türk toplumunun milli ve manevi değerlerini besleyen önemli bir faaliyettir (Özer vd., 2014).

656. Tarihi Kırkpınar Yağlı Güreşleri, 14-15-16 Temmuz 2017 tarihlerinde Edirne Saray içi Er Meydanı Güreş alanında yapılmıştır. Müsabakalara bütün kategorilerde toplamda 2199 sporcu katılmış, bütün seyircilerin merakla izlediği başpehlivanlık kategorisinde 60 sporcu başpehlivanlık için mücadele etmişlerdir. Müsabakalar sonucunda Antalya bölgesinden İsmail Balaban Başpehlivan olmuştur (Türkiye Güreş Federasyonu, 2018). Edirne Belediyesi (2018), den alınan bilgilere göre 14 Temmuz 2017 Cuma günü 2 bin seyircinin saray içine geldiğini, ertesi gün cumartesi 4500 seyircinin geldiğini son gün 15 bin seyircinin saray içine geldiklerini belirtmişlerdir. Kırkpınar yağlı güreş organizasyonu festival çerçevesi içerisinde yapılmaktadır. Yağlı güreşlerin yapıldığı alan ve çevresi çok sayıda

katılımcının farklı aktiviteler yaptığı bir alandır. Bu nedenle çok sayıda katılımcı bu bölgede rekreatif amaçlı faaliyetlerde bulunmaktadır.

Yağlı güreşlerin yapıldığı Saray içi Güreş alanı 12 bin seyirci kapasitesine sahiptir. 2018 yılında yeni Kırkpınar Alanı Rekreasyon Projesi ile bu sayının 25 Bin seyirci kapasitesine çıkarmak planlanmaktadır (Edirne Kırkpınar, 2018; Edirne haberci, 2018, Kırkpınar Rekreasyon Projesi, 2018; Özer vd., 2014).

Bu çalışma da ki amaç; Tarihi Kırkpınar Yağlı güreşlerine gelen seyircilerin sos yo-demografik özellikleri ve katılım sebeplerini belirleyerek güreş severlere daha iyi hizmet sunulmasını sağlamaktır.

2. LİTERATÜR

Tarihi Kırkpınar yağlı güreşleri Türk toplumunun geçmişten günümüze kadar geldiği tarihsel süreci anlatan somut delillerinden bir tanesidir. Bizi biz yapan, geçmişimizi bize anlatan, tarihe tanıklık etmiş bir faaliyettir. Tarihi kültürel faaliyetler toplumları birbirine kenetleyen, aralarında ki bağı güçlendiren önemli etkinliklerdir. Tarihi Kırkpınar yağlı güreşleri 6 asırdan fazladır devam eden Türk toplumu tarafından her zaman desteklenen önemli bir etkinliktir.

Bu çalışmada literatür bilgisi olarak Kırkpınar'ın tarihi, Türklerde güreş, geleneksel güreşler hakkında bilgiler verilecektir.

2.1. Kırkpınar Tarihi

Kırkpınar yağlı güreşleri 14.yy'da Rumeli bölgesinde doğmuş ve 656 yıldır devam eden en eski güreş organizasyonlarından. Yağlı güreşlerde güreşçiler vücutlarına yağ sürerek yapılan güreş müsabakasıdır. Yağlı güreşler er meydanında yapılır ve güreşçilere pehlivan denilmektedir. Türklerin tarihinde güreş her zaman en önemli kültürel etkinliklerindendir (Türker ve Çelik, 2012). Kırkpınar güreşleri toplumumuz tarafından ilgiyle izlenen içerisinde birçok ritüellerin yapıldığı bir etkinliktir (Boyacıoğlu, 2005).

Tarihçiler tarafından belirtilen bilgilere göre Osmanlı padişahı I. Murat tarafından 6 Mayıs 1361'de yapılmaya başlanmıştır. Bu tarihten itibaren de Kırkpınar güreşlerinin yapılması geleneksel olarak devam etmektedir (Erdem, 2007). Kırkpınar güreşleri bir festival içerisinde birçok tarihi ve kültürel değerleri besleyerek devam eden milli ve manevi Türk kültürüne yön veren önemli bir kültürel değerdir (Sazak ve Erşen, 2009). Edirne'nin fethi ile beraber başlayan Kırkpınar yağlı güreşleri Türk kültürünün vazgeçilmez unsurlarından bir tanesidir (Toksöz 2009).

2.2. Türklerde Güreş

Orta Asya'da *Karakurum*, *Altay* ve *Tanrı Dağlarından* başlayan tarih yolunda her zaman Türk milleti mutlaka güreş sporunu benimsemiş ve uygulamıştır (Toksöz, 2011). Türkler güreş yapmayı; ibadet, güreş yerini; ibadet

yeri, güreş meydanını; er meydanı ve ibadet (cem) meydanları olarak görmüşlerdir (Petrov, 1994: 107-108; Nadiem, 1968: 14).

Türklerde spor düşün törenlerinde, dini ve milli bayramlarda halkı bir araya getirme gibi ve aynı amaçlar için kenetleyen çok önemli fonksiyonlarda üstlenmiştir. Folklorik güreşlerimiz milletimizin gelenek ve göreneklerini ortaya koyan öz kültürel folklorik değerlerimiz olup uzun yıllardan beri yaşayan Türk kültürünün canlı örneklerindedir. Günümüzde güreş milli sınırları aşmış ve bütün milletler tarafından yapılan bir spordur ama karakucak, aba, şalvar güreşleri bize has özelliklerdir (Uzun, 2004: 1060-1061).

2.3. Geleneksel Güreşler

Güreş, gerek eski, gerekse modern Türk toplumlarının tamamında çok sevilen ve yaygın olarak uygulanan spor branşlarından biridir. Tarihi süreç içerisinde ortaya çıkan, yağlı, aba, şalvar, kemer ve karakucak güreşleri gibi farklı güreş formları, Türkiye'de günümüze kadar yaşatıldı. Anadolu ve Rumeli'yi yurt tutan Osmanlılarca geliştirilmiş olan yağlı güreş, Cumhuriyet döneminde de korunması gereken bir gelenek olarak görüldü ve desteklendi (Yıldıran, 2000).

Yağlı güreş; yağlı güreş geleneksel bir Türk sporudur. Güreşçiler vücutlarına yağ sürerek güreştikleri için bu şekilde adlandırılır. Müsabakalar "Er Meydanı" denilen alanlarda yapılır. Güreşçilerin vücutlarının yağlanması nedeni ile birbirlerini tutmaları zorlaştığından, büyük güç ve ustalık gerektiren bir spordur. Yağlı güreşin, Trakya ve Balkanlardan yayıldığı bilinmektedir (Etnospor, 2018).

Karakucak Güreşi; Karakucak güreşi Türklerin öz güreşidir. Orta Asya kaynaklı bu güreş türünde yüzyıllar boyunca şekil ve kural itibarıyla çok az bir değişim olmuştur. Karakucak; Yakut Türklerinden, Moğolistan'dan, Azerbaycan'dan, Doğu-Batı Türkistan'dan, Kırım ve Kazan Türklerine kadar yapılan bir spordur. Günümüzde daha çok yağlı güreş yapılmayan yörelerde (Amasya, Tokat, Samsun, Çorum, Sivas, Erzincan, Erzurum, Yozgat, Kahramanmaraş) düşünlerin ve bayramların vazgeçilmez töreleridir (Pehlivan, 2018).

Aba güreşi; güreşçilerin sırtlarına aba giyerek, bellerine kuşak bağlayarak yaptıkları güreştir. Günümüzde Hatay ve Gaziantep yörelerinde yapılır. Ancak her iki yörenin de Aba güreşi arasında uygulama bakımından Kapışmalı ve Aşırtmalı Aba güreşleri olarak farklılıkları vardır (Etnospor, 2018).

Şalvar güreşi; güreşçiler, şalvar giyer ve ayakları çıplaktır. Kısa şalvar güreşinde tüm teknikler ayakta yapılır. Rakip alta düştüğü anda bir tek hamle şansı verilir. Bu hamlede sonuç olmaz ise genelde ayağa kaldırılır. Dengenin son derece önemli olduğu güreş sporunda ayakta muazzam bir denge unsuru oluşturan kısa şalvar güreşleri ata sporumuza birçok şampiyonunun kazandırılmasında bir hayli büyük yararları olmuştur (Etnospor, 2018).

Kuşak güreşi; Kırım lehçesinde “küreş” denilen bu güreşler Hıdırellez’de ve “tepreş” denilen eğlencelerde ve düğünlerde yapılmaktadır. Romanya ve Türkiye’deki Kırım Türkleri arasında yaygın bir eğlence töreninin adı olan *tepreş* törenlerinde Kırım Türk geleneklerine göre yapılan güreşler diğer geleneksel güreş çeşitleri gibi davul zurna eşliğinde yumuşak toprak veya yeşil düz zeminde eğlence amaçlı yapılmaktadır. Yaş ve ağırlıklarına göre üç boya ayrılan güreşçiler, bele sarılan iki metre uzunluğundaki özel dokuma kuşaklardan tutarak rakibin *şalka* düşmesi (iki omzunun yere değmesi) için mücadele ederler.

3. YÖNTEM

Yapılan çalışma nicel araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmıştır. Araştırma da önceden hazırlanmış anket formu kullanılmıştır. Anket formu hazırlanmasında pilot çalışma yapılmış ve anketler katılımcılar ile birebir görüşmeler sağlanarak oluşturulmuştur.

3.1. Veri Toplama Yöntemi Ve Araçları

Kırkpınar yağlı güreşlerini izlemeye gelen seyircilerin sos yo-demografik özellikleri ve katılım sebeplerinin belirlenmesinde verilerin elde edilmesi için anket tekniği kullanılmıştır. Anketler seyirciler ile Er Meydanı güreş alanı tribünlerinde seyirciler ile yüz yüze görüşme tekniği ile gerçekleştirilmiştir.

3.2. Anket Formunun Hazırlanması

Çalışma da araştırmacılar tarafından önceden hazırlanan anket formu kullanılmıştır. Anket formu içerisinde bulunan sorular farklı üniversitelerde görev yapan akademisyenlere danışılarak hazırlanmıştır. Anket formu iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda cinsiyet, yaş, eğitim, meslek, “siz güreş yaptınız mı?” ve “ailede güreş yapan var mı?” gibi demografik bilgileri elde etmeyi sağlayan sorular bu kapsamda yer almaktadır. İkinci kısımda seyircilerin katılım sebeplerini belirlemek için 6 cevaptan oluşan yanıtlar bulunmakta ve kaç yıldır Edirne’ye gelmektesiniz sorusu bulunmaktadır.

3.3. Anket Formunun Pilot Çalışması

Çalışma da geçerlilik ve güvenilirlik pilot çalışması Erciyes Üniversitesinde öğrenim gören 40 kişilik öğrenci grubuna uygulanarak Cronbach Alpha katsayısı 70 üzerinde bulunmuştur. Araştırmada kullanılan ölçeğin de güvenilirliğinden bahsedebilmek için alfa katsayısının 0,70 ve üzerinde olması gerekmektedir (Hair ve ark., 1998).

3.4. Anket Formunun Uygulanması

14 Temmuz 2017 – 16 Temmuz 2017 tarihleri arasında Edirne Kırkpınar yağlı güreş festivali alanında bulunan Er meydanı güreş alanı içerisinde güreş müsabakalarını izleyen 162 seyirciye tesadüfî yöntemle anketler uygulanmıştır.

3.5. Verilerin Değerlendirilmesi

Anket çalışması sonunda alınan veriler SPSS programına girilerek, cinsiyet, yaş, eğitim, meslek, “Soru: Ailede güreşçi var mı?”, “Soru: Siz güreş yaptınız mı?”, “Soru: Sizi buraya getiren sebep nedir?” ve “Soru; Kaç yıldır buraya geliyorsunuz?” sorularına verilen cevapların frekans dağılımları, aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları incelenmiştir. Araştırma verilerine ki kare analiz tekniği uygulanmış ve elde edilen bulgular tablolarla gösterilmiştir. Elde edilen veriler SPSS, istatistiksel analizlerde yüzdeler dağılım çapraz tablo ve ki kare testleri ile değerlendirilmiş, anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak belirlenmiştir.

4. BULGULAR

Yapılan anket çalışması sonucunda cinsiyet, yaş, eğitim, meslek, “Soru: Ailede güreşçi var mı?”, “Soru: Siz güreş yaptınız mı?”, “Soru: Sizi buraya getiren sebep nedir?” ve “Soru; Kaç yıldır buraya geliyorsunuz?” sorularına verilen cevapların yüzdeler dağılımları, çapraz tablo yüzdeler dağılımları ve pearson ki kare test analiz değerlendirmeleri bulunmaktadır.

Tablo 1. Seyircilerin Cinsiyet ve Yaş Durumlarını Gösteren Yüzdeler Dağılım Durumları

Cinsiyet	F	%
Erkek	159	98
Kadın	3	2
Toplam	162	100
Yaş	F	%
15-25 yaş arası	10	6
26-35 yaş arası	20	12
36-45 yaş arası	35	22
46-55 yaş arası	32	20
56-65 yaş arası	42	26
66 yaş ve üzeri	23	14
Toplam	162	100

Tablo 1’de Kırkpınar yağlı güreşlerine katılan seyircilerin % 60’ı 46 yaş ve üzeri seyircilerden, %98’i erkek seyircilerden oluşmaktadır.

Tablo 2. Seyircilerin Eğitim ve Meslek Durumlarını Gösteren Yüzdeler Dağılım Durumları

Eğitim	F	%
İlkokul	69	43
Ortaokul	26	16
Lise	31	19
Üniversite	33	20
Lisans Üstü	3	2
Toplam	162	100

Meslek	F	%
İşçi	27	17
Memur	15	9
Çiftçi	29	18
Emekli	43	26
S. Meslek	27	17
Esnaf	14	9
Öğrenci	7	4
Toplam	162	100

Tablo 2’de Kırkpınar yağlı güreşlerine katılan seyircilerin % 78’i orta öğretim mezunu seyircilerden, % 26’sı emekli ve % 18’i çiftçilik yapan seyircilerden oluşmaktadır.

Tablo 3. Seyircilerin “Ailede güreşçi var mı “ ve “Siz güreş yaptınız mı” Sorularına Verdikleri Cevapları Gösteren Yüzdeler Dağılım Durumları

“Ailede güreşçi var mı?”	F	%
Evet	43	26
Hayır	119	74
Toplam	162	100
“Siz güreş yaptınız mı?”	F	%
Evet	32	20
Hayır	130	80
Toplam	162	100

Tablo 3’de Kırkpınar yağlı güreşlerine katılan seyircilerin % 74’ü nün ailesinde güreşçi bulunmadığını belirtmiştir. Seyircilerin % 80’inin daha önce güreş yapmadıklarını belirtmişlerdir.

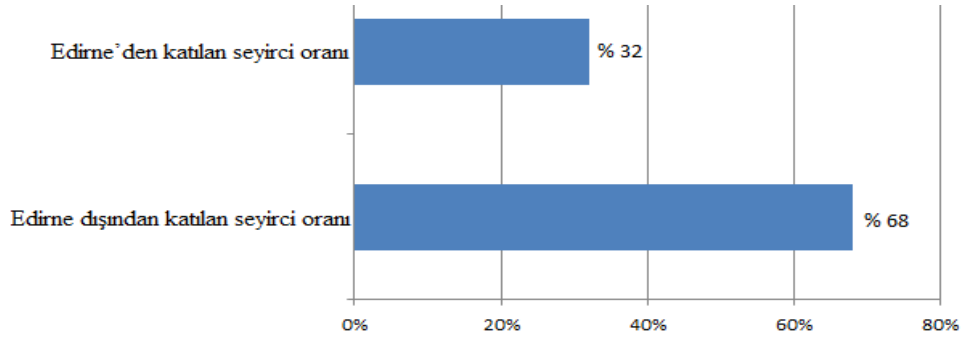
Tablo 4. Seyircileri “Kırkpınar’a getiren sebepler nelerdir” ve “Kaç yıldır geldiklerini” Gösteren Yüzdeler Dağılım Durumları

“Sizi buraya getiren sebep nedir?”	F	%
Saray içi atmosferi	22	13
Güreş sporuna olan ilgim	100	62
Sevdiğim pehlivanları izlemek	10	6
Türkiye’nin en büyük güreş organizasyonu	3	2
Güreş müsabakalarında ki heyecan	1	1
Geleneksel ve tarihi olması	26	16
Toplam	162	100
“Kaç yıldır buraya geliyorsunuz?”	F	%
İlk defa	24	15

1-5 yıl arası	38	23
6-10 yıl arası	26	16
11-15 yıl arası	19	12
16-20 yıl arası	22	14
21-25 yıl arası	9	5
26-30 yıl arası	2	1
30 yıl ve daha fazla	22	14
Toplam	162	100

Tablo 4’de Kırkpınar yağlı güreşlerine katılan seyircilerin, “*Soru: Sizi buraya getiren sebep nedir?*” sorusuna % 62’si güreş sporuna olan ilgilim yanıtını vermişlerdir. Seyircilerin “*Soru: Kaç yıldır buraya geliyorsunuz?*” sorusuna % 46’sı 10 yıl ve daha fazladır geldiklerini belirtmişlerdir. Önemli bir bilgi ise seyircilerin % 14’ü nün 30 yıl ve daha fazla süredir Kırkpınar yağlı güreşlerine gelmeleridir.

Şekil 1’de Edirne’ ye Kırkpınar yağlı güreşlerine % 68 oranında seyircinin dışardan geldikleri aşağıdaki şekilde görülmektedir.

Şekil 1. Seyircilerin Şehir Dışından Gelme Durumları Yüzdelerle Dağılımı

Tablo 5. Eğitim ile “Kaç yıldır Edirne’ye yağlı güreş izlemeye geliyorsunuz?” Sorusuna Verilen Cevaplar Arasında Ki Kare Test Analizi İlişki Durumu Dağılımı
“Soru: Kaç yıldır Edirne’ye yağlı güreş izlemeye geliyorsunuz?”

Eğitim	İlk defa	1-5 Yıl	6-10 Yıl	11-15 Yıl	16-20 Yıl	21-25 Yıl	26-30 Yıl	30 yıl ve Üzeri	Toplam
İlkokul	N 8	9	9	8	11	9	1	14	69
	% 12	13	13	12	16	13	1	20	100
Ortaokul	N 1	10	6	2	3	0	0	4	26
	% 4	38	23	8	11	0	0	15	100
Lise	N 4	9	7	4	6	0	0	1	31

Üniversite	%	13	29	23	13	19	0	0	3	100
	N	10	10	4	5	2	0	0	2	33
Lisans Üstü	%	30	30	12	15	6	0	0	6	100
	N	2	0	0	0	0	0	0	1	3
Toplam	%	67	0	0	0	0	0	0	33	100
	N	25	38	26	19	22	9	1	22	162
	%	15	23	16	12	14	6	1	14	100

$$X^2= 47,648^a P=0,012<0,050$$

Tablo 5’de katılımcıların eğitim durumu ve kaç yıldır “Edirne’ye gelip güreş izliyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar ile anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. İlkokul mezunlarının % 20’si 30 ve daha fazla yıl Edirne’ye geldiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 6. Eğitim ile “Sizi buraya getiren sebep?” Sorusuna Verilen Cevaplar Arasındaki Kare Test Analizi İlişki Durumu Dağılımı

Eğitim	“Soru: Sizi buraya getiren sebep?”							Toplam
	Saray içi atmosferi	Güreş sporuna olan ilgim	Sevdiğim pehlivanları izlemek	Türkiye’nin en büyük güreş organizasyonu olması	Güreş müsabakalarındaki heyecan	Geleneksel ve tarihi olması		
İlkokul	N	9	49	3	2	0	6	69
	%	13	71	4	3	0	9	100
Ortaokul	N	4	17	3	1	0	1	26
	%	15	65	11	4	0	4	100
Lise	N	2	22	0	0	1	6	31
	%	6	71	0	0	3	19	100
Üniversite	N	6	11	4	0	0	12	33
	%	18	33	12	0	0	36	100
Lisans Üstü	N	1	1	0	0	0	1	3
	%	33	33	0	0	0	33	100
Toplam	N	22	100	10	3	1	26	162
	%	14	62	6	2	1	16	100

$$X^2= 34,765^a P=0,021<0,050$$

Tablo 6’de katılımcıların eğitim durumu ile “Soru: Sizi buraya getiren sebep?” sorusuna verilen cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. İlkokul mezunlarının % 71’i, ortaokul mezunlarının % 65’i ve lise mezunlarının % 71’i güreş sporuna olan ilgim yanıtını belirtmişlerdir. Üniversite mezunlarının % 36’sı geleneksel ve tarihi olması yanıtını vermişlerdir.

Tablo 7. Meslek Durumu ile “Sizi buraya getiren sebep?” Sorusuna Verilen Cevaplar Arasında Ki Kare Test Analizi İlişki Durumu Dağılımı

“Soru: Sizi buraya getiren sebep?”								
Meslek		Saray içi atmosferi	Güreş sporuna olan ilgim	Sevdiğim pehlivanları izlemek	Türkiye'nin en büyük güreş organizasyonu olması	Güreş müsabakalarındaki heyecan	Geleneksel ve tarihi olması	Toplam
İşçi	N	1	21	0	0	0	5	27
	%	4	78	0	0	0	18	100
Memur	N	5	4	1	0	0	5	15
	%	33	27	7	0	0	33	100
Çiftçi	N	6	22	1	0	0	0	29
	%	21	76	3	0	0	0	100
Emekli	N	6	26	4	3	0	4	43
	%	14	60	9	7	0	9	100
S. Meslek	N	3	13	3	0	0	8	27
	%	11	48	11	0	0	30	100
Esnaf	N	0	12	0	0	1	1	14
	%	0	86	0	0	7	7	100
Öğrenci	N	1	2	1	0	0	3	7
	%	14	29	14	0	0	43	100
Toplam	N	22	100	10	3	1	26	162
	%	14	62	6	2	1	16	100

$$X^2 = 57,732^a \quad P = 0,002 < 0,050$$

Tablo 7’de katılımcıların meslek durumu ve “Soru: Sizi buraya getiren sebep?” sorusuna verilen cevaplar ile anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Emeklilerin % 60’ı, çiftçilerin % 76’sı ve işçilerin % 78’i güreş sporuna olan ilgimden dolayı geldim yanıtını vermişlerdir.

Tablo 8. Yaş Durumu ile “Sizi buraya getiren sebep?” Sorusuna Verilen Cevaplar Arasında Ki Kare Test Analizi İlişki Durumu Dağılımı

“Soru: Sizi buraya getiren sebep?”								
Yaş		Saray içi atmosferi	Güreş sporuna olan ilgim	Sevdiğim pehlivanları izlemek	Türkiye'nin en büyük güreş organizasyonu olması	Güreş müsabakalarındaki heyecan	Geleneksel ve tarihi olması	Toplam
15-25 yaş arası	N	1	4	1	0	0	4	10
	%	10	40	10	0	0	40	100
26-35 yaş arası	N	3	11	3	0	0	3	20
	%	15	55	15	0	0	15	100
36-45 yaş arası	N	5	18	1	0	1	10	35
	%	14	51	3	0	3	29	100
46-55 yaş arası	N	2	26	0	0	0	4	32
	%	6	81	0	0	0	12	100
56-65 yaş arası	N	6	29	3	1	0	3	42
	%	14	69	7	2	0	7	100

66 yaş ve üzeri	N	5	12	2	2	0	2	23
	%	22	52	9	9	0	8	100
Toplam	N	22	100	10	3	1	26	162
	%	14	62	6	2	1	16	100

$$\chi^2 = 33,816^a \quad P = 0,112 < 0,050$$

Tablo 8’de katılımcıların yaş durumu ve “Soru: Sizi buraya getiren sebep?” sorusuna verilen cevaplar ile anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. 56-65 yaş aralığında ki katılımcıların % 69’u, 36-45 yaş aralığında ki katılımcıların % 51’i güreş sporuna olan ilgiden dolayı geldim yanıtını vermişlerdir.

5. TARTIŞMA

Kırkpınar yağlı güreşlerine katılan seyircilerin % 60’ı 46 yaş ve üzeri seyircilerden, sadece % 6’sı 15-25 yaş aralığında olan seyircilerden oluşmaktadır (Tablo 1). Savranbaşı ve Dinç, (2010)’in yaptıkları çalışma da 13-34 yaş aralığında ki seyirciler toplam grubun % 17’sini oluşturmaktadır. Bu iki çalışma da ki 15-30yaş aralığında ki seyircilerin az olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre gelecek nesillerimize emanet edeceğimiz geleneksel Kırkpınar yağlı güreşlerinin geleceği için kaygı vericidir. İnan, (2007)’in Süper Lig takımlarından 3790 taraftara yaptığı çalışma da, taraftarların % 54,5’inin 15-24 yaş aralığında olduklarını belirlemiştir. Gençler ve Aycan (2008)’a göre profesyonel futbol maçlarına seyirci olarak katılanların % 66,7’si 27 yaş ve altında olduğunu belirtmişlerdir. Soygüden vd, (2016)’nin yaptığı çalışma da profesyonel futbol taraftarının % 79’u 30 yaşın altında olan seyircilerden oluşmaktadır. Çalışmalarda görüldüğü üzere popüler sporlardan olan futbol genç taraftarlardan daha fazla ilgi görmektedir. Çalışmaya katılanların %98’i erkek seyircilerden oluşmaktadır (Tablo1). Savranbaşı ve Dinç, (2010)’in yaptıkları çalışma da bu oran % 99’u erkek seyircilerdir. Erkek seyircilerin daha fazla olması yapılan çalışma ile benzerlik göstermektedir. Kadın seyirci oranları % 2 gibi çok düşük oranda olduğu görülmektedir. Kadın seyirci ve aile ile bu organizasyonlara katılım teşvik edilmelidir.

Kırkpınar yağlı güreşlerine katılan seyircilerin % 78’i orta öğretim mezunu seyircilerden, % 22’ si üniversite ve üstü eğitim almış seyircilerden oluşmaktadır (Tablo 2). Savranbaşı ve Dinç, (2010)’in yaptığı çalışma da katılımcıların % 95’i orta öğretim sadece % 5’lik bir grup üniversite mezunu olduklarını belirtmişlerdir. Aradan geçen 7 yılda seyirciler arasında üniversite mezunu sayısının arttığını söyleyebiliriz. Seyircilerin % 26’sı emekli ve % 18’i çiftçilik yapan, % 17’si işçi ve serbest meslek grubundan seyircilerdir (Tablo 2). Savranbaşı ve Dinç, (2010)’in yaptığı çalışma da seyircilerin % 22’si çiftçi, % 20’si emekli ve % 19’u esnaf meslek gruplarından oluşmaktadır. Bu durum yapılan çalışma ile örtüşen meslek gruplarından oluştuğunu görmekteyiz. İnan, (2007)’in; süper lig futbol takımı

tarafına yaptığı çalışmada, %30, 8'i işçi ve %23, 1'i öğrenci olarak açıklamıştır. Yapılan çalışma da % 4'lük bir kısım öğrencilerden oluşmaktadır. Futbol seyircisinin daha fazla öğrenci potansiyeline sahip olduğunu görebiliriz.

Kırkpınar yağlı güreşlerine katılan seyircilerin % 74'ü nün ailesinde güreşçi bulunmadığını belirtmiştir. Seyircilerin % 80'inin daha önce güreş yapmadıklarını tespit edilmiştir (Tablo 3). Bu durum ailesinde ve kendisinde güreş ile ilgili faaliyetlerde bulunmayan seyircilerin daha fazla güreş ile ilgilendiklerini göstermektedir.

Kırkpınar yağlı güreşlerine katılan seyircilerin, “*Soru: Sizi buraya getiren sebep nedir?*” sorusuna % 62'si güreş sporuna olan ilgiden dolayı, % 16'sı geleneksel ve tarihi olması ve % 13 saray içi atmosferinden dolayı geldikleri yanıtını vermişlerdir. Seyircilerin “*Soru: Kaç yıldır buraya geliyorsunuz?*” sorusuna % 46'sı 10 yıl ve daha fazladır geldiklerini belirtmişlerdir. Önemli bir bilgi ise seyircilerin % 14'ü nün 30 yıl ve daha fazla Kırkpınar yağlı güreşlerine katıldıklarını göstermektedir (Tablo 4).

Edirne'ye Kırkpınar yağlı güreşlerine % 68 oranında seyircinin başka şehirlerden geldiklerini belirtmişlerdir (Şekil 1). Bu oran çok sayıda seyircinin dışardan geldiklerini göstermektedir. Kırkpınar yağlı güreşleri Edirne şehri için önemli bir turizm potansiyeli oluşturmaktadır. Edirne şehrine gelen seyircilerin sadece güreş festivali için değil aynı zamanda Edirne şehrinin tarihi, kültürel ve sosyal güzelliklerini de görmeleri için olanaklar sağlanmalıdır.

Katılımcıların eğitim durumu ve kaç yıldır Edirne'ye gelip güreş izliyorsunuz sorusuna verilen cevaplar ile anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. İlkokul mezunlarının % 20'si 30 ve daha fazla yıl Edirne'ye geldiklerini belirtmişlerdir (Tablo 5). Güreşin kırsal kesim sporu olması sebebiyle daha çok ilkökul mezunu olan seyircilerin uzun yıllar boyunca bu faaliyete katıldıkları görülmektedir.

Katılımcıların eğitim durumu ile “*Soru: Sizi buraya getiren sebep?*” sorusuna verilen cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. İlkokul mezunlarının % 71'i, ortaokul mezunlarının % 65'i ve lise mezunlarının % 71'i güreş sporuna olan ilgim yanıtını belirtmişlerdir. Güreş sporunun kırsal kesimden daha fazla ilgi görmesi sebebiyle öğretim seviyeleri daha düşük seyirciler tarafında ilgi gördüğü düşünülmektedir. Üniversite mezunlarının % 36'sı geleneksel ve tarihi olması yanıtını vermişlerdir. Üniversite eğitimi tamamlamış seyircilerin araştırmacı kimlikleri ile geleneksel ve tarihi konulara daha fazla ilgi gösterdikleri varsayımından hareketle yükseköğretim gören seyircilerin ilgisini çektiği düşünülmektedir (Tablo 6). Kırkpınar'ın geleneksel ve tarihi olması vurgusunu daha fazla ön plan çıkartarak farkındalık çalışmaları yapılabilir.

Katılımcıların meslek durumu ve “*Soru: Sizi buraya getiren sebep?*” sorusuna verilen cevaplar ile anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Emeklilerin % 60'ı,

çiftçilerin % 76'sı ve işçilerin % 78'i güreş sporuna olan ilgimden dolayı geldim yanıtını vermişlerdir (Tablo 7). Genel olarak katılımcıların yönetim ve üst düzey görevlerde bulunmayan seyircilerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Güreşin popüler sporlar arasında bulunmaması ve Türk toplumunun ilgisizliği nedeniyle birçok kesim tarafından güreş takip edilmemektedir. Günümüzde güreş sadece kırsal kesim insanlar tarafından yapılmakta ve izlenmektedir. Güreş sporunun daha yüksek görevlerde bulunan güreş severler tarafından takip edilmesi güreşe farklı bir vizyon katabilir. Soygüden ve Demirkan, (2017)'ın yaptığı çalışma da ailelere sorulan “Çocuğunuzu hangi spor branşına gönderirsiniz?” sorusuna % 34 futbol, % 25 basketbol ve % 13 yüzme yanıtını vermişlerdir. Güreş sporunu tercih eden ailelerin oranı ise % 3 gibi çok düşük bir orandır. Bu sonuca göre aileler çocuklarını güreş sporuna teşvik etmedikleri anlaşılmaktadır. Bu durumun ailelerin güreş sporu hakkında yanlış bilgiye sahip olduklarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Katılımcıların yaş durumu ve “Soru: Sizi buraya getiren sebep?” sorusuna verilen cevaplar ile anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. 56-65 yaş aralığında ki katılımcıların % 69'u, 36-45 yaş aralığında ki katılımcıların % 51'i “Güreş sporuna olan ilgimden dolayı geldim” yanıtını vermişlerdir (Tablo 8). Yaş durumu yüksek olan seyircilerin güreş sporuna olan ilgilerinin daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde sporun çeşitliliği ve spor olanaklarının artması sebebi ile yaş ortalaması düşük seyirciler farklı spor branşlarıyla ilgilenmektedirler. Yaş ortalaması yüksek olan seyircilerin çocukluk ve gençlik dönemlerinde spor branşlarının azlığı ve popüler sporların fazla yaygın olmaması sebebiyle güreş sporu ile ilgilendikleri düşünülmektedir.

Geleneksel sporların diğer bedensel aktivitelerden farklı yanı eğlence amaçlı, oyun formlarında olmaları ve halk tarafından kabul görüp kuşaklar boyu aktararak yaygınlık kazanmalarıdır (Şallı ve Karahüseyinoğlu, 2010). Bu çalışma da Kırkpınar yağlı güreşlerine katılan seyircilerin %40'ı Türklerin geleneksel sporları olması sebebiyle katıldıklarını belirtmişlerdir (Tablo 8).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak; seyircilerin % 62'si güreş sporuna karşı ilgilerinden dolayı Kırkpınar'a geldiklerini belirtmişlerdir. Bu durum bazı kitleler tarafından güreşlerin izlenmesi için talebin olduğunu göstermektedir. Seyircilerin yaş ortalamaları diğer spor branşlarına bakıldığında daha yüksektir. Geçmiş dönemlerde geleneksel güreşlerin kırsalda daha fazla yapıldığı bilinmektedir. Güreş kırsal kesimde kentsel kesime göre her zaman daha fazla ilgi görmektedir. Dolayısıyla o dönemlerde yaşayan şu anda 50 yaş ve üzeri olan seyircilerin güreşe ilgileri bu durumdan kaynaklanabilir. Seyirciler arasında emekli seyirci grubunun yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum fazla aktif olmayan emekli seyirci grubu için önemli

bulunmuştur. Ancak genç seyircilerin daha fazla olması için teşvik edilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Seyircilerin diğer en yüksek katılım sebeplerinden olan geleneksel ve tarihi olması faktörünü daha fazla ön plana çıkartmak gerekmektedir.

ÖNERİLER

- Çalışma sonuçlarına göre genç yaş seyirci grubunun geleneksel ve tarihi olması dolayısıyla Kırkpınar'a geldikleri belirlenmiştir. Bu sonuca göre Kırkpınar'ın geleneksel ve tarihi imajının daha fazla ön plana çıkartılması önerilmektedir.
- İşletme yönetiminde mevcut müşteri potansiyelini korumak yeni müşteri bulma anlayışına göre daha fazla tercih edilmektedir. Bu anlayıştan hareketle geleneksel Kırkpınar yağlı güreşlerine gelen mevcut seyircilerin beklentilerinin tam olarak karşılanması önerilmektedir.
- Türkiye'de yapılan geleneksel güreşlerde bazı merasim, ritüeller ve otantik gelenekler bulunmaktadır. Örneğin "Peşrev çekme", "kispet giyme" "Salavatçının manileri" ve "Davul - zurna" gibi ritüeller bazılarıdır. Kırkpınar'da güreşçiler ve organizasyon tarafından yapılan geleneksel ritüellerin daha dikkatli bir şekilde özüne uygun yapılması tavsiye edilmektedir.
- Geleneksel Kırkpınar yağlı güreşlerinde sadece yağlı güreş değil aynı zaman da Edirne'nin tarihi, kültürü, sosyal yaşamı, coğrafi özellikleri ve yöresel ürünlerinin ön plana çıkarılması önerilmektedir.
- Günümüzde *yemek turizmi* ve *gurme turizmi* ön plana çıkmaktadır. Bu örnekleri Gaziantep ve Şanlıurfa illerinde görmekteyiz. Geleneksel Kırkpınar yağlı güreşlerine Edirne'ye gelen seyircilerin Edirne ile özdeşleşmiş yemek ürünlerini tanıma ve tatma imkânı sunulmalıdır.
- Hayat standartlarımız yükseldikçe beklentilerimizde artmaktadır. Özellikle memnuniyet son zamanlarda çok dikkat edilen kavramlardan bir tanesidir. Bu sebeple buraya gelen seyirci ve güreşçilerin fiziksel, çevresel, hijyen ve konfor gibi etkenlerin en iyi biçimde sunulması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Bostancı, M., Toksöz, İ. (2010). "645. Tarihi Kırkpınar Güreşlerine Katılan Bazı Küçük Boy Ve Başaltı Sporcularının Vücut Yağ Oranları" *Uluslararası 5. Tarihi Kırkpınar Sempozyumu*, ISBN: 978-975-374-099-9, Edirne, 2010.
- Boyacıoğlu, E. Z. (2005). "Kırkpınar Yağlı Güreşlerinin Edirne İline Sosyo-Ekonomik Katkısı", *"Uluslararası 1. Tarihi Kırkpınar Sempozyumu"*, Edirne, 2005
- Edirne Belediyesi, (2018). <http://www.edirne.bel.tr/> E.T. 29.03.2018, Edirne, 2018

- Edirne Kırkpınar, (2018). (<http://www.edirnekirkpinar.com/tr/yazi/6-genel-bilgiler/36-tarihi>) E.T: 29.03.2018, Edirne, 2018
- Edirnehaberci, (2018). (<http://www.edirnehaberci.com/guncel/sarayicinde-hasar-4-milyon-tl-h80896.html>) E.T: 29.03.2018, Edirne, 2018
- Erdem, Halis (2007). "Kırkpınar Güreşlerinin Tarihi", *Uluslar arası .3. Tarihi Kırkpınar Sempozyumu*, Edirne, 2007
- Etnospor, (2018). Yağlı güreş, <https://worldethnosport.org/tr/spor/yagli-gures-97>, E.T: 05.06.2018.
- Gençer, R.T., "Aycan, A. (2008). Seyircilerin Profesyonel Futbol Müsabakalarına Katılım Kararını Etkileyen Değişkenler Üzerine Bir İnceleme" *Ege Akademik Bakış*. 2008; 8(2): 771-783.
- Gümüş, M., Barut, Ç. (2006). "Geleneksel Yağlı Güreş Yapan Sporcuların Antropometrik Profillerinin Belirlenmesi", *9. Uluslar arası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı, Muğla Üniversitesi, Muğla*, 2006, ss. 328-332
- Hair J, Anderson E.R, Tahtam LR, Black C.W. (1998). *Multivariate Data Analysis. (Fifth Edition), Prentice- Hall International Inc.1998;118.*
- İnan, T. (2007). "Türkiye'deki Futbol Kulüplerinin gişe gelirlerini arttırmaya yönelik uygulamaların incelenmesi" *Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı.Yayımlanmış Doktora Tezi*. Adana. 2007.
- Kırkpınar Rekreasyon Projesi, (2018). (<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:e26hrkmY-AEJ:anket.yerelyonetimler.com.tr/anket%3Fpid%3D1767+&cd=3&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>) E.T : 29.03.2018, Edirne, 2018
- Özer, S. U.; Köse, B. Ç. ve Küçükaltan, D. (2014). "Edirne as a cultural destination a forecast for foreign tourists to determine potential analysis", *Social Sciences Research Journal*, 2014, 3 (11), 1-11.
- Pehlivan, (2018). Karakucak güreşleri, (<https://pehlivanblog.wordpress.com/2016/10/17/turklerin-yaptigi-geleneksel-guresler/>) (16.10.2018).
- Sazak, Ş., Eyüboğlu, E. A. (2009). "Bir Kültür Endüstrisi Olarak "Kırkpınar Güreş Festivali", *5. Tarihi Kırkpınar Sempozyumu Bildiri Kitapçığı*, Kırklareli Üniversitesi, 2009, Açık erişim
- Soygüden, A. Demirkan, E. (2018). "Factor Affecting Parents Directing Their Children In Wrestling Sport" *ASOSJOURNAL (The Journal of Academic Social Science) Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 69, Nisan 2018, s. 50-64
- Soygüden, A. Barut, Y. İmamoğlu, O. "Profesyonel futbol taraftarı ve satadyum", *Pegem Akademi Yayınları, 1. Baskı*, Kasım, 2016, Ankara, ss, 70,71

- Şalli, A.O., Karahüseyinoğlu M.F. (2010). Küreselleşme Ve Modern Sporların Gölgesinde Kirkpinar Yağlı Güreşleri, *V. Uluslararası Tarihi Kirkpinar Sempozyumu*, Tam metin Bildiri, s. 3-7.
- Toksöz, İ. “Bati Trakya Türk Topluluğunun Rodoplardaki Buluşma Noktası”, Seçek Yaylasi Tarihi Seçek Yağlı Güreşleri Ve Kültür Etkinlikleri. *Milli Folklor*, 2011, 23(91).
- Türker, A., Çelik, İ. “Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının Turistik Ürün Olarak Geliştirilmesine Yönelik Alternatif Öneriler” *Yeni Fikir Dergisi*, 2012, 9, 86-98
- Türkiye Güreş Federasyonu, (2018).
(<http://www.tgf.gov.tr/tr/wp-content/uploads/2017/07/97206-072.pdf>, 2018)
- Yıldıran, İ. (2000). Geleneksel Yağlı Güreşin, Kültürel, Yapısal ve Bilimsel Açıdan Modern Minder Güreşiyle Farklılıklarının Değerlendirilmesi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(1), 53-62.

Araştırma Makale/Research Article

**ÜLKELERİN KONUMLARININ DAHA İYİ YAŞAM ENDEKSİNE GÖRE
BELİRLENMESİ: ENTROPİ TABANLI MULTIMOORA YAKLAŞIMI**

**DETERMINATION OF COUNTRIES' POSITION USING BETTER LIFE INDEX:
THE ENTROPY BASED MULTIMOORA APPROACH**

Serpil KILIÇ DEPREN* Seda BAĞDATLI KALKAN**

*Geliş Tarihi: 03.10.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 02.11.2018
(Accepted)*

ÖZ: Kişilerin yaşamlarını rahat bir şekilde sürdürebilmeleri için en önemli koşul refah düzeyinin belirli bir seviyede olmasıdır. Dolayısıyla, iyi bir refah düzeyi olan ülke yaşanılabilir ülke olarak tercih edilmektedir. Bu durum, ülkelerin ekonomileri üzerinde ciddi etkiler yaratmaktadır. Ülkelerin refah düzeyini belirlemek adına yapılan araştırmaların en önemlilerinden biri Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development: OECD) tarafından her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen Daha İyi Yaşam Endeksi (Better Life Index: BLI) araştırmasıdır. Bu araştırma ile 38 ülke ana kriterler ve alt kriterler bazında sıralanmakta ancak genel bir sıralama yapılmamaktadır. Bu çalışmanın amacı, OECD tarafından oluşturulan Daha İyi Yaşam Endeksi verilerini kullanarak ülkelerin sıralamalarını elde etmektir. Çalışmada ilk olarak kriter ağırlıkları entropi ile belirlenmiş, daha sonrasında ise MULTIMOORA metodu ile ülkeler sıralanmıştır. Bu aşamadan sonra ise ülkelerin elde edilen sıralamaları ile İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index: HDI) sıralamaları arasındaki ilişki Spearman Sıra Korelasyon Katsayısı ile incelenmiş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Daha İyi Yaşam Endeksi, Entropi, MULTIMOORA, İnsani Gelişme Endeksi*

ABSTRACT: The most significant requirement for people to maintain their lives comfortably, is to have a specific level of welfare. Therefore, a country having a high level of welfare is preferred as a livable country. This has significant influences on the economies of countries. One of most significant researches conducted for determining the welfare levels of countries is the Better Life Index (BLI) research conducted by Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) every year on a regular basis. With this research, 38 countries are ranked based on main criteria and sub-criteria, but a general ranking is not made. The aim of this study is to rank the countries by using Better Life Index data created by OECD. In the study, the criterion weights were determined and then, the countries were ranked with MULTIMOORA method. Then, the relationship between ranking of countries and their Human Development Index (HDI)

* Assist. Prof. Dr., Yıldız Technical University, Faculty of Arts & Sciences, Department of Statistics, serkilig@yildiz.edu.tr

** Assist. Prof. Dr., İstanbul Commerce University, Department of Statistics, sbagdatli@ticaret.edu.tr

rankings were investigated with Spearman's Rank Correlation Coefficient and the results were interpreted.

Keywords: *Better Life Index, Entropy, MULTIMOORA, Human Development Index*

1. INTRODUCTION

In the globalized world, the people now prefer to continue their life in a place where they catch the welfare level which will satisfy them, not in a place where they were born. The most significant factor can be summarized as the accommodation, security, health, education, job status, etc. although the welfare levels varies from person to person. The significant migrations are on the agenda of countries specifically in terms of education and finding a job after education. These migrations have positive or adverse influences on the economic conditions of country. The countries carry out miscellaneous researches with the aim of determining their own welfare levels and comparing themselves with other countries. They reveal their strong and weak sides based on the results of these researches and thus, they can make amendments on their state policies. There are also researches conducted by some institutions on regular basis with respect to life satisfaction, welfare level, better life index, etc. as well as the researchers that the countries carry out for themselves. One of the most significant of these researches is the Better Life Index (BLI) research which is conducted by Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) every year on a regular basis. In this research, the data of OECD member countries and some countries selected were used. The countries can display their general statuses and ranking by taking these research data into consideration.

In the literature, there are many researches such as development rankings, economic rankings, powerful country rankings of countries, etc. In these researches, the multi-criteria decision-making methods were generally used. In their study, Kaya et al. (2011) made the life quality ranking of European Union and candidate countries by using VIKOR method. The ranking was acquired for the years of 2003, 2005 and 2007 individually. In this study, 12 main indicators and related sub-indicators given in European life quality survey were used. At the end of study, it was determined that Spain had the best life quality in 2003 and 2007 while Sweden and Denmark had the best life quality in 2005. It was concluded that Turkey was ranked near last once every three years (Kaya, İpekçi Çetin, & Kuruüzüm, 2011).

In his study, Ozden (2012) measured the economic performance of European Union member countries and Turkey by using 8 economic indicators belonging to 2010 and ranked the countries based on these performances. At the end of analysis made, it was determined that Luxemburg had highest economic performance while Greece had lowest economic performance. It was concluded that Turkey was ranked 24th among 28 countries (Özden, AB'ye Üye Ülkelerin ve Türkiye'nin

Ekonomik Performanslarına Göre VIKOR Yöntemi ile Sıralanması, 2012). In their study, Orakçı and Ozdemir (2017) determined the human development indexes of European Union member countries and Turkey by using the indicators elected from Human Development Index and European Life Quality Survey. The Gray Relational Analysis and MOORA methods were used for determining the human development levels of countries. The effect levels of indicators were evaluated with Entropy and CRITIC weighting methods. At the end of study, it was found that top three countries having highest human development level were United Kingdom, Holland and Denmark based on MOORA-Reference point while top three countries having highest human development level were Luxemburg, Finland and Austria based on Gray Relational Analysis and MOORA-Ratio method (Orakçı & Özdemir, 2017). In their study, Sevgin and Kundakçı (2017) ranked the European Union member countries and Turkey according to their development levels by using 6 economic indicators belonging to 2013 based on TOPSIS AND MOORA methods. At the end of study, it was determined that Croatia, Bulgaria, Slovenia, Greece and Turkey were ranked last while Luxemburg, Switzerland and Denmark were ranked near the top (Sevgin & Kundakçı, 2017). In his study, Alpaykut (2017) ranked the provinces of Turkey based on the life satisfaction with TOPSIS method. In the study, the life index data of provinces was used. The Principal Components Analysis was used for weighting the variables to be used in the ranking. At the end of study, it was determined that Mardin, Sanliurfa and Siirt were ranked last while Istanbul, Ankara and Izmir were ranked as top three (Alpaykut, 2017). In their study, Omürbek et al. (2017) determined the life quality of European Union member countries with ARAS and MOOSRA methods. They made the weights of criteria used, with entropy. At the end of study, the Finland came first according to both methods (Ömürbek, Eren, & Dağ, 2017).

In terms of business development potential in the construction sector of the European Union (EU) member countries, these countries were assessed and ranked by MULTIMOORA method. For this purpose, it was shown that Denmark, United Kingdom and Austria had the best conditions for business of them (Kildiene, 2013). Tian et al. proposed an integrated approach for failure mode and effect analysis based on fuzzy best-worst, relative entropy, and VIKOR methods. In this study, the applicability and effectiveness of proposed approach is validated through an illustrative example concerning risk analysis of a grinding wheel system. As a result, the proposed approach is valid and can provide valuable and effective information in assisting risk management decision-making (Tian, Wang, & Zang, 2018). Brauers et al. proposed a MULTIMOORA method for the evaluation of the construction sector of 20 European countries during a recession. As a result of this study, the construction sector in each European country was not a forerunner to

anticipate on the relative economic upturn of 2010-2011. (Brauers, Zavadskas, & Kildiene, 2014).

The OECD offers the rankings of countries based on each sub-criterion used in the index. However, it does not make a general ranking by using all variables. The aim of this study is to acquire the rankings of countries by using Better Life Index data created by OECD. The Entropy based MULTIMOORA method was used for acquiring this ranking. The relationship between the rankings of countries and their Human Development Index (HDI) rankings was reviewed with Spearman's Rank Correlation Coefficient and the results were interpreted.

2. MATERIALS AND METHODS

The data of "Better Life Index" which is carried out by OECD every year on regular basis since 2013, were used in this study. The index is calculated for Brazil, Russian Federation and South Africa as well as 35 OECD member countries. In the study, the MULTIMOORA method was used for acquiring the rankings. Two approaches were used for acquiring the weights of criteria in this method. In the first method, the weights of criteria are evaluated by decision makers or experts subjectively for evaluating the alternatives (Özden, 2009). In the second approach named as objective approach, the weights of criteria are calculated by considering the quantitative properties of alternatives. One of objective methods is entropy approach.

The aim of study is to rank the countries from best to worst based on the scores obtained from entropy weights by using the data of 2017 Better Life Index. In the second stage of study, the relationship between the country rankings obtained by using HDI submitted in the report prepared by United Nations Development Program (UNDP) for determining the life standards of countries and country rankings obtained by using Entropy based MULTIMOORA was analyzed with Spearman's Rank Correlation Coefficient.

2.1. Data Source

In this study, the data of 2017 Better Life Index which was carried out by OECD, were used (OECD, 2017). In this index, 11 target criteria 24 sub-criteria which are considered by OECD to affect the life standards and life quality, were used. These criteria are shown in Table 1.

Table 1. Better life Index Criteria

Target Criteria	Code	Sub-Criteria	Optima
Housing	HO1	Dwellings with basic facilities (%)	min
	HO2	Housing expenditure (%)	min
	HO3	Rooms per person (rate)	max
Income	I1	Household net adjusted disposable income (\$)	max
	I2	Household financial wealth (\$)	max
Jobs	EM1	Job security (%)	min
	EM2	Employment rate (%)	max
	EM3	Long-term unemployment rate (%)	min
	EM4	Personal earnings (%)	max
Community	C1	Quality of support network (%)	max
Education	ED1	Educational attainment (%)	max
	ED2	Student skills (average score)	max
	ED3	Years in education (year)	max
Environment	EN1	Air pollution (microgram per cubic meter)	min
	EN2	Water quality (%)	max
Civic Engagement	C1	Stakeholder engagement for developing regulations (average score)	max
	C2	Voter turnout (%)	max
Health	HE1	Life expectancy (year)	max
	HE2	Self-reported health (%)	max
Life Satisfaction	L1	Life satisfaction (average score)	max
Safety	S1	Feeling safe walking alone at night (%)	max
	S2	Homicide rate (rate)	min
Work-Life	W1	Employees working very long hours (%)	min
Balance	W2	Time devoted to leisure and personal care (hour)	max

2.2. Entropy

The concept of entropy, widely used in physics, information theory, mathematics and engineering, was introduced by Claude E. Shannon in 1948. Entropy is a very useful approach for obtaining an objective weight in Multi-Criteria Decision Method (MCDM). The weights calculated with entropy are more accurate and credible than weights determined by subjective methods which are represented by Analytic Hierarchy Process (AHP) and Delphi method (Bai, Wang, Huang, Du, & Huang, 2018).

For the entropy method, the following steps are applied:

Step 1: Standardization of the decision matrix

The indicators is standardized by various methods to eliminate the effects of different measurement units and scales on the decision matrix. Suppose that there are m alternatives ($i=1,2,\dots,m$) and n criteria or attributes ($j=1,2,\dots,n$) in the following decision matrix.

Table 2. Structure of the Decision Matrix

Alternatives	Criteria			
	C ₁	C ₂	...	C _n
A ₁	x ₁₁	x ₁₂	...	x _{1n}
.	.	.	.	.
.	.	.	.	.
.	.	.	.	.
A _m	x _{m1}	x _{m2}	...	x _{mn}
	w ₁	w ₂	...	w _n

According to the indicators of benefit and non-benefit / cost, criteria can be obtained by Equation (1):

$$x_{ij}^* = \begin{cases} \frac{x_{ij} - \min_i\{x_{ij}\}}{\max_i\{x_{ij}\} - \min_i\{x_{ij}\}}, & \text{Benefit indicator} \\ \frac{\max_i\{x_{ij}\} - x_{ij}}{\max_i\{x_{ij}\} - \min_i\{x_{ij}\}}, & \text{Non-benefit indicator} \end{cases} \quad (1)$$

where x_{ij}^* represents the evaluation value of alternative for criterion after standardized and $x_{ij}^* \in [0,1]$.

Step 2: Normalization of the decision matrix

$$y_{ij} = \frac{x_{ij}^*}{\sum_{i=1}^m x_{ij}^*} \quad (2)$$

Step 3: Calculation of the entropy value for each criterion

$$e_j = -k \sum_{i=1}^m y_{ij} \ln y_{ij} \quad (3)$$

where k is the entropy constant and is equal to $1/\ln m$.

Step 4: Calculation of the entropy weight for each criterion

$$w_j = \frac{1 - e_j}{n - \sum_{j=1}^n e_j} \quad 0 \leq w_j \leq 1 \quad \sum_{j=1}^n w_j = 1 \quad (4)$$

When y_{ij} are the same, the entropy of the j th criterion is the maximum. And if y_{ij} takes the value of 0, then $y_{ij} \ln y_{ij}$ will be 0. Also, it is used in Equation (4).

The larger the entropy weight, the more important this criterion becomes in decision making method (Wu, Sun, Liang, & Zha, 2011).

2.3. Multiplicative and Multi-Objective Ratio Analysis (MULTIMOORA)

Multi-Objective Optimization on Basis of Ratio Analysis (MOORA) method was developed by Brauers and Zavadskas (2006). The ratio system and the reference point approach are fundamental tools of this method. Consisting of MOORA and full multiplicative form was called MULTIMOORA, which was proposed by Brauers and Zavadskas (2010).

In the process of the ratio system of MOORA method, the following steps will be taken into consideration.

Step 1: Construction of the decision matrix

The details of this matrix were illustrated in Table 1.

Step 2: Normalization of the decision matrix

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}} \quad (5)$$

The transformation process between 0 and 1 of the criterion value is called normalization. The values of the decision matrix are required to transform from different units to only one unit.

Step 3: Determination of performance of the alternatives

$$y_i^* = \sum_{j=1}^g w_j x_{ij}^* - \sum_{j=g+1}^n w_j x_{ij}^* \quad (6)$$

g is the number of criteria to be maximized and $(n-g)$ is the number of criteria to be minimized. If the criteria are not equally importance, y_i^* will be obtained from multiply x_{ij}^* by weight of the criteria.

Step 4: Ranking of the alternatives

When the alternatives are sorted by descending order, the best alternative is to be the highest performance value of them.

In addition to the ratio system, the reference points are determined that are chosen the point yielding the maximum or minimum value depending on whether the problem is a maximization or minimization problem. These points find the distances from each x_{ij}^* and then are expressed as:

$$w_j r_j - w_j x_{ij}^* \quad (7)$$

r_j is the reference point of the j th criterion and x_{ij}^* is the normalized decision matrix from the ratio system of MOORA. The optimal alternative can be calculated by Equation (8) that is Min-Max Metric of Tchebycheff:

$$\min_i \{ \max_j |w_j r_j - w_j x_{ij}^*| \} \quad (8)$$

The third part of MULTIMOORA method is the full multiplicative form for calculating the utility of the alternatives (U_i) which can be specified as:

$$U'_i = \frac{A_i}{B_i} \quad (9)$$

where A_i and B_i are calculated separately for maximized decision criteria $j=1,2,\dots,g$ and minimized decision criteria $j=g+1,g+2,\dots,n$, respectively. A_i and B_i can be obtained as follows:

$$\begin{aligned} A_i &= \prod_{j=1}^g (x_{ij}^*)^{w_j} \\ B_i &= \prod_{j=g+1}^n (x_{ij}^*)^{w_j} \end{aligned} \quad (10)$$

A summary of the ranking of the above described three methods of MULTIMOORA is made and then the MULTIMOORA can be integrated into the final ranking. This ranking is based on the theory of dominance (Brauers & Zavadskas, 2011).

3. RESULTS

Descriptive statistics of the variables used in the analysis are given in Table 3.

Table 3. Descriptive Statistics

Criteria	N	Mean	Median	Std. Deviation	Min	Max	Skewness	Kurtosis
HO1	38	3,45	0,60	6,64	0,00	37,00	3,84	17,86
HO2	38	20,89	21,00	2,41	15,00	26,00	-0,14	-0,27
HO3	38	1,64	1,75	0,47	0,70	2,50	-0,15	-0,85
I1	38	25113,8	24902,5	8026,0	10872,0	44049,0	0,28	-0,45
I2	38	49362,8	39468,0	38708,2	2260,0	176076,0	1,16	1,67
EM1	38	5,48	4,00	5,11	1,50	26,50	2,69	7,90
EM2	38	67,74	69,00	8,21	43,00	86,00	-0,76	1,59
EM3	38	3,20	1,98	3,72	0,03	16,95	2,55	6,98
EM4	38	37435,9	38223,0	14257,0	11554,0	62636,0	0,00	-1,13
C1	38	90,03	90,50	4,59	76,00	98,00	-1,01	1,38
ED1	38	77,24	81,50	16,00	37,00	95,00	-1,33	0,79
ED2	38	486,76	496,00	33,51	391,00	529,00	-1,54	2,05
ED3	38	17,38	17,30	1,39	14,80	21,20	0,48	0,35
EN1	38	13,39	14,00	5,90	3,00	28,00	0,23	-0,46
EN2	38	82,26	84,00	10,87	54,00	99,00	-0,58	-0,32
C1	38	2,05	2,10	0,70	0,80	3,50	-0,02	-0,80
C2	38	70,03	69,50	11,67	49,00	91,00	0,01	-0,76
HE1	38	79,54	81,15	4,69	57,40	83,90	-3,15	13,04
HE2	38	67,45	70,00	13,98	33,00	88,00	-0,74	0,27
L1	38	6,53	6,65	0,78	4,80	7,50	-0,46	-0,87
S1	38	68,63	70,40	13,20	36,10	87,70	-0,73	0,13
S2	38	2,93	1,00	5,47	0,20	27,60	3,33	11,98
W1	38	8,72	6,23	7,80	0,16	33,77	1,62	2,50
W2	38	14,83	14,90	0,76	12,59	16,36	-0,92	2,33

In this study, criteria weights are determined using entropy approach. Weights of each criterion are given in Table 4.

Table 4. Entropy Weights

Criteria	Weights	Criteria	Weights
Dwellings with basic facilities	1.2%	Student skills	3.3%
Housing expenditure	4.6%	Years in education	5.9%
Rooms per person	5.5%	Air pollution	3.5%
Household net adjusted disposable income	6.5%	Water quality	3.3%
Household financial wealth	12.3%	Voter turnout	6.8%
Job security	1.7%	Life expectancy	1.3%
Employment rate	2.6%	Self-reported health	4.0%
Long-term unemployment rate	2.1%	Life satisfaction	4.5%
Personal earnings	6.5%	Feeling safe walking alone at night	4.0%
Quality of support network	2.6%	Homicide rate	1.4%
Stakeholder engagement for developing regulations	6.9%	Employees working very long hours	2.5%
Educational attainment	4.1%	Time devoted to leisure and personal care	2.8%

According to the Table 4, Household financial wealth has the highest weight with 12.3% while Dwellings with basic facilities has the lowest weight with 1.2%. Stakeholder engagement for developing regulations and Voter turnout criteria have the 2nd and 3rd highest weight with 6.9% and 6.8%, respectively. The weights of other criteria are between 1.3% and 6.5%. In overall point of view, the criteria which have the highest weights are Income and Civic Engagement with 18.9% and 13.7%, respectively. Community and Life Satisfaction criteria have the lowest weights with Quality of Support Network and Life Satisfaction with 2.6% and 4.5%, respectively.

In MOORA-Ratio, MOORA-Reference Point and MOORA-Full Multiplicative approaches are weighted with entropy weights. Ranking of these three approaches and MULTIMOORA final rankings are given in Table 5.

Table 5. Comparison Between the Ranking of the MOORA methods and Final Ranking with MULTIMOORA

Country	MOORA - Ratio		MOORA – Reference Point		MOORA – Full Multiplicative		MULTI MOORA
	Value	Rank	Value	Rank	Value	Rank	Rank
Germany	0.125	13	0.038	17	77.5	13	13
USA	0.177	1	0.004	1	92.8	3	1
Australia	0.136	7	0.038	16	79.2	10	10
Austria	0.118	15	0.037	14	71.1	15	15
Belgium	0.138	5	0.023	3	77.6	12	3
England	0.130	10	0.030	8	78.6	11	8
Brazil	0.063	35	0.054	35	40.1	35	35
Czech Republic	0.095	24	0.049	24	59.5	25	24
Denmark	0.136	6	0.033	10	82.0	8	6
Estonia	0.095	23	0.051	32	56.1	26	26
Finland	0.117	16	0.047	23	69.8	17	17
France	0.116	17	0.037	15	70.2	16	16
South Africa	0.029	38	0.051	31	36.2	38	38
Netherlands	0.135	8	0.028	6	91.6	4	4
Ireland	0.113	19	0.042	19	69.0	18	19
Spain	0.094	25	0.045	20	62.5	22	25
Israel	0.100	20	0.037	13	62.2	23	23
Sweden	0.140	4	0.027	5	93.8	2	5
Switzerland	0.153	2	0.015	2	94.0	1	2
Italy	0.099	22	0.036	12	63.0	21	12
Iceland	0.129	11	0.036	11	89.2	5	11
Japan	0.114	18	0.025	4	68.4	19	18
Canada	0.145	3	0.029	7	85.5	7	7
Korea	0.091	26	0.046	21	63.3	20	20
Letonia	0.080	30	0.051	30	50.2	30	30
Luxembourg	0.135	9	0.033	9	87.2	6	9
Hungary	0.079	31	0.049	25	51.3	29	29
Mexico	0.062	36	0.055	36	40.5	34	36
Norway	0.125	12	0.050	27	81.9	9	27
Poland	0.085	27	0.052	33	52.0	28	28
Portugal	0.083	28	0.046	22	53.8	27	22
Russia	0.066	33	0.056	38	38.6	37	33
Chile	0.078	32	0.050	26	49.8	31	31
Slovakia	0.083	29	0.053	34	49.7	32	32
Slovenia	0.099	21	0.050	28	60.2	24	21
Turkey	0.061	37	0.055	37	39.0	36	37
New Zeland	0.121	14	0.040	18	74.3	14	14
Greece	0.065	34	0.051	29	48.7	33	34

According to the MOORA-Ratio approach, USA, Switzerland, Canada, Sweden and Belgium are the 1st, 2nd, 3rd, 4th and 5th countries in ranking,

respectively. In addition to this, the worst 5 performer countries are South Africa, Turkey, Mexico, Brazil and Greece, respectively.

In the second approach, which is MOORA-Reference Point, USA and Switzerland are the top 2 countries in the ranking as similar to MOORA-Ratio approach. Belgium ranked third, followed by Japan (fourth) and Sweden (fifth). Similar to the MOORA-Ratio approach, Turkey is at the 37th in the ranking. The bottom 5 countries are Russia, Turkey, Mexico, Brazil and Slovakia in the ranking.

According to the last approach, which is MOORA – Full Multiplicative approach, Switzerland is ranked as the first one, followed by Sweden, USA, Netherlands and Iceland. As shown in Table 5, South Africa, Russia, Turkey, Brazil and Mexico are the worst countries of them.

The results of three approach are examined and final ranking is determined according to the MULTIMOORA approach. As a result, USA is ranked as the first amongst 38 countries, followed by Switzerland, Belgium, Netherlands and Sweden, respectively. Among the bottom 5 countries, there are South Africa, Turkey, Mexico, Brazil and Greece in terms of MULTIMOORA.

After this step, relationship between the ranking of the countries with the Entropy based MULTIMOORA method and the HDI rankings was examined with the Spearman's Rank Correlation Coefficient. The results are shown in Table 6.

Table 6. Correlation Coefficient Between Entropy based MULTIMOORA and HDI Country Rankings

		HDI	Entropy based MULTIMOORA
Spearman's rho	HDI	Correlation Coefficient	1.000
		Sig. (2-tailed)	.782**
		N	38
	Entropy based MULTIMOORA	Correlation Coefficient	.782**
		Sig. (2-tailed)	.000
		N	38

When Table 6 is reviewed, it is seen that there is a statistical positive relationship of 78% between the rankings of countries acquired with Entropy based MULTIMOORA method and their HDI rankings.

4. CONCLUSIONS

The most significant requirement in today's circumstance for people to maintain their life happily is that the country where they live, shall have a prominent level of welfare. The countries having a prominent level of welfare are also satisfactory economically. Therefore, the persons prefer living the countries which will satisfy them materially and nonmaterially either in terms of education or business life after education. Under the circumstances in which the welfare level is

such important, many institutions make researches for measuring their welfare level. The OECD determined 11 target criteria and 24 sub-criteria which may be effective on welfare levels of countries. It ranked 38 countries based on each target criterion and sub-criterion, but it did not make a general ranking. In this study, a general ranking was made by using the entire criteria determined by OECD. With the aim of making this ranking, the weights of these criteria were determined with entropy and accordingly, the MULTIMOORA method was used for this aim.

When the country rankings obtained with Entropy based MULTIMOORA method were reviewed, it was seen that USA took on the top of ranking. When OECD rankings of USA were reviewed, it was seen that it took on the top in terms of housing and income criteria. When the entropy weights used in MULTIMOORA method were reviewed, it was seen that household financial wealth criterion had the highest weight. Thus, it proved the accuracy of method that USA took place on the top. In the same way, it was seen that Switzerland ranked second. When the OECD rankings for this country were reviewed, it was seen that was ranked second in terms of income criteria. It was seen that this country took on the top based on other criteria. The Belgium was ranked as third. When the OECD rankings of this country were reviewed, it was seen that it took place on the top in terms of housing and income criteria, but the civic engagement criterion had the highest ranking. The Netherland was ranked fourth. When the OECD rankings of this country were reviewed, it was seen that it took place on the top in terms of housing and income criteria, but the work-life balance criterion had the highest place in the ranking. Finally, Sweden was ranked fifth. It was seen that this country was ranked fifth in OECD ranking in terms of income criterion and it took on the top of ranking based on other criteria. In conclusion, it was seen that the countries taking among top five countries by Entropy based MULTIMOORA method were stable, specifically in terms of economy and policy and the life satisfaction of their citizens were high.

It was seen that South Africa was ranked last in the ranking made with the Entropy based MULTIMOORA method. This country was ranked last within OECD ranking in terms of housing criterion while it was ranked second in terms of income criterion. It was also ranked last in terms of other criteria. Since the South Africa's transition to democracy was in 1994, its economy continues developing in this regard. A vast majority of country population is at the poverty line and there are significant differences in the distribution of income. Therefore, it is an expectable result that it was ranked near last. When Turkey ranked second was reviewed, it was seen that it ranked last in the OECD ranking in terms of income criterion and many other criteria. It was an expectable result that Turkey's ranking was so low following the increase of terror attacks, the cross-border operations initiated in Syria and the political-economic problems which have arisen at the end

of their reflections in the recent years. When Mexica which was the next country in the ranking was reviewed, it was seen that it was ranked near last in the OECD ranking in terms of income criterion and many other criteria likewise Turkey. Although Mexica is one of most powerful economies of Latin America, it passes through a hard period following USA elections. Moreover, the high crime rate of country adversely affects the country rating. The Brazil which is the next country in the ranking, took near last in the OECD rating in terms of income and safety criteria. Pursuant to date published by Institute of Geography and Statistics in Brazil on November 29, 2017, 1% of Brazil having the highest income level acquired 36,3% times more income than the half of country population in 2016 (Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, 2017). Thus, it is seen that there is a significant injustice in terms of distribution of income. Moreover, the economic and political instabilities also affect the country adversely. Finally when Greece was taken in hand, it was seen that it was ranked 31st in the OECD ranking in terms of income criterion and it was ranked near the last in terms of life satisfaction criterion. The problems seen in Greece in recent years such as corruption, increase of taxes, deduction of retirement salaries, etc. have been affecting the citizens of country adversely. In conclusion, it is seen that the countries coming near last are the countries having economic and political stability problem and they take place within the category of emerging economies except for Greece.

In the final stage of study, the relationship between ranking of countries obtained with Entropy based MULTIMOORA method and HDI rankings was investigated. The HDI investigates the development of a country both economically and socially. The development levels are revealed with this index and the life qualities of people living in these countries are tried to be determined. The HDI value is calculated by considering the welfare standard determined as the economic criterion and the entire of education and health standards determined as social criteria for detecting the development level. Thus, it has similar objects with Better Life Index created by OECD. Therefore, it was concluded that there was a statistical relationship of 78% between the ranking obtained with MULTIMOORA method and HDI ranking. Within the direction of these results, it is seen that the rankings obtained with Entropy based MULTIMOORA method yield accurate and reliable results both statistically and socio-economically.

REFERENCES

- Alpaykut, S. (2017). Türkiye'de İllerin Yaşam Memnuniyetinin Temel Bileşenler Analizi TOPSIS Yöntemiyle Ölçümü Üzerine Bir İnceleme. *Jouranl Of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 367-395.
- Bai, L., Wang, H., Huang, N., Du, Q., & Huang, Y. (2018). An Environmental Management Maturity Model of Construction Programs Using the AHP-Entropy Approach. *Int. J. Environ. Res. Public Health* , 1317.

- Brauers, W. K., Zavadskas, E. K., & Kildiene, S. (2014). Was the Construction Sector in 20 European Countries Anti-Cyclical during the Recession Years 2008-2009 as measured by Multicriteria Analysis (MULTIMOORA)? *Procedia Computer Science*, 949-956.
- Brauers, W., & Zavadskas, E. (2011). Multimoora optimization used to decide on a bank loan to buy property. *Technological and Economic Development of Economy*, 174-188.
- Doğan, H. G., & Gürler, A. Z. (2013). Türkiye’ de İnsani Gelişmişlik Endeksinin Analitik Olarak Değerlendirilmesi. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 69-76.
- Genç, E. G. (2017). Üniversitelerin Ülke Sıralamaları ve İnsani Gelişme Endeksi: Panel Nedensellik Analizi. *Avrasya Ekonometri, İstatistik ve Ampirik Ekonomi Dergisi*, 6, 89-101.
- Kaya, P., İpekçi Çetin, E., & Kuruüzüm, A. (2011). Çok Kriterli Karar Verme ile Avrupa Birliği ve Aday Ülkelerinin Yaşam Kalitesinin Analizi. *İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 80-94.
- Kildiene, S. (2013). Assessment of Opportunities for Construction Enterprises, In: European Union Member States Using the MULTIMOORA Method. *11th International Conference on Modern Building Materials, Structures and Techniques, Procedia Engineering*, (s. 557-564). Lithuania.
- OECD (2017). Available Online: <http://www.oecdbetterlifeindex.org/> (accessed on 03.05.2018)
- Orakçı, E., & Özdemir, A. (2017). Telafi Edici Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Türkiye ve AB Ülkelerinin İnsani Gelişmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi. *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 61-74.
- Ömürbek, N., Eren, H., & Dağ, O. (2017). Entropi-ARAS VE Entropi-MOOSRA Yöntemleri İle Yaşam Kalitesi Açısından Ab Ülkelerinin Değerlendirilmesi. *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29-48.
- Özden, Ü. H. (2009). *Türkiyede'ki Mevduat Bankalarının Performansları Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri Analiz*. Ankara: Detay.
- Özden, Ü. H. (2012). AB'ye Üye Ülkelerin ve Türkiye'nin Ekonomik Performanslarına Göre VIKOR Yöntemi ile Sıralanması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 455-468.
- Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs. Available Online: <http://www.mfa.gov.tr/brezilya-ekonomisi.tr.mfa> (accessed on 06.05.2018).
- Sevgin, H., & Kundakçı, N. (2017). TOPSIS VE MOORA Yöntemleri ile Avrupa Birliği'ne Üye Oalan Ülkelerin ve Türkiye'nin Ekonomik Göstergelere Göre Sıralanması. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 87-107.
- Tian, Z.-p., Wang, J.-g., & Zang, H.-y. (2018). An integrated approach for failure mode and effects analysis based on fuzzy best-worst, relative entropy, and VIKOR methods. *Applied Soft Computing*, 1-11.
- Wu, J., Sun, J., Liang, L., & Zha, Y. (2011). Determination of weights for ultimate cross efficiency using Shannon entropy. *Expert Systems with Applications*, 5162-5165.

**BANKALARIN KLASİK VE BULANIK YAKLAŞIMLARLA
SINIFLANDIRILMASI**

*CLASSIFICATION OF BANKS BY CLASSICAL AND FUZZY
APPROACHES*

Şahamet BÜLBÜL* Ceren CAMKIRAN**

*Geliş Tarihi: 27.09.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 02.11.2018
(Accepted)*

ÖZ: Finansal sektörün önemli bir parçası olan bankaların temel fonksiyonlarını yerine getirebilmek için yeterli düzeyde sermayeye sahip olmaları gerekmektedir. Sermaye kaynağından bağımsız olarak tüm bankaların sermaye yeterliliği bakımından uyması gereken uluslararası standartlar bulunmaktadır. Bu standartların sağlanması, bankaların sermaye yeterliliklerine göre benzer özellikler göstermesine sebep olmaktadır. Benzer özelliklere sahip bankaların, kesin ayrımlarla gruplandırılması her zaman mümkün olmayabilir. Bu noktada, bankaların farklı gruplara belirli üyelik dereceleri ile atanmasına imkan veren bulanık kümeleme yöntemi ön plana çıkmaktadır. Bankaların sermaye yeterlilik oranlarına göre gruplandırılmasının amaçlandığı bu çalışmada, klasik ve bulanık kümeleme yaklaşımları karşılaştırılmalı kullanılmıştır. Çalışmada 46 banka, 2015 yılına ait sermaye yeterliliği oranlarına göre, Ward, K-Ortalamalar ve Bulanık C-Ortalamalar yöntemleriyle gruplandırılmıştır. Sonuç olarak, her yöntem için benzer yapıda üç küme elde edilmiştir. Küme yapıları incelendiğinde, kümelerin sermaye kaynağı bakımından heterojen yapıda oldukları gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, gruplandırma yapılırken sermaye kaynakları yerine sermaye yeterlilikleri dikkate alındığından, elde edilen kümelerin farklı türde bankalar içermesi olağan bir sonuçtur. Üyelik dereceleri incelendiğinde ise, az sayıda banka dışında geriye kalanların genellikle bir küme için yüksek üyelik derecesine sahip oldukları gözlenmiştir. Ancak, bazı bankaların tüm kümeler için üyelik dereceleri birbirine yakın bulunmuştur. Dolayısıyla, bu bankaların kümeleme durumlarının diğer bankalara göre daha bulanık bir yapıda olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kümeleme Analizi, Bulanık Kümeleme Analizi, Sermaye Yeterliliği*

ABSTRACT: Significant parts of the financial sector need to have sufficient capital to fulfill the basic functions of the banks. Regardless of the capital source, all banks have international standards that they must comply with in terms of capital adequacy. Provision of these standards leads to similar characteristics according to the capital adequacy of the banks. It may not always be possible to group banks with similar characteristics with exact divisions. At this point, the fuzzy clustering method, which allows banks to be assigned to different groups with specific membership grades, is at the forefront. Classical and fuzzy clustering approaches are used comparatively in this study which aims to group banks by capital adequacy ratios. In the study, 46 banks were grouped by Ward, K-Average and

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü, sbulbul@marmara.edu.tr

** Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü, ceren.camkiran@marmara.edu.tr

Fuzzy C-Average methods according to capital adequacy ratios for 2015. As a result, three sets of similar structures were obtained for each method. When the cluster structures were examined, it was observed that the clusters were heterogeneous in terms of capital resources. However, since the capital adequacy is taken into consideration instead of the capital resources while the grouping is carried out, it is a common result that the obtained clusters contain different types of banks. When membership ratings are examined, it is observed that the rest of the few except a few banks generally have a high membership level for a cluster. However, the membership grades for all the clusters of some banks are close to each other. Therefore, it is concluded that the clustering situation of these banks is more blurred than the other banks.

Key Words: *Clustering Analysis, Fuzzy Clustering Analysis, Capital Adequacy*

1. GİRİŞ

Bilgi ve teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmeler, ülkeler ve kurumlar arasındaki etkileşimi hızlandırarak dünya ekonomisi için daha etkin bir rekabet ortamı ortaya çıkarmıştır. Küreselleşen ve gelişen rekabet ortamı, ülke ekonomilerinin temel yapı taşlarından olan bankalar üzerinde de etkili olmaktadır. Bankaların aktif ve verimli bir çalışma sistemine geçmeleri, bu ortama adapte olabilmeleri için önem arz etmektedir. Bu adaptasyon bankalar üzerinden ekonomik birimlere de olumlu bir şekilde yansımaktadır (Göçmen Yağcılar, 2011: 1).

Türk bankacılık sektörü, serbest piyasa ekonomisine geçiş dönemi olan 24 Ocak 1980 sonrası, ortaya çıkan makroekonomik gelişmelerden etkilenmiştir. Piyasadaki değişikliklerin etkisiyle dışa açılmada önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 1980-1990 yılları arasında bankacılık sektöründe; faiz oranlarıyla ilgili serbestleşme, sektördeki uluslararası piyasalardan fon temini, yabancı para cinsinden işlem yapılmasına olanak sağlamak gibi çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Ancak 1990'lı yıllarda ortaya çıkan yüksek enflasyon ve ekonomik istikrarın sürdürülememesi, finans sektörünü olumsuz etkilemiştir. Finans sektöründe yaşanan kriz bankacılık sektörüne yansyarak, ekonomik işlemlerde daralmalar, yüksek reel faiz oranları ile kredilerin geri ödenememesi gibi durumlar ortaya çıkarmıştır (Altaş, 2006, s. 5). Daha sonraki süreçte meydana gelen ulusal ve uluslararası krizler, bankacılık sektörünü etkilemiş olsa da, o dönem uygulanan politikalar ile sektör hızla toparlanma sürecine girmiştir. Bankacılık sektöründeki bu toparlanma, yabancı bankaların ulusal piyasaya gösterdikleri ilginin artmasını sağlamıştır. (Akgül & Başkır, 2013: 50).

Finansal sektörün önemli bir parçası olan bankaların belli bir düzeyde sermayeye sahip olmaları, faaliyetlerini devam ettirebilmeleri ve beklenmedik durumlarda oluşabilecek zararları karşılayabilmeleri için gereklidir. Bankaların yeterli sermaye miktarına sahip olmadan, mevduat toplama ve borçlanabilme gibi temel faaliyetlerini yerine getirmeleri mümkün değildir. Güçlü bir sermayenin

varlığı, sağlam bir finansal yapının temelini oluşturmaktadır (Bülbül, 2001: 12). Bankacılık sektöründeki riskli durumlara karşı ayrılması gereken sermaye payıyla alakalı Uluslararası Katılım Bankası'nın yaptığı çalışmalar sonucunda BASEL sermaye yeterliliği standardı oluşturulmuştur. BASEL II standardına göre operasyonel riskin hesaba katılması gerekmektedir. Türkiye'de bankalar için sermaye yeterliliği oranını belirleme yetkisi Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu (BDDK)'nda olup, %8 olarak belirlenmiştir (Özden, 2009: 44). Ayrıca BASEL II'nin özellikle son finansal krizde belirlenen eksikliklerini tamamlamak amacıyla ek bir çalışma olarak BASEL III düzenlemeleri oluşturulmuştur.

Bu çalışmanın amacı, sermaye yeterliliği oranları kullanılarak bankaların alternatif kümeleme yöntemleri ile gruplandırılmasıdır. Bu amaçla, Türkiye'deki bankalar 2015 yılına ait veriler ile analiz edilmiştir. Klasik ve Bulanık Kümeleme Yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada, ilgili yöntemlerden elde edilen sonuçlar karşılaştırmalı olarak incelenerek, elde edilen kümelerin benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konulmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Kümeleme Analizi, sosyal bilimler alanında çeşitli konularda uygulanmış bir yöntemdir. Ayrıca işletmelerin finansal oranlar yardımıyla gruplandırıldığı ve bankacılık sektörünün yer aldığı pek çok kümeleme analizi uygulaması mevcuttur. Bu çalışmada, yapılan uygulamanın kapsamı dikkate alınarak literatürde yalnızca kümeleme ve bulanık kümeleme yöntemlerinin, bankacılık sektörü ve işletmelerin finansal göstergelerine uygulandığı çalışmalara yer verilecektir.

Alam vd. (2000), potansiyel olarak başarısız olan bankaları sınıflandırmak için bulanık kümeleme ve yapay sinir ağları yaklaşımı kullanılmıştır. Bankaların 1992 yılına ait finansal oranlarından kar-zarar oranları baz alınarak yapılmış olan analizlerin sonucunda her iki yönteminde sınıflandırma konusunda başarılı sonuçlar verdiğini belirtmişlerdir.

Tunay ve Silpar (2006) çalışmalarında, Türk Ticari Bankacılık sektöründe karlılık üzerine performans analizi yapmayı amaçlamışlardır. Sektörde yer alan bankalar kümeleme analizi ile incelenmiş ve sonucunda ikili (büyük ve küçük olarak) ve üçlü (büyük, orta ve küçük olarak) gruplar elde edilmiştir. Daha sonra elde edilen gruplara aktif karlılık, özkaynak karlılığı ve net faiz marjı bağımlı değişken olarak alınıp, çeşitli performans rasyoları üzerinden regresyon analizi uygulanmıştır.

Boyacıoğlu ve Kara (2007) çalışmalarında, 18 bankanın 2001-2005 yılları arasındaki finansal güç derecelerini yapay sinir ağları, diskriminant analizi, kümeleme analizi ve lojistik regresyon analizi ile incelemişlerdir. Daha sonra uygulanan tekniklerin sınıflandırma ve tahmin performansları karşılaştırılmıştır.

Ancak modelin geçerliliği test edildiğinde kullanılan tekniklerin tahmin performansları bakımından anlamlı bir farka sahip olmadığı görülmüştür.

Arnaboldi ve Claeys (2008), internet bankacılığındaki klasik şube bankacılığının internet üzerinden kullanımını sağlayan bankalar ile sadece internet bankası olarak işlem yapan bankalar arasında farklılıkları ve teknolojik ilerlemelerin bankacılık sistemindeki etkilerini incelemiştir. İki farklı internet bankacılığı sisteminin Avrupa ülkeleri arasındaki performansları karşılaştırmak için bulanık kümeleme yaklaşımlarını kullanmışlardır.

Keçek ve Cinsler (2008) çalışmalarında, Türk ticaret bankalarını 2005 yılı mali oranlarını kullanarak kümeleme analizi ve diskriminant analizi ile performansları bakımından sınıflandırmışlardır. Daha sonra elde edilen gruplarda hangi mali oranın daha çok öneme sahip olduğunun değerlendirmesini yapmışlardır.

Cai vd. (2012) çalışmalarında, finansal verilerden oluşan farklı veri setlerini analiz etmek için farklı kümeleme algoritmaları kullanmışlardır. Mali değişkenlerle kümelerin yapılarını değerlendirerek, yöntemlerin avantaj ve dezavantajlarını tespit etmişlerdir.

Gökgöz vd. (2013), Türk mevduat ve katılım bankalarını 2012 yılı Mart, Haziran ve Eylül aylarına ait finansal sağlık göstergeleri bakımından bulanık kümeleme analizi ile sınıflandırmayı amaçlamışlardır. Çalışmanın sonucunda, katılım bankalarının birlikte kümelendiği görülmüş, finansal büyüklüklerin gruplamada önemli bir etkiye sahip olmadığı gözlenmiştir.

Aydın ve Başkır (2013), Türkiye’de faaliyet gösteren bankaları 2012 yılı sermaye yeterlilik oranlarına göre sınıflandırmayı amaçlamışlardır. Bu amaçla benzer grupların oluşturulmasında, kümeleme analizi ve çok boyutlu ölçekleme yöntemini kullanmışlardır. Sonucunda, iki analizinde gruplandırma bakımından benzer sonuçlar gösterdiği görülmüştür.

Akgül ve Başkır (2013) çalışmalarında, bankaların 2008-2012 yılları arasında aktif büyüklüklerine göre benzerliklerini ve farklılıklarını incelemiştir. Bu amaçla, Ward tekniği ve PAM algoritması kullanılarak kümeleme analizi sonuçları karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda ilgili yıllar arasında aktif büyüklükler bakımından banka gruplarında önemli değişimler olmadığı gözlenmiştir.

Yılmaz ve Uzgören (2013), Türkiye’deki illeri mevduat ve kredi oranları gibi temel göstergeleri baz alarak bankacılık performanslarına göre kümeleme analiziyle gruplandırmışlardır.

Sarıgül (2014), Dünya Bankası’nın önerdiği bankacılık hizmetlerine erişim ve kullanım göstergelerini kullanarak kümeleme analizi ile Türkiye’deki 81 ili sınıflandırmıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen homojen grupların, illerin

demografik ve coğrafi özelliklerine göre kullanılan göstergeler bakımından birbirinden farklılaştığı net bir biçimde gözlenmiştir.

Saçcı ve Sayılğan (2014) çalışmalarında, Türkiye’de faaliyet gösteren bankaları mali göstergeler yardımıyla, sistemik önem dereceleri değerlendirilerek, kümeleme analiziyle sınıflandırmışlardır.

Arı vd. (2016) çalışmalarında, Borsa İstanbul’da işlem gören 90 firmanın 2013 yılı finansal performanslarını incelemiştir. Finansal performansların incelenmesinde finansal oranlar dikkate alınarak iki aşamalı kümeleme analizi yapılmıştır.

Güneş ve İncekırık (2016) çalışmalarında, 2012 yılında Ege Bölgesindeki Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı kapsamındaki şirketleri, KOSGEB tarafından belirlenen ölçütler yardımıyla bulanık kümeleme analiziyle sınıflandırmışlardır.

Emir vd. (2016), banka etkinliğinde kullanılan girdi çıktı göstergeleri ile Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarını kümelemek için bulanık c-ortalamalar algoritmasını kullanmışlardır.

3. METODOLOJİ

Kümeleme analizi, uzaklık ve benzerlik ölçüleri kullanılarak, birimleri ya da değişkenleri küme içi benzerliği maksimum yani homojen, kümeler arası benzerliği minimum yani heterojen olacak şekilde gruplandırmayı amaçlamaktadır. Bu analiz, birimlerin atanacakları küme sayısının bilinip bilinmemesine göre temel olarak hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan yöntemler olarak ikiye ayrılmaktadır.

Hiyerarşik kümeleme yöntemleri, küme sayısının bilinmediği durumlarda kullanılmaktadır. Gözlemleri ya da değişkenleri kümelerken uzaklık ve benzerlik ölçülerini dikkate almalarının yanı sıra kümelenme yapısının daha kolay anlaşılabilmesi için dendogram (ağaç diyagramı) olarak bilinen grafikleri kullanmaktadırlar (Alpar, 2011: 314). Bu yöntem, kümelerin elde edilmesinde hızlı bir yöntem olmasına karşın büyük örneklemelerin olduğu ya da çok fazla değişken içeren verilerde kolaylık sağlamamaktadır (Hair vd., 2014: 445). Hiyerarşik kümeleme yöntemleri arasında en çok kullanılanı Ward yöntemidir. Bu yöntem, minimum varyans yöntemi olarak da adlandırılmaktadır. Ward yöntemi; diğer yöntemlerden farklı olarak kümeler arası uzaklık bağlantılarını dikkate almak yerine, kümeler içi kare toplamlarıyla ilgilenmektedir. Ward yönteminin amacı, elde edilen kare toplamlarını kullanarak kümeler içi homojenliği maksimum yapmaktır (Sharma, 1996: 193). Bu yöntemde ilk olarak, her bir kümenin içinde tek gözlem biriminin bulunduğu n tane küme ile başlanır. Her gözlemin bir kümede olmasından dolayı yöntemin ilk adımında kareler toplamı sıfır olmaktadır (Chatfield ve Collins, 1980: 224). Kümeler birleştirilirken bilgi kaybının minimum olması gerekmektedir. Bu sebeple, hata kareler toplamında minimum artışı

sağlayan iki küme birleştirilmektedir (Johnson & Wichern, 1998, s. 751). Yöntemin her adımında $n(n - 1)/2$ çift küme elde edilmekte ve birleştirme işlemi tüm kümeler birleştirilinceye kadar devam etmektedir (Timm, 2002: 529).

Hiyerarşik olmayan kümeleme teknikleri, değişkenlerden çok, gözlem birimlerini gruplandırmak amacıyla kullanılmaktadır. Küme sayısı (k) önceden bilinmekte ya da kümeleme sürecinin bir parçası olarak saptanabilmektedir. Hiyerarşik olmayan yöntemlerde, uzaklık ve benzerlik ölçüleri kullanılmadığından hiyerarşik kümeleme yöntemlerine göre daha hızlı sonuç vermektedir (Johnson & Wichern, 1998: 754). Bu yöntemler, çok büyük veri setlerinde uygulanması ve aykırı değerlere karşı daha az duyarlı olması bakımından çeşitli avantajlara sahiptir (Alpar, 2011: 333). Hiyerarşik olmayan yöntemler içinde en yaygın olarak kullanılanı MacQueen tarafından 1967 yılında literatüre kazandırılan k-ortalamar yöntemidir (Kaufman & Rousseeuw, 1990: 113). Ancak başlangıç noktalarına karşı duyarlı olduğundan uygun başlangıç noktalarının seçimi önem arz etmektedir (Lattin, Carroll, & Green, 2003: 288). K-ortalamar yöntemi, çok sayıda gözlem biriminden elde edilmiş sürekli değişkenlerden oluşan veri setini, küme içi kareler toplamını minimum yapacak şekilde k kümeye ayırmayı amaçlamaktadır. Küme sayısı ile ilgili önsel bir bilgi yoksa, uygun küme sayısını deneysel olarak önceden belirlemek mümkündür. Küme sayısı;

- Hiyerarşik kümeleme yöntemlerinden elde edilen dendogramlar kullanılarak,
- Olasılıklı olarak başlangıç noktalarının tesadüfi seçimi ile,
- Küme sayısını birer birer artırarak en yüksek önemliliğe sahip Wilk's Lambda değerinin elde edildiği küme sayısını olarak

belirlenebilir (Özdamar, 2013: 298).

Ward tekniği ve k-ortalamar klasik kümeleme yöntemlerinden olmakla birlikte, bu yöntemlerde her bir birim kesin olarak bir kümeye atanmak zorundadır. Bu homojen kümeler içinde yer alan birimler 0 ve 1 üyelik dereceleri ile gruplarda yer aldıklarından, oluşan kümeler birbirlerinden kesin olarak ayrılmaktadır. Ancak böyle keskin ayrımlar yapmak hatalı sonuçlara sebep olabilir. Çünkü veri setinde, homojen olan kümelerin her birine eşit mesafede olan gözlem birimleri mevcut olabilir (Döring, Lesot, & Kruse, 2006: 192). Bu noktada, birimlerin hangi kümeye atanacakları kesin olarak bilinmemekte ve kümelere ait olma olasılıkları önem kazanmaktadır.

Tablo 1: K-ortalamlar Algoritması ile C-ortalamlar Algoritmasının İşleyişi

K-ortalamlar	C-ortalamlar
Adım1: Küme merkezleri belirlenir. Tesadüfi olarak seçilen k birim, ilk adımda küme merkezlerini ya da kümelerin orta noktalarını temsil etmektedir. Birleştirme işlemi en yakın orta noktalarının birleşimi ile başlamaktadır. Adım 2: Her atamadan sonra her küme için yeni küme merkezleri hesaplanır. Adım 3: Her gözlemin küme merkezlerine göre hata kareler toplamları hesaplanır. $C(i)$, kümenin i. gözlem birimini göstermek üzere hata kareler toplamı; $SSE = \sum_{i=1}^n \ x_i - \bar{x}_{C(i)}\ ^2$ olarak ifade edilmektedir. Burada SSE küme içi uzaklıkları gösterdiğinden mümkün olduğunca minimum olması istenmektedir. Adım 4: Her i gözlemi merkeze en yakın olan kümeye yeniden atanarak algoritma çalıştırılır. Küme elemanları arasında herhangi bir değişiklik olmayınca işlem durdurulur. Aksi halde Adım 2'ye dönülür (Lattin, Carroll, & Green, 2003, s. 288).	Adım 1 : c küme sayısı, m bulanıklaştırma indeksi, i iterasyon katsayısı, $\epsilon > 0$ durdurma kriteri olmak üzere başlıca başlangıç değerleri belirlenir. u_{ij}'lerden oluşan U üyelik matrisine tesadüfi başlangıç değerleri atanır. Adım 2 : $v_i = \frac{\sum_{j=1}^n u_{ij}^m x_j}{\sum_{j=1}^n u_{ij}^m}$ kullanılarak küme merkezleri bulunur. Adım 3 : $\ x_j - v_i\ ^2 = d_{ij}$ ile birimlerin küme merkezleri ile arasındaki Öklid uzaklıkları hesaplanır. Adım 4 : $u_{ij} = \left(\frac{\sum_{j=1}^c \ x_j - v_i\ ^{2/(m-1)}}{\sum_{j=1}^c \ x_j - v_k\ ^{2/(m-1)}} \right)^{-1}$ formülü ile yeni üyelik dereceleri hesaplanır. Adım 5 : Yeni üyelik derecesi ile eski üyelik derecesi karşılaştırılır. $\ v_{i,t} - v_{i,t-1}\ ^2 \leq \epsilon$ ise iterasyon durdurulur. Aksi takdirde Adım 2'ye dönülerek durdurma kuralı gerçekleşinceye kadar işlemler tekrar edilir (Abonyi & Feil, 2007, s. 21; Türkşen, 2005, s. 129).

Bulanık kümeleme tekniğinin temeli, 1966 yılında R. Bellman, R. Kalaba ve L. A. Zadeh tarafından ortaya konan bulanık küme teorisinin kümeleme analizinde kullanılabileceği fikrine dayanmaktadır. Böylece hangi kümede olduğu kesin olarak bilinmeyen birimlerin sınıflandırılmasında kullanılan bir yöntem elde edilmiştir. Klasik kümelemedeki kesin ayrımlar burada yerini üyelik derecelerine göre kümeler atanmaya bırakmıştır. Bu teknikte birimler sadece bir kümeye ait olmayıp birden fazla kümeye ait olabilmektedirler. Birimlerin üyelik dereceleri 0 ile 1 değerleri arasında olup, bir birimin tüm kümeler için üyelik dereceleri toplamı 1'dir. Ayrıca klasik kümeleme analizinde yapılan kesin ayrım sebebiyle birimler ya da kümeler arasındaki muhtemel ilişkilerin fark edilememesi sorunu, bulanık

kümeleme yöntemiyle azaltılarak daha detaylı bilgiye ulaşmak mümkün olabilmektedir (Mansoori, 2011, s. 961). Bulanık kümelemede, birimlerin kümelere hangi üyelik derecesi ile atandığını belirlemek temel amaçtır. K-ortalamlar ile c-ortalamlar yöntemlerinin adımları Tablo 1’de yer almaktadır.

Bulanıklaştırma katsayısının seçimi oldukça önemlidir. Bulanıklaştırma katsayısı $m = 1$ alınrsa bulanık c-ortalamlar (BCO) algoritması, klasik k-ortalamlar algoritmasının genelleştirilmiş hali olmakta ve üyelik dereceleri sadece 0 ve 1 değerini almaktadır. Bu noktada BCO algoritması en küçük değere atama yapacağından, küme merkezleri bulunurken paydayı sıfır yapar ve BCO algoritmasının işleyişinde probleme sebep olur. Bu nedenle BCO algoritmasında $m = 1$ seçilmemelidir (Höppner vd., 1999, s. 38). m değerinin çok büyük seçilmesi durumunda gözlemlerin üyelik dereceleri $1/c$ olacağından çok küçülecek ve bulanıklık artacaktır. Uygulamada genellikle $m = 2$ alınmaktadır (Babuska, 2001, s. 65).

4. VERİ SETİ VE DEĞİŞKENLER

Bu çalışmada, 2015 yılı verilerine göre 46 bankanın sermaye yeterliliği oranları için klasik ve bulanık kümeleme analizleri yapılmıştır. Çalışmada, Türkiye Bankalar Birliği (TBB) tarafından sermaye yeterliliğinin ölçülmesinde kullanılan oranlardan faydalanılmıştır. Kullanılan oranlara ilişkin açıklamalara aşağıda yer verilmiştir (Aydın & Başkır, 2013: 33; Özden, 2009: 45).

V1- Özkaynaklar / (Kredi Riski + Piyasa Riski + Operasyonel Riske Esas Tutar): Bu oran, sermaye yeterliliğinin en temel oranı olup, bankaların faaliyetleri esnasında kredi, piyasa ve operasyonel risklerin neden olabileceği kayıpların, bankanın kendi özkaynakları tarafından karşılanabilme gücünü ifade eder. Özkaynakların yeterince güçlü bir yapıya sahip olması, özellikle kriz ve bunalım dönemlerinde önemlidir.

V2- Özkaynaklar / Toplam Aktifler: Bankanın kaynaklarının yüzde kaçının bankanın sahip ya da sahipleri tarafından sağlandığını gösteren bir orandır. Bu oran, işletmelerin mali gücünü göstermekte olup, yüksek olması tercih edilmektedir.

V3- (Özkaynaklar – Duran Aktifler) / Toplam Aktifler: Bu oran, bankanın serbest özkaynaklarının aktiflerini karşılama gücünü göstermektedir.

V4- Özkaynaklar / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar): Bu oran, bankanın özkaynak ve yabancı kaynak dengesini göstermektedir.

V5- Bilanço içi Döviz Pozisyonu / Özkaynaklar: Bu oran, bankaların döviz pozisyonu açıklarını gösteren ve kur risklerini belirlemek için kullanılan bir orandır.

V6- Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar: Bu oran, bankanın döviz cinsinden varlıkları ile kaynakları arasındaki farkın ne kadarlık bir kısmının

Özkaynaklar tarafından karşılandığının göstergesidir. Oranın yüksek olması bankanın açık pozisyon riski taşıdığına bir işarettir.

TBB tarafından açıklanan oranlar arasında (Net Bilanço Pozisyonu + Net Nazım Hesap Pozisyonu) / Özkaynaklar oranı da bulunmakla birlikte, bu oranın bankalar arasında büyük bir değişim göstermediği ve bankalar üzerinde ayırıcı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiş olup, analizlere dahil edilmemiştir. Yapılan analizlerde SPSS 22 ve NCSS 11 paket programlarından yararlanılmıştır.

5. BULGULAR

Çalışmada yer alan değişkenlerin tanım aralıkları birbirinden farklı olduğundan, standartlaştırma işlemi yapılmıştır. Standartlaştırma işleminden sonra ilk olarak Ward Yöntemi ile sınıflandırma işlemi yapılmıştır. Yöntemden elde edilen sonuçlar Tablo 2’te yer almaktadır.

Birinci kümede yer alan bankalar incelendiğinde, özel sermayeli mevduat bankası olan Şekerbank ve Türk Ekonomi Bankası ile özel sermayeli yatırım bankaları arasında yer alan Aktif Yatırım Bankası ve GSD Yatırım Bankası hariç, Türkiye’de kurulmuş yabancı sermayeli bankaların yoğunlukta olduğu görülmektedir. İkinci kümede kalkınma ve yatırım bankaları bulunmakla birlikte, ağırlıklı olarak mevduat bankalarının yer aldığı gözlenmektedir. Ancak bu kümede yer alan mevduat bankalarının sermaye kaynağı bakımından heterojen bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Kamusal sermayeli mevduat bankalarının tamamı (Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş., Türkiye Halk Bankası A.Ş., Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.) ve özel sermayeli mevduat bankalarının çoğu (Adabank A.Ş. ve Türk Ekonomi Bankası A.Ş. hariç) bu kümede yer almaktadır. Ayrıca Türkiye’de kurulan (Arap Türk Bankası A.Ş., Deutsche Bank A.Ş., Turkland Bank A.Ş., Türkiye Garanti Bankası A.Ş.) ve Türkiye’de şubesi bulunan (Intesa Sanpaolo S.p.A., Soci t  G n rale) yabancı sermayeli mevduat bankalarından bazılarının da bu kümeye dahil olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Ward Yöntemi İle Kümeleme Sonuçları

Küme 1	Küme 2	Küme 3
<i>Denizbank</i>	<i>Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası,</i>	Adabank
<i>Odea Bank ,</i>	<i>Türkiye Halk Bankası, Türkiye Vakıflar</i>	Rabobank
<i>Alternatifbank.</i>	<i>Bankası, Akbank, Anadolubank,</i>	Bank Mella
<i>Burgan Bank,</i>	<i>Fibabanka, Turkish Bank, Türkiye İş</i>	Habib Bank Limited
<i>Citibank</i>	<i>Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Birleşik</i>	JPMorgan Chase
<i>Finans Bank,</i>	<i>Fon Bankası, Arap Türk Bankası,</i>	Bank
<i>ING Bank</i>	<i>Deutsche Bank , Turkland Bank</i>	The Royal Bank of
<i>HSBC Bank,</i>	<i>Türkiye Garanti Bankası , Intesa</i>	Scotland
<i>Bank of Tokyo-</i>	<i>Sanpaolo</i>	İller Bankası
<i>Mitsubishi UFJ</i>	<i>Société Générale</i>	Diler Yatırım
<i>Turkey,</i>		Bankası
<i>ICBC Turkey Bank</i>	Türk Eximbank, Türkiye Kalkınma	Pasha Yatırım
Şekerbank	Bankası, İstanbul Takas ve Saklama	Bankası
Türk Ekonomi	Bankası, Nurol Yatırım Bankası, Türkiye	Merrill Lynch
Bankası	Sınai Kalkınma Bankası , BankPozitif	Yatırım Bank
Aktif Yatırım	Kredi ve Kalkınma Bankası	
Bankası		
GSD Yatırım		
Bankası		

Üçüncü küme incelendiğinde, özel sermayeli mevduat bankalarından sadece Adabank'ın diğerlerinden ayrılarak bu kümede yer aldığı gözlenmektedir. Benzer şekilde, Türkiye'de kurulan yabancı sermayeli bankalardan sadece Rabobank'ın diğerlerinden farklı olarak bu kümeye dahil olduğu görülmektedir. Üçüncü küme genel olarak Türkiye'de şubesi olan yabancı sermayeli bankalar (Bank Mellat, Habib Bank Limited, JPMorgan Chase Bank N.A., The Royal Bank of Scotland Plc) ile kalkınma ve yatırım bankalarından bir kısmını (İller Bankası A.Ş., Diler Yatırım Bankası A.Ş., Pasha Yatırım Bankası A.Ş., Merrill Lynch Yatırım Bank A.Ş) içermektedir. Sermaye kaynağı yapısı incelendiğinde üçüncü kümenin genel olarak yabancı sermayeli bankaları içerdiği söylenebilir.

İkinci olarak k-ortalamlar yöntemi uygulanmıştır. Kümeleme işlemi yapılırken Ward yöntemi ile elde edilen küme sayısı önsel bilgi olarak kullanılmış ve 3 küme için sonuçlara yer verilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde, sonuçların Ward Yöntemi ile benzer doğrultuda çıktığı gözlenmiştir. Kümeler arasında ortaya çıkan tek farklılığın, Habib Bank Limited'dan kaynaklandığı görülmektedir. Ward yönteminde; Habib Bank Limited yabancı sermaye yapısının öne çıktığı bankalarla aynı kümede yer alırken, k-ortalamlar yönteminde daha çok mevduat bankalarının bulunduğu kümede yer aldığı gözlenmektedir. 6 değişken için her bir kümelerdeki küme ortalamaları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Küme Merkezleri

	Küme Merkezleri		
	1	2	3
V1	1,59673	-0,46617	-0,34105
V2	1,90044	-0,56323	-0,40082
V3	1,88852	-0,57163	-0,39104
V4	1,68318	-0,44117	-0,39010
V5	-0,87769	1,26911	-0,42906
V6	0,75066	-1,19992	0,43665

Tablo 3 incelendiğinde; sermaye yeterliliğinin temel değişkeni olan Özkaynaklar / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riski İçin Gerekli Sermaye Yükümlülüğü) değişkeni için yüksek değerlere sahip olan bankaların birinci kümede, en düşük değerlere sahip olan bankaların ise ikinci kümede yer aldığı görülmektedir. Birinci kümede yer alan bankaların, olası kayıplar karşısında kendi özkaynakları tarafından karşılanabilme gücünün diğer kümelerde yer alan bankalara göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Bir bankanın mali gücünü gösteren Özkaynaklar / Toplam Aktifler değişkeni, serbest olan özkaynakların aktifleri karşılama gücünü gösteren (Özkaynaklar-Duran Aktifler) / Toplam Aktifler değişkeni ile özkaynak ve yabancı kaynak dengesini gösteren Özkaynaklar / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar) değişkeni için de benzer şekilde yüksek değerlere sahip olan bankaların birinci kümede yer aldığı gözlenmektedir. Bilanço içi Döviz Pozisyonu / Özkaynaklar değişkeni için yüksek değere sahip ve Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar değişkenleri için ise düşük değere sahip olan bankaların ikinci kümede yer aldığı görülmektedir. Küme ortalamalarının birbirlerine göre uzaklıkları Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4: Küme Merkezleri Arasındaki Uzaklıklar

Küme	1	2	3
1	-	5,413	4,341
2	5,413	-	2,375
3	4,341	2,375	-

Tablo 6’da verilen küme merkezlerinin uzaklıkları incelendiğinde, ikinci küme ile üçüncü kümenin birbirine daha yakın olduğu, birinci küme ile ikinci kümenin ise birbirinden uzak olduğu görülmektedir.

Kümeler arasındaki farklılıkları değişkenler bazında incelemek amacıyla tek yönlü ANOVA testleri uygulanmıştır. Tek yönlü ANOVA testleri yapılmadan önce

her bir değişkene ilişkin homojenlik varsayımının sağlanıp sağlanmadığı Levene Testi ile incelenmiştir. Levene Testi sonuçlarına göre, Özkaynaklar / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riski İçin Gerekli Sermaye Yükümlülüğü), Özkaynaklar / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar) ve Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar değişkenlerinin homojenlik varsayımını sağlamadığı görülmektedir. Bu üç değişken dışında kalan değişkenler ise homojenlik varsayımını sağlamaktadır.

Homojenlik varsayımını sağlayan değişkenler için tek yönlü ANOVA, sağlamayan değişkenler için Welch Tesi sonuçlarına bakılmış ve elde edilen kümelerle ilişkin ortalamalar arasında farklılıklar olduğu görülmüştür. Bu farklılığın hangi küme ya da kümelerden kaynaklandığını belirlemek amacıyla Post-Hoc testleri uygulanmıştır. Homojenlik varsayımı sağlanan değişkenler için Bonferonni, homojenlik varsayımı sağlanmayan değişkenler için ise Dunnett T3 testleri kullanılmıştır. Sonuçlar incelendiğinde, Özkaynaklar / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riski İçin Gerekli Sermaye Yükümlülüğü) değişkeni, Özkaynaklar / Toplam Aktifler değişkeni, (Özkaynaklar-Duran Aktifler) / Toplam Aktifler değişkeni, Özkaynaklar / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar) değişkeni için farklılığın birinci kümeden kaynaklandığı görülmektedir. Bilanço içi Döviz Pozisyonu / Özkaynaklar değişkeni ile Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar değişkenleri için ise farklılığın ikinci kümeden kaynaklı olduğu gözlenmektedir. Sermaye kaynağı yapısı bakımından genel olarak yabancı sermayeli bankaların bulunduğu birinci kümenin diğer kümelerden yüksek değer içererek farklılaştığı görülmekte ve bununla birlikte bu kümenin sermaye yeterliliği bakımından daha güçlü bir yapıya sahip olduğu söylenebilmektedir.

Son olarak bulanık c-ortalamalar yöntemi ile bankalar sınıflandırılmıştır. Bu adımda, bankaların benzerliklerine göre kaç kümeye ayrılacağına geçerlilik indeksleri yardımıyla karar verilmiştir. Bulanıklaştırma indeksi $m = 2$ olarak alınmıştır. Uygun küme sayısının belirlenmesine ilişkin geçerlilik indeksleri Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5: Uygun Küme Sayısının Belirlenmesi

Küme Sayısı	Ortalama Uzaklık	Ortalama Gölge	F(U)	F _c (U)	D(U)	D _c (U)
2	12.618017	0.602334	0.6394	0.2788	0.1441	0.2881
3	7.718245	0.523449	0.5556	0.3333	0.1604	0.2407
4	5.796364	0.295585	0.3911	0.1881	0.3728	0.4971
5	4.679074	0.258745	0.3137	0.1422	0.4804	0.6005

Bulanık c-ortalamalar yönteminde tek bir geçerlilik indeksine bakmak yerine birden fazla geçerlilik indeksine bakılmaktadır. İndeks sonuçları incelendiğinde sırasıyla, Bölünme Katsayısı (F(U)), Bulanıksızlık İndeksi (Standartlaştırılmış Bölünme Katsayısı, F_c(U)), Kaufman Katsayısı (D(U)),

Standartlaştırılmış Kaufman Katsayısı ($D_c(U)$) yer almaktadır. Burada, $F_c(U)$ değerinin maksimum $D_c(U)$ değerinin minimum olduğu değer ile uygun küme sayısı belirlenmektedir (Giray, Yorulmaz, & Ergüt, 2016: 8). $F_c(U)$ değerinin maksimum $D_c(U)$ değerinin minimum olduğu değeri veren küme sayısı 3'tür. Ayrıca küme sayısının 3 olduğu durumda, ortalama gölge istatistiği değerinin 0,50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Küme yapıları incelendiğinde, elde edilen küme yapılarının Ward yöntemi ile aynı doğrultuda çıktığı gözlenmektedir. k-ortalamlar yöntemi ile karşılaştırıldığında ise, kümeler arasında ortaya çıkan tek farklılığın mevduat bankaları arasında Türkiye'de şubesi bulunan yabancı sermayeli bir banka olan Habib Bank Limited'dan kaynaklandığı görülmektedir.

Tablo 6: Bankaların Küme Üyelikleri ve Atanma Olasılıkları

Bankalar	Kümelere	Olasılık (1)	Olasılık (2)	Olasılık (3)
T.C. Ziraat Bankası	1	0.8043	0.1256	0.0701
Türkiye Halk Bankası	1	0.8177	0.1199	0.0624
Türkiye Vakıflar Bankası	1	0.8052	0.1276	0.0672
Akbank	1	0.7569	0.1760	0.0671
Anadolubank	1	0.6813	0.2407	0.0781
Fibabanka	1	0.7947	0.1459	0.0595
Turkish Bank	1	0.8158	0.1181	0.0661
Türkiye İş Bankası	1	0.5498	0.3571	0.0931
Yapı ve Kredi Bankası	1	0.6487	0.2700	0.0813
Birleşik Fon Bankası	1	0.5435	0.2338	0.2227
Arap Türk Bankası	1	0.8542	0.0951	0.0507
Deutsche Bank	1	0.7931	0.1288	0.0780
Turkland Bank	1	0.7482	0.1735	0.0783
Türkiye Garanti Bankası	1	0.7999	0.1427	0.0573
Intesa Sanpaolo	1	0.7395	0.1524	0.1081
Société Générale	1	0.4632	0.2405	0.2964
Türk Eximbank	1	0.6734	0.2416	0.0850
Türkiye Kalkınma Bankası	1	0.7730	0.1369	0.0901
İstanbul Takas ve Saklama Bankası	1	0.7683	0.1401	0.0916
Nurol Yatırım Bankası	1	0.5585	0.2214	0.2202
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası	1	0.7650	0.1668	0.0682
Bank Pozitif Kredi ve Kalkınma Bankası	1	0.7994	0.1299	0.0707

Olasılık değerleri incelendiğinde, bankaların kümelere atanma derecelerinin genel olarak yüksek olduğu görülmektedir. Ancak kümeler kendi içinde incelendiğinde, kümedeki diğer bankalara göre daha düşük üyelik dereceleri ile atanan bankaların birinci kümede yer aldığı tespit edilmektedir. Örneğin; Société Générale (SA), Türkiye İş Bankası A.Ş. ve Birleşik Fon Bankası A.Ş. bankalarının üyelik

derecelerinin kümedeki diğer bankalara göre daha düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca Soci t  G n rale (SA) bankasının  c kümeye ait üyelik dereceleri incelendiğinde, diğer bankalara göre daha bulanık bir yapıya sahip olduğu söylenbilir. Tablo 7’de kümelerin medoid değerleri yer almaktadır.

Tablo 7: Kümelerin Medoid Değerleri

Değişken	Küme 1	Küme 2	Küme 3
V1	-0.3879434	-0.5111872	1.158324
V2	-0.4107651	-0.6553622	1.857821
V3	-0.3965689	-0.6025212	1.908583
V4	-0.3444979	1.013033	-0.7371358
V5	0.4152312	-1.141711	0.6984649
V6	-0.4210116	-0.4665338	1.08554

 ç nc  kümede yer alan bankaların faaliyetleri esnasında kredi, piyasa ve operasyonel risklerin neden olabileceği kayıpların, bankanın kendi özkaynakları tarafından karşılanabilme gücü, diğer kümelerde yer alan bankalara göre daha yüksektir. Genellikle mevduat bankalarının yer aldığı birinci kümede ise, bu oranın daha düşük olduğu gözlenmektedir. Bankanın kaynaklarının ne kadarının bankanın sahip ya da sahipleri tarafından sağlandığını göstererek, mali gücü temsil eden  zkaynaklar / Toplam Aktifler değişkeni için de üçüncü kümenin  ne çıktığı görülmektedir.

 ç nc  kümede yer alan bankalar için benzer bir yorum ( zkaynaklar – Duran Aktifler) / Toplam Aktifler değişkeni için de yapılabilir. Bankaların  zkaynak ve yabancı kaynak dengesini gösteren  zkaynaklar / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar) değişkeni için k-ortalamar yönteminden farklı olarak bulanık c-ortalamar da ikinci kümenin daha yüksek değerlere sahip bankaları içerdiği gözlenmektedir. Düşük değere sahip olması açık pozisyon riski taŐımadıėını gösteren Net Bilanço Pozisyonu /  zkaynaklar değişkeni için en düşük değerin birinci kümede, en yüksek değerin ise üçüncü kümede olduğu görülmektedir. Ağırlıklı olarak mevduat bankalarının yer aldığı birinci kümede diğer kümelerde yer alan bankalara göre, döviz cinsinden varlıkları ile kaynakları arasındaki farkın küçük olduğu ve bu bankaların açık pozisyon riskini diğer bankalara göre daha az taşıdığı söylenbilir.

Bulanık c-ortalamar yönteminden elde edilen küme yapıları ile k-ortalamalardan elde edilen küme yapıları birbiriyle benzer olduğundan her bir değişken bazında küme ortalamarı için yapılan tek yönlü ANOVA sonuçları bulanık c-ortalamar için de elde edilmiştir.

6. SONUÇ

Finansal sistemin yapı taşlarından olan bankaların, faaliyetlerini sorunsuz olarak sürdürebilmeleri için belirli bir düzeyde sermayeye sahip olmaları gerekmektedir. Uluslararası standartlar çerçevesinde belirlenen sermaye yeterliliği oranı, bankaların olası riskler karşısında kendilerini koruyabilmeleri açısından bir güvence niteliği taşımaktadır. Standartları yerine getirebilmek açısından, farklı banka türleri benzer sermaye oranlarına sahip olmaktadır. Bu çalışmada bankaların sermaye yeterliliği açısından gruplandırılması amaçlanmış ve gruplandırma işleminde kümeleme analizinden yararlanılmıştır. Ancak bankaların benzer sermaye oranlarına sahip olduğu gerçeği dikkate alınarak bu benzerliğin gruplandırma işlemi üzerinde etkisi olup olmadığı araştırılmak istenmiştir. Bu sebeple, klasik kümeleme analizi ile birlikte bulanık kümeleme analizi de kullanılmış ve iki yöneme ait sonuçlar karşılaştırılmıştır.

Analizde, küme sayısı bilinmediğinden, ilk olarak hiyerarşik yöntemlerinden Ward tekniği ile başlanmış ve üç küme elde edilmiştir. Daha sonra Ward tekniğinden elde edilen küme sayısı baz alınarak, hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinden k-ortalamlar yöntemi üç küme için uygulanmıştır. Ardından bulanık c-ortalamlar yöntemi kullanılarak 46 bankanın kümelenme yapılarına yer verilmiştir. Bulanık c-ortalamlar yönteminde yer alan çeşitli indeksler yardımıyla uygun küme sayısının üç olduğu tespit edilmiştir.

Bulgular incelendiğinde, kullanılan üç yöntem sonucunda benzer yapıda üç küme elde edildiği görülmüştür. Birinci kümede, Türkiye’de kurulmuş yabancı sermayeli bankaların yoğunlukta olduğu görülmektedir. İkinci küme, kalkınma ve yatırım bankalarının da yer almasına karşın ağırlıklı olarak mevduat bankalarının yer aldığı bir kümedir. Bu kümede yer alan mevduat bankalarının sermaye kaynağı bakımından heterojen bir yapıya sahip olduğu gözlenmiştir. Üçüncü küme, genel olarak Türkiye’de şubesi olan yabancı sermayeli bankalar ile kalkınma ve yatırım bankalarından bir kısmını içermektedir.

Klasik kümeleme yöntemlerinden elde edilen sonuçlar arasındaki tek farklılık Habib Bank Limited’den kaynaklanmaktadır. Küme merkezleri incelendiğinde, Türkiye’de kurulmuş yabancı sermayeli bankaların yoğunlukta olduğu küme ile ağırlıklı olarak mevduat bankalarının bulunduğu kümenin birbirine daha yakın olduğu görülmektedir. Bulanık c-ortalamlar yönteminden elde edilen üyelik dereceleri incelendiğinde, çoğu bankanın yüksek üyeliklerle bir kümeye atandığı görülürken, bazı bankaların kümelere üyelik derecelerinin birbirine nispeten daha yakın olduğu gözlenmektedir. Bu derecelerin birbirine yakın olması, bir bankanın kesin olarak bir kümede yer aldığını söylemeyi güçleştirmektedir.

Ekonomik fonksiyonları bakımından mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankaları farklı türde bankalar olmakla birlikte, her üç yöntemden elde edilen kümelerde bu banka türlerinin aynı kümelerde yer aldığı görülmektedir. Yapılan çalışmada, bankalar için hesaplanan tüm oranlar arasında sadece sermaye yeterliliği oranları kullanıldığından, benzer sermaye yapılarına sahip farklı türdeki bankaların aynı kümede yer alması anlaşılabilir bir sonuçtur. Benzer kümede yer alan bankalar likidite, karlılık vb. oranlar için analiz edildiğinde fonksiyonlarına göre yapılan ayırım daha net bir şekilde ortaya çıkarılabilir.

Sonuç olarak, Türkiye’de sermaye yeterliliği bakımından farklı yapıda bankalar mevcuttur. Bu bankalar çeşitli yöntemlerle gruplandırıldığında, genel olarak benzer kümeler bulunmakla birlikte; bankalar tek tek incelendiğinde, kümelerin birbirlerinden kesin olarak ayrılması durumuna istisna teşkil eden bankaların var olduğu gözlenmiştir. Bu değişkenler ile farklı yöntemlerin farklı küme yapıları ortaya çıkarmadığı gözlenmiştir. Yani klasik ve bulanık yöntemlerin bankaları sermaye yeterlilik oranlarına göre kümelemede farklılık yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abonyi, J., & Feil, B. (2007). *Cluster Analysis for Data Mining and System Identification*. Berlin: Birkhauser Verlag AG.
- Akgül, F. G., & Başkır, B. M. (2013). Bankaların 2008-2012 Yılları Arasında Aktif Büyüklüklerini Etkileyen Kriterler Bakımından Hiyerarşik Kümeleme ve PAM Algoritması ile Sınıflandırılması. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırma Dergisi*, 48-63.
- Alam, P., Booth, D., Lee, K., & Thordarson, T. (2000). The Use of Fuzzy Clustering Algorithm and Self-Organizing Neural Networks for Identifying Potentially Failing Banks: An Experimental Study. *Expert Systems with Application*, 185-199.
- Aldenderfer, M. S., & Blashfield, R. K. (1984). *Cluster Analysis*. California: SAGE Publications.
- Alpar, R. (2011). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Altaş, D. (2006). *Türk Bankacılık Sektörünün İstatistik Tekniklerle Analizi (2000 Krizi Öncesi ve Sonrası)*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Arı, E. S., Özköse, H., Doğan, A., & Calp, M. H. (2016). İstanbul Borsası’nda İşlem Gören Firmaların Finansal Performanslarının Kümeleme Analizi ile Değerlendirilmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 33-39.
- Arnaboldi, F., & Claeys, P. (2008). Internet Banking in Europe: a comparative analysis. *Research Institute of Applied Economics*, 1-28.

- Aşan, Z. (2015). Kredi Kartı Kullanan Müsterilerin Sosyo Ekonomik Özelliklerinin Kümeleme Analiziyle İncelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 256-267.
- Aydın, D., & Başkır, B. M. (2013). Bankaların 2012 Yılı Sermaye Yeterlilik Rasyolarına Göre Kümeleme Analizi ve Çok Boyutlu Ölçekleme Sonucu Sınıflandırılma Yapıları. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, 29-47.
- Babuska, R. (2001). Fuzzy and Neural Controls DISC Course Lecture Notes. Delft, Netherlands.
- Başkır, B. (2011). Bulanık Kalite Fonksiyon Yayılımı Yaklaşımının İyileştirilmesi ve Uygulamaları. *Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi FBE.*
- Bezdek, J. (1981). *Pattern Recognition with Fuzzy Objective Function Algorithms*. New York: Plenum Press, Springer.
- Boyacıoğlu, M. A., & Kara, Y. (2007). Türk Bankacılık Sektöründe Finansal Güç Derecelerinin Tahmininde Yapay Sinir Ağları ve Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz Tekniklerinin Performanslarının Karşılaştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 197-217.
- Bülbül, Ş. (2001). *Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler İle Bankaların Mali Yapılarının Analizi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İstatistik ve Ekonometri Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Cai, F., Le-Khac, N.-A., & Kechadi, M.-T. (2012). Clustering Approaches for Financial Data Analysis: a Survey. *Proceedings of the International Conference on Data Mining (DMIN)*. Las Vegas, Nevada, USA: CSREA Press.
- Černohorská, L., Černohorský, J., & Teplý, P. (2007). The Banking Stability in The Czech Republic Based on Discriminant and Cluster Analysis. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 85-96.
- Chatfield, C., & Collins, A. J. (1980). *Introduction to Multivariate Analysis*. London: Chapman and Hall.
- Döring, C., Lesot, M.-J., & Kruse, R. (2006). Data analysis with fuzzy clustering methods. *Computational Statistics & Data Analysis*, 192 – 214.
- Emir, Ş., Dinçer, H., & Hacıoğlu, Ü. (2016). Fuzzy c-means Clustering of Turkish Deposit Banks with Banking Efficiency Factors. *Global Business and Economics Research Journal*, 57 – 73.
- Giray, S., Yorulmaz, Ö., & Ergüt, Ö. (2016). Ülkelerin Gini Katsayısı, Göç, Suç ve Mutluluk Değişkenleri Açısından Bulanık ve Dayanımlı Kümeleme Metotları İle Sınıflandırılması Gelişmişlik. *Journal of Awareness*, 1-16.

- Göçmen Yağcılar, G. (2011). *Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi*. Ankara: BDDK.
- Gökgöz, İ. H., Altınel, F., Gökgöz, P. Y., & Koç, İ. (2013). Classification of Turkish Commercial Banks Under Fuzzy c-Means Clustering. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 13-36.
- Güneş, M., & İncekırık, A. (2016). Ege Bölgesinde Faaliyet Gösteren KOSGEB Kapsamındaki Farklı Ölçeklerdeki şirketlerin (KOBİ) Bulanık Kümeleme Analizi ile Gruplandırılması. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 314-323.
- Izenman, A. J. (2008). *Modern Multivariate Statistical Techniques: Regression, Classification and Manifold Learning*. New York: Springer.
- Johnson, R. A., & Wichern, D. W. (1998). *Applied Multivariate Statistical Analysis*. New jersey: PRENTICE HALL.
- Kaufman, L., & Rousseeuw, P. J. (1990). *Finding Groups in Data An Introduction to Cluster Analysis*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Keçek, G., & Cinsler, V. (2008). Türkiye’de Faaliyette Bulunan Ticaret Bankalarının Performanslarına Göre Sınıflandırılmasında Etkili Olan Değişkenlerin Belirlenmesi ve Bir Uygulama Denemesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 189-206.
- Khattree, R., & Naik, D. N. (2000). *Multivariate Data Reduction and Discrimination with SAS Software*. Noth Carolina: SAS Institute Inc.
- Koç, S., Bağcı, A., & Işık, K. C. (2016). Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Performansları Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye Ölçeği (2002-2012). *Çankırı Karatekin University Journal of The Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 1-30.
- Lattin, J. M., Carroll, J. D., & Green, P. E. (2003). *Analyzing Multivariate Data*. Toronto: Thomson.
- Mansoori, E. G. (2011). FRBC: A Fuzzy Rule-Based Clustering Algorithm. *IEEE Transactions on Fuzzy Systems*, 960-971.
- Naes, T., & Mevik, B.-H. (1999). The Flexibility of Fuzzy Clustering Illustrated by Examples. *Journal of Chemometrics*, 435-444.
- Özdamar, K. (2013). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi 2*. Ankara: Nisan Kitabevi.
- Özden, Ü. H. (2009). *Türkiye’de Mevduat Bankalarının Performansları Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Saçcı, Ö. Ü., & Sayılğan, G. (2014). Türk Bankacılık Sektöründe Sistemik Öne Sahip Yerel Bankaların Belirlenmesinde Gösterge Bazlı Bir Yöntem Önerisi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 13-37.

Sarıgül, H. (2014). Kümeleme Analizi İle İllerin Bankacılık Hizmetlerine Erişim ve Kullanım Göstergelerinin Karşılaştırılması. *Bankacılar Dergisi*, 41-62.

Sharma, S. (1996). *Applied Multivariate Techniques*. New York: John Wiley & Sons, Inc.

Timm, N. H. (2002). *Applied Multivariate Analysis*. New York: Springer.

Tunay, K., & Silpar, A. (2006). Türk Ticari Bankacılık Sektöründe Karlılığa Dayalı Performans Analizi-I. *Türkiye Bankalar Birliği Arastırma Tebliğleri Serisi*, 1-43.

Türkşen, B. (2005). *An Ontological and Epistemological Perspective of Fuzzy Set Theory*. Elsevier B. V.

Yang, M. (1993). A Survey of Fuzzy Clustering. *Mathl. Comput. Modelling*, 1-16.

Yılmaz, Z., & Uzgören, E. (2013). Türkiye’de İllerin Temel Bankacılık Faaliyetleri Yönünden Kümeleme Analizi Yöntemiyle Sınıflandırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi EYİ Özel Sayısı*, 535-554.

Zadeh, L. (1965). Fuzzy Sets. *Information and Control*, 338-353.

**THE EVOLUTION OF TURKEY'S FOREIGN POLICY TOWARD
TURKISH REPUBLICS POST-1990s**

**1990 SONRASI TÜRKİYE'NİN TÜRK CUMHURİYETLERİNE YÖNELİK
DIŞ POLİTİKASININ GELİŞİMİ**

Sertif DEMİR* Ayça EMİNOĞLU Arzu Y. ASLANTÜRK*****

*Geliş Tarihi: 25.04.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 02.11.2018
(Accepted)*

ÖZ: 1989 yılından sonra Doğu Blokundaki meydana gelen köklü değişikliklerle birlikte, Türkiye eski Sovyet topraklarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla, Türkiye istekli bir şekilde bu ülkelerle özel alaka göstermeye başlamıştır. Bu çalışmanın amacı, son 25 yıl içindeki Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine yönelik dış politikasını incelemektir. Türk Cumhuriyetlerine yönelik Türk dış politikası iki dönem altında incelenecektir. 1991-2002 ve 2002 sonrası. Bu çalışmada varılan temel sonuç, Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ilişkileri başlangıçta yüksek coşku ile başlatılmış, ancak gerçeklerle yüzleşmeden sonra, daha mantıklı ve makul bir yaklaşım ile devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Türk Cumhuriyetleri, Türk dış politikası Orta Asya Kafkaslar, Türkiye*

ABSTRACT: With the drastic changes in the Eastern Bloc after 1989, global and regional actors including Turkey have become interested in former Soviet countries. Turkey has shown particular interest in the Turkish Republics since they gained their independence. This paper assesses Turkey's foreign policies towards the Turkish Republics over the last 25 years in two periods: 1991-2002 and post-2002. The main finding is that Turkey's foreign policy toward Turkish Republics was initiated with great enthusiasm but continued with a more logical and reasonable approach after having understood the realities.

Key Words: *Turkish Republics, Turkish foreign policy, Central Asia, Caucasus, Turkey*

* Assoc. Prof. Dr., University of Turkish Aeronautical Association, Faculty of Business, sertifd@thk.edu.tr

** Assis. Prof. Dr., Karadeniz Technical University, Department of International Relations, aeminoglu@ktu.edu.tr

*** Research Assistant., Karadeniz Technical University, Department of Public Administration, ayilmaz@ktu.edu.tr

1. INTRODUCTION

Following the dissolution of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) in 1991, the Turkish world faced an unexpected international political situation that had not happened for more than a century. Countries that had been isolated from one another by an ideological concrete wall throughout most of the 20th century were now able to interact without seeking a third party's consent.

Changes in former Soviet Union territories in the 1990s caused Turkey to reshape its policy with the Turkish World. Having gained their independence after many years of subjugation under the communist regime, they began enjoying an independent existence free of foreign intervention. At first, Turkey was keen to act as a 'big brother' to unite all the Turkish republics through various formations. However, this assertive policy was later exchanged for a more realistic approach because of unforeseen challenges.

Major global powers and regional mid-power actors have attached considerable importance to the Turkish republics as these states have been at the center of economic, geopolitical and security rivalry. Thus, these powers' policies and those of Turkey have variously converged and diverged depending on changing geopolitical, economic and security concerns.

The main research question of this study is to explore how Turkish foreign policy has evolved after the dissolution of Soviet Union's in 1991 and which factors have affected this evolution.

The descriptive method of theoretical approach has been used to illuminate the research questions evolution of Turkey's foreign policy toward Turkish republics over the last 25 years with all dynamics.

In order to examine main theme, the study will be conducted in three parts:

-In first part a brief historical knowledge until 1990 and comments will be presented to fully comprehend the events after 1990s.

- In second part, Turkey's foreign policy regarding to Turkish republics between 1990-2000 will be examined.

- In third part Turkey's foreign policy regarding to Turkish republics 2000 and beyond will be explored.

Major finding of this study is that Turkey's foreign policy toward Turkish was initiated with great enthusiasm at first, has continued in a more reasonable manner which is still far from expectancy. All sides need to develop much more

effective political, cultural, military and technical mechanisms that could best serve the interests of all concerned, yet without disregarding a resurgent Russia.

Hoping that these research findings would bring new approach to subject and trigger more academic research focusing on how Turkey and Turkish republics would find more effective political, cultural, military and technical mechanisms that could best serve the interests of all, while considering Russia factor.

The last but not least, the major academics sources have been referred for the comprehensive analysis and findings.

2. THE HISTORICAL DIMENSION OF TURKEY-TURKISH REPUBLICS RELATIONS

Modern Turkish nations trace their origins back to historical Turkish peoples, states and empires, which dominated the Central Eurasian landmass during the Middle Ages and early modern times (Bayaliyev, 2014). Over time, Turkish people migrated from Central Asia towards the west, with the tribes that gathered around Anatolia being able to found successful states and protect and sustain their national identities. In contrast, the Turkish tribes that remained in Central Asia experienced many challenges, hardships, constraints, wars and subjugation.

More specifically, these Turkish tribes were “*rarely united and continuously clashed with each other, in their Central Asian homeland and beyond*” (Bayaliyev, 2014). Fighting with each other weakened their capacity so that they were unable to protect themselves against foreign threats. “*Ultimately, the Turks were subdued, their territories partitioned and incorporated into peripheral empire*” (Bayaliyev, 2014). In turn, Mongols, Chinese and Russians conquered and portioned the Turkish tribes’ Central Asian ancestral homeland.

As the final and most effective subjugator of Central Asia and the Caucasus, Russia occupied Azerbaijan and Kazakhstan in the first half of the 19th century and Central Asia in the second half of the 20th century without regard for international law. Tsarist and Soviet-era Russians, who exerted great efforts to colonize Turkish states, caused great spiritual and material harm through ‘Russification’ and ‘Sovietization’ of Turkish territories over more than one and a half centuries. This had extremely negative effects that weakened the national identity of most Turkish people in region (Saray, 2015). However, the most critical effect of Sovietization was to weaken the cultural, economic, political and military bonds between Turkey

and the Turkish republics. The Soviets erected an ideological barrier that prevented relations within the Turkish world.

Historically, there were several attempts to unify the Turkish world when nationalism was aroused especially before, during and after the First World War. In order to compensate for Ottoman territories lost in the Balkans, the leaders of the Union and Progress Party (Ittihat ve Terakki Partisi), followed a pan-Turanist policy. Enver Pasha, the party's influential leader, who actively followed this policy after the First World War, was killed in 1922 fighting against Soviet troops in an uprising called 'Basmacilar'. Early 20th century Turkish nationalism, which developed a distinctly pan-Turkish emphasis, failed due to Enver Pasha's advance into the Caucasus in 1918 and by the establishment of Soviet rule throughout the region during 1920-2, which made the pan-Turkist project completely unachievable (Hale, 2013: 222).

Pan-Turanism was subsequently abandoned during the Anatolian revolution of 1919-1922 since Turkey urgently needed military and economic aid from any country willing to supply it. At that time, because the Soviets Union were also fighting Western powers, the leaders of the Anatolian uprising and the Soviet Union agreed to help each other against their common enemy, the 'imperialist powers'. In return for Soviet economic and military aid, Turkey avoided pan-Turkish/Turanist policies.

Generally, the newly established Republic of Turkey's policy regarding other Turkish living outside Turkey was pragmatic, realistic and tailored to its 'peace at home peace in the world' motto. Mustafa Kemal Atatürk, who was cautious in developing Turkey's foreign relations, refrained from any adventurist dreams. In particular, he strongly rejected Enver's earlier pan-Turkist ideas, declaring that "*neither an Islamic union nor Turanism may constitute doctrine or a logical policy for us*" (Landau, 1995: 74). Since then, Turkey has remained cautious regarding Russia due to perceptions and fears of a Russian threat formed over the last 300 years. Additionally, in the 1921 treaty between Russia and Turkey, Turkey committed itself to non-interference over Turks in Soviet territories in return for the Soviet's not promoting communism in Anatolia (Aydın, 2006: 3).

The Soviet Union continued to be a major factor determining the level of relations within the Turkish world. Between 1925 and 1939, for example major Turkish foreign policy decisions were taken in coordination with the Soviet Union.

After the Second World War, however, this policy was modified considerably when Nazi forces occupied the Soviet Union as far as Stalingrad. For Turkey, this released the pressure on Inonu's administration, which allowed free expression of pan-Turkism. However, once the Nazis had been defeated, this policy was rapidly abandoned once again (Hale, 2013: 66). Nevertheless, after the Second World War, Inonu's administration again turned to pan-Turkism in order to get American support against the threat of Stalin, although this policy was never actually implemented to unify the Turkish world. Rather, it just provided some degree of freedom for pan-Turkish activities. Turkey never thought to compete with the Soviet Union in its relations with the Soviet Turkish republics, as it had become one of the superpowers after acquiring its nuclear arsenal. In short, except for a brief period during the Second World War, Turkey more or less followed a non-intervention policy regarding relations with the Turkish republics and ethnic Turks.

3. THE EVOLUTION OF TURKEY'S FOREIGN POLICY TOWARDS THE TURKISH REPUBLICS POST-1990S

After the collapse of the USSR, the region experienced a turmoil that destroyed existing values and norms. The Warsaw Pact was dissolved and fifteen new republics became independent following the USSR's collapse. The loss of the Soviet's sphere of influence in the Caucasus and Central Asia meant a security gap emerged in the region.

The region's newly formed states shared certain common features characteristic of failed states. Central Asian states faced common security challenges of crime, corruption, terrorism and faltering commitments to economic and democratic reforms (Yang, 2008: 344). Their domestic governance also caused international concern because of pervasive degradation of social infrastructure and the environment, misrule, authoritarianism, repression and widespread fears of a potential Islamic insurgency (Blank, 2012: 151). Nonetheless, there was also deep ideological transformation in all these states. All former communist leaders abandoned communism and turned their face towards liberalism without hesitation. The leaders of the new Turkish republics were mostly unchanged from the previous Soviet regime. Unsurprisingly, these former communist leaders somehow became nationalists in overnight.

The Caucasus and Central Asia are important strategically for their energy reserves and energy transportation. This importance has increased although several

countries in the region have some of the characteristics of failed states. The region has also become a center for new global tensions with the emergence of micro-nationalism and ethnic or religious conflicts without the Soviet Union's powerful central authority. Consequently, ethnic and religious conflicts have significantly damaged the region, particularly in the Caucasus, though also in Central Asia to a lesser extent.

In the early 1990s, Turkey was both surprised by and welcomed the rapid developments in Eastern Europe and the USSR. The drastic changes of the 1990s following the collapse of the Soviet Union forced Turkey to reorient its foreign policy to respond to the global transformation. The foreign policy implemented by Turkey since 1990 toward Turkish republics have varied (Aydın, 2008: 366-439 and 2006: 3-33).

The Soviet collapse had three main effects. First, the disappearance of the Russian threat, which had been the main factor determining Turkey's foreign policy strategy for over two centuries strategy, presented a significant opportunity for Turkey to redesign its foreign relations and implement a multilateral foreign policy. Turkey therefore abandoned the foreign policy it had implemented more or less since its foundation, which can summarized as 'western oriented' and 'non-interventionist' in Turkey's neighborhood.

Second, the end of the Cold War meant that Western security concerns focused on how to cope with failed states, terrorism and the spread of weapons of mass destruction as Russia was no longer considered as a threat. This also decreased Turkey's strategic importance in the eyes of the West, which greatly affected Turkey. Furthermore, Turkey's desire to become a full member of the European Economic Community, later European Union, was ignored in both 1987 and in 1997, which increased Turkey's sense of isolation in changing global political, economic and military structures.

Third, on the other hand, this radical transformation has had some benefits for Turkey, particularly that it no longer has such a powerful neighbor. This has allowed it to follow more multilateral and varied foreign policy tools while developments in the Balkans, Central Asia and Caucasus have opened enormous opportunities. Furthermore, Turkey's influence as a regional power has been reinvented both by Turks themselves and the Western world to cope with crises in the intersection of the Balkans, the Middle East and the Caucasus. Turkey's geopolitical importance has been unexpectedly boosted by the fallout from ethnic,

religious or sectarian regional conflicts, such as refugee flows, mass deportations and all kinds of smuggling. As Öniş puts it, “*the very foundations of Turkey's foreign policy ... were seriously challenged in the 1990s, resulting in a more assertive policy in the Balkans, Middle East, Caucasus, and Central Asian republic*” (Öniş, 2001: 67).

Turkey was the first country to recognize the independence of the Turkish and other republics independence following the Soviet Union's dissolution in 1991. However, before doing so, Turkey sent a team to the region to evaluate the political and military situation (Aydın, 2008: 376-379). From this, it concluded that the international situation in 1990-1993 allowed it to abandon its previous timid approach in favor of more courageous policies. Now seeing itself as a ‘big brother’, Turkey started to act accordingly. In 1992, for example, Turkey instigated the annual ‘Summits of Turkish Speaking Countries’ Heads of States’, in order to increase solidarity between Turkish speaking countries and create new cooperation opportunities. At first, the new Turkish republics took a positive view that Turkey's significant capacity would guide them and meet their urgent needs. At that time, Turkey's leaders believed that the situation was appropriate for developing Turkish unity through a common market or some other form of economic cooperation. Thus, the first Turkish Congress was held in Ankara in 1992 with the participation of the new republics. However, this meeting proved that any unification of the Turkish world would be impossible. In particular, Turkish leaders seemed very upset by any wording regarding unification that might recall pan-Turanism (Aydın, 2008: 388), with no Turkish republic leader accepting any kind of economic or political unification. Therefore, “*the Central Asian heads of state refused to approve plans for a Turkish Common Market and a Turkish Development and Investment Bank*”(Gareth, 1996: 136) because of their continued economic and commercial dependence on Russia and unwillingness to harm Russia. Thus, although weakened, Russia was still the major actor in Central Asia. Nevertheless, Turkey managed to persuade Azerbaijan, Kazakhstan, Uzbekistan and Turkmenistan to establish “*a consultancy mechanism*” (Fidan, 2010: 114).

The most urgent problem for the new Turkish republics was economic recovery. Although Turkey's Eximbank provided some loans to these countries, however, Turkey's own economic capacity could not meet the needs of the whole Turkish world. Moreover, Turkey was itself struggling with economic crisis in

1994. Its initial policies regarding the Turkish world were therefore only partially successful, as clearly recognized by Freddy De Pauw (2015):

“Turkey has only limited political and economic resources for extending its influence in the former Soviet Union ... Nor is the Turkish economy - with its high inflation rate and structural unemployment - in good shape for meeting the new challenges.”

Furthermore, besides being *“a middle income country, lacking the financial capacity to assist countries on a grand scale”* (Öniş, 2001: 68). Turkey was also busy with a costly war against internal terrorism, which *“also cast doubt over the value of the Turkish connection”* (Öniş, 2001: 68).

Another factor was that the West wanted Turkey to become a model for the Turkish republic, as Turkey was considered to be a Westernized, modern, democratic and secular state implementing liberal free market principles within own values. The USA particularly feared that Iran could affect the new republics with radical Islamic ideology. In response, the Western world promoted the Turkish model to prevent the region falling under Iran’s sphere of influence (Aydın, 2008: 383). *“The idea behind the promotion of this model was that Turkey’s secular and democratic political structure and its free market economy would set an example for the newly emerging republics”* (“Turkish Policy toward Central Asia”, 2008). Such ideas encouraged Turkey to act very hastily in trying to restore a Turkish world by being an example of modernity and secularity based on a Western-defined role. *“Turkish foreign policymakers hoped that such leadership would enhance the country’s importance to the West in both strategic and economic terms at a time when its old role in the Cold War context had disappeared”* (Öniş, 2001: 66).

Turkey took several initiatives to formalize its relationship with the new republics. The first issue was to determine the mechanisms responsible for coordination. In 1992, Turkey established the Turkish Cooperation and Development Agency (TIKA) to deliver development assistance and take an important step towards institutionalizing Turkey’s regional policy and political orientation (Fidan, 2010: 113). Turkey also helped the Turkish Republics establish relations with international organizations as *“they believed that they could easily build a good relationship with international organizations in the West if they made good use of Turkey’s present political relations with the West”* (Fidan, 2010: 114). Turkish mediation allowed the Central Asian republics to make their voices heard

in the Council of Europe, OECD, IMF, EU and NATO (Fidan, 2010:114). Additionally, Turkey provided training support for the republics' military forces and education opportunities for students of Turkish Republics in Turkey. Turkey also tried to convince some of them to change their alphabet from Cyrillic to Latin while Turkish non-government organizations tried to gain influence and develop close cultural and economic ties by becoming an interest group advocating sustained closer relations (Öniş, 2001: 67).

Although some in Turkey wanted to create a commonwealth of Turkish Republics, neither Ankara nor the Turkish republics were eager for such an organization since Russia's reemergence, including its "near abroad policy", which claimed certain privileges over areas around its borders. Thus, Russia forced the republics' leaders not to attend any Turkish related events.

Besides its bilateral diplomatic efforts, Turkey was also instrumental in the creation of regional economic and political links, especially the Economic Cooperation Organization (ECO) was employed for this aim (Kramer, 1996:3). Since 1992, the ECO included all Central Asian new republics, Afghanistan and Azerbaijan besides its original members Turkey, Iran and Pakistan (Kramer, 1996:3).

Turkey's initial policies failed to achieve successful results due to some challenges and strains. Turkey's aspirations of being the Turkish world's leader and its attractiveness as a model (Öniş, 2001:68) both faded within three years. Turkey also had to recognize the realities of the region, including ethnic and religious hatred and conflict, poverty, instability, its inability to support Azerbaijan regarding Armenia, Russian's incursions into the region and the unwillingness of Turkish leaders to expand initiatives related to the Turkish World. The reasons for this partial failure can be listed as follows:

- From the outset, the Turkish administration failed to see the new republics as equals. Acting as a 'big brother' caused some uneasiness among the leadership of the new republics (Aydın, 2008; Öniş, 2001). They preferred "*a relationship that was both more limited and more equal*" (Öniş, 2001: 68). Another important concern of these leaders was Turkish attempts to influence their domestic politics. Furthermore, it was claimed that some Turkey's citizens had a links with coupists who attempted to make a coup at those countries. This caused them to be

suspicious of some strong nationalist or “Pan-Turkish” sentiments prevalent in Turkey (Öniş, 2001: 68).

- Having just getting rid themselves of Russian oppression, the republics did not want to. experience any similar bondage that might be seen as recolonization. What they demanded instead was economic aid, international recognition and legitimacy, and Turkey’s support to gain membership of international organizations. Turkey, however, prioritized establishing economic, commercial and other bonds rather than to understand and meet their requirements.

- Turkey attributed to itself more importance than matched its capacity to support the Turkish states. Broken promises therefore disappointed the republics so they sought alternative solutions to their urgent problems. Although Turkey wanted to be a link between the West and the republics, most of their leaders preferred to establish direct relations with the West since their economic resources were attracting the Western world.

- The leaders of the new Turkish republics were former communists implementing a new nationalism policy after the 1990s. They therefore wished for economic support and recognition rather than to be forced to apply liberal, democratic principles or free market economic policies. As Aydın notes, the Turkish states wanted to take authoritarian Turkey of the 1930s as their example not the liberal, democratic model of the 1990s (Aydın, 2008: 394-395). Hence, “*The Turkish model’s democratic component, despite its somewhat restrictive nature, proved unattractive to former the republics’ well-entrenched authoritarian political structures*” (Öniş, 2001: 68-69).

- Initially, Turkey seemed to wish to exploit the situation in former communist countries. Moreover, it seemed to lack the economic and political capacity to transform them, while former communist leaders were not ready to accept any unifying structure bringing all Turkish states together. Finally, Turkey itself needed economic aid from the West.

- In the midst of drastic global change, the way Turkish administrations approached the republics and expressed their intentions toward the region frightened Russia, Iran and other actors. The phrase ‘the Turkish World from the Adriatic to the Great Wall of China’, is an example of this while. Prime Minister Suleyman Demirel’s suggestion to abandon the ruble for economic activities was perceived by Russia as threatening their economic dominance in the region (Aydın, 2008: 366-439).

- The Turkish republics seemed little affected by the supposed Iranian effect, taking serious measures against radical fundamentalism. Seventy years of communist rule had also embedded secularist thinking so the people were apparently little attracted by radical fundamentalism, except in Uzbekistan. Thus, *“from the Western view point, the “Turkish model” also appeared to lose its earlier appeal following a realization that initial fears concerning Iran's influence had been exaggerated”* (Öniş, 2001: 69).

Most critically, the region's geo-economic importance increased because of energy resources of the Caspian basin and Central Asia. In addition, a resurgent Russia started to increase its power beyond Turkey's was ability to compete alone. Therefore, the West has preferred to involve itself more directly in the region in support of its strategic interests. US policy regarding the Trans-Caspian intensified in 1994-95 when Washington conclusively rejected Russia's energy monopoly (Blank, 2000: 66). Other aims were to keep Iran in check and to defuse violent, anti-Western Islamic fundamentalism through economic growth (Yang, 2008: 337). According to Celikpala (2012: 75), during the second term of Clinton's administration, the US abandoned its pro-Russian policies; instead, it supported the newly independent states by including them in the Euro-Atlantic security structure. While also expanding its involvement in military issues. This included forward basing in Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Tajikistan, access to airspace and restricted use of bases in Kazakhstan and Turkmenistan, training and equipment in Georgia, assistance for border security in Azerbaijan, and coalition-building by high-level visits to the region, intelligence-sharing and improved coordination within the American Central Command (Yang, 2008: 338). At this time, Turkey's own foreign policy towards the Turkish republics lacked a steady and integrated strategy. This overlap of declining Turkish influence and rising American policy toward the region explains how relations between Turkey and the republics evolved.

- Turkey's involvement in counter-terror operations at its internal borders decreased the Turkish governments' ambitious of being Turkish model.

- Turkey's active and assertive approach as a regional actor resulted in intense economic interaction with Russia and a certain subset of the former Soviet Republics (Öniş, 2001: 71). This improvement made Turkey more cautious in its policy regarding the Turkish Republics in order to avoid risking its newly positive

economic and other relations with Russia. In particular, Turkey's dependence on Russian natural gas (almost 70 percent of imports) has been the major force deterring Turkey from promoting stronger relations with the Turkish Republics.

At the same time, the region has become destabilized due to ethnic separatism, internal wars, corruption and failed states. Expanding risks and threats have led other actors, particularly Russia, to intervene either to end or manipulate conflicts as Russia desired. For example, the conflict between Armenia and Azerbaijan over Nagorno-Karabagh in 1992-1994 clearly determined Turkey's limits and Russia's capacity in the region in that Turkey could not support Azerbaijan due to the threat posed by Russia. Russia's Chief of Staff threatened clearly that if Turkey intervened in the conflict then it would lead to a third world war (Aydın, 2008). Because of the Azeri military's weakness and Russian support for the Armenians, Armenia occupied 20% of Azeri territory with over one million Azeris being deported. Unfortunately, except for Turkish political and economic support, no other Turkish republic assisted Azerbaijan during the war. Since this indicated that Turkey could not provide a security umbrella for the Turkish republics, the Turkish republics reoriented their security policies towards maintaining good relations with Russia and China.

Driven by economic as well as security interests and pursued mainly by boosting financial, commercial and trade relations, China's projection toward Central Asia yielded impressive results in the course of the last decade (Frappi, 2013:7). Chinese giant economic possibilities have attracted Central Asian countries, which was resulted in Turkey's lessening popularity.

Looking back over the first ten years, Turkey has a mixed record as an influential power in the region (Öniş, 2001: 68). While it tried to develop close political, economic and cultural relations with the newly independent Central Asian republics, the mid and late 1990s, which witnessed a steady decline and failed to produce any concrete results ("Turkish Policy toward Central Asia", 2008), led to a change in sentiment: "*the mood has changed from the 1990s as a more pragmatic and realistic modus operandi has supplanted romantic and excessively enthusiastic expectations of the first decade*" (Bayaliyev, 2014). Once Turkey accepted its limited capacity, understood the realities of the Turkish republics and the negative implications of a resurgent Russia as major power with interests in the region, the region's increasing significance due to natural resources, it started to follow more balanced, pragmatic, realistic and cooperative approaches.

4. THE EVOLUTION OF TURKEY’S FOREIGN POLICIES WITH THE TURKISH REPUBLICS IN 2000S AND BEYOND

After the radical transition in domestic political power in 2002, Turkey’s new Justice and Development Party (AK Parti-JDP) government generally followed similar policies atop those of previous governments toward the Turkish republics. However, JDP, which originated from Islamic tendencies, has considerably shifted Turkish Foreign policy according to its ideological values, following a multilateral foreign policy based on a “zero problem” approach and utilizing soft power potential, especially economic power and religious affinity. This policy has mostly been characterized by Ahmet Davutoglu (2001), the main determinant of JDP power, as advisor, Ministry of Foreign Affairs and later Prime Minister. His book, “Strategic Depth”, generally summarizes his policy in foreign relations, predicting that Turkey can become a key power that can be an attractive center for neighboring countries by using its soft power capacity through its historical and geopolitical value. JDP’s “zero problems” policy, with its greater emphasis on soft power and developing friendly relations with all neighbors, has signaled a deviation from the classical fixed positions of Turkish foreign policy (Öniş and Yılmaz, 2009: 9). In its second and third terms, JDP has increasingly reoriented Turkish Foreign policy according to its new approach.

In its first term, however, before implementing these policies, the JDP government prioritized European Union membership in order to legitimize its existence. In its second term, it gave more significant importance to the Middle East and the Arab world, using the party’s Islamist roots as an asset (Öniş and Yılmaz, 2009: 9).

Turkey’s relations with the Turkish republics post-2000 have been shaped by the new government’s priorities, particularly cultural, historical and religious dynamics, geo-political concerns, increasing energy demand and Turkey’s desire to become an energy transit hub. “*For the Turkish government, the region is strategically important because of its vast energy resources and for the security of energy supply to the world market*”(Efeğil, 2008: 169). This policy has also been affected by the major powers’ strategic interest in the region as evidenced by Russia’s aggressive policies, especially in the South Caucasus.

In general, the JDP government has followed similar policies to those of previous governments regarding the Turkish republics, without becoming more

assertive, by prioritizing economic and energy issues. However, some intellectuals claimed that “*Unlike the 1990s, the AKP policy moved to form a deeper relationship with the region and clearly aimed for regional leadership*” (Altunışık and Lenore, 2011: 571). Additionally, Turkey’s leaders presented themselves to western powers as a bridge between Europe and the Middle East and central Asia (Hale, 2013: 136) in order to raise Turkey’s strategic value in the West. The Turkish Government also wanted to deepen relations with the Turkish republics taking into account religious and ethnic affinities. This approach was also intended to prevent Moscow regaining a monopoly of power in Russia’s near abroad but without damaging Turkey’s economic interests in Russia or provoking a direct clash with Russian military power (Hale, 2013: 136).

To avoid dependency and break Russian control over energy transportation, Turkey planned and starting building alternative pipelines, making Turkey a center for new energy transit options.

Another major achievement of the JDP government regarding the promotion of the relations Turkish World republics was the founding the Cooperation Council of Turkish Speaking States on 3 October 2009 The Aim of the Organization is to benefit to a great extent from the historical and cultural accumulations of Turkic world, to develop multilateral cooperation among the Turkic speaking states (“The Cooperation Council of Turkic Speaking States”). This international organization also functions as an umbrella body for all other autonomous collaboration mechanisms, such as the Parliamentary Assembly of Turkish Speaking Countries (TURKPA), the International Organization of Turkish Culture (TURKSOY) established in 1993, and the Turkish Academy (Bayaliyev, 2014). Although the Turkish government wished all Turkish republics to participate, only four states, Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Turkey, became founding members. Turkmenistan did not join because of the neutrality policy it has followed since independence. Uzbekistan did not accept due to Turkey’s protest over the massacre in Andijan in 2005. These absences meant that Turkey still could not achieve an integrated stable policy toward the republics.

Turkish government-funded schools in the former Soviet republics have become popular choices while Turkish NGOs with clearly Islamist sympathies began to have a significant impact on Turkey’s international relations. Under the JDP they gained a far wider degree of acceptance and even moral support (Hale, 2013: 150). Among the NGOs, the FettullahGulen movement lost its political

legitimacy and defined as terrorist organization due to serious political discord in Turkey in 2014 and its role in failed coup attempt on 15 July 2016. Currently, Many Turkish schools under the Ministry of National Education exist in the Central Asian Republics. Turkey has been also carrying out “Turkey Scholarships” program for students and running two universities in Central Asia. (“Turkey’s Relations with Central Asian Republics”)

However, a lack of interest in the region has meant that the JDP government has not sustained a balanced and stable foreign policy toward the Turkish republics. Aydın (2012: 210) suggests that this disinterest was due to the US’ Iraq occupation in 2003, changing Turkey-EU relations, the Cyprus issue, PKK terrorism, and the closure case against JDP at the Constitutional Court in 2008. Besides, “*The Arab Spring distraught Turkey’s foreign policies and was the proverbial breaking-point for its continued stability and success*” (Türkmen, 2013: 1). Furthermore, the JDP government has been focusing on Syria since 2011 with the operations of Euphrates Shield in 2016 and Olive Branch in 2018, which have naturally caused Turkish Government to allocate less effort to other regional issues in foreign policy perspectives.

JDP’s regional foreign policy has sometimes shifted very radically. For example, it took radical decisions related to particular republics. In particular, in 2009, it signed the Protocol on the Establishment of Diplomatic Relations between Turkey and the Republic of Armenia. By signing this protocol, Turkey was disregarding Armenian occupation of Azeri lands since 1992, which infuriated Azerbaijan and caused enormous dissatisfaction in Turkey and Azerbaijan. Consequently, the JDP government did not presented the protocol for parliamentary ratification, fearing the reaction against it. Another example is related to Uzbekistan. “*Uzbek-Turkish relations took a dramatic turn after the Andijan massacre in 2005, which has provoked an international outcry. The Turkish government backed the UN resolution condemning Uzbekistan’s human rights record over mass killings, resulting in a significant downturn in relations between Ankara and Tashkent*” (Satke et al., 2014).Uzbekistan, which is the largest Turkish state, accused of Turkey supporting radical fundamentalists in Andijan and downgraded its relations with Turkey, such as by no longer sending students for education in Turkey.

Besides these factors, major powers' interest or disinterest toward the region have also shifted Turkish policy regarding the Turkish republics. *"Turkey's political-economic power and military capabilities are not projected to support Central Asian republics, especially after China's Silk Road initiatives and Russia's revanchism in the former territories"*(Satke et al., 2014). Turkey cannot compete with *"Beijing's massive spending spree on the regional gas pipelines and infrastructure projects, or the Kremlin's coercive actions in Kazakhstan and Kyrgyzstan."*(Satke et al., 2014).As a result, *"Turkish policymakers appear to maintain a low profile that is consistent with a strategy of non-interference."*(Satke et al., 2014).

The revolutions in Ukraine and Georgia, and the attempted one in Kyrgyzstan, supported by various Western organizations have greatly concerned the authoritarian rulers of some Turkish republics. In response, they have restricted America's military presence in the region. For example, Uzbekistan closed the US base on its territory in 2005 while Kyrgyzstan increased its charges for using the Manas airbase in early 2006 (Yang, 2008: 348). Thus, Turkey was left alone to deal with Central Asian states.

It is a widely accepted that Russia has long perceived Central Asia and the Caucasus as areas of strategic interest. Russia's objectives in the Central Asia include promoting stability through economic development and fostering a sphere of influence to further its ambitions as a great power (Gergorin, nd: 10). Russia has tried to prevent Central Asian states from affiliating with the United States or other western militaries (Blank, 2007: 318). Besides, it has strived to secure Central Asia from foreign liberalism or Islamic revolution while ensuring its dependence on Russian commercial, political, energy and military influence (Blank, 2011: 209). This new policy has been named as "new Eurasianism" (İşyar, 2014), and widely adopted by nationalist intellectuals and scholars.

Given events in the Caucasus and central Asia, Western powers have significantly lost influence due to Russia's resurgence. Russia's heavy blow to Georgia in 2008 and its annexation of Crimea with the so-called referendum in 2014 were major setbacks for the USA and other regional countries wishing to be side with the West, including the Turkish republics. These developments indicate that US superiority in the region, which peaked in the 1990s, has disappeared. Accordingly, the Turkish republics have had to reassess their policies to allay Russia's concerns. Additionally, in order to further weaken America's role in the

region, Russia and China are now collaborating by engaging in substantive, comprehensive and systematic efforts to undermine America's presence in Central Asia because of its support for democratic reform (Blank, 2007: 318). For example, they initiated the Shanghai cooperation Organization (SCO) in 2002, based on the 1996 Border Agreements.¹

Surprisingly, other developments have led the US to divert its efforts from Central Asia. First, the US may be tempted to enter into a new "Great Game" for influence in Central Asia. The Afghanistan and Iraqi crises and the Arab Spring have distracted American attention from Central Asia while the Far East has become more important as the US looks to rebalance its military forces towards the Pacific (Gregorin, ND: 2). Owing to these changed strategic priorities, finite financial resources and geographical distance, the US remains at a distinct disadvantage in any overt competition for influence in the region (Gregorin, ND: 2).

Overall, both international and domestic politics have weakened Turkey's links with central Asia since the new millennium (Hale, 2013: 225). In contrast, Russian power and interests revived just as US attention switched to Iraq, Afghanistan and Syria, while China has also emerged as an important regional player. In short, central Asia is no longer the focus of international attention might have been predicted in the early 1990s (Hale, 2013: 225).

Since Turkish forces shot down a Russian fighter plane near the Syrian border while violating Turkish airspace, Turkish-Russian relations have entered a difficult period that has destroyed the hopes of both sides. This event has also harmed Turkey's relations with the Turkish republics. While some countries, like Kazakhstan and Azerbaijan, have mediated between Russia and Turkey in order to help improve relations, Turkmenistan has blamed Turkey. In this new context, the republics may also hesitate to further improve mutual relations due to fears of Russian retaliation.

5. CONCLUSION

25 years since gaining independence, the Turkish republics are still a focus of international relations. The dissolution of the Soviet Union caused Turkey to

¹ For detailed information on SCO, see Sertif Demir., "Şanghay İşbirliği Örgütünün Evrimleşmesinin Analizi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (Eds.), *Türk Dış Politikası (Turkish Foreign Policy)*, Beta, İstanbul, 2013.

reshape its policy with the Turkish world from its traditional foreign policy of distancing itself from nationalist movements within these states. However, particularly between 1991 and 1993, Turkey implemented a more active and independent policy based on more nationalist and unionist thinking, and disregarding Russian concerns. However, this policy can be characterized as uncoordinated, badly programmed. This change was encouraged by Russia's Western-oriented political attitude and the West's support for Turkey in order to limit Iran's regional influence. However, Turkey's weaknesses, the unwillingness of Turkish republics to develop stronger partnerships or unification, decreasing support from the West and Russia's increasing influence through its "new Eurasian" and "near abroad" approach (Erol, 2012:6) forced Turkey to apply a more realistic, balanced policy toward the region. Turkey has since followed more pragmatic regional foreign policy as the republics have refrained from any economic or similar unification. Thus, for the first ten years, the Turkish world learned how to deal with the challenges of the new situation by taking into account those factors that might threaten the region.

Since 2002, Turkey's interest in the region has dropped in line with the new government's priorities and various internal and external issues that have distracted its efforts from the region. Although the general pattern of relations has not changed, there are some differences from previous administrations in how JDP has implemented its policies. Considering last 25 years overall, relations between Turkey and the Turkish republics are now based on realities rather than wishes. Hence, Turkish policy has changed from enthusiasm towards logic, with economic connectedness being prioritized. This means that while Turkey has maintained its cultural and economic role in Central Asia, it lacks much real political power. However, Turkey considers Central Asia as strategically important region for ensuring the security and stability of the Euro-Atlantic region. ("Turkey's Relations with Central Asian Republics")

In summary, Turkey's relations with the Turkish republics, which was initiated with great enthusiasm at first, has continued in a more reasonable manner. The major finding of this study is that the Turkish world remains unable to develop a mechanism that serves all parties' interests, although relations are better than that they were before 1990s. Therefore, all sides need to develop much more effective political, cultural, military and technical mechanisms that could best serve the interests of all concerned, yet without disregarding a resurgent Russia. Thus,

eliminating differences and converging the interests of all sides is essential to sustain cohesive and comprehensive relations throughout the Turkish world.

REFERENCES

- Altunışık, M. B. ve Martin, L. G. (2011). "Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP", *Turkish Studies*, Vol. 12, No 4, pp. 569-587.
- Aydın, M. (2006). "Türkiye'nin Orta Asya Politikaları" (Turkey's Central Asian Policy), Mustafa Aydın ve Çağrı Erhan (Der.), *Beş Deniz Havzasında Türkiye (Turkey in Five Sea-Basins)*, Ankara, Siyasal.
- Aydın, M. (2008), "Kafkasya ve OrtaAsya'yla İlişkiler" (The Relations with Caucasus and Central Asia), Baskın Oran (edt.), *Türk Dış Politikası (Turkish Foreign Policy)*, Cilt II, Baskı 10, Ankara, İletişim.
- Aydın, M. (2012), "Kafkasya'da Türk Dış Politikalarının Değişen Dinamiği", Mustafa Aydın (edt.), *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Caucasus Change Transformation)*, (AvrasyaÜçlemesi III), Ankara, Nobel.
- Bayaliyev, A., (2014), "The Turkish Council: Will the Turks Finally Unite?", 19 February, <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12916-the-Turkish-council-will-the-turks-finally-unite?.html>, (Access: 26.06.2015)
- Blank, S. (2000), "American Grand Strategy and Transcaspien Region", *World Affairs*, Vol. CLXIII, No. 2, Fall, pp. 65-79.
- Blank, S. (2007), "U.S. Interests in Central Asia and Their Challenges", *Demokratizatsiya*, pp.312-334.
- Blank, S. (2012), "Whither the New Great Game in Central Asia?", *Journal of Eurasian Studies*, No. 3, pp. 147-160.
- Blank, S. (2011), "Challenges to Russia in Central Asia", *American Foreign Policy Interests*, No. 33, pp. 209-221.
- Çelikpala, M. (2012), "Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı", Mustafa Aydın (Edt.), *Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Caucasus Change Transformation)*, (AvrasyaÜçlemesi III), Ankara, Nobel.
- Davutoğlu, A. (2001), *Stratejik Derinlik (Strategic Depth)*, İstanbul, Küre.
- Demir, S. (2013), "Şanghay İşbirliği Örgütünün Evrimleşmesinin Analizi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", HasretÇomak ve Caner Sancaktar (Ed.), *Türk Dış Politikası*, Beta, İstanbul.

- Efegil, E. (2008), "Turkish AK Party's Central Asia And Caucasus Policies: Critiques And Suggestions", *Caucasian Review Of International Affairs*, Vol. II. No.3, pp. 166-172.
- Erol, M.S., (2012), "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal Of Turkish World Studies*, Vol. XII, Yaz, pp. 1-20.
- Fidan, H. (2010), "Turkish Foreign Policy towards Central Asia", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. XII, No. 1, March, pp. 109-121.
- Frappi, C. (2013), "Central Asia's Place in Turkey's ForeignPolicy", Analysis No. 225, December, ISPI.
- Gareth, W. M.,(1996), " Turkey Relations with Trans Caucasus and Central Asia Republics", *Perceptions*, March-May, pp. 128-145.
- Gergorin, V., Kenneth H., H. Hemmings, A. Kintner, R. Kukreja, A. Lee, J. Nichols (No Date) "Central Asia in the Future of the Euro-Atlantic Community", *SIPA Report*, Columbia.
- Hale, W. (2013), *Turkish Foreign Policy Since 1774*, Third Ed., London and New York, Routledge.
- Turkey's Relations with Central Asian Republics,http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-relations-with-central-asian-republics.en.mfa (Access:30 June, 2015).
- The Cooperation Council of Turkic Speaking States, <http://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi-en.en.mfa>, (Access: 30 June 2015).
- İşyar, Ö. G., (2013),*Avrasya ve Avrasyacılık (Eurasia and Eurasianism)*, Bursa, Dora.
- İşyar, Ö. G., (2014),*Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları (Soviet-Russian Foreign Policy within the Context of Regional and Global Security Interests)*, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Kramer, H., (1996), "Will Central Asia Become Turkey's Sphere Of Influence", *SAM*, March – May, pp. 1-7.
- Landau, Jacob M., (1995),*Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation*, London, Hurst.
- Öniş, Z. and Yılmaz, Ş., (2009), "Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey during the AKP Era", *Turkish Studies*, Vol. 10, pp. 17-24.

Oniş, Z., (2001), "Turkey and Post-Soviet States: Potential And Limits Of Regional Power Influence", *Middle East Review of International Affairs*, Vol. V, No. 2, Summer, pp. 66-74.

Pauw F. De, "Turkey's Policies in Transcaucasia", <http://poli.vub.ac.be/publi/ContBorders/eng/ch0801.htm>, (Access: 30 June 2015).

Saray, M., (2015), *Yeni Türki Cumhuriyetleri Tarihi (The History of New Turkish Republics)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Satke, R., "Casey Michel and SertaçKorkmaz, (2014), "Turkey in Central Asia: Turkish Togetherness?", November 28, <http://thediplomat.com/2014/11/turkey-in-central-asia-Turkish-togetherness/>, (Access: 26.06.2016).

Turkish Policy toward Central Asia, April 01, 2008, <http://setav.org/en/turkish-policy-toward-central-asia/yorum/128>, (Access: 30 June 2015).

Türkmen, İ., (2013), "An Evaluation of the Last Decade of Turkish Foreign Policy", *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 8, Bahar, pp. 1-6.

Yang, C., (2008), "A Critique of American Policies Toward Central Asia", *Chang Gung Journal of Humanities and Social Sciences*, Vol. I, No. 2, October, pp. 333-355.

**ARNOLD SCHÖNBERG VE PAUL HİNDEMİTH'İN ÇAĞDAŞ
DÖNEM MÜZİK STİLİ ÜZERİNE ETKİLERİ**

*THE EFFECT OF ARNOLD SCHONBERG AND PAUL HINDEMITH ON
THE MODERN PERIOD MUSIC STYLE*

Şükrü Öner DİNÇ*

*Geliş Tarihi: 05.06.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 17.08.2018
(Accepted)*

ÖZ: Çağdaş dönem Romantik dönemin sonundan günümüze kadar gelişen bir uluslararası sanat müziği dönemi ve bu dönem içinde gelişen akım ve tekniklerdir. Çağdaş dönem müzik stiline temelleri Reger, Brahms, Schumann, Bach gibi müzik Reformcuları tarafından atılmış olmakla beraber ortaya çıkan akımlarla çok farklı bir yapıya bürünmüş olduğu görülmektedir. Çağdaş döneme kadar kullanılan armoni, kontrapunkt ve tonalite sistemlerinde, bu dönem içinde yeniliklere gidilerek güçlü bir polifoninin kullanıldığı eserlerin ortaya çıkarıldığı görülmüştür. Çağdaş Dönem Müziği, düşünce düzeyinde kalmış görüşlerin müziğe yansıtılması değil, tam olarak insansı, sıcak, anlamı güçlü, kulağa, zihne, duygulara uzanan bir müziktir. Bu araştırmada Çağdaş dönemin müzik yapısı incelenmiş, bu dönemde yaşayan Arnold Schönberg ve Paul Hindemith'in Müzik stili üzerine etkileri ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: *Çağdaş Dönem, Arnold Schönberg, Paul Hindemith, Müzik Stili*

ABSTRACT: Modern Period is an international art music period from the end of Romantic Period until today and its techniques and movements developing within this period. While the fundamentals of Modern Period Music have been established by music reformists such as Reger, Brahms, Schumann, Bach, it has been observed that it has taken different form with the emergent movements. In the systems of harmony, Contrapunct and tonality used until Modern Period it has been seen that artworks in which strong polyphony has been used arose by making changes. Modern Period Music, is not the reflection of opinions stucked in the level of thought to music but it is a music which is more humanity, more warm, with strong meaning, reaching to ears, minds and emotions. In this research the music structure of Modern Period has been studied, the effects of Arnold Schönberg and Paul Hindemith living in that period on Music style have been put forward

Keywords: *Modern Period, Arnold Schönberg, Paul Hindemith, Music Style*

1. GİRİŞ

20.yy'a genel olarak bakıldığında tüm dünyada teknolojik alandaki ve toplumsal yaşamdaki yenilikler sanata da yansımıştır. Sanatın her dalında olduğu

* Dr.Öğr.Üyesi, Trakya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, sukruvinc@trakya.edu.tr

* Bu çalışmanın yazarı aynı zamanda dergi yayın kurulu üyesi olduğundan hakem değerlendirme ve yayınlanma sürecine dahil olmamıştır. Çalışma ilgili bölüm editörü, editör kurulu tarafından etik kurallar çerçevesinde objektif bir şekilde değerlendirilmiştir.

gibi müzik alanındaki gelişmeler 19.yy'ın sonlarında kendini göstermeye başlamıştır. Üç yüz yıldan beri kendi gelişiminin mücadelesini veren tonal armoninin kural ve kalıplarının aşılması bu döneme denk gelmektedir. Bunun ilk örnekleri 19.yy'ın sonlarına doğru görülmektedir. Ortaya çıkan bu yenilikler 20.yy'a girildiğinde kendini, yeni tonal sistem arayan bir müzik olarak göstermektedir. Buna karşılık ortaya çıkan yapıtların hepsi eski stilde yazılmaktadır. Çağdaş müzik olarak karşımıza çıkan bu müziği aslında tarihin beraberinde getirdiği tüm birikimlerle, içinde bulunulan dönemin toplumsal faaliyetlerini, sıkıntı, buhran ve savaşları yepyeni bir ritm ve tonal armoni kuralları içinde yansıtan bir müzik olarak değerlendirmek daha doğru olmaktadır. Müzik tarihindeki bu yenilenmeler son yüzyıl içerisinde hızlanmış ve bestecilerin eserlerinde kendini göstermeye başlamıştır. Ünlü Alman besteci Wagner'in Tristan ve Isolde Operası, Debussy'nin, Bir Pan'ın Öğleden Sonrası adlı eserlerindeki yeni armonik doku ve çok seslilikle çağdaş dönemin esintilerini içinde barındırmaya başlamıştır.

19. yy'ın sonlarına doğru müzik alanında ortaya çıkan pek çok eser yanında, buluşların getirdiği yenilik, Almanya'da, Fransa'da resim ve edebiyat alanında yeni düşünceleri doğurduğu gibi müzikte de çağdaş dönemin başlamasına neden olmuştur. Ünlü Alman besteci Richard Wagner ölümünden sonra, onun müziğine karşı bir tepki oluşmaya başladı. Richard Wagner kullandığı armonik yapı ve melodik tarzıyla opera veya drama ya da müzikal drama olarak nitelendirilebilen "Tristan" eserinde kullandığı akıcı anlatımını kendi sanatına dönüştürmüştür ve Arnold Schönberg'in yazdığı yapıtlarına temel üstlenebilecek bir boyuta ulaştırmıştır

"Müzik tarihinin en büyüleyici anlarından biri de bu başlangıcın tek bir tınıda elle tutulur hale gelmesinde saklıdır: Tristan akoru. Klasik Batı müziğinin fonksiyonel armoni kurallarının yıkımı Tristan akorunu oluşturan fa – si – re diyez – sol diyez seslerinde köklerini bulur; yönelimi belli olmayan, tınıların süregelmiş yönelim ve çözülüm hareketlerini sekteye uğratan ve uzmanların bugün bile, la minörle mi yoksa fa diyez minörle mi ilişkilendirilmesi gerektiği konusunda bir türlü anlaşamadıkları bir akor. 'Sol diyez'in aslında 'la'ya çözülecek bir appogiatura olup da akorun aslında bir çevirim akoru mu, yoksa çift yöneltenli (leitton/sensible) bir akor mu yoksa da atonal ya da Schönberg'in tanımladığı şekliyle tonal armoni sistemini sorgulayan ve uyuşumsuz seslerin (disonant) uyuşumlularla eşit konuma gelişinin ilk adımını oluşturan bir "göçebe akor" mu olduğu da belli değil. Kesin olan büyük ifade gücüne sahip bir sınır aşımı olduğu."¹

¹ Wolfgang Sandner, "Wagner Mitosu", <https://www.deutschland.de/tr/topic/kultur/sanat-mimari/wagner-mitosu>, (02.07.2018)

Richard Wagner'in kendi bilgi birikiminin ve sahne sanatlarının sentezi ile oluşturduğu, bu döneme damgasını vuran müzik tarzı içinde "Leitmotif" ler ayrı biryer tutmaktadır.

" Wagner, müzik, şiir, plastik sanatlar ve sahne sanatlarının bir sentezini sunduğunu ileri sürerek, tüm sanatların birleştiği bu yeni türe Gesamtkunstwerk adını vermektedir. Metin -ki Wagner her zaman libretto'sunu kendisi yazmıştır-yoğun, bağımsız ölçüde ve yaratıcı olmalıdır. Dizi sonlarındaki uyak, aynı zamanda müziğin uyumunu gözetmelidir. Vokal çizgideki açık uçlu melodi, orkestra eşliği ile desteklenmelidir. Müzik, belli motiflerin yinelenmesi ile bir tümelliği korumalıdır. Belli motifler, kimi karakterlerle, eşya, düşünce ya da olaylarla özdeşdir. Leitmotif adı alan bu etiketler, tanıtım, hatırlatma motifleridir. Dinleyici belli bir karakter ile belli bir motifi operanın sonuna dek özdeş bilecek ve o karakterin yokluğunda dahi müziksel motifle karakteri çağrıştıracaktır. Bir bakıma yönlendirici müzik motifleridir bunlar."²

Richard Wagner'in ölümünden sonra onun yarattığı bu müzik stilinden uzaklaşmalar başlamaktadır. Anti-Wagnerizm, 20. yy'da Espresyonizm adı verilen gerçekçi olma endişesi ile birlikte ortaya çıktı. Alman Müziğinde ezgi, armoni, tonalite gibi kavramlar birbirine karıştığı gibi İtalya'da verisma akımını başlatanlar, Fransa'da Bruneau, Charpentier gibi realistler, Schonberg, Bartok, Stravinsky, Hindemith gibi besteciler müzikten tonalite, armoni, ritm gibi kavramları yavaş yavaş ayırmaya başladılar. İzlenimciliğin iyi bestecileri arasında Debussy ayrı bir yer tutmaktadır. Debussy, Wagner'in müziğine bağımlılıktan ayrılan önemli bir bestecidir. Bir yandan modern Fransız ekolünü geliştirmeye çalışırken diğer yandan da tonaliteye tamamen sırt çevirmemesi onun modern müzik içerisinde ayrı bir yere gelmesine sebep olmuştur. Bu yüzden 1918'den sonra gelen tüm yeni akımların temelinde Debussy olduğunu söylemek yanlış olmamaktadır.

2. İNCELEME

Çağdaş Dönem, müzikte geleneksel olarak bilinen tüm kalıpların, içeriğin, formların yeni bir sanat anlayışı ile bilinçli olarak tekrardan düzenlendiği, müziğin kurallarının yeniden konulduğu bir dönem olarak bilinmektedir. C. Debussy, M. Ravel, P. Hindemith, A. Schönberg, B. Bartok, E. Satie, G. Mahler, G. Gershwin gibi bu dönemin önemli bestecileri müziğin kurallarını yeni baştan oluşturarak birbirinden bağımsız bir müzik stili oluşturmuşlardır. Pauul Hindemith ve Arnold Schönberg kendi müzik stilleri ve kendi oluşturdukları müzik sistemi ile bu dönemde kendilerine ait özel bir yere sahip olmuşlardır

² https://www.turkcebilgi.com/richard_wagner, 02.07.2018

2.1. Çağdaş Dönem Müziği

Çağdaş Dönemin, tüm dünyada müzik alanlarını etkilediği gibi, diğer sanat dallarını da etkilediği bilinmektedir. Çağdaş Dönem'in en belirgin özelliklerinden birisi soyutluktur. Bu kavram resim alanında kendini gösterdiği gibi müzik yapıtlarının da içeriğini etkilemiştir. Toplumsal yaşamın getirdiği kaos, buhran ve sıkıntılar o dönemin koşulları, çağdaş dönem eserlerinde kendini soyutlukla göstermiştir. Eserlerin içeriğinin bozulması sonucunda önem kazanan nokta inandırıcılıktır. Eğer bir besteci yaptığı eserinde anlatmak istediği düşüncüyü, dinleyiciye yansıtabilmişse amacına ulaşmış sayılmaktadır. Bununla beraber bestecinin güzeli anlatma kaygısı da yoktur. Dinleyici yazılan eseri beğenmeyebilir. Bu düşünce; bu dönem dinleyicilerini yavaş yavaş müzikten uzaklaştırmaya başlamıştır. Teknolojinin gelişmesi sayesinde ortaya çıkan gramafon, radyo gibi araçlar, bu müziğin tekrar sevdirmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemdeki önemli bestecilerinden söz edilirken kendini diğer çağdaşlarından ayıran en önemli isim olarak Debussy'nin gösterdiği belirtilmiştir. Wagner'in etkisinde kalmadan tonaliteye sırtını tamamen devirmeden Fransız ekolünün simgesi olmuştur. Yaşadığı dönemde, bir yanda son romantikler, diğer bir yanda ise anlatımcı müziği ile Schonberg. Bu ikilemde kimseden etkilenmeyip Fransız müziğinin simgesi olan Debussy 1918'de öldükten sonra yeni akımlar çıkmaya başladı. Bu akımlardan en önemlilerinden biri Paul Hindemith'in de içinde bulunduğu Neoklasizm (Yeni Klasikçilik) akımıdır.

2.2. Paul Hindemith

Ünlü Alman besteci olan Paul Hindemith 16 Kasım 1895 tarihinde Hanas'ta dünyaya geldi. İlkokula başladığı zamanlarda büyükanne ve büyükbabasıyla beraber kaldığı sırada ilk keman derslerini Eugen Reinhardt'tan almaya başladı ve düzenli bir müzik eğitimine 1904 yılında başlamış oldu. İlerleyen yıllarda keman çalmasıdaki başarısı gözle görünür bir şekilde gelişmişti. 1907'de Anna Hegner'den ders almaya başladı ancak Anna Hegner çalışmak için başka bir şehre taşınınca Paul Hindemith, Adolf Rebner tarafından Frankfurt'ta yer alan Dr. Hoch's konservatuvarı'nın güz dönemi için kayıt işlemini gerçekleştirdi ve Adolf Rebner'den ders almaya başladı. Yıl 1910'a geldiğinde Frankfurt Çocuk Triosu şeklinde adlandırılan bir grupta görev almaya başladı.

Kompozisyon ve teori derslerini ilk olarak 1912 yılında Arnold Mendelssohn'dan, 1913 yılına gelindiğinde ise Bernhard Sekles'ten almıştır. Rebner Quartet'te ikinci keman olarak çalışmaya başladığı 1914 yılının yaz aylarında İsviçre'de bir orkestra'da da görev almaya başlamıştır. 1915 yılında Frankfurt opera ve bale orkestrasında başkemancılık görevini üstlendi. Aynı zamanda ilk yazdığı eseri olan 1. Yaylı Quartet C dur op.2 eserini tamamladı. Yazmış olduğu bu eserle Mendelssohn Bartholdy yarışmasına katıldı ve 750 mark

para ödülünü kazandı. 1916 yılında Viyolonsel ve Orkestra için yazdığı Es dur op.3 Konçertosunun solistliğini Mavrist Frank yaptı ve bu eserin premier'ini gerçekleştirdi. Konservatuvarın bünyesinde bulunan orkestranın şeflik görevini yaptı.Viyolonsel ve Piyano için bestelemiş olduğu iki piyes Op.8 Breilkoph ve Hartel tarafından 1917 yılında basıldı. 1919 yılında Frankfurt'ta tamamı kendi eserlerinden oluşan bir resital düzenledi ve aynı yıl Hindemith viyola çalmayı tercih edip Rebner Quratet'in viyolacısı olarak görev almayı sürdürdü. 3 Haziran 1921 tarihinde bestelemeyi tamamladığı eserleri olan Mörder, Hoffnung der Frauen Op.12 ve Das Nusch Nusch Op.20 ilk kez Stuttgart'ta seslendirilerek dünya premieri gerçekleştirildi.

1 Ağustos 1921 tarihinde 3.Yaylı Quarteti Op 16 Amar Quartet tarafından seslendirilmiştir. Bu yıllarda Amar Quartet ile sanatsal çalışmalarını sürdüren Hindemith burada Licco Amar, Walter Caspar ve kardeşi Rudolf Hindemith'le beraber gerçekleştirerek pek çok eserin seslendirilmesine ve büyük bir başarıya imza atmayı başardı. 1922'de Sancta Susanna ve Kammermusic Nr. 1 Op.24 Frankfurt ve Donaueschingen'de seslendirildi. 1923'te Das Marienleben ilk kez sahnelendi.1924'te Gertrud Rottenberg ile hayatını birleştirdi. Oda müziği için bestelediği Kammermusic Nr.2 Op 36/1 adlı eseri 31 Ekim 1924'te ilk kez seslendirilerek dünya premieri gerçekleştirildi.

“Yıllar geçtikçe adından çok bahsedilen biri olarak Paul Hindemith karşımıza çıkmaktadır.1927 yılından itibaren Berlin Müzik Okulunda kompozisyon alanında profesörlük görevi üstlenen Hindemith bu görevini 1933'e kadar sürdürdü. Başa gelen Naziler Hindemith'in eserlerini hoş karşılamamış aynı zamanda eşinin Yahudi olması ve çalıştığı müzisyenlerinde Yahudi olması yüzünden Hindemith tepki toplamaya başlamıştır. Bu olayların sonucunda Hindemith Almanya'dan uzaklaşmış ve Türkiye'ye yerleşmiştir. Burada Ankara Devlet Konservatuvarı'nın Ana Yönetmeliğini hazırlamıştır. Böylece Türkiye'de batı standartlarında öğrenci yetiştirmeye başlayan Ankara Devlet Konservatuvarı'nın temellerini atmıştır. Hindemith sadece bestecilikle yetinmeyip Armoni ile ilgili pek çok kitapta yazmıştır. 1953 yılında ülkesine geri dönmüş ve Zürih'e yerleşmiştir. Besteci Berlin'deki son konserini 12 Kasım 1963'te vermiştir. Hindemith hemen hemen her çalgı için eser verdiği gibi kendisinin çalamayacağı tek notayı yazmadığı söylenmektedir. Besteci kan dolaşımındaki bozukluk yüzünden 28 Aralık 1963'te hayatını kaybetmiştir.”³

Paul Hindemith'in dahil olduğu akım içindeki müzik tarzının Max Reger, Johannes Bramhs, Robert Schumann, Johann Sebastian Bach gibi müziğe yeni

³ Şükrü Öner DİNÇ, Paul Hindemith'in Viyola Eserlerinin İncelenmesi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2005, s. 5.

düşünceler kazandırmış dehaların müzik tarzlarından büyük farklar taşıdığı belirlenmiştir. Hindemith bir taraftan klasik tarzlar olan oda müziği, senfoni, konçerto gibi formlarda eserler düşünüyorken bir taraftan da Bach'ın eserleri ve koreller gibi Alman müziğinin temellerine, geleneksel dramatik, romantik kavramlar kazandırarak, armonik yapısını ve kotrpuanını daha güçlü hale getirerek kendi eserlerinde bütün bu kavramları birleştirmeye çalışmıştır. Hindemith'in müzik tarzında barok formlar, klasik tarzda oluşturularak kendi sahip olduğu tonal anlatımı ve getirilen yenilikleri kullanmaktadır.

Örnek 1. Trauer Music Koral kısmı

IV Choral „Für deinen Thron tret ich hiermit“
Sehr langsam

Kaynak: <https://imslp.org/wiki/Trauermusik> (12.07.2018)

Hindemith çağdaş müzik fikirleri ile yapısal hale dönüştürdüğü formal sıkıntılarını, yine kendi tarafından oluşturduğu yeniliklerle çözüme kavuşturmuştur. Bestecilik kavramına yeni bir üslup kazandıran Hindemith, eserlerinde klasik formların sahip olduğu ciddilikten tamamen uzaklaşmayı kendi yarattığı armonik yapı sayesinde bu etkiyi yaratmayı başarmıştır.

Örnek 2. Der Schwanendreher Nun laube, lindein laube Fugato kısmı

Fugato (♩=108), „Der Gutzgaudi auf dem Zaune“
11 13 13

Kaynak: https://imslp.org/wiki/Der_Schwanendreher (12.07.2018)

Fakat onun tonal tekniği seslerin naturel tınlarıyla ilgilidir. Onun temel düşüncesi klasik armoni üzerine yenilik inşa etmek değil; kullandığı aralıklar, fonksiyonlarla yeni bir yol ortaya çıkarma düşüncesidir. Bu teoride klasik armonin üçlülerinde, dissonansız 4'lüler birkaç yüzyıldır ele alınmamıştır. Güçlü ses

4'lüleri onun müziğine karakteristik bir güç vermektir. Dolayısı ile Çağdaş Dönem Alman müziğine damgasını vuran en ünlü bestecilerden biri Paul Hindemith'tir

Örnek 3. Der Schwanendreher Zwischen Berg und tiefem Tal

The image displays a musical score for 'Der Schwanendreher' by Paul Hindemith. The score is written in 4/4 time and features a variety of musical notations, including dynamics (f, mf, p), articulation (accents, slurs), and performance instructions (trills, triplets). The score is divided into several systems, with specific sections marked by circled letters A, B, and C. The first system begins with a forte (f) dynamic. The second system includes a triplet of eighth notes. The third system features a mezzo-forte (mf) dynamic and a triplet of eighth notes. The fourth system is marked with a piano (p) dynamic and includes a trill. The fifth system is marked with a forte (f) dynamic. The sixth system is marked with a piano (p) dynamic. The seventh system is marked with a forte (f) dynamic. The eighth system is marked with a piano (p) dynamic and includes a trill. The score concludes with a final cadence in 4/4 time.

Kaynak: https://imslp.org/wiki/Der_Schwanendreher (12.07.2018)

Örnek 4. Der Schwanendreher 2.Bölüm 4'lüler

„Nun laube, Lindlein laube“

Kaynak: [https://imslp.org/wiki/Der_Schwanendreher_\(12.07.2018\)](https://imslp.org/wiki/Der_Schwanendreher_(12.07.2018))

2.3. Arnold Schönberg

1874-1951 tarihleri arasında yaşamış olan Viyana'lı besteci, orkestra şefi, viyolonsel sanatçısı Arnold Schönberg, 13 Eylül 1874 tarihinde Viyana'da doğmuştur. Müziğe olan yeteneği çocuk yaşlarından itibaren kendini göstermeye başlamış olup annesinin teşvikiyle sekiz yaşındayken keman dersleri almaya başlamıştır. Schönberg, dokuz yaşından itibaren de beste yapmaya başlamıştır. 1893 yazında, Viyana yakınındaki Kierling'deyken, bestecinin günümüze kadar gelmiş olan ilk özgün eseri kabul edilen bestesini tamamlamıştır. Vokal ve piyano için yazdığı 'In hellen Traumen hab ich Dich oft geschaut' (Berrak Rüyalarımda Seni Görürüm) isimli eserin sözleri dönemin ünlü Viyanalı edebiyatçılarından Alfred Gold tarafından yazılmıştır. Alfred Gold o dönemde Viyana'da modernist akıma dâhil olan sanatçı ve düşünürlerdendir. Müzik yaparak para kazanmayı bir başka alanda daha sürdürmeye başlayan

“Schönberg 1898 yılında ilk özel öğrencisi Wilma Weber von Webenau'yu yetiştirmeye başlamıştır. Daha sonra, tarihte önemli yerleri olan birçok ünlü kişinin ve müzisyenin öğretmeni olmuştur. Bunlardan biri de, besteci Gustav

Mahler'in eşi olan Alma Maria Schindler'dir. Schindler, dönemin Viyana burjuva sınıfının tanınmış kişilerindedir.⁴

Müzikte sıkı kuralların gevşetildiği, daha özgür bir tavrın bestelemeye yansıdığı Geç-Romantik Dönem yaklaşık olarak 19. Yüzyıl ortalarından başlayarak 20. Yüzyıl başı ve sonrasına dek sürmektedir. Daha önce kullanılmayan ritimlerin ve o güne dek orkestralarda yer almamış enstrümanların kullanılmaya başlandığı bu dönemin en belirgin özelliklerinden biri de orkestralarla çok hacimli bir müziğin bestelenmeye başlanması olarak nitelendirilmektedir. Schönberg'in 1893 yılında vokal ve piyano için bestelediği "In Hellen traumen hab ich dich oft Geschaut" adlı eseri, 1896 yılında bestelediği "Dört El Piyano için Altı Eser" i, 1893 yılı öncesinde bestelemiş olduğu yapıtlarında Geç-Romantik Dönemin özelliklerinin görüldüğü kabul edilmektedir. Schönberg'in eserleri içinde bu dönemin özelliklerini barındıran ve en belirgin olan stil; zengin ve alışılmadık bir armonik yapıya, doygun melodik temalara sahip olarak nitelendirilen bir müzik stiline ortaya çıkmasını sağlamıştır. Schönberg erken döneminde gösterişli ve büyük hacimli Wagner'in müzik stili yerine, büyük bir Romantik dönem müzik stilini geliştirmiş olan Brahms'ın müzik stilini kendisine yol gösterici olarak örnek almıştır. Schönberg'in 1897 yılında yazmış olduğu Yaylı Quartet'inde melodik ve armonik yapı olarak Brahms'ın müzik stilini taşıdığı görülmektedir. Sonraki Dönemlerde ise, Schönberg'in yapıtlarında, Wagner, Mahler ve Strauss etkileri görülmektedir. 1899 yılında bestelediği Yaylı Altılı "Verklarte Nacht" ve 1903 yılında orkestra için bestelediği senfonik poem "Pelleas und Melisande" Wagner'in müzik stilini yansıtmaktadır. Bu besteler aynı zamanda Schönberg'in sahip olduğu müzik stiline gelişmeye başladığı eserler olarak adlandırılmaktadır.

Schönberg 1904'ten sonra kısa formlu, sade armoniye hakim olan eserler bestelemeye yönelmiştir. 1 Numaralı Re Minor Yaylı Quarteti 1905'te bu müzik anlayışı ile bestelenmiş olan ilk eseri olarak değerlendirilmektedir. Schönberg'in bu eseri önceki yıllarda bestelediği eserler gibi dört bölümlü değil, sade armonik yapı ve doygun melodik temalar barındıran tek bölümlü ibaret olmasıdır.

⁴ Duygu KÜÇÜK, "20.Yüzyıl Başı Modernizmi Kapsamında Arnold Schönberg'in Op.17 Erwartung Operasının İncelenmesi", Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2015, s. 6

Örnek 5. String Quartet No.1 Op.7

Nicht zu rasch.

1. Violine. *mf*

II. Violine.

Viola. *mp*

Cello. *sf p*

mp

f *ff* *ff* *ff*

(10)

Kaynak: https://imslp.org/wiki/String_Quartet_No.1 (12.07.2018)

Yapıtlarında kullandığı müzik stilinde tonalite kavramından vazgeçmeye başladığı 1908 yılından itibaren besteci, onun yerine kullanacağı, ikinci bir seçenek olabilecek başka bir müzik stili yedekte tutmadan, salt müzik fikirleriyle net olarak ortaya konmuş muhteşem yapıtlar üretmiştir. Schönberg 1908- 1916 yılları arasında On İki Ton Sistemi'nin kurallarına dönmeden önce dissonans seslerin ve akorların kullanımına başlamıştır.

“On İki Ton Sistemini; her biri bağımsız ve eşit değerinde sayılan ve ton-dışı müzikte kullanılma olanağı bulunan 12 sesin, bestecinin isteğine uygun şekilde sıralanması ve böylece 12 seslik bir dizinin saptanmasıdır.”⁵

On İki Ton Sisteminin önemi, sadece 20. Yüzyıl müziğinin dönüm noktalarından biri olmasıyla sınırlı olmayıp bu dönemdeki çoğu bestecinin müzikal yapısını etkileyip yeni müzik stillerinin ortaya çıkmasına öncülük etmiş olmasıdır. 20. Yüzyıl başına kadar kullanılmış olan tonal sistem On İki Ton sistemi ile değişikliğe uğrayarak kesin sağlam bir sistem haline dönüşmüştür. Anton Webern, Alban Berg gibi önemli müzisyenler On İki Ton dizisini daha serbest biçimde kullanarak eserlerinde 12 Ton sistemine daha serbest bir soluk getirmeyi başarmıştır

“Bu özgürlük genellikle atonalite denen fakat Schönberg'in bunun yerine *politonalite*⁶ ya da *pantonalite*⁷ dediği bir akımı getirmektedir. Schönberg, tonlar, sesler arasında kavranması güç de olsa mutlaka bir ilişki olduğunu söylemekte, bu yüzden atonal terimini doğru bulmamaktadır”⁸

1923 yılında ton-dışı müziğin kurallara bağlanabileceği konusunda araştırmalar yaparak On İki Ton Sistemi olarak adlandırdığı kendi müziğinin kurallarını ortaya koymuştur. 1923 yılında bestelediği “Piyano için Beş Parça, Op. 23” adlı eserinin beşinci parçası On İki Ton Sistemiyle yazılmış ilk eseri olarak kabul edilmektedir.

⁵ Ahmet Say, *Müzik Ansiklopedisi*. Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara 1987 s. 327

⁶ Politonalite: Birden çok ve birbirinden ayrı tonalitelerin bir arada kullanılması, <https://www.seslisozluk.net>, 04.07.2018

⁷ Pantonalite: atonalite olarak bilinen ancak Schönberg tarafından pantonalite adı verilen akım. Buğra Gültek, *Dünyaya Atılan Çılgılık*, www.muzikegitimcileri.net, (02.07.2018)

⁸ Duygu Küçük, *20.Yüzyıl Başlı Modernizmi Kapsamında Arnold Schönberg'in Op.17 Erwartung Operasının İncelenmesi*, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2015 s. 29.

Örnek 6. Fünf Klavierstücke Op.23

Sehr langsam (♩ = 108)

The musical score is presented in a single system with two staves (treble and bass clef). It begins with a tempo marking 'Sehr langsam' and a metronome marking of 108 quarter notes per minute. The piece is in 4/8 time. The first measure starts with a piano (p) dynamic. The score includes various rhythmic figures, such as eighth and sixteenth notes, and rests. There are several dynamic changes throughout, including piano (p), forte (f), and mezzo-piano (mp). The piece concludes with a piano (p) dynamic in the final measure.

Kaynak: https://imslp.org/wiki/5_Pieces%2C_Op.23 (12.07.2018)

Arnold Schönberg 77 yıl boyunca klasik Batı müziğine kattıklarıyla müzik tarihinde özel bir yere sahip olmuş, yüzden fazla eser bestelemiş, çok sayıda makale kaleme almış ve beş kitap yazmıştır. Dünya müzik tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biri olarak dünyaya veda etmiştir.

3. SONUÇ

Schönberg ve Hindemith bestelediği yapıtlarında içerik olarak daha ön planda tutulmuştur. Modern Dönemdeki tüm sanat dalları çağdaş dönem ve ona dahil olan akımlardan etkilenmiş müzik alanı içindeyse kendini soyutluk olarak göstermiştir.

Schönberg ve Hindemith'in müzik stilinde, müzik estetiğine kazandırılan yeni kavramlar kendisini göstermektedir. Onların müzik tarzında müzik, güzeli anlatmak ve dinleyicinin hosuna gitmek zorunda değildir. Zaten bu dönemdeki bestecilerin neredeyse tümü bu düşüncüyü benimsemiş, melodinin kulağa hoş

gelmesi ve ya her dinleyenin beğenmesi gibi kaygılara yer vermemiştir. Önemli olan etkili bir anlatım ve inandırıcılıktır. Çağdas dönemin bu özelliği sayesinde, çok abartılı olmayan, daha temiz ve daha dengeli, duygudan uzak, kişisel olmayan, biçim ve forma bakıldığında sert ve daha açık olan bir estetik duygusu ile kendini gösteren eserler ortaya çıkarılmıştır. Bu bestecilerin tüm yapıtlarında bu anlayış hakimdir.

Sonuç olarak Schönberg ve Hindemith'i anlamak için yaşadığı dönemi, dahil olduğu akımı bilip, özelliklerini incelemek gerekmektedir. Bu sayede yazdıkları eserlerin icrasında, gerek karakter, gerekse yorum ve teknik açıdan çıkabilecek zorluklar daha anlaşılabilir bir hale dönüşecektir. Bu bestecilerin eserlerinin icrasında sağlam bir ritm duygusu, dikkatli entonasyon ve eserin formu göz önünde tutulması gereken önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktüze, İrkin, *Müziği Okumak Cilt 4*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Cangal, Murat, Hindemith ve Bartok'un Müzik Yasamı ve Viyola Konçertoları, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999.
- Dinç, Şükrü Öner, Paul Hindemith'in Viyola Eserlerinin İncelenmesi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2005.
- Erol, İsmail Lütfü, *Neden Klasik Müzik*, Yurt Renkleri Yayınevi, Ankara, 2001.
- İlyasoğlu, Evin, *Zaman İçinde Müzik*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003
- Küçük, Duygu, 20.Yüzyıl Başlı Modernizmi Kapsamında Arnold Schönberg'in Op.17 Erwartung Operasının İncelenmesi, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2015
- Kütahyalı, Önder, *Çağdas Müzik Tarihi*, Varol Matbaası, Ankara 1981
- Mimaroglu, İlhan, *Müzik Tarihi*. Varlık Yayınları, İstanbul 2006
- Sandner, Wolfgang, *Wagner Mitozu*,
<https://www.deutschland.de/tr/topic/kultur/sanat-mimari/wagner-mitosu>,
(02.07.2018).
- Say, Ahmet, *Müzik Ansiklopedisi*. Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara 1987.
- Say, Ahmet, *Müzik Tarihi*. Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara 2003.

**CUMHURİYET DÖNEMİ BALKAN GÖÇLERİNİN SOSYAL
POLİTİKALAR İLE İLİŞKİLERİ**

**THE EFFECTS OF BALKAN MIGRATION IN THE REPUBLICAN PERIOD IN
TERMS OF SOCIAL POLICY**

Mustafa HATİPLER*

*Geliş Tarihi: 30.05.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 09.10.2018
(Accepted)*

ÖZ: Göç ve sosyal politika birbirinden ayrılmayan ve birbirini tamamlayan iki önemli olgu olarak insanlık kadar eski bir tarihe dayanmaktadır. Göçün başladığı yerde ve sonlandığı yerde boyutları farklı olsa da mutlaka sosyal politikayla ilgili bir şeyler vardır. Bu yerlerin ilkinde, sosyal politikanın büyük eksikliği göçün oluşmasını ve ivedileşmesini sağlarken, ikicisinde de sosyal politikanın varlığı uyum ve yerleşmeyi çabuklaştırmaktadır. Bunda, göçün; sosyo-politik, sosyo-ekonomik, sosyo-psikolojik ve sosyo-kültürel faktörlerle iç içe olması etkindir. Tarih içinde, genel olarak, daha rahat ve daha huzurlu bir yaşam amacıyla yapılan göçler söz konusuysen, Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçlerde bunlara, ekonomik, siyasî, askerî ve dinî unsurları da ilave etmek gerekmektedir. Bu durum aslında, Cumhuriyet öncesi Osmanlı döneminde Balkanlardan yapılan göçler için geçerli olduğu kadar Cumhuriyet döneminde Balkanlardan ülkemize yapılan göçler için de geçerlidir. Bu noktada, Cumhuriyet öncesinde Osmanlı döneminde Balkanlardan ülkemize yapılan göçlerin nedenlerinin, Cumhuriyet döneminde Balkanlardan ülkemize yapılan göçlerin tetikleyicisi, hazırlayıcısı, hızlandırıcısı olduğunu söylemek mümkündür. Cumhuriyet döneminde Balkanlardan ülkemize yapılan göçlerin hangi sebeple yapılmış olursa olsun, büyük insan ziyanlıklarına neden olduğu malumdur. Bu göçlerin nedenleri ve sonuçları ülkemizin insan profilinin, özellikle Balkanlardan göç etmiş olan insan profilinin geçmişi ve yaşadıklarının anlaşılması bakımından önemlidir. Geniş anlamda sosyal politikanın işteğal alanı ve gayretleri bu ziyanlığı azaltmak ve göç eden insanların yüreğindeki travmaları ortadan kaldırmaktır. Sosyal politika sadece göç edenler için değil, terk edilen yerde kalanlar için de, göç edilen yerde birlikte olunacak olunanlar için de elzemdir.

Anahtar Kelimeler: *Göç, Ekonomi, Sosyal Politika*

ABSTRACT: Migration and social policy rely on a history as old as humanity as two important phenomena that do not separate from each other and complement each other. Although the size of the place where migration begins and ends is different, there is absolutely something about social policy. In the first of these places, while the great deficiency of social policy makes it possible for immigration to occur and to accelerate, in the second one also, the existence of social policy facilitates adaptation and settlement. In this, it is affective that immigration is intertwined with socio-political, socio-economic, socio-psychological and socio-cultural factors. Whereas, in the history, generally, migrations on the purpose of more comfortable and more peaceful life was a matter; in the migrations, which were from the Balkans to Turkey, economic, political, military and

* Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, mustafahatipler@gmail.com

religious factors also should be added to these matters. This situation is, in fact, valid for migrations from the Balkans during the Republican period to our country as much as for migrations from the Balkans during the pre-Republican Ottoman period. At this point, it is possible to say that the reasons for the migration from the Balkans to our country during the pre-Republican Ottoman period were; the trigger, the preparator and the accelerator of the migrations made from the Balkans to our country during the Republican period. Whatever the reason for the migration from the Balkans to our country during the Republican era, it is known that it caused to great detriments of humanity. The causes and consequences of these migrations are important for understanding with regards to the history and the experienced of the human profile of our country, especially the human profile that has emigrated from the Balkans. In a broad sense, the social policy's field of activities and efforts are; to reduce this detriment and to remove trauma, in the heart of migrants. Social policy is not only essential for immigrants, but also for those who left in the abandoned place, and those who are to be together in the migrated place.

Keywords: *Migration, Economy, Social Policy*

1. GİRİŞ

Cumhuriyet Dönemi, farklı coğrafyalardan ülkemize doğru yapılan göçlerin acı ve sevinçleriyle yüklüdür. Bu göçlerin yapıldığı coğrafya, Balkanlardan, Kafkaslara, Ortadoğu'ya kadar uzanır. Özellikle, Osmanlı Devleti'nin, son elli yılında Balkan coğrafyasında yaşadıkları, kaybedilen savaşlar ve topraklar üzerinde başlayan kitlesel göç hareketleri, adeta kesintisiz olarak uzun süre devam etmiştir. Cumhuriyet döneminin en büyük kitlesel göçleri Balkan coğrafyasından olmuştur. Bunda terk ettiğimiz bölgelerde kurulan devletlerin ulus-devlet anlayış ve algılarının büyük etken olduğunu söylemek abartı sayılmaz. Daha çok "etnik temizlik" düşüncesi bazen ulusal bazen uluslar arası boyutlarda göçlerin gerçekleşmesine neden olmuştur.

Göç olayını ilk insandan başlatarak günümüze taşımak mümkündür. İnsanların çeşitli sebeplerle, bazen kitlesel olarak bazen de bireysel olarak bir yerlerden bir yerlere hareket edip yerleştikleri bilinmektedir. Göç olarak adlandırılan bu hareketliliğin, bazen çok etkili bazen az etkili olsa da tarihin akışını değiştirdiğini söylemek mümkündür. Dünya tarihi için geçerli olan bu kanaat kendi tarihimiz için de geçerlidir. Genel tarih bilgisi içinde Orta Asya'dan başlayan göçlerin neleri değiştirdiği bilinmektedir. Orta çağda, toprağa bağlı yaşam nedeniyle daha çok savaşlar nedeniyle yapılan veya yaptırılan göçlere, Sanayi Devrimi sonrası ekonomik nedenlerle yapılan göçler ilave olmuştur. Bu dönem, göçlerin nedenleri olarak, şehirleşme/ kentleşme hareketlerini, daha iyi yaşam koşulları hedeflerini, savaşları, ekonomik ve sosyal çöküntüleri ve kültürel asimilasyon ve değişimleri saymak mümkündür. Göç kavramı içinde, daha iyi yaşam koşulları amacıyla ya da kabaca zenginleşme arzusuyla yapılanların en büyüğünün Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya doğru yapıldığını ifade etmek mümkündür.

Bir bütün olarak ele alındığında göç olayının, bir yerden bir yere hareket etmekten ibaret olmadığını bu yapılırken; göçün içtimaî, siyasî, coğrafi işlevlere sahip olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir. Bununla beraber göçün doğal olarak en fazla ilişki içinde olduğu alan sosyal politika olmuştur. Bunun nedeni, sosyal politikanın temel olarak; sosyo-ekonomik olayların toplumlar üzerindeki olumsuz etkilerini mümkün olabilecek en aza indirmeye, bireylerin ve kitlelerin sosyo-ekonomik güvensizlik duygularını azaltmaya ve toplumsal barışı sağlama konusu üzerinde çalışıyor olmasıdır. Ayrıca göç hareketleri, mahiyet, çerçeve, sebep ve sonuçları bakımından doğrudan doğruya sosyal politikayı ilgilendirmektedir. Ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel, ailevî ve diğer sebeplerin ürünü olarak göç; tarımdan sanayileşmeye; işgücü, istihdam ve işsizlikten gelir dağılımına, yoksulluk ve açlıktan kentleşmeye, nüfus artışı ve konut politikalarından, ailenin yapısına kadar birçok konuda sosyal politikanın çalışma alanı içindedir. Bu konuların her biri sosyal politikanın temel konuları içinde yer almaktadır.

Bu çalışmada, sınırlı olarak, göç ve göçün sebepleri üzerinde durulacak ve Cumhuriyet döneminde Balkanlardan yapılan göçlerin nedenleri ve neticeleri bakımından sosyal politika ile olan münasebeti ele alınacaktır. Cumhuriyet döneminde Balkanlardan yapılan göçlerin sebepleri ve sonuçlarının sosyal politika uygulamalarını yönlendirdiği gerçeği içinde, göç ve sosyal politika sorunlarına değinilecektir. Genelden ayrı olarak Cumhuriyet döneminde Balkanlardan ülkemize yapılan bu göçlerle sosyal politika arasındaki ilişkiden önce genel anlamda göç ve sosyal politika üzerinde durulacaktır.

2. GÖÇ

Göç; tarih boyunca antropolojiden sosyolojiye, yönetimden tarihe, coğrafyadan ekonomiye, maliyeden çalışma ekonomisine kadar birçok bilim disiplininin ilgi odağı olmuştur (Mutluer, 2003: 9). İslam terminolojisinde hicret olarak da ifade edilen göç kavramı, yapısı ve etki alanı gereği çok boyutlu bir kavramdır (Akşit, 1998: 67; Zaim, 2006:327).

2.1.Göçün Tanım ve Tasnifi

Bu kadar karmaşık olan göçün tanımlanması, ölçülmesi, çözümlenmesi ve açıklanması oldukça zordur. Karpat (2003:3): “Asıl yerinden, ulaşılmak istenilen yere hareket” olarak tanımlarken Hoşgör (1998: 104); işin içine uzaklığın girdiği, fiziksel ayrılmalar veya hareketlilik olarak tanımlamaktadır. Tekeli (1998:9) işin içine zaman faktörünü de koymakta ve göçü, ayrı bir zaman dilimi içinde, bir yaşam alanını terk ederek yaşanan mekân değiştirmelerinin bütünü olarak tanımlamaktadır. Özcan (1998: 80), buna kalma niyetini de eklemekte ve göçü; kişinin yaşadığı mekândan kalma niyeti içinde başka bir mekâna gitmesi olarak ifade etmektedir.

Kavram olarak göç; eski Osmanlıca, "Hicret" ve bu sözcükten türetilen "muhaceret" sözünün karşılı olarak kullanılmaktadır. Göçün tam karşılığı olarak muhaceret kabul edilebilir. Hatta muhaceret göç'ten daha geniş bir içeriğe sahiptir.

Muhaceret; kişinin ya da kişilerin (çoğunlukla yaşadığı) bir yerden (yaşayacağı) başka bir yere gitmek zorunda kalışı ve bu süreçle ilgili olan serencamı ifade eder. Muhacereti yaşayan kişiye muhacir denilir (Arı, 2014:285-298). Bunun göçle ilgili olan karşılığı da göçmendir. Muhacir ya da göçmen; göçü yaşayan ve bu olgunun etkilerine hedef olandır. Göçmenlik ve muhacirlik kavramları yanında bir baskı ya da zorlama ile sınır ötesi göçe yönelen kişiler için kullanılan mülteci veya sığınmacı kavramlarından ayrıdır. Aradaki fark; göçmenliğin şartların zorlamasıyla ve göçmenin kendi iradesiyle olması, mültecilik veya sığınmacılığın ise gayri iradi olmasıdır.

Göçün farklı tasnifleri yapılabilir. Bir sınıflama olarak; aynı ülke içinde olanları iç göç; farklı ülke ya da ülkelere olanları yani sınır ötesi olan göçleri dış göç diye ayırmak mümkündür. Bir başka tasnif de göçün boyutuyla ilgilidir; bireysel göç ya da kitlesel göç tanımları bunun içindir (Arı, 2014:285-298). Göçün bir başka tasnifi de, göç edenin isteğine bağlı olup olmadığı noktasındadır. Göç; göç edenin kendi isteği ile yapılıyorsa, buna "serbest göç" denilirken, yaşam koşullarının zorlaşması ya da yaşamının imkânsız hale gelmesi sonucu yapılıyorsa buna da "zorunlu göç" denilmektedir (İpek, 1996: 15-21). Bunun yanında, özellikle II. Dünya Savaşı ve sonrasında göç ve göçmenlikle ilgili yeni tasnifler ve tanımlamalar da yapılmıştır. Bunların bir kaçını; expulsion (sürgünler, kovulanlar), convension refugees (anlaşmalarla belirlenmiş göçmenler), international refugees (uluslararası göçmenler), evacues (tahliye olunanlar), national refugees (ulusal göçmenler), emigrens (mülteciler), politische emjgrent (siyasî sığınmacılar), geri gelenler, yurtsuzlar ve devletsizler şeklinde ifade etmek mümkündür (Eren, 1966: 11). Göçle ilgili bir başka tasnif de geçici göç ve sürekli göç şeklindedir. Bu tasnif XX. yüzyıl evresinde kullanılmıştır.

2.2. Göçün İçeriği ve Özü

Yapılan bu tanım ve tasniflerin ışığında göçü; yaşam yerini değiştirme ya da yaşanmış ve yaşanıyor olan yerden başka bir yere hareket etme ya da bir yerden diğerine hareket etme olarak kabul etmek mümkündür. Buradaki yaşam yerini değiştirmekten maksat; kişinin, yaşadığı konutu değiştirmesi olabildiği gibi, bunun yanında çalıştığı işi de bırakarak/değiştirerek işsiz kalması ya da işini değiştirmesidir (Tekeli, 1998: 9). Sosyal politika; bu değişimin konut anlamında olanından daha ziyade işyeri ile ilgili olanı üzerinde yoğunlaşmaktadır (Özcan, 1998: 81).

Bütün bunlar göz önüne alındığında, göçün, toplumların içtimai, iktisadî ve kültürel yapısıyla yakından ilgili olduğu ve toplum nüfusunun sayısal ve özellik

yapısında önemli bir değişim gücüne sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlara ilave olarak, edebiyatla da büyük bir ilişkisi olan göç; toplumların tüm katman, yapı ve yönleriyle yakından ilgili ve ilişkilidir. Bu ilişkilerin devasa boyutunun nedeni göçün; durağan bir olgu olmamasından kaynaklanmaktadır (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 249). Genel anlamda, sebep ve sonuç olarak iki ayrı aşamada ele almak gerekir. Kendisinin sosyal ve ekonomik dönüşümlere yol açması bakımından “sebep” olarak kabul edilen göçü; sosyal ve ekonomik dönüşümlerin sonucu bakımından da “sonuç” olarak tanımlamak mümkündür (İçduygu ve Ünalın, 1998: 38). Göçle ilgili her tanımlamada mutlaka sebepleri ve sonuçları üzerinde durulmasının nedeni de budur.

3. CUMHURİYET DÖNEMİ BALKANLARDAN TÜRKİYE’YE YAPILAN GÖÇLER

Son bin yıl içinde, önce Anadolu coğrafyasından Avrupa (Balkan) coğrafyasına doğru, sonrasında da Balkan coğrafyasından Anadolu coğrafyasına doğru büyük bir göç hareketi yaşanmıştır. İlkinde, Balkan coğrafyasında bir devlet ve medeniyet kurma düşüncesi etkili iken ikincisinde mağlubiyetlerin neden olduğu sosyal, siyasal ve iktisadî faktörler etkili olmuştur. İkincisinde özellikle Osmanlı Devleti’nin yaşadığı siyasî ve ekonomik krizlerin, devletin daha hızlı bir şekilde parçalanmasına yol açmış olması ve bunun da beraberinde Balkanlarda yaşayan soydaş ve akraba topluluklarımızın kitleler halinde göç etmesi ile sonuçlanmıştır. Bu büyük göç hareketinin ilkinde devletin amil olduğunu söylemek mümkün ise de ikincisinde devletten ziyade insanların mal ve can güvenliği kaygısıyla harekete geçtiği ifade edilebilir. Özellikle, 1800’lerden sonra başlayan süreç, Balkanlardan Anadolu’ya doğru olan göçü hızlandırmıştır. Bu hızlanma 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (meşhur 93 Harbi) sonrasında daha kitlesel olarak yaşanırken, Balkan Harbi ve I. Dünya Savaşı ile daha farklı bir boyutta devam etmiştir.

Genç Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu ilk günden itibaren, homojen bir devlet olma yolunda ilerlerken, Balkan coğrafyasında bıraktığımız millî-dinî insan varlıklarımızı hızla bünyesine katma politikası izlemiştir. Bu politikanın en büyük aracı yine “göç” olmuştur. Cumhuriyet dönemi Balkan göçlerinin sebeplerini, aşağıda daha detaylı olarak anlatılacağı üzere, Türkiye Cumhuriyeti’nin nüfus politikası ve terk ettiğimiz bölgelerde kalan insanımızın göç etmesini zaruri kılan siyasî, iktisadî, sosyo-kültürel, ailevî ve zatî sebepler olarak özetlemek mümkündür (Yalçın, 2004: 31).

Geray (1962: 7-9, 11-13), Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye’ye doğru yapılan göçlerle ilgili olarak, toplu rakamlar vermektedir. Geray, 1923-1960 döneminde Balkanlardan Türkiye’ye 1.204.205 kişinin göç ettiğini, bunların bir kısmının göçmen, bir kısmının sığınmacı ve bir kısmının da mübadil olduğunu

ifade ettikten sonra, Yunanistan'dan gelenlerin sayısının 384.000'i "Mübadil" olmak üzere 407.788, Bulgaristan'dan gelenlerin sayısının 374.478, Yugoslavya-Makedonya'dan gelenlerin sayısının 269.101, Romanya'dan gelenlerin sayısının da 121.351 kişi olduğunu yazmaktadır. Andrews (1989:28,98-99)'e göre, Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye'ye doğru yapılan göçlerde, 1923-1949 arasında 877.209, 1950-1958 arasında 286.430 kişi göç etmiştir. Geray (1962: 30-31,34), Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye'ye doğru yapılan göçlerde gelenlerin 775.491'inin ağırlıklı olarak Marmara, Ege ve Orta Anadolu bölgelerine yerleştirilmiş olduğunu ifade etmektedir.

Balkan coğrafyasından Anadolu'ya doğru olan bu göç hareketlerinin Cumhuriyet döneminde yaşananlarını çok özet olarak şu şekilde özetlemek mümkündür.

3.1. Lozan Mübadelesi Kapsamında Yapılan Göç

1923 yılında Lozan Barış Antlaşması kapsamında yapılan "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol Anlaşması" gereğince, Türkiye'de yaşayan yaklaşık 1.200.000 Hıristiyan-Rum, Yunanistan'a, Yunanistan'da yaşayan yaklaşık 500.000 Müslüman-Türk, Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır (Bahar, 1966: 63). Lozan Mübadelesi kapsamında, Türkiye'ye gelenler, başta İzmir, Bursa, Sakarya, Kocaeli, Amasya, Aydın, Balıkesir, Samsun ve Edirne olmak üzere Anadolu ve Trakya'nın birçok şehrine yerleştirilmiştir (Hatipler, 2003). Lozan Mübadelesi kapsamında yapılan bu göç hareketi 1930'lara kadar devam etmiştir.

3.2. Romanya'dan yapılan Göçler

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Romanya'dan ciddi bir göçmen akımı yaşanmıştır. Romanya'dan 19.865 aileye mensup 79.287 kişi, 1923 - 1949 yılları arasında iskânli göçmen olarak Türkiye'ye yerleştirilmiştir. Ayrıca 11.280 aileye mensup 43.271 kişi serbest göçmen statüsünde gelmiş ve çoğunlukla önceden gelen yakınlarının yerleştiği yerlerde ikamet edilmiştir. Bu göçmenlerin büyük çoğunluğunun yerleştirildiği iller yine başta Edirne olmak üzere Kocaeli, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale olmuştur ("Kitlesel akınlar").

3.3. Bulgaristan'dan Yapılan Göçler

Cumhuriyet döneminde, Balkanlardan Anadolu'ya gerçekleşen göç dalgalarından en önemli olanlarından biri Bulgaristan'dan yapılan göçlerdir. Bulgaristan'dan yapılan göçler 1925 yılında başlamış ve belli dönemlerde olmak üzere 1989 yılına kadar sürmüştür. Bu süre içinde, 800.000 kişiyi bulan Bulgaristan'dan göçler, genel olarak dört dönemde gerçekleşmiştir (Doğanay, 1996):

1.1925 yılında imzalanmış olan Türk - Bulgar İkamet Sözleşmesi ile 1949 yılına kadar 218.998 kişi, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir.

2. 1950 yılına gelindiğinde ise yaklaşık iki yıl sürecek yeni bir göç dalgası daha yaşanmıştır. 10 Ağustos 1950'de Bulgar Hükümeti'nin, Türkiye'ye ultimatom çekmesiyle başlayan süreç, 2 Aralık 1950 tarihinde ve Şimşir (1986: 212-225)'in verdiği rakamlara göre, 1951 yılında yaklaşık 100.000'i bulmuştur. 1950-1951 Göçü olarak da adlandırılan bu göçte gelenlerin sayısı 153.063 kişidir.

3. 22 Mart 1968 tarihinde, Ankara'da, Türkiye ile Bulgaristan arasında, "Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma" imzalanmıştır. 1969-1978 yılları arasında Türkiye'ye 116.521 kişi daha göç etmiştir (TBMM, 1989:280).

4. Balkanlardan Anadolu'ya doğru olan son büyük göç, 2000'li yılların eşiğinde yaşanmıştır. 29 Mayıs 1989 tarihinde, yeni bir "kitlesel göç" hareketi başlamıştır. Bu tarihten sonra Bulgaristan'ın sınır dışı ettiği Türklerin sayısı her geçen gün hızla artmış ve daha 1989 yılı sona ermeden göç edenlerin sayısı 310.000'i geçmiştir (İnginar Kemaloğlu, 2012).

3.4. Yugoslavya'dan Yapılan Göçler

Yugoslavya'nın kurulduğu topraklardan Türkiye'ye doğru büyük bir göç dalgası yaşanmıştır. Genel olarak Yugoslavya göçü olarak adlandırılan bu göç dalgası 1921, 1925, 1929, 1931 ve 1938 yıllarında küçük çaplı olarak yaşanırken II. Dünya Savaşı esnasında durmuş ve II. Dünya Savaşı sonrasında, 1955 yılından sonra kitlesel olarak devam etmiştir. Yapılan anlaşmalar çerçevesinde Yugoslavya'dan toplam 77.431 aileye mensup olarak toplam 305.158 kişi göç etmiştir (Bozkurt, 2010: 51-95). Gelenlerin içinde 14.494 kişi devlet tarafından yerleştirilirken diğer kısmı serbest göçmen olarak Türkiye'ye yerleşmiştir (Köy Hizmetleri Genel Md, 1996).

3.5. 1992-1995 Bosna Savaşı ve Boşnak Göçü

Bosna'da 6 Nisan 1992 tarihinde başlayıp 14 Aralık 1995 tarihine kadar devam eden süreç, XX. yüzyılın en büyük ve sonuçları ağır olan savaşlarından birinin yaşandığı bir süreçtir. 1992 yılında dört milyon civarında bir nüfusa sahip olan Bosna-Hersek'in yarısı mülteci konumuna düşmüştür. Savaş esnasında hayatını kaybeden Boşnak sayısı yüz binden fazladır. Savaş süresince Bosna-Hersek'ten Türkiye'ye yaklaşık 20.000 kişilik bir göç gerçekleşmiştir. Bu süreçte gelenlerin bir kısmı İstanbul'un Pendik ve Bayrampaşa ilçelerinde yakınlarının yanına iskân edilmiş bir kısmı da Kırklareli'ndeki göçmen kampına yerleştirilmiştir.

3.6. Balkanlardan Yapılan Diğer Göçler

Yukarıda yazılanların dışında; kitlesel olarak olmasa da Yunanistan-Batı Trakya'dan Türkiye'ye göçler gerçekleşmiştir. Ayrıca, 1999 yılında Kosova'da

meydana gelen olaylar nedeniyle 17.746 kişi, 2001 yılında Makedonya'dan 10.500 kişi Türkiye'ye göç etmiştir ("Kitlesele akınlar").

4. SOSYAL POLİTİKA

Sosyal politikayı tam anlamıyla tanımlamak zor hatta nerdeyse imkânsızdır (Altan, 2004: 2). Bunun nedeni, dilimizde yeni deyim ve terimlere uygun bir karşılık bulunamaması ve sosyal politika konusunun son derece aktif bir gelişme süreci halinde olmasıdır (Zaim, 2005: 50).

Sosyal refah (social welfare), refah politikaları (welfare policies) kavramlarıyla da ifade edilen Sosyal Politika kavramını; (Taylor-Gooby, 1997: 2), Avrupa Birliği (AB), resmi belgelerinde tanımlama ve kullanım birliğinin sağlanması amacıyla "social policy", "la politique social" olarak kullanılmaktadır. Bu tanım sosyal politikanın uluslararası kabul görmüş ifadesidir (Altan, 2004: 17).

Sosyal politikanın dar ve geniş anlamda tanımları mevcuttur. Talas (1990: 31), sadece devletin faaliyetleri yanı sıra toplumun belirli bir kesimine ya da bir toplumun belirli bir sınıfına dönük çalışmaları kapsayan sosyal politika çalışmalarını "dar" olarak tasnif etmektedir. Buradaki dar kelimesiyle kast edilen yani dar manada sosyal politika, toplumun tamamını kapsamayan sosyal politika çalışmalarıdır. Bunun en güzel örneği Batı Avrupa ülkelerinde 1850'lerden sonra yaşanan ve sınırlı olarak işçi sınıfının sorunlarını çözmeye yönelik politikalar içeren sosyal politika anlayışını göstermek mümkündür (Güven, 2001: 13). Dar anlamda sosyal politika; Sanayi Devrimi'nden XIX. yüzyılın sonuna kadar olan dönemde, işçi sınıfının, sanayileşme ile ortaya çıkan önemli gelişme ve durumlara karşı korunması için çalışma ve ekonomik hayatında alınan tedbirleri ifade etmektedir (İzveren, 1968: 4).

Dar anlamda sosyal politika, İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda, kapsamına, işçilerin korunması gibi ana sorunu temel olarak daha geniş halk tabakalarını almış ve geniş anlamda sosyal politika tanımı ortaya çıkmıştır (İzveren, 1968: 5). Bu anlamda, Avrupa'da farklı ülkelerde aynı amaca yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaları; İngiltere'de Beveridge Raporu, Kanada'da Marsh Raporu, Hollanda'da Van Rhijn Komisyon Raporu ve Fransa'da Laroque Raporu olarak saymak mümkündür (Ersöz, 2004: 27). Geniş anlamda sosyal politika; iktisadî olay ve konuların neticelerinin, toplumsal hayat üzerindeki bütün etkilerini kapsamaktadır. Geniş anlamda sosyal politikanın, hem geniş toplumsal kesimlere yöneldiğini hem de bu kesimler içinde yer alan farklı grupların sorunlarıyla özel olarak ilgilendiğini söylemek mümkündür. Burada yer alan farklı grupların içinde kadınlara, engellilere, gençlere ve çocuklara yönelik politikalar, sosyal hizmetler, konut politikası, sağlık politikası ve yoksullarla savaşım, dışlanma gibi konular yer almaktadır (Koray, 2000: 11; Güven, 2001: 15). Geniş

anlamda sosyal politika, toplumun bütünüyle yakından ilgilenmeyi gerekli kılmaktadır.

Geniş anlamda sosyal politikanın sadece ulusal değil uluslararası boyutu olduğu da bilinmektedir. Sosyal politikanın bu boyutunun içinde, Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Bankası (WB) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi aktörler yer almaktadır. Bu aktörler, sosyal politikayı, uluslararası düzlemde, yeniden düzenlemektedirler. Bu düzenlemeler nedeniyle, uluslar üstü sosyal politika (supranational social policy) kavramı da yeni tartışmaların içinde dahil olmaktadır (Kennett, 2001: 143). Sosyal politikanın uluslararası boyuttaki ilk varoluşu 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması'nda ortaya çıkan Avrupa Sosyal Politikası'na dayanmaktadır (Aykaç, 2002: 479).

İster ulusal alanda olsun ister uluslararası alanda olsun yaşanan gelişmeler neticesinde, sosyal politikanın amaç ve çalışmalarının arasına, yoksulluğu azaltmak, sosyal koruma, sosyal içerme, sosyal dışlanma ve insan hakları gibi konular da girmiştir (Hall, 2004: 1).

Sosyal politikanın aynı zamanda toplumların kendilerine has değer ve kültürleri ile de yakından bir ilgisi vardır. Bir anlamda toplumsal değer ve kültürler sosyal politika anlayışını yoğurur. Sosyal politika esas itibarıyla insanın sosyal çerçeve içinde tanımladığı ihtiyaçlarıyla ilgili olarak esenliğinin sağlanmasını hedeflemektedir (Lewis, 2000: 4). Bunun bir adım ötesi vatandaşlık algısıdır ki sosyal politikayı bu vatandaşlık temeline oturtmak da mümkündür (Koray, 2000: 8).

Geniş anlamıyla sosyal politika; zayıf ya da güçlü, zengin ya da fakir ayrımı yapmaksızın toplumun bütün üyelerinin sosyal ihtiyaçlarına cevap veren faaliyetlerdir (Erdut, 2004: 32).

5. NEDENLERİ BAKIMINDAN GÖÇLERİN SOSYAL POLİTİKAYLA İLİŞKİSİ

Genel olarak göçlerin nedenleri ilgili olarak birden fazla etken ve sonuçtan söz etmek mümkündür. Aynı durum Cumhuriyet döneminde Balkanlardan Türkiye'ye doğru yapılan göçler için de söylenebilir. Nedenler faktörlere bağlı olsa ve çeşitli sonuçlar ortaya çıkarsa da, konunun bir bütün olarak sosyal politikayı doğrudan ilgilendirdiği gözden ırak tutulmamalıdır.

Bu bölümde genelde göçlerin nedenleri itibarıyla sosyal politika ile ilişkisi üzerinde durulurken ayrıca özel olarak da Cumhuriyet döneminde Balkanlardan Türkiye'ye doğru yapılan göçlerin nedenleri itibarıyla sosyal politika ile ilişkisi üzerinde durulacaktır.

5.1.Genel Olarak Nedenleri İtibarıyla Göçlerin Sosyal Politikayla İlişkisi

Nedenleri itibarıyla göçlerin sosyal politika ile ilişkisinde; ekonomik, siyasî-askerî, sosyal ve kültürel, ailevî, dinî ve doğal nedenler olmak üzere dört büyük neden ortaya çıkmaktadır (Taşçı; 2009: 177-204). Bu nedenler genel olarak göçlerle ilgili olmakla birlikte Cumhuriyet döneminde Balkanlardan Türkiye'ye doğru yapılan göçler için de farklı derecelerde geçerlidir. Cumhuriyet döneminde Balkanlardan Türkiye'ye doğru yapılan göçlerde; bu dört etken içinde siyasî-askerî, sosyal ve kültürel, ailevî, dinî nedenlerin payı ekonomik nedenlerden daha yüksektir.

5.1.1.Göçün Ekonomik Nedenleriyle Sosyal Politika İlişkisi

Göçün nedenleri arasında sayılan ekonomik nedenler olarak, sanayileşmeye bağlı olarak tarımsal dönüşüm sonucunda şehir dışından şehre doğru başlayan hareketlilik ifade edilmektedir (Tekeli ve Erder, 1978: 24). Bunda, tarımda teknolojinin kullanılmasıyla ortaya çıkan işsizliğin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Genel olarak teknolojik işsizlik olarak da adlandırılan bu durum, işsizliğin değişik boyutunu göstermektedir. Sonuç olarak işsizlik, yoksulluk ve açlığın ekonomik nedenlerle göç hareketini tetiklediği ortadadır.

Bir diğer etken de toprak mülkiyeti ile ilgilidir. Toprak mülkiyeti büyük işletmelere imkân vermekte küçük işletmelerin elden çıkmasına neden olmakta bu durumda göçü tetiklemektedir (Akgür, 1997: 60).

Genel anlamda göçün ekonomik nedeni olarak; gelir dağılımı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluk da sayılabilir. Bu durum aynı zamanda köyden şehre olan göçün de temel sebebidir (Zaim, 2006: 328). Gelir dağılımı bozukluğu ve yoksulluk göçün ekonomik nedenler başlığı altındaki önemli unsurlardır. Bunun boyutunun anlaşılması bakımından, WB verileriyle, 1980–1990 arası yoksul insan sayısının iki yüz milyon artmış olması ve 2000 yılında da bu artışın devam ederek bir milyar iki yüz milyona ulaşmış olması önemli bir göstergedir (Şenses, 2006: 21). 2005 yılında bu rakam dünya nüfusunun % 21'ine ulaşmıştır. Bu % 21 oranı yoksulluk sınırının günde 1.90 Amerikan Doları (USD)'nin altında olarak kabul edilmesindedir. Eğer bu sınır günde 1,90'dan günde 2 USD'ye çıkarılacak olursa, Dünya'nın % 21'i değil, % 40'ı yoksulluk sınırının altında kalmaktadır (Bakırcı, 2016). Bu durum kalıcı hale gelmiştir. Bugün artık bazı Afrika ülkelerinde (Mozambik, Etiyopya, Somali, Kenya), yoksulluk adeta bir yaşam şekli ya da yaşam kültürü konumundadır (Taşçı, 2007: 112).

Genel olarak; işsizlik, yoksulluk ve açlığın ekonomik nedenlerle göç hareketini tetiklediğini, arttırdığını söylemek mümkündür.

5.1.2.Göçün Siyasî-Askerî Nedenleriyle Sosyal Politika İlişkisi

Göçün kaynaklarında en önemli etkenlerden biri siyasî-askerî nedenlerdir. Genel bir ifadeyle söylemek gerekirse, göçlerin ana tetikleyicisi savaşlardır.

Savaşlara bağlı olarak yapılan anlaşmalarla ya da fiili durumlarla ortaya çıkan durumlar, göçün en önemli nedenlerindedir. Bunun en çarpıcı örneği olarak yakın tarihte yaşanmış olan, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Balkan Harbi, I. Dünya savaşı, II. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan göçler gösterilebilir. Keza, yakın dönemde, Bosna-Hersek Savaşı ve Afrika'da yaşanan savaşlar için de aynı durum söz konusudur (Mutluer, 2003: 13-14). Bunun en canlı örneği olarak, II. Dünya Savaşı'nı müteakiben, savaştan önce Nazi Almanya'sının toprakları içinde olan ancak daha sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kontrolünde olan Doğu Almanya'da kalan bölgelerden on milyon kişinin o zamanki (Federal) Almanya'ya göç etmesini göstermek yeterlidir (İBB APK Daire Başkanlığı Araştırma Müdürlüğü, 2004: 18).

Göçün siyasi-askeri nedenleri arasında savaşın dışında, ülkelerin siyasi rejimleri ile çatışmalar da sayılabilir. İran, Baasçı Irak ve eski Sovyet Bloğundan yapılan göçleri bu sınıfa almak mümkündür. Ayrıca, göçün siyasi ve askeri nedenleri olarak, ekonomik olarak gelişmemiş bölgelerden kalifiye emek akışını azaltacak şekilde düzenlenen teşvik edici politikalar geliştirmek de sayılabilir. Lozan Nüfus Mübadelesi ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçler bu sınıf içinde değerlendirilebilir (Mutluer, 2003: 15).

Göçün siyasi ve askeri nedenlerinden biri de silah tatbikatları (daha çok nükleer) dir. Bunun örneği olarak 1949-1989 döneminde Kazakistan'ın Semipalatisk bölgesinde yapılan nükleer bomba tatbikatları sonucunda, bölgeden yüz altmış bin insanın ülkenin diğer bölgeleri ile komşu ülkelere göçü gösterilebilir (Mutluer, 2003: 16).

5.1.3.Göçün Sosyal ve Kültürel Yapıya Bağlı Nedenleriyle Sosyal Politika İlişkisi

Göçün sosyal ve kültürel yapıya bağlı nedenleri olarak, nüfus yapısı ve eğitim konusunu saymak mümkündür. Özellikle hızlı nüfus artışı ve buna bağlı olarak tarımsal alanda yetersiz gelir, istihdam dışında kalan işgücü göçe neden olmaktadır (Kocaman ve Beyazıt, 1993: 2). Aynı şekilde eğitim konusu da göçün sosyal ve kültürel yapıyla ilgili nedenleri arasındadır. Eğitimin göç nedeni olmasında hem daha iyi yaşam standardı hedefi hem de beyin göçü etkindir.

5.1.4.Göçün Ailevi, Dinî ve Afet Gibi Diğer Olaylar Nedenleriyle Sosyal Politika İlişkisi

Ailevi, dinî ve afet gibi nedenler de göçün sosyal politika bağlamındaki nedenleri arasında sayılabilir. Ailevi nedenlerle yapılan göçlerde esas mesele-ki göçü meşrulaştırma hareketi olarak da kabul edilmekte ise de- aile birleşmeleridir (User, 1997: 556-563). Bunun en bariz bir örneği olarak, Avrupa'da yaşayan Türk işçilerinin Türkiye'de yaşayan biriyle evlenmesi gösterilebilir (Mutluer, 2003: 16).

Göçün dinî olaylara bağlı nedenlerinin örneği olarak, Musa Peygamberin İsrailoğullarıyla Mısır'dan Filistin'e, Peygamberimizin de Mekke'den Medine'ye hicret adı verilen göçü gösterilebilir.

Afet olayları da göçün diğer nedenleri arasındadır. Özellikle deprem, sel, volkanik püskürme, susuzluk gibi doğal olaylar göçe neden olmaktadır. Mutluer (2003: 17), bu konuyla ilgili olarak, 1988 yılında, Ermenistan'ın Erivan kentinde yaşanan ve yaklaşık yirmi beş bin kişinin ölümüyle sonuçlanan 7.2 büyüklüğündeki deprem sonrasındaki göçü buna örnek olarak göstermektedir. Nitekim söz konusu göçte, beş yüz bin civarında insan Rusya ve Ukrayna'ya göç etmiştir. Keza 1994 yılında da iki yüz yetmiş bin Kırgız, toprak kaymaları nedeniyle göç etmiştir.

5.2.Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye Yapılan Göçlerin Nedenlerinin Sosyal Politika İle İlişkisi

Sosyal politika açısından, Cumhuriyet döneminde Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçlerin hemen hemen hepsinde siyasî, askerî, sosyal ve kültürel ve dinî etkenler olduğunu söylemek mümkündür.

Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye'ye doğru yapılan göçlerin nedeni olarak, Osmanlı dönemindeki göçlerde olduğu gibi, uluslaşma/uluslaştırma sürecine paralel olarak yapılan siyasî-askerî uygulama ve asimilasyonlar sayılabilir (Dışişleri Bakanlığı, 1969: 645). Bu nedenlerin bir kaynağının Cumhuriyet öncesi dönemde yapılanlar olduğundan şüphe yoktur.

Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye'ye doğru yapılan göçlerin ekonomik boyutunu gözden uzak tutmamak gerekir. Ekonomik etkenlerin bazıları küresel, bazıları da bölgesel, ulusaldır. Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye'ye doğru yapılan göçlerin ekonomik nedenleri içinde küresel olanlardan biri, 1929 Dünya Büyük Ekonomik Buhranı'dır. Bu büyük buhran, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi, Balkanları da tarumar etmiştir. Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye'ye doğru yapılan göçlerin ekonomik nedenleri içinde bölgesel ve ulusal olanları, yeni kurulmuş ülkelerin ulusallaştırma hareketleri içinde yaptıkları olarak değerlendirmek mümkündür. Bu uygulamalara, kamuda görev alma yasağını ve ilân edilmemiş ama uygulamada var olan birçok yasağı da ilave edersek göçün ekonomik nedeni daha iyi anlaşılacaktır. Bulgaristan ve Romanya'da yönetim şeklinin değişmesi ve buna bağlı uygulamalar ile 1931 yılında, "Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı" zamanında (Yugoslavya'da) "Zirai Islahat Kanunu" çıkarılması ve uygulamasını bu etkenlere örnek göstermek mümkündür. Cumhuriyet Döneminde, Balkanlarda yapılan büyük ve zorunlu istimlâkların önemli bir kısmının, orada kalmış Türklerin mülkleri üzerinde yapılmış olması, yapılan göçlerin ekonomik nedenini açıklamaya yeter. İstimlâklar, mülk edinmenin engellenmesiyle ve vergi tarhı ile zirai kotaların tespitinde farklı muamele

yapılmasıyla desteklenmiştir. Bu istimplâklardan en fazla payını alan bölgeler, tarım arazileri, çarşılarda işyerleri, camiler ve mezarlıklar olmuştur. Böylelikle, orada yaşayan Türklerin bir yandan gelecekleri yok edilmek istenirken diğer yandan da geçmişleriyle bağları da koparılmak istenmiştir.

Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye'ye doğru yapılan göçlerin dinî ve kültürel nedenleri de önemlidir. Bunun çarpıcı örneği olarak Yugoslavya'da 1945'lerde yaşananlar gösterilebilir. 1945'li yıllarda, Yugoslavya'nın Makedonya Cumhuriyeti'nde, Türkler yoğun baskısı altında tutulmuştur (Çavuşoğlu, 2007:123-154). Bölgede, sadece Arnavutlar tanınmış, Türkler yok kabul edilmiştir (Oran, 1993b: 133-134). Türklük, İslam vasıtasıyla asimile edilmek istenmiştir. Ad değiştirme uygulamasının ilk örneği Bulgaristan değildir. Çünkü Bulgaristan'ın ad değiştirme uygulamasından yıllar önce, 1946 yılında, Yugoslavya Makedonya'da "Soyadı Kanunu" çıkarılmış ve Türkler'in soyadlarından bulunan "-yeviç" eki nedeniyle Sırp'lar'a uyarlanan soyadları; bu kanunla değiştirilmiş ve "-i" eki eklenerek Arnavutlar'a uyarlanmış ve Türkler Arnavutlaştırmak istenmiştir (Oran, 1993a: 119). Bu uygulamadan yıllar sonra Bulgaristan'da yapılan şey de oradaki Türklerin Bulgarlaştırılması eyleminden başka bir şey değildir. Özellikle bu ve benzer ad ve din değiştirme amaçlı uygulamaları, kitlesel göçlerin temeli olmuştur (Ağanoğlu, 2001: 84-89). Kaldı ki Lozan Mübadelesi'nin din temelli olarak yapılmış olması da dinin göçlerdeki etkinliği bakımından ayrı bir örnektir.

Cumhuriyet döneminde Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçlerin temelinde siyasî ve askerî nedenlerin de etkisi büyüktür. Bu durumun da kaynağını Cumhuriyet Dönemi öncesi bölgede yapılan uygulamalar oluşturmaktadır. 1821 yılındaki Yunan ayaklanması ile Müslümanlara uygulanmış olan katliamlar, Rus, Bulgar, Sırp, Karadağ ve Makedonların 1878- 1912 döneminde bölgede yaptıkları bazı uygulamalar, Cumhuriyet Dönemi göçün de en büyük hazırlayıcısı olmuştur (Ağanoğlu, 2001: 62-84). Konuyla ilgili oldukça zengin bir literatür mevcuttur. Hüseyin Raci Efendi (2016)'nin 'Zağra Müftüsünün Hatıraları' isimli kitabı bunların içinde en fazla bilinenidir.

Bu nedenle Cumhuriyet döneminde Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçlerin temelinde siyasî ve askerî nedenleri yazmak gerekir. Kaldı ki bu göçlerin içinde son olanlardan Bulgaristan'dan yapılan 1989 göçünün kaynağına bakarsak bu durumu çok somut olarak görebiliriz. Keza, Bosna Savaşı'nda yaşanan göç hareketi de yine siyasî ve askerîdir.

İşsizlik, yoksulluk ve açlık göçün ekonomik nedeni olduğundan, bu ekonomik nedeni Cumhuriyet döneminde Balkanlardan ülkemize doğru yapılan göçlerle ilgili olarak bir neden olarak saymak mümkündür. Yoksulluk ve toprak mülkiyetinin demir perde ülkelerinde devlete ait olması ve buna bağlı olarak tarımın kolhozlarda yapılıyor olması, gelecek endişesi, gelecekte istihdam ve

ekonomik gelir endişesi Cumhuriyet döneminde Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçlerin sosyal politika açısından ekonomik nedenleri arasında sayılabilir. Cumhuriyet döneminde Balkanlardan ülkemize doğru yapılan göçlerin ekonomik boyutunu, daha iyi ekonomik koşullarda yaşam arzusu olarak ifade etmek mümkündür. Buradaki önemli husus, yoksulluktan çıkma ve daha iyi, daha yüksek bir yaşam standardında yaşama arzusudur.

6. SONUÇLAR BAKIMINDAN GÖÇLERİN SOSYAL POLİTİKAYLA İLİŞKİSİ

Göçün nedenlerinde olduğu gibi sonuçlarında da sosyal politika ile doğrudan bir ilişkisi vardır. Göçün sonuçlarının sosyal politikayla ilişkisinde; istihdam şartları, ücret düzeyleri, iş ve sosyal çevreye uyum, yeni ilişkiler, göç edilen yerdeki davranış ve görüşlerin yaşam şekli olarak devam ettirilmesi, görüş ve davranışlarda değişim ve etkilenme ve sosyal içlenme ve sosyal dışlanma konuları söz konusudur.

6.1. Genel Olarak Sonuçları İtibarıyla Göçlerin Sosyal Politikayla İlişkisi

Göçün sonuçlarıyla sosyal politikayla ilişkisini, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlar ve diğer sonuçlar olarak değerlendirmek mümkündür (Murat, 2006: 0).

Bu bölümde de önce genel olarak göçün sonuçlarıyla sosyal politika ilişkisi üzerinde durulacak akabinde özel olarak Cumhuriyet döneminde Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçlerin sonuçlarıyla sosyal politika ilişkisi açıklanacaktır.

6.1.1. Göçün Ekonomik Sonuçlarıyla Sosyal Politika İlişkisi

Göçün ekonomik sonucu olarak en fazla dikkat çeken husus istihdam konusudur. Özellikle tarımsal alandan kente doğru olan bu göç hareketinde çoğu kez, istihdam meselesi çözülmez sadece yer değiştirmiş olur (Kalça, 1999: 129).

Ayrıca, göçün ekonomik sonucu olarak, göç edenlerin çaresizlik içinde, örgütsüz, süresiz ve güvencesiz işlere yönelmeleri de sayılmalıdır (Başel, 2003: 70). Bu durum kayıt dışı istihdama neden olmaktadır. Göç edenlerin Zorunlulukları nedeniyle "her şartta çalışmayı kabul etmek" durumunda olmaları, kötü şartlarda çalışmak zorunda olmaları da göçün ekonomik sonucu bakımından önemlidir (Başel, 2003: 72).

6.1.2. Göçün Sosyal Sonuçlarıyla Sosyal Politika İlişkisi

Şenses (2006:161-164), göçün sosyal sonuçları içinde yoksulluğun en fazla dikkat çekenini olduğunu yazmaktadır. Özellikle kentsel yoksulluk olgusu, göçün derin sonuçlarından biridir.

Sosyal politikanın en büyük ağırlık noktası göçün sosyal sonuçlarıdır. Hacettepe Üniversitesi (Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2006: 84)'nin 2006 yılında yaptırdığı bir araştırmada; Türkiye'de hane halkının, göç sonrasında, % 40 oranında çalışmayla, % 40 oranında borçlanmayla ve % 13.2 oranında kamudan

aldığı yardımlarla yaşadığı ortaya çıkmıştır. Aynı araştırma, göç edenlerin göç nedeniyle ellerindeki varlıklarını da kaybettiklerini tespit etmiştir. Bu durum göçle beraber yoksulluğun ve hatta açlığın büyümesine neden olmaktadır. Göçte yaşanan bu yoksulluk ve ekonomik kayıplar sadece Türkiye'deki göçlerle ilgili değildir. Dünyanın birçok yerinde göçlerde benzer sonuçlar yaşanmaktadır.

Göçün sosyal sonuçlarında bir başka gerçek, göç edenin çevre ve insan anlamında yeni ilişkiler ağı kurması ve bu nedenle değişimler yaşamasıdır. Göçlerin en büyük sosyal sonucu geniş aile mefhumunu sonlandırmasıdır. Başel (2003: 62), göçlerin sosyal sonuçları içinde, geniş ailenin çekirdek aileye dönüştüğünü ve aile ve akrabalık ilişkilerinin bireysel ve hatta kentsel organizasyonlara dönüştüğünü ifade etmektedir.

Sokak çocukları gerçeği, göçün sosyal sonuçlarından biridir. Bu da çocuk istismarının ve çocuk şiddetinin temel kaynağıdır.

Göçün sosyal sonuçlarından bir diğeri de suç oranının artması ve göç edenin suç işleyenlere karşı kendini koruyamamasıdır. Bu da toplumsal bir travmaya neden olmaktadır.

6.1.3. Göçün Kültürel Sonuçlarıyla Sosyal Politika İlişkisi

Göçün kültürel sonuçlarının sosyal politika ile olan ilişkisinde, kentleşme önemli bir konuma sahiptir. Kentleşmedeki nüfus artışının nedeni sadece doğum değil aynı zamanda göçtür (Başel, 2003: 52). Göçle beraber sosyal politikayı ilgilendiren kısım, kentleşme olarak ortaya çıkmaktadır. Göç, kentleşme ve kentleşmenin en çarpık boyutunu ifade eder.

Bu çarpıklık, göç edenin, kentin kaynaklarından yeterli derecede faydalanamamasına neden olurken, aynı zamanda etkileşim ve uyum sorunu yaşamalarına da neden olmaktadır (Özer, 2000: 65). Öte yandan köyden kente doğru olan göçlerde, göç edenin kentleşmesinden daha çok kentlerin köyleşmesi ortaya çıkmaktadır. Çünkü göç eden, ayrıldığı yerdeki hayat tarzını ve davranış kalıplarını sürdürmek istemektedir. Bu değişim çok da kolay değildir. Çünkü göç eden kendini yabancı olarak hissetmektedir (Başel, 2003: 56). Bu durum göçün kültürel sonucu olarak, gecekondulaşmayı doğurmaktadır. Gecekondulaşma, hemen hemen her ülkede, büyük şehirlerin varoşlarında yaşayan yoksul kesiminin niteliksizleştirilmesiyle meydana gelmektedir (Başel, 2003: 66). Göçün kültürel sonucu olarak, gecekondulaşmanın bir yaşam tarzı haline gelmesini söylemek mümkündür (Kalça, 1999: 128).

6.1.4. Göçün Diğer Sonuçlarıyla Sosyal Politika İlişkisi

Göçün sonuçları bakımından sosyal politika ile olan ilişkisinde, bir diğer önemli husus göç edenin terk ettiği bölgelerle ilgilidir. Göç eden, göç ettiği yerde işsizlik, yoksulluk, gecekondulaşmayla karşılaşırken, terk ettiği yerler bakımından da benzer bir durum söz konusudur.

Göç edenle beraber, terk edilen yerlerde, toplumsal katmanın içindeki verimli olan tabaka/lar kaybedildiği için o bölgelerde kalkınma için gerekli olan beşeri potansiyel de kaybolmaktadır (Başel, 2003: 73). Adına ister beşeri güç göçü ister beyin göçü denilsin, terk edilen yerlerde fakirleşme ve yoksulluğun yaşanacağı gözden irak tutulmamalıdır (Kurtuluş, 1999: 42-45). Göç edenle beraber, terk edilen yerlerde ekonomik durumun bozulduğu, terk edilen bölgeyi bağımlılaştırdığı, hayati ihtiyaçların dahi karşılanmasında zorlukların yaşandığı görülmüştür. Ayrıca, terk edilen yerle ilgili olarak, göç edenin oradan kopamamış olması da ayrı bir sosyal politika sorunudur.

6.2.Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye'ye Yapılan Göçlerin Sonuçlarının Sosyal Politika İle İlişkisi

Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçlerin sonuçlarının sosyal politikayla yoğun bir ilgi ve ilişkisi vardır. Bu ilgi ve ilişki, ekonomik, sosyal, kültürel başlıklar altında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslaşma sürecinden farklı grupların kaynaşmalarına kadar, istihdamda ucuz emek gücünden, değişen yemek kültürüne kadar uzanmaktadır. Nitekim Cumhuriyet döneminde, Balkanlardan gelen göçmenlerin Türkiye'ye yerleştirilmesinde, onların daha önce yaşayıp bıraktıkları coğrafyada var olan doğal ve sosyal çevreye benzerliğe dikkat edildiği bilinmektedir. Bununla yanında farklı coğrafi özellikleri olan yerlerde de ikamet edilme durumu yaşanmıştır. Andrews (1989: 28, 98-99), bu yapılandırmanın maksadın, farklı grupların yeni yerleşim bölgelerinde birbirleri ile kaynaşmaları olduğunu yazmıştır. Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçleri, hem dar hem de geniş anlamında sosyal politika ile ilişkilendirmek gerekir.

Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçlerin, dar anlamda sosyal politika ile ilgi ve ilişkisi istihdam noktasında yoğunudur. Gerek genel durumun gerekse gelenlerin büyük bir kısmının ekonomik sorunlar içinde olması, ucuz ve kayıt dışı istihdama neden olmuştur. Bunun yanında, bazı göçlerde, kalifiye emek sunumunun olduğu ve bunun da bazı ekonomik gelişmelere vesile olduğu ifade edilebilir. Savaşlar ve Anadolu'dan Balkanlara ve diğer yerlere yapılan göçlerle bozulan ekonomik denge ve kaybolan birçok meslek, gelenler sayesinde yeniden can bulmuştur. Bunun yanında tarımsal alanda, göçmenlerin yeni tarımsal faaliyetler getirdiğini ya da geçmişte var olup tükenmeye yüz tutmuş bazı faaliyetleri yeniden canlandırmıştır. Bu yapılırken, geçmişte bataklık ya da verimli olmayan birçok arazinin göçmenler vasıtasıyla tarıma kazandırıldığı, bunun ekonomik vetiresinin olumlu ancak sağlık ve sosyal politika sürecinin olumsuz olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçlerin sonuçları bakımından sosyal politika ile ilgisini genel olarak yazmak sağlıklı bir sonuca ulaşmak bakımından doğru olmaz. Her göçün kendine has konjonktürel ve

ülkeminin sosyo-ekonomik durumuna bağılı bir sosyal politika çalışmasına maruz kaldığını ifade etmek mümkündür. Sözgelimi, Lozan Mübadelesi'yle gelenlere Kızılay'ın çok büyük ve önemli yardımından söz edilebilirken 1989 yılında Bulgaristan'dan gelen göçmenlere halkın çok büyük yardım ve desteğinden söz edilebilir. Bunun yanında birçok serbest göçle ilgili olarak, bireysel yardım ve destekler söz konusuysen kamusal anlamda bir yardım ve destek yapılmamış olabilmektedir.

Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçlerin sonuçlarının sosyal politikayla ilişkisinde, öne çıkan bir diğer olgu; sosyal içlenme ve sosyal dışlanma konusunda olmuştur. Benzer toplulukların içine yerleştirilen göçmenlerde, sınırlı da olsa sosyal içlenme yaşanırken, farklı toplulukların içine yerleştirilen göçmenlerle ilgili en fazla yaşanan sosyal politika olayı, sosyal dışlanma yaşanmıştır. Göçmenlerin geldikleri yerlere duydukları özlem de sosyal dışlanmayı tetiklemiştir.

Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçlerin yaşanmışlıklar ve duygusallık olarak dramatik yönünün ağır bastığını söylenebilir. Bu anlamda ve genel olarak, Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçlerin büyük insan ziyanlıkları olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

Bütün göçler için geçerli olmakla beraber, Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçler: "Yüreği göğüs kafesinden söküp yola çıkmanın adıdır aslında... 600 yıl yaşanan toprakları; "Pılımızı pırtımızı, çulumuzu çaputumuzu, tasımızı tarağımızı topladık, yarın yola çıkıyoruz. Kedimizi, köpeğimizi, çiftimizi çubuğumuzu, bağımızı bahçemizi, evimizi barkımızı, mezarlardaki ölümlerimizi ve şehitlerimizi buralarda bırakıp gidiyoruz. Aklimız ve gönlümüz hep buralarda kalacak." diyerek ansızın ayrılmaktır (Hatıpler, 2003). Bazen "ihraç iskelelerinden kabul iskelelerine ve kabul iskelelerinden iskân mıntıklarına," sevk edilmektir. Bazen de evini barkını terk edip sadece toprağa, camiye veya kıraathaneye sığınmaktır (Hatıpler, 2003). Bazen de yalnızlığın ve çaresizliğin denizinde, yanmış gemilerle yanmış limanlara sığınmak ve sonra uykusuz gecelerde bu yalnızlığın ve bu çaresizliğin libasını kuşanmaktır.

Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçler, bir daha geriye dönme hayallerini bir çeyiz sandığına gömmektir. Bu göçlerde umut duygusu ağırlıktadır. Bu umut duygusu, kimi zaman bitmek bilmeyen yolların kahrında güç veren bir umuttur, kimi zaman da Kapıkule'de "Türkiye'ye Hoş Geldiniz" levhasında gözyaşı döktüren umuttur...

Göç, göç edenin kalbine saplanmış bir mızraktır. Anıları, yaşanmışlıkları her dem taze tutan bir mızraktır. Ne zaman geçmiş ilgili bir şeyler konuşulsa, o mızrak göç edenin yüreğini acıtır, kanatır. Bu yüzden göç eden, kolay kolay göçü konuşmak istemez. Bu yüzden göç eden, konu göç olduğunda ölümüne susar.

7. SONUÇ

Genel olarak göç ve sosyal politika arasında olan ilişkiyi göçün nedenleri ve sonuçları üzerinde değerlendirmek mümkündür. Göçün nedenleri ve sonuçları bakımından değerlendirilmesinde; sosyal, ekonomik, kültürel, siyasî, askerî ve dinî yön, doğrudan ve dolaylı olarak sosyal politika ile ilişkilidir.

Genel olarak göçün nedenlerinin kökenlerinin sanayileşmeye kadar dayandığı görülmektedir. Özellikle sanayileşmeyle ortaya çıkan değişim ve dönüşüm, tarım alanlarında işsizliğe neden olmuş, bu durumda köyden kentlere doğru göçü tetiklemiştir. Bu göçler, hem göç edilen yerde hem de terk edilen yerde farklı boyutlarda, gelir dağılımı adaletsizliği, yoksulluk, işsizlik, uyumsuzluk meydana getirmiştir. Terk edilen yerdeki sosyal politikaların eksikliği ve yetersizliği, çoğu kez göç edilen yerde farklı boyutlarda devam etmiştir. Benzer durum savaşlar ve savaşlar sonrası yapılan anlaşmalar sürecinde de yaşanmıştır. Göçün nedenleri olarak hızlı nüfus artışını da saymak gerekir. Hızlı nüfus artışı beraberinde kaynak yetersizliğine neden olunca göç kaçınılmaz olmuştur. Bu durumu tetikleyen bir diğer husus da eğitim imkânlarından faydalanamamadır. Daha iyi eğitim alma düşüncesi ve isteği göçleri hızlandırırken, evlilik birleşmeleri, dinî gerekçeler ve afetler de göçlerin nedenleri olarak sayılabilir.

Göçlerle sosyal politika arasındaki bir diğer ilişki göçün sonuçlarıyla ilgilidir. Göçlerin sonuçlarının her birinin ayrı ayrı ve ciddi boyutlarda sosyal politikayla ilgisi vardır. Göçlerin sonuçları, sosyal politikanın şekil almasına, dönüşmesine ve/veya yeni formlar kazanmasına neden olmaktadır. Kırsal hayatta göçe neden olan gizli işsizlik, kentsel yaşamda açık işsizliğe dönüşürken, doğal olarak sosyal politikayı da içine çekmektedir.

Göçün sonuçlarında, yoksulluk ve aile yapısında değişme sosyal politika ile sosyal ve kültürel anlamda ilişkidir. Bu ilişki köyden kente göçlerle kentlerin büyük köyler haline gelmesi noktasında önem arz etmektedir.

Yukarıda aktarılanlar, genel anlamda göçün nedenleri ve sonuçlarının sosyal politika ile ilişkisi üzerinedir. Özel olarak, Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçlerin de nedenleri ve sonuçları bakımından sosyal politika ile yoğun bir ilişkisi vardır. Bu göçlerin nedenlerinin her biri ayrı bir sosyal politika çalışması olduğu gibi sonuçları da aynı şekilde sosyal politikanın içindedir.

Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçlerin ekonomik, sosyal, askerî, siyasî, dinî nedenleri olduğu gibi ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasî sonuçları da olmuştur. Bu nedenlerin ve sonuçlarının dar ve geniş anlamda sosyal politikayla ilgisi ve ilişkisi olduğu izahtan varestedir.

Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye yapılan göçlerin nedenlerinin ve sonuçlarının farklı derecelerde de olsa ekonomik, siyasî, sosyal ve kültürel faktörleri olmuştur. Burada dikkat çeken husus, göçmenlerin geldikleri yerde

ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, dinî ve askerî baskılar altında olmalarının yanında, Türkiye’de yerleştirildikleri yerlerde de ekonomik, sosyal, kültürel, baskılar altında olmalarıdır. Bunun sonucunda da yoksulluk, işsizlik, sosyal dışlanma yaşanmıştır. Yaşanan yoksulluk, işsizlik, sosyal dışlanma, zaman zaman devlet tarafından sosyal politika anlamında yumuşatılmaya çalışılmış, zaman zaman da hayırseverler tarafından üstlenerek yumuşatılmıştır. Zaman içinde sivil toplum kuruluşları da bu sosyal politikaların içine girmiştir.

Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye yapılan göçler, çoğunlukla uluslararası sosyal politikanın ilgi alanına girmiş ve bu alanda özellikle sosyal yardım kuruluşlarının işbirliği yapmasına vesile olmuştur. Konuyla ilgili olarak Kızılay’ın çalışmaları önemli boyuttadır. Kızılay’ın özellikle Lozan Mübadelesi’yle gelenlerle ilgili olarak Hindistan Müslümanlarından yardım talep ettiği ve oralara heyetler gönderdiği bilinmektedir.

Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye yapılan göçlerin sosyal politikalarla derin bir ilişkisi olmuştur. Bu ilişki eskiden yeniye doğru gelindiğinde olumsuzdan olumluya doğru bir değişim göstermektedir. Bu olumluya doğru değişimde tecrübe kadar devletin ekonomik durumunun güçlenmiş olması da etkili olmuştur.

Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye yapılan göçlerin, sosyal politikalarla olan ilişkisinde öne çıkan bir diğer husus da yerel yönetimlerle ilgilidir. Yerel yönetimler, başlangıçta, bu göçlerle ve göçlerle gelenlerle ilgilenmemişler, gündemlerine almamışlardır. Sosyal politika anlamında dışlanmışlıkların ve yoksullukların bir nedeni de bu ilgisizlik olmuştur.

Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye yapılan göçlerin özellikle sosyal politikanın istihdam kısmıyla yakın bir ilişkisinden söz edilebilir. Genel bir bakış açısıyla, bu göçlerle gelenlerin ucuz ve kayıt dışı emek gücü olarak değerlendirildiğini ifade etmek mümkündür. Gelenlerin, zorlu şartlarda hayat mücadelesi vermek zorunda olması, emek piyasasına ucuz emek gücünün sürülmesine neden olurken, emek sahiplerinin de sosyal dışlanmaya itilmelerine neden olmuştur.

Sonuç olarak; Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye yapılan göçlerin, istihdamdan sosyal dışlanmaya, sosyal yardımdan sosyal içermeye kadar sosyal politikalarla iç içe olduğu söylenebilir. Bu göçlerle ilgili olarak özel bir sosyal politika uygulaması yapılmamış olması hayal kırıklıklarına neden olurken, Kızılay dışında sivil toplum kuruluşlarının ve yerel yönetimlerin önemli bir varlık göster(e)memiş olması da sosyal politika sorunlarına neden olmuştur. Bu sorunlar, uzun süre ve bir sarmal olarak varlığını sürdürmüştür.

Cumhuriyet Döneminde Balkanlardan Türkiye yapılan göçlerin sosyal politikalarla ilişkisinde gözden kaçan husus, göç edenlerin geldikleri yerdeki

konumları olmuştur. Bu husus, hiçbir zaman dikkate alınmamıştır. Hayal kırıklıklarının, yoksulluk, yoksunluk ve sosyal dışlanmışlığın başladığı nokta da tam olarak burasıdır. İlk başlardaki göçlerde gelenler, Andriç (2014)'in eşsiz betimlemesiyle, “sular çekildikten sonra karada kalan su bitkileri gibi... Aldatılmış... Terkedilmiş, kendi alinyazılarıyla baş başa kalmışlardı.” Sular çekildikten sonra karada kalan bu su bitkileri, suların çekilmesiyle yaşadıkları travmanın bir benzerini suya tekrar kavuştuklarını sandıkları anda yeniden yaşamamak durumunda kalmışlardır.

KAYNAKÇA

- Ağanoğlu, H. Y. (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi: Göç*, İstanbul, Kum Saati Yayınları.
- Akgür, Z.G. (1997). *Türkiye'de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgeler Arası Dengesizlik (1970-1993)*, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akşit, B.T. (1998). “*Göç Araştırmalarında Hızlı Değerlendirme Metodolojisi*,” Konferans: Türkiye'de İçgöç; 6-8 Haziran 1997, İstanbul, *Tarih Vakfı Yayınları*.
- Altan, Ö.Z. (2004). *Sosyal Politika Dersleri*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1592.
- Andrews, P.A. (1989). *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Wiesbaden: Dr.Ludwig Reichert Verlag.
- Andriç, İ. (2014). *Drina Köprüsü* (Çevirmenler: Hasan Ali Ediz ve Nuriye Müstakimoğlu), 17. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Arı, K., (2014). “*XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Uzanan Süreçte Balkanlardan Türkiye'ye Yönelik Göçlerin Nitelik ve Boyutlarını Belirleyen Temel Etkiler*”, 14. Askerî Tarih Kongresi (3-7 Aralık 2012, İstanbul) Bildirileri I., Ankara, Genelkurmay Personel Başkanlığı, ATASE Daire Başkanlığı Yayınları.
- Aykaç, M., (2002). “*Avrupa Birliği Sosyal Politikası: Muğlak Geçmiş ve Tartışmalı Gelecek*,” Tüm Yönleriyle Türkiye-AB İlişkileri (Ed. Mustafa Aykaç ve Zeki Parlak), İstanbul, Elif Kitabevi Yayınları.
- Bakırcı, Ç.M., (2016). “*Dünya'daki Yoksulluk Verilerini Okumak: Veri Biliminde Hatalı Algı Yaratımı*”, evrimagaci.org. Erişim Tarihi:10.05.2017
- Başel, H. (2003). “*Sosyal Politika Açısından İç Göçler: Sivas'tan İstanbul'a Göç Örneği*,” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, S.B.E.), İstanbul.
- Bozkurt, G.S. (2010). “*Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar*”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, X/2.

- Çavuşoğlu, H. (2007). “Yugoslavya-Makedonya” Topraklarından Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri “Dindaşlar”dan “Soydaşlar”a “İslam Ümmeti”nden “Türk Milleti”ne”, *bilig*, S. 41.
- Dışişleri Bakanlığı. (1969). *Dış Türkler (Belgeler)*, Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı AZEM Dairesi.
- Doğanay, F. (1996). “Türkiye’ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi”, Ankara, DPT.YBM 1997, ftp://ftp.dpt.gov.tr/pub/ekutup96.
- Erdut, Z. (2004). “Günümüzde Sosyal Politikanın Açılımları,” I. Ulusal Sosyal Politika Kongresi, Ankara, DİSK Yayınları.
- Eren, A.C. (1966). *Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri; Tanzimat Devri İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler*, İstanbul.
- Ersöz, H.Y. (2004). *Sosyal Politika Perspektifinden Yerel Yönetimler: İngiltere, İsveç ve Türkiye Örneği*, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- Geray, C. (1962). *Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler (1923-1961)*, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, Ankara, SBF Maliye Enst.
- Güven, S. (2001). *Sosyal Politikanın Temelleri*, 3. Bs., Bursa, Ezgi Kitabevi.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2006). *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Hall, A.L. (2004). *Social Policy for Development*, London, Sage Publication.
- Hatıplı, M. (2003) *Selanik’ten Edirne’ye İnsan Ziyanlığı*, İstanbul, Asos Yayınları.
- Hoşgör, Ş. (1998). “Türkiye’de Kantitatif Yöntemlerle Dolaylı Göç Tahminleri, Sorunları ve Yaklaşımlar,” Konferans: Türkiye’de İçgöç; 6-8 Haziran 1997, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.
- Hüseyin Raci Efendi. (2016). *Zağra Müftüsünün Hatıraları* (Çevirmen: M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, İz yayıncılık.
- İBB APK Daire Başkanlığı Araştırma Müdürlüğü. (2004). *İstanbul’u Bekleyen Sosyal Risklerin Araştırılması-2: İstanbul’a Muhtemel Göç Dalgaları*, İstanbul, İBB APK Daire Başkanlığı, Gökçe Ofset,
- İçduygu, A. ve Sirkeci, İ. (1999). “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Göç Hareketleri,” 75. Yılda Köylerden Şehirlere, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.
- İçduygu, A. ve Ünalın, T. (1998). “Türkiye’de İçgöç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri,” Konferans: Türkiye’de İçgöç; 6-8 Haziran 1997, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.
- İpek, N. (1996). “Göçmen Köylerine Dair”, *Tarih ve Toplum*, Haziran 1996, C 25, S. 150
- İzveren, A. (1968). *Sosyal Politika ve Sosyal Sigortalar*, Ankara, Sevinç Matbaası.

- Kalça, A. (1999). “*Sanayileşme Temeline Dayanmayan Şehirleşme ve Kayıtdışı İstihdam*,” Kent Yönetimi ve Çevre Politikaları (Sempozyum) (Ed. İzzet Öztürk v.d.), İstanbul, İstaç Yayınları.
- Karpat, K. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830–1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri* (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kemaloğlu İnginar, A. (2012). *Bulgaristan’dan Türk Göçü (1985-1989)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kennett, P. (2001). *Comparative Social Policy; Theory and Research*, Philadelphia, Open University Press.
- “Kitlesel akınlar” http://www.goc.gov.tr/icerik3/kitlesel-akinlar_409_558_559
Erişim Tarihi:10.04.2018
- Kocaman, T ve Beyazıt, S. (1993). *Türkiye’de İçgöçler ve Göç Edenlerin Sosyo-Ekonomik Nitelikleri*, Ankara, DPT Yayınları.
- Koray, M. (2000). *Sosyal Politika*, Bursa, Ezgi Kitabevi.
- Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (1996): *Hizmet Uygulamaları Genel Envanteri, Uygulama Raporları ve Notları*, Ankara
- Kurtuluş, B. (1999). *Amerika Birleşik Devletleri’ne Türk Beyin Göçü*, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Lewis, G.. (2000). “*Introduction: Expanding the Social Policy Imaginary*,” Rethinking Social Policy, Ed. Gail Lewis, London, Sage Publication.
- Murat, S. (2006). *Dünden Bugüne İstanbul’un Nüfus ve Demografik Yapısı*, İstanbul, İTO Yayınları, No: 2006-49.
- Mutluer, M. (2003). *Uluslararası Göçler ve Türkiye*, İstanbul, Çantay Kitabevi.
- Oran, B. (1993a). “*Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik*” (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme) *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 48, No:1-4, Ocak-Aralık, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayını.
- Oran, B. (1993b). “*Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler*” (Bulgaristan, Makedonya, Kosova) *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 48, No: 1-4, Ocak-Aralık, Ankara, *Ankara Üniversitesi SBF Yayını*.
- Özcan, Y.Z. (1998). “*İçgöçün Tanımı ve Veriler ile İlgili Bazı Sorunlar*,” Konferans: Türkiye’de İçgöç; 6-8 Haziran 1997, İstanbul, *Tarih Vakfı Yayınları*.
- Özer, A. (2000). *Kentleşme ve Yerel Yönetimler*, Ankara, Ürün Yayınları.
- Şenses, F. (2006). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, 4. Bs., İstanbul, İletişim Yayınları.
- Şimşir, B.N. (1986). *Bulgaristan Türkleri*, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Talas, C. (1990). *Toplumsal Politika*, Ankara, İmge Kitabevi.

- Taşçı, F. (2007). “1980 Sonrası Türkiye’de Sosyal Yardımların Analizi,” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, S.B.E.), İstanbul.
- Taşçı, F. (2009). “Bir Sosyal Politika Sorunu Olarak Göç”, *Kamu-İş*; C:10, S:4/2009
- Taylor-Gooby, P. (1997). “European Welfare Futures: The Views of Key Influentials in Six European Countries on Likely Developments in Social Policy,” *Social Policy and Administration*, Vol. 31, No: 1.
- TBMM Tutanak Dergisi, (07 Haziran 1989). *Dönem 18, Toplantı 2, C. 28.*
- Tekeli, İ. (1998). “Türkiye’de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi,” Konferans: Türkiye’de İçgöç; 6-8 Haziran 1997, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.
- Tekeli, İ ve Erder, L. (1978). *Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları,
- User, İ., (1997). “Evlilik Göçü,” II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, 20-22 Kasım 1996, Ankara, DİE Matbaası.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*, Ankara, Anı Yayıncılık.
- Zaim, S., (2005). *Türkiye’nin Yirminci Yüzyılı, C. III, 2. Bs.*, İstanbul, İşaret Yayınları.
- Zaim, S.. (2006). “IV. Oturum Değerlendirmesi: Türkiye’den Göçler,” Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler; 8-11 Aralık 2005, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi.

NARRATING THE DECOLONIZED SELF: ASSIA DJEBAR'S FANTASIA

SÖMÜRGE SONRASI BENLİĞİ ANLATMAK: ASSIA DJEBAR'IN FANTAZYA'SI

Hülya YILDIZ BAĞÇE*

Geliş Tarihi: 19.07.2018
(Received)

Kabul Tarihi: 09.10.2018
(Accepted)

ÖZ: Bu çalışma, Cezayirli feminist yazar ve film yönetmeni Assia Djebâr'ın *Fantazyâ* (1985) adlı otobiyografik/tarihsel anlatısı üzerine yapılan postkolonyal bir okumadır. *Fantazyâ*'da, Djebâr farklı türden metinleri biraraya getirir: Fransa'nın Cezayir sömürgesine dair "resmi" kayıtlarını alarak, farklı katmanlardan oluşan anlatılarla yeniden yazar. Bu anlamda metin üç anlatı düzeyi içerir: Cezayir'in 1830'daki yenilgisine dair Fransız askerleri ve gazetecileri tarafından tutulan kronikler; 1950-1960 arasındaki bağımsızlık savaşına katılan Cezayirli kadınların deneyimlerini geriye dönük olarak anlattıkları sözel tarih kayıtları; ve yazarın kendisinin sömürge altındaki Cezayir'de büyüme deneyimi. Bu çok katmanlı metinde, Djebâr hem Cezayirli kadınların Fransız sömürgesine karşı verdikleri bağımsızlık savaşındaki hem de ulus-devlet sürecindeki rolünü temsil etmeyi amaçlar. Ne sömürge dönemi resmi Fransız kayıtları ne de bağımsızlık sonrası ulusalcı retorik kadınların bu süreçteki rolünü hakkıyla teslim etse de, Djebâr'ın kişisel anlatısı ve kadınların sözlü anlatıları, sömürgeci ve ulusçu anlatımların *kontrapuanik* bir şekilde okunmasına olanak sağlar. Bu makale, *Fantazyâ*'nın bir yandan sömürgeci şiddete diğer yandan da sömürge karşıtı mücadelenin kadınları sessizleştirme sürecine vurgu yaparak, hem resmi sömürgeci paradigmaları hem de bağımsızlık hareketine katılan Cezayirli kadınlara dair patriyarkal okumaları sorguladığını iddia eder.

Anahtar Kelimeler: *Assia Djebâr, Fantazyâ, postkolonyal anlatılar, ulus-devlet ve kadın, Cezayir Bağımsızlık Hareketi, Sözel Tarih*

ABSTRACT: This study presents a postcolonial reading of Algerian feminist writer and film director Assia Djebâr's autobiographical/historical narrative *Fantasia An Algerian Cavalcade* (1985). In *Fantasia*, Djebâr juxtaposes different kinds of texts with each other: she takes the "official" records of the French colonial conquest of Algeria, which is itself a rewriting of a historical fact, and she rewrites it by complicating that narrative by layers of voices. The text includes three narrative layers: chronicles of the Algerian defeat of 1830 recorded by French soldiers and journalists; oral accounts of rural Algerian women who retrospectively narrate their participation in the independence struggle during 1950s and 1960s; and the author's own experience growing up in colonial Algeria. In this multi-layered text, Djebâr aims to represent a vignette of colonial Algeria, women's involvement in the independence war against the French colonial power, and women's role in the nation-building stage afterwards. While the official accounts of the French colonial occupation of Algeria and the nationalist rhetoric afterwards do not fully acknowledge the essential role of women, Djebâr's personal narrative and the oral histories of women allow the reader to make a contrapuntal reading of the colonial and nationalist histories. This study makes the

* Dr. Öğr. Üyesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, huyildiz@metu.edu.tr

argument that by emphasizing the various levels of resistance to colonial violence and silencing in anticolonial nationalist struggle, *Fantasia* challenges both the colonial official paradigms of the Algerian independence movement and the patriarchal understandings of the Algerian women who participated in the independence movement.

Key Words: Assia Djébar, *Fantasia*, postcolonial narratives, nation-state and women, Algerian Independence Movement, Oral History

1. INTRODUCTION

Assia Djébar is an Algerian feminist writer and film director, whose work has been recognized by several respectable international literary organizations. To cite only the most prominent examples, she was awarded the reputable Neustadt International prize in Literature in 1996, and the African Association's Fonlon-Nichols prize in 1997. Her autobiography in fiction, *L'amour, la fantasia* was first published in French in 1985 and then translated into English titled as *Fantasia An Algerian Cavalcade* in 1989.¹

It is the first volume of a literary quartet that also includes *Ombre Sultane* (1987), *Vaste est la Prison* (1995), and *Le Blanc de l'Algérie* (1996). Born in 1936, Djébar experienced French colonization of Algeria first-hand as Algeria won its independence from France in 1962. She also actively participated in the Algerian war of independence by working for the revolutionary paper *El-Mujahid* during the liberation struggle. *Fantasia*, which can be defined as an autobiographical/historical narrative, covers the periods of the French colonial occupation of Algeria during 1830-1845, the Algerian Revolution of 1954-1962, and the post-independence period. As an autobiography in fiction, *Fantasia* fictionalizes not only Djébar's personal story but also the story of her community. It textualizes some of the most significant issues in Francophone North African Literature: decolonization, alienation, and identity. My aim in this paper is to explore the various ways in which *Fantasia* foregrounds the heterogeneity of women's voices within a colonization and decolonization context. By emphasizing the various levels of resistance to colonial violence and silencing in anticolonial nationalist struggle, *Fantasia* challenges both the colonial official paradigms of the Algerian independence movement and the patriarchal understandings of the Algerian women who participated in the independence movement.

2. DISCUSSION

In *Fantasia*, Djébar juxtaposes different kinds of texts with each other: she takes the "official" records of the French colonial conquest of Algeria, which is itself a rewriting of a historical fact, and she rewrites it by complicating that narrative by layers of voices. The text includes three narrative layers: chronicles of the Algerian defeat of 1830 recorded by French soldiers and journalists; oral

¹ Hereinafter referred to as *Fantasia*.

accounts of rural Algerian women who retrospectively narrate their participation in the independence struggle during 1950s and 1960s; and the author's own experience growing up in colonial Algeria. In this multi-layered text, Djébar aims to represent a vignette of colonial Algeria, women's involvement in the independence war against the French colonial power, and women's role in the nation-building stage afterwards. While the official accounts of the French colonial occupation of Algeria and the nationalist rhetoric afterwards do not fully acknowledge the essential role of women, Djébar's personal narrative and the oral histories of women allow the reader to make a contrapuntal reading of the colonial and nationalist histories.²

In postcolonial studies, the identification between woman and the nation-state has been problematized especially when women are merely seen as allegories of the nation. Questioning the monolithic nationalist representations of women, the burdened relationship between women and nationalism has been critically explored in feminist postcolonial scholarship since the 1980s (for instance, see Jayawardena 1986; Yuval-Davis and Anthias, 1989; Parker *et al.* 1992; and Moghadam, 1994). One of the essential works studying the vexed relationship between gender and nationalism, *Woman-Nation-State* (1989) succinctly summarizes the ways in which women function for the rhetoric of the nation as follows:

1. as biological reproducers of members of ethnic collectivities;
2. as reproducers of the boundaries of ethnic/national groups;
3. as participating centrally in the ideological reproduction of the collectivity and as transmitters of its culture;
4. as signifiers of ethnic/national differences—as a focus and symbol in ideological discourses;
5. as participants in national, economic, political and military struggles (Yuval-Davis and Anthias, 1989: 7)

Another important study that challenges the conditions and possibility of speech and representation of the marginalized groups, including women, Gayatri Chakravorty Spivak's famous article "Can the Subaltern Speak" urges all feminist writing to critically engage with the following essential questions: Who can speak and for whom? Who listens? How does one represent the self and others? Taking its lead from these epistemological questions about the problematics of

² For the concept of contrapuntal reading, see Said, *Culture and Imperialism*. According to Said, a "contrapuntal reading" "must take account of both processes, that of imperialism and that of resistance to it, which can be done by extending our reading of the texts to include what was once forcibly excluded" (*Culture and Imperialism* 66-67).

representation and the complicated relationship between nation, gender, and narration, in this study, I would like to explore how Assia Djebar addresses this crucial issue of representation in *Fantasia*. In the article, I make the argument that Djebar struggles to find a narrative voice that resists silence, opening a narrative possibility for representing postcolonial women's resistance.

Djebar is aware of the symbolic relationship between two kinds of "conquests": conquest of a country and possession of a woman's body. The language she uses also reflects this (see 1993: 15-19; 128). The colonial domination over Algeria is visualized with references to domination of the French power over an orientalist and exoticized female body. Early accounts of Algiers before its fall describe it as "a vista of crenelated roofs and pastel hues, [that] makes her first appearance in the role of 'Oriental Woman', motionless, mysterious" (1993: 6). After its conquest by the French, the condition of the city is portrayed again with similar terms of patriarchal vocabulary of "penetration": "This alien world, which they penetrate as they would a woman, this world sent up a cry that did not cease for two score years or more after the capture of the *Impregnable City*" (1993: 57). In the letters of French soldiers and journalists, Algeria is spoken of "as a woman whom it is impossible to tame" (1993: 57). Djebar's text is a response to this colonial patriarchal gaze that controls Algeria and the Algerian women.³ Djebar's comments on the French documents put the reliability of them into question. Furthermore, writing about the experiences of the colonized produces a counter-hegemonic narrative subverting the colonial representations of this experience. Refusing to be a prisoner of colonial history, Djebar commits herself to the project of producing an alternative history both for herself and other Algerian women.

In order to highlight the counter-hegemonic and polyphonic nature of *Fantasia*, one needs to, first, acknowledge its complicated composition. The text has a tripartite structure. Three levels of discourse in *Fantasia* corresponds to three major parts in the text: the French colonial discourse, Algerian women's oral testimonies, and Djebar's autobiography and commentaries. Then, each part is subdivided into sections titled "movements," highlighting the musical motif of fantasia. The part composing the French colonial discourse on the Algerian women is based on eyewitness accounts written by French officers, artists, and journalists in the nineteenth century, which, as a whole, provide Djebar the perspective of the colonizer. The part that includes the Algerian women's voices are placed under the title of "Voices from the Past," including Algerian women's collective history.

³ For the theoretical background on Oriental discourses on the colonized body and the French colonial gaze on the Algerian women, see Said, *Orientalism* and Alloula, *The Colonial Harem*.

This section is divided into “five movements,” which records the oral testimonies of Algerian women. Composed as a polyphonic text, *Fantasia*, therefore, is made up of fragmented narratives, in which Djébar draws attention to the crack opened between the voices of Algerian women and Djébar’s French in representing them. Djébar deconstructs the colonial archive by both reimagining the moment of its writing and inclusion of the oral narratives of women warriors in the Independence War.

In *Fantasia*, Djébar makes use of some of the data she gathered during her oral history project in the mid 1970s. The project involved recording the collective memory of the Algerian women who had participated in the independence struggle in Djébar’s native region of Cherchell. On its own, the project is significant as an acknowledgement of the active contribution of rural Algerian women to the independence struggle. The renowned scholar of Arab women’s writing, Miriam Cooke makes the following point with reference to the effects of the Algerian War on women:

Literary evidence affirms that during the Revolution the Algerian women were not conscious of their opportunities. ... Consequently, it is not so surprising that they made no attempt to inscribe into the war text experiences that may have been transformative. When they had written, they had done so with little awareness of what military participation had meant. ... The Algerian Revolution came too soon in the history of modern Arab women’s discursive activism to serve as a catalyst for the inscription of feminist issues into the nationalist agenda. ... The difference between the Algerian and the Lebanese women who participated in their two wars was that the Algerian women did not have a feminist context, for example, no indigenous, independent feminist organization, within which to situate their struggle (1993: 185-186).

Djébar’s work can be seen as a response to this silence of Algerian women and their involvement in the War of Independence. It is an effort of digging the archives, memories, and traumas of the past both to reclaim it for Algerian women and rewrite the colonial and patriarchal nationalist accounts of this history from a gendered subaltern position.

In the context of *Fantasia*, Djébar’s project of recovering the Algerian women’s voices takes on additional significance. First, it allows Djébar to juxtapose autobiography and oral history (personal memories, letters, oral narratives, testimonies of the rural Algerian women) with the official history (French colonial military reports, military officer memoirs, military correspondences etc.). Second, it allows Djébar to juxtapose her own autobiographical voice to those of the Algerian rural women who took part in the revolution, thereby calling attention to the contingencies between the personal and

the collective. Djebbar emphasizes how her story is intermingled with those of the rural women: “Can I, twenty years later, claim to revive these stifled voices? And speak for them? Shall I not at best find dried-up streams? What ghosts will be conjured up when in this absence of expressions of love (love received, `love` imposed), I see the reflection of my own barrenness, my own aphasia” (*Fantasia* 202). Therefore, the act of writing *Fantasia* can be seen as a way of dealing with this personal and collective “aphasia.” Indeed, interweaving autobiographical fragments with historical accounts of the French occupation and oral history of the Algerian revolution allows Djebbar to contextualize her life story within the framework of the Algerian national history. Central to Djebbar’s concerns about the epistemology of representing the subaltern women are the wound of split identity created by the several layers of colonial experiences and the burden of using the colonizer’s language. Throughout *Fantasia*, she tackles with the burning question of how to write an autobiography, which also considers the subaltern, in the colonizer’s language?

3. PROBLEMATICS OF USING THE COLONIZER’S LANGUAGE

It is significant to ask the question of why a postcolonial writer uses the colonizer’s language, but, perhaps, at least equally, if not more, important to ask is the question of what happens to the colonizer’s language when it is used by the postcolonial writer?⁴ Djebbar’s fundamental interest in the problem of language is its role for the subject formation. Writing in her own voice is also a struggle of language for Djebbar as an Algerian Berber woman writing in French. Arabic is Djebbar’s mother tongue, but she calls French both her “father tongue” (it was her school-teacher father who introduced her to French) and also her “step-mother tongue” (1993: 214) since she has a love-hate relationship with it. In *Fantasia*, Djebbar describes the struggle between Arabic and French on her body as follows:

The French tongue, with its body and voice, has established a proud presidio within me, while the mother-tongue, all oral tradition, all rags and tatters, resists and attacks between two breathing spaces. With the rhythm of the rebato spurring me on, I am both the besieged foreigner and the native swagger- ing off to die, in the illusory effervescence of the spoken and written word (1993: 215).

Therefore, Djebbar starts with problematizing her own encounter with her complicated identity constituting of her Arab and Berber origins and her French education. As Donadey points out, Djebbar “deterritorializes the French language

⁴ For two important views on the use of the colonizer’s language by the postcolonial author, see Ngugi wa Thiong’o’s *Decolonising the Mind: The Politics of Language in African Literature* and Chinua Achebe’s “The Role of the Writer in a New Nation.”

through the lexical and syntactic presence of Arabic,” in producing a sophisticated style of French that “takes on a slightly foreign ring for native French readers, as Djébar pushes it to its limits” (1993: 34).

Djébar’s ambivalent relationship with the French language also becomes an effective tool in deconstructing the hegemony of the colonizer’s language by way of appropriating it for her own use. On the one hand, French is the language of the occupier, oppressor, and enemy. On the other hand, French is also the language of her formal education and one that she associates with some of her freedoms. Writing her text in French has an emancipating aspect for Djébar, but at the same time, it distances her from the voices of her childhood, her childhood memories and her historical roots, which are associated with her mother tongue, Arabic. She expresses the pain and anxiety of this as follows: “My oral tradition has gradually been overlaid and is in danger of vanishing: at the age of eleven or twelve I was abruptly ejected from this theatre of feminine confidences—was I thereby spared from having to silence my humbled pride? In writing of my childhood memories I am taken back to those bodies bereft of voices. To attempt an autobiography using French words alone is to lend oneself to the vivisector’s scalpel, revealing what lies beneath the skin. The flesh fakes off and with it, seemingly, the last shreds of the unwritten language of my childhood. Wounds are reopened, veins weep, one’s own blood flows and that of others, which has never dried” (1993: 156).

As a major thread in *Fantasia*, Djébar’s personal war with French, the language of the oppressor, also mirrors the collective struggle against the colonial power dominating Algeria. Djébar seems to believe that her fluency in the colonizer’s language and her Western type of education, which ensures her participation in the public space and freedom of not veiling, has also distanced her from the traditional women’s world. Therefore, she approaches the colonizer’s language with distance and ambivalence. She writes, “This language was formerly used to entomb my people; when I write it today I feel like the messenger of old, who bore a sealed missive which might sentence him to death or to the dungeon” (*Fantasia* 215). But because she gives importance to oral tradition and her connection to subaltern women who can express themselves only within that tradition as they are illiterate, she had to find another strategy to include their voices, too. Her writing strategy to deal with this problem is interweaving her personal story, memories with official histories, and oral histories of Algerian women who participated in the independence war. She situates herself as a writer who must come to terms with the history of Algeria and with herself as a postcolonial Arab female subject writing in French about Arab women who do not speak French and cannot speak for themselves. In order to deal with this, Djébar searches ways of removing herself from the authorial position by allowing herself

to write with other writing-speaking subjects. As she famously declares in her “Overture” to *Women of Algiers*, she aims to find a writing style where she does not “*claim to ‘speak for’ or, worse, to ‘speak on,’ barely speaking next to, and if possible, very close to: these are the first of solidarities to be taken on by the few Arabic women who obtain or acquire freedom of movement, of body and mind*” (2, italics in the original). One of the ways she finds in order to “hear” the voices that cannot be or is not heard before is listening to the “voices” of the body: both that of individual bodies, including her own, and those of the “collective voices” of the Algerian women. In *Fantasia*, Djébar refers to “four languages” used by Algerian women: “French for secret missives; Arabic for our stifled aspirations towards God; Lybico-Berber which takes us back to the most ancient of our mother idols. The fourth language, for all females, young or old, cloistered or half-emancipated, remains that of the body” (180). Thus, as pointed out here, even though silenced by the colonial and patriarchal discourse, Algerian women’s bodies turn into another form of language and expression.⁵ Their bodies become “the fourth language,” through which the resistance finds its voice.

In *The Wretched of the Earth*, Frantz Fanon, one of the founding critics of French colonialism in Algeria, writes about the significance of freeing history from the colonizer’s perspective. As he argues, in order to defy the denials of any worthy native culture before the European colonization, “the native intellectual who takes up arms to defend his nation’s legitimacy and who wants to bring proofs to bear out that legitimacy, who is willing to strip himself naked to study the history of his body, is obliged to dissect the heart of his people” (211). In line with a similar spirit with Fanon, Djébar contests the colonialist mentality of Algerian women’s silence and passivity and creatively looks for ways of uncovering the historical and epistemological injustices against the Algerian women in the accounts of the War of Independence as well as their role and agency in the struggle.

Djébar employs oral narratives to subvert the legitimacy of the official history. It seems that she prefers oral history as a narrative discourse because it foregrounds the process of mediation and highlights the personality and specificity of its own interpretation. By contrast, official histories try to conceal any trace of an authorial consciousness that perceives and interprets the events. To avoid this, she continually interrupts her narration of past events by drawing attention to the social environment of the documents she is making use of, i.e., the biographical information of their authors, the language they were written in, etc. The first two sections of *Fantasia* alternate between autobiographical events and historical

⁵ For a reading of the novel from the perspective of *écriture féminine*, see Ghaussy, S.

chapters narrating the French invasion of Algiers. The events she narrates in the autobiographical bits of *Fantasia* not only emphasize her identity as a female Algerian descended from a Berber tribe subjugated by the French invasion but also draw parallels between the period under investigation, i.e., 19th century, and the time period she is writing. The third and the final chapters of the book are composed of the oral testimonies of rural Algerian women who participated in the final war of independence between 1954-1962. Djebbar comments in *Fantasia* that only one of the thirty-seven accounts of the 1830 siege of Algiers was written by a woman. The multitude of women voices she cites in the text is a response to that silence. Therefore, *Fantasia* not only brings the autobiographical and collective experiences together but also functions as a meeting place for two different phases in the Algerian history. Djebbar rewrites the moments in the national history of Algiers from a feminist point of view, one that speaks with and for all other Algerian women.

Djebbar subverts the official history and its narrative techniques via another kind of writing that foregrounds the way in which the writing process inherently influences the historiography process. She does this by carefully searching for the traces of lost narratives and by emphasizing the essential interconnectedness of different historical moments in a manner that refuses to impose a determinate narratological order on the moments it describes. In this respect, it is also significant that *Fantasia* deploys a broader perspective that reduces the domination of the autobiographical “I” in order to express the collective voices of the Algerian women. This interest in collective histories and identities problematizes the very idea of autobiography and challenges the autobiographical genre’s insistence on the existence and continuity of a transcendent “I”. Indeed, *Fantasia*’s many “voices” recount the experiences of women as individual agents and not merely as members of the subjugated community.

Approximately half of the narrative space in *Fantasia* is devoted to collective voices from the past: “Before I catch the sound of my own voice I can hear the death-rattles, the moans of those immured in the Dahra mountains and the prisoners on the Island of Sainte Marguerite; they provide my orchestral accompaniment. They summon me, encouraging my faltering steps, so that at the given signal my solitary song takes off” (1993: 217). Djebbar challenges the accountability of the official history of the Algerian War by including a collection of narratives by women who experienced the War; thus it includes multiple voices and genres. Lending an ear to the hidden voices of the Algerian past, Djebbar writes the following:

[Their] war is mute, undocumented, leaving no leisure for writing. The women’s shrill ululation improvises for the fighting men a threnody of war

in some alien idiom: our chroniclers are haunted by the distant sound of half-human cries, cacophony of keening, ear-splitting hieroglyphs of a wild, collective voice (1992: 56).

The chapters placed under the title of “Voice” include testimonies of Algerian peasant women during the War of Independence. To record the oral testimonies of Algerian women who participated in the Independence War, Djébar “travelled into the mountains that had been the scene of guerrilla warfare, recorded the women’s stories, and reproduces them here [in *Fantasia*] in their own words, with their sobriety of tone, staccato, laconic expression and popular turns of phrase, which I have made no attempt to ‘polish’ in the English version.” (Dorothy S. Blair, English translator of the work, Introduction, n.p.). As Blair also points out, the differences in linguistic style of the oral testimonies and that of Djébar’s own use of the French languages designate a “dialogue between recent and more distant past; between personal and national experience; between writing and orality; between the conflicting claims of the author’s ‘father and mother tongues’” (Blair, Introduction, n.p.). In the section titled “Voice,” Cherifa, one of the women who took part in the liberation war between 1954 to 1962, narrates her experience of the period in the first person as an elderly woman now. She witnessed the murder of her brother by the French, and then was taken captive by them and spent years in prison. This section is followed by the section titled “Clamour,” narrated in the third-person. This then is followed by the voice of the implied author Djébar, commenting on her encounter with Cherifa and the meaning of her “capturing of Cherifa’s voice” (142): “Cherifa! I wanted to re-create your flight: there, in the isolated field, the tree appears before you when you are scared of the jackals. Next you are driven through the villages, surrounded by guards, taken to the prison camp where every year more prisoners arrive . . . I have captured your voice; disguised it with my French without clothing it. It barely brushes the shadow of your footsteps!” (142). As seen here, consisting of alternative writing strategies, Djébar’s text is reflective of its own discursive process. Absenting the authorial subject and mingling the authorial voice with those of the subaltern Algerian women correspond to Djébar’s effort of recovering and representing the lost voices of the Algerian Independence War responsibly and ethically.

4. CONCLUSION

Fantasia interweaves two histories. The personal history of the writer-narrator and the collective history of Algeria since its occupation by the French in 1830 that covers both the independence war and the recollections of the war after the independence, narrated in multiple perspectives and “voices.” By doing so, *Fantasia* problematizes writing itself. In many ways, *Fantasia* is a rewriting of colonial and patriarchal history to underline the role of women both during the

French occupation of Algeria and the Algerian Revolution. Djébar incorporates layers of history and a multiplicity of genres creating a palimpsest text of multiple perspectives and sources. In order to highlight an alternative subjective positioning for Algerian women playing an integral role in Algeria's nation-building in the wake of their independence, the text not only considers the links between personal and collective history but also explores historiographical techniques for subverting the legacy of the colonial invasion. Especially, in the sections titled "Voices from the Past," Djébar struggles with a significant epistemological and ethical question: how does one speak on behalf of others without being unfaithful to their voices and without rendering them voiceless? Narrating the decolonized identity as a wound, exposed by the historically hegemonic subject positions and languages, Djébar finds creative ways of giving voice to Algerian women, who are mostly illiterate or do not speak French, while at the same pointing to their being forgotten in the nationalist stories of decolonized Algeria.

REFERENCES

- Achebe, C. (1964). "The Role of the Writer in a New Nation," *Nigerian Magazine*, 81, , pp. 157-60.
- Alloula, M. (1992). *The Colonial Harem*. Trans. Myrna Godzich and Wlad Godzich. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Blair, D. S. (1993). "Introduction." *Fantasia An Algerian Cavalcade*. Trans. Dorothy S. Blair. Portsmouth, Nh: Heinemann.
- Cooke, M. (1993). "WO-man, Retelling the War Myth." In M. Cooke and A. Woolacott (Eds.), *Gendering War Talk* (pp. 177-204). Eds. NJ: Princeton University Press.
- Djébar, A. (1992). *Women of Algiers in Their Apartment*. Trans. M. Jager. Charlottesville: University Press of Virginia,.
- Djébar, A. (1993) *Fantasia An Algerian Cavalcade*. Trans. Dorothy S. Blair. Portsmouth, NH: Heinemann, .
- Donadey, A. (2000). "The Multilingual Strategies of Postcolonial Literature: Assia Djébar's Algerian Palimpsest." *World Literature Today*, 74.1, pp. 27-36.
- Fanon, F. (1968). *The Wretched of the Earth*. Trans. C. Farrington. New York: Grove Press.
- Ghaussy, S. (1994). "A Stepmother Tongue: 'Feminine Writing' in Assia Djébar's *Fantasia: An Algerian Cavalcade*." *World Literature Today*, 68.3, Summer, pp. 457-462.
- Jayawardena, K. (1986). *Feminism and Nationalism in the Third World*. London: Zed.

- Moghadam, V. (Ed.). (1994). *Gender and National Identity: Women and Politics in Muslim Societies*. London: Zed.
- Mohanty, C T, Russo, A. and Torres, L. (1991). *Third World Women and the Politics of Feminism*. Bloomington: Indiana University Press,.
- Thiong'o, N. (1986). *Decolonising the Mind: The Politics of Language in African Literature*. London: James Currey.
- Parker, A, Russo, M, Sommer, D, and Yeager, P. (Eds.). 1992. *Nationalisms and Sexualities*. New York and London: Routledge .
- Said, E. (1994). *Orientalism*. New York: Vintage Books.
- Said, E. (1994). *Culture and Imperialism*. New York: Vintage Books.
- Spivak, G. C. (1994). "Can the Subaltern Speak?" In P. Williams and L. Chrisman (Eds.). *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory* (pp. 66- 11). New York: Columbia University Press.
- Yuval-Davis, N. and Anthias, F. 1989. *Woman-Nation-State*. London: Macmillan.

KIRIMÇAK ATASÖZLERİNDEN ÖRNEKLER

SAMPLES BELONGING TO KRIMCHAK PROVERBS

Bülent HÜNERLİ*

Geliş Tarihi: 28.09.2018
(Received)

Kabul Tarihi: 02.11.2018
(Accepted)

ÖZ: Türk dünyası içinde sözlü edebiyat geleneğinin gücü bilinmektedir. Özellikle Türkçe sözlü edebiyat ürünlerine (koşuk, sav, sagu, destan) dair en eski kaynak olan Divanü Lûgat-it-Türk'ten itibaren bu durum açıkça görülmektedir. Sözlü edebiyat geleneğinin önemli unsurlarından biri de atasözleridir. Atasözleri, bir toplumun duygu, düşünce, inanç ve kültür yapısının aynası gibidir. Bir olayın ve durumun toplum tarafından nasıl ele alındığını burada görmek mümkündür. Atasözleri, toplumun kabul ettiği ve asırlarca toplumun düşünce ve mantık süzgecinden geçerek günümüze kadar ulaşmış kısa ve özlü ifadelerdir. Atasözlerinin kimin tarafından ne zaman söylendiği bilinmemektedir. Bu nedenle toplumun ortak malıdır. Günümüzde yazılı edebiyattan ziyade dilsel varlığını sözlü edebiyat üzerinden sürdürmeye çalışan Türk halkları bulunmaktadır. Bu halkların en belirgin özellikleri geniş kapsamda yazı dilinin geç dönemde ortaya çıkması ve konuşur sayısının az olmasıdır. Kırımçak Türkleri de bu Türk halklarındandır. Musevî inancına sahip bu halkın ilk yazılı ürünleri genellikle dinsel metinlerin çevirilerinden ibarettir. Günümüzde özellikle Rusçanın büyük etkisiyle kaybolmaya yüz tutmuş bu Türk lehçesindeki sözlü edebiyat ürünlerinin ancak bir kısmı kayıt altına alınabilmiştir. Çalışmamızda bu sözlü edebiyat ürünlerinden Kırımçak atasözleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kırımçak, Kırım, Atasözü, Tehlikedeki Diller*

ABSTRACT: The importance of tradition of oral literature is known among Turkish world. It is more apparent, especially beginning from Divanü Lûgat-it Türk, that is the oldest source among Turkish oral literature products ((koşuk, sav, sagu, epic). One of the most important elements of tradition of oral literature is proverbs. In a way, they are the reflection of a society's feelings, thought, belief and cultural structure. By means of proverbs, it is possible to see how a society receives an event or a situation. They are short and concise expressions surviving until today after undergoing a process of a society's thought and logic for ages. It is not known who they are said by or when they are said. For this reason, proverbs are common wealth of a society. There have been Turkic peoples that have been trying to exist with their oral literature more than their written literature. The most remarkable feature of these peoples are late existence of written language and the low number of people speaking it. Krimchak Turks are among these Turkic peoples. The first written products of these Jewish peoples generally consist of translation of religious texts. Only a limited number of oral literature products of this Turkish dialect that is about to

* Dr.Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi ÇTLE Bölümü, e-posta: hbulent80@gmail.com

disappear are recorded. The study focuses on Krimchak proverbs that are among these oral literature products.

Key Words: *Krimchak, Crimea, Proverbs, Endangered Languages*

1.GİRİŞ

Günümüzde farklı coğrafyalara dağılan ve çeşitli siyasi birlikler altında yaşayan pek çok Türk soylu halk vardır. Bunlar içinde Kırım yarımadasında mesken tutmuş Türk halklarından biri olan Kırımçakların¹ adı yeteri kadar bilinmemektedir. Kırım-Tatar ve Karaylar gibi Kırımçakların da anayurtları Kırım'dır. Kırımçak adına ilk defa 1859 tarihli Rus belgelerinde rastlanır (Güllüdağ, 2015:452). Karaylar gibi Musevî bir topluluk olmakla beraber bu topluluğun Yahudi sözlü geleneğini olan Talmud'u kabul etmesi onları Karaylardan ayırır (Güngör, 2012: 532). Ayrıca Kırımçaklar kendilerine Yahudi veya Srel "İsrail" çocukları da demektedirler (Türkoğlu, 2012:485). SSCB'de 1989 yılında yapılan nüfus sayımına göre 1448 Kırımçak vardır. Özellikle pek çok Kırımçak'ın İkinci Dünya Savaşı zamanında Almanlar tarafından toplu olarak öldürüldüğü bilinmektedir. Kırımçaklar; Akmeşcit (Simferopol), Kerç, Kefe (Feodosya), Karasubazar, Solhat, Mangup bölgelerinde yaşamaktadırlar (Altınkaynak, 2009:1,12; Güllüdağ, 2015: 452). Bunun dışında Nazi zulmünden kaçıp Amerika, Filistin, İsrail, Arjantin, Almanya, Rusya ve Türkiye gibi ülkelere de gitmiş olanlar da vardır (Güllüdağ, 2015:452).

Kırımçak adının "*Kırım+çak*" şeklinde birleşik bir yapıdan geldiği düşünülmektedir. Buradaki "*Kırım*" Kırım yarımadası; "*çak*" ise bu civarda yaşayan kişi anlamını verir (Güllüdağ, 2011:216). Kırımçakların etnik aidiyeti üzerine ise temelde üç görüş öne çıkmıştır. Bunlardan birincisine göre onlar döneminde büyük bir devlet kurmuş olan Hazarların bakiyeleridir. İkinci görüştekiler, onları Kırım'a gelip Hazarların arasında yaşamış olan Yahudilerin torunları olarak görür. Üçüncü bir görüşte ise Kırımçakların XIII. yüzyılda Moğol akınları sonucunda gelen Yahudiler olduğu iddia eder. Bunlar içinde öne çıkan ise Kırımçakların, Hazar devletinin bakiyeleri oldukları ve başka halklarla karıştıkları yönündeki görüştür (Altınkaynak, 2009: 25).

Kırımçak Türkçesi, Karay ve Kırım-Tatar Türkçesi gibi Türk dilinin Kıpçak grubuna girmektedir². Kırımçak Türkçesi için Çağatay dili de denmiştir (Rebi, 2004:4). 20. asırdan öncesine ait Kırımçak metinleri İbranî alfabesi ile yazılmıştır. Bu durum eski İbranîceden duaların çevrilmesi ilgilidir. 20. asrın ilk dönemlerindeki ders kitapları Latin alfabesinde basıldı. Kırımçaklar, 1936'dan

¹ Kırımçakların dili, kültürü ve tarihi üzerine Türkçe yazılmış iki önemli kaynak bulunmaktadır: Nesrin Güllüdağ, *Kırımçak Türkçesi Grameri, Gece Kitaplığı*, 2014 Ankara; Erdoğan Altınkaynak, *Kırımçaklar*, Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi, Hollanda 2006.

² Bununla beraber içinde pek çok Oğuzca unsur da bulundurulur (Güllüdağ, 2011:221).

sonra ise Kiril alfabesini kullanmışlardır. 20. asrın başında Simferopol ve Karasubazar'da çocuklar için Kırımçak Türkçesiyle eğitim yapan iki okul açılmıştır. Yine 1989 yılında Simferopol'de farklı yaş gruplarındaki insanların Kırımçak Türkçesinin öğrenebileceği "Pazar Okulları" faaliyete geçmiştir. Günümüzde Kırımçak Türkçesi ölmek üzere olan bir Türk lehçesidir. Büyük yaştakiler bu dili az da olsa bilmekteyken genç nesil hemen hemen kullanmamaktadır (Rebi, Açkinazi B., Açkinazi İ., 1997: 309).

Kırımçak alfabesi 32 harften oluşur³ (Rebi, 2004: 4). Kırımçak Türkçesinin kelime kadrosunun büyük bir kısmı ise Türkçe kökenli kelimelerdir. Bunlar beraber Farsçadan, Arapçadan, Aramca, İbranice ve Rusçadan geçen kelimeler bulunmaktadır (Rebi-B.Açkinazi-İ.Açkinazi, 1997: 309).

Kırımçak edebiyatı daha çok sözlü edebiyat olarak gelişmiştir. Yazılı olanların çoğu ise dinî metinlerdir. İbranî alfabesi ile yazılmış el yazması eserler, günümüze kadar gelmiştir. Fakat yeteri kadar ele alınamamıştır. Sözlü halk edebiyatı ürünleri ise nesilden nesile aktarılmıştır. Bunlar içinde Kırımçak atasözleri önemli bir yer tutmuştur. Şarkı, hikâye, bilmece yanında atasözleri de elle yazılmış belgelerden (dhzok/cönkler) toparlamıştır (Güllüdağ, 2015: 457). Kırımçak atasözleri Türk dünyası için ortak olan pek çok atasözüne sahiptir. Dolayısıyla olayları ele alış ve değerlendirilme bakımından Kırımçaklar, diğer Türk gruplarından farkları yoktur.

2. KIRIMÇAK ATASÖZLERİ⁴

-A-

Alla verse-yatkaŋa versin (s.59)

(Allah yardım edecekse, yatana yardım etsin)

Altıda ne olsa, altmışta da şudur (s.60)

(Altısında ne ise, altmışında da odur)

Arabanın köpçeki parlanğan son yol da tapılır keçmeye (s.119)

(Arabanın tekerleği bozulduktan sonra geçmeye yol bulunur)

Aramdan kelgen boranğa kıtken (s.63)

(Haramdan gelen borana gider)

Armutuñ yahşısını kırt aşar (s.63)

(Armutun iyisini meyve kurdu aşar)

Artıxsı mal köz çıxarmaz (s.64)

³ Kırımçak alfabesi: A, B, B, F, G, D, E, Z, I, İ, K, K, L, M, H, H, O, Ö, P, P, C, T, Y, Y, F, X, Ç, Ç, III, Э, Ы, Ь

⁴ Buradaki atasözleri David Rebi'nin hazırlamış olduğu "Kırımçakskiy Yazık (Kırımçak Dili)-Kırımçaksko-Russkiy Slovar" (Kırımçakça-Rusça Sözlük), DOLYA, 2004, Simferopol" adlı kitabın sözlük kısmından çıkarılarak transkripsiyonlu olarak Latince edilmiş ve Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

(Fazla mal göz çıkarmaz)

Astımda-çamur, üstümda-yağmur (s.65)

(Altımda çamur, üstümda yağmur)

Aşa, kaftanım, aşı, körkım (s.131)

(Ye kaftanım, ye kürküm)

Aşağanlar yemişlerini uslu olayırlar (s.193)

(Yemiş yiyenler uslu olurlar)

Atım yox aranda-kağım yox boranda (s.65)

(Atım yok ahırda-kağım yok boranda)

Azğançix aşım-kağasız başım (s.53)

(Azıcık aşım, kağasız başım)

-B-

Bağçacının baylıx, beş aylıx (s.70)

(Bahçevanın zenginliği beş aylıktır)

Baxsañ-bağ olır, baxmasañ-dağ olır (s.90)

(Bakarsan bağ olur, bakmasan dağ olur)

Balaban geminiñ balaban fırtınası olır (s.197)

(Büyük geminin büyük fırtınası olur)

Başında bir kaç taxta êksık (s.182)

(Başında birkaç tahta eksik)

Başında akıl olmasa, ayaxlarğa zor verer (s.58)

(Başında akıl olmasa, ayaklara zorluk)

Başsız êvdê bereket olmaz (s.77)

(Başsız evde bereket olmaz)

Başsız gövdê yurmez (s.87)

(Başsız gövde yüreyemez)

Baxılmağan pıçen yel alır, yel almasa- el alır (s.74)

(Bakılmayan otu yel alır, yel almazsa el alır)

Bela belaniñ sutinê kelmesê, vay o belaniñ başına (s.76)

(Bela belanın üstüne gelmesê, vay o belanın başına)

Besle karganı-köziñ çöker (s.129)

(Besle kargayı oysun gözünü)

Beş parmaxım, kaysını çislem o ağır (s.160)

(Beş parmağımın hangisini ısırısam o ağırır)

Beşiktêgi-beş türlü (s.78)

(Beşikteki beş türlü)

Betêrdên daa betêr var (s.78)

(Beterden daha beter var)

Betnê bax, da söz yerini tapsın (s.77)

DOI: 10.26468/trakyasobed.502209

(Yüze bak ki söz yerini bulsun)

Bıltır xasır yangın bu yıl kokuşu çıxkan (s.199)

(Geçen sene hasır yanmış, bu yıl kokusu çıkmış)

Bır ayaxını algancez-ékincisini köpek kapay (s.128)

(Bir ayağını kaldırmaya kadar ikincisini köpek kapar)

Bır deli derege bır taş atsa-bin uslı çıxarmazlar (s.95)

(Bir deli dereye bir taş atsa, bin akıllı çıkaramaz)

Bır geminiñ rezısı çok, o gemi batar (s.165)

(Bir geminin yükü çoksa, o gemi batar)

Bır koltıxka éki xarpuz sıgmaz (s.198)

(Bir koltuğa iki karpuz sığmaz)

Bır yıxıcığa bin yapıcı dayanmaz (s.114)

(Bir yıkıcıya bin yapıcı dayanmaz)

Bır zamanniñ puçlıxına baxma. Bugünniñ yıgıtlıxka bax (s.163)

(Geçmişteki yanlışlıklara bakma, bugünün yığıtlığına bak)

Bırçe içun yurğanı yakmaylar (s.84)

(Pire için yorgan yakılmaz)

Bırısı sıy verir başka, on-çalpaxka (s.177)

(Bir kişi onur verir başa, on kişi şapka)

Borç benim, kasêvet seniñ (s.80)

(Borç benim, kasavet senin)

Bu dünya-insan bostanı: biri öser, biri pışer, bırısı de çüşer (s.93)

(Bu dünya insan bostanı: biri büyür, biri olgunlaşır, birisi de düşer)

Bulbul ol, da kafestê olma (s.82)

(Bülbül ol da kafeste olma)

-C-

Canı yangın Allasını qarğışlar (s.129)

(Canı yanan Allah'a ilenir)

Canım tereñ, cebim say (s.167)

(Canım derin, cebim ise ufak)

Comarttan bır kıtsê-kızğançtan beş kıtêr (s.209)

(Cömertten bir gitse, cimriden beş gider)

-Ç-

Çak-çak êtken nalça-iş pıtırgeñ axça (s.150)

(Çak çak eden nalça, iş bitiren akçe)

Çaldı, çaldı kavalı-öldi-kıttı, zavallı (s.201)

(Çaldı, çaldı kavalı; öldü, gitti zavallı)

Çastsız saatta yaratılğan (s.202)

(Şansız saatte yaratılmış)

- Çengel kütken son, yıpı dè kıtsın (s.204)
(Çengel gittikten sonra ipi de gitsin)
 Çevır kıznı-yanmasın (s.125)
(Çevir kazı yanmasın)
 Çeynè, tükür da, yoldaşlardan kuru kıalma (s.203)
(Çiğne, tükür de yoldaşlarından geri kalma)
 Çıganaxım ağızıma kelse- çışler èdım (s.206)
(Dirseğim ağızıma gelse, dişlerdim)
 Çiy-çöldè, pıkenı içindè (s.204)
(Yaş çöldè, pişmiş şey midede olmalı)
 Çoban çok olsa-koy aram öler (s.204)
(Çoban çok olsa, koyun telef olur)
 Çok bilseñ-az sole (s.53)
(Çok bilsen bile az söyle)
 Çok çapқан tèz yorılır (s.202)
(Çok koşan tez yorulur)
 Çok söz kaalda yakışır (s.123)
(Çok söz dua evinde yakışır)
 Çokқа tam ètken-azdan kırı kıalır (s.180)
(Çoğu isteyen, azdan olur)
-D-
 Dèlige kıalpax al dègendè-baş alır (s.127)
(Delibe kalpağı çıkar denildiğinde başı çıkarır)
 Dèlinèn aş aşığancez, akıllinen taş taşı (s.68)
(Delikle yemek yiyeceğine, akıllıyla taş taşı)
 Dèliniñ közi kıorxax (s.95)
(Delinin gözü korkaktır)
 Dèngız dalğasız olmaz, kıızlar sevdasız olmaz (s.95)
(Deniz dalgasız olmaz, kıızlar sevdasız olmaz)
 Dèngızdèn kaçқан-tolğınğa yolıxқан (s.183)
(Denizden kaçan dalgaya yakalanmış)
 Dèrdım çoktır-dèrmanım yoxtır (s.95)
(Derdim çoktur, dermanım yoktur)
 Dèvenı yardan atқан-bır tutam ot (s.187)
(Deveyi yardan atlatan bir tutam ot)
 Dèvenı yuttux, kıryuxı kıaldı (s.94)
(Deveyi yuttuk, kıyruğu kaldı)
 Dèreknı yaprax, insannı urba yaraştırır (s.193)
(Direği yaprak, insanı elbise süsler)

Direktê olur yaprax, tøkilsê-çalır çıplax, insan yerge kirgen son, olur bır avuç toprax (s.105)

(Ağaçta olur yaprak, dökülürse kalır çıplak; insan ise yere girdikten sonra olur bır avuç toprak)

Dilencinin canı külmez (s.91)

(Dilencenin canı gülmez)

Dini için dugul-künü için (s.91)

(Din uğruna değil, yaşam uğruna)

Doğrı lafka can kurban (s.91)

(Doğru söze can kurban)

Dombel keleşkinê kılax asmay (s.92)

(Tembel geleceğine kulak asmaz)

Dombuzdan-bır kıl (s.92)

(Domuzdan bir kıl)

Dostını sıylağan köpekine kemik atar (s.92)

(Dostuna ismarlayan köpeğine kemik atar)

Dostlıx kantarnên-alış-veriş mekalnên(s.145)

(Dostluk kantarla alışveriş gramla)

Dunyada ümütne yaşa (s.193)

(Dünyada umutla yaşa)

Duşmanın sürünse-“oh” étme (s.176)

(Düşmanın sürünse de “oh” deme)

-Ê-

Êger ayakları çılanmasa, balıx tutmazsın (s.72)

(Eğer ayakların ıslanmazsa, balık tutamazsın)

Êger de beni unutsanız, göz yaşınız kurumasın (s.193)

(Eğer beni unutursanız, gözyaşınız kurusun)

Êki canbaz bır yıptê oynamaz (s.208)

(İki cambaz bir iptê oynamaz)

Êki kave, bır tütün olur kavalıtı butun (s.124)

(İki kahve, bir tütün; tam bir yemek olur)

Êki ölçê-bır kes (s.156)

(İki ölç, bir kes)

Êki puğu bır deryadan su içer (s.162)

(İki puhu kuşu bir deryadan su içer)

Êki ayak bır papuçka sığmaz (s.56)

(İki ayak bir papuca sığmaz)

Êl atka mingen têt çüşer (s.215)

(Elin atına binen tez düşer)

- Èl için yığlağan közsüz kalır (s.112)
(*El için ağlayan gözsüz kalır*)
- Èllî-ölüm bellî (s.216)
(*Elli, ölüm belli*)
- Èm sıx, èm felanı büyük (s.195)
(*Hem bir şeyi yok, hem de kibirli*)
- Èmek koyrsañ, taşta da gül öser (s.216)
(*Emek koyarsan taşta da gül büyür*)
- Èniş kıtiyim, yokış kıtiyim-vay ènişnège dè, vay yokışnège (s.217)
(*İniş gidiyorum, yokuş gidiyorum, vay inişe de vay yokuşa da*)
- Èpısı-bır xamurnıñ pitesî (s.198)
(*Hepsi bir hamurun pidesi*)
- Èr lafiñ peşrafı vardır (s.162)
(*Her sözün başı vardır*)
- Èr rebî bilgenî ohıtır (s.164)
(*Her öğretmen bileni okutur*)
- Èr sözge kulax asılmaz (s.217)
(*Her söze kulak asılmaz*)
- Èr şeyniñ kararı var (s.129)
(*Her şeyin kararı var*)
- Èrkekniñ ayaxnèn ketirgen tozdan faydası vardır (s.217)
(*Erkeğin ayağıyla getirdiği tozdan fayda vardır*)
- Ètten èvel kızanğa çüşme (s.218)
(*Etten evvel kazana düşme*)
- Èv tollı aş-èvdègisini qarınları aç (s.213)
(*Ev dolu aş, evdekilerin karnı aç*)
- Èvel-Allah, èkinci-padışax (s.214)
(*Evvel Allah, ikinci padişah*)
- Èyilik èt dè-dèngızge taşla (s.215)
(*İyilik yap da denize at*)
- F-**
- Feleğın çemerindèn keçken (203)
(*Feleği çemberinden geçmiş*)
- Fkarelık ayıp dugul, dombellik ayıptır (s.196)
(*Fukaralık ayıp değil, tembellik ayıptır*)
- Fkarenıñ aş kalsa-keçe yuxısını yuxlamaz (s.196)
(*Fukaranın aş kalsa gece uyku tutmaz*)
- G-**
- Güzelliktèn suv içilmez (s.88)

-X-

Xastalix dëgeni oқанen kırer, dıremnen çıkar (s.94)
(*Hastalık hokkayla girer, dirhemle çıkar*)
Xatın kocanı var süver, koca hatınını sağ süver (s.85)
(*Hatun kocayı zengin sever, koca ise hatunu sağlıklı sever*)
Xırsızğa ağalar-beklerin borçısı var (s.200)
(*Hırsıza ağaların beylerin borcu var*)
Xorlangan tavux butlı olur (s.83)
(*Horlanan tavuk butlu olur*)

-I-

Irz bazarda satılmaz, maskvada da tapılmaz (s.213)
(*Irz pazarda satılmaz, Moskova'da da bulunmaz*)

-İ-

İç olmağancez-keç olsun (s.117)
(*Hiç olmayacağına geç olsun*)
İçindë bercimek çılanmay (s.77)
(*İçinde mercimek ıslanmaz*)
İndemez atnıj dë tepmesi kıttı olur (s.100)
(*Uslu atın tepmesi sert olur*)
İş xastası-laf ustası (s.194)
(*İş hastası, laf ustası*)
İş yox, pezevenk (s.161)
(*İşsize iş yok*)
İşni başla erkendën, toynı-axşam (s.218)
(*İşe başla erkenden, eğlenceyi akşam*)
İşten koxma, iş sendën koxsın (s.134)
(*İşten korkma, iş senden korksun*)

-K-

Kabaaat bır baltada olmaz, -sapta da olur (s.123)
(*Kabahat sadece baltada olmaz, sapta da olur*)
Kapudan kırıp penceredën çıkma (s.162)
(*Kapıdan girip pencereden çıkma*)
Kapunı yapık tut, koxşını xırsız tutmamax için (s.105)
(*Kapını kapalı tut, komşunu hırsız saymamak için*)
Kara kızğa kelgendë-taı atқан (s.138)
(*Sıra garip kıza gelince tan atmış*)
Kara tavux, kıyda varaysın? kara yımırta koxlamaya (s.179)
(*Kara tavuk nereye gidiyorsun? Kara yumurta yumurtlamaya*)

- Qara yerdən ax ökmek çıxar (s.108)
(*Kara topraktan beyaz ekmek çıkar*)
- Qarda yuru da, ızını bildirme (s.128)
(*Karda yürü izini belli etme*)
- Qarğış dëgeni-ëték tollı taşdır. Biri tiysemese birisi tiyer (s.129)
(*Kargış'ın eteği taş doludur. Biri deymese, birisi deyer*)
- Qarınıñ aç-qarınıña qalaç (s.130)
(*Karın aç, karına kolaç*)
- Qart oldıñ-boq oldıñ (s.130)
(*Kart oldun, bok oldun*)
- Qart srël dönme olmaz, êskı dost duşman olmaz (s.92)
(*Yaşlı Yahudi dönme olmaz, eski dost düşman olmaz*)
- Qartınıñ koyında qalaç vardır, qarmalasañ-külçe çıxar (s.121)
(*Yaşlının koyunda kolaç vardır, eğer ararsan kurabiye de çıkar*)
- Qar-zararınıñ ortaxı (s.123)
(*Kar, zararın ortağıdır*)
- Qaşı ilen közı, qalğanı sözı (s.132)
(*Kaş ile göz, kalanı söz*)
- Qaveden qalğanıma yanmayım, sıradan qalğanıma yanayım (s.104)
(*Kahveden kaldığıma yanmıyorum, sohbetten kaldığıma yanıyorum*)
- Qavğa êtkendë, pencereni açix qaldır (s.124)
(*Kavga edince pencereni açık bırak*)
- Qaysı taşqa başımı urayım (s.126)
(*Hangi taşta başımı vurayım*)
- Qazanda nê taşlasañ, qaşıkça o çüşer (s.125)
(*Kazana ne koyarsan, kaşığa o gelir*)
- Kelgenige kıt olmaz (s.115)
(*Gelen kişiye git olmaz*)
- Keliniñ ayaxı-çobanıñ tayaxı (s.115)
(*Gelinin ayağı, çobanın sopası*)
- Kenarına bax-byaznı al, anasına bax kızını al (s.115)
(*Kenarına bak beyazı al, anasına bak kızını al*)
- Kestanë qabuxtan çıxqan-qabuxını begenmiy (s.116)
(*Kestane kabuğundan çıkmış, kabuğunu beğenmemiş*)
- Qıçısañ-qan çıxar, qıçımasañ-can çıxar (s.140)
(*Kaşısan kan çıkar, kaşımasan can çıkar*)
- Kim kıbırday-aç qalmay (s.138)
(*Kim kıpırdar, o aç kalmaz*)
- Kim suv tapmaz içmeye, kim köpır tapmaz keçmeye (s.119)

- (Pantolonsuzun aklından altmış arşın kumaş geçer)*
Köpek neredè de otursa-yerini kazar (s.119)
(Köpek nerede de otursa yerini kazar)
Köpeğin oğmazı baklavadan pay stèr (s.157)
(Köpeğin bahtsız baklavadan pay ister)
Kör bazarğa varmasın, körsüz bazar olmasın (s.70)
(Kör pazara gelmesin, körsüz pazar olmasın)
Körge adam ştaasını kaçıray (s.212)
(Görmüş adam iştahını kaybeder)
Körniş stègeni-bır köz, èk1 olsa-nè söz (s.119)
(Körün istediği bir göz, iki olsa ne söz)
Kösevi uzun olğanı kolu yanmaz (s.119)
(Odunu uzun olanın eli yanmaz)
Köteknèn anlatma-lafnèn anlat (s.120)
(Kötekle anlatma, sözle anlat)
Köz balaban-süzülür, ağız balaban-bürülür, burunğa nè çare? (s.83)
(Büyük göz kısılır, büyük ağız daralır, buruna ne çare?)
Kul kurtulsa-başını aşar (s.135)
(Kul kurtulsa da başını yer)
Kulax şitse-kursax kaynar (s.136)
(Kulak iştince kursak kaynar)
Kulaxın-èki, tılış-bır, bır sole, èki dınle (s.188)
(Kulağın iki, dilin bir; bir söyle, iki dinle)
Kuş yuvada körgeni işliy (s.137)
(Kuş yuvada gördüğünü yapar)
Kutu yuvarlanğan, kapaxını tapқан (s.137)
(Kutu yuvarlanmış kapağını bulmuş)
Kündüz kayda olsañ-ol, axşam eviñde ol (s.121)
(Gündüz nerede olursan ol, akşam evde ol)
Küneş doğar batmax için, insan doğar ölmek için (s.121)
(Güneş doğar batmak için, insan doğar ölmek için)
Küzgünün vergen öğitni bırsı vermez (s.120)
(Aynanın verdiği öğütü birisi veremez)
-L-
Laf xorantada yaraşır (s.199)
(Laf ailede yaraşır)
Lafta pasta kesiyler (s.141)
(Lafta lapa kesiyorlar)
Limon, portakal- bırı sokır, bırı topal (s.162)

-M-

Mal vereği allaxdır (s.142)

(*Mal veren Allah'dır*)

Men ana saña yedidê dê, yetmişê dê (s.61)

(*Ben senin annenim, yedide de yetmişte de*)

Men aşnı aşıyım, aş da menı aşıy (s.68)

(*Ben yemeği yiyorum, yemek de beni yiyor*)

Men qarıldadım sen kozladıñ (s.132)

(*Ben gıdaktadım, sen yumurtladın*)

Menı tiymeğen yılan-bin yaşasın (s.113)

(*Bana değmeyen yılan bin yıl yaşasın*)

Menım başıma kelgenı düşmanıñ başına kelmesın (s.93)

(*Benim başıma gelen düşmanın başına gelmesin*)

“Menım” dègendè-taş patlatır (s.145)

(*Benim deyince taş çatlar*)

Mışx külgendè küliy (s.150)

(*Kedi güldüğünde, güler*)

-N-

Nas yaşlıxta, ole dê kartlıxta (s.107)

(*Nasıl gençlikte, öyle de yaşlılıkta*)

Nê artı, nê êsapı (s.152)

(*Ne sonu, ne hesabı, çok sayıda*)

Nê êyliyım dunyanıñ bollıxına, ayaxımınñ ayakağı tar olsa (s.56)

(*Ne eyleyeyim dünyanın bolluğunu ayakkabın dar olunca*)

Nê koydıñ avuçıme, nê yağayım yuzıñe (s.53)

(*Ne koydun avucuma, onu yüzüne süreyim*)

-O-

Oğız öldı-ortaxlıx ayrıldı (s.154)

(*Öküz öldü, ortaklık bitti*)

Oğramaxtan-nışan kaldı (s.152)

(*Bu durumdan çıkış nişan törenidir*)

Olacax bala boqından belli (s.71)

(*Çocuğun ne olacağı bokundan bellidir*)

Olıge-yığlamaz, tırıge külmez (s.157)

(*Ölüye ağlamaz, diriye gülmez*)

On balañ olğancez, bır kart koca olsun (s.157)

(*On çocuğun olacağına, bir yaşlı koca olsun*)

Oñ kolu nê yapay-soñ kolu bilmiy (s.157)

(Sol eli ne yapar, sağ eli bilmez)

Oynamaa bilmegen kız “yeri tar” deb solıy (s.155)

(Oynamayı bilmeyen kız, “yerim dar” dermiş)

Oynaşıma işandım-yarsız kaldım (s.155)

(Metresime güvendim, yarsız kaldım)

-Ö-

Öksüz kız-kötüñ kıs (120)

(Öksüz kız, götün kıs)

Öksüz bala aşka toymaz (s.155)

(Öksüz çocuk yemeye doymaz)

Ölüm kartka, yaşka baxmay (s.157)

(Ölüm yaşlıya, gence bakmaz)

Ölme, eşekim, arpa yersin (s.219)

(Ölme eşğim, arpa yersin)

Ömir değeni-ole şiy: bugün gezersin, yarın yox (s.157)

(Ömür denen öyle şey: bugün gezersin, yarın yoksun)

Özi çalışıb kazanmağan-paranınıñ kadırını bilmez (s.124)

(Kendi çalışıp kazanmayan paranın kadrini bilmez)

-P-

Paçağa sırke, samırsaxnı esap etsen-paça aşamazsın (s.161)

(Paçaya sırke sarımsağı hesap edersen, paçayı yiyemezsin)

Pamuxnen kayna keliniñ başını yargan (s.124)

(Kaynana gelinin başını pamukla yarmış)

Para verdim-şapırsa da yerim, köpürse de (s.210)

(Para verdim şapırsa da yerim, köpürse de)

Pıçax yarası-sağılır, goñıl yarası sağılmaz (s.163)

(Bıçak yarası geçer, gönül yarası geçmez)

Puğunıñ gözleri mercana benzer (s.146)

(Puhu kuşunun gözleri mercana benzer)

-R-

Rakı içmegen-özi solıy, içken son-rakı (s.164)

(Rakı içmeyen kendisi söyler, içtikten sonra rakı)

-S-

Seni külgen-sendèn betèr olsun(s.121)

(Sana gülen senden beter olsun)

Seniñ canın can da, benim-patılcan? (s.207)

(Senin canın can da, benimki patılcan mı?)

Seniñ saçalıñ-menim kolımda (s.167)

(Senin sakalın benim elimde)

Sıcak aşka salkın suv çış marazı, ıart kocağa yaş xatın ev marazı (s.143)

(Sıcak yemeğe soğuk su, diş hastalığı; kart kocaya genç hatun, ev hastalığı)

Sırını solegen-sıyını coyay (s.178)

(Sırını söyleyen, güvenini kaybeder)

Sırke iç de-ştaan olsun (s.178)

(Sırke iç de iştahın olsun)

Sokırının közünü açmax olmaz (s.173)

(Körün gözünü açmak olmaz)

Solegen lafka şorbacı ol (s.173)

(Söylediğin sözün sahibi ol)

Sora-sora mısırını tapkanlar (s.174)

(Sora sora Mısır'ı bulmuşlar)

Soyından inkar kelgen-ıafirdir (s.173)

(Soyunu inkâr eden kâfirdir)

Söz buyuknı, suv kıçkenenı (s.173)

(Söz büyüğün, su küçüğün)

Stegenniñ yuzı-bır kara, vermegenniñ -ekı (s.174)

(İsteyenin yüzü bir kara, vermeyenin iki)

Sutindé urbası yox-başına fes taxkan (s.196)

(Üstünde elbisesi yok, başına fes takmış)

Suvğa çüşken-ıurı çıxmaz, mezarğa kirgen-tırı çıxmaz (s.174)

(Suya düşen kuru çıkmaz, mezara giren diri çıkmaz)

-Ş-

Şam yolu-tüm-tüz (s.210)

(Şam yolu dümdüzdür)

Şegirt olmayıb usta olmazsın (s.211)

(Şakirt olmadan usta olamazsın)

-T-

Tamla-tamla-göl olur (s.180)

(Damlaya damlaya göl olur)

Tapkan-ana duguldir, baxkan-ana (s.181)

(Doğuran ana değildir, bakan anadır)

Taşnı sıksa-suv çıkar (s.182)

(Taşı sıkça su çıkar)

Taşxanda mal çok, ondan bızge faydası yox (s.183)

(Taş sarayda mal çok, ondan bize faydası yok)

Tatlı laf baldan tatlı (s.181)

(Tatlı söz baldan tatlıdır)

Tatlı-tatlı aşamaxının acı kusmaxı olur (s.137)

- (Tatlı tatlı yemenin acı kusması olur)*
Taz bezengencez, toy pîter (s.179)
(Kel süsleninceye kadar düğün biter)
Têren kuyuğa taş atsa, şuvuldıb kîter (s.212)
(Derin kuyuya taş atsan, gürültüyle gider)
Tıbsız kuyu olmaz (s.187)
(Dipsiz kuyu olmaz)
Tikeneksiz gül olmaz (s.188)
(Dikensiz gül olmaz)
Tıl-maya, tıl-kaya, tıllıge-bır sermiye (s.188)
(Dil maya, dil kaya dilliye bir sermaye)
Toprax basılğan son yanıx da basılır (s.184)
(Toprak çöktükten sonra acı da zayıflar)
Tox adam iç aç adamnıñ qadırını bilmez (s.185)
(Tok adam aç adamın hâlini hiç anlamaz)
Toxlıxta açlıxını unutma (s.185)
(Toklukta açlığını unutma)
Toyda tokmax da uyvarlanır (s.183)
(Düğünde tokmak da takla atar)
Toyğa kıtkendê, toyıb kıt (s.183)
(Düğüne giderken doyup git)
Töpege minseñ, ayakapıñ aşada qaldırma (s.184)
(Yukarı çıkarken ayakkabını aşağıda bırakma)
Tuzsıznıñ tuzu yanında, tuzınıñ-kötêki (s.185)
(Tuzsuzun tuzu yanında, tuzlunun çekici)
-U-
Ucuz alğan-aldanır, baalı alğan qar alır (s.194)
(Ucuz alan aldanır, pahalı alan kârlanır)
Utañçax adam aç qalır (s.194)
(Utangaç adam aç kalır)
-V-
Vaxıt adamnên barabar yuxlay (s.86)
(Vakit insanlar beraber uyur)
Vay o şakanıñ başına, yarısı kerçek olmasa (s.210)
(Vay! o şakanın başına, yarısı gerçek olmasa)
Verseñ-toydır, ursañ – öldür (s.183)
(Verince doyur, vurunca öldür)
-Y-
Yağ bardaxı tıştan bellıdır (102)

DOI: 10.26468/trakyasobed.502209

(Yağ çömleği dıştan bellidir)

Yalancı adamın şaati yanındadır (s.209)

(Yalancı adamın şahidi yanındadır)

Yalancının evi yangında-inanmayanlar (s.103)

(Yalancının evi yandığında inanmamışlar)

Yaman adam yaxşı olmaz, yaman ava yaxşı olur (s.104)

(Kötü adam iyi olmaz, kötü hava iyi olur)

Yaman atını yal basar, yaman kıznı saç basar (s.103)

(Kötü atı yel basar, kötü kıızı saç basar)

Yangur yağğanda, tavuxlarğa su verilmez (s.102)

(Yağmur yağdığında tavuklara su verilmez)

Yanık olmağanda, - çüşik dè yanıxdır (s.205)

(Başka da bir sıkıntı yoksa, düşme de sıkıntıdır)

Yaramaz köpek nè aşar, nè aşatır (s.105)

(Kötü köpek ne yer, ne de yedirir)

Yaş ekendè nè saçsan, kartayğanda onu orarsın (s.170)

(Gençlikte ne ekersen, yaşlılıkta onu biçersin)

Yat torbasında yılan tapar (s.184)

(Yabancıtorbasında yılan bulunur)

Yatқан yılanın başını kötèrme (s.107)

(Yatan yılanın başını kaldırma)

Yaxşı sözge-can kurban (s.136)

(İyi söze can kurban)

Yaxşı tabiyet sevdırır, yaramay-irendırır (s.179)

(İyi karakter sevdırır, kötü ise iğrendırır)

Yaxşı malın müştèri çok olur (s.149)

(İyi malın müşterisi çok olur)

Yazğa çıxsañ-kışlıxını kayğır (s.102)

(Yaza gelince kışlığını düşün)

Yegen biliy tamını (s.108)

(Yiyen kişi tadını bilir)

Yelken açar, mısıra kaçır (s.107)

(Yelken açar, Mısır'a kaçır)

Yelsız dırek sallanmaz (s.107)

(Rüzgârsız ağaç sallanmaz)

Yengi élek uç kün köşedè turar (s.215)

(Yeni elek üç gün köşede durar)

Yetmiş-işlerin pıtmış (s.109)

(Yetmiş işlerin bitmiş)

- Yılda bir kere xatunun de sözünü saymax kerek (s.199)
(Yılda bir kere hatunun da sözünü saymak gerek)
 Yımirtadan çıxkan çipçe kabuxını begenmez (s.207)
(Yumurtadan çıkan civciv kabuğunu beğenmez)
 Yınênên kuyu kazma (s.113)
(İğneyle kuyu kazma)
 Yıxıl, dünya, bas menı, körmesın közım senı (s.114)
(Yıkıl dünya, ez beni, görmesin gözüm seni)
 Yolcı dëgen yolda qalmaz (s.110)
(Yolcu yolda kalmaz)
 Yolcı yolda yakışır (s.102)
(Yolcu yola yakışır)
 Yolga baxa-baxa közım dört oldı (s.109)
(Yola baka-baka gözüm dört oldu)
 Yurganıña kore ayaxlarıñ uzat (s.111)
(Ayaklarını yorganına göre uzat)
-Z-
 Zaman saña uymasa-sen zamanğa uy (s.96)
(Zaman sana uymazsa, sen zamana uy)
 Zenaat-kanat (s.97)
(Zanaat kanattır)
 Zengindë olsa-xayırılı olsun! fıkaredë olsa-qaydan aldın? (s.97)
(Zengin olunca hayırlı olsun derler, Fukara olunca nerden aldın derler)
 “Znayu” dësen-tutılırsıñ, “ne znayu” dëseñ-ıtılırsıñ (s.187)
(“Biliyorum” dersin tutulursun, “bilmiyorum” dersin kurtulursun)
 Zornên güzellik olmaz (s.98)
(Zorla güzellik olmaz)
 Zıft kıbık yapışma (s.99)
(Zift gibi yapışma)

3. SONUÇ

David Rebi tarafından hazırlanan eserde bulunan “Kırımçakça-Rusça” sözlükte, 280 atasözü tespit edilmiştir. Bu tespit edilen atasözlerinin büyük bir kısmının Türkiye Türkçesinde de kullanıldığını görmekteyiz. Atasözlerinde imlâ özellikleri tam oluşmadığından dolayı aynı kelimenin farklı yazılışları bulunmaktadır. Kırımçak Türkçesi, Türk lehçelerinin Kıpçak grubuna dâhil olduğundan atasözlerinde de ağırlıklı olarak Kıpçak Türkçesinin morfolojik özellikleri vardır. Kelime kadrosu içinde Türkçe kökenli kelimelerin yanı sıra Farsça, Arapça kökenli kelimelere de sıklıkla rastlanır.

KAYNAKÇA

Altınkaynak, Erdoğan, “Kırımçakların Menşei ve Bu Konudaki Çalışmaların Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2/7, Spring 2009.

Güllüdağ, Nesrin, “Dil ve Kültür Bağlamında Kırımçak Türkleri”, *Türk Yurdu*, C. 31, S.287, Temmuz 2011

Güllüdağ, Nesrin, “Yok Olmaya Yüz Tutmuş Bir Türk Topluluğu: Kırımçak Türkleri”, *Yeni Türkiye- Kafkas Özel Sayısı XI*, Yıl: 21, Sayı:81, Temmuz-Aralık 2015.

Güngör, Harun, “Türk-Din-Müsevîlik”, *DİA*, C. 41, İstanbul, 2012.

Rebi, D., Açkinazi, B., Açkinazi, İ., “Kırımçakskiy Yazık”, *Yazıkı Mira-Tyurkiye Yazıkı*, Yayınevi: “Kırgıztan”, Bişkek 1997.

Rebi, David, *Kırımçakskiy Yazık-Kırımçaksko-Russkiy Slovar'*, DOLYA, Simferopol 2004.

Türkoğlu, İsmail, “Türkiye Dışında Türkler-Kırımçaklar”, *DİA*, C. 41, 2012.

**MİZAH-TASAVVUF İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA NASREDDİN HOCA
LATİFELERİNİN İŞLEVSELLİĞİ: BURHANIYE TERCÜMESİ ÖRNEĞİ**

*THE FUNCTIONALITY OF NASREDDIN HOCA ANECDOTES IN THE
CONTEXT OF HUMOR-SUFIZM RELATIONSHIP: THE EXAMPLE OF THE
BURHANIYE TERCUMESİ*

Mehmet DERVİŞOĞLU*

*Geliş Tarihi: 08.05.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 06.11.2018
(Accepted)*

ÖZ: Mizahın akli bir unsur olarak kabulü asırlar öncesine dayanmaktadır. Genel olarak komik bir dürtüyle başlayan, gülümseme veya gülme gibi bir tavırla sonlanan mizahın temel unsuru zekâdır. Özellikle mizahı işlevsel anlamda kullanmak ciddi manada bir zekâ kuvvetini gerektirmektedir. Bu anlamda kültür tarihimizin en karakteristik şahsiyetlerinden birisi şüphesiz Nasreddin Hoca'dır. O, Anadolu Türklüğünün Moğol akın ve yağmalarıyla, iç kavga ve çekişmelerle, siyasi otorite zayıflığıyla, kuraklıkla ve buna bağlı olarak kıtlık ve yoksullukla mücadele etmek zorunda kaldığı, toplum psikolojisinin harap olduğu bir dönemde eğitim metodu olarak mizahı tercih etmiş, sadece Anadolu insanını değil neredeyse tüm dünyaya güldürerek düşündürmeyi başarabilmiştir. Nasreddin Hoca, hem latifeleriyle insanları güldürmüş hem de halkın gerçeklik beklentisini dikkate aldığı ve mizahını gerçekçi bir zemin üzerine inşa ettiği için fıkraları insanlarda ilgi uyandırmış, iletişim ve etkileşimi kolaylaştırmış dolayısıyla mizah yoluyla eğitim değerlerinin benimsenmesi, kültürel öğelerin geleceğe aktarılmasını sağlamıştır. William Bascom'un formülize ettiği dört folklor işlevini de onun fıkralarında tespit etmek mümkündür.

Yapılan araştırmalarla Hoca'nın iyiden iyiye belirginleşen mutasavvıf kimliği ve onun halk arasında veli olarak telakki edilmesi, latifelerinin sosyal yöndeki öğütlerle birlikte dini mahiyette anlamlar taşıdığı fikrine yol açmıştır. Bu bağlamda onun olduğuna inanılan kimi metinler üzerine çeşitli şerhler yapılmıştır. Çalışmamızda öncelikle tasavvufun mizaha bakışı, alanın üç temel dinamiği diyebileceğimiz Kur'an-ı Kerim, sünnet ve mutasavvıfların konuya yaklaşımlarıyla açıklanmaya çalışılmış, Nasreddin Hoca'nın dini kimliği üzerinde durulmuş ve bundan sonra Hoca'nın fıkraları bağlamında Burhaniye Tercümesi'nin yer verdiği tasavvufî temalar üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Mizah, tasavvuf, latife, Nasreddin Hoca*

ABSTRACT: The acceptance of humor as an element of mind is based on centuries ago. Humor generally starts with a funny impulse, ends with smile or laugh. the basic element of humor is intelligence. In particular, using humor in a functional sense requires a strong intelligence. In this sense, one of the most characteristic personalities of our cultural history is undoubtedly Nasreddin Hodja. He preferred humor as a method of education in a period when Anatolian Turks had to struggle with Mongolian raids and looting, internal fighting and controversy, weak political authority, drought and, accordingly, scarcity and poverty. not only the Anatolian people, but almost all the world laughed and thought.

* Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili Bölümü, mehmetdervisoglu@trakya.edu.tr

Nasreddin Hodja laughed people with his anecdotes and built his humor on a realistic ground at the same time. this has also attracted interest in the people against the his anecdotes. Facilitating communication and interaction, and thus the adoption of educational values through humor, the transmission of cultural items to the future. It is possible to identify the four folklore functions formulated by William Bascom in his anecdotes.

With the researches made, Hodja's well-recognized Sufi identity and his being considered as a saint among the people, has led to the idea that anecdotes carry meaning with religion along with social advice. In this context, various explanations have been made on certain texts which are believed to be her.

In our work, first of all, humor for sufism is tried to be explained with the approaches of the Qur'an, sunnah and sufis. Then, the religious identity of Nasreddin Hodja was emphasized and after that in the context of the Hodja's anecdotes, evaluations were made on the mystical themes which included the work named Burhaniye Tercumesi.

Key Words: *Humor, mysticism, anecdot, Nasreddin Hodja*

1. GİRİŞ

Gülme, insanoğlunun fitri özelliklerinden birisi olmasına rağmen gülmenin ne olduğuyla ilgili müşterek bir sonuç ortaya konulabilmiş değildir. Gülmenin zaman, mekân, bağlam, kişisel ve toplumsal pek çok etkene bağlı olarak değişebilmesi bu sorunun başlıca nedenidir. Bununla birlikte gülme üzerine ortaya konulan geleneksel ve modern kuramlara baktığımızda bu kuramların birbirini çürütmekten ziyade tamamladıkları görülür. Üstünlük kuramı, gülmeye neden olan duygularla; Rahatlama, bu duygulardan arınmayla; Aykırılık da gülmenin zihinsel kısmıyla alakalıdır. Bütün bu kuramların temelinde ikilik, zıtlık, aykırılık vardır (Usta, 2009: 94).

Gülmenin bir unsuru sayılan mizah için de değişen bir şey yoktur. O da yüzyıllarca tartışılmış, hakkında çok çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Tarih boyunca Aristoteles, Platon, Darwin, Descartes, Kant, Hobbes, Freud ve Twain gibi düşünürler, mizahı açıklamaya çalışmışlardır (Yardımcı, 2010: 2). Buna rağmen kesin bir tanımı yapılamamıştır. U. Murzolph'un dediği gibi tek bir kültür içinde bile mizahın tarifini yapmak oldukça zordur (Doğan, 2004: 193). Türkçede mizah, hiciv, nükte, şaka, latife, istihza, taklit vb. kelimelerin bilhassa günlük hayatımızda hemen hemen aynı anlamda kullanılması (Türkmen, 2013: 31) bunun en açık göstergelerindedir.

Kaynağını gerçek hayatta bulan ve sanatla akraba olan mizah (Bergson, 2014: 4) düşünceleri şaka ve nüktelerle süsleyerek anlatan söz ve yazı çeşididir. Mizahtan amaç, ilk aşamada gülmektir ancak bazen gülmenin altında ferdi ve ictimai aksaklık ve eksiklikleri eleştirme anlamları da gizlidir. Mizahın üreticisi zekadır (Durmuş, 2005: 205). Nietzsche bunu: "Mizahın eşlik etmediği bir hakikati sahte saymalıyız." diye ifade ederken Hasan Özönder: "Bilgili zekâ oyunu ile karışık edebi bir beyandır. Marifeti, felsefesi, cevheri, özü, ibreti, hikmeti olmayan bir mizah, amiyane bir alay hududunu aşamaz." demektedir (Şimşek, 2011: 84).

Araştırmacıların mizah konusunda tanımları birbirinden farklı olsa da birçoğunun doğada ve toplumda saf olarak bulunan komikten değil, bir kişi tarafından işlenen komikten yola çıkarak mizahı tanımladıkları görülecektir. Yani gülme eyleminin mizah sayılabilmesi için, güldüren kişinin bunu doğadan veya günlük hayattan alarak işlemesi ve yeniden üretmesi söz konusudur (Usta, 2009: 34). Mizahın bir diğer özelliği de eğlence ve hoşgörüyü bir arada bulundurabilmesidir. Onun kimi zaman “Eğlendirmek, güldürmek ve birine bir davranışı kırmadan takılmak amacını güden ince alay” olarak tanımlanmasının nedeni budur. Mizah hemen hemen bütün toplumlarda bu özelliği sayesinde şekil kazanmış ve gelişimini sürdürmüştür (Yardımcı, 2010: 3).

2. TASAVVUF-MİZAH İLİŞKİSİ

Tasavvuf; zühd ve takvada sahabe, tabiün, tabeuttâbiinin yolunu izleyen, manevi kirlere arınarak kalp temizliğini her şeyden üstün tutan, dünya galesinden el etek çekerek zâhirî âleme aldırış etmeden iç kuvvetleri, ruhi kabiliyetleri geliştirmeyi amaçlayan manevi ve derûnî bir hayat tarzı olarak tanımlanabilir (Ateş, ty: 5).

Tasavvufun bütün sistemi muhabbet üzerine kurulmuştur. Muhabbet, sufiler için nefse karşı verilen mücadelede en büyük güdüleyici güçtür. Buradaki muhabbetten kasıt her ne kadar Allah için olsa da sufiler, Yunus Emre'nin ifadesiyle yaradılanı yaratandan ötürü sevmişler sadece dindaşlarına değil, bütün insanlığa hoşgörüyü bakmayı başarılmışlardır. İnsan haysiyetine saygı duymak, insana tabiat içinde mahsus bir değer vermek, insana insanlık değerlerini kazandırmak tasavvufun özünü teşkil etmiştir (Maraş, 30). Bu amacın meydana getirdiği hoşgörü ortamı dinin sert görünen çehresini mütebessim bir hale sokmuş, dolayısıyla mizaha elverişli bir yapı ortaya çıkarmıştır.

Tasavvufun temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve sünnet kimi kaynakların iddia ettiği gibi gülmeyi ve mizahı yasaklamamış aksine mizahtan zaman zaman faydalanmıştır. Bu konuda “Yaptıklarının bir cezası olarak az gülüp, çok ağlasınlar” (Tevbe 9/82) “Onlar lağv yani boş ve yararsız sözlerden yüz çevirirler” (Mu'minün 23/3) mealindeki ayetler tartışma konusu olmuştur. Bazıları bu ayetlerden yola çıkarak İslam'ın mizahı yasakladığını iddia etmişlerdir. Ancak Zemahşeri birinci ayetin muhatabının Müslümanlar değil cihattan geri kalan münafıklar olduğunu belirtmiş, bazı din âlimleri de ikinci ayetteki lağv kelimesinin her ne kadar mizah anlamına gelse de ayette verilmek istenen mananın Allah'ın emrinin dışına çıkmak olduğunu belirterek İslam'da gülmenin yasak edilmesinin söz konusu olmadığını ortaya koymuşlardır. Bilakis Kur'an-ı Kerim “Güldüren de ağlatan da odur.” (Necm 53/43) ayetiyle gülmenin fitri bir özellik olduğunu ifade etmiştir. (Doğan, 2004: 194-195) Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'de Enbiya suresinde (21/63) Hz. İbrahim'in putları kırarak müşriklere verdiği cevapta, Neml

suresinde (27/19-20) Hz. Süleyman ile karınca arasında geçen konuşmada (Şimşek, 2011: 89-90) Tur (52/38), Bakara (2/94), Zuhruf (43/16) surelerinde mizahi unsurlar kullanılmıştır.

İslam peygamberi de dini öğretmek, ahlâkî terbiye vermek, muhabbet bağı kurmak, hüznün ve sıkıntıları gidermek (Doğan, 2004: 198) muhataplarını rahatlatmak, yumuşak ve güler yüzlü olma hususunda ümmetine örnek olmak için mizahtan faydalanmıştır (Şimşek, 2011: 93). “Üzüntüden Allah’a sığınırım.” “Din kardeşinin yüzüne gülümsemen sadakadır.”, “Kardeşini güler yüzlü karşılamak gibi küçük bir iyilik dahi olsa onu hor görme.” şeklindeki hadis-i şeriflerle güler yüzlülüğü tavsiye etmiş; ailesine ve ashabına şakalar yaparak onları tebessüm ettirmiştir (Şimşek, 2011: 91). Bunlarla birlikte “Arkadaşınla tartışma ve şakalaşma”, “Allâhu Teâlâ mizahında doğru olan şakacıyı cezalandırmaz” “Çok gülme, zira çok gülmek kalbi öldürür.” “Şaka olarak söylediklerim de bir gerçektir.” (Kaşani, 2010: 358) şeklindeki hadisleriyle mizahın nasıl olması gerektiğini ortaya koymuş, ölçü getirmiştir.

Mutasavvıflar da mizah konusunda Kur’an-ı Kerim ve sünneti esas alarak sözlerinde ve fiillerinde mizaha yer vermişlerdir. Bu anlamda İmam-ı Azam Ebu Hanife talebesi İmam-ı Yusuf’a vasiyetinde ona talebeleriyle arkadaş gibi olmasını, hatta bazen şaka yollu latifeler bile yapmasını tavsiye etmiş, ilme devamlılık için bunun bir gereklilik olduğunu belirtmiştir (Muhammed Ebu Zehra, 2005: 217). İmam-ı Şafi de “İnsanlarla kapalı ve ciddi olmak onların düşmanlıklarına sebep olur, açılmak ve şaka yapmak ise kötü arkadaşları celbeder. Öyleyse ciddiyet ve şaka arasında ol” şeklinde insan için gerekli olan mizahın ölçüsünü ortaya koymuştur (Kâşânî, 2010: 244) İbnü’l Arabî, Fütühat-ı Mekkiyye’de büyük velilerin masuniyyet duraklarını sayarken onların Allah’ın rıza gösterdiği şekilde ailesindeki fertlerle mizah yapan kişiler olduğunu yazmaktadır (İbnü’l Arabî, 2001: 98).

Mizaha yönelik tüm bu tavsiyelerle birlikte mutasavvıflar Kur’an ve sünnet düsturunca mizaha belli ölçüler getirmişlerdir. Buna göre mizah; kesinlikle alay içerikli olmamalıdır. Çünkü Kur’an-ı Kerim’de alay yasaklanmıştır. (Hucurât 49/11) Mizah; yalan ve günah içermemeli, incitici, ilişkileri koparan, itaatsizliğe sürükleyen türden olmamalı, öfkeye, kine, düşmanlığa, ayrı düşmelere neden olacak her husustan uzak olmalıdır (Türk, 2016: 405). Ayrıca mizah yapan kişi, akıl zayıflığına delalet eden; korkutucu, üzücü söz ve fillerden uzak durmalı, nefisini terbiye etmiş olmalı (Kaşani, 2010: 356-359) muhatabını iyi seçmeli ve dini meseleleri kesinlikle mizah unsuru yapmamalıdır (Türk, 2016: 405).

Mutasavvıf İzzeddîn Mahmûd bin Ali Kâşânî Natanzî kaleme aldığı Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye isimli eserde mizahı tabiatlere inmek, kalpleri rahatlatmak amacıyla nefisleri ruhsat otlağında serbest bırakmak şeklinde

değerlendirmiştir. Ancak dini çerçevede mizah sadece eğlence unsuru olarak değil Nasreddin Hoca latifelerinde olduğu gibi irşat metodu olarak da kullanılmıştır. Hatta Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî, el-Lüma isimli eserinde mizahı, mutasavvıfların diğer âlimlere göre ayırt edici beş özelliğinden biri olarak göstermektedir: “Diğer âlimlere müşkil gelen bazı manaları keşf edip ortaya çıkarma, istinbat etme metotları da bulunmaktadır. Bu durum, ibarede gizli, işaret şeklinde bulunan, ciddi bir teksif isteyen latife ve nükteler şeklindedir” (Yüce, 2010: 67) Bununla ilgili Nefahat Tercümesi’nde yer alan bir menkıbede Ebu Zur’a Râzi’nin mizahı talebelerinin kendisini işitmeleri için bir sermaye ve maya olarak değerlendirmesi dikkat çekicidir (Şimşek, 2011: 99). Mevlâna da bu konuda “Benim şakam, şaka değil, halka irşat ve talimdir.” demektedir. (Ahmet Eflaki, 1973: 365, Şimşek 2005: 531).

3. NASREDDİN HOCA’NIN MUTASAVVIF VE VELİ KİMLİĞİ

Nasreddin Hoca’nın tasavvufî kimliğiyle ilgili sözlü ve yazılı kaynaklardan bilgi edinmek mümkündür. Sözlü kaynak kısmını halk arasında Nasreddin Hoca’ya dair telakkiler oluştururken, yazılı kaynakları ise menakıbnameler, latife kitapları, tezkireler vb. eserler oluşturmaktadır.

Nasreddin Hoca, içinde bulunduğu toplumun sosyal, dinsel ve ahlaki değerlerinin temsilcisi ve simgesi olmuştur. Toplum, ona bir misyon yüklemiş ve temsil yetkisini verdiği bu simgesel şahsiyeti kendisiyle özdeşleştirmiştir. Bunun sonucunda Nasreddin Hoca, olağan ve olağanüstünün bir arada bulunduğu inanan değerler toplamı olarak karşımıza çıkmış ve veli kültü çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bununla ilgili olarak şahsiyeti ve türbesi etrafında çeşitli kanaatler, anlatılar ve inanç pratikleri oluşmuştur. Bu kanaat kurmacası içinde sözlü kültür, yazılı kaynakları etkilemiş olabileceği muhtemeldir. Dolayısıyla bu kaynakların tarihselliği sorgulanabilir.

Nasreddin Hoca’nın tasavvuf yoluna nasıl süluk ettiğiyle ilgili elimizde kesin bilgiler olmamasına rağmen araştırmacıların birçoğu onun Hortu’dan Akşehir’e göç etme gayesinin şeyhi olarak kabul edilen Aziz Mahmud Hayrânî’ye yakın olmak olduğunu kabul etmektedir (Şimşek, 2011: 72). Ayrıca onu Pir Ebi ve Hoca Cihan’la muasır kabul edip Hoca Ahmet Fakih’le (Konyalı, 1945: 722, Şimşek, 2011: 52) Seyyid Hacı İbrahim’le (Şimşek, 2011:72) ilişkilendiren araştırmacılar da vardır. Bunlarla birlikte bir rivayete göre de Baba Şüca’nın müritlerinden olduğu kabul edilmiştir (Gölpınarlı, 1961: 9). Bu bağlamdan yola çıkılarak mensup olduğu tasavvuf yoluyla ilgili çeşitli değerlendirmeler de yapılmıştır. Gölpınarlı bir taraftan Seyyid Mahmud Hayrânî’nin Mevlana’nın halifesi olduğunu söyleyerek (Gölpınarlı, 1985: 85) Hoca’yı Mevlevi gibi gösterirken; diğer taraftan, Hoca’yla pirdaş olduğunu söylediği Sarı Saltuk’u Bektaşilikle ilişkilendirerek (Gölpınarlı, 1961: 11) Hoca’yı da Bektaşî gibi

gösterme yönünde bir tutum sergilemektedir. Bu konudaki en muteber bilgi, Aziz Mahmud Hüdâî'nin Vâkıât isimli eserinde Hoca'nın Mevlana'nın ashabından olduğuyla ilgili kayıttır (Şimşek, 2011: 77). Ancak konuyla ilgili bilgiler kısıtlı olup, tespiti kâfi değildir.

Yazılı kaynaklarda Hoca'nın velayetine dair de kayıtlara rastlanmaktadır. Hoca'yla ilgili elimizdeki ilk yazılı belge olan Saltukname'de Sarı Saltuk'un Nasreddin Hoca için "Bu kişi için ermiştir, derler" sözü Hoca'nın veliler arasında değerlendirildiğini göstermektedir. Pertev Nailî Boratav da Saltukname'de Nasreddin Hoca'ya atfedilen fıkra hakkındaki yorumun Nasreddin Hoca'nın kişiliğinin mistik bir değerlendirmesi olduğunu ve bu değerlendirmenin Nasreddin Hoca'ya tabiatüstü güçlere sahip, karşısındakinin düşüncelerini keşfedebilen, özünde bilgelik saklı, keramet sahibi, ermiş bir nitelik kazandırdığını ifade etmektedir (Boratav, 2006: 14)

Bayburtlu Osman isimli bir müellif kaleme aldığı Kitâb-ı Mir'ât-ı Cihân (1581) adlı eserde "... Evliyaların esamesi budur ki zikrolundu." dedikten sonra saydığı 784 velinin arasında Nasreddin Hoca'nın ismine de yer vermektedir. Evliya Çelebi de Hoca'yı veliler arasında zikredenlerdendir. Seyahatname'de Hoca hakkında "fazîlet-i bâhire sahibi olup hâzır-cevâb keşf [u] kerâmet sahibi ulu sultan idi..." şeklinde bahsetmektedir. Tüm bu eserlerin yanında çeşitli letâif kitaplarında ve menakıbnamelerde Nasreddin Hoca'yla ilgili bilgilere ve Hoca'nın latifelerine yer verilmiştir. Bu kaynakların bazılarında latifeler için menkıbe teriminin kullanılması (Türkmen, 2013: 17) bazılarının hamdele, salvele bölümlerinde Hoca'nın evliya olarak tanıtılması (Güzel, 2005: 51) yine onun veli kimliğiyle alakalıdır.

Hoca, halk arasında da veli olarak görülmüş yukarıda temas ettiğimiz gibi bu çerçevede çeşitli inanç pratikleri meydana getirilmiştir. Mesela; Akşehir'de bir düğün yapılacağı zaman düğün sahibinin mutlaka Hoca'nın türbesine gidip Hoca'yı düğüne davet etmesi, düğün günü damadın Hoca'nın ruhuna Fatiha okuyarak dua etmesi, yeni doğan çocukların göbek bağlarının Hoca'nın türbesine gömülmesi, Akşehir'den uzun süre ayrılacakların Hoca'dan izin istemeleri, kuraklık zamanlarında türbesinin önünde duaya çıkılması, Hoca'nın her yanı açık, üstü kapalı bir şadırvana benzeyen fakat kapısında koca bir kilit asılı duran türbesine bakıp gülmeyenin başına bir hal geleceğine, dünyada Hoca'nın isminin anılmadığı tek bir saniye bile olmadığına inanılmasının yanında Hoca'nın sandukasının üstündeki bir delikten alınan toprağı gözlerine sürenler veya suyla karıştırıp içenler halk arasında 'kuru ağrı' olarak bilinen göz hastalığından kurtulacağına dair inanış vb. (Gölpınarlı, 1961: 23, Şimşek, 2011: 62) mevcut olması bu kült etrafında oluşmuştur. Bunlarla birlikte Hoca hakkında latifelerinin

haricinde vefatının öncesine ve sonrasına dair anlatılan kerametler de mevcuttur (Şimşek, 2011: 61).

Bazı kaynaklarda her ne kadar gayri ahlaki fıkralara tesadüf edilse de Hoca'nın şahsiyetiyle ilgili bilgi veren kaynaklardan Hoca'nın sağlam bir İslam inancına, köklü bir dini bilgiye sahip olduğuna ve bir tasavvuf atmosferinde yetiştiğine dair bir değerlendirme yapılabilir. Hoca bu yönüyle kendinden sonra gelen mutasavvıfları da etkilemiştir. Bu etkiyi Yunus Emre, Hacı Bayram-ı Veli, Niyazi-i Mısri, Kaygusuz Abdal, Aziz Mahmut Hüdayi gibi mutasavvıfların eserlerinde bazen aynen, bazen mealen, bazen de çeşitli telmihlerle görmekteyiz (Güzel, 2005: 44-50).

4. NASREDDİN HOCA'NIN MİZAHİ

Ziya Gökalp, Nasreddin Hoca'yı Türk nekre-gûluğunda bir misal olarak nitelendirdikten sonra nekre-gûlukta büyük bir incelik, gizli bir felsefe, felsefi bir derinlik olduğunu ve bundaki amacın sadece güldürmek değil aynı zamanda derin ve ince duygular hissettirmek olduğunu ifade eder (Gökalp, 1972: 23). Burada nekre-gûlukla ifade edilmek istenen mana nüktedanlık olsa gerektir. Ne var ki yukarıda bahsetmiş olduğumuz kavram kargaşası nedeniyle vaziyet nekre-gûlukla açıklanmıştır. Pek çok araştırmacı, Hoca hakkında yaptıkları açıklamalarda doğrudan yahut dolaylı olarak Hoca'yı bir nüktedan ya da latife-şinas şeklinde vasıflandırmayı tercih etmişlerdir (Yıldırım, 1999: 25-26, Tural, 1991: 55)

Nasreddin Hoca'nın mizahında, halkı eğiten ve ona ders veren yaklaşımlar bulunmaktadır. Nasreddin Hoca'nın şahsiyetinde şekillenen Türk halk düşüncesi, dünya görüşü, insan anlayışı ve cemiyet hayatında cereyan eden olaylara karşı alınan tavır ve tutumların genel yapısı fıkralara yansımıştır. Hoca'ya bağlı olarak anlatılan fıkralar âdeta Türk düşüncesinin olukları, çeşitli ifade kalıpları gibidir (Yıldırım, 1999: 26). Onun mizahı; kültüre ruh ve zihin bakımından uyumsuzluk, dikkatsizlik ve bedence uygunsuz hareket görünce gülmek şeklinde harekete geçen sosyal bir kontrol mekanizması işletmektedir. Bu yüzden Nasreddin Hoca'nın mizahı sosyal bir baskıyı tek başına işletir (Tural, 1990: 53-54) Halkın ortak aklının ürünü Nasreddin Hoca, tıkanan birey ve topluma mizahi eleştirel bakışıyla yeni çıkış yolları sunar. Ortaya konulan her yeni mizah ürünü, fıkra veya Nasreddin Hoca tipi, birey ve toplum için yeni bir çıkış kapısıdır, çözüm yoludur (Özdemir, 2010: 39).

Nasreddin Hoca'nın mizahında iki gerçek vardır: ilki, Anadolu'nun hayatın değersizliğini ve zaaflarına zekanın ince ucu ile gülmesi diğeri ise Anadolu insanının çektiği ıstırabın gerçekliğidir (Topçu, 2007: 116-117). Bu ıstırabı siyasi ve sosyal olarak iki çerçevede değerlendirmek mümkündür. Siyasi olarak bu dönemde Haçlı Seferlerinin meydana getirdiği yolsulluğun devam etmesi, Türkmen göçmenleri besleme zorluğu, Moğol ordularının masrafları, Selçuklu sultanlarının taht

kavgaları vb. sıkıntılarının olduğu görülmektedir (Kurgan, 18). Sosyal olarak toplum büyük bir değişim yaşamakta göçebe Türkmen toplulukları yerleşik köylü toplumuna dönüşmenin sancısı içerisinde bulunmaktadır. Halk, göçebelik ve yerleşik olma arasında zihni bir bunalım içerisindeydir. Hemen her halkta bu tarz köklü yapı değişikliklerinin çeşitli yol göstericileri çıkardığı düşünüldüğünde Nasreddin Hoca'nın bu devirde var olmuş olması bir rastlantı değildir. Hoca bu noktada bir bağlayıcı vazifesi üstlenmiştir. Çünkü o; ahır, samanlığı, eşeği ile köylü medrese ilgisiyle şehirlidir. Bu özellik onun her iki kültür yapısının canlı kalacak değerlerinin kişiliğinde toplamasını sağlarken her iki kültüre de eleştirel bir gözle bakabilmesine olanak vermiştir (Başgöz, 2005: 122-123). Onun mizahının kökenini bu sosyal konumu ve eleştirel gücü oluşturmaktadır.

Nasreddin Hoca'nın üstlendiği bu sorumluluk onun anlatılarının sadece hezl terimiyle karşılanacak eğlence üzerine kurgulanmış olmasını engellemiştir. Bilakis Nasreddin Hoca mizah ve nükte kavramlarının içeriğini tam anlamıyla doldurmaktadır. Mizahındaki amaç sadece güldürmek değil; düşündürmek ve ders vermektir. Denilebilir ki, onun mizahı şen bir mizah değildir. Mizahındaki gülme; acı ve üzüntü verici olmasının yanında azarlayıcı, yıpratıcı bir özelliğe sahiptir (Çiftçi, 1998: 145-147).

Gerçek şahsiyeti söz konusu olduğunda pek çok araştırmacıya göre bir mutasavvıf olarak kabul edilen Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönem, mizahının yanında ona karşı halkın teveccühü noktasında da etki etmiştir. İnsanların bu dönemde Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlâna, Yunus Emre, Ahi Evren ve Nasreddin Hoca gibi mutasavvıfların çevresinde bir araya gelmelerinin nedeni yukarıda bahsettiğimiz olumsuzluklara karşı tasavvufun bir şifa kaynağı olarak görülmesidir. Bu dönemde yaşananlar insanlar için tasavvufa dair bir davet olmuştur (Şimşek, 2011: 111) Nitekim bu konuda Louis Massignon "Tasavvufi davet ekseriya ictimai haksızlıklara yalnız başkalarınınkine değil -fakat önce ve bilhassa- her türlü fedakârlık pahasına Allah'ı bulmak için, aşm derecede içten bir arzu ile, bizzat kendilerine âit hatalara karşı bir isyandan doğar." demektedir (Massignon, 1979: 27, Şimşek, 2011: 111) Burada yaşarken elde edilemeyen mutluluğu ölümden sonrasında arama adına mistizizme bir yöneliş söz konusudur (Kurgan, 1986: 18-19).

Bu noktada Nasreddin Hoca diğer mutasavvıfların aksine irşat metodu olarak mizahı benimsemiş ve tasavvuf çevrelerinde kabul görmüş birkaç fıkra tipinden birisi olmuştur. Zaman zaman Behlül Dana, Cuha, Ebu Nuvas vb. tasavvufi çevrelerce kullanılan fıkra tipleri gibi hazır cevap olmasının yanında feodal bir karakter karşısına -genellikle Timur- çıkartılan halk filozofu görüntüsüne bürünmüş (Türkmen, 1996: 3) ve mizahı bu kaynaktan da beslenmiştir.

5. BURHANIYE TERCÜMESİ BAĞLAMINDA NASREDDİN HOCA FIKRALARINDAKİ TASAVVUFİ İŞLEVSELLİK

Tasavvufta iki mürşitten bahsedilir. Bunlardan biri “mutlak mürşit”tir ki bu yaşayan biridir. Mürit, bu şahıstan yüz yüze eğitim alabilir. Diğeri ise “manevi mürşit”tir ki bu vefat etmiş bir irşat ehli, Kur’an-ı Kerim, hadisler gibi ilham veren unsurlardır (Gözütok, 2012 :113). Bu bağlamda latifeleri ve latifeleri üzerine yapılan mistik yorumlar dolayısıyla Nasreddin Hoca tasavvuf çevrelerince manevi mürşit olarak kabul edilmiştir. Onun latifeleriyle ilgili çeşitli dönemlerde şerh çalışmaları yapılmıştır. Osmanlı dönemine ait doğrudan Hoca’nın fıkralarını şerheden şimdilik bilinen iki eser mevcuttur. Bunlardan birisi Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî’nin Nasreddin Hocaya ait olduğu kabul edilen bir beyti şerh ettiği “Şerh-i Nutk-ı Nasreddin Efendi” diğeri ise Mevlevi Seyid Burhaneddin’in Hoca’nın 121 fıkrasını şerh ettiği “Burhaniye Tercümesi” isimli eserleridir.

Nasreddin Hoca’nın latifeleri gerek sözlü kültürde gerekse 16. yy’da yazıya geçirilmeye başladığından günümüze değin yığınlama usulüyle gelenekteki yerini korumakta; metin (text), doku (texture) sosyal çevre ve şartlar (context) bağlamında çeşitli eklemeler, çıkarmalarla hayatîyetini sürdürmektedir. Bu halk anlatıları için son derece normal bir durumdur. Hocanın fıkraları her dinleyiciye göre değişik yorumlar ve sonuçlarla yazılı ve sözlü olarak aktarılmakta; onun fıkralarındaki didaktik amaç, sosyal tenkit, yapıcı mizah, ince zekâ oyunu herkeste istediği çok yönlü yorum ve yeniden üretme imkanını sağlamaktadır (Türkmen, 2013: 14). Bu noktada anlatının içeriği; anlatıcı ve dinleyicilerin yaş, cinsiyet, eğitim durumu, sosyal statü, dünya görüşü vb. özellikleri; anlatının icra mekânı, zamanı vb. sosyal çevre özellikleri anlatıyı icra ve işlev bakımından şekillendirmektedir.

Bizim burada ortaya koymak istediğimiz Nasreddin Hoca latifelerinin Burhaniye Tercümesi bağlamında kazanmış olduğu işlevselliktir. İşlevsellik halk ürünlerinin en önemli özelliklerinden biridir. B. Malinowski ve A. Reginald Radcliffe-Brown tarafından “İşlevselcilik Teorisi” adıyla kuramlaştırılmıştır (Çobanoğlu, 2008: 223) İşlevsel yöntem; halk edebiyatı metinlerinden daha çok bu metinlerin oluşturuldukları ve icra edildikleri bağlamdan yola çıkarak; halk edebiyatı metinlerindeki değişkenlik, hacim ve içerik farklılaşması gibi sorunları çözenin yanında, icracının halk edebiyatı anlatılarını üretme, aktarma ve kullanma nedenleri, dinleyicilerin halk anlatısını dinlerken dinleme, anlama ve kullanma nedenleri ve bunların dışındaki nedenler gibi temel sorunlarla ilgilenir (Ekici, 2013: 124). İşlevsel Halkbilimi Kuramı, icra bağlamını esas almakla birlikte; metnin oluşturulduğu tarihi-siyasi şartları ve sosyal mekânı da içine alan bir yaklaşım tarzı da sunmaktadır (Irmak, 2017: 185)

Biz halk bilgisini “belli bir sanat özelliği olan ve estetik kaygı taşıyan iletişime ait sosyal bir hadise sonunda ortaya konulan yaratma” olarak tarif ettiğimiz için bu “yaratmayı” oluşturan şartların ve çevrenin ne olduğunu da kaydetmek zorunluluğu kendiliğinden ortaya çıkar (Ekici, 1998: 27) Bu noktada latifelerin kısa bir tür olması ve günümüzde tasavvufi mecrada icrasının gözlemlenmesi bir güçlük olarak ortaya çıksa da genel olarak tekkelerde latifelerin icra ortamları, anlatıcı ve dinleyicileri hakkında bilgi vermek mümkündür.

Tasavvuf geleneğinde pek çok eğitim metodu kullanılmaktadır. Takrir, soru cevap, tedric, yaşayarak öğrenme, gözlem metotları bunlardan bazılarıdır (Gözütok: 2012: 127-140) Bu metotlar içerisinde en sık kullanılan ve latife anlatıma en uygun olan metot takrir metodu yani sohbettir. Sohbet ortamı tasavvufta latifelerin en aktif icra ortamlarıdır. Sohbet, bir soru veya problem şekline sokulmamış önemli bir hususun açık bir şekilde izah edilerek dinleyicilere aktarılmasıdır. (Gözütok: 2012: 128) Bu tasavvuf ehlinin ve muhibbânının manen tekâmül etmesinde büyük bir öneme sahiptir. Hemen hemen tüm tasavvuf ekollerinde sohbetin önemi müride anlatılmıştır. Hatta öyle ki “melfûzât” ve “mecâlis” şeklinde sohbetle anlatılanların not tutulmasıyla oluşturulan kitaplar meydana getirilmiştir (Akot: 2014: 33) Sohbet tasavvufta sadece zihinle alakalı değil aynı zamanda gönülle alakalı olarak kabul edilmiştir. Sohbet esnasında anlatıcının anlattıklarıyla birlikte onun manevi özelliklerinden ve kimliğinden de istifade edilir. Sohbet bu anlamda hem kâl hem de hâl transferidir (Göktaş, 2011: 139-140)

Sadece içerisinde bulunmanın bile fazilet sayıldığı bir ortamda dikkat üst derecedir. Buna bir de şeyh, pir, mürşit, halife şeklinde adlandırdığımız anlatıcı da dahil olunca dinleyicilerin motivasyonunun en üst seviyeye çıktığı görülecektir. Çünkü mürşit dediğimiz anlatıcı dinleyicileri büyük bir teslimiyetle otorite altına almıştır. Buna göre mürşidin hiçbir şekilde sözü kesilmez, belirli şartlar dışında mürşidin sözlerine itiraz edilemez, büyük bir muhabbetle onun söylediklerini tasdik etmek müridin en önemli görevidir (Erkaya, 2017 :855)

Tüm icra ortamlarında olduğu gibi dinleyicilerin yaş, cinsiyet, eğitim durumu vb. gibi özellikler fikranın ortaya koyacağı işlevi etkileyebileceği gibi tasavvufta bunun diğer bir yönü daha vardır. Tasavvufta sohbeti ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi “sohbet-i irade” yani müridin mürşidiyle sohbeti diğeri ise “sohbet-i teberrük” yani herhangi bir tasavvuf yoluna mensup olmayan kişinin bir şeyhle sohbetidir (Gözütok: 2012: 129-130) Hal böyle olunca iki sohbet türünde fikra anlatımından doğacak tasavvufi fayda nispeti dolayısıyla işlevsellik farklı olacaktır.

Burada anlatıcı özelinde incelenmesi gereken kişi Seyyid Burhaneddin Çelebi’dir. Burhaneddin Çelebi hakkında elimizde çok az bilgi bulunmaktadır.

Konya’da Burhanzadeler diye bilinen asil bir aileye mensuptur. 1280 (1814)- 1313 (1897) tarihleri arasında yaşamıştır. Rindane meclislerden hoşlanan, şiiirden zevk alan, latifeler ederek nüktedanlık gösteren bir Mevlevi idi. Nükteli pek çok nazımları olduğu bilinse de henüz ulaşılamamış ancak “kandedir” redifli bir gazeli bilinmektedir (Türkmen, 2013: 58-59).

Bu tasavvufi bağlam, anlatıcı ve dinleyiciler söz konusu olduğunda sadece fıkra anlatımı bile fıkraların hoşça vakit geçirme işlevlerine sohbetteki sırrı arama bağlamında eğitim işlevini de ekleyebilecektir. Fıkranın şerh edilerek anlatılması işlev arttırma ihtimalini fazlalaştırırken şerhin yazılı olarak aktarılması birden fazla işlevi doğrudan ortaya çıkaracaktır. Burhaniye Tercümesi yazarı Seyyid Burhaneddin Çelebi bu hususu; Nasreddin Hoca fıkralarının sadece eğlence maksadıyla meydana getirilmiş olması hakikatleri tam olarak anlayanlarca yeterli olmaz şeklinde dile getirmektedir (Türkmen, 2013: 58-59)

Tüm bunlardan sonra Burhaniye Tercümesi’nde tasavvufi alakalı temaları aşağıdaki gibi değerlendirmek mümkündür:

1- Nefsin terbiye edilmesi: Burhaniye Tercümesi’nde en fazla üzerinde durulan konu nefsin terbiye edilmesidir. Zühd, zebh, riyâzet, fakr, mücadele, mücahede, tahallî, nefis tezkiyesi, nefse muhalefet şeklinde terimleştirilen bu durum nefsin kötülüklerden arındırılmasıyla birlikte iyiliklerle donatılmasını da ihtiva eder. Bu bağlamda Burhaniye Tercümesinde nefsin tezkiyesi “Mûtû kable en-temûtû” (ölmeden önce ölüünüz) hadis-i şerifiyle formülize edilmiştir. Ölmeden önce ölüncesine dair nasihat 6. 19. 46. 84. 108. latifelerin şerhlerinde doğrudan verilmiştir.

Tercüme’de nefis, daha çok bir hayvana benzetilmiştir. Nefisle ilgili kuyruğunun sıkı tutulmasına dair bir tembihat yapılarak bir sığır ya da öküz (45. latife şerhi) nefsin üzerine binilmesi şeklindeki tembihatla bir binek hayvanına (56. ltf) ve üzerine yavaş binilmesi, ürkütülmemesi gereken bir deveye (11. ltf) teşbih edilmiştir. Aynı zamanda nefis ya da Allah’ın haricdekiler bir soyguncuya benzetilmiştir (92. ltf). Bir mürit nefse kesinlikle hizmet etmemeli ve onu daima düşkünleştirmek için mücadele etmelidir (36. ltf). Tercüme’ye göre nefsin karşısında üç düşman bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kalp, ikincisi akıl (70. 71. ltf) üçüncüsü ise ruhtur (56. 74. ltf). Mürit nefse karşı bunları doyurmalıdır. Bu manada mürit, kesinlikle durmamalı ve her zaman nefse karşı mücadelede ilerlemelidir (101. ltf)

Tercüme’de en sık tekrarlanan nefisle mücadele metodu perhizdir. Perhiz, Allah’tan başka her şeye karşı uygulanmalıdır. Bir mürit sadece Allah’a meyletmelidir (39. 59. 73. 90. 93. 28. ltf) Onun haricindekiler aldatıcıdır. Bununla ilgili olarak sakınılması gereken birkaç husus şu şekilde beyan edilmiştir: Çirkin ve gizli sözlerden uzak durulması (72. ltf) mal ve evladın fitne olduğu ve tamah

edilmemesi (74. ltf) kin ve hileden uzaklaşılması (79. ltf) tatlı ve tuzlu (güzel) yiyeceklerden uzak durulması (83. ltf) aç ve çıplak -fakr üzere- olunması (89. ltf) dünya düşüncesi kadın ve çocuk kaygısından uzak durulması (108. ltf) kadınların aldatmacasına kanılmaması (111. ltf) helaliyle de olsa cinsel birleşmenin çok fazla olmaması (112. ltf). Tercüme'ye göre bir müridin yoksulluk, açlık ve vücut evinin boş olması yani dünyalık zevklere tamah etmemesiyle pek çok manevi rızık ortaya çıkar (107. ltf)

2- Dünyanın faniliği ve aldatıcılığı: Tasavvufta dünya; Allah'tan alıkoyan her şey, imtihan yeri, ahiretin tarlası, fani yer vb. çeşitli şekillerde tanımlanmıştır (Cebecioğlu, 2009: 174). Hak yolundan alıkoyduğu için ona gönül verilmemesi ise "terk-i dünya" terimiyle karşılanmaktadır (Cebecioğlu, 2009: 653) Dünya tasavvufi eserlerde cadı, yılan, zehir ve fahişeye benzetilmiştir (Cebecioğlu, 2009: 174) Burhaniye Tercümesi'nde de pislige (23. ltf) hilebaz bir ördeğe (38. ltf) taze kız gibi görünen bir kocakarıya (53. 22. 43. 40. ltf) ve sahibini herhangi bir yere götürmeyecek kof bir ata (68. ltf) benzetilmiştir. Dünya özellikleri bakımından vefasız (54. ltf) geçici (23. ltf) mekân tutulmayacak bir yerdir (46. ltf). Bir müridin yapması gereken dünyanın geçici olduğunu bilip ona aldanmamasıdır. Aslolan ahirettir (34. 42. ltf) ve dünya sadece ahireti kazanmak için kullanılmalıdır (54. ltf)

3- Günahlara tevbe etmek: İşlenen hata ve günahlar için Allah'a tevbe ve istiğfar edilmeli (1. 27. ltf) tevbe pişmanlık içerisinde olmalıdır (82. ltf) hatta öyle ki tevbe eden mürit, tevbesini babası ölmüş bir çocuk gibi kırlarda, çöllerde ağlayarak yapmalıdır (27. ltf)

4- İbadete gayret etmek: Tercüme'ye göre bir talip malayaniyi terk edip gece gündüz ibadet etmelidir, akl-ı maaşa yani sadece dünyalıklarla ilgilenen akla uymamalıdır (42. ltf). Allah'ın huzuruna boş varmamak için kulluğa gayret etmelidir (93. ltf). Yapılan ibadetlerde samimiyet olunmalı ve ibadetler sadece Allah için yapılmalıdır. İbadetlerde ve iyiliklerde asla ikiyüzlülük yapılmamalıdır (4. 21. ltf)

Tercüme'de büyük ve küçük ölçekli olmak üzere iki ibadet zamanı diğer zamanlara göre efdal olduğu belirtilmiştir. Bunlardan birisi gece yapılan ibadet, diğeri ise gençlikte yapılan ibadettir. Hazret-i Allah "Onlar gecenin son vakitlerinde (tan yeri ağarmadan önce) istiğfar ederler." (Zâriyât/18) buyurmaktadır. Bu âyetteki işarete, başta Hz. Muhammed (sav) olmak üzere sûfiler, büyük önem vermişler; seher vaktini namaz, zikir, kıraat, fikir ve murakabe ile değerlendirmişlerdir (Cebecioğlu, 2009: 550). Tercüme'de de gecenin asgari bir saat ibadetle geçirilmesi gerektiği (77. 81. ltf) ve cuma gecesinde ibadet yapmanın maddi ve manevi menfaatinin olacağından bahsedilmektedir (86. ltf). Gençlikte ibadet hususunda da gençlikte himmet atna binilmesi gerektiği zira yaşlanınca bu ata binmenin mümkün olmayacağı (24. ltf) gençliğin ibadet zamanı olduğu (69. ltf)

ihthiyarlık geldiğinde gençlikte yapılmayan ibadetlere pişmanlığın fayda vermeyeceği (10. ltf) ifade edilmiştir.

5- Tarikat yolunca istikamet üzere olmak: Tercüme'ye göre şeriat umumi bir yoldur, pek çok dış pislîği temizler ancak insanın içini tarikat temizler (103. ltf). Bu anlamda insanın bir mensubiyeti olmalıdır. Tarikata girdikten sonra da insan halvetle kendini temizlemeli ve bu derecesini asla kaybetmemelidir. Bu yolda istikamet üzere olmalıdır (26. ltf). Tarikat ve şeriat neyi emrederse ona kulak verip buna uygun iş yapmanın yolunu tutmalıdır (58. ltf).

6- Mürşidin gerekliliği ve özellikleri: Postnişin, şeyh, seccâdenişin gibi terimlerle de karşılanan mürşit Arapçada irşat eden anlamına gelmektedir. Tasavvufî terim olarak tarikatın yol göstericisi anlamına gelir. Mürşit olan kişinin, Allah'ın ahlâkını tahakkuk ettirmiş olması yani en azından fena makamına ulaşması şarttır (Cebecioğlu, 2009: 455) Tercüme'de talibin bir mürşit bularak bilgiyi öğrenmesi ve öğretmesi gerektiği ifade edilmektedir (1. ltf). Bir müridin mürşidi olmadan kendi kendine bilgi ve sevgiyi hasıl etmesi imkansızdır (25. ltf). Hakikat, şeriat ve marifet yolunda bir mürşit ile yükselmek mümkündür (18. ltf). Ancak mürşidi seçerken İslam'ın şartlarına muhalif nasihat edenlerden seçilmemelidir zira böyleleri talibi rezil eder (13. 60. ltf). Mürşit hem kâmil hem mükemmil olmalıdır (49. ltf). Bir mürşit bulduktan sonra ona muhabbetle bağlanmalı, onu kesinlikle üzmemelidir zira mürşidini üzenin elinden tutulmaz (102. ltf).

Gerçek bir mürşit zor zamanda şefa'at edebilir (18. ltf). Zebanniler kıyamet günü şiddetle vururlarken araya girip müridini kurtarabilir (20. ltf). Mürşidin ruhundan istimdad talep edilebilir (105. ltf). Bu konuyla ilgili 14. latifenin şerhinde Hz. Muhammet'in (sav) şefa'at edeceği de belirtilmektedir.

7- Malını tasadduk etmek: Tasadduk; sevap kazanma ümidiyle, fakire bir miktar aynî veya nakdî yardımda bulunmaktır (Cebecioğlu, 2009: 532) Hayır, hasenat, sadaka, infak gibi terimleştirilebilir. Dünya fani olduğu için dünya malına tamah edilmemeli ve dünya ahireti kazanmak için harcanmalıdır (5. 31. ltf) Tercüme'ye göre sadaka vermenin dünya malının hesabını vermekten kurtulmak (7. ltf) ve dünyadaki kaza ve belalardan kurtulmak (65. ltf) gibi iki önemli faydası bulunmaktadır. Sadaka verirken ihtiyaç sahiplerine yumuşak davranılmalı, azarlanmamalıdır (109. ltf). Dünya malının kaybına üzülmemeli, sabredilerek karşılığı Allah'tan beklenilmeli, kanaat sahibi olunmalıdır (57. ltf).

8- Yetim malı yememek: İslamiyet'te yetim malı yemek büyük günahlardan biri olarak kabul edilmiştir. İstisnai durumlar haricinde yetim malı yiyenlerin şiddetli azap görecekları bildirilmiştir (Arı, 2013: 501). Küçük günahlardan bile imtina eden tasavvuf ehli böyle bir günaha yaklaşmama hususunda olanca gayret göstermiştir. 62. latifede de bu hususa temas edilerek yetim malı yemeyi kurdun eşek eti yemesine benzetilmiştir.

9- Hayvan haklarına riayet: Hayvan haklarıyla ilgili olarak iki latife şerhi bulunmaktadır. Bunlardan 56. latifenin şerhinde hayvanların kulak ve başına vurulmaması gerektiği, 63. latifenin şerhinde ise hayvanların yokuş yukarı sürülmemesi tavsiye edilmektedir.

10- Seyahat Etmek: Sefer terimiyle de karşılanan seyahat, müritlerin olgunlaşmaları ve ibret almaları için (Cebecioğlu, 2009: 563) ya da bir kusur yüzünden müridin mürşit tarafından ser-pâ edilmesiyle yapılırdı (Gölpınarlı, 1963: 40) Tercüme’de seyahatin her iki şekline de yer verilmiştir. 37. latife şerhinde seyahatle hakikat derecelerinin arttırılması tavsiye edilirken 80. latife şerhinde bir hatadan dolayı müridin şeyhinin rızasına uyararak seyahat etmesi gerektiği tavsiye olunmaktadır.

11- İyi insan olmak: Tercüme’de bu başlık altında toplayabileceğimiz bazı hususlarda da nasihatler bulunmaktadır. Bunları tevazu, mürüvvet, inayet, hilm, mahviyet vb. şekillerde terimleştirmek mümkündür. Buna göre mürit her şeyden evvel edep ve erkan öğrenmelidir (94. ltf) Alçak gönüllü ve yüksek bir karakter sahibi (76. 104. ltf) ve doğruluk üzere olmalıdır (96. ltf). İnsanların ayıbını araştırmamalı, onları mahcup edip incitmemeli, yumuşak bir tabiata sahip olmalıdır (16. ltf). Dış görünüşe göre insanlara iltifatta bulunmamalı, ikram ve ihsan üzere olmalıdır (51. ltf).

12- Müridin kendini bilmesi: Marifet-i nefis olarak terimleştirebileceğimiz bu durum da Tercüme’deki nasihatler arasındadır. Buna göre; bir kişi kendini kendinde aramalı, düşünerek kendini bulmalıdır (75. ltf). Mürit, bazı kimseler gibi bilmediğini bilmeyecek kadar acze düşmemelidir. O, iyiyi ve kötüyü ayırabilecek hak bir yol üzere olmalıdır (15. ltf). Eğer böyle olursa müride keşif yolu açılır (88. ltf).

13- İlim öğrenmek: Tercüme’de müridin ilim irfan yolunda olması halinde asla yok olmayacak bir hazineye sahip olacağı ifade edilmiştir (47. ltf) İlim öğrenirken sadece Arapça ilimlerin değil aynı zamanda fen ilimlerinin tahsili tavsiye edilmiş, Farsça kitapların okunması suretiyle tasavvufi anlamda bilginin arttırılması tembihlenmiştir (32. ltf).

14- İyi Arkadaş seçmek: Tercüme’de bir müridin tasavvuf ehli olmayanlarla yakınlık kurmaması tavsiye edilmektedir. Böyle bir durumda mürit kendini kendinde bulamaz (41. ltf) kişi yakınlarının hükmünü giyeceği için kötü kimselerle arkadaşlık edilmemeli, iyilerden arkadaş seçilerek iyilikler öğrenilmelidir (97. ltf).

15- Aileye karşı sorumluluklar: Tercüme’de aileye karşı sorumluluklar bağlamında iki nasihatte bulunulmuştur. Bunlardan birincisi, çocukların küçüklükten terbiye edilmesi (104. ltf) ikincisi ise insanların kötülerinin olduğu düşünülerek hanımların tesettür içerisinde olmalarıdır. Eğer hanımların dışarıda işi olursa onu erkeklerin yapması tembihlenmiştir (87. ltf).

16- Birlik sırrına erişmek: Hazret-i Allah her yerde mevcuttur, birlik sırrına erişilmelidir (3. ltf). Eğer birlik sırrına ulaşırsa dönen iki ucu yanık değnek gibi sağ sol belli olmaz, her yan bir olur (100. ltf).

6. SONUÇ

Nasreddin Hoca'nın kişiliği ve sosyal kimliği üzerine pek çok araştırma ve değerlendirme yapılmıştır. Latifelerindeki mizah pay edilmiş ancak kendisi paylaşılammıştır. Hoca toplumda öylesine kabul görmüştür ki herkes ona 'bizim gibi' zaviyesinden bakmıştır. Bu bakışın en somut örneğini Burhaniye Tercümesi'nde görmek mümkündür. Nasreddin Hoca'ya dair oluşan veli telakkisi Şair Burhan ve başkalarını müstehcen latifelerde bile gizli manalar aramaya kadar sevk etmiştir.

Nasreddin Hoca latifeleri ilk olarak fıkra türünün en belirgin işlevi olan hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevini yerine getirmektedir. Diğer taraftan dinleyici ve anlatıcıya bağlı olarak hemen akabinde küçük bir zihni çabayla eğitim işlevi de ortaya çıkabilmektedir. Ancak eğitim işlevi söz konusu olduğu zaman "Burada ne anlatılmak istenmiş?" sorusunu soran kişinin kimliği önem arz etmektedir. Latifeden ortaya çıkacak hisse; sosyal gruplar, gruplar içindeki şahıslar için farklılık arz edecektir.

Şair Burhan, şerh usulüyle latifelerdeki eğitim işlevini eğlendirme işlevi kadar ortaya çıkarmış, bir bakıma sabitlemiştir. Zihni çaba sürecini bir yerde ortadan kaldırırken diğer taraftan kitabının sonunda, kitabının bir numune olduğunu ve diğer tasavvuf ehlinin bu numuneyi haşiyeye ve derkenarlarla genişletmelerini istemiştir. Latifelerdeki eğitim işlevi ortaya çıkmış ancak başka zihinlerin de eklemeleriyle yoğunlaştırılması mümkündür.

Hoca'nın fıkralarında William Bascom'un formülleştirdiği tüm işlevler üzerine değerlendirme yapmak mümkündür. Burhaniye Tercümesi bağlamında hedef kitle tasavvuf ehli seçilmiş ve en çok da bir tasavvuf yolunun talipleri ya da yeni mensuplarına yönelik -özellikle- nefsin tezkiye edilmesi, dünyaya aldanılmaması, şeriat-tarikat-hakikat düzleminde istikamet üzere olunması yönünde nasihatlerde bulunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Ahmet Eflâkî (1973), *Ariflerin Menkıbeleri I*, İstanbul: Hürriyet Yayınları.
Akot, B. (2014) "Tasavvufi İrşat Metodu Olarak Sohbetin Fonksiyonu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 31, s. 30-39
Arı, A. (2013) Yetim, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 43, s. 501-503
Ateş, S. (ty) *İslam Tasavvufu*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
Başgöz, İ. (2005) *Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
Bergson, H. (2014) *Gülme*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Boratav, P. N.(2006) *Nasreddin Hoca*, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

- Cebecioğlu, E. (2009) *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Çiftçi, H. (1998) “Klasik İslam Edebiyatında Hiciv ve Mizah”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.10, s. 139-162
- Çobanoğlu, Ö. (2008) *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Doğan, Y. (2004) “Hz. Peygamber ve Mizah”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8/2 s. 191-203.
- Durmuş İ. (2005) Mizah, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. XXX, TDV Yayınları, İstanbul, s. 205.
- Ekici, M. (1998) “Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre ve Şartlar (Konteks) ilişkisinin Önemi”, *Milli Folklor Dergisi*, S.39, s. 25-34
- Ekici, M. (2013) *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Erkaya, M. E. (2017) “Hâlidîyye Geleneğinde Mürit-Mürşit İlişkileri”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmaları Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)*, S. 9 (2), 839-861.
- Gökalp, Z. (1972) *Halk Klasikleri I, Nasreddin Hoca'nın Latifeleri*, Diyarbakır: Anadolu Matbaası.
- Göktaş, V. (2011) “Tasavvufî Terbiye'nin Günümüz Din Eğitim-Öğretimine Sunabileceği İmkânlar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 52:2, s. 137-155
- Gölpınarlı, A. (1961) *Nasreddin Hoca*, İstanbul: Yükselen Matbaası.
- Gölpınarlı, A. (1985) *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Gözütok, Ş. (2012) *Sufî Pedagojisi, Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*, İstanbul, Nesil Yayınları.
- Güzel, A. (2005) “Nasreddin Hoca'nın Eserlerinin Dini-Tasavvufî Açısından Kısa Bir Değerlendirilmesi”, *I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri* (Ed. Ahmet Aytaç), Akşehir: Akşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Irmak, Y. (2017) “İşlevsel Halkbilimi Kuramına Göre Aşık Mahsuni Şerif'in Şiirlerinde Tespit Edilen Yeni İşlevler”, *Studies of the Ottoman Domain*, C.7, S.12, s.183-212
- Konyalı, İ. H. (1945) *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir*, İstanbul: Numune Matbaası.
- Kurgan, Ş. (1986) *Nasreddin Hoca*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- İbnü'l Arabî (2001) *Fütûhât-ı Mekkiye* (haz. Selahaddin Alpay, Mustafa Varlı) İstanbul: Esmâ Yayınları.

İzzeddin Kâşânî (2010) *Tasavvufun Ana Esasları* (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye) İstanbul: Kurtuba Kitap.

Maraş, İ. (2005) “Yunus Emre'nin Humanist Yorumcuları” *Dini Araştırmalar Dergisi*, C.8, S. 23, s. 29-38.

Massignon, L. (1979) *Tasavvuf*, “*MEB İslam Ansiklopedisi*”, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Muhammed E. Z. (2005) *Ebu Hanife* (Çev. Osman Keskiöglü) Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Özdemir, N. (2010) “Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik”, *Millî Folklor Dergisi*, Y. 22, S. 87

Özkan, İ. (1983) Nasreddin Hoca'nın Tarihi Şahsiyeti ve Fıkraları Üzerine İnceleme, “*Türk Folkloru Araştırmaları (1982)*” Ankara: G.Ü. Basım-Yayın Yüksekokulu Basımevi.

Şimşek, S. (2005) “Mevlânâ'da Mizah ve Nükte”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Y. 6, S. 14, Ankara, s. 525-548,

Şimşek, S. (2011) *Nasreddin Hoca ve Tasavvuf*, İstanbul: Buhara Yayınları.

Topçu, N. (2007) *Yarınki Türkiye*, İstanbul: Hareket Yayınları.

Tural, S. K. (1990) Nekre ve Nükte Kavramlarının Kültür İçindeki Yeri ve Fonksiyonları, “*Fikri ve Felsefî Yönüyle Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri*”, Akşehir

Türk, İ. (2016) “Tasavvuf Kültüründe Mizahın Yeri ve Sefine-i Evliyâ Örneğinde Süfîlerin Mizahı Kullanış Biçimleri”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 16, Y. 16, Sayı: 1, s. 397-422

Türkmen, F. (1996) “Anadolu Mizahında Bazı İran ve Arap Kökenli Mizah Tipleri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi I*, İzmir, ss. 1-7.

Türkmen, F. (2013) *Nasreddin Hoca Lâtifeleri – Burhaniye Tercümesi*- İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

Usta, Ç. (2009). *Mizah Dilinin Gizemi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Yardımcı, İ. (2010) “Mizah Kavramı ve Sanattaki Yeri”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* S. 3/2, Uşak, s. 1-41

Yıldırım, D. (1999) *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, Ankara: Akçağ yayınları.

Yüce, A. (2010) Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî, el-Lüma, “*Tasavvuf Klasikleri*” (Ed. Ethem Cebecioğlu) İstanbul: Erkam Matbaacılık, s.55-70.

TERSİNE BİR BILDUNGSROMAN: TANTE ROSA

TANTE ROSA AS AN ANTI-BILDUNGSROMAN

Ayşe Nur ÖZDEMİR*

Geliş Tarihi: 30.07.2018
(Received)

Kabul Tarihi: 13.11.2018
(Accepted)

ÖZ: Sevgi Soysal'ın bazı eleştirmenlerce öykü kitabı bazı eleştirmenlerce öyküler toplamı ve kısa roman olarak değerlendirilen *Tante Rosa* isimli eseri, 1966-68 yılları arasında seri yazılar hâlinde *Dost* dergisinde yayımlanır. Yazar, birbiriyle ilintili on dört öyküden oluşan kitabın kahramanı Tante Rosa'yı, teyzesi Rosel'in kişiliğinden yola çıkarak yaratmıştır. Bu eser, kanaatimizce alışılmış olandan farklı bir "bildungsroman"dır. Alman edebiyatının bir roman çeşidi olan ve "oluşum" romanı olarak adlandırabileceğimiz bildungsroman, kahramanın oluşumuna etkisi olan maddi ve manevi unsurları, geçirdiği aşamaları, sonunda ulaştığı ideal durumu/kışılığı konu edinir. Romanın merkezinde gelişim ya da oluşum eksenli bir öykü vardır. *Tante Rosa*'da ise yazar, sıra dışı bir kişiliğe sahip olan Rosa'nın başarısızlıklarla dolu hayatını ele alır, olgunlaşma bu eserde bir anlamda tersine işler. Bildungsromanda kahramanın yaşadığı topluma ve onun kurallarına uyum sağlaması beklenirken, yaşadığı topluma ayak uyduramayan Rosa, toplumun bir parçası olmaktan ziyade, toplumu hayatı boyunca karşısına almıştır. Soysal'ın eserinde de bir karakterin hayat çizgisi boyunca geçirdiği zincirleme aşamalar söz konusudur; ancak bu aşamalar ve yaşanan olumlu/olumsuz deneyimlerin Rosa'yı ideal bir noktaya taşıması umulurken; sürekli "ideal" kavramını geriletken, kimi zaman yıkan ve karşıtı olan renkli bir tablo sunulur. Rosa, beklenen ideal noktasına ulaşamadığı gibi, bu roman türünü belirleyen "tamamlanmış kişilik", "yetişkin ve hayatın anlamını kavramış insan tipi"ne de dönüşmez. Ona bir "anti-kahraman" demek çok yanlış olmaz. Üstelik her ne kadar romanın merkezinde bir "gelişim öyküsü" bulunsa da bu alışılmış kalıplara uygun şekilde kurgulanmamıştır. Bu eseri, bir anlamda bir parodi ya da tersine "bildungsroman" olarak görmek mümkündür. Bahsi geçen varsayımlardan hareket edilerek bu yazıda, Sevgi Soysal'ın *Tante Rosa* isimli eserinin tersine bir bildungsroman örneği olarak okunabilirliğinin imkânları tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sevgi Soysal, *Tante Rosa*, Bildungsroman, Anti-kahraman.

ABSTRACT: Sevgi Soysal's *Tante Rosa* which is regarded as a collection of stories by some critics and is considered a short novel by the others has been published serially in *Dost* magazine (1966-68). Writer created Rosa who based on her aunt Rosa and is antagonist of her book which consists of fourteen related stories. According to our opinion, this work is a kind of bildungsroman differentiating from usual bildungsromans. It is a genre firstly appeared in German literature and we name it also "development novel" dealing with subjects such as material and spiritual elements which contribute to antagonist's development, the stages which have been experienced by him/her and the ideal

* Arş. Gör., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aysenurozdemir@trakya.edu.tr

personality he/she has eventually reached. At the centre of the novel, there is a story based upon a development process. Writer handles Rosa who has an unusual personality and a life with full of failure in this novel and the process of turning into an adult in *Tante Rosa* occurs in contrast to similar novels. While the character is expected to obey the society and its rules in bildungsromans, Rosa has difficulty in adapting herself to society and defies it instead of being a part of it. In the work of Soysal the consecutive events which have been experienced by a person in his/her whole life is treated but these events and negative/positive experiences do not carry to him/her an ideal point. On the contrary Rosa always attacks the ideal concept and sometimes subverts it with colorful scenes. Rosa never reaches an ideal point and turns into a “completed personality”, an “adult who found the meaning of life.” It would not be wrong to name her as an anti-hero. Moreover, although the novel includes a “development story” it hasn’t been fictionalized in accord with the typical features of genre. This work may be regarded as a parody or a kind of “anti-bildungsroman”. In this article, possibilities of how Sevgi Soysal’s *Tante Rosa* could be read as an “anti-bildungsroman” will be discussed on the basis of these assumptions.

Keywords: Sevgi Soysal, *Tante Rosa*, Bildungsroman, Anti-hero.

1. GİRİŞ

Sevgi Soysal’ın ikinci kitabı olan *Tante Rosa*, önce *Dost* dergisinde seri yazılar hâlinde yayımlanmaya başlanmış, ancak dizi kitap olarak basılmak üzereyken 1968 yılında sonlandırılmıştır. Bavyeralı Tante Rosa’nın hayatından kesitler sunan eser, otobiyografik özellikler taşımaktadır. Adnan Binyazar’ın Sevgi Soysal’la yaptığı röportajdan öğrendiğimiz kadarıyla Sevgi Soysal *Tante Rosa*’yı teyzesi Rosel’den esinlenerek yazmıştır. Bir Bavyera köyünde gerçekten aforoz edilerek, çocuklarını, kocasını bırakıp büyük bir kente giden büyükannesi Rosa ile at cambazı olmak isteyen, rahibeler okulundan kovulan teyzesi Rosel, Soysal için ilham kaynağı olur. Bir roman kahramanı -anti-kahraman¹ demek daha doğru olarak Tante Rosa, Soysal’ın hayatında aykırı kişilikleri ile izler bırakmış bu iki yakınından² açık çizgiler taşır (1980: 95-96).³

¹Anti-kahraman, romanın alışılmış merkezî karakterine karşıt bir kurgu unsuru olarak geleneksel kahraman tipine ve onun seçkin yönlerine uzaktır. Anti-kahraman ne güçlü bir kişilikle ne belli değerleri temsil etmesiyle ne vakarı ve bilgisiyle öne çıkar; sinik, başarısız, dünya gerçekliğinden uzak, toplum yaşantısıyla uyumsuz bir görünüm çizer.

²“... Ananın büyük anasının adı Rosa’dır. Bir Bavyera köyünde gerçekten aforoz edilmiş, çocuklarını, kocasını bırakıp büyük kente gitmiştir. At cambazı olmak isteyen, rahibeler okulundan kovulan teyzem ‘Tante Rosel’ kitaptaki bu ve başka olayların kahramanıdır. Demek istediğim, Tante Rosa’daki olayların, yaşantıların çoğu gerçektir. Kitabın –bazı dostların deyimiyle yabancı olan coğrafyası– biraz belgesel oluşundandır. Bu belgesellik bir yana, aslında Tante Rosa, ne büyük annemin, ne de teyzemin yaşantılarını anlatır. O büyük annemde başlayıp bende biten bir çizgidir.”

³Sevgi Soysal ilk dönem edebî metinlerinde bireysel sorunları varoluşçu ve yer yer gerçeküstücü/fantastik öğelerle irdelerken daha sonra toplumsal sorunları ele alan ve gerçekliği birey ve toplum diyalektiği içinde veren eserlere yönelmiştir. Yazarın bu incelemede ele aldığımız, bir “öyküler toplama” ya da “kısa roman” olarak değerlendirilen *Tante Rosa*’sı (1968) ve *Tutkulu Perçem*

Tante Rosa üzerine yazılan yazılarda eserle ilgili tür adlandırmasında birtakım farklılıklar göze çarpar. Eser genelde öykü türüne sokulmakla birlikte kimi eleştirmenlerce de roman olarak değerlendirilir. Sevgi Soysal üzerine doktora tezi hazırlayan Priska Furrer, edebî eleştirilerde genel olarak “öykü” sınıfına dâhil edilen eserin, gerçekte daha çok “öyküler toplamı” ile kısa roman arasında bir karışım olarak değerlendirilebileceğine dikkatleri çeker. Kitabın içindeki on dört adet metin bağımsız öyküler olarak görülebilirse de Furrer’e göre bir bütünün parçaları gibidir. Öyküler hep aynı figür etrafında dönmekte olup, bu figürün yanı sıra “Sizlerle Başbaşa” haftalık aile dergisi son bölüm dışında bütün olaylarda en az bir kez geçmekte, on dört öyküye bir bütünün parçaları görünümünü kazandırmaktadır (2004: 44). Adnan Binyazar, parça parça durumların bir öyküleme ortamına girdiğini, on dört bölümün ilgi uyandırıcısına birbirine bağlandığını belirtir. Bölümler ayrı ayrı da bir bütünlük taşımaktadır (1969: 286). Selim İleri de Adnan Binyazar gibi eseri öykü olarak değerlendirir, bütünlük kaygısı taşıyan bu öykülerin ağır ağır, işlene işlene yazıldığını belirtir (1977: 7). Atilla Özkırmımlı çocukluğundan ölümüne Tante Rosa’nın hayatından kesitler sunan kitabın on dört öyküden oluştuğunu belirtir (1977: 9). Erol Çankaya ise *Tante Rosa*’nın bir roman olmamakla birlikte klasik çerçevesi içinde bir hikâye kitabı olarak da değerlendirilemeyeceğini savunur. On dört parçanın bağlantılı bir anlatımla verildiğini belirten yazar, Rosa’nın başarısızlıkları çevresinde dönen kitabı bir uzun hikâye (nuvella) olarak değerlendirir (1978: 64). “Sevgi Soysal’ın Hikâyeciliği” isimli makalesinde *Tante Rosa*’nın klasik hikâye tarzında yazıldığını belirten Sefa Yüce, hikâyelerin hem kronolojik hem de yapısal bir bağlantı içinde olduklarını, bu özellikleriyle romana yakın bir bütünlük gösterdiğini, organik bir bütünlük oluşturduğunu dile getirir (2008: 501-511). Mümtaz İdil de eserin, bir roman bütünlüğü sağlayabilecek kadar birbiriyle ilintili on dört öyküden oluştuğunu belirtir. Mümtaz İdil’e göre eser üzerine yazılan inceleme yazılarının hemen tümü kitabı bir öykü kitabı olarak değil de, sanki bir roman gibi ele almıştır (1998: 47). Sevgi Soysal üzerine yüksek lisans tezi hazırlayan Gamze Somuncuoğlu ise *Tante Rosa*’yı yazarın ikinci öykü kitabı olarak değerlendirir. O

(1962) adlı eseri bireyciliğin, alaycılığın öne çıktığı ve neden sonuç ilişkilerinin, gerçekliğin ve mantıksal düzenin yer yer tersyüz edildiği ilk dönemine denk gelir. *Yürümek* (1970), *Yenişehir’de Öğle Vakti* (1973), *Şafak* (1975) adlı romanları ise halkın ve aydınların toplumsal ve siyasi gelişmeler merceğinde konumlandırılmasına, 12 Mart 1971 askerî müdahalesi ardı sıra gelişen süreçlere, hapishane, sürgünlük hayatına, gençlik hareketlerine odaklanır. Yazarın bu iki dönemi kaba hatlarıyla bireysellik ve toplumsallık nitelikleriyle belirlenir diyebiliriz. Ayrıntılı bilgi için bk. Murat Yalçın, *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 925-927.

da on dört öyküden oluşan kitabın, aslında öykülerin birbirine bağlandığı bir bütünlüğe sahip olduğunu dile getirir (2002: 41).

Üzerine yazılan inceleme yazılarının çoğunluğunda öykü olarak değerlendirilen *Tante Rosa*'nın, biçimsel olarak değerlendirildiğinde öyküden daha çok roman türünün özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Birbirine kronolojik olarak bağlı olan on dört bölümün on üçünde “Sizlerle Başbaşa” dergisine rastlarız. Tante Rosa'nın hayatını etkileyecek olan “Sizlerle Başbaşa” dergisi bölümleri birbirine bağlayan bir “leitmotiv”dir.

Romanın merkezî kişisi olan Rosa'nın üzerine yoğunlaşan anlatı, klasik roman kurgusunun birçok özelliğini sergiler. Bölümlerin epizodik yapısı, zaman çizgisi dâhilinde olayların bir kişi etrafında gelişmesi ile ilerleyen olay örgüsü ve bir izlek etrafında odaklanma gibi yönleriyle romana yaklaşan bu kitap; tasvir ve tahlillerin derinleşmemesi ve hacim bakımından roman için öngörülen ebatta olmaması gibi yönleriyle de roman olmaktan uzaklaşır. Yazarın hayatından öğrendiğimiz biyografik nitelikli bilgiler dolayısıyla belli yaşantıların bir kurmaca kalıbı içinde yansıtılması olarak da görülebilecek olan eser; esasında odaklandığı izlek bakımından biçimsel olarak dünya edebiyatının yaygın bir roman çeşidi olan “bildungsroman”ı anımsatır. Karakteristik özellikleri belirgin olan bu roman türünün izleği “yetkinleşme” anı ile gelen bir aydınlanma olarak düşünülebilir. Art arda gelişen ve kronolojik bir seyir izleyen yaşantılar sonucu gelen bir “aydınlanma anı” ile romanın merkezinde bulunan roman kişisi bütün hayatının anlamını kavrar.

2. BİLDUNGSROMAN

Türkçeye “oluşum romanı” olarak çevrilebilecek olan “Bildungsroman” Alman edebiyatının dünya romanına katkısıdır. “Bildung”, “Bild”le ilgili bir kelime, biçim almak, bir biçime ulaşmak, işlenmişliğine erişmek anlamındadır. “Bildungsroman”, bir insanın akıl ve duygu gibi manevi yeteneklerinin işlenişini, bu oluşuma katkısı olan maddi ve manevi etmenleri, geçirilen aşamaları, sonunda da ulaştığı kişiliği konu alır. “Bildungsroman” türü ile benzerlik gösteren roman türleri “Entwicklungsroman” (gelişim romanı) ve “Erziehungsroman” (eğitim romanı)dır. “Entwicklungsroman”da gelişim, “Erziehungsroman”da eğitim ağırlık kazanırken, “Bildungsroman”da manevi biçimlenme, “kültür” ön plandadır (Aytaç, 2014: 155).

Bildungsromanın tanımlayıcı özelliklerinden birisi romanın çekirdeğinde gelişim ya da oluşum eksenli bir öykünün bulunmasıdır. Bütün durum ve olaylar, odakta yer alan bir roman kişinin çevresinde gelişir. Bu kişi, belli çatışmalar yaşarken dünya içinde sürekli gelişen bir hareketliliğin ortasında sürüklenir. Roman kahramanı ortalama akıl ve ahlaka göre yolunu yitirmiş, hatalar ortasında kendisini kaybetmiş ve ne yöne savrulduğu bilinmeyen bir konumdadır. Sonuca doğru yaklaşıldığında bildungsromanın en belirgin karakteristiği olan, olgunlaşma

süreciyle belirlenmiş hâl değişim motifi gerçekleşir. Bütün olumsuz deneyimler ve yaşantılarla sürecin sonunda roman kişisi artık yeni bir kimliğe kavuşmuştur. Her şey olumlu bir biçimde son bulur (Ünal, 2005). Roman boyunca yaşananları “yolculuk” imgesi ile düşünmek de olasıdır. Kendi şartları ile yaşadığı deneyimler sonucu hesaplaşmaya girişen bir insanın yolculuğu olarak nitelendirilebilecek bu süreç, roman kahramanının hem içsel anlamda olgunlaşması hem de dünya ile kurduğu ilişkinin yetkinleşmesi ile tamamlanır.

Daha geleneksel biçimiyle bildungsroman, kahramanın bütün yönleriyle gelişimi ya da kendi kendini yetiştirmesiyle ilgili, az ya da çok deneyimleri dolayısıyla olgunlaşmak adına güçlerini harekete geçirmek için bilinçli bir girişim sergilediği romanlar olarak tanımlanabilir. Bildungsromanlarda çocukluk dönemiyle başlayan yaşam öyküsünün kahramanı genellikle evlat edinilmiş ya da annesiz/babasızdır. Bu yokluk, protagonistin ev ve aile gibi değerlerin varlığından şüphe etmesi sonucunda yeni bir yaşam ya da yol arayışını simgeler. Yolculuk, genellikle evden uzak bir bölgedir. Para ve mali bağımsızlık kazanma arzusu önemli faktörlerdir. Roman kahramanları, çevreleri, maddi sıkıntılarla sınındığı gibi çoğu zaman saf aşka karşıt olan yıkıcı, sağlıksız bir aşkla da sınanır. Böyle romanların çoğunda merkezî çelişki, çoğunlukla protagonistin kendisinden kaynaklıdır. Roman kişisi genellikle şüphelerinden kurtularak hem ruhsal hem de davranış bakımından değişeceği bir aydınlanma anı yaşar. Sonlar genellikle muğlak, karışık ve belli bir açıklıktan yoksundur. Çoğu bildungsroman kısmen de olsa otobiyografik özellikler taşır. Bildungsroman, kahramanın çocukluğundan yetişkinliğine uzanan süreçte hem zihin hem de kişilik bakımından genellikle ruhsal bir krizle belirlenmiş olan çeşitli deneyimler sonucu dünyadaki konumunun bilincine vardığı “oluşum” romanlarıdır.

Kısaca aktarılan bu özelliklerle karakterize olan bildungsromanın alışılmış örnekleriyle zıtlık kuran, ancak yine de onun tanımlayıcı özelliklerini sıradan olmayan şekilde kullanan *Tante Rosa* ise, yarattığı tip üzerinden bir çeşit olgunlaşma/olgunlaşamama parodisi görünümü sunar.

3. TANTE ROSA’NIN SERÜVENİNİ BILDUNGSROMAN VE TİP PARODİSİ ÜZERİNDEN OKUMA DENEMESİ

“*Ciddi sayılan bir eserin bir bölümü veya bütünü alaya alarak, biçimini bozmadan ona bambaşka bir öz vererek biçimle öz arasındaki bu ayrılıktan gülünç etki çıkaran tür*” (Eren vd., 1988: 1164) olarak tanımlayabileceğimiz parodi, kökensel anlamıyla, “*bir şarkıyı başka bir tonda söylemek, yani bir melodiyi başka bir ses perdesine geçirmek*” demektir.⁴ Edebî metinler düzleminde ise parodi, bir

⁴Parodi kavramının tarih boyunca geçirdiği evrim hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Oğuz Cebeci, *Komik Edebi Türler*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2008; Margaret A. Rose, *Parodi: Antik, Modern ve Postmodern*, Hece Yayınları, Ankara, 2016.

metni amacı dışında kullanarak ona yeni bir anlam yüklemektir. Yazar bunu, seçkin, ciddi bir metni, çoğunlukla sıradan başka bir metne ya da seçkin bir üslubu tamamen sıradan ve bu üslupla çelişen bir konuya uygulayarak yapar. Parodi, bu uygulamada aslında bir üslup ödünçlemesi olarak düşünülebilir; seçkin bir metnin üslubu kendi doğasına aykırı olarak sıradan bir konunun anlatımında kullanılır (Aktulum, 2014: 94).⁵ “*Parodi söz konusu olduğunda yaratılan komik uyumsuzluk ‘yükseği’ ‘alçakla’, ciddi olanı saçma olanla ya da eski olanı modern olanla, dine saygılı olanı dine saygısız olanla komik yöntemlerle karşılaştırarak asıl metni biçim veya içeriği ile ters düşüre*”cek şekilde kullanılabilir (Rose, 2016: 54-55). *Tante Rosa*’da bu “ters düşürme” bir roman türünün tanımlayıcı özelliklerine ve tip serüvenine yönelik bir “saldırı”ya dönüşür.

Tante Rosa, ilk bölümünden son bölümüne kadar birtakım girişimlerde bulunan ve hepsinde başarısız olan Rosa’nın hayal kırıklıklarıyla dolu, bununla birlikte gülünç öyküsüdür. Tante Rosa’nın on bir yaşında at cambazı olmak istemesiyle başlayan olay örgüsü, ilerleyen yaşında bir kazada ölmesiyle son bulur.

Rosa, toplumun değer verdiği niteliklerden yoksun olduğu gibi, klasik kurmaca metinlerde görülen yüceltime dayalı kişileştirme anlayışına da ters düşmektedir. Giriştiği her işte uğradığı başarısızlık, ideal bir birey için dış otoriteler tarafından belirlenen değerler karşısında aldığı tavır, onu genellikle toplum karşısı ve düzen dışı bir karakter konumuna taşımaktadır. Ahlaki standartları altüst edişi, sürekli başarısız olması, ruhsal erdemleri telkin eden kahraman tipinin karşısında yer alarak aykırılığı bir norm hâline getirmesi, hayal kırıklığına uğramasına rağmen pes etmemekteki ısrarı, geleneksel değerlerle sürekli çelişerek onlara yabancılaşması gibi yönleri Rosa’da âdeta tanımlayıcı vasıflar olmuştur. Geleneksel romanın merkezinde yer alan kusursuz anlatı kişileri ölçü alındığında o bir anti-tez olarak değerlendirilebilir. İnançları, davranışları, tutum ve eylemleri ile toplum açısından normal olana göre bir “sapma”dır; yazarca, toplum tarafından bir “öteki” olarak görülmek üzere inşa edilmiş gibidir. Buna rağmen, Rosa’nın deneyimlediği bütün durumların akıbeti aleyhine olsa da o asla pes etmemektedir; denilebilir ki topluma aykırı olması ve varlığı ile ona karşı bir noktada durması Rosa’nın başarısız olma sürecini ve iradesini sekteye uğratmaz. Küçüklüğünden beri hep kurduğu hayaller çerçevesinde yaşamına şekil veren Rosa, hayallerini gerçekleştirememiş olmasına rağmen hayallerinden hiç vazgeçmemiştir. Bir işte sürekliliği sağlayamamış olmakla birlikte evliliklerinde de durum aynıdır. Hayatındaki bu göçebelik toplum tarafından onaylanmamasına hatta aforoz edilmesine yol açar ve bu yönleriyle âdeta bir “anti-kahraman” profili çizmektedir. Toplumun onayını almak için Hans ile evlenen Rosa, yedi yıl sonra

yine hayallerinin peşinden gider ve bir işten diğerine sürüklenir. Gazete bayisi açar, iki çocuğuyla birlikte mezar temizleme işine girer, pansiyon işletir, tuvalet temizler, bir genelevde kasiyerlik yapar, şişe toplayarak hayatını idame ettirmeye çalışır. Hayatının sonuna geldiğinde toplum tarafından dışlanmış, yalnız ve başarısız olan Rosa'nın cenazesi dahi kimse tarafından sahiplenilmeyip ortada kalır.

Serüveninin başında Rosa, *Sizlerle Başbaşa* dergisinde at üstündeki Kraliçe Victoria'nın fotoğrafını görünce at cambazı olmak ister ve babası tarafından sirke götürülür. Babası, Rosa on sekizini doldurmadan ölür ve Rosa'nın annesi tekrar evlenir. Yeni babası Rosa'nın at cambazı olma dileğini kötü karşılamaz ve Rosa tekrar sirke döner. Burada asla ata bindirilmeyen Rosa, sirk hayvanlarının gübrelere torbalara yerleştirip köylülere satmaktadır. İlk hayal kırıklığını yaşayan Rosa, at cambazı olmaktan vazgeçer. Daha sonra rahibeler okuluna giden Rosa, burada vücudunun kötü bir şey olduğunu öğrenir; birçok yasağı deldiği ve “içini öldüremediği” için rahibeler tarafından cezalandırılır, evine yollanır.

Henüz tam anlamıyla yetişkin olmamışken komşularının oğlu olan Hans'tan hamile kalan Rosa, *Sizlerle Başbaşa* dergisinde yayımlanan aşk romanlarındaki kızlar gibi “namusu kirlenmiş bir aile kızı olmamak, zavallı bir piç kurusu doğurmamak” için Hans'la evlenir:

“Kocasıyla istemeden yatmaya başladığı zaman ‘namusu kirlenmiş bir kadın’ olmanın ve bu yatmalardan sonra doğurdukça piç kurusu doğurmanın ne olduğunu anladı, hiçbir şeyin *Sizlerle Başbaşa* dergisindeki aşk romanlarında yazılanlara benzemediğini o kadar iyi ve o kadar elle tutulur gibi anladı ki.” (2013: 30)

Ancak Hans'la olan evliliğinin üzerinden yedi sene geçen ve üç çocuğu olan Rosa, kocasını terk eder:

“Bir mektup bıraktı Tante Rosa arkada, üç çocuk bıraktı, biri emzikte, kaz kızartması ve elma pastası yapmasını, yemek masası örtülerini kolalamasını, dolapları yerleştirmesini öğrettiği hizmetçi kızını bıraktı. Margarita ekili küçük bir bahçe, tahta merdivenli, yüksek tavanlı, çalar saatli bir ev bıraktı, her pazar sabahı kiliseye giden, her pazar öğleden sonra koynuna giren kocayı bıraktı...” (2013: 34)

Bildungsromanın ilk aşaması da diyebileceğimiz kahramanın evden ayrılması Rosa'nın kocasını ve çocuklarını terk etmesiyle gerçekleşir. Hamileliği dolayısıyla Hans'la evlenmek zorunda kalan ve yedi sene boyunca hayatından memnun olmayan, mutsuz olan Rosa, yıllar önce hakkında söylenecekleri düşünerek yaptığı bu zorunlu evliliği, toplumun göstereceği tepkiye rağmen kendi elleriyle yıkar.

Rosa kocasını ve çocuklarını bıraktığı için kilise tarafından aforoz edilir ve *Sizlerle Başbaşa* dergisine haber olur. Büyük bir kente giden Rosa, gazete bayisi

açar ve burada *Sizlerle Başbaşa* dergisini satarak para kazanır. Bu aşamada Rosa'yı yeniden evlenmiş görürüz. Yeni kocası para kazanmak yerine Rosa çalışırken ona keman çalmaktadır. Burada bildungsromanın ikinci aşaması diyebileceğimiz evinden ayrılan kahramanın, hayata atılmasına, geçirdiği olgunlaşma sürecine şahit oluruz. Rosa artık evde kocasını bekleyen kadın rolünden tamamen sıyrılmış ve çalışmaktadır.

Rosa, keman çalan kocası ölünce iki çocuğuyla birlikte mezar temizleme işine girer. *Sizlerle Başbaşa* dergisine kocasının mezarının yanında bulunan biri bakımlı biri bakımsız iki mezarın fotoğrafının basılı olduğu iş ilanı verir. Ancak mezarlık yönetiminin özel kuruluşların rekabetlerine karşı olması nedeniyle bu işi de sonlandırmak zorunda kalır. Kahraman olgunlaşma aşamasında birçok engelle karşılaşmakta, birçok hata yapmakta ve sınanmaktadır. Kahramanın birden olgunlaşmasını bekleyemeyeceğimiz gibi Rosa'nın da kurduğu bir hayattan, diğerine sürüklendiğini, hiçbir şekilde tutunamadığını görürüz.

Rosa'nın talihsizlik zincirinin yeni halkasında onun yine bir evlilik yaptığını öğreniriz. Kocasının savaştan dönmesini bekleyen Rosa, bu arada başka ilişkiler yaşar. Başka erkeklerle cinsel birlikteliğini yadırgamayan kocası savaştan sağ salim döndüğünde Rosa kocasını bırakır ve *Sizlerle Başbaşa* dergisinde gördüğü İngiltere'den yollanan ve kendisine eş arayan birisinin verdiği ilan üzerine yola düşer. Ancak kıyafetlerinin müstehcen bulunması nedeniyle kapı dışarı edilir. Kocaları, çocukları, işleri sürekli değişir Rosa'nın. Attığı adımları yadırgamadan yoluna devam eder.

Mantık sınırları içinde tutarlılıkla bir ölçüye vurulamayan Rosa, diğer bir girişiminde açık artırmalara katılır ve evini kelepircilerle doldurur. *Sizlerle Başbaşa* dergisinde gördüğü pansiyon ilanlarından sonra ise ilan vererek pansiyon işletmeye başlar. Ancak şişme yatakları kedilerin parçalamasından sonra pansiyon işi de sonlanır. Her giriştiği işte başarısız olması, karşısına engellerin çıkması onu asla yıldırmaz.

“Tante Rosa Yaşamakta Israr Ediyor” başlıklı bölümde işsiz ve parasız kalan Rosa, hem bir lokantanın helasının yanında vestiyere bakmakta hem de tuvaletlerin temizliği ile ilgilenmektedir. Bir müşteriyle yaşadığı tartışma sonrası bu işi de bırakır. Metin boyunca hiç yadırganmayan talihsizliğinin sonucu olarak yalnız, aşksız ve yine işsiz olan Rosa, *Sizlerle Başbaşa* dergisinde gördüğü bir ilan üzerine iş bulur, bir genelevde kasiyer olarak işe başlar fakat burada sarhoş bir adamı baştan çıkarmaya çalışan Rosa, kapı dışarı edilir: “Tante Rosa; iş aramak demektir. Aşık ve koca aramak demektir. Aşık ve koca, aşık ve koca... Bir de Sizlerle Başbaşa dergisidir Rosa. Bu bir İncil'dir bir Tevrat'tır, kutsal kitaptır.” (2013: 66)

Evinde kendi sınırlarında gezinen Rosa'nın kapısında, boşandığı eşlerinden Mathes, Toto'dan kazandığı parayla ansızın belirir. Birlikte büfe işletmeyi

planlarlar ve sipariş vermeye başlarlar. Paris’te tüm parayı harcayan Rosa ve Mathes eve döndüklerinde siparişlerin teslim alındığını ve ödemeleri gereken pusulaları görünce evden kaçarlar.

Bu kaçışın ardından Noel ağacı gibi süslü, pırıl pırıl bir şekilde karşımıza çıkan Rosa, boş şişe toplayarak geçinmektedir. Kazandığı parayla bir papağan almak isteyen Rosa, hayalini gerçekleştiremez.

“Tante Rosa’nın Düşü” başlıklı bölümde Rosa, rüyasında yaşlı vücudunu peşinden erkek getiren eski güzelliğinde görerek sevinir. Ancak asıl yaşlılığına dönmüş hâlini de görerek daha sonra üzülür. Kendi cenazesine katılanları görerek düşüne, ölümüne ağlar ve uyandığında bunun bir düşün ibaret olduğunu anlayarak tekrar sevinir:

“O Rosa ki ne bir nokta ne de bir virgüldür. O Rosa ki başkası tarafından verilmiş bir ad, başkası tarafından çekirilmiş acılardır. O Rosa ki beceriksizliklerde ısrardır. O Rosa ki kimseye bir şey öğretmeyip, kimseden bir şey öğrenmeyendir. O Rosa ki düşünde kendi cenazesine gelenleri görüp kendi ölümüne ağlar.” (2013: 92)

Aksilikler ve yadırgamadığı “mağduriyetler” üzerine kurulu yolculuğunun bir sonraki sahnesinde Rosa geçmişiyile yüzleşir ve şimdiki hâline nasıl geldiğini, yaşadığı hayatı sorgular. Bu bölümün bildungsromanın son aşamasına denk geldiği söylenilebilir. Karşılaştığı engelleri bir bir aşan kahraman, edindiği tecrübelerin sonunda olgunlaşmış, kazandığı bilgelik sayesinde karşısına çıkan sorunları çözmeye başlamıştır. Fakat işte bu aşama Rosa’da görülmez. Hayatı boyunca oradan oraya sürüklenen Rosa’nın ahlaki, psikolojik bir gelişme yaşadığını söylemek mümkün değildir.

Kitabın sonunda bir kazada ölen Rosa’nın cenazesini kimse sahiplenmez. Sahiplenilmeyen cenazenin başından birçok olay geçtikten sonra, Rosa’nın tabutu eski kocası Mathes’e ulaşır. Rosa’yı yaktıran Mathes, onun küllerini bir vazoya koyar; ancak Rosa’nın ona miras bıraktığı Siyam kedileri bu vazoyu devirir ve eşelenmek için kullanır. Görürüz ki Rosa, cenazesini ve külleriyle dahi talihsizliklerin, kutsal olanın ve kurumların tersyüz edilmesine, mümkünlerin zorlanmasına vesile olmaktadır.

Gelişmiş ideoloji ve akla karşı olma durumu, ironi ile yoğun bir şekilde harmanlanmış metni bildungsroman parodisi niteliğine kavuşturur. Roman, Rosa’nın çocukluğu ile başlar ve söz konusu türün özelliklerine benzer şekilde ölümü ile sona erer. Bununla birlikte, birinci bölümün başlığından başlayarak metin kahramanın yetersizlik hikâyelerini anlatacağını duyurur: “Tante Rosa, Binicilik Yapamaz.” Metin kahramanın olgunlaşma ve manevi gelişim öyküsünü hiçbir surette anlatmaz (Erdoğan, 2011: 33).

Sevgi Soysal *Tante Rosa*'da farklı bir şey yapar: İroniyle kişisel gelişimi ortadan kaldırırken politik duyarsızlığa karşı eleştirel bir yaklaşım geliştirir ve bağlam değiştirerek Rosa için hikâyeyi ne başarılı bir kendini gerçekleştirmeyle ne de trajik bir çöküşle bitirir (Erdoğan, 2011: 34).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Rosa'nın at cambazı olmak isterken sirkteki hayvan gübrelerini temizlemesi, hedefi/ideali ile gerçekler arasındaki ironinin bir örneği olduğu gibi, ideal ve gerçeklik arasındaki gelişim ve olgunlaşma devresinin de bir çeşit karikatürüdür. Yani, bildungsromanın yaygın bir kalıbının deforme edilmesidir. At cambazı olmaktan vazgeçip rahibeler okuluna giden Rosa, varlığıyla yine buradaki düzeni ihlal eder ve gelişim aşamasının ve ahlaki yönünün serpilmesinin bir basamağı olan bu kurumdan dışlanır. Ardı sıra evliliğe mecbur kalan Rosa, aradan geçen epeyce süreye ve çocuklu olmasına rağmen yine ideale, toplumsal beklentilere, ahlaki yargılara ve gelişmeye aykırı bir şekilde ailesini terk eder.

Söz konusu zincirleme “talihsizlikler”i diğer bölümlerde de görmek mümkündür; bu metinde, Rosa'nın her ne kadar birey olarak kendi varlığı vurgulansa ve buna uygun şekilde bağımsızlığı üzerine aldığı kararlar öne çıkarılsa da metnin tersyüz ettiği, hatta yıktığı yapı bildungsromanın modeli üzerine kuruludur denilebilir. Nitekim Rosa'nın düzen dışı, aşırı bağımsız ve toplumsallıkla pek bağdaşmayan mizacı bu hükmü destekler. Buna ek olarak denilebilir ki Rosa'nın girişimlerini ruhsal ve manevi büyümenin başlangıcı olan yolculuklar olarak değerlendirebilsek de ulaşılan nokta gelişim romanlarının sunduğu modelin dışındadır. Eğitim, maneviyat gelişimi, zihinsel olgunluk gibi evrelerin hepsi neredeyse bir çıkmaza saplanır. Rosa, bir türlü toplumun ondan beklentilerini karşılayacak “olgunluğa” erişemez. Yaşadığı hayal kırıklıkları ya da ulaşmak için yola çıktığı sonuçsuz başarılar ne kimliğini kazanmasını sağlar ne de dünyadaki yerini tayin etmesinde bir rehber olur.

Bu metinde, sınanmaların ve engellerin aşılma biçimi alışılmış olanın dışında bireysel yönelimler ve zincirleme gelişen yenilgilerle örülür. Rosa, her eyleme sanki kendini yok etmek istercesine girer. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Rosa'nın yaptığı çoğu iş, toplum tarafından mimlenmiş ve bir anlamda yaftalanmış işlerdir. Bildungsromanın gelişim ve ideal bağıntısıyla çelişen bu meslek tercihleri, bu roman türündeki tip anlayışını da parodikleştirir.

Nihayetinde Rosa, ölümle tamamlanan yolculuğunda manevi yetkinliğini ya da toplumsal kimliğini tamamlamış bir birey değildir; yolculuğu boyunca yerleşik hâle gelen tek şey, rastgeleliği ve amaçsızlığıdır. Buraya kadar aktardığımız tüm tersine çevirme işlemi, gelişim romanının kurgusal kalıpları içinde devinir; ama özellikle belirtmek gerekir ki bu gelişim hem bu kalıplara saldırır hem de bir amaçsızlıkla taçlanır.

KAYNAKÇA

- Aktulum, K. (2014). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Kanguru Yayınları.
- Aytaç, G. (2014). *Edebiyat Yazıları I*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Binyazar, A. (Haziran 1969). "Tante Rosa". Ankara: *Türk Dili Dergisi*, XX (213), 285-286.
- Cebeci, O. (2008). *Komik Edebi Türler*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Çankaya, E. (Mayıs 1978). "Tante Rosa Yeniden Okunurken". İstanbul: *Birikim Dergisi*, 39, 64-65.
- Erdoğan, S. (2011). *With(in) Irony Writing As Woman: Tante Rosa and Cüce*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı, İstanbul.
- Eren, H. vd. (1988). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Furrer, P. (2004). *Sevgi Soysal Bireysellikten Toplumsallığa*. İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- İdil, M. (1998). *Bir Sevgi'nin Öyküsü*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İleri, S. (Ocak 1977). "Sevgi Soysal Üzerine". Ankara: *Türk Dili Dergisi*, XXXV (304), 6-12.
- Özkırımlı, A. (Ocak 1977). "Tutkulu Perçem'den Şafak'a Sevgi Soysal'ın Yazarlık Çizgisi". İstanbul: *Birikim Dergisi*, 23, 7-15.
- Rose, M. (2016). *Parodi: Antik, Modern ve Postmodern* (Çev. Cansu Dikme). Ankara: Hece Yayınları.
- Somuncuoğlu, G. (2002). *Sevgi Soysal'ın Yapıtlarında Kadim Kimliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Soysal, S. (1980). "Sevgi Soysal ve Tante Rosa Üzerine". *Tante Rosa*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Soysal, S. (2013). *Tante Rosa*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünal, D. Ç. (Aralık 2005). "Bildungsroman Türüne Kavram Temelinde Bir Yaklaşım". *Littera Edebiyat Yazıları*, 17, 55-70.
- Yalçın, M. (2010). *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2, 925-927.
- Yüce, S. (2008). "Sevgi Soysal'ın Hikâyeciliği". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 501-511.

Trakya Ağızları Sözlüğü I-II
(Muharrem Özden; Levent Doğan; Fatma Sibel Bayraktar, Edirne, Trakya
Üniversitesi Yayınları, 2018, 1255 sayfa, ISBN: 978-975-374-217-7)

Thracian Dialects Dictionary I-II

Selda SANDALYECİ*

Geliş Tarihi: 29.03.2018
(Received)

Kabul Tarihi: 23.10.2018
(Accepted)

ÖZ: Tarihe bakıldığında Türklerin en Batıdaki yerleşim yerlerinin Balkan coğrafyası olduğu görülmektedir. Balkan coğrafyasında Türk yerleşimi Anadolu coğrafyasından da eskidir. Türkler bu bölgeye Hun akınları ile M.S. 380 yılında gelmişler ve ardından Bulgarlar, Peçenekler, Uzlar, Kıpçakların akınlarıyla bölgede Türk nüfusunu arttırmışlardır. Fakat bölgede Türk etkisinin en yoğun görüldüğü dönem kuşkusuz Osmanlı Devletinin Balkanlara yayıldığı dönemdir. Osmanlı Devleti iskân politikasıyla Anadolu'dan Türk boy ve aileleri Balkan bölgesine yerleştirmiş, Türk varlığını perçinlemiştir. Böylece Balkan coğrafyasında Türkçe önemli bir dil haline gelmiş, hatta yerel Balkan dillerine kelimeler vermek suretiyle yüzyıllar boyu varlığını devam ettirmiştir. Osmanlıların Balkan coğrafyasından çekilmeye başlaması bu coğrafyada bulunan Türkler için de zor günlerin başlangıcı olmuştur. Kurulan yeni Balkan devletlerinin baskıları ve zulümleriyle çok eziyet çekilmiş, çok fazla kayıplar verilmiş ve Türkler göçlere

zorlanmıştır. Bu yaşananlardan sonra Balkanlarda yaşayanlar Türk kültüründen uzaklaşmaya başlamışlardır. Fakat yaşanan olumsuzluklara rağmen Türkçenin günümüzde bu topraklarda hâlâ iletişim dili olarak yaşaması Türk kimliğinin kaybolmadığının göstergesidir. Sosyal yapı ile kültürde görülen değişimler dile de yansır. Konuya bu açıdan bakıldığında Türkçe gerek dil özellikleri gerek söz varlığı açısından olumsuzluklardan etkilenmiş, ama yıkılmamıştır. Söz varlığı bu coğrafyadaki Türkçe için ayrı bir önem arz etmektedir. Bu konuda şimdiye kadar yapılmış çalışmalarla belirli bölgeler incelenmiş, bölgeler toplu olarak ele alınmamıştır. Bu eksikliği gidermek amacıyla bu çalışmada Güney batı Türklerinin vazgeçilmez coğrafyası olan Balkanlarda bulunan Trakya Bölgesi'nin bugün üç ülkenin sınırları içinde üleştirilmiş olan Batı Trakya, Kuzey Trakya ve Doğu Trakya Türk ağızlarında yer alan sözcük hazinesi derlenip bir araya getirilerek kitaplaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Trakya Ağızları, Balkanlarda Türkçe, Sözlük, Diyalekt.

* Arş. Gör., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Edirne, seldatabak@trakya.edu.tr

ABSTRACT: When we look at the history, it is seen that the settlements in the West of the Turks are Balkan geography. The Turkish settlement in the Balkan geography is also ancient from the Anatolian geography. The Turks came to this region with the Hun invasions in 380 AD, and then they increased the Turkish population in the region with the influx of Bulgarians, Pechenegs, Uzlar, Kipchaks. However, the period in which the influence of the Turkish influence in the region was most intensified was due to the spread of the Ottoman State in the Balkans. The Ottoman Empire settled Turkish tribes and families from Anatolia in the Balkan region with a settlement policy, and strengthened Turkish presence. Thus, Turkish became an important language in Balkan geography and maintained its existence for centuries by giving words to the local Balkan languages. Beginning of the withdrawal of the Ottomans from Balkan geography has been the beginning of the difficult times for the Turks in this geography. The oppression of the new Balkan states that have been established have caused much torment, too much loss, and the Turks have been forced to migrate. After these experiments, the people living in the Balkans have gradually moved away from the Turkish culture, but despite the negativities, Turkish language still lives in these lands today is an indication that Turkish identity is not lost. Changes in social structure and culture are reflected in language. From this point of view, Turkish was influenced by negativity in terms of language features and vocabulary, but not destroyed. The word presence is of special importance for Turkish in this geography. Certain regions have been studied in this subject up to now, and regions have not been considered collectively. In order to make up for this shortage, the word treasures in the Western Thrace, North Thrace and Eastern Thrace Turkish dialects of the Thrace region of the Balkans, which are the indispensable geographies of the South Western Turks, are now being compiled and merged into books.

Key Words: *Thracian Dialects, Turkish in the Balkans, Dictionary.*

1.GİRİŞ

Türkçe, Moğolistan ve Çin içlerinden Orta Avrupa'ya, Sibiry'a dan Hindistan ve Kuzey Afrika'ya kadar geniş bir alanda tarihin derinliklerinden bu yana varlık göstermektedir. Balkanlar üzerindeki Türk yerleşimleri ise Osmanlılardan çok önceye dayanmaktadır. IV. Yüzyılda Hun Türklerinin buraya gelmesiyle bölge Türklerle tanışmış ve daha sonra Avarlar, Bulgarlar ve Peçenekler IV. yüzyıldan VIII. yüzyıla kadar aralıklarla gelip buralara yerleşmişlerdir. 1292 yılından itibaren Batı Anadolu'dan gelen Selçuklu Türklerinin de bölgenin bazı yerlerine yerleşerek etkili olmaya çalıştıkları görülür. Tüm bunlara rağmen Balkanlardaki yoğun Türk nüfusu asıl kimliğine Osmanlılarla kavuşmuştur. Osmanlılar geniş coğrafyaya yayılmaya Balkanlardan başlamışlar ve Balkanları gözbebeği bilmişlerdir. Böylece gittikleri her bölgeye Türkçeyi de götürmüşler, bu sayede Türkçe Balkan halkları arasında önemli bir yer edinmiştir. Balkanlarda yüzyıllardır yaşayan Türkçe, Balkan dillerine fazla sayıda sözcük de vermiştir.

Balkanlar dönem dönem göçlere maruz kalmış ve siyasi sınırlar Balkan Türklüğünü bölmüştür. Bu siyasî bölünme sırasında Güney Batı Türklerinin vazgeçilmez coğrafyası olan Trakya Bölgesi üç ülke arasında paylaştırılmış ve Batı

Trakya, Kuzey Trakya, Doğu Trakya Türkleri ayrı ülkelerin yönetimine girmiştir. Sayılan bölge Türkleri birbirleriyle ve de Türkiye Türkleri ile yüz yıla yakın bir zaman ilişki kuramasalar da son yıllarda artan ticari ve turistik ilişkilerin gelişmesi sayesinde Türkçe ortak bir anlaşma dili olarak kalmayı başarmıştır.

Balkanlar, Anadolu'dan farklı olarak Moldova, Yugoslavya, Makedonya, Yunanistan, Bulgaristan halklarının oluşturduğu devletlere de ait olduğundan Türkçe kendi ağızları dışında Bulgarca, Yunanca, Sırpça, Arnavutça gibi dillerle etkileşime geçmiş ve bölgede iki dillilik söz konusu olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak bu diller ile Türkçe arasında karşılıklı alışveriş meydana gelmiştir. Bu sebeple bölge Türklerinin ağızlarında yer alan sözcük hazinesi ağız araştırmaları çalışmaları için önem arz etmektedir.

Bugüne kadar bölge ağızlarıyla ilgili yüksek lisans ve doktora tezleri de olmak üzere pek çok araştırma yapılmıştır. Tuncer Gülensoy- *Rumeli Ağızları Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme*, G. Németh- *Vidin Türkçesi*, J. Eckmann-Varna ve *Razgrad Ağızları ve Makedonya Dinler Ağzı*, S. Kákuk- *Le Dialecte Turc De Kazanlyk I ve Textes turcs de Kazanlyk*, Hüseyin Dalı- *Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar*, , Nevzat Özkan- *Gagavuz Türkçesi Grameri*, Ahmet Günşen- *Balkan Türk Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme*, Muharrem Özden- *Batı Trakya- Gümülcine Ağız İncelemesi (Ses ve Şekil Bilgisi-Metinler-Söz Varlığı)*, Fatma Sibel Bayraktar ve Selda Sandalyeci- *Trakya Ağızları Ses Bilgisi*, Fatma Sibel Bayraktar- *Türkçeden Balkan Dillerine Verilen Sözcükler ve Ağız İlişkisi*, Levent Doğan- *Doğu Trakya Ağızlarında Uzun Ünlüler*, Bülent Hünerli, *Kırklareli Babaeski Merkez İlçesi ve Köyleri Ağız İncelemesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıye Şimşek- *İskeçe İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük) (Yayımlanmamış Doktora Tezi)* eserlerini bu çalışmalara örnek olarak verebiliriz. Görüldüğü üzere çalışmalar belirli bölgeler temel alınarak yapılmış ve bu çalışmalarda söz varlığına az yer verilmiştir. Böyle toplu bir çalışma daha önce yapılmadığından Trakya Üniversitesi Yayınları tarafından basımı gerçekleştirilen *Trakya Ağızları Sözlüğü I-II* alanında bir ilk olmuştur.

Kitap bir ortak çalışmanın ürünüdür. Ağız ve Lehçe çalışmaları ile tanınan üç akademisyen tarafından hazırlanan sözlük, oldukça geniş bir araştırma ve emeğin ürünüdür. Yazarların Trakya Üniversitesinde görevli bulunması, bölge ile temaslarının sürekli olması, doğal ortam ile kaynaklara birinci elden ulaşma fırsatı da vermiştir.

Trakya Ağızları Sözlüğü'nü hazırlayan yazarlardan Dr. Muharrem Özden 2007 yılından beri Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Türkçe Öğretmenliği Ana Bilim Dalı'nda Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Pek çok uluslararası dergide makaleleri yayımlanmıştır. Ağız araştırmaları üzerine çalışan Özden'in Batı Trakya-Gümülcine Ağız İncelemesi adlı kitabı da bulunmaktadır.

Dr. Levent Doğan 2001 yılından beri Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Pek çok idarî görevlerde bulunmuş, Komrat Devlet Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak çalışmış, Bulgaristan'ın Şumnu, Bosna Hersek'in Sareyova, Kosova'nın Prizren şehirlerinde görev yapmıştır. Çağdaş Türk Lehçeleri ve ağız araştırmaları üzerinde pek çok çalışması bulunmaktadır. Ayrıca editörlüğünü yaptığı Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı ve Üniversiteler İçin Türk Dili, Yazılı ve Sözlü Anlatım, Türkiye Türkçesi Grameri kitapları da yayımlanmıştır. Bunların dışında birçok kitapta bölüm yazarlığı yapmış, uluslararası ve ulusal pek çok dergi ve sempozyumda bildirileri yayımlanmıştır.

Dr. Fatma Sibel Bayraktar 2005 yılından beri Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Plovdiv Üniversitesi ve Nahçıvan Devlet Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Ağız araştırmaları üzerinde pek çok çalışması bulunan Bayraktar, Kayseri Merkez İlçe Ağız üzerine doktora tezi yapmıştır. Ayrıca uluslararası ve ulusal pek çok sempozyuma katılmış ve bildiri yayımlamıştır. Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu Hatıra Kitabı ve Türk Kültüründe Üzüm ve İncir kitaplarında bölüm yazarlığı yapmıştır.

2. KİTABIN İNCELENMESİ

Trakya Ağızları Sözlüğü önemli bir boşluğu doldurur. Gerek içerik gerekse hazırlanış açısından alanında bir ilk konumundadır. Eser, ağız sözlükçülüğü ve söz varlığı geleneğine uygun olarak hazırlanmıştır. Taranan metinlerden kelimeler tespit edilerek bir araya getirilmiş, bölgenin söz varlığı oluşturulmuştur.

Eser; *Önsöz, Giriş, Sözlük ve Kaynakça* olmak üzere 4 ana bölümden meydana gelmektedir. Fakat *Giriş*'in alt başlıkları olarak nitelendirebileceğimiz *Anadolu ve Rumeli Ağızları Söz Varlığı Çalışmalarının Gelişimi ve Niteliği, Trakya Neresidir?, Trakya'da Türk Varlığının Tarihçesi, Trakya'da Etnik Yapı, Trakya Bölgesi Söz Varlığı Üzerine, Trakya Bölgesi Ağızlarındaki Ses Olayları Üzerine Birkaç Söz, Sözlük Hakkında, Taranan Eserler ve Kısaltmalar, Diğer Kısaltmalar, İnternet Adresleri* bölümleri de bulunmaktadır.

Eserin *Önsöz*'ünde bu çalışmanın daha önce yapılmamış bir çalışma olduğu belirtilmektedir. Önceki çalışmalar belli bir il, ilçe vb. içine alacak şekilde (İskeçe İli Ağızları, Tekirdağ Merkez İlçe ve köyleri Ağızları, Silistre (Silistra) İli ve Yöresi Ağızları vb.) hazırlanmış, böyle toplu bir çalışma yapılmamıştır. *Önsöz*'den sonra **İçindekiler** kısmı gelmektedir.

Anadolu ve Rumeli Türkçesi üzerine yapılmış olan bilimsel çalışmaların tarihi ancak yüz yıl öncesine dayanır. Yapılan ilk çalışmalar ise yabancı bilim adamlarına aittir. 1940'lardan sonra hem yabancı Türkologlar hem de Türkler tarafından yapılan çalışmalar artmıştır. Bu çalışmalarla ilgili bilgiler eserin

Anadolu ve Rumeli Ağızları Söz Varlığı Çalışmalarının Gelişimi ve Niteliği başlığı altında verilmiştir.

Trakya Neresidir? başlıklı bölümde ise esere ismini veren “Trakya” bölgesinin Güneydoğu Avrupa’da yer alan Güney Bulgaristan, Kuzeydoğu Yunanistan ve Türkiye’nin Avrupa kıtasındaki topraklarından oluşan tarihi zengin olan bir bölge olduğu anlatılmıştır.

Trakya’da Türk Varlığının Tarihçesi bölümünde Trakya’nın Türk tarihi açısından önemi anlatılmıştır: Trakya’da Türk izlerine ilk olarak 378 yılında Hunların gelişiyle rastlanır. Ardından farklı dönemlerde Peçenekler, Uzlar, Kumanlar gibi farklı Türk boyları sürekli akınlarla bölgede izler bırakmışlardır. Bölgedeki asıl yoğun Türk nüfuzu ise Osmanlı İmparatorluğu ile oluşmuştur. 600 yıl süren hükümdarlık sonucunda bölge büyük ölçüde Türkleşmiştir. İmparatorluğun 18. yüzyıl sonrası zayıflamasıyla ise bölgedeki topraklar tek tek elden çıkmış, fakat bölgede Türklük yok olmamıştır. Bu yüzden Trakya’daki Türk varlığı önem arz etmektedir.

Trakya’da Etnik Yapı bölümüne göre Trakya bölgesi tarih boyunca sürekli savaşlara, istilalara, göçlere maruz kalmıştır. Bu sebeple etnik yapısı da çeşitli katmanlardan meydana gelmektedir. Kuzeyden gelen ilk Türklerin ardından Osmanlı dönemindeki yerleşimler Anadolu ve Rumeli Türklerini birbirine bağlamaktadır. Etnik yapı olarak Trakya; Gacallar, Dağlılar, Pomaklar, Türkmenler ve Yörüklerden oluşmaktadır.

Trakya Bölgesi Söz Varlığı Üzerine isimli başlık altında Trakya bölgesi söz varlığının önemi vurgulanmaktadır. Ağızlardaki söz varlığı tespitinin önemli olmasının birden çok sebebi vardır. Söz varlığı, halkın dünya görüşünü, inançlarını, ilgi alanlarını gibi konularda bilgi verdiği için pek çok sosyolojik malzemeye bu sayede erişebilmekteyiz. Trakya, bölge olarak önemli bir konumda bulunduğundan hem Eski Türkçe döneminden getirdiği arkaik unsurlar hem de komşuları olan Slav, Grek, Latin halklarının dillerinden etkilenen dil malzemesi çalışılmayı bekleyen önemli bir konudur. Yapılan çalışmalara bakıldığında ise Bulgaristan Türk ağızları ile ilgili çalışmalara politik sebepler nedeniyle ne yazık ki ulaşılamamaktadır. Batı Trakya Türk ağızları ile ilgili de yayınlar yakın zamana kadar görülmezken 2017 yılı bu konuda verimli bir yıl olmuş ve çalışmalar yapılmıştır. Doğu Trakya Türk ağızları ile ilgili de birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar üniversitelerin mezuniyet tezleri, yüksek lisans ve doktora tezleridir. Ancak bu çalışmaların henüz basılmamış olmaları büyük bir eksikliklerdir.

Trakya Bölgesi Ağızlarındaki Ses Olayları Üzerine Birkaç Söz başlıklı bölümde ise ağızlarda görülen “Ünlü uyumu”, “Ünlü değişimleri”, “Tonlulaşma”, “Tonsuzlaşma” gibi ses olayları ve bölgenin kendine has özelliklerine çalışmanın asıl amacı olmadığından kısaca değinilmiştir.

Ardından **Sözlük Hakkında** bölümünde sözlükte kullanılan yöntemler aktarılmıştır. **Taranan Eserler ve Kısaltmalar, Diğer Kısaltmalar, İnternet Adresleri** bölümlerinden sonra **Sözlük** ve **Kaynakça** ile tamamlanmıştır.

Daha önce böyle kapsamlı çalışma yapılmamış olduğunu tespit eden yazarlar tarafından kitabın hazırlık aşamasında öncelikle bölge ağızları ile ilgili yapılan sözlükler, müstakil kitaplar, tez çalışmaları ile makaleler derlenmiş ve incelenmiştir. Kitap, tez ve makalelerin özellikle sözlük kısımlarından, sözlüklerin yeterli olmadığı durumlarda da incelemiş oldukları metinlerden söz varlığını oluşturan kelimeler tarama metoduyla elde edilmiştir.

Bu yöntemle kayıt altına alınan söz varlığı olarak *Trakya Ağızları I-II*' nin **Sözlük** kısmı yaklaşık 45.000 kelimeyi içermektedir. Sözlükte madde başları koyu renklerle belirtilmiş, Derleme Sözlüğü'nde olduğu gibi alıntı yapılan kelimelerde transkripsiyon işaretleri uyum açısından sadece hece kayıplarını göstermek amacıyla kullanılmıştır:

düru Doğru. (*KBTAÜA.Bulgaristan; BTGA.174:Gümülcine-Müsellimköy; KBMİKAI.32/50; KPMİKAI.42/6; DRTAS. 107; TGRA; BTFK; TDOE; İSİA*) (s.336)

Kelimenin anlamı belirtildikten sonra taranan Derleme Sözlüğü ve bölgeyle ilgili diğer kaynak sözlükler kısaltmalarla gösterilmiş, sayfa numarası kullanılanlarda sayfa numarası ve derlendiği yöre adı yazılmıştır. Madde sonlarında bulunan bölge adlarının yazımında herhangi bir sıralama gözetilmemiştir. Kelimenin birden fazla anlamı mevcutsa (1), (2)... şeklinde numaralandırma sistemi kullanılmıştır:

palas (1) /Fr.is./ Lüks otel, büyük gösterişli yapı. (*GTABKK*)

palas (2) Tüylü, çullu. (*DRTAS. 300*)

palas (3) Eski kilim. (*DRTAS. 300*) (s. 802)

Bir sözcüğün kullanımı yaygın olarak birçok yerde tespit edilmişse bunlar noktalı virgül kullanılarak sıralanmıştır. Sözcüğün ses değişimi sebebiyle birden fazla varyantı var ise ayrı maddelerde gösterilmiştir:

aşlak (1) Kızgın, kaynar, çok sıcak, haşlak. (*BTGA.242:Gümülcine-Hemetli*) (s.88)

haşlak (1) Kızgın, kaynar, çok sıcak. (*BTGA.242:Gümülcine-Hemetli*) (s. 491)

Bir sözcüğün ses değişimi yoluyla birden fazla kullanımı ayrı maddeler halinde, Derleme Sözlüğü'nden yapılan alıntılarda ise orijinal halleri ile aynı madde içinde aralarında kesme işareti kullanılarak gösterilmiştir:

edellez Hıdırellez, yaz günlerinin başlangıcı. 6 Mayıs tarihi. / Hızır-İlyas. (*BTGA.436: Gümülcine-Hacıköy*)

edellezi Hıdırellez, yaz günlerinin başlangıcı. 6 Mayıs tarihi. / Hızır-İlyas. (BTGA.285: *Gümülcine-Şapçı*)
soyqa / soyka (1) Bıçak, çakı. (DS: *İbriktepe, Keşan- Ed.*)
soyqa / soyka (2) Ölünün üstünden çıkan giysi. (DS: *Evreşe, Gelibolu, Bahadırılı, Bayramiç-Çkl.*)

Eser, şekil olarak kısaltmalar, kaynak eser ve sayfa numarası gösterimi gibi konular yönünden sözlük çalışmalarına uygun biçimde hazırlanmıştır. Muhtevasına bakıldığında ise söz varlığını tüm yönleriyle yansıtabilecek biçimde her alandan kelimeler derlenmiş ve daha önceki çalışmalardan farklı olarak bütüncül bir çalışma meydana getirilmiştir.

3. SONUÇ

Trakya bölgesi Türk tarihi açısından önemli bir konumda bulunduğundan Türkçe temelli dilsel çalışmalar da önem arz etmektedir. Yüzyıllarca savaşlar, göçler ve istilalara maruz kalan bölgede Türk ağızları farklı katmanlar oluşturduğundan ayrıca incelenmesi gereken bir çalışma alanı meydana gelmiştir.

Literatürde bulunan Balkan ve Trakya ağızlarıyla ilgili çalışmaların spesifik bölgeler (İskeçe İli Ağızları, Tekirdağ Merkez İlçe ve köyleri Ağızları, Silistre (Silistra) İli ve Yöresi Ağızları vb.) etrafında şekillenmesinden dolayı bütüncül bir bakış açısına ihtiyaç duyulmuştur. Türkçenin Balkan dilleri ile sıkı temas halinde bulunmasından dolayı söz varlığı çalışmaları Trakya bölgesi ağız çalışmalarının önemli bir kolunu oluşturmaktadır. Bu yüzden Doğu Trakya, Batı Trakya ve Kuzey Trakya bölgeleri Türk ağızları üzerine yapılan 16 Lisans (Bitirme Tezi), 13 Yüksek Lisans Tezi, 1 Doktora tezi, 9 kitap ve 12 makale derlenmiş, söz varlıkları incelenmiş ve bir çatı altında toplanmıştır. Böylece bölgenin söz varlığı tespit edilmiş olup kayıt altına alınmıştır.

Eser, alanında öncü bir çalışma olması sebebiyle önemini bir kat daha arttırırken sahip olduğu zengin söz varlığı ile de dilbilimcilerin, ağız araştırmacılarının, sözlükbilimcilerin çalışmalarına ve diğer çalışmalara rehberlik edip kanal açacaktır.

Ayrıca eksikleri bulunan Derleme Sözlüğü dil malzemesinin tamamlanması ve gelecek nesillere bırakılmasına da katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Artun, Erman, “Geçmişten Günümüze Kültürel Değişim ve Gelişim Sürecinde Balkanlarda Türkçe”, *Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı “Balkanlarda Türkçe” Bedir Üniversitesi, Tiran/Arnavutluk (14-16 Kasım 2013), Bildiri Kitabı*, 1. Cilt, 2013, s. x-xx.

Bayraktar, Fatma Sibel; Sandalyeci, Selda, “Trakya Ağızları Ses Bilgisi” *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 2. Cilt, 1. Sayı, 2018, s. 215-279.

Birsel, Haktan, “Ortak Tarihi Balkan Kültürü İçinde Türkçenin Rolü ve Balkan Türkçesinin Geleceğine Dair Orta Vadeli Bir Öngörü”, *2. Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı “Balkanlarda Türkçe”, Bedir Üniversitesi, Tiran/Arnavutluk (14-16 Kasım 2013), Bildiri Kitabı*, 1. Cilt, 2013, s.153-163.

Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi 1 18. ve 19. Yüzyıllar*, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

Korkmaz, Zeynep, “Balkan Türkçesi Ağızları ile Türkiye Türkçesi Ağızları Arasında Sosyo-Lingüştik Açıdan Kısa Bir Karşılaştırma”, *TDAY Belleten*, 2010-II, s.103-118.

Özden, Muharrem; Levent Doğan; Fatma Sibel Bayraktar, *Trakya Ağızları Sözlüğü I-II*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2018.

Yılmaz, Sibel, “Yaşar Nabi Nayır’ın Gözünden Balkanlar ve Türk Kültürü”, *2. Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı “Balkanlarda Türkçe”, Bedir Üniversitesi, Tiran/Arnavutluk (14-16 Kasım 2013), Bildiri Kitabı*, 1. Cilt, 2013, s. 387-394.

T. C. TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

T. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi'nde, aşağıda belirtilen şartlara uyan eserler yayınlanır.

1. Makalelerin, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanabilmesi için, daha önce başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum belirtilmek şartı ile kabul edilebilir.

2. Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

3. Yazılarda Türk Dil Kurumu'nun İmlâ Kılavuzu'na uyulması tavsiye edilir.

4. Yazılar, Word programına göre kağıdın bir yüzüne 11 punto, Times New Roman yazı karakteriyle, tek satır aralığında, A4 kağıdına kenar boşlukları, üst 6.2 cm, alt 5.5 cm, sağ ve sol 4 cm, üst bilgi 5.2 cm, alt bilgi 5 cm, cilt payı 0 cm şeklinde ve 20 sayfayı geçmeyecek biçimde düzenlenir. 20 daktilo sayfasını geçen yazılar dergide basılmayabilir.

5. Basılmayan yazılar yazarına iade edilmez.

6. Metindeki paragrafların ilk satırı 1 cm içeriden başlayacaktır. Ana başlık büyük harfle ve metin gövdesini ortalayacak şekilde, alt başlıklar ise paragraf düzenine uygun olarak (1 cm içeriden) konulacaktır. Başlık yazısının sağ alt tarafına yazar veya yazarların adları yan yana yazılır. Yazar ad/adları yazılırken herhangi bir akademik unvan belirtilmez. Yazarın akademik unvanı, çalıştığı kurum (üniversite, fakülte, bölüm veya diğer) adları dipnot biçiminde sayfanın altına yazılmalıdır. Akademik unvan dışında başka unvan kullanılmaz.

7. Araştırma ve inceleme dalındaki yazılar Özet, Abstract, Giriş, İnceleme ve Sonuç şeklinde düzenlenir. Yabancı dilde yazılan yazılarda yukarıdaki bölümlerin yabancı dildeki karşılıkları kullanılır ve aynı düzenlemeye uyulur.

8. Yazılarda “dipnot” veya “metin içi gösterim” yöntemleri kullanılabilir.

Dipnotlar

Bilimsel çalışmada kullanılan kaynakların künyesi dipnot olarak sayfa altında gösterilir. İstifade edilen kaynaklar ilk geçtikleri yerlerde ayrıntılı ve aşağıdaki örneklerde belirtilen sıralamaya uygun olarak verilir.

a. Kitaplar:

Yazar Adı, Soyadı, Kitap Adı (italik), Baskı Sayısı, Yayınevi, Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Levent Doğan, *Uygur Türkçesi Grameri*, 2. Baskı, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, Eylül 2016, s. 33.

b. Makaleler:

Yazar Adı Soyadı, Makale Adı (tırnak içinde), Dergi/Kitap Adı (italik), Cilt No, Sayı, Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: M. Öcal Oğuz, “Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras”, *Milli Folklor Dergisi*, Cilt 25, 2013, s. 100.

c. Bültenler ve Yıllıklar:

Yayınlayan Kurum, Yayın Adı (italik), Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, Ankara

1998, s.17-21.

d. Tezler

Yazar adı soyadı, Tez başlığı (tırnak içinde), (Tez derecesi, Üniversite, Yıl), Sayfa Numarası

Örnek: Serdar Yılmaz, “Kazakistan’ ın Türkiye Politikası”, (Doktora tezi, Trakya Üniversitesi, 2016), s. 98.

e. İnternet Tabanlı Kaynaklar:

Yazar Adı ve Soyadı, Belgenin Başlığı, Eserin Başlığı (varsa), Edisyon veya Dosya Numarası (ilgili ise), Adres ve Erişim Yolu, Ziyaret Tarihi (parantez içinde) verilir. Varsa sayfa numarası belirtilir. İnternet ortamından yararlanılan kitap ve makalelerde normal atıf uygulamasına göre genel dipnot usulüne uyulur. Ancak belirtilen veri uygulamalarına da yer verilir.

Örnek: Mehmet Tez, “Avrupa’nın en kirli havası”, <http://www.milliyet.com.tr/Milliyet.aspx?aType=gundemYazarTumYazilarV4&AuthorID=479>, (15.11.2018).

Örnek: Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, Avrupa Toplulukları Komisyonu, Brüksel, http://www.aggs.gov.tr/uploads/files/ilerleme_raporu_2004_tr.pdf (07.10.2005)

Metin İçi Gösterim

İstifade edilen kaynaklar metin içerisinde kaynakça bağlacıyla “yazar ve yıl” yöntemine göre, yazarın soyadı, basım yılı ve sayfa numarası verilerek yapılmalıdır.

a. Yazarın adı yazı içinde geçiyorsa, kaynağın yılı parantez içinde yazılmalıdır.

Örnek: Yıldırım (1966). ya da sayfa no vererek, Yıldırım (1966: 70-97).

b. Bazı durumlarda yazarın adı parantez içinde verilebilir.

Örnek: Bu alanda yeni gelişmeler kaydedilmektedir. (Raths, 1967: 40-85).

c. Aynı yılda aynı yazar tarafından yazılmış iki kaynak gösterilecekse, aşağıdaki şekilde verilir.

Örnek: Gates (1967a: 45-50; 1967b: 130-170).

d. Kaynak iki yazarlı ise yalnızca soyadları yazılır.

Örnek: Massialas ve Cox (1966: 37-66).

e. Soyadları aynı olan iki yazarın aynı yılda yayınlanmış eserleri, adlarının ilk harfleri ile ayırılır.

Örnek: Smith, O. ve Smith, B. (1958: 251-251).

f. Kaynağın yazarı ikiden fazla ise, birinci verilişte bütün soyadları yer alır.

Örnek: Bursalıoğlu, Aydın, Kaya, (1995: 120-145).

g. Daha sonraki verilişlerde “vd.” kullanılır.

Örnek: Bursalıoğlu vd. (1995: 120-145).

h. Bir dizi biçiminde verilen kaynaklar en yeni tarihli olandan eski olana doğru sıralanarak bir parantez içine alınır ve noktalı virgül ile ayrılır.

Örnek: Bu konudaki son gelişmelere göre (Cobb, 1972: 221; Flanders, 1970:124; Bursalıoğlu vd., 1995: 31).

i. Yazarı belli olmayan internet kaynaklarına atıf yapılırken, parantez açılır, söz konusu internet kaynağının başlığından birkaç kelime seçilerek tırnak içine

alınır, daha sonra yılı yazılarak parantez kapatılır.

Örnek: (“İnternette 1 saniyede”, 2017)

- İnternette 1 saniyede neler oluyor?. (2017, 4 Ocak). Erişim adresi: http://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/internette-1-saniyede-neleroluyor,XUH_UVqM80GODfAK20z__Q/mfBzmt1kgUm2CCL1b5iFfg -

11. Kaynakça hazırlanmasında dipnot veya metin içi gösterim yöntemine göre aşağıdaki hususlara uyulur.

Sayfanın ortasına büyük harflerle KAYNAKÇA yazılacaktır. Kaynakçadaki eserler yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralandığından, eserlere ayrıca sıra veya bölüm numarası verilmeyecek ve yazarların unvanları kullanılmayacaktır.

Dipnot yöntemi: Yazarın Soyadı, Adı, varsa Makalenin Başlığı (tırnak içinde), Dergi veya Kitabın Adı (italik), varsa Derleyen veya Çevirenin Adı, Cildi, Sayısı, birden fazla basıldıysa kaçınıcı baskı olduğu, Basım Yeri ve Yılı, Makalenin bulunduğu sayfa aralığı biçiminde verilir. Aynı yazarın birden fazla eseri kaynak olarak kullanılmışsa basım tarihine veya alfabetik sıraya göre eskiden yeniye doğru dizilmelidir. Kaynakçada her kaynak 1 cm içeriden yazılmalıdır.

Metin içi gösterim: Sol girinti, ilk satır girintisinden 1 cm geride başlamak kaydıyla şu şablona uymalıdır:

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. (Yıl). *İtalik şekilde kitabın adı*. Baskı Yeri: Yayınevi.

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfleri. (Yıl, varsa ay). Makalenin adı yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, geri kalanlar özel isim değilse küçük şekilde. *Derginin Adı İtalik ve Her Kelimenin İlk Harfi Büyük Şekilde, Cilt İtalik Şekilde* (Sayı), Sayfa Numara Aralığı. Doi numarası

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yazının yayım tarihi). Yazının adı italik olarak, yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, geri kalanlar özel isim değilse küçük şekilde. Erişim tarihi: Gün Ay Yıl, yazının linki.

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). Tezin adı italik olarak, yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, geri kalanlar özel isim değilse küçük şekilde (Yayımlanmamış Yüksek Lisans/Doktora Tezi). Kurumun Adı, Kurumun Yeri.

Dipnot yöntemi için belirtilmemiş hususlarla ilgili olarak <http://dergipark.gov.tr/uploads/submissionfiles/14a9/d2bf/37da/595018dfe908c.pdf> adresine;

Metin içi gösterim yöntemi için belirtilmemiş hususlarla ilgili olarak https://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf adresine başvurulabilir.

12. Gönderilen yazılara ait resim, şekil ve grafikler sayfa yazım alanını taşımayacak biçimde net ve ofset baskı tekniğine uygun olmalıdır. Bunların sıra numarası ve adı her şeklin veya grafiğin altında verilir.

13. Derginin bir sayısında, ilk isim olarak bir yazarın ikiden fazla eseri basılamaz. Dönemler içerisinde ikiden fazla gönderilmişse ilk ikisi dışında kalanlar, daha sonraki sayılara aktarılır.

Not: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri'nde bulunmayan hususlar için Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım İlke ve Kuralları'na bakılabilir.

**TRAKYA UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
INSTRUCTIONS TO AUTHORS**

Academic studies complies with the following requirements below are published in Trakya University Social Sciences Journal.

1. In order for any article to be published in Trakya University Social Sciences Journal, it should not have been previously published or accepted to be published elsewhere. Papers presented at a conference or symposium may be accepted for publication if clearly indicated so beforehand.

2. All researches subjected comparison of the products with their trade names are not in the scope of our journal.

3. While writing the papers, it is recommended to obey The Spelling Book of Turkish Language Society.

4. Manuscripts should be typed on A4 format (29/7x21cm) paper with 11 pt and 1 line space. They are arranged properly margined (6.2 cm from top, 5.5 cm from bottom, 4 cm from right, 4 cm from left, 5.2 cm from header, 5 cm from footer), and not exceeding 20 pages. The printed version manuscripts must be submitted to the editor as three copies (without including name, title and working institution in two copies) and along with a CD. Articles should not exceed 20 pages if not they may not published on the journal.

5. Unpublished articles are not sent back to the writer.

6. First line of the paragraphs in the text will start 1 cm from inside. Title of the article will be written with capital letters starting from the left top of the page by leaving 4 lines empty space. Subtitles will be placed in accordance with the paragraph order (1 cm from inside). Name/names of the writer is written right bottom of the title side by side. Any kind of academic title of the writer is not written while writing the name/names of the writer. Academic title of the writer, institution where he/she works (university, faculty, department or others) should be written as footnotes at the bottom of the page. Any kind of titles are not used except for the academic titles.

7. Articles in the field of research and examination are submitted according to the order of Abstract, Introduction, Methods and Results.

“Footnote” and “APA style” are used in the articles.

Footnotes

8. Tags of resources used in the academic study are displayed at the end of the paper as footnotes. Resources exploited in the academic study are given in the first pass and in accordance with the order of the following detailed examples.

a. Books:

Author's Name, Last name, Name of the Book (*italics*), Printing,

Publisher¹ Place and Year of Publication, Page Number

Example: Levent Doğan, *Uygur Türkçesi Grameri*, 2. Baskı, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, Eylül 2016, p.33.

b. Articles:

Author's Name, Last name, Title of the Article (in quotations), *Title of the Journal/Book (italics)*, Volume Number, Issue, Place and Year of Publication, Page Number.

Example: M. Öcal Oğuz, *Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras*, Milli Folklor Dergisi, Volume 25, 2013, p.100.

c. Journals and Annuals:

Publishing Institution, *Title of the Publication (italics)*, Place and Year of Publication, Page Number.

Example: Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, Ankara 1998, p: 17-21.

d. Thesis

Author's Name, Last name, Title of the Thesis (in quotations), (Thesis Degree, University, Year), page number.

Example: Serdar Yılmaz, "Kazakistan'ın Türkiye Politikası", (Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 2016), p.98

e. Internet-based Resources:

Author's Name, Last name, Title of the document, Title of the Article (if available), Edition or File Number (if related), Address and Access Path, Date of Visit (in parenthesis). Page numbers are indicated if available. General footnote style is used according to the normal citation in the books and articles taken from internet environment. However, specified data applications are also stated.

Example: Mehmet Tez, "Avrupanın En Kirli Havası",
<http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/mehmet-tez/avrupa-nin-en-kirli-havasi-2776784/>, (15.112018)

Example: Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, Avrupa Toplulukları Komisyonu, Brüksel,
http://www.aggs.gov.tr/uploads/files/ilerleme_raporu_2004_tr.pdf (07.10.2005).

APA style

9.References which are quoted must be given in the text with the connective references according to the technique of "writer and year", surname of the author, publishing date and page number.

a.If the name of the author is mentioned in the text, year of the references must be written in brackets.

Example: Yıldırım (1996). or by giving the page number, Yıldırım (1996: 70-97).

b.In some cases, the name of the author can be given in brackets.

Example: New developments have been made in this field. (Raths, 1967: 40-

¹ Publisher can be given if necessary

85)

c. If the references written by the same author in the same year are mentioned, it is given as below:

Example: Gates (1967a: 45-50 (1967b: 130-170).

d. If the references have two authors only their surnames are written.

Example: Massialas and Cox (1967: 37-66)

e. If the two writers have the same surname and their works which were published at the same year can be distinguished by the first letter of their names.

Example: Smith, O. and Smith, B. (1958: 251-251)

f. If the reference has more than two authors, the surnames are mentioned at first.

Example: Bursalioğlu, Aydın, Kaya, (1995: 120-145)

g. In the next mentioning et al. is used.

Example: Bursalioğlu, et al. (1995: 120-145)

h. The references which are given as a line should be ordered from the oldest date to the recent one and must be separated with semicolon in the brackets.

Example: According to the recent developments about this subject (Cobb, 1972: 221; Flanders, 1970:124; Bursalioğlu vd., 1995: 31)

i. While referring to the internet resources of which the author is not certain, the parenthesis is opened, a few words are selected from the internet topic in question and then quoted.

Example: (“İnternette 1 saniyede”, 2017)

İnternette 1 saniyede neler oluyor?. (2017, 4 Ocak). Access Address: https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/internette-1-saniyede-neler-oluyor.XUH_UVqM80GODfAK20z_Q

10. References

In the preparation of the reference, the following points shall be followed according to the annotation and the bibliography method.

In the middle of the page, REFERENCES are written in capital letters. As the references are listed alphabetically according to the author's surname, any sequence or category number is not given and the titles of the authors are not mentioned.

Footnote method:

List of references is given stating the Author's Surname and Name, the Title of the Article if available (in quotations), The Title of the Journal or Book (*italics*), The Name Of the Editor or Translator if available, Volume, Issue, the number of the printing if it is published more than once, the Year and the Place of Publication. If more than one work of an author is used as references, they should be given from the oldest to the recent one. Each resource in the bibliography should be written 1 cm from the inside.

APA style: Left indent followed by 1 cm from the first row indent followed by the following pattern:

Author's last name and initial. (Year). The name of the book (Italich). Printing place: Publisher.

Author's last name and initial of name. (Year, if available month). The first name of the first word in the name of the article is large, the rest is small if not the special name. The name of the journal is italic and the first letter of each word, volume is Italich (number), Number Range, Doi Numbers.

Author's last name and initial of name. (Date of Publication). Title of the Article (Italics), only the first letter of the first word, if the rest is not a private name. Date of access: Day, month, year and the link of article.

Author's last name and initial of name. (Year). Name of thesis (Italics). Only the first letter of the first word, if the rest is not a private name. (Unpublished master's /Doctorate Thesis). The name of institution, The place of institution.

Not specified for the footnote method related to: <http://dergipark.gov.tr/uploads/submissionfiles/14a9/d2bf/37da/595018dfe908c.pdf> with reference to unspecified issues for the bibliography method, https://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf.

12. Pictures, figures, graphics belonging to the articles which will be sent must be clear and suitable for the technique of offset printing and should not exceed the area of writing. Their sequence number and names are given below the each figure or graphic.

13. In one of the issues of the journals, more than two manuscripts of an author as the first name cannot be published. If more than two manuscripts are sent in the terms, the ones except from the first and second are transmitted to the other issues.

14. 25 separate editions with two journals are given to the authors whose articles, translations and critics have been published.

Note 1: For the subjects that are not available in the Publishing Principles of Trakya University Social Sciences Journal, more information can be obtained from Trakya University Social Sciences Institute The Rules and Principles for Writing Graduate Thesis.